DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

Hazırlayan
Hülya Osmanağaoğlu

Feminizm Kitabı

Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Seçme Metinler

dipnot

Hazırlayan Hülya Osmanağaoğlu
Feminizm Kitabı
Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Seçme Metinler
dipnot

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

FEMİNİZM KİTABI

dipnot yayınları

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Feminizm Kitabı:
Osmanlı'dan 21.Yüzyıla Seçme Metinler
© Dipnot Yayınları, 2015

Dipnot Yayınları 212
ISBN: 978-605-4878-34-5
1. Baskı, 2015/Ankara

Dizi Editörü: İbrahim Yıldız
Hazırlayan: Hülya Osmanağaoğlu
Düzelti: Ümit Özger - Soner Torlak
Kapak Tasarımı: Duysal Tuncer

Baskı Öncesi Hazırlık: Dipnot Bas. Yay. Paz. Ltd. Şti.
Baskı: Sözkesen Matbaacılık (Sertifika No: 13268)
İvedik O.S.B. 1518. Sok. Mat-Sit İş Merkezi No: 2/40
Yenimahalle/ANKARA - Tel: (0312) 395 21 10

Dipnot Yayınları
Selanik Cad. No. 82/24Kızılay / Ankara
Tel: (0 312) 419 29 32 / Faks: (0 312) 419 25 32
e-posta: dipnotkitabevi@yahoo.com
www.dipnotkitap.co

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Hazırlayan
Hülya Osmanağaoğlu

Feminizm Kitabı

Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Seçme Metinler

dipnot yayınları

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Canım Annem Jale Hanım'a...

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 17
Hülya Osmanağaoğlu

BİRİNCİ DALGA FEMİNİZM: MÜSLÜMAN KADINLAR

HUKUK-I NİSVAN 58
Kadınlar Dünyası

ERKEKLER HAKİKATEN HÜRRİYETPERVER MİDİRLER? KADINLAR NE İSTİYOR? 61
Y. Naciye

HÜRRİYET İSTERİZ! 64
Kadınlar Dünyası

TESETTÜR MESELESİ 66
Emine Seher Ali

ERKEKLER! KADINLIK YALNIZ MEYVE DEĞİLDİR! 68
Kadınlar Dünyası

KADINLAR DA HÜRDÜR, İNSANDIR 70
Kadınlar Dünyası

ÇALIŞMAK HAKKIMIZDIR 72
Kadınlar Dünyası

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

BAŞLICA İHTİYACIMIZ NEDİR? 74
Kadınlar Dünyası

OSMANLI MÜDAFAA-İ HUKUK-I NİSVAN CEMİYETİ FAALİYETTE 76
Kadınlar Dünyası

KADINLIK UYANMIŞTIR 79
Kadınlar Dünyası

MİLLETE VE HÜKÜMETE BİR HİTABE: HAK İSTİYORUZ 81
Mükerrem Belkıs

MAARİF NEZARETİ'NDEN BÜYÜK BİR TEMENNİ 84
Mükerrem Belkıs

KADINLIK NE VAKİT ANLAŞILACAK? 87
Kadıköy: Mes'adet Bedirxan

KÜRD KADINLARI TEALİ CEMİYETİ NİZÂMNÂMESİ 90

DİYANE'NİN İŞİ-AMACI 94
Hayriye Melek Hunç

SOSYAL YAŞAMDA KADININ ROLÜ 96
Seza Puh

BİRİNCİ DALGA FEMİNİZM: ERMENİ KADINLAR

MİLLETPERVER KADINLAR 100
Zabel Asadur (Sibil)

GÜNÜMÜZDE ERMENİ KADININ YERGİRE KARŞI ROLÜ 104
Zabel Yesayan

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

MEŞRUTİYET'TEN SONRA ERMENİ KADINI 108
Zabel Yesayan

KADIN... BARIŞ İÇİN 111
Zabel Yesayan

YOLUMUZ 114
Hayganuş Mark

FEMİNİZM...? 116
Hayganuş Mark

MODERN TÜRK KADINI VE ROLÜ 118
Hayganuş Mark

BİRİNCİ DALGA FEMİNİZM: CUMHURİYET DÖNEMİ

KADIN YOLU'NUN ŞİARI 122
Nezihe Muhiddin

CUMHURİYET'İN TÜRK KADINLIĞI ÜZERİNDE FEYZİ 125
Nezihe Muhiddin

TÜRK KADINLAR BİRLİĞİ 128
Esma Zafer

KADIN ALEYHDARLARINA AÇIK MEKTUB 131
Hadice Ahmed

İKİNCİ DALGA FEMİNİZM: 1980'LER VE YENİ BAŞLANGIÇ

BİR SAYFAYA SIĞMAK 136
Stella Ovedia

İNSAN "GAYRİ MEŞRU" OLABİLİR Mİ? 139
Canan Arın

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

KADIN ÇALIŞINCA 141
Tülay Arın

KİM KORKAR FEMİNİST OLMAKTAN? 144
Stella Ovadia

KADIN, BEDENİNİN SAHİBİ OLMALIDIR 150
Şule Torun

8 MART VE YENİ-FEMİNİZM 155
Şirin Tekeli

EV İÇİ EMEĞİNİN BOYUTLARI 161
Gülser Kayır

İKİNCİ DALGA FEMİNİZM: KURAMSAL AÇILIMLAR

EŞİTLİĞİN ÖTESİNE 166
Fatmagül Berktay

FEMİNİZMLER 174
Gülnur Savran

SOSYALİST-FEMİNİZM OLANAKLI MI? 205
Gülnur Savran

"BEN KENDİME RADİKAL FEMİNİST DİYORUM" 222
Gail Chester

İKİNCİ DALGA FEMİNİZM: FEMİNİST DERGİLER

FEMİNİZMİN ADI 232
Sedef

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

KADINLARIN TARAFINI TUTMAK BÜTÜN DÜNYAYA BAŞKA TÜRLÜ BAKMAYA YOL AÇABİLİR 237
Handan

DAYAK AİLEDEN ÇIKMADIR 240
Ayşe

ÖZEL OLAN 244
Filiz K.

BİZ SOSYALİST FEMİNİSTİZ 248
Sosyalist Feminist Kaktüs

Türkiye Solunda Kadın Sorununa ve Feminizme Yaklaşımlar –I
SIĞLIK VE KOLAY CEVAPLAR 263
Nesrin Tura

Türkiye Solunda Kadın Sorunu ve Feminizme Yaklaşımlar –II
SORGULAMAYA DOĞRU İLK ADIMLAR 296
Nesrin Tura

"MİLLİ GÖRÜŞ"ÇÜLER İŞBAŞINDA:
MÜSLÜMAN-TÜRK KADINI YARATILMAK İSTENİYOR 320
Filiz Koçali

LEZBİYENLİK VE FEMİNİZM ÜZERİNE KOPUK DÜŞÜNCELER 323
Gülnur Savran

HEM DE PATRONSUZ 330
Beyza

ÖNEMLİ BİR TARTIŞMA KONUSU 333
Aksu

ERKEKLERE ÖZGÜ CİNSEL ZORBALIK: TECAVÜZ 335
Neslihan

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

KADINLARA İKİ SAAT DAHA AZ ÇALIŞMA SÜRESİ GETİREN YASA ÖNERİSİNİN ÇAĞRIŞIMLARI ÜZERİNE.....340
Ufuk

İKİNCİ DALGA FEMİNİZM: EYLEMLER... KAMPANYALAR...

KADINLARIN KURTULUŞU BİLDİRGESİ 347

"BEDENİMİZ BİZİMDİR! CİNSEL TACİZE HAYIR!" KAMPANYASI ÇAĞRI.....349

MOR İĞNE SATIŞ METNİ 351

438'e HAYIR! 353

İSTANBUL'DA SİYAHLI PROTESTO 359

MORÇATI VAKIF SENEDİ.....363

İKİNCİ DALGA FEMİNİZM: FEMİNİSTLER TARTIŞIYOR

BİR DİRENİŞ... 368
Handan

TARTIŞACAK ÇOK ŞEY VAR 371

"TARTIŞACAK ÇOK ŞEY VAR" BAŞLIKLI YAZIYA CEVAP ..375
Handan

KADIN SORUNU İSLÂMCILARIN GÜNDEMİNDE: NEREYE KADAR? 378
Sedef Öztürk

"KADINLARA RAĞMEN KADINLAR İÇİN" TAVRINA BİR ELEŞTİRİ 386
Ankaralı Bir Grup Müslüman Kadın

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ELEŞTİRİYE BİR YANIT 391
Sedef Öztürk

8 EKİM TOPLANTISININ ARDINDAN YENİDEN
KADIN HAREKETİNİN BAĞIMSIZLIĞI ÜZERİNE 396
Banu Paker

KIRMIZI ÇİÇEK AÇMIŞ KAKTÜS'LÜ KOMŞULAR 404
Stella Ovadia

STELLA'NIN MEKTUBUNA CEVAP 407
Gülnur Savran

İKİNCİ DALGA FEMİNİZM: KADIN KURULTAYI (1989)

AYŞE'NİN KURULTAYDA VERDİĞİ TEBLİĞ:
KADIN KURTULUŞUNUN EKONOMİ POLİTİĞİ ÜZERİNE .. 414

HANDAN'IN KURULTAYDA VERDİĞİ TEBLİĞ:
KADIN CİNSELLİĞİ ÜZERİNE 420

EĞİTİMDE KADINLARA KARŞI AYRIMCILIK 424
Fadime Gök

AİLENİN SORGULANMASI 429
Gülnur Savran

KADINLARA YÖNELİK ŞİDDET 435
Şahika Yüksel

KADINLARIN KURTULUŞUNDAN NE ANLIYORUZ? 439
Nesrin Tura

ÖRGÜTLENME 444
Banu Paker

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

BİRLİK SÜRECİNDE KADINLAR OLARAK VAR OLMAK 449
Filiz Karakuş & Gülnur Savran & Nesrin Tura

İKİNCİ DALGA FEMİNİZM: 90'LAR VE *PAZARTESİ*

EV EMEĞİ TARTIŞMASI VE "EVİŞİ İÇİN ÜCRET" TALEBİ 456
Gülnur Savran

ASLINDA MESELE ÇOK BASİT 465
Ayşe Düzkan

ÖZEL ALAN/KAMUSAL ALAN İKİLİĞİ BATI-MERKEZLİ Mİ? 472
Gülnur Savran

BİR İTİRAZIM VAR 479
Ayşe Düzkan

İTİRAZA İTİRAZ 481
Gülnur Savran

YENİ POLİTİK MALZEME ANNELİK 485
Ayşe Düzkan & Filiz Koçali

KADINLARIN GALATASARAY'I 489
Filiz Koçali

NEDEN KADINLAR 492
Filiz Karakuş

YASAKLANAN ÖRTÜ MÜ, KADINLAR MI? 495
Ayşe Düzkan

"KADINLAR ŞERİAT VE ÇAĞDAŞLIK" ÜZERİNE 499
Gülnur Savran

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

KADINLAR DAHA ÇOK SEVMİŞ! 503
Handan Koç

BU YÜZYILIN ÜÇ ENFÜSÎ ŞAHSİYETİ: HALİDE EDİB, NEZİHE MUHİDDİN, SABİHA SERTEL 508
Yaprak Zihnioğlu

"YİRMİNCİ YÜZYIL PASAKLI BİR ERKEK GİBİYDİ" 514
PJAK Davasından Tutuklu Kadınlar

İKİNCİ DALGA FEMİNİZM: KÜRT KADIN/FEMİNİST HAREKETİ

FATMA İLE SÖYLEŞİ 520

KADIN VE ANADİL 525
Canan

KÜRT KADIN KİMLİKLERİ 529
Sema

KÜRT KADINI VE GÖÇ 535
Songül

BEN İSLÂMA KARŞI DEĞİLİM AMA SİYASİ İSLÂM BANA KARŞI 537
Hatice Yaşar

KÜRT KADINI VE CİNSELLİK 541
Dilşah

DİLİMİ BİLSEN BENİ ANLAYABİLİR MİSİN? 546
Songül Tanrıkulu

KÜRT KADIN ÖRGÜTLENMESİNDE GİZLİ AÇMAZLAR 548
Nejla

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

SİYASAL ARENADA YAŞANAN VE HİÇBİR ŞEKİLDE GÜNDEMLEŞTİRİLMEYEN AİLE İÇİ ŞİDDET 551
Hülya Satık

KA-DER, KADINLARIN KADERLERİNİ DEĞİŞTİREBİLECEK Mİ? 555
Jujîn Dergisi

NELER OLUYOR? 560
Ebru Tetik

SİYASETTE DE KADININ ADI YOK 565
Türkan

8 MART KADININ ZAFERİDİR 569
Yaşamda Özgür Kadın Dergisi

İKİNCİ DALGA FEMİNİZM: LGBTİ HAREKET, HETEROSEKSİZM VE ERKEK EGEMENLİĞİ

VAR OLAN DURUM VE EŞCİNSELLİK 584
Kaos GL

MÜCADELE YOKSA, ÖZGÜRLÜK DE YOK! 589
Derya Kurat

ADALET VE LEZBİYENLER 594
Yeşim T. Başaran

SAPPHO'NUN KIZLARI TARTIŞIYOR: KADIN VE KİMLİK ... 600
Tezer Kanık

SAPPHO'NUN KIZLARI TARTIŞIYOR: KENDİNE ÖNYARGILI LEZBİYEN 604
Yeşim T. Başaran

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kitaptaki Metinlerin Alındığı Kaynaklar

Yayınevinin notu: Metinleri dizgi ve yazım hatalarından olabildiğince
dırmaya çalıştık. Ancak anlam bulanıklığını gidermek için zorunlu oldu
düşündüğümüz durumlar dışında metinlere hiçbir müdahalede bulunm
onları yazıldıkları haliyle bırakmaya özen gösterdik.

Kitaplar

Ateş, Nevin Yurdsever (haz.), *Kadın Yolu*, Kadın Eserleri Kütüphanesi v
Merkezi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009.

Büyükkarcı, Fatma ve Yılmaz ve Tülay Gençtürk Demircioğlu (haz.), *K*
Dünyası (Cilt 1), Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Ya
İstanbul, 2009.

Büyükkarcı, Fatma ve Yılmaz ve Tülay Gençtürk Demircioğlu (haz.), *K*
Dünyası (Cilt 2), Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Ya
İstanbul, 2009.

Diyane, Osmanlıcadan transkripsiyon Fikri Tuna, Asyayın, İstanbul, 2004.

Ekmekçioğlu, Lerna ve Melissa Bilal *Bir Adalet Feryadı: Osmanlı'dan Türkiye
Ermeni Feminist Yazar 1862-1933*, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2010.

Kutlar, Mithat. *Nuriye Ulviye Mevlan ve* Kadınlar Dünyası*'nda Kürtler* içinde,
Yayınları, İstanbul, 2010.

Ovadia, Stella ve Evin Doğu (haz.) *Yazko Somut 4. Sayfa: İlk Feminist Yazılar*,
Kültür İletişim Vakfı, Ankara, 2013.

Dergiler ve Süreli Yayınlar

11. Tez, sayı 1, Kasım 1985.

Ankara Perşembe Grubu Fanzini,
[sayı belirtilmemiş] 5 Ocak 1989.

Ankara Perşembe Grubu Fanzini,
sayı 12, 1 Kasım 1990.

Ankara Perşembe Grubu Fanzini,
sayı 2, 20 Ekim 1988.

Jîn û Jiyan, sayı 2, Mart-Nisan 1999

Jujîn, sayı 2, Mart-Nisan 1997.

Jujîn, sayı 3-4, Ekim 1997

Jujîn, sayı 8-9, Mayıs 1999

Kaos GL, sayı 1, Eylül 1994.

Kaos GL, sayı 25, Eylül 1996.

Kaos GL, sayı 56, Nisan 1999.

Kaos GL, sayı 56, Nisan 1999.

Kaos GL, sayı 7, Mart 1995.

Roza, sayı 1, Mart-Nisan 1996.

Roza, sayı 2, Mayıs-Haziran 199

Toplumsal Tarih, sayı 111, Mart 2

Yaprt, sayı 9, Şubat-Mart 1985.

Yaşamda Özgür Kadın, sayı 26, M

Yeni Öncü, sayı 22, Mart 1990.

İnternet Siteleri

www.bianet.org

www.pazartesidergisi.com/paza

www.pazartesidergisi.com/kakt

www.pazartesidergisi.com/femi

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ÖNSÖZ*

Hülya Osmanağaoğlu

I

"Feminizm" sözcüğü Fransızca'ya 1837'den sonra girdi. **Robert Sözlüğü** *bu sözcüğü "kadınların toplum içindeki rolünü ve haklarını genişletmeyi öngören bir doktrin" olarak tanımlamaktadır. Ancak düşünceyi eylemden ayırmak olanaksızdır. Kavramın Fransa'da oluşturulduğu günden bu yana, kadınların toplum içindeki rollerini ve haklarını genişletmek üzere bir dizi eyleme de girişildi. Bunun için, feminizmin tanımı yalnız öğretiyi değil, eylemleri de içermek zorundadır.*[**]

Marx ve Engels *Komünist Manifesto*'da "burjuvazi, aile ilişkisindeki duygusal peçeyi yırtıp attı ve bunu salt bir para ilişkisine indirgedi" derken sonraki paragrafta üretimin sürekli altüst oluşunun bütün toplumsal koşullarda kesintisiz bir sarsıntı yarattığından söz eder.[1] Marksizm sınıflar mücadelesi tarihi derken ta-

---

* Bu yazının değişik aşamalarında benimle görüşlerini paylaşan Aslı Güneş, Mahir Sayın, Mehmet Türkay ve Şöhret Baltaş'a teşekkür ederim.

** Andrée Michel, *Feminizm* (çev. Şirin Tekeli), Kadın Çevresi Yayıları, İstanbul, 1984, s. 17.

[1] Karl Marx ve Friedrich Engels, *Komünist Manifesto* (çev. Muzaffer Erdost), Sol Yayınları, Ankara, 2002, s. 120.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

rih analizlerini bir ezilenler kategorisi kurarak yapmış ve tarihi erkeklerin eylemleriyle analiz etmesine rağmen aile kurumu vb. bağlamlarla özel alanın politik olduğunu vurgulamasıyla, tarih yaklaşımı açısından önemli bir temel oluşturmuştur. Yine de *Manifesto*'nun ünlü deyişiyle "tarihi sınıf savaşımları tarihi" olarak ele alan Marksist tarihyazımı, çoğu kez kadın-erkek ilişkilerini sınıf mücadelesi dolayımıyla bile ele almaktan uzak durmuştu. Toplumsal yapılardaki değişimlerde kadınların payına ne düştüğünü de kadınların bu değişimlere ne kadar etkide bulunduğunu da bu "tarihte" göremedik. Tarihi ezilenlerin gözünden okumaya/yazmaya başlamak kadınların bu tarihin doğrudan öznesi olması sonucunu getirmediği gibi, kadınların toplumsal koşullarındaki değişimler de tarih analizlerinde feminist hareketin yükselişine kadar kendine yer bulamadı. Andree Michel bunu şu sözlerle ifade ediyor: "Kadınların tarihi yalnızca baskı altına alınışlarının değil, bugüne değin gün ışığına yeterince çıkarılmayan baskı altına alınma ve eve kapatılmaya direnişlerinin de tarihidir."[2] Erkek egemenliğinin, kadınların direnişinin ve mücadelesinin sınıf mücadelesi üzerindeki etkileri, tarih yazımında kendine yer bulamazken kadınların yaşamlarında ne tür dönüşümler yaşandığını anlatan bir tarih yazımı için de feminist hareketin bu alanda söz üretmesini beklemek gerekti.

19. yüzyıl sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında ilk örgütlenmelerini oluşturmaya başlayan feminist eylemciler tarih metinlerine dahil olamadıklarını fark ettiler ve kendi tarihlerini kayıt altına almaya başladılar. *İkinci Dalga* ile feminizm, kadın tarihinin yazımının önemini ortaya koymanın yanı sıra 1960'lar-dan itibaren etkili biçimde kadınların tarihin öznesi haline gelmesini mümkün kıldı. Aktif feminist politika ile uğraşanlar tarihin de-

[2] **Andrée Michel**, a.g.e., s. 160.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

rinliklerinden kadınları çıkarmak için çalışmalara başlasalar da[3] ancak feminist hareketin güçlenmesi ile birlikte kadınlar bir şekilde tarihin öznesi haline geldiler. Zira toplumsal mücadeleler tarihi aynı zaman da erkek egemenliğine karşı direnişin tarihi olarak kayda geçmiyordu:

> Sosyal tarih, kadın emeğinin tarihi gibi alanların kadınlar açısından belgelenmesini sağlamakla birlikte, feminist tarihçiler için sorunlar da yaratıyordu: Bir yandan, tarihsel anlatıların öznelerini özelleştirip çoğullaştırarak kadınların incelenmesine yer açarken diğer yandan insan eylemini ve öznelliğini ekonomik güçlerin bir türevine indirgeme ve toplumsal cinsiyeti de onun çok sayıdaki yan ürününden biri sayma tehlikesi vardı. (...) Dolayısıyla deneyiminin özgüllüğü ve cinsiyetler arasındaki ilişkilerin merkeziliği gibi feminist sorunsalların, bu kez de ekonomist ve davranışsal modeller içinde eritilme tehlikesi ortaya çıkıyordu.[4]

Oysaki kadınları tarihin öznesi yapmanın kendisi tek başına sınıf mücadelesi içindeki yerlerini görünür kılmaktan ibaret olmamalıydı. Tarihsel dönüşümün, sınıf mücadelelerinin yanı sıra erkek egemenliğine karşı mücadeleden de nasıl etkilendiğini ve bu mücadeleyi nasıl etkilediğini de içermeliydi.

Kadın tarihi ve feminist tarih kavramları sık sık birbirlerinin yerine kullanılırken bu kullanım feminist tarihçilerin özgün yaklaşımının göz ardı edilmesine neden olabiliyor. Feministler toplumsal değişimi anlamak açısından erkekler ile kadınlar arasındaki ilişkiyi ele almanın en az toplumsal sınıfları incelemek kadar önemli olduğunu vurguluyorlar. Zira kadınlarla erkekler arasındaki çelişkiden yola çıkarak toplumsal hareketleri ve teorileri analiz etmek, yeni araştırma başlıklarının gündeme alınma-

---

[3] June Hannam, "Women's History Feminist History", http://www.history.ac.uk/makinghistory/resources/articles/womens_history.htm, son erişim tarihi: 25.12.2014.

[4] Fatmagül Berktay, *Tarihin Cinsiyeti*, Metis Yayınları, İstanbul, 2003, s. 25.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://ranteiyesi

sını mümkün kıldı.[5] Feministler de tarih araştırmalarına bu eksendeki müdahaleleriyle önemli katkılar sağladılar. Kadın deneyimlerini görünür kılarak aileyi tarih araştırmalarına dahil ederken özel alan ile kamusal alan arasındaki ilişkiyi evde ve işyerindeki cinsiyete dayalı işbölümü çerçevesinde yeniden tanımladılar. Keza kadınların tarihsel araştırmalarda yer bulmasının yanı sıra feminist hareketin tarihinin de yazılması her dönemin toplumsal mücadelelerini belirleyen toplumsal koşulların daha somut analizlerini mümkün kıldı. Örneğin Süfrajet hareketin oy hakkı için verdiği mücadelenin tarihçilerce kayıt altına alınması sosyalist devrimlerin kapısını çaldığı Avrupa'da sosyalistlerin erkek işçilerin oy hakkı için verilen mücadeleye tüm kadınlar için oy hakkı talebini nasıl dahil ettiğini görmek açısından önemliydi. Böylelikle feminist tarih, kadınların yaptıkları büyük işlerin değil, toplumsal cinsiyetin sessiz ve saklı işleyişinin ortaya konması haline gelirken kadın tarihi de mevcut tarih politikası karşısında eleştirelliği ile tarihin yeniden yazılmasına girişti.[6]

Kuşkusuz tek başına yazılı metinler feminist hareketin tarihini görmeyi, kavramayı mümkün kılmaz. Hatta hareketin örgütsel ve politik evriminin sokağa yansımalarını görünmez kılabilir. Zira tam da Andree Michel'in (bu yazının başında kendisinden yaptığımız alıntıda) belirttiği gibi feminizm sadece öğretiyi değil, eylemi de içerir. Ancak yazılı metinler feminist hareketin hangi politik tezlerle eylediğini göstermenin yanı sıra, eylemlerin hangi politik tezleri ortaya çıkardığını da göstermek açısından anlamlı bir izlek sağlayabilir.

Feminizm Kitabı'nın amacı bir kadın tarihi yazmak ya da kadınların politikayla ilişkilenmesinin tarihyazımını önermek değil, feminist hareketin yirminci yüzyıldaki macerasını metinler

---

[5] Joan W. Scott, "Gender: A Useful Category of Historical Analysis", *The American Historical Review*, vol. 91, No. 5 (Aralık, 1986): 1053-1075.

[6] Joan W. Scott, "Kadın Tarihi", *Tarih ve Toplum*, Cilt 33, sayı 195 (Mart 2000): 19-30.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

üzerinden okumak. Seçilen metinlerin feminist hareketteki dönüşümü-devamlılığı bir arada görmeyi mümkün kılması hedefleniyor. Kuşkusuz yapılan seçimlerle ortaya çıkan dönüşüm-devamlılık ilişkisi kişisel bir bakış açısını fazlasıyla yansıtıyor:

> Biz geçmişi ancak günümüz açısından inceleyebilir, geçmiş anlayışımızı bugünün gözleriyle oluşturabiliriz. Tarihçi çağının insanıdır ve çağına insan varoluşunun koşulları ile bağlıdır. Kullandığı — demokrasi, imparatorluk, savaş, devrim gibi— kelimelerin bile onları ayıramayacağı bugüne özgü anlam yükleri vardır.[7]

Feminizm Kitabı ile yapılan metin seçimleri aracılığıyla yaşadığımız coğrafyadaki feminist hareketin ortaya çıkardığı politik hattın yanı sıra dünya ile bağları üzerine de kimi sorulara yanıt bulmak mümkün olabilir. Bu soruların bazıları feminist hareketin dünya üzerindeki dönüşümü ile birlikte Türkiye feminist hareketi nasıl şekillenmiş, dünyadaki feminist hareketlerden nasıl ve ne kadar etkilenmiş, gündemleri ve mücadele yöntemleri açısından Batı feminizmiyle mi üçüncü dünya feminizmi diye adlandırılan akımla mı benzeşiyor, diye sıralanabilir. Ancak en önemlisi, feminist hareketin diğer toplumsal mücadelelere değme noktaları ve bu mücadelelerle ilişkisi bağlamında onları nasıl etkilediği ve onlardan nasıl etkilendiğini görmek açısından da yapılan seçimler yön gösterici olabilir. Kuşkusuz tüm metinlerin seçimi seçenin politik perspektifini yansıtmaktadır:

> Bir kere tarihin olguları bize hiçbir zaman arı olarak gelmezler, çünkü arı biçimde var olmazlar ve her zaman kayıt tutanın zihninden kırılarak yansırlar. Bundan şu sonuç çıkar ki, bir tarih eserini ele alınca ilk ilgileneceğiniz içindeki olgular değil onu yazan tarihçi olmalıdır.[8]

Seçilen metinler üzerinden bir tarih okuması yapmanın yanı sıra erkek egemenliğine karşı süregiden mücadeleyi her döne-

---

[7] E.H. Carr, *Tarih Nedir* (çev. Misket Gizem Gürtürk), Birikim Yayınları, İstanbul, 1980, s. 34.

[8] A.g.e., s. 31.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

min kendi dilinden/ifadesinden okumak da önemli kuşkusuz. Böyle bir seçkinin feminist hareketin tarihsel dönüşümüne ilişkin, tarihçilerin gözünden değil, orijinal metinlerden okuyarak analiz yapmak isteyenler için de anlamlı olabileceğini umut ediyorum.

Sonuçta bu metinlerle tarihe bakarken feminist mücadelenin bugününü ve sorunlarını değerlendirmek açısından da kaynak oluşturmak hedefleniyor. Aslında feminist metinlere bugünden bakmak, bugün durduğumuz feminist noktadan tarihe bakmak anlamına geliyor denebilir:

> Tarih geçmişin hikâyesidir ve her hikâye gibi o da geçmiş zamanlarda başlar ve şimdiki zamanlara daha yakın bir zaman dilimi alınmışsa oraya doğru uzanır, bu hikâyenin nasıl geliştiğine ilişkindir. Hikâye bu sıra içinde anlatılır. Ne var ki bu, hikâyenin ve özellikle de sonunda ne olduğunun anlamı üzerindeki bir çalışmanın da aynı sırayı takip edeceği anlamına gelmez.[9]

> Hikâyenin nasıl geliştiğini bilmek ve bu bilgiyi araştırmalarımızın başına yerleştirmek hem ilgi alanımıza neyin gireceğine hem de araştırmada önceliklerin neler olacağına dair ölçütleri hayata geçirir. Bu yöntem aynı zamanda elde edilen bulgulara nasıl bakılacağına ve onların nasıl değerlendirileceğine dair bir perspektif sağlar.[10]

Bu bağlamda yirmi yıl sonra bir seçki oluşturduğumuzda başka konular öne çıkabilir ya da bugün öne çıkanlar önemsizleşebilir. "Kadın-erkek eşit mi" tartışmasının Türkiye'nin gündemini belirlediği bu günlerde yüzyıl önce Osmanlı'da Müslüman feministlerin ne dediklerine bakmak hiç kuşku yok ki bugün süren tartışmaya referans oluşturuyor. Üstelik sadece kadınlar açısından değil, bir bütün olarak toplumsal mücadelenin analizi açısından da önemli belgeler olduklarını hatırlatıyor. Marie Mies'in feminist araştırma için metodolojik ilkeleri açıklarken bi-

---

[9] Bertell Ollmann, *Diyalektiğin Dansı*, Yordam Kitap (çev. Cenk Saraçoğlu), İstanbul, 2006, s. 135.

[10] A.g.e., s. 140.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

rinci sıraya koyduğu *bilinçli taraflılık*[11] bugünün feminizminden geçmişe bakmanın anlamını da güçlendiriyor aslında...

II

> *Herkes gerçekten de "yerinden kımıldadı": Yeni çağı şık giysiler ve ısmarlama ceketler giyerek karşıladılar ya da toplumsal yardım kurumlarında ve anarşist komünlerde yaşamaya gittiler. Sendikalara katıldılar, grev gözcülüğü yaptılar. Yerel yönetim kurullarına üye oldular, geceleri bohem kahvelere gitmeyi göze aldılar, ırklara göre ayrılmış tren vagonlarına karşı çıktılar, yoksullar için ucuz ve sağlıklı yemek tarifleri yaptılar, evlenmeden çocuk doğurdular, erkeklere olduğu gibi kadınlara da aşık oldular, ekonomiyle ilgili ciltlerce kitap yazdılar ve saçlarını kestiler. Yeni, "ilerici" ve modern; anaç, dediği dedik, çekici, becerikli ve öfkeliydiler.*[*]

Feminizm Kitabı için metinleri seçmeye başladığımda iki döneme ayırmayı tercih ettim. Kitapta bu iki dönemin adlandırılması da *Birinci Dalga* ve *İkinci Dalga* olarak yapıldı. Bu adlandırmayı yaparken Osmanlı'nın son yirmi yılında yükselişe, Cumhuriyet'in ilk on beş yılı içinde ise inişe geçen feminist hareketin Batı'daki feminist hareketin muadili olup olmadığı ya da Birinci ve İkinci Dalga dönemselleştirmesinin içinde yaşadığımız toplumun tarihi açısından açıklayıcı olmadığı,[12] tartışmasını yok saymadığımın bilinmesini isterim. Yine de dönemin feminizminin *sadece* Batıcı (erkek) aydınların modernleşme projelerinin/girişimlerinin bir sonucu olarak "münevver" kadınların harekete geç-

---

[11] Maria Mies, "Feminist Araştırmalar İçin Bir Metodolojiye Doğru", *Kadın Araştırmalarında Yöntem* içinde, Serpil Çakır-Necla Akgökçe (der.), Sel Yayınları, s. 48-64.

[*] Sheila Rowbotham, *Yeni Bir Çağ Hayali* (çev. Suğra Öncü), Sel Yayınları, İstanbul, 2010, s. 27.

[12] Bu tartışma için bkz. Ayşe Durakbaşa, *Halide Edip*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

mesi olarak değerlendirilemeyeceği fikrinden hareketle bu başlıklar kullanıldı.

Müslüman kadın hareketi açısından feminizmin ne zaman ve nasıl güç kazandığı tartışması bu çalışmanın sınırlarını zorlar ancak *Şükûfezar*'la* (1886) başlayıp *Hanımlara Mahsus Gazete* ile devam ederek güçlenen kadın hakları söylemi sadece kadınlardan müteşekkil bir yayınla kendini *Kadınlar Dünyası*'nda ifade etmeye başlamıştı. *Feminizm Kitabı*'na *Şükûfezar* ile *Hanımlara Mahsus Gazete* ve Fatma Aliye'nin yazılarıyla başlangıç yapılmama sebebi sadece 1908'in —Meşrutiyet'in çıkış noktası olarak belirlenmesi değildi. (Yazarları yer yer kendi isimlerini kullanmıyor olsalar da) sadece kadınlardan oluşan bir yayın kuruluna ve yazar kadrosuna sahip olduğu için Müslüman kadınların feminist mücadelesini temsil için *Kadınlar Dünyası*'ndaki yazılarla başlamak tercih edildi. Hiç kuşku yok ki gerek *Hanımlara Mahsus Gazete* gerekse Fatma Aliye, Osmanlı'da Müslüman kadınların feminizme yönelmelerinin ilk adımlarını atmışlardı ancak esas vurguyu kadınların aile içinde güçlenmesine ve aileyi güçlendirmek için eğitilmelerinin önemine yapıyorlardı. Kadın erkek eşitliğinden çok kadınların erkeklerden farklı konularda da olsa eğitim alması gerekliliğini öne çıkarmışlardı:

> Kadınların şimdiye kadar her kavim nezdinde ifa ettikleri vazife, bulundukları daire, düşündükleri madde, erkeklerden ayrı olduğu gibi, Kâdir-i mutlak olanları ricâlden başka bir tarzda ve başka vazîfe-i tabiiye ifa etmek üzere halk buyurduğundan, erkek ile kadın arasında fıtraten bir tevafüt bulunmakta ve hiç şüphe yok ki bu fark ve tevafüt ikisinin tarzı-ı maişetini, meşgalesini ve vazifesini ayırdığı gibi bu meşgale ve vazifenin güzel ve vukufkarane ve terakkiyat ile mütenasip surette ifası için iktisap olunması muktezi malumat, vezâif-i ricâlin lüzum gösterdiği malûmâttan farklı bulunması lazım gelir.

---

* 1883-1884 arasında yayımlanan ve yayın kurulu sadece kadınlardan oluşan ilk kadın dergisidir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

> Madem ki hilkaten kadın ile erkek arasında bir fark vardır nasıl kâbil olur ki her iki kısmın tahsili de ve hukuku da siyyan tutulsun?[13]

Hanımlara Mahsus Gazete'nin ilk yayımlanma tarihi (Ağustos, 1895) göz önünde bulundurulduğunda taleplerinin ve politik çizgisinin kadınların eğitim hakkından başlayarak erkeklerle eşit olmasalar da *eşdeğer* kabul edilerek vatandaşlık statüsü kazanma mücadelesine yöneldiğini görüyoruz. Fatma Aliye, "Bablölerden İbret Alalım"* başlıklı yazısında kadınların okumanın yanı sıra yazabilmelerinin önemini vurgularken bunun milletin ilerlemesi için gereğini anlatır. Erkeklerin kadınlan kıskanmasını yanlış bulduğunu belirtse de İslâm kadınlarının Bablölerden (yani süfrajetlerden/feministlerden –H.O.) farklı olması gerektiğini söyler:

> Evet! Biz bablölere halef olmamalıyız! Biz eslâf-ı İslâmdan gelmiş olan meşâhir ve nâmdârân-ı zenâna halef olmalıyız. Bize örnek olmak için kendi büyük ninelerimizin hâl ve şânı varken biz bablöleri kendimize model ittihaz etmemeliyiz fakat bunun için de değim gibi yalnız kadınların gayreti değil erkeklerimizin de himmeti lazımdır.[14]

Osmanlı'daki Müslüman kadınların feminizmini Nicole Van Os, Batı'da zaman zaman "burjuva" ya da "liberal" diye adlandırılan "ailesel feministler" diye tanımlıyor. Kadınların erkeklerle farklı ama tamamlayıcı oldukları ve eşitliğin yerine eşdeğerliği, farklılıkta eşitliği savunduklarını, geleneksel değerlere fazlasıyla önem veren dini motifleri güçlü bu hareketin feminist görünmese de feminist bilincin gelişmesine yardımcı olduğunu

---

[13] "Kadınların Tahsili Hakkında Bir Mütalâa", *Hanımlara Mahsus Gazete*, sayı 20, 26 Teşrinievvel 1311/19 Cemaziyelevvel 1313 (7 Kasım 1895). *Hanımlara Mahsus Gazete*, (Kadın Eserleri Kütüphanesi, Haz. Mustafa Çiçekler-Fatih Andı, 2009 s. 71-72) adlı eserden alınmıştır.

* *Bas Bleu*: Batılı ülkelerde Süfrajetlere erkekler tarafından takılan ad.

[14] Fatma Aliye, "Bablölerden İbret Alalım", *Hanımlara Mahsus Gazete*, sayı 1 (Eylül, 1895), s. 2-3 (*Hanımlara Mahsus Gazete*, Haz. Mustafa Çiçekler-Fatih Andı, s. 30).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

söylüyor. Bu hareketin genellikle önce dini amaçlı sonrasında ise hayırsever kadın derneklerinin kurulmasını sağladığını da ekliyor.[15] Yüz yirmi yıl sonra 2015'e geldiğimizde Cumhurbaşkanı'nın kadınlarla erkeklerin fıtratının farklı olduğunu ve kadın ile erkek arasında eşitliğin değil, ancak eşdeğerliğin mümkün olduğunu söylediği bir dönemde hiç kuşku yok ki Fatma Aliye ve *Hanımlara Mahsus Gazete* içinde bulundukları dönem itibariyle devrimci feminist olarak anılmayı hak ediyorlar. Ancak bu derlemede daha doğrudan erkeklerden bağımsız olarak kadınların hak taleplerini öne çıkaran ve bizzat kadın-erkek eşitliğini savunan çizgiye yer verilerek başlamak tercih edildi. Nicole Van Os'ın "ailesel feminizm" tanımına gönderme yaparak analiz ettiğimiz *Hanımlara Mahsus Gazete* ile *Kadınlar Dünyası* arasındaki farkı belirlemek gerekirse Juliet Mitchell'ın *Kadın ve Eşitlik*'te "siyasal feminizm"in başlangıcına ilişkin olarak çizdiği çerçeve ön açıcı olabilir:

> Birincisi kadınların doğal olarak erkeklerden farklı olduklarını reddetmekle kadınları toplumsal olarak belirlenmiş özelliklere sahip bir toplumsal grup olarak tanımlamak zorunda kalıyorlardı. İkincisi bunun sonucu olarak erkekleri bir toplumsal grup olarak kadınları ezen bir toplumsal grup olarak görüyorlardı —erkeklere değil, onların toplumsal iktidarına karşıydılar... Nihayet, bir yandan erkeklerin ayrıcalıklı dünyasına girmeyi talep ederken, diğer yandan erkeklerin de kadınlardan bir şeyler öğrenmesini istiyorlardı.[16]

Özellikle bir burjuva devrimi olarak İkinci Meşrutiyet'in (1908) ilanıyla kadınların tıpkı Avrupa'daki feministler gibi eşitlik ve hürriyet iddialarının kadınları içermediğini fark ederek örgütlendikleri, dergiler çıkarmaya başladıkları düşünülürse bu dönemin Birinci Dalga diye adlandırılma nedeni de daha iyi an-

---

[15] Bkz. Nicole van Os, "Osmanlı Müslümanlarında Feminizm", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 1: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi* içinde, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

[16] Juliet Mitchell, "Kadın ve Eşitlik", *Kadın ve Eşitlik* içinde, Juliet Mitchel ve Ann Oakley (der.) (çev. Fatmagül Berktay), Pencere Yayınları, İstanbul 1998, s. 33.

Üretim PDF Eğitim Amaçlıdır

laşılabilir. Batı'da da burjuva devrimlerini takiben eşitlik mücadelesinin önce erkekler arası eşitlik sonrasında ise genel oy hakkının erkek işçiler için oy hakkı anlamına geldiğini gören kadınlar, erkeklerden bağımsız örgütlenmelerle feminist mücadeleyi yarattılar. Bu anlamıyla Osmanlı'da da 1908'deki burjuva devriminin hemen öncesi ve sonrasında kadınların feminist mücadeleye yönelmesi olağandı. Bu dönemde ilk Osmanlı feministlerinin toplumun üst tabakalarından ailelere mensup olması hiç kuşku yok ki Batı'daki Birinci Dalga'nın benzeri bir durumun söz konusu olduğunu da gösteriyordu. Aslında tüm dünyadaki Birinci Dalga Feminist Hareket-burjuva devrimleri ilişkisi için aynı durumun geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Juliet Mitchell da 17. yüzyılda İngiliz feministlerine ilişkin sınıf analizinde feministlerin o çağın devrimci sınıfına [burjuvazi –H.C.] mensup oldukları ve o sırada var olan baskıları dile getirdikleri için tüm kadınlar adına konuştuklarını söylüyor.[17]

Birinci Dalga diye adlandırdığımız dönemin Batı'da esas olarak oy hakkı, çalışma ve eğitim hakkı, evlilikte eşitlik, anayasal eşitlik, "eşit yurttaş olarak kabul görmek" eksenli ve sadece kadınlardan ibaret bir mücadele olduğunu görüyoruz. Kitaptaki metinlerde Osmanlı'daki feminizmin de aynı talepleri, yer yer İslâm'a ilişkin gelenekler sebebiyle yumuşatarak da olsa, aynı çerçeve içinde ele aldığı görülüyor.

Kuşkusuz *Kadınlar Dünyası* Osmanlı feminizmi açısından yukarıda da belirttiğimiz gibi ilk değildi ve aslında sadece Müslüman kadınlara açık olduğuna dair bir kayıt da yoktu. Yavuz Selim Karakışla, Osmanlı kadın dergilerinin ulaşabildiği okuyucuların esas olarak Müslüman, Türk, üst tabakaya mensup ve eğitimli kadınlardan oluştuğunu, yazarlarının da bu kesimden kadınlar olduğunu, herhangi bir gayri Müslim azınlığa mensup bir kadının imzasıyla yayımlanmış yazılara pek rastlanmadığını

[17] A.g.e.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

söylüyor.[18] Ancak Grace Ellison ve Odette Feldıman gibi Avrupalı ve Amerikalı kadın gazetecilerin de *Kadınlar Dünyası*'na yazdığına ilişkin bilgiler mevcut.[19]

Kadınlar Dünyası'nın gündemlerine baktığımızda öne çıkan başlıklar olarak erkelerden bağımsızlığı, eğitim ve çalışma hakkının genişletilmesi taleplerini, oy hakkı mücadelesini, kadın giyimine/bedenine yönelik erkek müdahalelerine direnişi, Avrupalı ve Amerikalı kadınların sahip oldukları hakların örnek gösterilmesini görüyoruz. Kitaba dahil ettiğimiz yazılar da bu çizginin örneklerini oluşturuyor. Ait oldukları tarihsel dönem itibarıyla politik çerçevelerini, bu kitaba dahil edilen "Başlıca İhtiyacımız Nedir" adlı makalede açıkça şöyle özetliyor *Kadınlar Dünyası*:

> Akıllı bildiğimiz hanımefendilerle de birçok istişarelerde bulunduk. Nihayet âtideki üç esası takip edersek gayemize vasıl olabileceğimize kanaatler hasıl eyledik.
>
> Bu esaslardan biri kıyafet-i hariciyemizin ıslahı, ikincisi işçilik hayatının ihyası, üçüncüsü maarifin tamimidir.
>
> Bu üç esas pek mühimdir ve elzemdir. Vücut bulması da birçok fedakârlığa muhtaçtır. Bunu kim yapacak?

"*Bunu kim yapacak*"... Feminist hareketin maalesef hâlâ tartışma konusu yapılan, erkeklerden ayrı örgütlenme perspektifinin *Kadınlar Dünyası* için cevabı verilmiş bir soru olduğunu yine bu kitapta yer alan "Hukuk-ı Nisvan"başlıklı yazıda görüyoruz:

> Biz Osmanlı kadınları kendimize mahsus inceliğimiz, kendimize mahsus âdat ve âdabımız vardır. Onu erkek muharrirler bir kadının anlayabileceği ruhla anlayamazlar, lütfen bizi kendimize bıraksınlar, hayallerine baziçe buyurmasınlar! Biz kadınlar hukukumuzu kendimiz bizzat kendi ictihatımızla müdafaa edebiliriz.

---

[18] Yavuz Selim Karakışla, "Osmanlı Hanımları ve Hizmetçi Kadınlar", *Toplumsal Tarih*, sayı 63 (Mart 1999): 15-24, s. 15.

[19] Meral Akkent, "Feminist Kadın Dergilerinin Büyük Büyük Annesi", http://www.bianet.org/bianet/kadin/145572-feminist-kadin-dergilerinin-buyuk-buyuk-buyukannesi, son erişim tarihi: 07.01.15.

Üretici: PDF Kitap Merkezi https://rantey.org

> (...) Erkekler bizi daima mahkûm, daima esir etmişlerdir. Erkekler yüzünden asırlarca hatta dünya dünya olalı çekmekte olduğumuz zulmün defini bugün biz erkeklerin mürüvvetinden istemeye tenezzül eder miyiz? Biz kadınlar, kadınlık dairesinde göstereceğimiz teali ve mevcudiyet sayesinde erkekleri vazife-i ademiyetlerine ircaa icbar edeceğiz.

Kadınlar Dünyası'nda Meşrutiyet'in ilanı sonrasında Avrupalı hemcinslerinin burjuva devrimlerinin ardından yaşadığı bilinçlenmenin benzeri görülüyor. Meşrutiyet'in hürriyet ve eşitlik vaadinin kendilerine ulaşmadığını fark ediyor ve Avrupa'daki dönemdaşları gibi önşartın oy hakkı olduğunu düşünüyorlardı. Feminizmin bu topraklarda ithal değil toplumsal tarihsel süreçlerin bir ürünü olduğunu da gösterdiği için kitapta yer verdiğimiz "Kadınlar da Hürdür İnsandır" yazısında bu durum şöyle ifade ediliyor:

> Sufrajetlerin yeniden başlayan faaliyetine bakınca kadınlık hayatında kariben büyük bir tebeddül görülecek, kadınlar da tam manâsıyla hür, tam manâsıyla insan olacaklar, erkekler derecesinde onlar da hukuk sahibi bulunacaklardır.

Feminist hareketin enternasyonalist yönünü ortaya koyan bir başka yazı ise, Osmanlı dışındaki Müslüman dünyada kadınların savaş ve direnişlerde nasıl öne çıktıklarını anlattıktan sonra Paris Komünü'nde rol alan kadınları andığı bölümle Osmanlı'daki erkekleri değil, Komün'deki kadınları kendilerine yol arkadaşı gördüklerini ortaya koyan "Erkekler! Kadınlık Yalnız Meyve Değildir" başlığıyla yayımlanmış:

> Komünlere taraftar olan kadınların gördükleri işleri, gösterdikleri cesaretleri erkekler görememiş, gösterememiştir. Versayl askerine karşı boğaz boğaza cenk eden kadınlar idi.

19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başları Avrupa'da sınıf mücadelesine eşlik eden ulusal mücadelelerin de öne çıktığı bir dönem. Osmanlı İmparatorluğu'nda da diğer Avrupa imparatorluklarında olduğu gibi ulusal hareketler güçleniyordu. Özellikle Müslüman olmayan halklar nezdinde ulusal bilincin uyanışı ve mo-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

dernleşme hareketlerinin 1908 öncesinde güçlendiğini gösteren olgulardan biri de kadınların mücadelesiydi. Bu çalışma boyunca "Osmanlı Kadın Hareketi" tanımlamasıyla sadece Müslüman kadınların işaret edilmesinin de, Fahriye Bedirhan, Me'sadet Bedirhan ve Meziyet Bedirhan gibi Kürt kadınların da olduğu *Kadınlar Dünyası* gazetesini tek başına "Türk" siyasi hayatının bir unsuru olarak gören yaklaşımın da, aşılması hedeflendi.

Bu nedenle *Kadınlar Dünyası*'nın Latin harfleriyle basılan sayılarında Kürt kadınların yazılarının bulunmasına[20] rağmen —ki bir tanesine yer verildi— "Kürt kadınlarına" özel yazılar bulunmadığı için, Kürt kadınlarının 1900'lerin başındaki örgütlenmelerine ışık tutmak amacıyla *Kürt Kadınları Teali Cemiyeti Nizamnamesi* bu çalışmaya dahil edildi.

Yine Osmanlı'da ciddi bir örgütlenmeye sahip olan Çerkez nüfusun da 1908 sonrasında hem karma örgütler ve yayınlarla hem de kadın örgütlenmesi ve kadın yayıncılığıyla ses yükselttiğini görüyoruz. Bu kitapta içinden iki tane yazıya yer verdiğimiz *Diyane* de (Annemiz) 1919'da İstanbul'da kurulan Çerkez Kadınları Teavun Cemiyeti'nin yayın organı olarak 1920 Mart'ında yayımlanmaya başlamıştı. 1922'de İkinci Meclis'in seçilmesiyle bastırılan Kürdistan temsiliyeti gibi, Lozan'da Müslüman oldukları için azınlık diye tanımlanmayan Çerkezlerin, okullarının yanı sıra tüm diğer örgütleriyle birlikte Çerkez Kadınları Teavun Cemiyeti de 5 Eylül 1923'te kapatıldı.

Osmanlı'daki feminist mücadele aslında aynı sınıf mücadelesi gibi Müslümanlar dışında da önemli bir birikime sahipti. Bu çalışma esnasında özellikle sınıf mücadelesinde aktif Rum nüfusun parçası olan kadınların feminizm-kadın hareketi bağlamında değerlendirilebilecek herhangi bir yayınına ya da dernek evrakına ulaşılamadı. Kuşkusuz bu, özellikle de dünyanın ikinci, Osmanlı'nın ilk kadın dergisi *Kypseli*'nin (Petek) Rum kadınlarca

[20] Mithat Kutlar, *Nuriye Ulviye Mevlan ve Kadınlar Dünyası'nda Kürtler*, Avesta Yayınları, İstanbul, 2010.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

1845 yılında yayımlandığı düşünüldüğünde[21] kitap açısından önemli bir eksiklik olarak ortaya çıkıyor.

Ermeni kadınların ise uyanan ulusal bilince eşlik eden güçlü bir kadın özgürlüğü hedefi olduğunu imparatorluğun değişik bölgelerinden Ermeni kadınların yazdıkları yazılara bakarak anlamak mümkün. Daha önemlisi 1919 yılında yayımlanmaya başlayan *Hay Gin*'deki (Ermeni Kadını) "Feminizm" başlıklı yazı Osmanlı'daki feminist mücadelenin Batı'daki Birinci Dalga hareketin doğrudan etkisinde olduğunu gösteriyor. Zabel Asadur, Zabel Yaseyan ve Hayganuş Mark'ın yazılarında hem Ermeni modernleşme/uluslaşma sürecinin kadınların talepleriyle nasıl iç içe geçtiğini hem de feminizmin erkek egemenliğine karşı verdiği mücadelenin somut tezahürlerini görmek mümkün. En önemlisi Ermeni kadınların metinlerine baktığımızda Osmanlı'daki feminist çizginin Batı'daki Birinci Dalga'ya dahil edilme nedeninin daha da net görülebiliyor olması.

Zabel Asadur bu kitapta yer verdiğimiz "Milletperver Kadınlar" (1909) başlıklı yazısının sonunda Meşrutiyet'in kutsal ilkeleri olarak sıraladığı "Hürriyet, Eşitlik, Kardeşlik ve Adalet"in Ermeni kadınların önündeki engelleri yıkacağını müjdeliyor. Çokuluslu Osmanlı İmparatorluğu'nda uluslararası eşitlik yaratacağı umudu veren Meşrutiyet'in Ermenilere nefes aldıracağını düşünen Zabel Yaseyan "Meşrutiyet'ten Sonra Ermeni Kadını" başlıklı yazısında yaratılan kadın örgütlenmelerinin Ermeni halkının kurtuluşunu da örgütleyeceğini söylüyor. Yine kitapta yer verdiğimiz "Kadın... Barış İçin" (1911) başlıklı yazısında Zabel Yaseyan yüzyıl sonra Rojava'da direnen Kürt kadınlarının sesine ses katarcasına "tarihe baktığımızda da kadınların yalnız ve yalnız öz savunma amacını güden savaşlarda etkin rol aldığını görüyoruz" demekteydi.

Hayganuş Mark ise "Feminizm" başlıklı yazısında yüz yıl öncesinden biz feministlere sesleniyor adeta:

---

[21] Meral Akkent, a.g.y.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

> Kadını olması gereken yerde görmek istemeyenler, onun gelişmişliğini görmezden gelir, meşru toplumsal haklarını tanımazlar; böylece feminizme itirazlar yükseltir ve bütün kötülüklerin ondan doğduğuna inanırlar. Bu gönüllü bir körlük, manidar bir inatçılıktır; ne pahasına olursa olsun kadın özgürlük hareketinin önünü tıkamak ve kadının çekici olma isteğini, oyuncak bebek olma tutkusunu alevlendirmek ister.

Hayganuş Mark kadar cesurca olmasa da Batı'daki feministler gibi eşit yurttaşlar olarak kabul edilmek için mücadele eden Müslüman Osmanlı feministleri öncelikle İslâm'ın kadınlar üzerindeki ayrımcı uygulamalarını bertaraf etmeye çalıştılar.

Emine Seher Ali kitapta yer verdiğimiz "Tesettür Meselesi" başlıklı yazısında bu uzlaşma çizgisini ortaya koyduğu biçimiyle şöyle diyor:

> Kadınlar setre-i haricilerini atsın, diyenler hangi maksada hizmet ediyorlar bu sözü söylemekle neyi murat ediyorlar, biz bunları anlamıyoruz...
>
> (...) Fazla taassupta mahal olmadığına eminiz. Çünkü din bize bu kadar şiddetle saklanmak emrini vermemiştir. Bugünkü tarz-ı tesettür birçok muzur şeylerle beraber bize İran'dan intikal etmiştir...

Değişen dünyaya paralel olarak yaşanan sosyo-politik dönüşüm ve kadın hareketinin git gide artan etkinliği sonucunda 1917 yılında çıkarılan Hukuk-u Aile Kararnamesi medeni hukukun kısmen laikleşmesi anlamına geliyordu. Bu kararnameyle evlenme yaşı erkekler için 18, kadınlar için 17 olarak belirlenmişti. Akıl hastalarının zorunluluk olmadıkça evlenmesi yasaklandı. Evliliğin resmi bir memurun önünde gerçekleştirilmesi zorunlu hale getirilirken, kadınlara kocasının ikinci bir eş almasına itiraz etme ve boşanma talebinde bulunma hakkı verildi. Gerek azınlıkların gerekse İslâmcıların yoğun baskısı sonucunda 1919 yılında yürürlükten kaldırılan bu kararnamede öngörülen değişimlerin hayata geçmesi için kadınların, Cumhuriyet'in yukarı-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

dan aşağıya gerçekleştirilen reformlarını beklemesi gerekti.[22] Kitapta tüzüğüne yer verdiğimiz ve 1913 yılında kurulan Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti ise 1921 yılına gelindiğinde tüzüğüne oy hakkı talebini ekliyor ancak radikal çizgisi nedeniyle iktidara odaklanınca desteklenmediği için varlığını sürdüremiyordu.[23]

İmparatorluğun çözülmesinin ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Meşrutiyet'ten devraldığı modernleşme, Batılılaşma, ya da en bilinen deyimiyle "muasır medeniyetler seviyesine ulaşma" hedefiyle başlattığı reformlarla yeni bir ulus-devletin inşasına girişti. Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nin aksine dine değil, (tek) ulusa dayandı. Şeriat döneminin simgesi olan kamusal alandan dışlanmış kadınların yerini de, yasalarla eşit haklara kavuşmuş Cumhuriyet'in eşit yurttaşları olan kadınlar aldı,[24] denilebilir.

Cumhuriyet'in "laiklik" ve "çağdaşlık" hamlelerinin en önemli göstergelerinden biri 1926'da kabul edilen Medeni Kanun'du. Dönemin İsviçre Medeni Kanunu'ndan uyarlanan bu kanunla şeriatın toplumsal hayattaki egemenliğine son verildi. Çok eşlilik yasaklanırken, kadınlara boşanma hakkıyla birlikte çocukların velayetinde ve mirasta eşit haklar sağlandı. Kuşkusuz aile kurumu içindeki erkek egemenliğine dokunulmadı. Ailenin reisinin erkek olduğu, kadının ancak kocasının izniyle çalışabileceği ve kadının görevinin ev işlerinin yerine getirilmesi olduğu gibi patriyarkal değerler korundu. Zehra Arat'ın deyimiyle İslâmi ataerkilliğin yerini Batı ataerkilliği aldı.[25]

---

[22] Ayşegül Yaraman, *Resmi Tarihten Kadın Tarihine*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2001.

[23] Nevin Yurdsever Ateş, "Giriş", *Kadın Yolu–Türk Kadın Yolu*, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, İstanbul, 2009.

[24] Fatmagül Berktay, "Cumhuriyet'in 75 Yıllık Serüvenine Kadınlar Açısından Bakmak", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* içinde, Ayşe Berktay Hacımirzaoğlu (der.), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998.

[25] Zehra Arat, "Kemalizm ve Türk Kadını", age. içinde.

Kemalizm PDF Türk Kadını | http://riptepe.org

1924'de çıkan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile 1925 yılında çıkan Kıyafet Kanunu doğrudan kadınlara yönelik düzenlemeler içermese de "laikleşme" süreciyle birlikte kadınların yaşamlarında da değişimler meydana geldi. Mustafa Kemal'in Batılılaşma kavrayışında önemli bir yer tutan kadın giyim kuşamı ile eğitimi, kadınların özgürleştirilmesinden çok ulusun Batı'daki imajının düzeltilme çabasından ve kadınlara anne olarak yeni bir ulus inşası sürecinde biçilen toplumsal rolden kaynaklanmaktaydı. Kadınların eğitim görmesinin önemini vurgularken iki gerekçe öne sürülüyordu: Kadınların sosyal hayatta yer almalarının önemi ve çocukların eğitimini üstleniyor olmaları.[26] Kadınların elde ettiği seçme seçilme hakkının (1930, 1934), ulaşılmaya çalışılan "muasır medeniyet seviyesindeki" pek çok ülkeden önce kazanılmış olması ise dönemin kadınları açısından kuşkusuz oldukça önemliydi. (Erkek) resmi tarih yazımının bu hakkı yıllar süren feminist mücadeleyi yok sayarak Kemalizmin kadınlara bir lütfu olarak sunması ise patriyarka ile milliyetçilik ittifakının Türkiye'ye özgü en önemli örneklerinden birini oluşturuyor.

Dönemin feministleri Cumhuriyet yıllarına gelindiğinde "eşitlik" beklentilerini daha güçlü bir vurguyla uluslaşma/ulus devletin inşası hedefine bağlayarak meşrulaştırmaya çalışıyorlardı. Türklüğe vurgu yapan politik bağlamlarıyla birlikte yine eşitlik, oy hakkı ve siyasal örgütlenme taleplerinin öne çıktığını görüyoruz. Ulusal inşada kendilerine biçilen rolü üstlenirken siyasal yaşamda erkeklerle eşit konumda ve örgütlü olarak bulunmak istiyorlardı. Ancak Kemalizm, girişiği ulus inşasında, değişim programının neredeyse merkezine kadınları ve laikliği koymuş olmasına rağmen bağımsız bir kadın hareketine hiç de hoşgörü göstermiyordu. Örneğin 1923'te kurulan Kadınlar Halk Fırkası, 1909 tarihli seçim kanununa göre kadınların siyasi temsi-

[26] Ayşe Durakbaşa, "Feminist Tarih Yazımı Üzerine Notlar", *Kadın Araştırmalarında Yöntem* içinde, Serpil Çakır ve Necla Akgökçe (der.), Sel Yayınları, İstanbul, 1998.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

linin mümkün olmadığı gerekçesiyle izin alamadığı için 1924'de Türk Kadınlar Birliği adıyla derneğe dönüştü ve programından kadınlara seçme ve seçilme hakkı talebini çıkarmak zorunda kaldı.

Nezihe Muhiddin *Kadın Yolu*'nun* birinci sayısındaki, bu kitapta da yer verdiğimiz "*Kadın Yolu*'nun Şiarı" başıklı yazısında, 10 Temmuz** inkılabının pek çok açıdan olduğu gibi kadınlar için de yetersiz kaldığını ancak Cumhuriyet'in kadınların önünü açacağını söyleyerek kadınların seçme hakkının önemini ısrarla vurguluyordu. Ancak Osmanlı'daki hemcinslerinden farklı olarak bu hakkı kadınların özgürleşmesinin değil, memleketin çıkarlarının gereği olarak talep ediyordu:

> Çünkü intihâb meselesi bir vazife-i medeniyyedir. Şuur ve vicdan hasâiline mâlik olan kadınlar bu vatanî vazifelerine meflûc ve gayri müdrik bir vücud gibi lâkayd kalamazlar. İntihâb hakkından mahrum kalan kadınların mesai ve hiss-i emelleri, fikir hâlinden fiil hâline geçmesi için müşkilât karşısındadır. Çocuklarını fuhşun, kü'ulün, hastalıkların seyyi'esinde[n] vikaye ve siyânete mecbur olan kadın, onların âmillerini bir anda hedm ve ifna edecek nâfız ve kudretli bir vaziyete hâkim olmalıdır ki sıhhat, nüfus ve ahlak siyasetinde memleketine hakikî hizmetler yapabilsin.

Kitapta, *Kadın Yolu/Türk Kadın Yolu* yazarlarının Cumhuriyet'in ilkeleri gereği kadınların önünü açacağını/açması gerektiğini ve özellikle de oy hakkının bunun en önemli adımı olduğuna ilişkin yazılara yer verdik.

Ancak TKB Başkanı Nezihe Muhiddin 1927 yılında dernek tüzüğüne, kadınların siyasal alandaki etkinliklerini arttırma hedefini ifade eden bir maddenin koyulmasını sağladıktan kısa bir süre sonra yönetimden uzaklaştırıldı.[27] Kadınlara seçme ve se-

---

* Daha sonra *Türk Kadın Yolu* adıyla devam etti.

** 1908'de Meşrutiyet'in ilanıyla sonuçlanacak eylemler sürecinin başlangıç tarihi olduğu için bu dönem 10 Temmuz İnkılabı olarak da anılmaktadır.

[27] Bkz. Zehra Toska, "Cumhuriyet'in Kadın İdeali: Eşiği Aşanlar ve Aşamayanlar", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Ed. Ayten Sabuncu ve Ayşe Saktanber, "Kemalist

çilme hakkının tanındığı 1930 ve 1934 yılındaki yasal düzenlemelerin ardından Türk Kadınlar Birliği 1935 yılında, aynı yıl düzenlenen Uluslararası Kadınlar Federasyonu Konferansı'nda "ulusal çıkarlara" ters düşen kararlar aldığı düşünüldüğü için, "kadınların ihtiyaç duydukları tüm haklara kavuştukları" öne sürülerek, kapanmaya zorlandı/kendini feshetti.[28]

Özünde kapitalist gelişmeyi/sermaye birikimini artırmayı hedefleyen Kemalist reformların feminist oldukları söylenemez. Yaprak Zihnioğlu, Birinci Dalga Feminist Hareket'in sönümlenmesini, Nezihe Muhiddin ve Türk Kadınlar Birliği'nin, Cumhuriyet'in kuruluşunda kadınlarla erkeklere eşit rol verilmesi mücadeleleri ve kadın haklarını kazanma, ulusal inşada toplumsal failler/eyleyiciler olma istekleri nedeniyle iktidar tarafından bastırılmak olarak değerlendiriyor. Cumhuriyet iktidarının kadın haklarının sınırlarını cinsiyetçi temelde ataerkil sınırlar içinde tutmak ve kadınların kazanımlarını kendi hanelerine yazmak için polisiye tedbirlere ve karalama yöntemlerine başvurduğunu da ekliyor.[29]

Tarihi 1908 öncesine ait metinler de kullanılmasına rağmen Osmanlı Birinci Dalgası diye tanımladığımız dönemin (1908-1935) aslında Osmanlı modernleşmesinin evrimi/dönüşümü bağlamında da önemli veriler sunduğu görülebilir. Metinlerde sözü geçen kadın örgütlerinin amaçlarına, temsil ettikleri etnik ve dini toplumsal kesimlere, hatta erkeklerle kurmak istedikleri ilişkilere bakarak (özellikle *Kadınlar Dünyası*'nda sık sık erkeklerden bağımsızlığın vurgulandığını görürüz) 1908 ile 1923 arasındaki farkları sadece kadınlar değil, tüm toplum açısından analiz etmek söz konusu olabilir. Aynı perspektifle bakmaya devam ettiğimizde 1908 ile başlayan 1923 ile anti-demokratik bir

---

Kadın Hakları Söylemi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2: Kemalizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

[28] Yaprak Zihnioğlu, *Kadınsız İnkılap*, Metis Yayınları, İstanbul, 2003.

[29] A.g.e.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kırılmaya uğrayan burjuva devriminin sadece Türkler dışındaki halklar ve emekçiler açısından değil, feministler açısından da özgürlükleri ortadan kaldıran bir sonuca ulaştığını görmek mümkün denilebilir.

Sonuçta, Osmanlı'nın modernleşme tartışmalarıyla başlayan feminist hareketlenme *Şükufezar* ile yola çıkıp *Hanımlara Mahsus Gazete* ile devam edip 1908'in sağladığı özgürleşme ile *Kadınlar Dünyası*, *Hay Gin*, *Diyane* gibi bağımsız feminist yayınlarla güçlendi. Bu feminist hareket, 1923'ün radikal ancak tek ulusa ve merkeziyetçi-otoriterliğe dayanan modernleşme hamlesi ve erkek sistemin baskıları karşısında ise geri adım atmak zorunda kaldı. Bu anlamıyla Birinci Dalga Feminist Harket çok kimlikli yapısını tümüyle geride bırakarak (aynı içinde bulunduğu Cumhuriyet gibi) siyasal alanda var olmayla sınırlandırdığı talepleriyle *Kadın Yolu-Türk Kadın Yolu* dergilerinin ve TKF-TKB'nin de kapanmaya zorlandığı bir sürecin ardından sönülmendi denebilir.

III

Günlük yaşamda geçerli olan her şey politiktir. (Mary Beard 1912)*

1960'lı yıllarda ABD'de yükselen toplumsal muhalefetin ana dinamiklerini oluşturan, ırkçılık karşıtı ve savaş karşıtı hareket içinde aktif olarak yer alan kadınlar, beraber mücadele ettikleri yoldaşlarının cinsiyet ayrımcılığı yapmasını sorgulayarak İkinci Dalga/Yeni Dalga olarak bilinen kitlesel kadın mücadelesinin fitilini ateşlediler. Yer aldıkları karma örgütlerde yaşadıkları ikincillik duygusu ve erkek egemenliği, sol muhalefetin demokratik işleyiş ilkelerinin cinsiyetçi yönünün kadınlarca sorgulanmaya başlamasıyla sonuçlandı. Toplumsal muhalefetin içindeki cinsi-

* Aktaran Sheila Rowbotham, *Yeni Bir Çağ Hayali*, Sel Yayınları (çev. Suğra Öncü), İstanbul, 2010, s. 51.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yetçiliğin teşhiri 60'lı yılların sonunda —özellikle 68 Hareketi'nde— Avrupalı kadın eylemciler tarafından da gerçekleştirildi.

İkinci Dalga Feminist Hareket, Birinci Dalga'dan farklı olarak formel bir eşitlik talebiyle yetinmeyip kadınların erkekler tarafından ezilmesinin, aşağılanmasının aile ve toplumda yaşadığı baskının, uğradığı ayrımcılığın nedenlerini-kökenini analiz etti.

İkinci Dalga tüm dünyada olduğu gibi Birinci Dalga'dan ziyade mevcut toplumsal düzenden ve mevcut muhalif hareketlerden kopuşu temsil ediyordu. Birinci Dalga'nın ayrı alanlar politikası kamusal alan-özel alan düalizmi üzerinden politikleşmeye dönüşürken kadın erkek eşitliği ve eşit yurttaşlık hedefi de bir sistem olarak patriyarka/erkek egemen sistem analizine dönüşüyordu. Yurttaşlık talebi ise yanımızdaki erkeğin sorgulanmasının yasaların ötesinde bir politik analizle tamamlanmasına yöneliyordu. İkinci Dalga haklar mücadelesi-erkek egemenliği ilişkisi yerine, patriyarkal sistem eksenli bir analiz geliştirerek topyekûn bir kurtuluş mücadelesinin rotasını çizmeye koyuldu.

Küçük bilinç yükseltme gruplarıyla başlayıp kitlesel eylemlerle sokağa dökülen İkinci Dalga Feminist Hareket'in bütün kadınların ortak ezilmişlikleri ekseninde mücadele etmeleri gerektiği düşüncesi, dönemin politik taleplerinin çerçevesini belirliyordu.

İkinci Dalga'nın, doğurganlık (yeniden-üretim) hakları, ideoloji ve kültürde cinsiyetçiliğin teşhiri, ailenin sorgulanması ve yıkılması, ev içindeki karşılıksız kadın emeğinin görünür kılınması-ortadan kaldırılması, erkek şiddeti ve tacavüzü gibi başlıklarla kadınların mücadelesine yön veren çizgisinin temel doğrultusu günümüzde de belirleyiciliğini sürdürmeye devam ediyor.

Hareketin esas olarak heteroseksüel, beyaz, orta sınıf, eğitimli kadınların sorunlarına öncelik vermesi, siyahi ve/veya göçmen kadınların yok sayılması, işçi kadınların kapitalist üretim ilişkileri içinde yaşadığı cinsiyetçiliğin hareketin politik gündeminde

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

yer bulmamış olması zamanla temel eleştiri unsurları haline geldi ve soyutlaşan kızkardeşlik kavramı da böylece sorgulanmaya başladı.

Türkiye'nin İkinci Dalgasının da bu anlamıyla Batı ile benzer bir seyri biraz gecikmeli olarak yaşadığını söylemek mümkün. Feminist hareketin Türkiye'ye neden geç geldiği bu derlemenin amacının dışında bir tartışmanın konusu olmakla birlikte politik gündemleri ve örgütlenme anlayışı itibarıyla Batı feminizmiyle örtüşen bir feminist hareketin söz konusu olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Hareket kendi politikalarını benzer biçimde üretti. Hatta çelişkileri ve eksiklikleri de benzer alanlarda ortaya çıktı (Kürt Kadın Hareketi ile ilişkiler, anadil mücadelesindeki tutukluk, heteroseksizm eleştirisinin eksikliği/görünmezliği vs.).

İkinci Dalga'nın gündemlerine bugünden bakıldığında gördüklerimiz ucuz emek, şiddet, taciz-tecavüz, erkek şiddetine karşı yasal düzenlemeler, kürtaj, iffet vb. şeylerdir. Hatta muhafazakârlıkla kadın bedeni ve erkek egemenliği ilişkisi için 2015 yılından 1980'lere bakıldığında aynı minvalde varlığını sürdürüyor denilebilir.

1990'lara gelindiğinde dünyada feminist hareketin yönelimlerinin Türkiye gündemine daha hızlı geldiğini görüyoruz. Bunda reel-sosyalizmin çöküşünün dünya genelinde yarattığı politik dönüşümün Türkiye'yi de doğrudan etkilemesi belirleyici kuşkusuz. 90'lardan itibaren kimlik politikaları öne çıkarken Kürt Kadın Hareketi de kendi feminizmini tanımlıyor ve eleştirilerini geliştiriyordu. Yine de 80'ler ve 90'lar iki ayrı ama birbirini tamamlayan bütünlüklü bir dönem olarak yaşandı denilebilir. 90'lardaki kimlik ve farklılıklar tartışması geriye dönüp Birinci Dalga'daki etnik farklılıklara bakmayı da mümkün kılıyordu. Keza Türkiye'nin kendi tarihsel dönüşüm sürecinin bir parçası olan modernleşme-Kemalizm-sekülarizm olgularının feminist hareket üzerindeki etkisi herkes açısından Birinci Dalga Feminist Hareket'i bir başka gözle okumayı da gerekli hale getirdi. Ve

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

böylece Osmanlı kadınlarının mücadele koşullarını resmi tarihin gözünden değil feminist hareketin gözünden okuyan çalışmalar ortaya çıkabildi.

Nasıl yeniden başlandığına gelirsek... Bir grup kadın (Şirin Tekeli, Gülnur Savran, Stella Ovadia, Zeynep Avcı, Yaprak Zihnioğlu, Feraye Tınç, Gülseli İnal) 1981 sonu 1982 başında bir araya gelerek *Yazko* için bir kitap dizisi hazırlama çalışmalarına başlıyorlar. Bu kadınların bir araya gelmeleri, bir şekilde birbirlerinin feminizme yönelik ilgilerinden haberdar olmalarından kaynaklanmaktaydı. Şirin Tekeli'ye bir kitap dizisi hazırlaması önerisi, Tekeli'nin bunun ancak kolektif bir çalışmayla mümkün olacağını düşünmesi ve diğer kadınlarla ilişkiye geçmesiyle sonuçlanıyor. Bir araya gelen kadınların ortak özelliği değişik yabancı dillere çeviri yapabilecek düzeyde hakim olmalarıydı. Öncesinde her birinin feminizmle ilişkilenmesi de farklı biçimlerde gerçekleşmişti. Bu toplantılardan haberdar olan başka kadınların da katılımıyla grup genişliyor ve çeperinde başka küçük gruplar ortaya çıkıyordu.[30]

Bu kadın grupları İkinci Dalga Feminist Hareket'le ortaya çıkan ve feminist literatürde bilinç yükseltme grubu olarak adlandırılan toplantılarla örgütleniyordu. Catharine MacKinnon bilinç yükseltme gruplarını şöyle tanımlıyor:

> Feminizm çıkarlarını koruduğu kitle tarafından yaratılan ilk kuramdır. Yöntemi, yakalamaya çalıştığı gerçeği kuram olarak özetlemektir. Marksist yöntem diyalektik materyalizmken, feminist yöntem bilinç yükseltmedir. Kadınların toplumsal tecrübesini anlamını, yaşam devam ederken, kolektif ve eleştirel biçimde yeniden şekillendirmek...
>
> 1960 ve 70'lerde oluşturulan bilinç yükseltme grupları birçok kadın için, çok rağbet görmekte olan feminizmle ilk gerçek karşılaşmaları olmuştur. (...) Katılımcılar genellikle açıklık, dürüstlük ve kendinin farkında olma ilkelerini benimsemişlerdi. Eğer katılanlardan biri

[30] Bkz. İnal, Savran, Tekeli, Tınç, Torun ve Zihnioğlu, "Çevirmenlerin Önsözü", Juliet Mitchell *Kadınlık Durumu* içinde, Kadın Çevresi Yayınları, 1984.

sorununu tartışamadığını veya tartışmakta zorlandığını hissedecek olursa, bunu tipik bir grup başarısızlığı sayıyorlardı.[31]

İlk etkinlik, 20-23 Nisan 82'de *Yazko*'nun kadın dizisini tanıtımı amacıyla düzenlenen, Gisele Halimi'nin de katıldığı, "Kadın ve Sorunları Sempozyumu" oldu.

Kadınlar bir yandan hazırlıklara devam ederken bir yandan feminizm üzerine tartışmaya başlamışlardı. Kendilerini örgütlü olarak ilk ifade ettikleri yer 1983 yılında *Somut* dergisinde kadınlara ayrılan sayfaydı.

Somut'tan yer verdiğimiz yazılar başlıklarından da anlaşılacağı üzere feminist hareketin bu topraklarda 30 yıldır aynı politik gündemler çerçevesinde mücadele ettiğini gösteriyor aslında: "Bir Sayfaya Sığmak", "İnsan 'Gayri Meşru' Olabilir mi?", "Kadın Çalışınca", "Kim Korkar Feminist Olmaktan", "Kürtaj Yasa Tasarısı Bekleneni Verebilecek Mi?-Kadın Bedeninin Sahibi Olmalıdır", "8 Mart ve Yeni Feminizm", "Ev İçi Emeğinin Boyutları".

Yazko'da yönetimin değişmesinin ardından kadınlar yaptıkları çalışmaları değerlendirmek amacıyla feminist bir yayınevi kurma kararı aldılar ve 84 Mart'ında Kadın Çevresi resmen kuruldu. Nisan ayında Ankaralı feministler toplanmaya başladı. Kasım 1984'te kitaplar henüz hazır olmamasına rağmen Kadın Çevresi kitap fuarına katılmıştı. Ocak 1985'te Kadın Çevresi'nin ilk kitapları yayımlandı: *Feminizm* (Andree Michel), *Evlilik Mahkûmları* (Lee Commer), *Kadınlık Durumu* (Juliet Mitchell).[32] Aralık 1984'de Gülnur Savran, Kadın Çevresi Kitap Kulübü'nde ilk kez feminizmde ayrımları anlattı.[33] Ve 1985'de *Yapıt* dergisi-

---

[31] Catharine MacKinnon, *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru* (çev.Türkan Yöney ve Sabir Yücesoy), Metis Yayınları, İstanbul, 2003, s. 105-106.

[32] Stella Ovadia, "Çok İmzalı ve Çok Öznel Bir Kronoloji Denemesi", *Birikim*, sayı 59 (Mart 1994): 55-57; Şirin Tekeli, "Birinci ve İkinci Dalga Feminist Hareketlerin Karşılaştırılmalı İncelemesi Üzerine Bir Deneme", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler içinde*, s. 33.

[33] Ovadia, a.g.e.; Şirin Tekeli, a.g.m., aynı yerde.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

nin Mart sayısındaki kadın dosyasına feminizmdeki ayrımları eşitlikçi-radikal-sosyalist olarak nitelendiren "Feminizmler" makalesini yazdı.

Feminist hareket bu dönemde örgütlenmesini yaygınlaştırırken kuramsal açılımlara da yöneldi. Feminizmin farklı politik çizgileri belirginleşmeye başlamıştı. Bu kapsamda kitapta Fatmagül Berktay'ın "Eşitliğin Ötesine", Gülnur Savran'ın "Feminizmler" ve "Sosyalist Feminizm Olanaklı mı?" makalelerine yer verildi. Sadece yaşadığımız coğrafyada feminist mücadele içinde yer alan kadınların yazılarına yer vermeyi tercih etmeme rağmen, kendini radikal feminist diye tanımlayan kadınların kuramsal çizgilerini ortaya koyarken yayımladıkları çeviriyi de kitaba dahil etmeyi gerekli buldum. Böylece Ayşe Düzkan'ın önyazısı ile birlikte *Feminist* dergisinin ilk sayısında yer alan Gail Chester imzalı "Ben Kendime Radikal Feminist Diyorum" başlıklı makale de bu bölümde yer aldı.

Kasım 1985'de *11. Tez*'in "Marksizm ve Feminizm" sayısı yayımlandı. 1986'da feministler ilk kampanyalarını örgütlüyordu. BM'nin Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin gerektirdiği iç hukuk düzenlemelerinin yapılması için dört bine yakın imza toplanmış ve Meclis'e teslim edilmişti.

8 Mart 1987'de *Feminist* dergisinin ilk sayısı yayımlandı. *Feminist* dergisi ilerleyen yıllarda radikal feminizmin yayını olarak anılır, yazarlarının (büyük) bir kısmı kendini radikal feminist olarak tanımlar.

İkinci Dalga'nın ilk bağımsız feminist dergisi olarak adlandırabileceğimiz *Feminist*, hareketin temel yönelimlerini radikal bir tarzda gündemine alıyordu. Bu kitapta da bu çizgiyi yansıtabilecek yazılara yer verilmeye çalışıldı: "Feminizmin Adı", "Kadınların Tarafını Tutmak Bütün Dünyaya Başka Türlü Bakmaya Yol Açabilir", "Dayak Aileden Çıkmadır", "Özel Olan".

1987'den itibaren "kampanyalar" dönemi başladı. Kampanyalar hakkında Gülnur Savran şunları söylüyor:

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

> (...) tek bir tek bir somut sorun etrafında, çeşitli eylemler ve etkinlikler şeklinde gerçekleşen; farklı kitlelere hitap edebilecek çeşitli eylemlerle çevrelenen, geçici bir dönemi kapsayan faaliyet dizileriydi. Tekil bir hedefe yönelindiğinden, örgütlenmesi ve oluşturduğu yapılar genellikle geçici, gevşek oluyor; bunların ömrü de kampanya süresine göre belirleniyordu. Bu esnek yapı farklı kadınların kampanyaya katılımını da mümkün kılıyordu.[34]

Bu kampanyaların ilki, 1987 Nisan'ında *Feminist* dergisinden kadınların önerisiyle başlatılan Dayağa Karşı Kampanya idi. Feminist hareketin sokağa ilk çıkışı olmasının yanında 12 Eylül sonrasında düzenlenen ilk mitinge adını vermiş olması açısından da önemli bir eylemdi. Kocasından dayak yiyen bir kadının boşanma talep ettiği mahkemede hâkimin, "kadının karnından sıpayı, sırtından sopayı eksik etmeyeceksin" diye gerekçelendirerek boşanmayı reddetmesinin ardından, kadınlar sokağa çıkmaya karar vermişti. 17 Mayıs 1987'deki bu yürüyüşe bazı sosyalist gruplardan kadınlar da katılmıştı. Kadınlar ilk kez kendi belirledikleri bir gündemle ve kendi örgütledikleri bir eylemle sokağa dökülmüşlerdi.

Ekim'de, dayağa karşı kampanyanın bir parçası olarak, Kariye Şenliği düzenlenirken bu şenlikle feminist tartışma ve oyunların yanı sıra feminizmle ilişkiye geçmek isteyen kadınlarla bir buluşma imkânı da yakalanmış oldu. Dayağa Karşı Kampanya somut bir hedefle başlamıştı: Kadın Sığınağı. Yine kampanyanın sonlarına doğru bir grup feminist, kadınların yaşadıkları şiddeti ifade ettikleri bir kitap çalışmasına başlıyorlardı: *Bağır Herkes Duysun*. 8 Mart 1988'de Cağaloğlu'nda Geçici Kadın Müzesi oluşturulur. Bu müzede tencere tavadan gelinliğe kadar uzanan ve kadınların karşılıksız emeklerini, bedenlerine yönelik şiddeti, suistimali simgeleyen bir takım nesneler sergileniyordu. Mayıs 88'de *Sosyalist Feminist Kaktüs* yayımlanmaya başladı.[35]

---

[34] Gülnur Savran, "80'li Yılların Kampanyaları ve Özel Alanın Politikası", *Özgürlüğü Ararken*, Amargi Yayınları, İstanbul, 2005: 81-101, 82.

[35] Ovadia, a.g.e.; Savran, a.g.e.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

SF Kaktüs ilk üç sayısında feminizm içi bir kuramsal ayrım çizgisi olarak sosyalist feminizmi belirginleştirirken, sosyalist hareket ile tartışmaya ayırdığı yer ile sosyalist kadınları feminist mücadeleye katma hedefini de (kendilerinin de belirttiği üzere) göstermiş oluyordu. Bu kitapta da yer verdiğimiz "Biz Sosyalist Feministiz", "Türkiye Solunda Kadın Sorunu ve Feminizme Yaklaşımlar I-II" makaleleri bu çizgiyi oldukça kapsamlı bir biçimde ifade ediyordu. Ancak *Kaktüs*'ün tüm sayılarına baktığımızda dönemin feminist hareketinin tüm eylem ve kampanyalarının aktif bileşeni olduğunu görüyoruz. Derginin hem feminist harekteki konumlanışını ifade etmek hem de feminist mücadelenin gündemlerindeki devamlılığı belgelemek açısından Gülnur Savran'ın derginin 12. sayısındaki "Lezbiyenlik ve Feminizm Üzerine Kopuk Düşünceler" yazısı iyi bir örnek oluşturuyor. Otuz yıldır patriyarkanın kendini güçlendirme araçları hep aynıymış, dedirtircesine muhafazakârlık-dindarlık-devlet-aile eksenindeki politikalarını ve bunlar karşısındaki feminist sözü hatırlamak için de Filiz Koçali'nin "Müslüman Türk Kadını Yaratılmak İsteniyor" başlıklı yazısı önemli bir hafıza kaydı aslında.

Yine 1988'de Ankara'da "Perşembe Grubu" adını alan feminist kadınlar kendi iç tartışmalarını ve yaklaşımlarını da yansıttıkları fanzin diyebileceğimiz, elle yazılıp fotokopi ile çoğaltıkları yayınlarını çıkarttılar. İstanbul'daki feministlerle benzer bir gündem seyrine sahip "Perşembe Grubu"nun da bağımsız feminizm ve feminist örgütlenmenin niteliği, cinsel taciz ve tecavüz, ev içi karşılıksız emek ve kadınların ücretli çalışmasına etkileri üzerine yazılarına yer verildi: "Hem de Patronsuz", "Önmeli Bir Tartışma Konusu", "Erkeklere Özgü Cinsel Zorbalık: Tecavüz", "Kadınlara İki Saat Daha Az Çalışma Süresi Getiren Yasa Önerisinin Çağrışımları Üzerine". Özellikle son yazı, son 10 yıldır AKP'nin sürekli kadın istihdamını artırma başlığı altında (son dönemlerde aileyi güçlendirme hedefi de açıkça zikredili-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yor) gündeme gelen ve feministlerin her daim cinsiyetçi işbölümünü güçlendireceği, kadınları daha niteliksiz ve güvencesiz işlere mahkûm edeceği vb. için karşı çıktığı politikaların benzerlerinin 30 yıl önce de başka vurgularla ama aynı özle gündeme geldiğini gösteriyor.

Bu yayınların dikkate değer başarılarından biri hareketin kampanyalarının ve eylemlerinin duyurulmasına, yaygınlaşmasına yaptıkları katkılar olmuştu. Kampanyaların en önemlileri, "Madde 438" diye anılan, fahişelere tecavüzde ceza indirimini sağlayan TCK maddesinin iptali için açılan kampanya ile "Mor İğne"yle simgeselleşen "Cinsel Tacize Hayır" kampanyasıydı. Bir başka önemli kampanya ise "Madde 159"un, kadınların çalışmasını kocanın iznine bağlayan medeni yasa maddesinin değişmesi içindi. Bu kampanyalar feminist hareketin bütününü içeren, harekete geçiren ve başarıyla sonuçlanan kampanyalar olmuştu. Madde 438 ve 159 kalkarken (gerçi aile reisinin erkek olarak kabul edilmemesi bir hayli zaman aldı ama) cinsel taciz kadınların utancı olmaktan çıkıp tartışılır hale geldi. Kitapta da bu yıllardaki kampanyaların (ulaşılabilen) belgelerine ve metinlerine yer verildi.

Aile içinde/kadına yönelik şiddet ise muhafazakâr/İslâmcı kesimlerde bile kınanması/cezalandırılması gereken bir suç olarak kabul görmeye başlamıştı. Az sayıda da olsa sığınaklar açılırken, açılmalarının ne kadar elzem olduğu neredeyse tüm toplum tarafından —gönüllü ya da gönülsüz— savunulmaya başlandı. Bu sürecin sonunda kurulan Morçatı'nın vakıf kuruluş senedi de kitabın "Kampanyalar" bölümün en sonunda yer aldı.

Gündemleri itibarıyla kuramsal ayrımları önemsiz kılan kampanyalar feminist hareketin farklılıklarıyla bir arada yürüme yeteneğini de sergiliyordu. Ancak yine de, farklı kadınlara öncelikle ulaşmayı hedefleyen feminist eğilimlerin ayrı duruşlarının, etkilemeyi istedikleri kadınlar nezdinde işlerini kolaylaştırdığı söylenebilir. Zira yıllar içinde kimi sosyalist grupların feminizme

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

karşı önyargıların azaldığı gözlemlendi. Bu nedenle güncel-pratik feminist politikada ve feminizmin örgütlenme modeli olan kampanyalarda birlikte çalışan farklı feminist grupların seslendikleri kesimler de kısmen farklı kalmaya devam etmişti.

"Feministler Tartışıyor" bölümünde feminist hareketin kuramsal ve politik gelişimine önemli katkılar sunduğu düşünülen tartışmalara yer verildi. Heteroseksizm-transkadınlar-feminizm, Müslüman kadınlar-feminizm-İslâmcılık, feminizm-bağımsızlık başlıkları çerçevesinde özetlenebilecek tartışmalar bu bölümde okunabilir.

Feminist hareketin kendi dışındaki (büyük oranda sosyalistlerden oluşan) kadın haraketiyle bir araya gelerek tartıştığı I. Kadın Kurultayı'nda *Feminist* ve *Kaktüs* dergilerinden kadınların sunduğu tebliğler "Kadın Kurultayı" başlığı altında toplandı. Ek olarak feminist kadınların dönemin sosyalist hareketinin yürüttüğü birlik tartışmalarına "feministler" olarak sunduğu tebliğ de bu bölümün sonunda yer alıyor.

1990'larla birlikte feminizm politik meşruiyet alanını genişletirken eylemler-kampanyalar açısından hızını kaybetse de farklı mecralarda görünür olmaya başladı. Bu süreçte üniversitelerde kadın araştırmaları kürsüleri kuruldu ve sosyal bilimlerde disiplinler arası çalışmalar yapılırken feminist kuram akademik çalışmaların parçası haline geldi. Genç kadınlar arasında feminist yönelimler artarken *Martı*, *Eksik Etek* gibi dergiler yayımlandı. Bir başka alanda, dönemin işçi sınıfı açısından en dinamik kesimini oluşturan kamu çalışanlarının en büyük sendikası Eğit-Sen'in tüzüğünde pozitif ayrımcılık ilkesi yer almaya başlarken sendika kadın komisyonları da kurulmuştu. Şu veya bu düzeyde sosyalist sol kadın ezilmişliği üzerine söz üretme ihtiyacı duymaya başladı. 1995 yılında ilk kez bir sosyalist örgütlenmede, Birleşik Sosyalist Parti'de, yüzde otuz kadın kotası tüzüğe eklendi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

1995 8 Mart'ında yayımlanmaya başlayan *Pazartesi* dergisi, yayın kurulunun bileşimiyle, yeni bir feminist hareketlenmenin habercisi oldu. Zira ağırlığını, radikal feministlerin oluşturduğu *Feminist* dergisi çevresinden kimi kadınlarla, *Sosyalist Feminist Kaktüs* çevresinden kimi kadınlar bir araya gelerek, *Pazartesi*'yi yayımlamaya başlamışlardı. Yayımlandığı ilk aylardan itibaren gerek ele aldığı gündemler ve ele alınış biçimleri gerekse yayın kurulunun bileşimi *Pazartesi*'yi feminist hareketin yeni odağı haline getirmişti. "Kadınlara ait her şeyi çekinmeden ürkmeden tartışmak istiyoruz" diyen *Pazartesi* gerekçesini şöyle açıklıyordu:

> Neden mi? Hayatımızı değiştirmek için bir yandan toplumsal hayatı düzenleyen ve bizi boyunduruk altına alan kanunların, kuralların, geleneklerin değişmesinin şart oluğunu görüyoruz. Ayrıca bunun yeterli olmadığının, her birimizin özel hayat denen ama pekâlâ birbirine benzeyen kaderimize başkaldırmak gerektiğinin farkındayız.[36]

Pazartesi'nin politik ağırlığını hissettirmeye başladığı 1995-96 yıllarından itibaren gerek sosyalist hareketin gerekse ana akım medyanın feminist odak olarak yüzünü döndüğü kadınlar *Pazartesi*'nin kadroları oldu. Keza kadın hareketinin farklı bileşenleri ve feminizmle ilgilenmeye başlayan tek tek kadınlar için de en etkili feminist odak *Pazartesi* haline gelmişti. *Pazartesi* haber ağırlıklı ve popüler, çok sayıda kadına ulaşmayı ve feminizmi hayatın her alanında var etmeyi amaçlayan bir dergiydi. Kadınların birbirlerine feminizmin ne olduğunu anlatmalarının ve feminizmi örgütlemelerinin aracı olmayı hedefliyordu.[37]

Pazartesi haber yorumları, çok sayıda farklı kadının yazılarına yer vermesi, günceli feminist gözle okuması ve feminizmi klasik politik metinler dışında —sanat-spor-edebiyat vd.— ifade eden

---

[36] Filiz Koçali "Kadınlara Mahsus Gazete Pazartesi", *90'larda Türkiye'de Feminizm* içinde, Aksu Bora ve Asena Günal (der.), İletişim Yay, İstanbul, 2002, s. 77.

[37] Ayşe Düzkan, "Pazartesi Dergisi Deneyimi (2000 Sonrası)", *Özgürlüğü Ararken* içinde, İstanbul, Amargi Yay, 2005.

Üretilen PDF kitap ... - https://rantey.org

çizgisiyle faklı bir okur yelpazesine sahipti. Kitapta *Pazartesi*'nin dönemim politik çizgisini-tartışmalarını belirginleştiren yazılarına yer vermek hedeflendi.

Ev emeğinin niteliği tartışmaları, özel alan-kamusal alan ikiliği üzerine yazılar, 90'larla yükselişe geçen anneliğin politikleşmesi bu kitapta yer verilen konular arasında. Bunların dışında 1994'te Refah Partisi'nin Ankara ve İstanbul'da büyükşehir belediye başkanlıklarını kazanmasıyla başlayan ve 28 Şubat ile doruk noktasına varan (ve aslında son 20 yıldır politik saflaşmayı büyük oranda belirleyen) şeriat-başörtüsü-çağdaşlık-kadınlar ekseninde yürüyen tartışmaya ilişkin (en önemli feminist odak) olarak *Pazartesi*'nin yaklaşımını yansıtmak amaçlandı. Keza 1998'in Cumhuriyet'in kuruluşunun 75. yılı olması ve yirminci yüzyılın sonunun gelmiş olması da aynı siyasal ortamda kadınlar cumhuriyet ilişkisi üzerine tartışmaları gündeme taşımıştı. Bu bağlamda Handan Koç ve Yaprak Zihni-oğlu'nun birer yazısının yanı sıra yine *Pazartesi* dergisinde yer alan "PJAK'lı Kadınlar" imzalı yazı da sürecin Kürt kadınları açısından tahlilini görmeyi mümkün kılıyor.

Diğer yandan Türkiye'deki kadın hareketinin ve feminist hareketin diğer bileşenleriyle yan yana geldiklerinde, Kürt ve kadın olmaktan kaynaklı ezilmişliklerin yeterince dikkate alınmadığı eleştirisi mevcuttu. Bir anlamda Siyahi kadınların Amerika'da yaşadıkları farklılaşma/ötekileşme olgusunun yaşandığına ilişkin tespitler söz konusuydu: "... Teorik boyutunu araştırırken, Siyah Feministlerle örtüştüğümüzü gördük; beklentilerimiz, taleplerimiz, yaşadıklarımız çok paraleldi onlarla."[38]

Bu bölümde (İkinci Dalga) resmetmeye çalıştığımız, daha çok Türkiyeli denebilecek feminist damarın yanı sıra, Kürt Kadın Hareketi de 90'larla birlikte kendini dergiler ve gruplar halinde ifade etmeye başlıyordu. 1996'dan itibaren peşi sıra yayımlan-

[38] Halide ve Canan, "Feminist Kürt Kadın Oluşumları", *Özgürlüğü Ararken*, Amargi Yayınları, İstanbul, 2005.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

maya başlayan (feminist) *Roza, Jufîn* ve *Jin-u Jiyan* dergilerinin içeriklerine baktığımızda Türkiyeli feministlerinkiyle aynı konuların yanı sıra Kürt kadını olarak ezilmişliğin ve mücadelenin feminist tahlilinin oldukça kapsamlı bir biçimde yapıldığını görüyoruz. Bölüm 1990'da Kürt feministlerin yan yana gelerek bir dergi çıkarma hazırlıklarına başlaması üzerine sosyalist bir dergi olan *Yeni Öncü*'nün 8 Mart Özel Sayısı'nda Fatma Kayhan ile yapılan söyleşi ile başlıyor. Ardından yayımlanan dergilerden yazılar geliyor. Bunlar arasında "Kadın ve Anadil", "Kürt Kadını ve Göç" gibi bugün hâlâ yakıcılığılı sürdüren konular üzerine yazıların yanı sıra siyasal İslâm ile KADER ve kadınların siyasal katılımı gibi yirmi yıl sonra tüm feministlerin vargücüyle tartışmaya devam ettiği başlıklar üzerine de bir hayli ufuk açıcı ve öngörülü yazılar mevcut. Bölümün sonunda bugün Kürt Siyasi Harketi-Kürt Özgürlük Hareketi diye adlandırılan, PKK'nin 1984'te başlattığı silahlı mücadele geleneğine koşut bir çizgi izleyen kadınların çıkardığı *Yaşamda Özgür Kadın* dergisinden "8 Mart Kadının Zaferidir" başlıklı yazıya yer verildi. Kürt Kadın Hareketi'nin o dönemde kendini feminist diye tanımlamayan bu önemli damarına yer verilme nedeni 2000'li yıllardan itibaren Türkiye ve Kürdistan'daki kadın mücadelesinin seyri üzerinde çok önemli etkilere sahip olmasıdır. Ayrıca Kürt Kadın/Feminist Hareketi'nin daha çok İstanbul'da uzantısı olan örgütlenmeleri-yayınları üzerinden bir seçki yapıldığını da belirtmek isterim.*

En son bölümde 1990'larda örgütlenmeye ve politik olarak kendini ifade etmeye başlayan LGBTİ Hareket'in bir bölümünce çıkarılan *Kaos GL* dergisinden yazılara yer verildi. "Varolan Durum ve Eşcinsellik", "Mücadele Yoksa Özgürlük de Yok" başlık-

---

* Diyarbakır'da 1997'de kadına yönelik şiddete karşı bir danışma merkezi olarak kurulan KAMER'in devletin baskı politikaları nedeniyle ticari şirket olarak faaliyete başlaması bir politik metin çıkarmasını mümkün kılmamıştı. Bu kitabın hazırlanma sürecinde KAMER'den iletişime geçilen arkadaşlar kuruluşlarına ilişkin yazılı bir metinlerinin bu nedenle olmadığı bilgisini vermiştir.

lı yazılarda hareketin neden ve nasıl örgütlenmeye başladığına ilişkin politik çerçeveyi bulmak mümkün. "Adalet ve Lezbiyenler"ile "Sappho'nun Kızları Tartışıyor" başlıklı iki yazı ise kadınlık durumunun lezbiyen-biseksüel kadınlar açısından analizini ortaya koyuyor. Kitabın yazıları dahil ettiği tarih sınırı 2000 yılı olduğu için *queer* kurama ilişkin analizlere bu kitapta yer veril(e)medi.

IV

> *Millet yetişmemiş bulunduğundan kadınlığın cemiyetin idame-i hayatındaki mevki ve nüfus ve ehemmiyetini takdis edemiyor. Onun için iki el bir baş içindir deyip kadınlık kendiliğini bizzat kurtarmaya çalışmalıdır.**

Feminizm Kitabı'na dahil edilen yazılar (cemiyet-dernek nizamname-tüzükleri vb. dışında) esas olarak feminist süreli yayınlardan ya da kimi sosyalist/Marksist yayınların (*11. Tez*, *Yaprt*, *Yeni Öncü*) feminizm özel sayılarından seçildi. Kuşkusuz feminist mücadelenin dünden bugüne yayınları, yazıları ve örgütlenmeleri bu seçkide yer verilenlerle sınırlı değil. Bu seçimin nedeni öncelikle süreli yayınların aynı zamanda yürüyen aktif feminist mücadelenin temsiliyetine de büyük oranda sahip olduğu yaklaşımı. İkincisi ise, ait oldukları dönemde feminist hareketin geneli tarafından takip edilen yayınlarda yer almış olmaları, bu anlamıyla dönemin hattını ve tartışmalarını temsil etme yeterliliğine sahip olmalarıydı.

Feminizm Kitabı'nı 2000 yılıyla bitirmeyi tercih etmemin nedeni sadece takvimsel olarak bir yüzyıldan diğerine geçiş değil kuşkusuz. 2000'lerle beraber feminist mücadelenin çeşitlenmesi, örgütlenme perspektefindeki farklı yönelimler, kimi teorik ve politik analizlerin kendilerini Birinci ve İkinci Dalga'dan kopuşla

---

* Mes'adet Bedirhan, "Kadınlık Ne Vakit Anlaşılacak", *Kadınlar Dünyası*, sayı 135, *Nuriye Ulviye Mevsim ve Kadınlar Dünyası Yazıları* içinde, s. 4-5.

tanımlaması, proje, lobi, AB'ye uyum gibi kavramların feminist hareketin gündemine girmesi ve önce uygulanmaya ardından tartışılmaya başlaması, sonrasında ise hareket-mücadele-bağımsızlık gibi gibi kavramların yeniden vurgulanması ihtiyacını ortaya çıkardı. Kimlik, sistem, farklılık gibi kavramların feminist politikanın gündemini hızla belirlemeye başladığı bu yıllar temel feminist analizlerin de kendini gözden geçirmesini zorunlu kıldı. Dünyadaki feminizme ilişkin tartışmalardan da fazlasıyla beslenen bu süreç henüz sonuçlanmış değil. Bu nedenle de şu anda 2000'ler sonrasına ilişkin yapılacak her seçki fazlasıyla sübjektif bir feminizm çerçevesi çizmekle malul olabilir.

2000'ler sonrasında dünyadaki tartışmaların ötesinde Türkiye'deki siyasal yaşamın yarattığı saflaşmadan da fazlasıyla etkilenen bir feminist hareket söz konusu oldu. 28 Şubat süreciyle kadın hareketi içinde başlayan tartışma AKP iktidarıyla birlikte (bilhassa başörtüsü üzerinden) yer yer bir politik saflaşmaya dönüştü. 2015 yılı itibarıyla hâlâ tüketilmeyen bu tartışmaları tasnif etmeye çalışmak da çok anlamlı olmayacaktı.

Çok kimlikli feminizm, Kürt Kadın Hareketi-feminizm ilişkileri bağlamındaki teorik ve politik tartışmaların da 2000'lerle beraber kaydettiği önemli aşama ve bu konuda üretilen külliyat da son on beş yılın ayrı bir seçki oluşturabilecek denli önemli yıllar olduğunun göstergesi. Ki Kürt Kadın Hareketi'nin T.C. sınırlarının hemen kıyısında-Rojava'da "Kadın Devrimi" için örgütlenme hedefinin de sadece Türkiye'deki feministlerin değil dünyadaki farklı kadın örgütlenmelerinin gündemini belirlemesiyle mücadelenin geldiği nokta açıkça görünür oldu.

Gerek LGBTİ Hareket'in güçlenmesi gerekse feminist gruplar içinde LBT kadınların varlıklarını görünür kılarak feminist politikada yarattıkları dönüşümler, feminist analizlerin heteroseksizm ve homofobi üzerine daha çok söz/politika üretmesini mümkün kıldı. Heteroseksizmin patriyarkanın kendini yeniden üretmesine ilişkin analizleri İkinci Dalga Feminist Hareket'in aile

karşıtı politikalarına cinselliği de dahil ederek yeniden ele almasını mümkün kıldı.

2000'lerin hemen başında (kadınlar lehine önemli kazanımlarla) değişen Medeni Yasa ve TCK, 1980'ler ve 90'lardan bir hayli farklı kadın örgütlenmelerini yan yana getirirken lobi kavramını da(örgütsel ve politik bağlamlarıyla) henüz tüketilmeyen bir tartışma olarak gündeme taşıdı.

Kadın emeği özellikle kadın istihdamı başlığıyla sermayenin ve AKP iktidarının gündeminden neredeyse hiç düşmezken AB'ye uyum ekseninde ele alınan süreç feminist hareketin 2007'den (Novamed direnişiyle başlayan dayanışmadan) itibaren gündeminin merkezinde yer aldı. Kadın hareketi içindeki farklı eğilimlerin bir dizi ortak taleple müdahil olduğu bu süreç feminist hareketin son 7-8 yılında en öne çıkan mücadele alanlarından biri oldu.

2000'lerin hiç kuşku yok ki en önemli dönüşümleri de en ciddi acıları da erkek şiddeti karşısında yaşandı. Yasal kazanımların (en önemli örneği 6284 no'lu yasa) yanı sıra "erkek şiddeti-kadın cinayeti" kavramlarını, ana akım medya dahil olmak üzere, ortak bir terminolji haline getirmek hiç hızını kesmeyen erkek şiddeti karşısında feminizmin önemli bir kazanımı oldu. Kadın hareketi, Şemse Allak'ın* cenazesini omuzlayan Kürt Kadın Hareketi'nin ardından "kadın cinayetleri politiktir" sloganıyla erkek şiddetine-kadın katliamlarına dikkat çeken feministlerin çizdiği politik çerçeve ile sürece müdahil oldu. Yine bir feminist argüman olarak erkek tacizinde ve tecavüzünde kadının beyanının esas alınması ilkesi son 7-8 yıldır toplumsal muhalefet nezdinde genel kabul gördü.

---

* Şemse Allak Kasım 2002'de taşlanarak öldürülmek istenmiş 2003 Mayıs'ında hayatını kaybetmişti. Komşusunun tecavüne uğradığı için hamile kalmış, tecavüzcüsüyle evlenmeyi kabul etmek zorunda kalmasına rağmen erkek kardeşleri tarafından taşlanarak öldürülmüştü. Ailesi cenazesine sahip çıkmamış cenazeyi Ka-Mer ve Diyarbakır Kadın Platformu'ndan kadınlar kaldırmıştı.

Gitgide dindarlaşan bir muhafazakârlık temelinde aileyi güçlendirme politikalarını peşi sıra gündeme alan AKP iktidarı (ve patriyarka) son otuz yılda kaybettiği mevzileri kazanmak için saldırılarına hız verdi. Kadın Bakanlığı'nı Aile Bakanlığı'na dönüştürmekle yetinmedi ve ideolojik mücadeleyi öne çıkardı. Kürtajı yasaklama girşimlerinden, kadın erkek eşit değildir iddialarına, kadınların önce anne sonra ücretli çalışan olması gerektiği tavsiyelerinden, tecavüz sonucu hamile kalan kadın kürtaj olacağına kadın ölsün, diyen kadın düşmanı açıklamara dek bir dizi patriyarkal baskıyı güçlendirme girşimi feminist hareket ve kadın hareketi tarafından örgütlü bir mücadeleyle karşılandı.

Yüz yıl öncesine dönüp baktığımızda feministlerin talepleri ve mücadele başlıkları bugünkünden çok farklı değil. Keza otuz yıl öncesine dönüp baktığımızda da kimi alanlarda yer yer değişen vurgulara rağmen hemen hemen aynı konularda mücadelenin öne çıktığını görüyoruz. Yine kendi mücadele tarihimizin kıymetini takdir etmek açısından Birinci Dalga Feminist Hareket'in mücadele çizgisini ortaya koymak, hedeflerinin bütünselliğini ve kapsayıcılığını, dönemi için ifade ettiği devrimci anlamı görmek önemli. İkinci Dalga gibi bütünlüklü bir sistem analizi ortaya koymamış olsa da Birinci Dalga'nın yarattığı geleneğin (resmi tarihin izlerini silme çabasına rağmen) önemli olduğunu düşünüyorum. Bir analoji yapmak gerekirse Birinci Dalga'yı örgütleyen kadınları Engels'in "bütün zamanların en yüce düşünürleri" dediği ütopik sosyalistlere, İkinci Dalga sürecini ise 1848 devrimlerine benzetebiliriz. Neticede İkinci Dalga Feminist Hareket de bütün kazanımlarına rağmen ne Türkiye'de ne de dünyada radikalliğini koruyamadı hatta sönümlendi. (Ama devrim ateşi hiçbir zaman tümüyle sönmüyorsa feminist bir Komün hâlâ bizi bekliyor demektir!)

Bugün yeniden erkeklerle eşitlik istiyoruz talebini öne çıkartıyoruz. Kadın işi erkek işi ayrımına itiraz ediyoruz. Erkek şiddetine, aileye zincirlenmeye, sadece anne-bacı-eş olmaya direniyo-

ruz. Evişlerinin bütün yükünü üstlenmeye de, evişi yükümüz nedeniyle düşük ücretli niteliksiz güvencesiz işlerde çalışmaya da hayır diyoruz. Çocuk doğurup doğurmayacağımıza ilişkin kararlarımıza erkeklerin ya da devletin karışmasına izin vermiyoruz. Bedenimiz bizimdir, giysimiz de tacize tecavüze davetiye olamaz demeye devam ediyoruz. Ulusal kimliklerimize de anadilimize de sahip çıkarken erkek egemenliğinin en güçlü ittifakları militarizm ve milliyetçiliğe isyan ediyoruz. Dini inançlarımızın ya da hiç inanmıyor olmamızın erkek egemenliğinin hayatlarımıza müdahale etme olanağı yaratmasına izin vermiyoruz. Siyasette biz de varız, deyip kendi sözümüzü kendimiz söylüyoruz. Sadece erkekleri değil, kadınları da seviyoruz; kadınlarla sevişiyoruz. Cinsiyet kimliğimizi kendimiz seçeriz, erkekler de aile de devlet de karışmaz, diyoruz. Ama en önemlisi artık daha örgütlüyüz ve patriyarkaya karşı mücadelemizi haykırıyoruz.

Feminist politikanın bu topraklarda harekete geçtiği yüzyıl öncesine baktığımızda bir yanıyla patriyarka hep aynı patriyarka demek mümkün. Özellikle de evdeki bulaşıkları yıkarken, ne zaman sokağı çıkacağımıza karar veren kocalara, babalara, erkek kardeşlere bakınca, haberlerde yine bir eski ya da halihazırdaki kocanın bir kadını öldürdüğünü duyduğumuzda... Ancak 100 yıl öncesiyle karşılaştırdığımızda hayatlarımızdaki muazzam değişmeyi gördükçe feminist mücadelenin patriyarka karşısında elde ettiği mevziler geleceğe yönelik mücadele gücümüzü artırıyor kuşkusuz. Tabii ki patriyarka da kendini yeniden üretirken kaybettiği mevzileri telafi için yeni mevziler açıyor hatta özellikle boşanmaya çalışan kadınların öldürülmesinden de görüldüğü üzere şiddetini artırıyor.

Biliyoruz ki, patriyarka tümüyle aşılana kadar kendini yeniden üretmeye devam edecek. *Feminizm Kitabı* ise bizzat feminist mücadelenin kendi yazınıyla patriyarkadaki dönüşümlerin görülmesini ve bu dönüşümleri sağlayan feminist mücadelenin de yine bu yazından seçilen metinlerle doğrudan analiz edilmesini

mümkün kılmayı hedefliyor. *Feminizm Kitabı*'nın bir başka önemli hedefi ise Birinci Dalga ve İkinci Dalga Feminist Hareketlerin birbirlerinden ideolojik ve politik olarak tümüyle bağımsız-kopuk mücadele süreçleri olmadığını göstermek. Patriyarkanın dönüşümüne ve feminist mücadelenin farklı toplumsal koşullar ve mücadele biçimleriyle bağlantılı olarak farklı görüngülerle ortaya çıkmış olmalarına rağmen, tarihsel bir sürekliliğe sahip olduklarını ifade etmek için *Feminizm Kitabı*'ndaki seçimlerin bir izlek oluşturmasını umut ediyorum. Bu noktadan devamla, patriyarka yaşadığı tüm dönüşümlere rağmen bir sistem olarak aşılmadıysa feminizmin de aşılması gerekmediğine inanmaya devam etmek de anlamını ve önemini koruyor kuşkusuz.

Sonuçta yapılan bu seçki benim patriyarka analizimden ve feminist mücadele yaklaşımımdan bağımsız olamaz. Olması gerekir mi sorusunun cevabını ise Hobsbawm vermiş aslında:

> Hepimiz kaçınılmaz olarak geçmişe bakarken kendi çağımızın tarihini kağıda aktarıyoruz ve bir ölçüde, günümüzün savaşlarına eski dönemlerin kostümünü giydiriyoruz. Zaten yalnızca kendi çağlarının tarihlerini kâğıda aktaranlar, geçmişi ve geçmişten neler çıktığını anlayamazlar; bu tür eğilimlerin varacağı yer, kişilerin niyetlerinden bağımsız hem geçmişin hem bugünün çarpıtılması dahi olabilir.[39]

* * *

Feminizm Kitabı'nın ortaya çıkmasında çok sayıda arkadaşın katkısı oldu. Böyle bir kitap hazırlama fikrinin sahibi Emir Ali Türkmen'e, kitabı oluşturan yazıların alındığı çok sayıda belgeyi ve yazdıklarımı okunur bir kitap haline getiren Ümit Özger'e ve Dipnot Yayınları çalışanlarına; belgelerin çoğuna kolayca ulaşmayı mümkün kılan çalışmalarıyla Kadın Eserleri Kütüphanesi çalışanlarına; (*Kaktüs* ve *Feminist* degilerinin de bulunduğu) *Pa-*

[39] Eric J. Hobsbawm, *Fransız Devrimine Bakış* (çev. Osman Akınhay), Agora Kitaplığı, İstanbul, 2009, s. xvii.

zartesi dergisi web sitesini hazırlayan-editörlüğünü yapan arkadaşlara; sitelerinden yararlanmama izin veren *Kaos GL*'ye; *Somut 4. Sayfa* kitabını hazırlayan Stella Ovadia ve Evin Doğu'ya; *Bir Adalet Feryadı-Osmanlı'dan Türkiye'ye Beş Ermeni Feminist Yazar* kitabını derleyen Lerna Ekmekcioğlu ve Melissa Bilal'e; keza arşivlerini benimle paylaşan ve gerekli evraklara ulaşmam için yardımcı olan Aynur Demirdirek, Ayşe Panuş, Ayten Kordu, Deniz Bayram (ve Morçatı), Lale Bakırezer, Latife Demirci Kahya, İnci Hekimoğlu ile Yaşar Güven ve *Jineps* gazetesiyle arşivinden yararlandığım (feminist örgütüm) Sosyalist Femnist Kolektif'e; feminist mücadeleyi yaratan-yaşatan, kitaba dahil ettiğim ve etmediğim yazıları yazan-yayımlayan, örgütler kuran, mücadeleyi örgütleyen feministlere; ve tabii ki hayatın her alanındaki direnişleriyle erkek egemenliğine karşı mücadeleyi daim kılan tüm kadınlara...

Teşekkür Ederim...

İstanbul, Mart 2015

BİRİNCİ DALGA FEMİNİZM:
MÜSLÜMAN KADINLAR

HUKUK-I NİSVAN*

Kadınlar Dünyası

Mukaddime

Avrupa, Amerika kadınları mahiyet-i nisvana dair müteaddit kitaplar, risaleler neşrediyorlar. Hukuk-ı nisaya ait mühim mühim mebhaslar yürütüyorlar. Cemiyet-i medeniye içinde, muhit-i insaniyet dahilinde kadınların dahi bir mevkii, bir hakk-ı hayatı olabileceğini anlatmak istiyorlar. Velhasıl kadınların erkeklerden cismen fırkaları olduğu gibi hukuken dahi fırkaları olup olamayacağını hal ve tayin gayretindedirler.

Biz Osmanlı kadınları, hem-sınıfımızın bu gayretine, açmış oldukları bu çığıra terbiye-i ictimaiyemiz, âdap ve âdatımız dairesinde girmek istiyoruz.

Evet, Osmanlı erkeklerimizden bazıları bizi, biz kadınları müdafaa ediyorlar, görüyoruz, teşekkürler ediyoruz! Hatta Doktor Abdullah Cevdet Bey gibi kendisini sınıfımızın bir vekil-i müdafii farz edenlere dahi tesadüf ediyoruz. İfrat-ı zahmetine acıyoruz.

---

* *Kadınlar Dünyası* (Cilt 1), Fatma Büyükkarcı ve Yılmaz ve Tülay Gençtürk Demircioğlu (haz.), Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009. Bu metin ilk olarak *Kadınlar Dünyası* gazetesinde (sayı 1, 4 Nisan 1329 [1913]) yayımlanmıştır.

Biz Osmanlı kadınları kendimize mahsus inceliğimiz, kendimize mahsus âdat ve âdabımız vardır. Onu erkek muharrirler bir kadının anlayabileceği ruhla anlayamazlar, lütfen bizi kendimize bıraksınlar, hayallerine baziçe buyurmasınlar! Biz kadınlar hukukumuzu kendimiz bizzat kendi ictihatımızla müdafaa edebiliriz.

Biz kadınlar milel-i kadime ve hazıra medeniyetleri arasında bambaşka mevkiler tutmuşuz. Erkekler bizi daima mahkûm, daima esir etmişlerdir. Erkekler yüzünden asırlarca hatta dünya dünya olalı çekmekte olduğumuz zulmün defini bugün biz erkeklerin mürüvvetinden istemeye tenezzül eder miyiz? Biz kadınlar,. kadınlık dairesinde göstereceğimiz teali ve mevcudiyet sayesinde erkekleri vazife-i ademiyetlerine ircaa icbar edeceğiz.

Esasen erkekleri yetiştiren, adam eden bizler değil miyiz? Erkekleri daire-i ademiyete sokmak tam manâsıyla insanlığa lâyık, insanca yaşatmak bizim evlâtlarımıza verebileceğimiz terbiye-i ibtidaiye sayesinde mümkün olacaktır. Evet, neticesi uzun gibi görünen bu fikri biz takip edeceğiz. Bu fikrimiz esas itibarıyla müsmir olacaktır.

Biz, bizi iğfal eden muharrirlerin sözlerine artık ehemmiyet vermeyeceğiz. Kadınlar erkeklerin enis-i canı imiş, refik-i ömrü imiş, aklın, iz'anın müterrimimi, yuvanın nâzımı, idarenin nazın velhasıl şerik-i hayatı imiş, daha bilmem ne imiş! Bunların hepsi yalan! Muharrirlerin bu tarif ve tavsifleri yalan olmakla beraber ince olan hissiyatımızı ihtizaza getiriyor, bizi aldatıyor. Bu aldanma yüzündendir ki hukukumuzu müdafaa edemiyor, daima erkeklere âtıl bir esir kalmışız. İnsanların dünyada şüyu bulduğu zamandan beri hal bu minval üzeredir. Erkek, kadın daima ayrı ayrı hayat takip etmiştir.

Biz zavallı kadınlar, erkekler nazarında daima bir meyve, bir meta halindeyiz. Amelimiz, hakk-ı hayatımız tahdit edilmiştir. Hem de hiçbir zaman tam manâsıyla erkeklere enis-i can, refik-i ömr, şerik-i hayat olamadık. Yuvamızın nâzımı, idaremizin na-

zını dahi değiliz. Biz kadınları daima ayrı bir "daire-i hayat" içinde sıkmışlar, erkeklere esir, mahkûm eylemişlerdir.

Milel-i kadime edvarında da, milel-i hazıra medeniyetinde de hal böyledir!

Milel-û akvamın mütenevvi medeniyetleri iktizası esaret-i nisvan dahi mütenevvi derecata inkısam etmiştir. Her millet âdat ve kavaninine göre kadınlarını esir etmiştir.

Milel-i kadimeden milel-i hazıraya kadar esaret-i nisvanı derecatıyla tarif eder isek hem-nev'imizin, hem-sınıfımızın uruk-ı gayretini daha iyi tahrik etmiş oluruz.

Binaenaleyh garik-i rahmet olan bir Osmanlı muharririnin hem-nev'imiz hakkında vaki olan tedkikat-ı ciddiye ve tarihiyesini mehaz ittihaz ederek milel-i kadime ve hazırada nisvanın tahdit edilen hakk-ı hayat ve hukukunu bir silsile-i makalât suretinde tertip ettik. Yarınki nüshamızda milel-i kadimeden Beni İsrail nisvanının tarz-ı hayat ve hukukunu tasvir edeceğiz.

ERKEKLER HAKİKATEN HÜRRİYET-PERVER MİDİRLER? KADINLAR NE İSTİYOR?*

Y. Naciye

Cemiyet-i beşeriyenin bidayet-i teşekkülünden bu ana kadar pek çok zaman geçti. Asırların sine-i seyyiatında gömülmüş olan bu müddet içerisinde tarih-i âlem birçok vakayi derceyledi. Erkekler on beşinci asrı müteakip hürriyetlerini gasbeden müessesata karşı isyana başladılar.

İbtida papazlardan hürriyetlerini almak için asırlarca uğraştılar. Mezhep muharebeleri, engizisyon mahkemeleri fayda vermedi. Volter'in meydana koyduğu hakayıkı tatbik için hepsine göğüs gerdiler. Nihayet hürriyet-i mezhebiyeleri temin edildi. Sıra hükümdar ve krallara geldi. Onlara daha ziyade şiddetli davrandılar. Azim inkılâplarla hürriyetlerini ilân ettiler. Yalnız bu esnada hürriyetleri temin edilmemiş bir kitle, bir kitle-i muazzama kaldı. O da biz zavallı kadınlar... Evet, erkekler zahiren bu kadar hürriyet-perver göründükleri halde hakikatte

---

* *Kadınlar Dünyası* (Cilt 1), Fatma Büyükkaro ve Yılmaz ve Tülay Gençtürk Demircioğlu (haz.), Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009. Bu metin ilk olarak *Kadınlar Dünyası* gazetesinde (sayı 7, 10 Nisan 1329 [1913]) Sultanahmet'te Üçler'de Y. Naciye imzasıyla yayımlanmıştır.

birer küçük müstebitten başka bir şey değillerdir. Hürriyet, hürriyet sadalarıyla koca kıtaları kanlara boğdukları esnada bile kendilerinden daha büyük, daha mühim olan âlem-i nisvanı gözleri görmedi. Onlara hukuk-ı siyasiye değil, hukuk-i insaniye bile bahşetmekten çekindiler. İçlerinde hukukumuzu müdafaa etmek arzu edenlere bile feminist diye tahkir ve tezyif etmeye başladılar.

Bu hal maa't-teessüf bugüne kadar devam etti. Meselâ şu dakikada ulûm-ı ictimaiyede isbat olunmuş bir kaide vardır. Dünyada en büyük hak hakk-ı hayattır. Cenab-ı Halik-i kâinatın yaratmış olduğu her bir mahlûk yaşamak ister. Bütün âlem buna kanidir. Lâkin erkekler maa't-teessüf bizim bu hukukumuzu henüz tasdik etmemişlerdir.

Filhakika bugünün erkekleri eski Hintliler gibi zevcesi vefat eden kadınları diri diri mezara götürmüyorlar. Zaman-ı cahiliyette olan Arapları takliden kız çocuklarını öldüren kimse yoktur. Fakat buna yakın bir şey yapıyorlar ki hakikaten mucib-i cehalettir.

Benim itikadıma göre yaşamak lafza-i bî-manâdan ibaret değildir. Yaşamak için çalışmak, çalışmak için de mütenevvi mesai lâzımdır.

Erkeklerimiz Avrupa'da, Amerika'da erkekleriyle yan yana çalışarak istihsalât-ı milliyeye hizmet eden milyonlarca kadınları görmüyorlar mı?

Daha geçen gün İngiltere'den başlayarak bütün Avrupa'yı dehşetler içerisinde bırakan nümayişleri işitmediler mi? Bilmiyorlar mı ki Avrupa yakın bir zamanda kadınlara hukuk-ı siyasiye bahş edecektir?

Bu suretle beşeriyet azim bir nüfus daha kazanacak, meclis-i mebusan kürsülerinde kadın sesleri işitilecek, mahkemelerde, belediyelerde kadınlar da bulunacak, onlardan da vali, mutasarrıf, kaymakam olacaktır. Bunun neticesi olarak her şey değişecek. Ordularda Jan Dark gibi, Kara Faunalar gibi şeci kuman-

danlar, dava vekilleri, fabrikatörler, ameleler velhasıl her işte kadınlar da bulunacak!

Biz Osmanlı kadınları, tekâmül nazariyesini bildiğimiz için bu kadar ifrata gitmiyoruz. Lâkin hukuk-ı insaniyemizi olsun istemeye hakkımız yok mudur? Niçin erkekler sokaklarda bizi taciz etsinler? Niçin bir kadın namusuyla yaşamak için çalışmaya bırakılmasın? İşte bizim istediğimiz hukuk-ı siyasiye değil, şimdilik bu gibi hukuk-ı insaniyedir.

HÜRRİYET İSTERİZ![*]

Kadınlar Dünyası

Evet, hürriyet isteriz! Yalnız bizim istediğimiz hürriyet, dimağları zayıf olanların tahayyül ettikleri hürriyet değildir. Bizim istediğimiz hürriyetin, erkeklerimizinki gibi olmayacağını söylemeye dahi hacet görmüyoruz. Biz onlar gibi taşkınlıklar, sefahatler yapalım demek istemiyoruz. Bizim istediğimiz hürriyet "hürriyet-i mesai"dir.

Fikrimizi biraz izah edelim: Biz sefihane bir hayatı değil, aklı başında olan erkeklerimiz var ise onlarla beraber, yoksa yalnızca çalışmak, çalışabilmek ve bu suretle milletimizin terakkisine uğraşmak, tealisini temin etmek istiyoruz.

Osmanlı kadınlığı, hayat-ı ictimaisindeki sefaleti def için herhalde hürriyet-i mesaiye muhtaçtır. Bu bir hakk-ı meşrumuzdur.

Bir esnaf haremi, zevci ölünce, hatta hasta olunca evlâtlarıyla beraber sefil kalıyor, perişan oluyor, hayatı çürüyor, ekseriya da dileniyor.

---

[*] *Kadınlar Dünyası* (Cilt 1), Fatma Büyükkarcı ve Yılmaz ve Tülay Gençtürk Demircioğlu (haz.), Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009. Bu metin ilk olarak *Kadınlar Dünyası* gazetesinde (sayı 20, 23 Nisan 1329 [1913]) yayımlanmıştır.

Zengin olan aileler de erkeksiz kalınca perişan oluyor. Zira emvalini ne yolda idare etmek lâzım olduğunu bilemiyor. O yolda bir terbiye görmemiştir.

Bizde kadınlık, her ne işlere teşebbüs edebilmiş, hürriyet-i mesaiye nail olmuş olsa idi, bu felâketler görülür mü idi? İhtiyaç içinde zebun ve hakir olarak inlenir mi idi? Hayır, değil mi? Belki hürriyet-i mesai olsa idi, memleketimizdeki menazır-ı sefilâne görülmezdi, kalmazdı.

Kadınlık, hayat-ı mesaide hür olunca, memlekette iş ve işçi hayatı uyanır, para da artar. Çalışanlar, çalışmak isteyenler iş bulurlar, mesailerinin kazancıyla kendilerini geçindirirler, evlâtlarını da terbiye edebilirler. Hatta "fikr-i icad" dahi kadınlıkta inkişaf edebilir, sanayi taaddüt ve tekessür eder.

Bu maksada vusul yolu nedir? Şübhesizdir ki müesseseler, cemiyetlerdir.

Adat-ı milliye, âdab-ı diniye dairesinde intizama konulacak olan hayat-ı mesai, erkeklerimizin dahi bize karşı takdiratını arttırır, bizi teşvikten mahrum ettirmez.

Biz bu cihetleri uzun müddettir ki düşünüyoruz. Mevcut cemiyetlerimizin teşkilâtını, programlarını tedkik ettik. Takdir ile beraber arzu ettiğimiz hayat-ı mesainin inkişafına kâfi bulamadık. Zaten cemiyetler ne kadar fazla olursa, terakki de o nisbette süratle temin edilmiş olur.

Biz cins ve mezhep tefrik etmeksizin bütün Osmanlı kadınlarının müzaheretine istinat etmiş bir cemiyet teşkili arzusundayız.

Bu cemiyetin ismini, programını birkaç güne kadar neşredeceğiz. Vatanını, kadınlığını seven Osmanlı hanımlarının teşebbüsatımıza iştirak edeceklerini şimdiden ümit ederiz.

Biz ne kadar çalışırsak, Cenab-ı Hak da bizi o nisbette i'lâ eder.

TESETTÜR MESELESİ*

Emine Seher Ali

Mevcudiyet-i milliyemizi vakit vakit garip tecelliyata maruz bırakan bir mesele, artık can sıkacak bir mahiyet iktisap eden bir şey var: Tesettür-i nisvan!

Tesettür-i nisvan, zaman zaman sermaye-i bahs-i makal olur. Herkes bilir bilmez bu hususta beyan-ı mütalâa eder. Şöyle söylenir, böyle denir, şu kadar hakikate temas eden bir fikr-i ciddi meydana çıkmaz. Hep safsatadan, her şeyimizde olduğu gibi bî-ser ü bün hoppalıklardan kurtulmak müyesser olamaz!

Hususuyla fikir dermiyanında en ileri gelenler ne söylediklerinden bile haberdar değil! Kadınların tesettürü fena imiş, lüzumsuzmuş, daha bilmem ne imiş! Bunların hepsi boş! Biz tesettürden ziyade bu sözlerin lüzumsuzluğuna kaniyiz!

"Kadınlar setre-i haricilerini atsın" diyenler hangi maksada hizmet ediyorlar, bu sözü söylemekle neyi murat ediyorlar, biz bunları anlamıyoruz. Bugünkü tarz-ı tesettürü, setre-i hariciyeyi terviç etmeyenlere hak verebiliriz. Çünkü meydanda her şeyden evvel bize tesettürü emreden bir din var ki ona itba-i hare-

---

* *Kadınlar Dünyası* (Cilt 1), Fatma Büyükkarcı ve Yılmaz ve Tülay Gençtürk Demircioğlu (haz.), Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009. Bu metin ilk olarak *Kadınlar Dünyası* gazetesinde (sayı 39, 12 Mayıs 1329 [1913]) yayımlanmıştır.

ket zarurudir. Hatta ondan bu derece cüda düşmemiş olsaydık bu hale gelmez, gelemezdik...

Dinsizlik taraftarı olanlar Avrupa kavanininin bizim mecelle ve fıkıh gibi kavanin-i diniyeden iktibas edilmiş olduğuna cüzi bir nazar atfeylesinler, eminiz ki sonra içtihat vadisinde isbat-ı cehalete hacet görmezler... Fazla taassupta mahal olmadığına eminiz. Çünkü din bize bu kadar şiddetle saklanmak emrini vermemiştir. Bugünkü tarz-ı tesettür birçok muzur şeylerle beraber bize İran'dan intikal etmiştir. Araplarda setre-i harici böyle değildir. Bizim kadar şiddetle saklanmazlar, hatta Yemen ve daha sair memalik-i Arabiyede kadınlar ticaret ve sanayi ile meşguldürler.

Tesettür aleyhinde bulunanlara evvelâ maksad-ı tesettürün ne olduğunu öğrenmelerini tavsiyeyi kendimize vazife biliriz. Bir insan bilmediği şeyden bahsederse, ecveften mevki-nişin olduğu derhal meydana çıkar! Tesettür, dini bir meseledir. Binaenaleyh dinsizlerin bu meseleye burunlarını sokmaları kendilerini mütezarrır eder. Bu meselede en son söz ulemayı dinindir. Nazar-ı dikkate alınmalı ki biz âdat-ı beldeye mutavaattan istinkâf ediyoruz! Biz, dinin, şeriatın bahş ettiği mevkii örf ve âdata kurban etmek fikrinde değiliz. Şeriat-ı garra-yı Muhammedide mevkimiz neresi ise bize onu versinler!

ERKEKLER! KADINLIK YALNIZ MEYVE DEĞİLDİR!*

Kadınlar Dünyası

Kadınların sanayide olsun, ticarette olsun, hatta idare-i umur-ı cumhurda olsun, erkeklerden dûn kabiliyette olmadıklarını teslim etmek lâzımdır.

Filvaki muhit-i Osmanimizde kadınlık henüz inkişaf edememiştir. Fakat buna sebep, biz Osmanlı kadınlarının istidatsızlığı değildir. Tarz-ı terbiyemiz, suret-i maaş ve hayatımızdır.

Biz Osmanlı kadınları başka milletlerin kadınlarından gayrı bir hilkatte yaratılmadık. Başka milletlerin kadınlığında görünen istidat ve kabiliyet şübhesiz bizde de vardır. Ancak tarz-ı terbiyemizde, suret-i maaş ve hayatımızda bir inkılâb-ı hayra muhtacız. Bunu her akl-ı selim olan tasdik eder zannındayız.

Kadınlığın istidat ve faaliyeti yalnız sanayie, ticarete inhisar etmemiştir. Erkeklerce bile müşkül addolunan milli kıyamlarda, hatta muharebelerde kadınlık kendini göstermiş, mühim roller oynamıştır.

Ezmine-i kadime milletleri kadınlarından sarf-ı nazar edelim. Şu son zamanlarda Dağıstan İslâm kadınlarının Ruslara

---

* *Kadınlar Dünyası* (Cilt 1), Fatma Büyükkaro ve Yılmaz ve Tülay Gençtürk Demircioğlu (haz.), Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009. Bu metin ilk olarak *Kadınlar Dünyası* gazetesinde (sayı 38, 11 Mayıs 1329 [1913]) yayımlanmıştır.

karşı vaki olan muharebeleri, bu hunrizane muharebatta gösterdikleri şecaat ve kahramanlıkları elân dillerde destandır. Geçen Kırım muharebesinde ise bir Kürt kadının, Kara Fatma'nın Osmanlı ordusunda gösterdiği yararlıkları henüz unutmadık.

İşte bu vakayi kadınların dahi erkekler derecesinde, belki de daha ziyade her işte istidat ve kabiliyetlerinin bulunduğunu isbat eder.

İdame-i hayatını isteyen bir millet en müşkül demlerinde kadınlarının kuvvetini arar, tanzim eder.

Reva mıdır ki kadınlığımız taassubun atalet deryası içinde boğulmuş kalmış olsun? Her işe müstait olan kadınlığa terbiye-i lâzıme verilince erkekten ziyade millete cânen dahi hizmetler gösterebilir.

Fransa inkılâbını takip eden erkeklerimiz pek iyi bilirler ki Fransa inkılâbında en mühim rolleri kadınlar ifa etmiştir. Hem de icabında bir asker, bir fedai gibi...

Komünlere taraftar olan kadınların gördükleri işleri, gösterdikleri cesaretleri erkekler görememiş, gösterememiştir. Versayl askerine karşı boğaz boğaza cenk eden kadınlar idi. Efkâra durgunluk verecek derecede olan cesaretlerini tarih, zabtta ihmal etmemiştir.

Komünlerin mağlûbiyeti üzerine galibane bir muhakeme ile idama gönderilen komün taraftarını meyanında bir delikanlının ağlamakta olduğunu gören ve yine idam ile mahkûm olan bir kadının delikanlıya söylediği âtideki sözleri tarih zabtetmiştir. İşte aynen: "Delikanlı! Ne ağlıyorsun? Biz onları mağlûp etmiş olsa idik kendilerini koynumuza alacak değil idik ya? Biz de onları böyle idam edecek idik! Ağlama çocuğum, ağlama. Ölüm o kadar acı değildir. Baygınlık gibidir, gelir geçer."

İşte şu vakayi gösterir ki erlik meydanında kadınlığın dahi mühim bir mevkii vardır, unutulmasın. Bir millet için kadınlığı mühimsememek kadar hata olamaz.

KADINLAR DA HÜRDÜR, İNSANDIR*

Kadınlar Dünyası

Hürriyet, bu kelime kadınlığa, hele Osmanlı kadınlığına bütün bütün yabancıdır. Nisvanın hukuku, hukuk-ı umumiye-i rical derecesinde tasdik edilmedikçe kadınlık âlemi ne hürriyetten ne de ademiyetten bir şey anlayamayacaktır. Daima esir, daima âtıl, daima meyve olarak kalacaktır.

Sufrajetlerin yeniden başlayan faaliyetine bakınca kadınlık hayatında kariben büyük bir tebeddül görülecek, kadınlar da tam manâsıyla hür, tam manâsıyla insan olacaklar, erkekler derecesinde onlar da hukuk sahibi bulunacaklardır.

Bir istikbal-i karibde kadınlık âleminde tam manâsıyla tecelli edeceği tahakkuk eden hürriyet-i asliyeye karşı biz Osmanlı kadınlığı bigâne durmayacağız. Şimdiden hürriyetin ne demek olduğunu anlamak, dimağımızı bu mübarek kelimenin esasatı hakkında işba etmek lâzımdır.

Birkaç senedir ki milletimizin, bahusus milletimiz içinde gençlerimizin ağzında dolaşıp herkesi etrafına cezbeden, efkâr-ı umumiyemizde bir tesir-i ihya uyandıran hürriyet nedir?

Milletimize beş seneden beri güya ahrarane ders veren erkeklerimizin gazeteleri bu kelime hakkında, hürriyetin esasatı

---

* *Kadınlar Dünyası* (Cilt 1), Fatma Büyükkarcı ve Yılmaz ve Tülay Gençtürk Demircioğlu (haz.), Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009. Bu metin ilk olarak *Kadınlar Dünyası* gazetesinde (sayı 40, 13 Mayıs 1329 [1913]) yayımlanmıştır.

hakkında ne malûmat verebildiler? Bize, bizim anlayacağımız bu kelimeyi kim tarif ve tefsir edebildi?

Bakınız! İstibdadı cümlemiz, kadın erkek pek ranâ biliyoruz. İliklerimize kadar nüfuz etmiş eski bir illetimizdir. Fakat hürriyetin, bu mübarek kelimenin henüz heva-yı nesimimize karışamadığını biz kadınlar zannediyoruz.

Hürriyet bize göre, hele biz Osmanlı kadınlarına göre bugün mühim bir meseledir. Bir mesele-i içtimaiyedir.

Erkeklerimizde bu derece ihtilâf-ı efkâr görür isek biz kadınlar ne oluruz? Hürriyet, her millet için olduğu gibi Osmanlı milletimizi dahi saadet ve selâmete isal edecek âmildir.

Dört beş senedir ki muhitimizde kadın erkek avurtlarımızı şişirerek, avazımız çıktığı kadar hürriyet nağmelerini taganni ettik, cihana velveleler verdik. Verdik de biz kendimiz hâlâ hürriyeti anlayıp tatbik edemedik. Neden? Çünkü hürriyetin ne olduğunu bilemedik, idrâk edemedik.

Biz kadınlar işitmiş idik ki cumhur-ı hükema hürriyeti aslen ve esasen şöyle tarif etmişlerdir: Hürriyet demek, kadın erkek, "insan"ın kendine sahip olması demektir. Hürriyet, kendisine sahip olan insanın her madde üzerine istediği gibi düşünmesi demektir. Hürriyet, kendisine sahip olup her madde üzerine istediği gibi düşünen insanın düşünüp düşünüp de istediği gibi karar vermesi demektir. Hürriyet, kendisine sahip olup da her madde üzerine düşünüp düşünüp de istediği gibi karar verdiği maddeyi istediği gibi icra edebilmesi demektir. Hürriyet, kendisine sahip olup da her madde üzerine istediği gibi düşünerek, istediği gibi kararlaştırarak, istediği gibi icra eden adamın, o yapmış olduğu işin hüsn ü kubhunu dahi istediği gibi muhakeme edebilmesi demektir.

İşte hürriyet budur. Cumhur-ı hükemanın kabul ettiği tarif budur. Hürriyetin ne kadar füruatı var ise bu esas üzerine bina olunmuştur. Kanunlar dahi bu esasata göre tanzim edilmişlerdir.

ÇALIŞMAK HAKKIMIZDIR*

Kadınlar Dünyası

Muhitimiz kadınlık âleminde uyanan, uyanmaya başlayan hiss-i hayat, hiss-i mesai; dimağları zayıf, muhakemeleri nakıs olanlarca garip garip tefsirlere uğruyor.

Kadınlığa hiç hürriyet vermek, onları erkeklerin çalıştıkları yolda çalıştırmak caiz midir, deniyor.

Düşünülmüyor ki, çalışmak hususundaki evamir-i diniye kadınları istisna etmiyor, onlara da teşmil edilmiştir.

Âlem-i hayatta, âlem-i medeniyet ve mesaide kadınlığın gayet mühim mevkii vardır. Fikren, irfanen yükselmiş olan kadınlık âlem-i hayatta ne bedialar göstermektedir.

Biz valideyiz, beşeriyetin anasıyız! Evlâtlarımızı terbiye ile mükellefiz. Evlâtlarımıza verebileceğimiz terbiye ilim üzerine bina edilmiş bir terbiye olursa semerat-ı hasene gösterebilir. Biz kadınlar, hayat-ı iktisadi, hayat-ı içtimai, hayat-ı muaşeretten behresiz olunca evlâtlarımızı hayatın dağdağası içine gözü kör, fikri boş olarak atmış oluruz ki zavallıları erkek olsunlar, kız ol-

---

* *Kadınlar Dünyası* (Cilt 1), Fatma Büyükkarcı ve Yılmaz ve Tülay Gençtürk Demircioğlu (haz.), Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009. Bu metin ilk olarak *Kadınlar Dünyası* gazetesinde (sayı 19, 22 Nisan 1329 [1913]) yayımlanmıştır.

sunlar mübareze-i hayatın müdhiş sefaletleri içinde bırakmış oluruz.

Bugün Avrupa'nın bize siyaseten olsun, irfanen olsun, iktisaden olsun galebesi nedendir?

Teslim etmeliyiz, acı acı itiraf eylemeliyiz ki ilim, marifet daima cehalete, cehalet üzerine bina edilmiş taassuba galebe etmiştir.

Biz Osmanlı kadınları artık kurun-ı vusta hayatı yaşamaya mütehammil değiliz. Erkeklerimizin cehaleti yüzünden kendimizin, vatanımızın çekmekte olduğu masaip artık yeter. Mevkimiz taayyün etmelidir, hem de pürüzsüzce tayin edilmelidir.

Bu yurt üzerinde bizim de bir hakk-ı hayatımız, bir hakk-ı içtimaimiz vardır. Biz de çalışmak, âdab-ı milliye, ahkâm-ı diniyemize riayetkâr olarak çalışmak isteriz. Bugün Arabistan'da olsun, Kürdistan'da olsun, Anadolu'da olsun erkekleriyle teşrik-i mesai etmekte olan kadınlar az mıdır?

Onlar, irfan ve malûmatlarına göre çalışmakta, biz de irfan ve malûmatımıza göre çalışmak isteriz.

Her tarafta ekseriyet halktadır, avamdadır. Zenginler iş görmeye karşı tembeldirler, onlar servetlerine güvenedursunlar, biz tabaka-i avamdan işe başlamak isteriz. Onları yükseltmek, onları tenvir etmek lâzımdır ki nesl-i âtimizin faaliyetine emin bir nazarla muntazır olabilelim.

BAŞLICA İHTİYACIMIZ NEDİR?*

Kadınlar Dünyası

Bugün şübhesizdir ki memleketimiz bir devre-i inkılâb ve intibah yaşıyor. Bunu biz Osmanlı kadınları idrak etmekle beraber erkeklerimizin ince siyasiyatına karışamayız. Henüz hakkımız yoktur. Fakat hayat-ı milli itibarıyla de âtıl, âvâre kalamayız. Biz Osmanlı kadınları dahi bir noktada ittihat ederek terakki yolunu takibe mecburuz.

Hayat-ı mesaimizi uyandırıp erkeklerimizle bazı hususatta teşrik-i mesai edebilmeliyiz ki üzerimize çöken sefaleti tahfif edebilmiş olalım. Bir de seviye-i irfanımızı yükseltmeye, an'anat-ı milliyemize riayetkâr olmaya çalışır, alışırsak şübhesizdir ki bu devre-i inkılâb ve intibahın biz de bir uzv u âmil-i mühim ve nafii olmuş oluruz.

Osmanlı kadınlığında hayat-ı mesaiyi tanzim edip uyandırmak, irfanı yükselterek münevver bir nesl-i âti yetiştirecek kabiliyeti bulmak ne gibi esasatın takibine mütevakkıftır?

Biz bu hususa dair hayli düşündük. Akıllı bildiğimiz hanımefendilerle de birçok istişarelerde bulunduk. Nihayet âtideki

---

* *Kadınlar Dünyası* (Cilt 2), Fatma Büyükkarcı ve Yılmaz ve Tülay Gençtürk Demircioğlu (haz.), Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009. Bu metin ilk olarak *Kadınlar Dünyası* gazetesinde (sayı 51, 24 Mayıs 1329 [1913]) yayımlanmıştır.

üç esası takip edersek gayemize vasıl olabileceğimize kanaatler hasıl eyledik.

Bu esaslardan biri kıyafet-i hariciyemizin ıslahı, ikincisi işçilik hayatının ihyası, üçüncüsü maarifin tamimidir.

Bu üç esas pek mühimdir ve elzemdir. Vücut bulması da birçok fedakârlığa muhtaçtır. Bunu kim yapacak?

Bu suale şöyle bir muhtasar cevap vermiş olmak üzere deriz ki, teşekkül edecek cemiyet!

Bu cemiyet evvel emirde ahkâm-ı şer'-i şerif dairesinde sade, süsten azade, iş görebilmeye de salih surette kadınlara mahsus birkaç nev' kisve-i hariciye icat edebilir. İcadının modellerini de hükümete arz eder. Muvafık görülünce de bilfiil azası üzerinde tatbike başlar, tamimine de ayrıca çalışır.

Bu sayede kadınlarımızın bugünkü münasebetsiz kisve-i hariciyeleri ıslah edilmiş ve moda beliyyesinden mütevellit israftan kurtarılmış olur.

Saniyen bu cemiyet, göreceği teavün-i umumi sayesinde müteaddit sanatlara dair iş evleri açar, zavallı kadınlığı tehdit eden sefaleti tahfif eyler. Ayrıca ola teşkil edeceği teavün sandığından cemiyet azasının hastalarına meccanen bakabilir, ihtiyaçları zamanında faizsiz akçe ikraz eder. İşçi kızlarına çeyiz de hazırlayabilir. Bundan başka ve sa'y dairesinde hastaneler, mektepler açarak, gazetelerle risal neşrederek, konferanslar akdeyleyerek, nasıhlar göndererek gayesini aktar-ı Osmaniniye ve İslâmıyeye de tamim eyleyebilir.

Büyük büyük müzaheretlere nail oldukça cemiyet dahi büyük büyük işler görmeye başlar. Muessesatı tevsi' ederek, amele hayatını kadınlıkta dahi ihya ederek erkekleri dahi mesut eyler. İşte bu... bu bir hakikattir. Vücuda gelebilmesi için şimdilik yalnız hüsn-i myet ile azim olur ise kâfidir.

OSMANLI MÜDAFAA-İ HUKUK-I NİSVAN CEMİYETİ FAALİYETTE*

Kadınlar Dünyası

Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti aza kaydına başlamıştır. Merkez-i umumi ittihaz edilmiş olan gazetemiz idarehanesindeki daire-i mahsusaya muhterem Osmanlı hanımefendileri her günde geliyorlar, cemiyete aza kaydolunuyorlar.

Bilâ-tefrik-i cins ve mezhep ve vatanlarını seven, tealisini arzu ederek elbirliği ile çalışmak isteyen muhterem Osmanlı hanımefendileri Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti'ne göstermekte oldukları bu müzaheret ve muavenetten memleketimizde hayat ve hukuk-ı nisvanın az bir zaman içinde başka bir tarik-i tealide tecelli edeceği şübhesizdir.

Malûmdur ki Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti üç esaslı gaye takip ediyor:

1- Kıyafet-i hariciye-i nisvanın ıslâhı
2- Hayat-ı mesainin ihyasıyla kadınlıktaki sefaletin tahfifi
3- Maarifin tamimiyle nisvanda seviye-i irfanın i'lâsı

---

* *Kadınlar Dünyası* (Cilt 2), Fatma Büyükkarcı ve Yılmaz ve Tülay Gençtürk Demircioğlu (haz.), Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009. Bu metin ilk olarak *Kadınlar Dünyası* gazetesinde (sayı 64, 6 Haziran 1329 [1913]) yayımlanmıştır.

Cemiyet, gayelerinden biri olan kıyafet-i hariciye-i nisvanın ıslahı hakkında programı mukaddimesindeki beyanatı itibarıyla, bu bapta icra edeceği tedkikat ve tetebbuat-ı mahsusaya ilâveten efkâr-ı umumiyeden —erkekler dahi dahil olduğu halde— umumi bir mütalâa alarak ahkâm-ı celile-i şer'iyemize muvafık, sade, süsten âzade, iş görebilmeye salih kadınlarımıza mahsus birkaç nev', yani kısm-ı eali ile kısm-ı ahaliye mahsus birkaç nev' kıyafet-i hariciye icat ve intihap edecek, numulerini dahi hükümete bade'l-arz azası üzerinde tatbikine başlamak suretiyle tamimini temin eyleyecek, moda beliyyesinden ve modanın tevlit etmekte olduğu israfattan kadınlığı kurtarmış olacaktır.

Saniyen cemiyet, göreceği müzaheret nisbetinde mütenevvi sanayie müteallik mütenevvi işevleri tesis ederek bunlarda kadınları, kızları istihdam ile sanata alıştırıp sefaletlerini tahfif, çeyizlerini ihzar edecek ve bu suretle de sanayi-i milliye ve mahalliyenin inkişaf ve terakkisine çalışmış olacaktır.

Salisen cemiyet, göreceği müzaheret ve muavenet-i umumiye nisbetinde hususi mektepler küşadıyla gazeteler, risaleler neşriyle, konferanslar itasıyla efkâr-ı nisvanı tenvir gayesini aktar-ı Osmaniyeye tamim edecektir.

Cemiyet, cins ve mezhep tefrik etmeksizin bilcümle Osmanlı hanımefendilerinden müzaheret, muavenet temenni eylemektedir.

Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti azalığına suret-i kayd ve duhul gazetemizin 55. numaralı nüshasıyla ilân edilen programda şöylece tasrih edilmişti:

Âtideki mükâfat ve şeraiti kabul eden her bir Osmanlı hanımı cemiyete aza olarak kabul edilir. Başka cemiyete intisap dahi kabulüne mâni teşkil etmez.

Cemiyete aza olmak arzusunda bulunan hanımlar bir varaka-i mahsusa ile cemiyet merkezine müracaat edecekler, isim ve

mahall-i ikametlerini defter-i mahsusuna kaydettirerek bir hüviyet varakası ahz eyleyeceklerdir.

Cemiyete aza olarak kaydolunan hanımlar duhuliye olarak bir defaya mahsus olmak üzere yirmi kuruş tediye edecekler ve her ay nihayetinde hadd-i asgari beş kuruş olmak üzere muayyen bir meblağ tediyesiyle mükellef bulunacaklardır.

KADINLIK UYANMIŞTIR*

Kadınlar Dünyası

Muhitimizde taraf taraf kadın cemiyetleri teşekkül ediyor. İşitiyoruz, görüyoruz. Sesi, sedası asırlardan beri cehalet ve taassup yüzünden kısılan Osmanlı kadınlığının bugünlerde hissolunmaya başlayan hareketlerinde acaba ne gibi gayeler mündemiçtir? Bu gayeler hayat-ı içtimaiyemize ne gibi tesirat-ı mahsusa ilka edebileceklerdir?

Bunu şimdiden takdir edemeyiz. Fakat Osmanlı kadınlığının senelerden beri devam etmekte olan hayat-ı miskinanesinde bir inkılâb-ı içtimai ve fikri husule getirecek istidadın görünmeye başladığında şübhe yoktur.

Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti'nin günbegün tezayüt eden azası bize büyük, pek büyük teali ve terakki ümitleri bahş ediyor. Kim ne derse desin, herkes nasıl telâkki ederse etsin, biz eminiz ki bu cemiyet hayat-ı nisvan üzerinde büyük bir inkılâb-ı fikri ve içtimai ihzar etmektedir.

Hukuk-ı nisvaniyemizi temin edecek birinci âmil, hayat-ı mesainin kadınlıkta tecellisidir. Kadın erkek teşrik-i mesai ede-

---

* *Kadınlar Dünyası* (Cilt 2), Fatma Büyükkarcı ve Yılmaz ve Tülay Gençtürk Demircioğlu (haz.), Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009. Bu metin ilk olarak *Kadınlar Dünyası* gazetesinde (sayı 65, 7 Haziran 1329 [1913]) yayımlanmıştır.

bilirse hukuk-ı nisvan da ehemmiyet-i lâzımesiyle muhitimizde tanılır.

Kadın erkek hukuk-ı medeniye ve insaniyede müsavi olabilmeleri için evvelâ hayat-ı mesaide tarafeynin iştirakleri lâzımdır.

Biz Osmanlı kadınlarının hayat-ı içtimaimize, âdat-ı mahsusamıza göre erkeklerimiz ile teşrik-i mesai edebilmekliğimiz için evvelâ kıyafet-i hariciyemizin ıslahı lazımdır. Bostan korkuluğuna benzeyen umacı kıyafetimizin iş görebilmeye salih bir hale ifrağına çalışmalıyız. Görüyoruz ki Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti bu mühimmeyi nazar-ı itibara almıştır.

Her millet bir şirket-i medeniyedir. Bütün azası efradı o şirketin ikbal ve idbarına alâkadardır. Nef ve zararda dahi hissedardır. Kadınlığı bundan hariç tutmakta insaf yoktur. Zira milletlerin uğradıkları masaipten kadınlık müteessir olmayarak kalamamıştır. O da erkekler gibi aynı tesirat altında kalmış, ezilmiştir.

Esasen erkek nasıl çalışır ise kadın da çalışabilir, erkek nasıl düşünebilirse kadın da düşünebilir. Erkek nasıl tahakküm ediyorsa kadın da tahakküm edebilir. Tefavüt-i ef'al ve a'mal kadında olsun erkekte olsun fıtrata, tahsile, terbiyeye göre tehalüf eder.

Avrupa kadınları birçok mücadelât-ı fikriyeden sonra nasıl temin-i müsavat ve hukuka muvaffak olmakta iseler biz de öylece çalışacağız, erkeklerimizin tebessüm-i istihfafkâranelerine ehemmiyet vermeyeceğiz.

MİLLETE VE HÜKÜMETE BİR HİTABE: HAK İSTİYORUZ*

Mükerrem Belkıs

Cihanın her bir tarafında bütün insanlara en ufacıkları bile verildiği halde bizim en büyük hakkımız, dinimizin, insanlığımızın bahş ettiği mukaddes hakkımız bize verilmiyor.

Hâlâ kurun-ı vustayı mı yaşıyoruz? Bu hakkımızın gasbedilmesinden dolayı millette, hükümette vicdanı titreyen, millet-i müstakbelenin lanetlerinden korkan bir fert yok mu? Aman ya Rab... Ne hissizlik... Mukaddes dinimiz emrettiği halde niçin, evet niçin bu hakkımız gasbediliyor?

Millet terakki etsin... Zi-şevket olsun... Metin bir ahlaka malik olsun... Olsun... Olsun... İstediğiniz kadar söyleyiniz. Daha uzun zaman kadınlık görülmezse, onların sarih hakları verilmezse bütün temenniyat boştur.

İstediğimiz, hakkımız şudur: Biz kadınlara da darülfünun şu'abatının açılması, biz kadınların da o harikulade ulûm ve fünundan istifade etmesi... Nasıl... Evet nasıl bu hakkımızı verme-

---

* *Kadınlar Dünyası* (Cilt 2), Fatma Büyükkarcı ve Yılmaz ve Tülay Gençtürk Demircioğlu (haz.), Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009. Bu metin ilk olarak *Kadınlar Dünyası* gazetesinde (sayı 86, 28 Haziran 1329 [1913]) yayımlanmıştır.

yecekler! Allah'a, insanlığa karşı nasıl muhalefet edecekler... Düşünün, şu hakkımızı gasbedenler! Vicdanınız sızlasın... Büyük bir milletin büyük bir kitlesini ilmi tahsilden menediyorsunuz.

Hâlâ mı aklınız başınıza gelmedi? Bütün cihan-ı medeniyeti görmeyelim... Haydi bir tarafa bırakalım. Başka diyarlarda âlem-i İslâm'daki tezahüratı da görmüyor muyuz? Görmeyecek miyiz? İstiklâli başka bir millet elinde olan Rusya Müslümanlarını da görmüyor muyuz? Rusya'da Müslüman kızları, kadınları darülfünunların bütün şubelerine girmişler, büyük büyük muvaffakiyetler gösteriyorlar...

Nedir?... Nedir?... Fark nedir? Onlar da Müslüman, biz de Müslüman... Onlar da insan, biz de insane... Yoksa eksiğimiz Osmanlı olmak mı? Haşa... Haşa... Hayır, Osmanlı olmamız değil. Sevgili hükümetimiz bu noktaları görmeyen, düşünmeyenler elinde... Onun için... İşte hep nakîsamız bu.

Biz insanlığımızın, dinimizin bize bahşettiği hakkımızı istiyoruz. Bu hakkımızı vermemek için ne gibi bir cevap bulacaklar? Hiç yok... Yoksa hiçbir sebebe müstenit olmayarak vermeyecekler mi? Emin olsunlar, katiyen emin olsunlar ki millet-i müstakbele onları tel'in eder ve edecektir.

Allah'tan ve bizden sonra gelecek nesilden ve insaniyetten korksunlar.

Millet nasıl büyür? Kendisinin müvellidi olan analar büyük olmazsa millet, düşmanlarının intikamını nasıl alır? Evlâtlarına hiss-i kin verecek, onları arslanlar gibi yetiştirecek analar olmazsa...

Cahil, korkak, cılız, ahlaksız analardan doğacak millet nasıl olur, nasıl yaşar ve nasıl intikam alır? İşte hep bunları ıslah edecek, büyük dimağlı analardır. Evet onlar yetişmezse hiç... hiçbir şey olamayız ve yaşayamayız...

Darülfünunda tahsil-i âliden müstefit olmak hem hakk-ı insanimizdir, hem de vatanımızın ihtiyacıdır. Bilmiyorum... ve

düşünemiyorum. Hâlâ bu hakkımız ne sebebe mebni verilmiyor, hatta düşünülmüyor?

İnsanlık hakkını, vatanını düşünen bir fert yok mu? Aman ya Rab, nedir? Bu umumi hissizlik nedir?

Senelerce tahassürle bekleyen kadınlar, kızlar ne vakit bu mukaddes haklarına nail olacaklar? Yoksa onlar da mahrum edilerek köşede bucakta çürüyecekler mi? Kimsenin gelmeyeceği mi sebep olarak gösteriliyor? Onlara sorarım, Avrupa'ya nisvan ne için gidiyor? Hep bunun için, tahsil-i âli için değil mi? Evet bunun için... Artık o mukaddes dershaneler bize de açılsın... Cenab-ı Hakk'ın bütün insanlara bahş ettiği ulûm ve fünundan insan olmamız hasebiyle biz de istifade edelim.

Evet istiyoruz. Söylemekten, istemekten hiçbir vakit menedilemeyiz. Ve isteriz. Çünkü hakkımızdır, hakk-ı insanimizdir.

MAARİF NEZARETİ'NDEN BÜYÜK BİR TEMENNİ*

Mükerrem Belkıs

Bir milleti bütün felâketlerden kurtaracak, teali ettirecek hiç şübhe yoktur ki maariftir. Artık bu kanun-ı lâ-yetegayyerdir.

Biz de bu kanuna tebaiyet edersek bütün felâketlerden kurtulacağız ve büyüyeceğiz. Bunu, bu hakikati en büyüğümüzden en küçüğümüze kadar anladık.

Hususuyla kızlarımızın tahsiline son derece itina etmek lâzımdır. Çünkü millet-i müstakbelenin müvellidi onlardır. Onlar iyi çocuklar yetiştirirse millet de iyi olur. O halde kızlarımızı iyi yetiştirelim. Bu da tabii maarifle olacak.

Devr-i Meşrutiyet'ten beri bu kadar temennilere göre itiraf edelim ki bu hakikatleri gördük, fakat yapmadık. Kızlar için bütün Türkiye'de idadi derecesinde hatta ona bile muadil olamayan bir darü'l-muallimat ve bir de idadimiz var. Darü'l-muallimatı bir tarafa bırakalım. O hem leylîdir, hem de herkes

---

* *Kadınlar Dünyası* (Cilt 2), Fatma Büyükkarcı ve Yılmaz ve Tülay Gençtürk Demircioğlu (haz.), Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009. Bu metin ilk olarak *Kadınlar Dünyası* gazetesinde (sayı 92, 4 Temmuz 1329 [1913]) yayımlanmıştır.

giremez. O halde kızlar için bir tanecik mektep mi var? Teessüf... Son derece teessüf...

Koca Osmanlılığa bir tanecik mektebin ne tesiri olabilir? Kaç kişi çıkacak da vatanlarını ıslâh edecekler? Bu kadar az bir kitle mâni-i terakki olanlar arasında mahvolur bile. İdadimizi de tedkik edelim. İlk açıldığı sene güç hal ile talebe bulabildiler. Nezaret'in o vakitki sa'yı şayan-ı tebcil ve teşekkürdür.

Fakat o maarif-perverliğin devamını arzu ederdik. Maalesef aksini müşahede ediyoruz.

Evet ilk sene böyle olmuştu. Fakat bilâhare herkes takdir etti, kızlarını göndermeye başladılar. Son zamanlarda herkes mektebin açılmasını tehalükle bekliyor ve kabul zamanında her taraftan hücum ediyorlar. Talebe pek çok, mektep bir tane... Eskiden rüşdiye mezunlarını doğrudan doğruya kabul ediyorlardı. Talebelerin muhayyerü'l-ukul derecede kesreti bir müsabaka imtihanı küşadına sebep oldu. Bu müsabaka imtihanında o külli talebeden mahdut bir kısmı intihap ediliyor. Diğer kısm-ı küllisi evlerinde ataletle imrar-ı hayat etmeye mahkûm oluyor. Müsabaka imtihanının kuşat edilmesinden saika-i havf ile talip olamayanlar yine başka. Ben böylelerini pek çok bilirim. Liyakatları olduğu halde müracaattan ihtiraz ederler. Geçen sene böyle oldu. Bu sene daha şiddetle o hadise vukua gelecek. Düşünülmedi. Şimdi kabul zamanı, yine düşünen yok. Yazık... Çok yazık... Maarif Nezareti kızların bu tehalükünden son derece istifade ederek maarifi tevsi'e uğraşacak iken bilâkis maarifin tevsi'ini menediyor.

Evet bunda lâkaydi, maarifin intişarına mâni olmak, dolayısıyla vatana hıyanet etmek demektir. Maarif Nezareti'nin büyük simalarından bunu mu beklerdik?

O kadar kızlar niçin sönmeye mahkûm ediliyor? Bu hareket vatanımıza pek çok zararlar iras eder.

Bir kere maarif intişar etmiyor. Millet yerinde sayıyor. Saniyen yarı buçuk tahsil, kızlarımızı alçaltıyor. Sakim âdetlerin

kurbanı oluyorlar. Büyüklerimizden bütün kuvvetimizle istirham ediyoruz. Hiç olmazsa bir idadi daha açsınlar. Bu bile kifayet etmez. İstanbul'da birkaç idadi bulunmakla beraber her vilâyette de inas idadileri açmalı. Emin olalım ki kızların tahsili erkekler kadar, hatta onlardan daha ziyade mühim ve elzemdir.

Artık bütün şiddetiyle ihtiyaç hissedildi. Beklemeyelim, bekleyecek zamanımız kalmamıştır. Nisvan için hem idadilerin, hem darülfünunun nazar-ı dikkate alınmasını talep ediyoruz. Tekrar ediyorum, bu meselede lâkaydi maarifin intişarına mâni olmak, dolayısıyla vatana hıyanet etmektir. Mukadderatımızı eline alanlardan bunu beklemiyoruz.

Herhalde bu ihtiyaçlarımızın temin edileceğini ümit ediyoruz.

KADINLIK NE VAKİT ANLAŞILACAK?*

Mes'adet Bedirxan

İyi fikirler, iyi nazariyeler, iyi düsturlar ilk an zuhurunda [ortaya çıktığında] biraz mübalağalı biraz mehic-i hale umumiyetle mutalık mefred olurlar.

Her medeni memlekete, hatta her medeni memlekette kadınlık mevzuu, bahs ve mehazere edilmeğe başlanılalı daima bu efradlar, tefridler nazara çarpar. Bizde de bizim muhit-i içtimaiyemizde de aynı hal menzurdur.

Kadınlığın müdafaa-ı olmakla mubahı bulunan bir fırka-i sağirede acaba bir zamandan biri devam eden hutbelerle konferanslarına rağmen nisvanın ehemmiyet-i fevkaladesi cidden anlaşılamadığı için biraz mağber hatta gazabdırlar.

Biz bu satırları kendilerine ciden minnettar bulunduğumuz bu fırkai şebabe, bu fırkai şebab azimkâra derin bir hakikiti ashar etmek emeliyle yazıyoruz. Kadınlığı büyük olan meziyeti anlamak için anlayacakların büyük yani münevver ilmen irfanın metaali olmaları lazımdır.

---

* *Kadınlar Dünyası*, sayı 135, Mithat Kutlar, *Nuriye Ulviye Mevlan ve* Kadınlar Dünyası*'nda Kürtler* içinde, Avesta Yayınları, İstanbul, 2010, s. 4-5.

Bu sözlerimizin bir ahengi derin derin nazariyelerde aramağa lüzum yoktur. Karilerimiz nazarlarını döverek, feci atalarına atıf ederlerse hayvan menzilesinde olan o erkeklerin kadınlara hayvan muamelesi yaptıklarını görürler. O erkeklerin kadınlara şu suretle muamele etmeleri tabii ki izansız ve idraksiz olmalarındandır.

Aynı zamanda nazarlar İngiltere'ye, Fransa'ya, Almanya'ya velhasıl Avrupa hükümetlerinden birinin bir şehrine dikkat edilirse o şehirde, o şehirlerdeki ailelerdeki erkekler nur maarif, nur temdin sayesinde ciden münevver ve münevver oldukları cihatle kadınlığa pek yüksek ve pek muhterem bir mevki tahsis edildiğini görürler. Öyle zan ederiz ki sade olmakla bire bir pek hakiki ve ciddi olan bu mütaalaya ciddi düşünceli hiç kimse itiraz edemez.

Her muhit, her memleket seviye-i idrak ve terbiyesi fevkinde olan maliyi daima hazm edememiş. Onun mahiyetini takdir edemeyince ona itiraz etmiştir.

Muhitimizde henüz erkekler —maalesef— kendi kendilerini takdir edemiyor, neyin ebedi hak ve nahak'ı tefrikte izhar-ı aciz değilse de tereddüd ederken pek tabidir ki nısviyeti, onun inceliğini yüksekliğini takdir değil hatta tahmin bile edemez.

Tarih-i insaniyet tedkik olunursa görülür ki bugün namlarına heykel dikilen pek çok azim-i avan zuhurlarında mahiyetlerinin seviye-i idrak-ı fevkine yükseldikleri onların hazm edemeyecekleri hakikatleri bağırdıkları için tahkir edilmişler. Tezlil, fakat muhitleri o azimin seviye-i irfanını dehasını idrak edebilince de namlarına heykeller, abideler nakız etmek suretiyle onları tezkir ve eslaflarının cinayetlerini tamir etmişlerdir.

Şu mütalaat bize gösteriyor ki yağdırılan tahkirleri, tezyifleri pek tabii buluruz ve pek tabi bulmalıyız. Zira irfansızlık kadınlığı, kadınlığın ehemmiyet fevkaladesini takdire mani oluyor. Meseleyi bu noktaya getirdikten sonra kararımızı kati ve kati surette veriyoruz. Milleti yetiştirecek kadındır. Millet yetişme-

miş bulunduğundan kadınlığın cemiyetin idame-i hayatındaki mevki ve nüfus ve ehemmiyetini takdis edemiyor. Onun için iki el bir baş içindir, deyip kadınlık kendiliğini bizzat kurtarmaya çalışmalıdır. Erkekler, kurtaran ve kurtarıcı olan kadınlığın metin elleri ile yükselip esbab hayatiyesini ciden anlayınca münevver nur irfanla mechaz olunca büyük olan kadınlığı anlayacak ve artık kalbi kırmak değil hürmet. Bu âli mevcudiyete karşı tahkir değil takdirler meşhun olacaktır. Sözlerimiz bitti eksik söz kadınlığın ve kadınlığa mensup addettiğimiz ciddiyet ve metaneti azim ve iradenindir.

KÜRD KADINLARI TEALİ CEMİYETİ NİZÂMNÂMESİ*

Madde 1: Merkezi İstanbul'da olmak üzere Kürd Kadınları Teâli Cemiyeti ünvanıyla bir mahfil küşûd olunmuşdur.

Madde 2: Cemiyetin maksadı: Kürd kadınlığının asrî zihniyetle teâlî ve inkişâfını te'min etmek, âile hayatında esâsî, ictima'î ıslahâtı istihsâl eylemek, tehcîr ve taktil münâsebetiyle sefil bir hale gelen Kürd eytam ve eramilini iş bulmak ve nakdi muavenet ihzâr etmek sûretiyle sefâletden kurtarmakdır.

Maksadın Suret-i istihsali

Madde 3: Cemiyet maksadının istihsâlî zımnında gazeteler, mecmüalar, kitâblar ve risaleler neşr; şu'beler, mütalaahâneler. kütübhâneler küşâd ile serbest dersler ve konferanslar verecekdir.

Madde 4: Üçüncü maddede irâ'e edilen ve cemiyet mesâ'îsiyle yapılabilecek teşebbüsâtdan mâada her Kürd hemşire maksad-ı cemiyeti istihsâl için zuhûr edecek fırsatlardan istifâde ile lâzım gelen telkînâtı icrâ eyleyecekdir. Bu telkînât millî intıbâhı istihdâf eder.

---

* Kürd Kadınları Teâlî Cemiyeti Nizâmnâmesi. ([İstanbul]: Kadınlar Dünyası Matbaası, 1919), Kaynak: *Toplumsal Tarih*, sayı 111, Mart 2003.

Madde 5: Cemiyet âzâsının verdiği duhûliye, maâşât ve her türlü teberru'at maksad namına icrâ edilmiş teşebbüsâtdan mütevellid temettu' âzânın faaliyet-i muntazama ve mütemâdiyesi bu makâsidin te'mîn ve istihsâline mevkûfdur.

Şerait-i Duhul

Madde 6: Haysiyet ve şerefi şaibedâr olmamış her Kürd ve Kürd muhibbesi hemşire bilatefrîk-i cins ü mezheb bu cemiyete dâhil olabilir.

Madde 7: Cemiyete girecek hemşireler duhûliye olarak yirmi kuruşdan dûn olmamak ve hadd-ı azamîsi mâlî kudreti ve ictimâ'î mevkisiyle münâsib bulunmak üzere muayyen bir meblağ te'diye edeceklerdir.

Madde 8: Cemiyet azası môhive yetmiş kuruşdan dün olmamak üzere şehri bir taahhüdde bulunacakdır.

Madde 9: Cemiyet âzâsı müessise, tabi'îyye olmak üzere iki kısma ayrılır.

Madde 10-11: [Elimizdeki nüshadan okunamamaktadır!]

Hey'et-i Müşavere ve idâre

Madde 12: Müessiseler aralarından lüzûmu nisbetinde bazı hemşireleri müşâvere hey'etini teşkil etmek üzere intihâb ederler.

Madde 13: Hey'et-i müşâvere harekât-ı cemiyeti bi'l-fiil idâreye salâhiyetdâr olmamakla beraber cemiyet uruûr-ı umûmiyesini mürakabe, hey'et-i idareyi tenvîr ve irşâd, icâbında hey'et-i umûmiyeyi ictima'a da'vet etmek gibi salâhiyetleri hâizdir.

Madde 14: Hey'et-i müşâvere mevki-i alîsinde bulunan hemşirelerin cemiyete fevkalade sûretlerde muâvenetde bulunmaları lâzımedendir.

Madde 15: Hey'et-i idâre bir re'îse, iki re'îse vekili, altı âzâyı sahib-i rey olmak üzere —bir kâtibe ve veznedârlık uhdesinde olmak üzere— bir muhasebeciden mürekkebdir.

Madde 16: Hey'et-i idare müessisân tarafından rey-i hâfî ile intihâb olunur ve her sene nihayetinde hey'et-i idâre intihâbatı yeniden icra edilir. Yirmi müessise kayd olunmakla beraber hey'et-i idâre intihâb olunur.

Madde 17: Hey'et-i idare âzâsından birinin infisâli halinde yeniy'den intihâb olunur. Hakk-ı intihâb, kemâfiy's-sabık müessisâna aiddir.

Madde 18: Heyy'et-i idâre ictimay'atına mazeret-i makbûlesi olmadan ve bilâ-fasılâ üç defa iştirak etmeyen âzâ ve reise müstafi add olunur.

Madde 19: Tesevî-i ârâ husûlunda rey'îsenin reyi iki add olunur.

Madde 20: Muhâsebecinin muy'âmelâtı daiına heyy'et-i idare tay'rafından murâkabe edilecek ve muhâsebe umûrundan heyy'et-i idare müşâvere ve heyy'et-i umûmiyeye karşı mesy'ûl bulunacakdır.

Madde 21: Hey'et-i idâre bir sene zarfında nizamnâme-i dahili mücibince cemiyetin her nevi umûr ve muâmelatını tedvir eder ve bu müddet zarfındaki teşebbüsât ve icrââtden mes'ûl bulunur.

Madde 22: Hey'et-i idâre haftada la-akali iki defa ictimâ' eder.

Madde 23: Hey'et-i idâre mukarerâtı ekseriyet-i ârâ ile ittihâz edilir.

Madde 24: İctimâ'ın rûznâmesi ictimâ'dan evvel re'îse ve katibe tarafından ihtar ile hey'ete tebliğ olunur. İttihâz olunan mukarrerât defter-i mahsûsuna kayd ve zîri imzâ edilir. Karara itirâz eden hemşire mevadd-ı mukarrerin zîrine esbab-ı itirâziyeyi mûsarrahen derc ve imzâ eder.

Madde 25: Hey'et-i idare, azasının nısfından bir fazlası hazır bulunmadıkça ittihâz-ı mukarrerât olunamaz.

Madde 26: Sene hitâmında hey'et-i idâre hey'et-i umûmiyeyi ictimâ'a da'vet eyler. İctimâ'ın i'lânı yevm-i ictimâ'dan lâ-âkall on beş gün evvel olmalıdır.

Hey'et-i Umûmiye

Madde 27.-32: 9. ve 10. sayfalarda yer alan 27.-32. arasındaki maddeler okunamamaktadır!

DİYANE'NİN İŞİ-AMACI*

Hayriye Melek Hunç

Bütün insanlık, özellikle bütün küçük ve zayıf milletler gibi Çerkeslik de bugün ağır ve acı bir sınav dönemi geçiriyor. Biz bunu tüm ağırlığı ve acılığı ile hissediyoruz. Fakat inanıyoruz ki, insanlığı ölçen bu büyük deneyim ne kadar sürerse sürsün, ne kadar çeşitli dönemler geçirirse geçirsin, hiç şüphe yok ki zafer sonuçta insanlığın olacaktır.

İsteriz ki, halkımız buna güvensin ve hatta bizim gibi inansın, bunun aksine inanmak; onun için felaketlerin belki de en büyüğü olur.

Yüz sene Rus Çarlığı önünde eğilmeyen Çerkeslik, kendisindeki cengâverlik özelliklerinin ne kadar temiz ve yüksek bir dereceye vardığını dünyaya göstermiştir.

Şimdi ise Çerkes varlığı artık başka bir alanda savunma bekliyor. Fikirlerini yaymak amacıyla çıkardığı dergiye "Diyane" adını veren Çerkes kadınları, bu halkın savaşta gösterdiği cengâverlik duygu ve heyecanının diğer özelliklerine zarar verecek oranda gelişmiş olmasından korkuyorlar. Cesaretlerin en büyüğünün savaşırken gösterilen olmadığı gibi en büyük

---

* *Diyane*, Osmanlıcadan transkripsiyon Fikri Tuna, Asyayın, İstanbul, 2004. Bu metin ilk olarak *Diyane* dergisinde (sayı 1, 1 Mart 1334 [1918]) yayımlanmıştır.

zaferlerin de savaşta kazanılanlar olmadığını düşünüyorlar. Uygar dünyada savaş artık başka meydanlarda ve başka silahlarla yapılıyor.

Biz halkımızı artık bu meydanlarda, kolunu değil, aklını kullanırken görmek istiyoruz. Bu yüzden *Diyane*'yi, bizde pek çok bulunduğuna emin olduğumuz aydınlar için belirli bir amacı gösteren bir meşale gibi tutuyoruz. Bu meşalenin altında gençlerimizi tarih, dil, edebiyat, sanat, müzik ve sosyal yaşamda ulusal varlığımızı araştırma, yayımlama ve bu varlığı en yüksek derecede geliştirme ve olgunlaştırmaya çağırıyoruz. Bu çağrıyı yaparken de çok acı çekmiş, ama sonunda yavrusunu mutlu etmenin sırrını keşfetmiş bir anne sesinin şefkati ve heyecanı ile sesleniyoruz. Eminim ki, gerçek ulusal ruh taşıyan her Çerkes bu sesteki şefkat ve isabeti anlayacak ve onun gösterdiği amaç etrafında kuvvetli bir kitle halinde toplanmak için koşacaktır.

SOSYAL YAŞAMDA KADININ ROLÜ*

Seza Puh

Sosyal yaşamda kadına önemli rol veremeyen toplumlar, uygarlık yolunda henüz adım atamamış olanlardır. Bir halkın uygarlık ölçüsü kadınlarının sosyal yaşamdaki rolü ile doğru orantılıdır. Tarihsel gerçekler de bunu kanıtlar. Geçmişin aynası olan tarih sayfalarının kadınlarla ilgili kısmı bize gösteriyor ki, kadının toplumdaki sosyal rolü değişikliğe uğramış, büyük devrimlere de öncülük etmiştir.

İnsanlığın doğal yasalarının tam olarak gelişmediği zamanlarda kadın, doğal haklarından mahrum kalmıştır. Yaşamdaki doğal görevleri sonucu geçici zaaflar edinmiş, bir acizlik vadisine sürüklenmiştir.

Güçten başka bir yasa tanınmadığı zamanlarda kadının bir hakkı olamazdı. Şüphe yok ki, gücün ilk tutsağı kadın olmuştur. Kadın evinin bir uşağı, çocuklarının bir lalası idi. Öyle bir hizmetçi, öyle bir mürebbiye idi ki her türlü hakarete maruz kalabilir, aile reisinin bir kızgınlığı ile yaşam hakkına bile son verilebilirdi. Kadın serbestçe düşünemez, düşünse bile düşüncelerini

---

* *Diyane*, Osmanlıcadan transkripsiyon Fikri Tuna, Asyayın, İstanbul, 2004. Bu metin ilk olarak *Diyane* dergisinde (sayı 1, Mart 1334 [1918]) yayımlanmıştır.

eyleme geçiremezdi. Bu yüzden kadın toplumsal yaşama ne tek başına ne de toplu halde katılabilirdi.

İçerde (domestik) özel ve aşağılayıcı hizmetlerle uğraşan, bazen genel hizmetlere de katılan kadın, doğal yeteneklerini kullanma, onları geliştirme hak ve özgürlüğüne sahip değildi.

Manevi haklarının gelişmesinden tamamen mahrum bırakılan ve maddi haklarında da bir özgürlüğe sahip olmayan ve insan topluluklarının yarısını teşkil eden kadının bu mağduriyeti uygarlık tarihini yarı yarıya geciktirdi. İnsanlık bu gerçeği çok geç ve zor anladı. Dinler, düşünceler, kanunlar kadınların karşılaştığı bu zulmü adalet ve insaf ölçüleriyle düzelttiler. Sonunda kadın düşünce özgürlüğü ve bağımsız yaşama hakkını kullanma yetkisine sahip olduğu gibi, bilim ve bilgi alanında da doğal yeteneğinin verdiği güçle yürüyebilecek bir hak kazandı.

Kadın doğal yeteneklerini özgürce kullanabildiği her dönem toplumların ilerlemesine çok büyük, çok faydalı etkiler bıraktı. Toplumları yükseltti, zirveye ulaştırdı. Kadının alçaltıldığı zamanlarda toplumlar çöküşe sürüklendi. Kadının özgürlüğünün uygarlığa yansıması en çok çağımız tarihinde görüldü. Hiçbir uygar toplum yoktur ki kadının sosyal yeri yüksek olduğu için yaşamda, bilim ve sanatta geri kalsın, kadınları erkekleriyle yarışırcasına başarı kazanmamış olsun. Böyle canlı örneklere sahip bulunan kadına artık sosyal yaşamda yüksek bir yer, güzel bir rol verilmemesi ilkellik dünyasına dönüş tarihini oluşturur.

Çerkeslerde kadının, başlangıç tarihi belli olmayan geleneksel seçkin bir yer ve saygınlığı vardır.

Çerkes sosyal yaşamı kadınının her türlü kişisel hak ve özgürlüğünü, medeni terbiye ve görgü kuralları çerçevesinde tespit etmiş ve uygar toplumlarda görülen uygar yaşam seviyesine yaraşır biçimde saygıdeğer katkılar sunmuştur. Çerkeslerde kadın her yerde saygı ve iltifatlara layık görülmüştür.

Toplantılarda kadının daima saygın bir yeri vardır. Yaşça büyük bir kadının huzurunda oturulamaz. Kadının önünde hiddet ve şiddet gösterilemez, ağız dalaşı bile yapılamaz. Yolda yürüyen bir kadının önü kesilemez. Bir kadının geçtiği yerde erkek oturamaz, ayağa kalkar. Bir yolda bir erkek kadına rastlarsa yol kadınındır. Hatta erkek atlıysa bile yolu kadına bırakmaya ve atından inip bir kenarda saygılı bir biçimde durmaya mecburdur.

Her Çerkes kadını yaşça kendisinden daha büyük olmamak şartıyla herhangi bir erkeğe özel hizmetleri için emredebilir. Ne kadar güç olursa olsun erkek bu hizmetten kaçamaz. Kaçması habzeye, yani Çerkes sosyal kurallarına aykırı olduğundan onun erkeklik onuruna zarar getirir.

Düşmanından kaçarak bir kadına sığınan erkeğin savunulmadan geri alınması kadını perişan eder. Kadının sosyal yeri çok yüksek olduğu içindir ki, böyle bir sığınma, erkek için pek şerefli olmasa bile ayıp sayılmaz.

Kısaca, kadına ilişkin buna benzer nice habze vardır ki, bunlar Çerkes kadınının büyük bir sosyal yetkiye sahip olduğunu, onurlu, şefkatli, gururlu ve aynı zamanda fedakâr ve saygıdeğer olarak yetiştirildiğini göstermektedir. Bu da Çerkes toplumsal yaşamında sağlam bir medeniyetin varlığını kesin olarak belirtmektedir.

BİRİNCİ DALGA FEMİNİZM:

ERMENİ KADINLAR

MİLLETPERVER KADINLAR*

Zabel Asadur (Sibil)

[...]

Bayanlar ve baylar, yas tutmanın, ağlamanın sırası değil, çalışma zamanı! Herkes kendi işinin, kendi görevinin, kendi sorumluluğunun başına!

Azkanver Hayuhyats Ingerulyun (Milletperver Ermeni Kadınlar Cemiyeti), yıllardır taşrada cehalete karşı mücadele veriyor. Bugün sıra artık okullarımızdan mezun olan kız öğrencilere geldi, şimdi onlar bizlerden iş talep ediyorlar. Bizlerse okullarımızın ilk defa açılacağı Muş, Sasun ve Zeytun'la [Süleymanlı] ilgili çalışmalar yürütüyoruz.

Ancak oralardan bize, zavallı kızların okula gidecek en basit birer kıyafete bile sahip olmadığını yazıyorlar. Eski püskü elbiselere yarım yamalak sarınmış, yabancıların aşağılamaları

---

* Sibil'in (Zabel Asadur), *Oryortats Ingerufyun*'un (Genç Kızlar Cemiyeti) 1909'da İstanbul'da düzenlediği bir toplantıda yaptığı konuşmadan bir bölüm. Sibil, *Yerger* (Eserleri) içinde, (Erivan: Hayasdan Hıradaragutyun, 1965), s. 158-161. Ermeniceden çeviren: Melissa Bilal. Bu metin, *Bir Adalet Feryadı: Osmanlı'dan Türkiye'ye Beş Ermeni Feminist Yazar 1862-1933* (Aras Yayıncılık, İstanbul, 2010) adlı kitaptan alınmıştır.

ve alayları altında yollara dökülmüş kızları getirin gözünüzün önüne.

Milletperver Ermeni Kadınlar Cemiyeti bu kızlara kıyafet sağlamanın yolunu nasıl bulacak? Altı aylık geliri okulların bütçesine ancak yetiyor, öte yandan yüzlerce köyden "okul!" haykırışları duyuluyor.

İşte yardımımıza *Oryortats Ingerutyun* (Genç Kızlar Cemiyeti) yetişiyor... Yoksul kızların kıyafetlerini onlar temin edecekler. Onlar, öğrendikleri elişlerinin salonlarda ışıldamaya ya da adlarının orada burada duyurulmasına hizmet etmemesi gerektiğini biliyorlar. Kendini göstermek, gürültü koparmak için yapılan her şey rüzgârla uçar gider...

Yürekleri vatana hizmet etme arzusuyla dolu bu cesur kızlar bu ilk toplantıyı düzenleme şansına sahip oldular. Dolayısıyla, artık ağlayıp sızlama tarihine nihai bir perde çekmiş oluyor, gerçek bir Meşrutiyet yönetiminin koruması altında yeni bir tarih sayfası açıyoruz.

Artık taşradan gelen kanlı ve iç parçalayıcı haberlerle sarsılmayacağız. Bugün zihinlerimiz bir Adalet ve Özgürlük düşüyle meşgul. Biz ne istiyoruz? Biz çocuklarımızın eğitim almasını istiyoruz... Gençlerimizin asker olmasını* ve köylülerimizin çalışmalarının meyvelerini barış içinde toplamasını istiyoruz.

Ermeni köylüsünün bizim ekmeğimize ihtiyacı yoktur, o kendi ekmeğini Ermenistan'ın kutsanmış toprağından kendi

---

* Osmanlı İmparatorluğu'nda gayrimüslim tebaa —bazı istisnaları olmakla birlikte— askere alınmıyor, buna karşılık bedel-i askeri adı altında bir vergi ödüyordu. 1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilanının ardından gayrimüslim cemaatler, meşruti yönetimin temel ilkelerinden biri olan "eşitlik" ilkesi gereğince bedel-i askerinin kaldırılması ve gayrimüslim erkeklerin de askere alınması gerektiğini savundular. Söz konusu dönemde bu mesele pek çok gayrimüslim entelektüelin gözünde modern bir vatandaşlık anlayışının yerleşmesinde hayati önem arz ediyordu. Yaşanan fikirsel ve siyasi tartışmalar sonucunda Temmuz 1909'dan itibaren gayrimüslimler de askerlik yapmaya başladı.

alın teriyle çıkarmasını bilir... Yeter ki orağını elinden alıp başına çalmasınlar. Köylüler bizden sadece eğitim talep ediyor, kızları için eğitim... O kızlar ki vatana seçkinler, sanatçılar, edebiyat ve bilim insanları, askerler verecekler.

Fransız bir yazar, "Kadınların eğitimi ile ilgilenmeyen bir toplum yok olmaya mahkûmdur!" der.

Son otuz yılı bugün bize bir karabasan gibi gelen bir sis bulutu ile karartılan Ermeni milleti bu gerçeği çoktan görmüştü. Ermeni, geçmişte, bugün yırtık pırtık kıyafetler içinde gördüğümüz *hamal* değildi. Ermeniler sadece kendi yurtlarına değil, Bizans İmparatorluğu'na dahi birçok imparator ve imparatoriçeler vermişlerdir.

Ermeniler bin iki yüz yıl önce kadının eğitimine büyük önem verirdi. Sünikli Isdepan'ın kız kardeşi Sahagatukhd'un 8. yüzyılda Ermenistan'da bir müzik okulu kurduğunu söylediğimde belki şaşıracaksınız. Bugün bile, bazı medeni ülkelerde böylesi okullar mevcut değildir.

Tarih bize, okullar açmak için Ermeni yurdunun en ücra bölgelerindeki köyleri dahi gezen Şuşan Bahlavuni'yi örnek gösteriyor.

11. yüzyılda, Kral I. Aşot'un kızı, Sünik prensinin annesi Maryam öylesi bir edebiyat sevgisi ve Ermenice aşkıyla doluydu ki, Yuhanna İncili'nin tefsirini beğenmeyip, yeniden çevrilmesini istemişti.

Hovhannes Gatoğigos kadınların yaptığı dişlerinin ne kadar mucizevi olduğunu anlatır. Öyle ki, krallar birbirlerine o müthiş elişlerinden hediye edermiş.

Tarihçi Giragos'a göre ise 12. yüzyılın sonlarında kadınlar zarif el işlemelerini o kadar geliştirmişler ve Arzu Hatun adında bir kadının kızlarıyla birlikte keçi kılından işlediği, üzerine dini tasvirler nakşolunmuş kilise perdesi o kadar güzelmiş ki, yabancı ülkelerden bile insanlar görmeye gelir, perdenin güzelliğine hayran olurlarmış.

Peki bizler 20. yüzyılda Ermeni kadınlarını çamur taşıyıp başkalarına hizmet etmeye mi terk edeceğiz?

Bize ayda kırk para vermemek için Ermeni kadınının eğitime değil ekmeğe ihtiyacı olduğunu söyleyenleri ilk ve son kez bu kürsüden kesinkes yanıtlıyorum: Ermeni kadını ekmek kadar ve hatta daha çok muhtaçtır eğitime; o, cehennem zebanilerinin bile kapılarını zorlayamayacağı yurdumuzu üzerine inşa edeceğimiz anavatanın kalbi ve temel taşıdır.

Siz Ermeni kadınını yalnızca kuru ekmeğe ve merhamete layık bir varlık olarak mı görüyorsunuz? Hayır. Ermeni kadını merhamete muhtaç değildir. O kendi ekmeğini kendi çabasıyla kazanacak. Amerikan, İngiliz, Fransız kadınları kadar akıllı ve çalışkan, onlardan daha alçakgönüllü, cesur, bilhassa da güçlüdür Ermeni kadını; onlar gibi iyi eğitilmesi de gerekir.

Aleyhimizde ne söylerlerse söylesinler, ne yaparlarsa yapsınlar, hedefimizden bir milim sapmamaya ant içtik. Taşralı kız kardeşlerimiz için son nefesimize kadar çalışacağız. Onları yükseltecek, layık oldukları yerlere getireceğiz. Gelecek kuşakları kız kardeşlerine hizmet etmek üzere eğiteceğiz; onlar da başkentteki kardeşlerini sevmeyi öğrenecekler. İşte, Meşrutiyet'in kutsal ilkelerini gerçeğe dönüştürecek olan bu uyumdur — Hürriyet, Eşitlik, Kardeşlik ve Adalet.

GÜNÜMÜZDE ERMENİ KADININ YERGİRE* KARŞI ROLÜ**

Zabel Yesayan

Eğer Ermeni kadınının geçmişte ve değişim dönemlerinde sergilediği yeteneğe, dehaya, faaliyet tarzına şöyle kısaca bir göz atar ve bunların günümüzün siyasi yenilikleri karşısında ne tür bir dönüşüm yaşadığını göz önünde bulundurursak, onun kendi içinde çok değerli ve iyi niyetli bazı hasletlere sahip bulunduğu, ancak bunların kendilerine has, en iyi ve en doğal yola henüz girmedikleri sonucuna varırız. Bu yüzden birtakım hatalar işlenmiş, boş yere irade ve emek harcanmış, bunun sonucunda da anlamsız bir kısırlık ortaya çıkmıştır.

Önceki makalelerimde başkentin Ermeni kadınlarının nasıl kendiliğinden, başarılı bir hamleyle eğitim meselesini ele aldığını anlatmıştım. Taşradaki Ermeni kadınların, kız kardeşlerimi-

---

* Ermenicede "memleket, yurt" anlamına gelen bu sözcük dönemin literatüründe Anadolu'nun doğusunda Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı vilayetler için kullanılan coğrafi-siyasi bir terimdi.

** Zabel Yesayan, "Hay Gınoç Teri Mer Orerun Tebi Yergir" (Günümüzde Ermeni Kadınının Memlekete Karşı Rolü), *Arakadz*, sayı 11, 3 Ağustos 1911. Ermeniceden çeviren: Payline Tovmasyan. Bu metin, *Bir Adalet Feryadı: Osmanlı'dan Türkiye'ye Beş Ermeni Feminist Yazar 1862-1933* (Aras Yayıncılık, İstanbul, 2010) adlı kitaptan alınmıştır.

zin, istibdat döneminin acı ve dehşetli günlerinde, tüm o ümit kırıcı mücadelelere her an göğüs gerdiğini, hapisteki veya sürgündeki eşlerinin, kardeşlerinin acılarını paylaştığını da biliyoruz. Yaşadıklarımız sayesinde de, felaketlerin ertesindeki o kâbus dolu günlerde, yıkıntılar arasındaki, katledilmiş bir Ermeniliğin harabelerine bizzat yakınlaşarak, her yerden, yurtdışındaki şehirlerden, İstanbul'dan, İzmir'den, özellikle de başka yerlerdeki Ermeni cemaatlerinden kadınların yetiştirdiği o esirgeyici desteği gördük.

Bütün bu yüreklendirici manzaraya karşın, pek çok yoksunluklar içerisindeki halkımızın tüm ihtiyaçlarının görüldüğünü söyleyebilir miyiz? Manzaraya baktığımızda, eğitimimizin genelde çok kötü bir durumda olduğunu görürüz. Tüm imkânlara sahip şehirlerde dahi eğitim müfredatı tasvir edilemeyecek kadar geri kalmış bir durumda; üstelik, öğretim kadrosunda da herhangi bir hareket, bilinçli —entelektüel demek istiyorum— gruplarda herhangi bir rahatsızlık veya kaygı belirtisi görülmüyor; demek ki bu durum büyük ihtimalle aynen devam edecek. Anlaşılmaz bir aymazlık bu.

İşte, üç yıldır ülkenin kapıları açık. Medeni ülkelerin güzelliklerini bizzat yaşayan sürgünler artık aramızda. Diğer taraftan, gazete sütunları her türlü talebe ve şikâyete açık; ancak ne bir kıpırtı, ne bir ses... Eğitim dönemleri, tıpkı eski rejimde olduğu gibi başlayıp bitiyor. Öte tarafta, taşrada ise, eğitime ve aydınlanmaya aç nesillere yardım ulaşmıyor. Tanıklar, açlık içindeki taşrada insanların, kitabı da ekmeğe eş bir sabırsızlıkla beklediklerini anlatıyorlar. Ermenilerin yaşadığı koca bir memleket, zorluklar, ıstıraplar karşısında kimsesiz, dermansız. Çile içindeki taşralı, o tükenmez inancıyla, gözünü büyük merkezlerdeki iyi niyetli girişimlere, tanınmış kimselerin yapacağı açıklamalara ve taşraya yardım için kurulan cemiyetlere dikmiş durumda, ama nafile...

Adana olaylarından zarar gören Ermeni yetim kızların ve dulların o zor koşullar altında bana söylediklerini düşündüğümde ne kadar hüzünlendiğimi tasvir etmem imkânsız.

"*Hayuhyats*'a [(Milletperver) Ermeni Kadınlar (Cemiyeti)] yazın, *Dignants Ingerutyun*'a [(Okulsever) Kadınlar Cemiyeti] yazın. Derdimizi iyice anlatın... Onlar anlarlar, niçin anlamasınlar!"

Bizimle konuşanların çoğu eğitimsiz, had safhada sefil koşullarda yaşayan kimselerdi ama her biri kurulmuş olan Ermeni cemiyetlerinin adlarını ezbere biliyordu.

Peki o cemiyetler niçin onların derdini, ihtiyacını anlamaz? Çok basit. Onlar, yergirden uzak ortamlarda tasarlanıp kurulmuştur ve ihtiyaç içindeki, dertli insanlarla doğrudan temasta bulunmaksızın faaliyet gösterirler. Eski rejimde aşılmaz bir kale bizi yergirdeki kız ve erkek kardeşlerimizden ayırıyordu; oysa bugün..? Ben tüm benliğimle, daha yararlı faaliyetlerde bulunmanın yegâne yolunun entelektüel gücümüzü yergire, halkımıza doğru yönlendirmek olduğu inancındayım. Osmanlı Meşrutiyet'i ilan edildikten sonraki ilk günlerde dahi bu mucizevi tabloyu hayal ediyordum. Hayal ettim ve bir gün bu mucizeye mutlaka tanık olacağımıza dair inancım hâlâ sarsılmadı.

Avrupa'nın ve Amerika'nın çeşitli şehirlerinden, İstanbul'dan, İzmir'den, her sınıftan, farklı imkânlara sahip Ermeni kadınları ve kızları, heyetler oluşturarak yergire gidiyor ve en ücra, karanlık, muhtaç köşelere dağılıyorlar. Rusya'da asil kadınların, üniversitelilerin, fedakâr kızların, burjuva süslerini, rahat şartlarını, ihtişamı, aşkı ve arzularını geride bırakarak olanca mütevazılıklarıyla, yepyeni bir tutkuyla halka doğru gitmeleri gibi... Onlar, çileli halka, türlü ihtiyaçlarını gidermekte neden bu denli geç kaldıklarını ve neden acele etmek istediklerini anlatırlar bütün içtenlikleriyle. Onlar, halkın o güne dek dile getirilememiş ve tasvir edilemez gerçekliğini kendi gözleriyle görüp, kendi kulaklarıyla işitirler ve bu yüzdendir ki

kadınlık içgüdülerinden kaynaklanan büyük maharet, şefkat ve sevgiyle acılara, yaslara ve kaygılara derman ve teselli bulurlar.

Taşradaki Ermenilerin de üzerlerindeki korkunç baskıdan uyanıp, kâğıtlarda ve gazetelerde verilen sözlerin gerçeğe dönüşmesini beklediğine eminim... Bu mucizeyi gerçeğe dönüştürmede birinci olmanın gururunu kim ya da hangi grup yaşayacak? Bu yeni misyon ne zaman ve nasıl başlayacak? Ben, hep yaşayacak olan halkımızın arasından bu kadınların, içgüdüleri ve o büyük dehalarıyla yeniden doğacağına, dünyanın boş zevklerinden bıkmış kızlarımızın, ahlaksız dalkavuklara kulak tıkayıp, çarçabuk solan geçici güzellikleri görmezden gelerek, halkın arasındaki o heyecan verici ve hayat dolu uğraşa kendilerini adayacağına inanıyorum.

Bu çalışma sahası çok geniş ve sınırsız. Eğitime muhtaç çocuklar ve hatta yetişkinler var. Bakıma muhtaç hastalar, teselli bekleyen acılı insanlar, en küçük bir ümit kırıntısıyla hayata dönecek ümitsizler var... Bir sürü çetrefilli ihtiyacı olan ve yaratıcı elleri bekleyen bütün bir halkın yaşamı var.

Eğer bu mucize gerçekleşseydi, halkımızın sonunun belli olduğunu söyleyenleri ne büyük bir gururla yanıtlayacaktık. Yabancılar ve bilhassa bize düşman unsurlar, bu tartışılmaz manzara karşısında, yenilmez hayata bağlılığımızı saygıyla karşılayacaklardı. Ve kim bilir, belki de bir gün, düşmanın patlamaya hazır, vahşi ve şiddetli öfkesi, Ermeni kadınlarının vereceği bu yeni, tatlı, medenileştirici ve geri çekilmez mücadele ve savunma tarzı karşısında yenik düşecektir.

İşte, bir ideal uğruna, çok güç, çok acılı maddi koşullar, tehlikeler ve ağır sorumluluklar altına girmeye hazır Ermeni kadınlarının, en mütevazısından en muktedirine, en yeteneklisine kadar, uğruna baş koyabilecekleri yeni ve onurlu bir yol.

MEŞRUTİYET'TEN SONRA ERMENİ KADINI*

Zabel Yesayan

Osmanlı Meşrutiyetinin ilanı, Türkiye Ermenilerinin yaşamında yeni bir çağın başlangıcı oldu; doğaldır ki, kadınların faaliyetlerinin tarzı, sahası ve araçları da buna göre şekillenecek. Aşırı iyimserlik buhranlarına kapılmadan, bu yeni halin, ezilmiş, boğulmasına ramak kalmış milli varlığımıza rahat bir nefes aldırdığını söylersek gerçeği saptamış oluruz. Ancak diğer yandan, benzersiz bir katilin istibdatının o tüyler ürpertici, korkunç gerçekliği de meydana çıkmış oldu.

Yergirden** ulaşan bilgi kırıntıları ve yurtdışından bin bir fedakârlıkla yurda sokulan yayınlar, dehşet ve sıkıntı nöbetleriyle ateşlenen tahayyüllere, kanın ve yıkımın kâbus mertebesine ulaşmış halini gösteriyor olsa da, başkentin kadınları taşradakilerin gerçek durumuna tam olarak vâkıf olamazdı. Meşrutiyet'in ilanından sonra, zincirler çözülüp hapishanelerin

---

* Zabel Yesayan, "Hay Giru Sahmanatrutenen Yedki" (Meşrutiyet'ten Sonra Ermeni Kadını), *Arakadz*, sayı 13, 17 Ağustos 1911. Ermeniceden çeviren: Payline Tovmasyan. Bu metin, *Bir Adalet Feryadı: Osmanlı'dan Türkiye'ye Beş Ermeni Feminist Yazar 1862-1933* (Aras Yayıncılık, İstanbul, 2010) adlı kitaptan alınmıştır.

** Bkz. önceki bölüm, ilk dipnot.

kapıları açılınca, kendi vatanlarında sürgün durumuna düşmüş kardeşlerimiz göç yolunu tutup, insanüstü dertlerini anlatmak için yakınımıza geldiler. İşte o zaman, en sınırsız muhayyilelerin dahi hayal edemediği vaziyete vâkıf olmak mümkün oldu.

Ve muhteşem bir manzara hasıl oldu: Bu diz boyu sefalet ve kanlar içindeki, yıpranmış, aşağılanmış bir halk tablosu karşısında Ermeni kadını yılmadı, yas ve gözyaşı içinde inzivaya çekilip faaliyet sahasından uzak durmadı. Bu, günümüzde büyük anlam taşıyan bir husustur. Tarihi yaşadığımızda, ulusun hiç sönmeyecek canlılığının bir nişanesi olan bu manzara, hayranlıkla açılmış gözlerimizden kaçar; ancak eminim ki gelecek nesiller bu çabaları sevgi ve minnetle anacaktır.

Ermeni kadınının Meşrutiyet'in ilanından sonra büyük işler gördüğünü söylemek istemiyorum tabii ki. Halkın neredeyse bütün sorunları tedavi edilmeden, öylece duruyor. Yalnız, Ermeni kadınının, sürekli ihtiyaçlar veya beklenmedik felaketler karşısında gösterdiği çabaya, kurduğu sayısız cemiyete, sergilediği ruh haline dikkat çekmek istiyorum. Herhangi bir bireyi veya grubu cesur önerileriyle veya faaliyetlerinin ne kadar parıltılı olduğuyla değerlendirmemek gerek. Her toplulukta, kayda değer, sürekli ve belli bir amaca uygun faaliyetleri genelde mütevazı gruplar yerine getirir; çünkü onlar tamamıyla samimi ve bizzat amacın kendisinden ilham alan bir heyecanla hareket ederler, ikinci olarak da, o mütevazı gruplar, her biri üstlendiği göreve bütünüyle bağlı üyelerden meydana gelir. Bir başka deyişle, bu şekilde meydana gelen gruplar, acil ihtiyaçların sonuçlarıdır. Halbuki hiçbir şey yapmamaktan sıkılmış hanımların vakit geçirmek için kurdukları cemiyetlerde amaç ufak bir ayrıntıdır, daha fazlası değil. Dünyadaki hayır kuruluşlarının hemen hepsi bu son şekilde kurulmuşlardır.

Düşmanın uzlaşmaz ve inatçı nefretinin halkımızı sınıfsal eşitsizlikten uzak tutması gerekirdi. Paramparça haldeki mille-

timizin herhangi bir unsuruna uygulanmış bir darbe, aslında bütüne yöneltilmiştir. İstibdat bizi milletçe aşağılamıştı ve *zulüme* doğrudan maruz kalanlar başlarını dik tutmak için fazladan bir unvana daha sahipti. Halkımızın kendine özgü durumu, bizde hayırsever ve muhtaç rollerinin varlığını kabul edilemez kılar. "Karşılıklı yardım..." yegâne mantıklı çözümdür. Ermeni kadını kendi saf ve temiz içgüdüsüyle bunu hissetti; tuttuğu bu yolda başta bilinçli değildiyse bile, acı içindeki annesinin, hüzünlü kız kardeşinin sadeliği ve şefkatiyle en doğru yola meyletti.

Şehirlerde ve köylerde kurulan kadın cemiyetlerini gözümün önüne getiriyorum. Adlarını tek tek zikretmek gerekmez. Hangi parti, hangi mezhep bayrağının altında olsalar da, bu cemiyetlerin hepsi millet için kutsal ve sevgiye layıktır. Günlük iç siyasi kavgalar, halkın eğilimlerinin ifadesi olan bu faaliyetleri gölgeleyemeyecek. Gün gelir ihtiraslar söner, işe yaramazlar ortalıktan kaybolur, zararlılar bir kenara çekilir ve onlardan bize hüzünlü bir hatıra kalır yalnızca. Sadece yapıcı olan iş ayakta kalır, çünkü herhangi bir fikrin verdiği ilhamla işe koyulmakta yüce bir yan vardır. Her türlü engele, her türlü muhalefete ve ihanete rağmen yapıcı uğraş devam eder, gelişir. Çünkü o, halkın gençliğinin işaretidir; çilekeş halkımızın önüne geçilmez ve sarsılmaz iradesidir; bugünden güvence altına aldığımız yarınımızdır. İşte bu yüce yolda, hem şehirlerdeki hem de taşradaki Ermeni kadını fedakârlığından ve gücünden çok şey vermiştir.

KADIN... BARIŞ İÇİN*

Zabel Yesayan

Kadının özgürleşmesi davası yegâne ortak hedef olsa da, bu hedefin ifade biçimleri, farklı ülkelerin, farklı halkların ihtiyaç ve kültürlerine göre değişim göstermiştir. Öyle ki, Mısır ve Suriye gibi Müslüman memleketlerde, kadınlar en basit taleplerle yetinir ve özgürlüklerinin ispatı olarak kadınlara mahsus gazeteler yayımlanması yeterli görülürken, Kuzey Rusya'da kadınlar öncelikli talep olarak erkeklerle yan yana ve mesleki olarak eşit haklarla üniversiteye girmeyi ortaya koydular; ardından, Rusya toplumsal devrimle çalkalanırken de, insanı hayran bırakan fedakârane faaliyetlerde bulunarak cüretkârlıklarını meşru zemine oturttular.

Fransa'da kadının özgürlük davası tamamen farklı bir yönüyle çıktı ortaya. Orada kadın, belli noktalarda kısıtlanmış da olsa, Napolyon kanunlarıyla kendini etkili hisseder ve yönetime katılırdı. Aile ve toplum yaşamında, hissettirmeden attığı becerikli adımlarla, kanunun müeyyidelerinden kaçınırdı.

---

* Zabel Yesayan, "Giru... Khağağutyan Hamar" (Kadın... Barış İçin), *Arakadz*, sayı 3, 8 Haziran 1911. Ermeniceden çeviren: Payline Tovmasyan. Bu metin, *Bir Adalet Feryadı: Osmanlı'dan Türkiye'ye Beş Ermeni Feminist Yazar 1862-1933* (Aras Yayıncılık, İstanbul, 2010) adlı kitaptan alınmıştır.

Öte yandan, medeni bir ülkenin çok yönlü ihtiyaçları, ona ailenin dar çerçevesinden dışarı çıkma fırsatı sağlıyordu. Bir ara serbest mesleklere girme yolu kapanmıştı, ancak yetenekli ve zeki her kadın kendini gerçekleştirebiliyordu. Ne ülkenin kanunları, ne gelenekler kadının özgürce hareket etmesine, ekonomik bağımsızlığını elde etmesine engeldi. Bu sebeplerle Fransa'da kadın davasının ortaya çıkışı diğer ülkelerdeki kadar şiddetli olmadı; bir yenilik olarak sarsıntı ve skandal yaratmadı, düpedüz doğal bir akışla evrildi. Fransa'nın o günkü toplumsal durumu kadının kavga arkadaşı olarak ortaya çıkmasına fırsat vermese bile, pek çok geri kalmış ülkede olduğu gibi zaten kazanılmış küçük hakları almak için vakit kaybetmesine neden olmuyordu. Bu yüzden Fransız kadını, faaliyetlerinin başlıca hedefi olarak evrensel bir ideale destek olmayı seçti: Anne ve öğretmen olarak, "Kadın... Barış için" sloganıyla yeni nesiller üzerinde etkili olmayı.

Dar görüşlü siyasiler veya gelgeç kavga ve tartışmalara boğulmuş gruplar bu yeni kadın idealine ulaşmanın imkânsızlığından ve dolayısıyla işe yaramazlığından dem vuruyorlar. Ancak öyle görünüyor ki, asırlar sonra, insan neslinin çileli mücadelesinin ve birbirine zıt akımların uzun ve uzlaşmaz kavgalarının sonu geldi. Öfkeli ve kaba insanlarda dahi yüce uzlaşı belirtileri görülüyor. Dünyanın her tarafından birbirinden bağımsız yükselen barış dilekleri birbirini kucaklıyor, tamamlıyor ve karşı konulmaz, tek, evrensel bir ideal meydana getiriyor. Halklar veya toplumsal gruplar arasındaki kavgalardan yorgun ve yılgın insanların gözlerinde büyük bir umut parıldıyor; çünkü hem galipler hem de mağluplar ateşkese muhtaç.

Belli ki evrensel barışı gerçekleştirmek birkaç yıllık mesele değil. Belirsiz kalan tartışmaların bir sonuca ulaşması, siyasi ve toplumsal pek çok adaletsizliğin giderilmesi, halkların ve cemaatlerin bütün haklarının tanınması gerekiyor. Milletler arasındaki farklılıklar karşılıklı düşmanlığa sebebiyet vereceğine, her

millet ve her unsur kendine has özelliklerini koruyarak ve özgürce gelişerek genel bir uyum unsuru haline gelmeli.

İnsan eğitiminde inatla ve sabırla yapılacak çok şey var ve bunlar bilhassa kadınlara mahsus.

Kadın, anne, abla veya eş olarak zaten doğası gereği kavgaya ve savaşa düşmandır, insanları yoldan çıkaran şana ve şöhrete kanmaz. Kabalık ve şiddet onun özüne uygun değildir. Tarihe baktığımızda da, kadınların yalnız ve yalnız öz-savunma amacını güden savaşlarda etkin rol aldığını görüyoruz. Bir halkın talanları ve eşkıya saldırıları sırasında o halkın kadınları tarafsız ve sessiz kalmışlardır. Ailenin korunmasını, devamını ve sorumluluğunu yüklenen kadın hangi millete veya hangi sınıfa mensup olursa olsun barıştan yanadır.

Açıktır ki, belli bir yaşa erişmiş olgun insanlar üzerindeki herhangi bir etki geçici ve yüzeysel bir iz bırakır. Kadim kavgalardan kalan çözümsüzlüklerin mirası veya iktisadi adaletsizlik ve sıkıntılar insanları öfkeli ve saldırgan yapar. İki şahsın karşılıklı öfkesi daha da genişleyerek toplu öfkeye dönüşür.

Erkek filozofların, düşünürlerin ve hatiplerin sözleri bu sebeple yetersiz kalır, yetişkin insanların üzerinde etkili olmaz ve zaten kafa karışıklığı içindeki zihinlerin tereddütlerini artırır.

Oysa o zihinleri yaratan kimdir? Eski pişmanlıklardan miras kalmış düşmanlıkların tohumlarını çocuğun körpe ruhundan söküp atacak ve onu gelecekteki parıltılı ve sınırsız ruhsal barışa hazırlayacak olan kimdir: *sadece anne.*

Fransa'da kadın faaliyetleri bu ilke üzerine inşa edilmiştir. Bu uğurda pek çok dünyaca ünlü ligue [birlik] ve cemiyet oluşturulmuş ve bunlar da büyük bir merkez etrafında örgütlenip güncel siyasi meselelere müdahalede bulunarak büyük bir güç sahibi olmuştur. *Kadınların eğitim yoluyla barışı sağlamak için bir araya gelmesi* Fransa'da feminist hareketin belkemiğini oluşturuyor ve bu hareket başka ülkelerdeki şubeleri ve taraftarlarıyla oralardaki kadın hareketlerinin de yönünü belirliyor.

YOLUMUZ*

Hayganuş Mark

Tamamen yeni o, tamamen bizim...

Bugüne kadar eski ailevi ve toplumsal akımların bizi sürüklediği eğri büğrü yollarda yürüdük.

Savaş her şeyi harap edip yıkarak korkunç bir sefalete neden olurken, az da olsa birkaç iyilik bıraktı ardında. Bunlardan biri de kadınların toplumsal sözleşmenin ördüğü ağlardan özgürleşmesidir.

O cehennemvari alevler içinde, dört yıl, biz kadınlar ve özellikle Ermeni kadınları, kanımız pahasına da olsa manevi olarak bir şey kazandık: Her türlü engelin üstesinden gelebileceğimizi, bize ev ve çocuk bakımı dışında, işte ve piyasada da güvenilebileceğini gösterdik. Böylece davamızla ilgili hoşnutsuz ve olumsuz ifadeler kullanan ağızların artık kapanması gerektiğini ispatladık. Bütün bunlar bizim "boyumuzu aşan" işler yapmaya muktedir olduğumuzu gösterdi.

---

* Hayganuş Mark, "Mer Campan" (Yolumuz), *Hay Gin* (Ermeni Kadını), 1 sayı 1, Kasım 1919. Ermeniceden çeviren: Sırpuhi Bilal. Bu metin, *Bir Adalet Feryadı: Osmanlı'dan Türkiye'ye Beş Ermeni Feminist Yazar 1862-1933* (Aras Yayıncılık, İstanbul, 2010) adlı kitaptan alınmıştır.

Eğer Dünya Savaşı sırasında yaptıklarımızı, yani kocalarımızın, evlatlarımızın, kardeşlerimizin yerine nasıl geçtiğimizi, savaştan sonra da yetimlerimizle nasıl ilgilendiğimizi, onların gözyaşlarıyla nasıl ağladığımızı ve sorumluluklarımıza nasıl sahip çıktığımızı göz önüne alırsak, kaderimizin değişmemesinin imkânsız olduğunu görürüz.

Ardımızda küçük bir yol bırakıyoruz. Üzerinden kadın, eş ve anne olarak sorumluluklarımızı yerine getirerek geçtiğimiz, utanmadan bakabileceğimiz mütevazı bir köy yolu. Şimdi bu yolu düzeltmeliyiz. Onu daha geniş, daha uzun, daha temiz bir yola, hedefe doğrudan giden bir şehir yoluna çevirmeliyiz. Bu yolda sorumluluklarımızı yüklenecek, haklarımızı yaratacak, işe koyulacak, kadınlık hislerimizden ve evimizden uzaklaşmadan bir zirveye varacağız; cinsimizin, halkımızın ve vatanımızın yeniden doğuşunun, sinirleri zorlayan ürpertisi bizi o zirveye varmaya yönlendiriyor.

FEMİNİZM...?*

Hayganuş Mark

Kadınlar itirazlarını yükseltmek için her adım attığında hemen umulmadık bir köşeden kocaman bir taş fırlatılır feminizme. Günün cart renkleri, berbat kıyafetler, çıplaklık, bayağılık kokan tavırlar, hayasızca abartılı bir makyaj... Hepsi, hepsi, feminizmin taşlanması için sebeplerdir. Neden? Çünkü, diyorlar, kadınlar eşitlik istiyorlar, erkekler gibi özgür olmak istiyorlar ve bunun sonucu olarak birtakım garip tavırlara bürünüyorlar. Bu doğru mu? Eğer birdenbire, bir mucize ile böylesi bir mantık kurulsa bile doğrudur diyebilir miyiz? Feminizmi var eden kadınların böyle şeyler yaptıkları vaki mi? Sonra, erkekler boyanırlar mı, çıplak dolaşırlar mı ki kadınlar onlarla eşit olmak için, feminizmi uygulamak için bunları yapsınlar? Sanırız, hayır. Eğer birkaç boş kafa erkeğin bizde önyargılar uyandırmasına izin vermezsek, erkeklerin lehine olarak, onların kadınlara kıyasla daha ağırbaşlı olduklarını söyleyebiliriz. Demek ki kadınların günümüzdeki tavırlarının ve giyim bayağılığın zevksizliğin sorumlusu feminist doktrin değil, tersine, feminizmin döktüğü onca ciddi ve saygıdeğer çabaya rağmen kadının kaderinin aynı kalmasıdır: *günümüzün sahibesinin içinde geçmişin cariyesi uyanıyor.*

---

* Hayganuş Mark, "Feminizm?" *Hay Gin* (Ermeni Kadını), sayı 15, 1 Ağustos 1926. Ermeniceden çeviren: Sırpuhi Bilal. Bu metin, *Bir Adalet Feryadı: Osmanlı'dan Türkiye'ye Beş Ermeni Feminist Yazar 1862-1933* (Aras Yayıncılık, İstanbul, 2010) adlı kitaptan alınmıştır.

Ne yapardı geçmişin cariyesi sahibinin gönlünü çelmek için? Takıp takıştırır, boyanır, soyunur, raks eder, şarkı söyler, karşısındakini memnun etmek için bin bir şekle girerdi. Günümüzün kadını bunu tek bir farkla, daha hükmeder bir edayla yapıyor; geçmişte kadın *yalvarırdı*, bugün *emrediyor*.

Ona bu yüksek mevkiyi kim verdi? Çok basit. Bütün zamanların erkeklerini etkisi altına alan Ortaçağ şövalyeliği... Bugün o yüksek mevkiye gelmiş olan kadının *etidir*, onun ruhu, aklı, kalbi değil. Neden? Çünkü erkekler öyle istiyor...

Eğer gerçek bir feminizm varsa, onun amacı kadını bu düşüşten kurtarmak, onun itibarıyla doğru orantılı olmayan her türlü abartılı saygıyı reddetmek, kadınların fiziksel cazibelerini öne çıkarmayı amaçlayan konuşma, çalışma, giyinme, erkeklerle ilişki kurma şekillerini mahkûm etmek, onlara kadınlık bilinci ve dürüstlük aşılamak, *seyredilmeyi* ve *hayran olunmayı* kadın için bir rahatsızlık ve utanç vesilesine dönüştürebilmektir.

Kadını olması gereken yerde görmek istemeyenler, onun gelişmişliğini görmezden gelir, meşru toplumsal haklarını tanımazlar; böylece feminizme itirazlar yükseltir ve bütün kötülüklerin ondan doğduğuna inanırlar. Bu gönüllü bir körlük, manidar bir inatçılıktır; ne pahasına olursa olsun kadın özgürlük hareketinin önünü tıkamak ve kadının çekici olma isteğini, oyuncak bebek olma tutkusunu alevlendirmek ister.

Kadınların davası erkeklerin de davasıdır. Kadın kendi bilincinden ve itibarından her ödün verdiğinde insanlık da bir düşüş yaşar. Ve *feminizm*, iyi anlaşılmış *feminizm*, kadına ne boyun eğen ne de boyun eğdiren mağrur ve saygın bir duruş kazandırır, ona gerçek anlamda ahlaklı bir yaşam seçeneği sunar.

Ne mutlu ki, hareket gitgide serpilip sağlıklı bir şekilde ilerliyor; hareketi yönlendiren kadınların fikirleri ciddiye alınıyor. Meseleyi iyice araştırmadan, yüzeysel bir gözle bakanlar cahildir ve susmaları gerekir. *Feminizm..?*

MODERN TÜRK KADINI VE ROLÜ*

Hayganuş Mark

Türk kadını şu son birkaç yıl içerisinde koca bir uçurumun üzerinden atladı. Eli kolu bağlı bir köle idi, bugün özgür bir kadın. Kafeslerin insanı tüketen gölgesinde iç çeken kadın artık alnı açık, resmi dairelerde veya piyasada ciddiyetle kendi hayatını kazanıyor. Bugün, modern Türk kadınının çekingen ve temkinli hareketlerinde vakur bir tavır var. O artık geçmişteki, kemirdiği fıstıkların kabuklarını kafesin parmaklıklarından dışarı atan ve bu çocuksu işte bile bir eğlence bulan afacan kadını anımsatmıyor asla.

O artık hülyalı, her daim efendisinin emirlerine tabi kadın değil; bezginlik verici çokeşlilik fikrine tahammül edemiyor. Onun yakışı ve büyüsünün kaynağı kabul edilen peçe, kendisiyle birlikte kadı köleliğini de kaldırdı. Kadın, olduğu gibi, kendi samimi cazibe ve değeriyle ortaya çıktı. Haremde iç bayıltan bir hava yaratan lavta bile yerini, Türk kadınının içinde

---

* Hayganuş Mark, "Arti Turk Gini yev İr Ten" (Modern Türk Kadını ve Rolü), *Hay Gin* (Ermeni Kadını), sayı 7, 1 Nisan 1930. Ermeniceden çeviren: Sırpuhi Bilal. Bu metin, *Bir Adalet Feryadı: Osmanlı'dan Türkiye'ye Beş Ermeni Feminist Yazar 1862-1933* (Aras Yayıncılık, İstanbul, 2010) adlı kitaptan alınmıştır.

uyanan Avrupai bir ustalıkla çaldığı daha ölçülü çalgılara bırakıı.

Samimiyetle söylemek gerekirse, Türk kadını kendi ihtilalini kendi çabalarıyla hazırlamış değildir. Bunu siyasal inkılaplar sağladı; ayrıca, Cumhuriyet'in hür fikirli Reisicumhurunun ileri görüşlülüğü ve iradesi de zorunlu kıldı. Yine de, Türk kadınının bütün bunlara layık olmadığını söylemek haksızlık olur.

Şu bir gerçek ki Türk kadınının bu uğurda ciddi bir ön hazırlığı yoktu; hatta başlangıçta kendi bağımsızlığının verdiği mutluluğa dahi inanamadı; fakat bunu benimsemedi de diyemeyiz. Türk entelijansiyasının açtığı çığırların içinden ve Avrupai eğitim görmüş kişilerin bilgece yol göstermesiyle Türk kadını yıllardan beri gelişiyordu, gelişmişti.

O, haksızlığa uğramış olmaktan mustaripti, fakat uçmak için kanatları yoktu. Onları Cumhuriyet verdi. Bugün Türk kadını, oy hakkı için mücadele veren kadınlarla aynı çileleri çekmediği için evrendeki en mutlu kadındır.

Baş döndürücü inkılapların ardından bugün Türk yurdu en güzel inkılaplardan birini daha idrak ediyor: Bu, Türk kadınının oy kullanma hakkıdır. Türk Kadınlar Birliği tüm Türkiye için yeni bir tarih sayfası açan bu gelişmeden ne kadar kıvanç duysa hakkıdır.

Kadınlara seçme hakkı veren bütün uluslar bu yeniliğin anlamını çok iyi kavrıyor. Kadın anne olarak, her şeyden önce bu içgüdüye sahip olduğundan, şefkatle ve duygularıyla tartarak hareket eder. Erkeğin mantığının ve cesaretinin yanına kadının öngörüsünü, anneliğin içten gelen derin duygularını ve iyiliği koyarsak devletin ve vatanın bundan ne kadar yararlanacağını tasavvur edebiliriz. Barışı arzu eden ülkeler için bu büyük bir avantajdır. Çünkü kadın gerçek barışseverdir. O, doğurduğu evladını kendi kucağında tutmayı ister, savaşın belalarına kurban vermeyi değil. Bu inkılap, iktisadi, toplumsal ve daha birçok alanda avantajlar sağlayacaktır. Öyle ki, Türkiye'nin bu yeni

zaferini güçlü bir şekilde alkışlamak ve vatandaşımız Yeni Türk Kadını'nı bu yeni mevkiye eriştiği için tebrik etmek gerekir. Bize de ona bağlanan umutları bilinçli bir şekilde gerçekleştirmesi için dilekte bulunmak kalıyor. Bunu başarması imkânsız değil.

BİRİNCİ DALGA FEMİNİZM:
CUMHURİYET DÖNEMİ

KADIN YOLU'NUN ŞİARI*

Nezihe Muhiddin

Kadın Yolu, Türk Kadını, memleket menâfi'inin kendisini davet ettiği mefkûrevî hedefe isal edecek bir şehrâh olacak ve bu yolun yine kadın elleriyle açılması, bunun kıymetini tebellür ettirecektir.

10 Temmuz İnkılâbı; kadınlık âleminde tedricen teraküm etmiş olan terakki ruşeymleri üzerinde feyizli bir darbe tesirini yapmıştı. Cumhuriyetimiz ise nemaya müstaid olan bu hayatı nüveler için vâsi' ve çok kuvvetli bir zemin-i inkişâf hazırlamıştır. Bi't-tabi' Türk kadını bunların hiç birine lâkayd kalmadı, asırlardan beri uğradığı ihmal ve lâ-kaydînin, hedefi ile kendisi arasında bıraktığı uzun mesafeyi dürüst ve kat'î adımlarla tayyetmeğe samimiyet ve azimle şitâb etti. Ve bundan oldukça da muvaffakiyetli bir meşy takibine muvaffak oldu. Memleketin her noktasında bi'l-vâsıta mevcudiyetinin lüzumunu hissettirdi. Fakat henüz bütün hareketleri bi'l-vâsıta hududunu geçemedi. Bir uzvunun nısfı bilâ-vâsıta mevki'ine geçmezse tabiî hareket kuvvetleri istenildiği derecede isâbetkâr olamaz. Hedefine vusul için Türk kadını da yeni idaremizin icabâtı olarak millet ca-

---

* *Kadın Yolu*, Nevin Yurdsever Ateş (haz.) Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009. Bu metin ilk olarak *Kadın Yolu* gazetesinde (sayı 1, 16 Temmuz 1341 [1925]) yayımlanmıştır.

miası arasında mevkiini katiyetle tayin ve tavzih eylemek zaruretindedir.

Demokratik idarelerin prensipleri hakk-ı intihaba iştirak için efradından kanuna mutâva'at ve vergi i'tâsına tâbi'iyet şartlarını esas ittihâz eylemişdir.

Kavânîn-i mevzû'aya aynı şerait dahilinde mutâva'atkâr ve vergi i'tâsına her vatandaş gibi mecbur olan Türk kadını niçin vâzı'-ı kanunları intihâb etmek hakkından mahrum olmalıdır? Tahsil-i ibtidaî, cins ayırmaksızın bir mecburiyet hükmünde vaz'edilmiş olmasına binaen, Türk kadınının mâdûniyeti mevzû-ı bahis olamaz. Hâlbuki intihâb meselesinde müntehabın mutlaka okumak bilmesi de mecburi değildir. Kahvehane peykelerinde müsekkinâne esrar çeken birine verilen bu hak, kendini müdrik, tahsili mükemmel bir kadından esirgenebilir mi? Maddî ve cismanî kuvvânın ise burada yeri yoktur. Ahlak ve zekâ itibarıyla bir çok müdekkiklerimizin kanaati, kadının tefevvukunda tekasüf ediyor. Harb-î Umumî'nin hamlevî neticelerinden biri de, kadının memleket mukadderâtında hakk-ı mes'uliyetini kabul etmek oldu. Büyük Britanya, Danimarka, İzlanda, Hollanda, Cemâhir-i Müttefika ve İsveç'in bu hususdaki mücadelesi muvaffakiyetle intâc edildi ve bu hakk-ı iştirakin kabulünden dolayı hiç bir hükümet nadim olmadı.

Çekoslovak, Polonya gibi kendi kendisini idare eden yeni cumhuriyetler, kadının hukuk-ı siyasiyyesini en mükemmel ve tabiî bir hak gibi kabul ettikleri zaman Almanya, Avusturya ve Rus cumhuriyetlerinde ihtilâl yerleşmekte idi.

Romanya ile Belçika, kadınlarına belediye intihabına hakk-ı iştirak temin ederek bu asri nokta-i nazara ehemmiyetli bir imtiyaz verdi.

Bu asrî ve muazzam temayül gittikçe şişip genişleyen bir dalga gibi bütün dünyaya tevessü' ediyor. Hindistan'da Madra'da, Bombay'da, Kuşin'de, kadınlar erkeklerin tâbi olduğu şerait dahilinde hakk-ı intihaba mâliktirler. Çünkü intihâb meselesi bir vazife-i medeniyyedir. Şuur ve vicdan hasâiline mâlik

olan kadınlar bu vatanî vazifelerine meflûc ve gayr-i müdrik bir vücud gibi lâkayd kalamazlar. İntihâb hakkından mahrum kalan kadınların mesai ve hiss-i emelleri, fikir hâlinden fiil hâline geçmesi için müşkilât karşısındadır. Çocuklarını fuhşun, kü'ulün, hastalıkların seyyi'esinde[n] vikaye ve siyânete mecbur olan kadın, onların âmillerini bir anda hedm ve ifna edecek nâfız ve kudretli bir vaziyete hâkim olmalıdır ki sıhhat, nüfus ve ahlak siyasetinde memleketine hakikî hizmetler yapabilsin. Meselâ kanun-ı cezanın tashih-i ahlak gayesinde, kadın ve çocuk mahkemeleri teşkilinde kadının çok me'ser-i nüfûz-ı nazarı olabilir. Aile kanunlarında daha mesud ve mütevâzin şerait tesisine sahib-i salâhiyettir. Eğer kadın, siyasî âlemde mücerred bir yama gibi kalsa idi, yeni sistemler kanunlarına hakk-ı intihâb veren bir madde ilâvesine lüzum görmezler ve efkâr-ı umumiyye önüne senelerden beri mevzu olan kadın meselesi çoktan mahkûm-ı nisyân olurdu.

Bu kuvvetli dünya cereyanında şüphesiz bizler de nasibdâr olacağız. Yirmi sene evvel uzak diyarların bazı hareketlerini gazete havadisleri verirken, bizler bunları gulyabanî efsânesi gibi dinlerdik. Fakat bugün müdrikiz ki rey sahibi olmayan tufeylidir, sicilde sayılı bir ferd-i vatan değildir. Türk kadını şüphesiz vatan camiası arasında kıymeti olmayan bir kemiyyet hâlinde kalmayacak ve mevcudiyetini tasdik ettirecektir.

En yeni, en kuvvetli esasâta istinâd eden âli ve aziz Cumhuriyetimizin kanunları da her hâlde uzun müddet kadınlarını gayr-i meş'ûr bir çocuk, bir mecnun, veyahud hukuk-i medeniyyeden mahrum bir mücrim vaziyetinde, memleketin mukadderatından uzak görmeğe tahammül edemeyecektir. Medhûl an'aneleri, çürük kanaatleri, bâtıl telakkileri kat'î hamlelerle yıkıp yerlerine kuvvetli ve asrî umdeler ikâme eden âteşin genç Cumhuriyetimiz, tetik nazarlarla kadının mevcudiyetini canlı bir şuurla anlamasına muntazırdır. İşte o zaman Türk kadınının bütün hukukunu tanımak için arada hiç bir hâ'il kalmayacaktır.

CUMHURİYET'İN TÜRK KADINLIĞI ÜZERİNDE FEYZİ*

Nezihe Muhiddin

Türk'ün Garb'a doğru ileri hareketleri, şimdiye kadar bir çok mâni'lerle karşılaştı. Asrın terakkiyatından bizi pek geride bırakan bu engellerin mahiyeti iki kelime ile hülâsa edilebilir. Kurûn-ı vustâ zihniyeti, fikir esareti... Bizde her yeni şey, her hayırlı inkılâb, muhakkak bu esaretin zincirleriyle bağlandı; ileri gidemedi, hareket-den mahrum olan her şey gibi zevale mahkûm oldu.

Fakat çok teşekkür olunur ki, Türkiye'de asırlardan beri devam eden muhafazârlık-teceddüd-perverlik mücadelesinde ilk defa olmak üzere ikinci ve hayırlı kuvvet galebe çalmıştır. Artık mazinin hatıraları tekrar canlanmamak üzere tarihe intikal etmiştir. Bundan sonra eskinin hortlamasına imkân yoktur. Şeyh Said'in menfur isyanı, irtica'ın can çekişirken kıpırdanmasıdır. Cumhuriyet'in kudretli eli, uzaması muhtemel bu ihtizân kısa kesti. Artık önümüzde hiç bir mania kalmamıştır. Gideceğimiz yol emin ve müsterihtir. Süratle gayemize

---

* *Kadın Yolu*, Nevin Yurdsever Ateş (haz.) Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009. Bu metin ilk olarak *Kadın Yolu* gazetesinde (sayı 2, 23 Temmuz 1341 [1925]) yayımlanmıştır.

vasıl olmaktan başka endişemiz yoktur. Bu endişe de büyüklerimizin azimli ve muvaffakiyetli tedbirleriyle hakiki bir emniyete inkılâb etmiştir.

İtiraf etmeliyiz ki, Cumhuriyet'in feyzinden en çok istifade edecek biz kadınlar olacağız. Son inkılâbdan evvel, fikrî esaretin umumî hayatımızda îkâ' ettiği tahribat, en çok kadınlar tarafından mahsûs idi. Hakkı tanımayan, fikre hürmet etmeyen irtica, zulmünü en kolaylıkla en zayıfta îkâ' edebiliyordu. Meşrutiyet bile, kadınlarımıza yapılan bu zulmü tahfif edememiştir. Erkekler, Meşrutiyet'in ilanıyla güya kısmen nâil-i hürriyet olmuşdular. Kadınlarımız bu kadar da istifade edemedi. Maatteessüf siyasî bir sistemin tebeddülünden ibaret kalan Meşrutiyet, hakiki bir inkılâb değildi; bütün müessesâtında ve kanunlarında irticâ'ın zail olamayan izleri görünüyordu. İrtica'ın tahakküm ettiği bir sistemde kadın hürriyetinden bahsetmek abestir.

O devrelerde kadın yine esir kaldı. Kadının umumî hayatta lâyık olduğu mevkii almasını değil, hatta okuyup yazmasını hoş bir nazarla göremeyen bir zihniyet hakim oldukça Meşrutiyet'in kadınlıkta bir inkılâb yaratması imkânı yoktur. 1324'ten [1908] sonra devam eden idare, siyasî buhranlar içinde, içtimaî vazifesini ihmal etti, asıl hakikî düşmanı keşfedemedi. O düşman, fikrî irtica, fikrî esaret idi... Esaret zulüm ile tev'emdir. Zulüm ise en evvel zayıfa musallat olur. Esâret-i fikriyyenin hükümran olduğu o devirlerde, zulmün en büyük hissesi, en zayıf telakki olunan kadınlara isabet etti. Türk kadınlığı çok geride kaldı. Bundan da hey'et-i ictimâiyyemiz mutazarrır oldu. Merdûd bir hod-bînlik, derin bir gafletle kendi nısfını cehalete ve esarete mahkûm bırakan bir milletin terakki etmesi kabil değildi...

Cumhuriyet, bu hakikatleri, büyük bir isabet-i nazarla keşfetmiş ve terakkimize engel olan düşmanın imhası için kolu bükülmez bir azim ve muvaffakiyet göstermiştir. İnkılâbımız her türlü esaret eibi bilhassa esaret-ı fikrivvevi ilsa ettisi içindir

ki diğer cinsden ziyade, bizim cinsimiz geniş bir nefes almıştır. İstibdad, Meşrutiyet, zayıfın hakkını tanımayan idarelerdi. Cumhuriyet zayıfın da hakkını tanıyan, daha doğrusu zayıf-kavî, kadın-erkek farkları tanımayan âdil bir sistemdir. Çarşafın eteği ile peçenin kalınlığım bir siyaset oyunu, bir hükümet hikmeti telakki etmek küçüklüğünden münezzehtir. İbtidaîden darülfünun tedrisatına kadar, kadın da erkeğin yanında aynı hakk-ı tahsile mâliktir; içtimaî hayatın birçok hususâtında erkekle müşterektir. Ba'demâ Türkiye'de her Türk kadınının her Türk erkeği gibi vatandaşlık hukuk ve vezâifinden istifade etmesine bir mâni' kalmamıştır. Cumhuriyet, prensip itibarıyla vatandaşlıkta kadın-erkek farkı tanımıyor. Tatbikatda bu prensibe muhalefet görülürse, me'yûs olmayalım. Ve acele etmeyelim, davamız esas itibarıyla kazanılmıştır. Kabul edilen her asrî esasların, fiiliyat sahasında tam ve kâmil manâsıyla tecelli etmesi ancak kısa bir zaman meselesidir... Türk kadınındaki terakki ve inkişâf istidadı harikuladedir, denilebilir. Bu inkişâfı tesrî' edecek zemin, en müsaid şerait içinde hazırlanmıştır. Noksanlar da ikmal edilecektir.

İşte: *Kadın Yolu*, vaziyetimizin şu fevkalâde müsaadekârlığından istifade ederek meydan-ı intişâra çıktı. Gayesi, Türk kadınının inkişâfında mütevazı ve gayyûr bir yardımcı olmaktır. Maksadımız, ma'nasız ve müfrit bir süfrajetlik değildir. Türk kadınının tam bir vatandaş mertebesine çıktığını görmektir. İnkılâbın ve Cumhuriyet'in feyzi ile kanunlarımız ve müessesât-ı medeniyyè ve ictimâiyyemiz, bu prensipler dahilinde hayırlı ve mesud bir tebeddüle uğrarken, bu uğurda *Kadın Yolu*'nun da nâçiz bir hizmeti olursa kendimizi bahtiyar addedeceğiz. Bize bu mesud tahavvülü idrak ettiren Cumhuriyet'i ve onun âmil-i mübecceli olan dâhi Reis-i Cumhurumuzu takdis edelim.

TÜRK KADINLAR BİRLİĞİ

(L'UNİOUS DES DAMES TURQUES)*

Esma Zafer

Türk Kadınlar Birliği 1923 senesinde kurulur. Önceleri Türk Kadınları Halk Fırkası ismini alır. 1924 senesindeyse hükümet tarafından resmen tanınır ve Türk kadınları adını alır. Amacı Türk kadınlarının siyasal haklarını elde etmektir. İlk kongresi 1924'te düzenlenir.

İkinci kongre 25 Mart 1927'de Dernek başkanı Nezihe Muhiddin Hanım önderliğinde düzenlenir. Nezihe Muhiddin Hanım, o zamana kadar yapılan işlerin özetini yaparak toplantıyı açar:

1. Eğitimin üzerine yoğunlaşan ilk kongrenin düzenlenmesi
2. Yetim çocukların istatistiği
3. Aile hukukunun durumunu tartışan bir mitingin yapılması ve konuyla ilgilenen bir kurulun oluşturulması
4. Türk kadının evrimini Avrupa'daki bayan ortamına anlatan bir propagandanın hazırlanması
5. Konferans ve tartışmalar
6. Yetimhane yardımları
7. Aile hukukunun yasalaşması için hükümet nezdinde girişimler

---

* *Kadın Yolu*, Nevin Yurdsever Ateş (haz.), Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009.

8. Üyelerin Cemiyet-i Akvâm'ın yardımlaşma koluna katılımları

9. Eski sanat eserlerinin Ayasofya'da sergilenmesi

10. Müslüman Kadınlar Kongresi'nin davetinde resepsiyon düzenlenmesi

11. Hükümet nezdinde yerel belediye seçimlerine katılma hakkının getirilmesine yönelik girişimler

12. Delegelerin Ankara'yı ziyareti

13. Feminist derginin yayımlanması

14. Cemiyet-i Akvâm'a delege seçmek üzere Türk Kadınlar Birliği'nin davet edilmesi

15. Hükümet nezdinde çocukların "ayıplı" gösterilere katılmalarını engellenmesi

16. Çocuk bahçelerinin açılması için girişimler

17. Camilerde konferanslar düzenlenmesi için tekliflerin sunulması

18. Fakir çocuk ve ailelerine eğitici program düzenlenmesi

19. Çocukların evlâd edinilebilmesi

20. Seçimlerde bir aday çıkartılması

21. Teksas'taki yarışmalara katılması için bir annenin seçimi

22. Kadınların siyasal partilere katılımının teşvik edilmesi

23. Sigara içen ve küfreden çocuklar hakkında polislerin cezai işlem başlatabilmesini amaçlayan girişimler

24. Örgütün farklı şehirlerde merkezlerinin olabilmesi için çalışmalar

25. Terzi atölyesi açılması

25. Fakir genç kızlara iş olanağı sağlamak için çeşitli müesseselerle irtibata geçilmesi

26. Kadınların belediye seçimlerine iştirak edebilmesi için hükümet nezdinde girişimlerde bulunma

27. Çalışan kadınların durumlarına dair istatistik

28. Yeşilay örgütünün yayın aracılığıyla veya faaliyetlerine katılarak desteklenmesi

30. Hasta ve dullara dağıtılmak üzere 151450 kuruşun dağıtılması

31. Fakir talebelere elbise ve ayakkabı dağıtımı

Muvaffak olunmuş çalışmalar:

1. Yetimlerin istatistiği

2. Avrupa'daki kadın çevrelerinin zihnini Türk kadınlarının sorunlarına yönelik aydınlatılması ve uluslar arası kadın örgütleriyle sıkı ilişkiler kurulması

3. Aile hukuku değiştirilmesi konusunda hükümeti ikna edilmesi

4. Para yardımı

5. Derginin yayınına devam edilmesi

6. Hükümet tarafından Türk Kadınlar Birliği'nin kamu yararına kurulan dernek arasına sokulması ve birliğe özel bir rozet çıkartılması

7. 1926-1927 kışında 60.000 okka kömür dağıtımı

8. Balo düzenlenmesi

Kongre'nin sonucu:

1. Yönetim Kurulu'nun raporu

2. Malî rapor

3. Tüzük hakkında yorumlar

4. Seçimler

5. Uluslar Arası Kadınların Seçmen Hakları Örgütü'ne, derneği temsilen bir kadın delegenin seçilmesi

Ayrıca başkan hanım tüzüğün birinci maddesinde şu değişikliğin yapılmasını öneriye sunar:

> Türk Kadınlar Birliği'nin amaçlarından biri Türk kadınının siyasal ve sosyal haklarına yönelik sorumluluk duygusunu aşılayacak entelektüel seviyesini yükseltmek ve makbul bir vatandaşın görevlerini aşılayabilmektir.

Teklif oybirliğiyle kabul edildi ve seçimlerin ardından oturum kapandı.

KADIN ALEYHDARLARINA AÇIK MEKTUB*

Hadice Ahmed

Anlayamıyorum? Ne sebeble hâlâ kadını —velev ki asrın icabâtına tevfikan biraz istihale etmiş ve yeni bir tarzda da olsa— kendinize esir görmek istiyorsunuz. Gözleriniz önünde gittikçe açılan, yükselen, hatta. birçok cihetlerde erkeklerle müvâzî yürüyen, münevver Türk kadınının hakkını tanımak istemiyorsunuz. Mütevazı köşesinde birçok mezâhime göğüs gererek çalışan Kadın Birliğini, Türk kadınını ışığa sürükleyecek bir cemiyet nüvesini, kadın erkek takdir edeceğimiz yerde ona hücum ediyorsunuz. Lâkin şuna emin olmalısınız ki, Türk kadını ne bahasına olursa olsun hakkını tanıtacak, kendisine verilmek istenilmeyen mevki'i pek az zamanda kazanacaktır.

Kadınla erkek arasında *physiologique* bir ayrılık görenler, eminim ki bu ilmin yalnız ismini işitmişlerdir. Sonra erkek kuvvetli. Kadın zayıf. Bunu mu söyleyeceksiniz? Yakın zamana kadar kafes arkasında hapis edilerek, yegâne meşgalesi

---

* *Kadın Yolu*, Nevin Yurdsever Ateş (haz.) Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009. Bu metin ilk olarak *Kadın Yolu* gazetesinde (19 Haziran 1927) Gedikpaşa Kadın Birliği Hukuk Encümeni'nden Hadice Ahmed imzasıyla yayımlanmıştır.

kocasının bütün arzularına körü körüne mutavaat göstermek, iyi yemek pişirmek, evini temiz tutmaktan ibaret olan kadın, nasıl olur da zayıf kalmaz? Daha doğrusu öyle telakki edilemez... Buna alışan bir kısım hodbin kafalar, bu fikirlerini nasıl değiştirebilir? Bu hususta ben sizleri biraz ma'zûr görüyorum.

Kadın zayıfdır, kadın iradesizdir, kadın erkekle bir olamaz. Kadının seviyesi henüz yükselememişdir. diye sayıklarken. Yavaş yavaş zincirlerini kıran kadın bütün varlığıyla karşısında yükseldiği gün, bu hod-bîn telakkilerle ne vaziyetde kalacağınızı düşünüyorum da.

Ma'amâfih fikrinizde tamamen sâbit olunuz. Bugün Türk kadını hücumdan korkmuyor... Her yerde pazu kuvvetinin hâkim olduğu devir artık mazinin tozlan altında kalmıştır.

İstiklâl Harbi, çok kafalara kadın cesaretini, kadın iradesini tanıttı. Yavrularını evde alîl, ihtiyar, büyük annelere teslim ederek genç Türk kadını, köhne kağnısına yüklettiği mermilerle cephede göründü. Kızgın güneş altında tarlasında, buram buram ter içinde çalışan Anadolu köylüsünün yanında oğluyla beraber karısı ve kızı var. Fikir sahasında erkeğe müsavi münevver Türk kadınlığını görüyorsunuz. Birçok müesseselerde kadın gittikçe mevki' kazanıyor. Edebiyat mecmuaları karıştırılırsa erkek imzalarının yanında kadın imzalarına rast geliyorsunuz. Şimdi kadın ve erkeğin arasından geçilemez bir uçurum olduğunu iddia eden sizlere soruyorum. Ne farkımız var?

Bir kısım gazetelerde bu günlerde kadınlık aleyhinde bilinmeden, öğrenilmeden bazı parçalar var. Geçen gün bir mecmuada gördüm...

> (...) Hukuk Şubesi tedkik etmiş raporunu, siyaset şubesine vermiş. Siyaset Şubesi Propaganda Encümeni'ne havale buyurmuş. Yani Nezihe Muhiddin Hanım, Nezihe Muhiddin Hanımca söylemiş... Nezihe Muhiddin Hanım, yine Nezihe Muhiddin Hanım'a...

Bu satırların Kadın Birliği hakkında hiçbir fikre mâlik olunmadan yazıldığına şübhe yok. Muharrir bey, Kadın Birliğinin

yalnız Nezihe Muhiddin Hanım olmadığını.. Terbiye, Sıhhiye, Hukuk-ı Matbuat Encümeni'yle birlikte bir deney'et-i idaresiyle merkeziyyesi olduğunu ve bu cemiyetin bütün Türk kadınlığını temsil ettiğini öğrendikten sonra beyân-ı mütâlaa etse idi, daha doğru bir iş yapmış olurdu, zannederim.

Son söz olarak "kadın saçı uzun aklı kısadır" diyenlere derim ki: Burada da kârsız çıkarsınız... Çünkü bugünlerde kadının saçı gittikçe kısaldığı hâlde bilakis bazı erkeklerimiz saç merakına düştüler. Eğer tahammül ve irâdeyi saçla ölçecekseniz, yine siz kaybedersiniz..

Hürmetlerimle.

İKİNCİ DALGA FEMİNİZM:
1980'LER
VE
YENİ BAŞLANGIÇ

BİR SAYFAYA SIĞMAK*

Stella Ovedia

Dünyanın yarısı, Türkiye'nin yarısı bir haftalık gazetenin tek bir sayfasına nasıl sığar?

Somut'ta dünyaya kadın açısından bakan kadınlara, bir tam sayfa ayırılalı çok olmadı. Bu girişimi sevinçle karşılamış bir kadın olarak, bu soru niye aklıma takıldı?

Çeşitli ülkelerde "kadın kurtuluş hareketleri"nin tarihi epey eski. Bir tarihçinin dediği gibi bir tür karabatak, "daha oluştuğu anda sansüre uğrayan" bir hareket kadın hareketleri. Toplum düzenini kökten sorgulayan her hareket sansüre uğruyor. Yine de kadınların tarihi, daha yoğun bir suskunlukla siliniyor hafızalardan.

Neden acaba?

Erkek-egemen toplum yalnızca olaylara, kurumlara, üretim araçlarına, basına, iletişimin bütün alanlarına, düşünme ve konuşma biçimlerine el koymamış. Tarihe, hafızaya da el koymuş.

---

* *Yazko Somut* (4. Sayfa), 15 Nisan 1983. "4. Sayfa", *Yazko Somut* adlı haftalık kültür sanat gazetesinin feministlerce kullanılan dördüncü sayfasıdır. Bu metin *Yazko Somut 4. Sayfa: İlk Feminist Yazılar* ([Stella Ovadia ve Evin Doğu (haz.)], Kadın Kültür İletişim Vakfı, Ankara, 2013) adlı kitaptan alınmıştır.

Tarihte kadınlara, olağanüstü toplumsal yerlere sahip oldukları ölçüde rastlıyoruz. (Kraliçeler, tek tük yazar, bilim kadını — bilim adamı yazacaktım tabii!) Birçok kadının adı da ünlülere, büyüklere eşlik ettikleri ölçüde bugüne kadar ulaşabildi. Güzellikleri, cazibeleri, fettanlıkları, aşklarıyla tarihe geçen kadınlar... Olağanüstü yetenekleriyle kadın durumlarını aşmış, yaratıcılıklarıyla evrensel değerlerin taşıyıcıları olarak, herhangi bir erkek yazar, herhangi bir bilim adamı kadar "insan" katına ulaşmış kadınlar... Bu yere varmak için, olağanüstü bir kavga da vermiş kadınlar bunlar çoğu zaman. Ancak karşılaştıkları güçlükleri, engelleri dillendiren, bu duruma isyan eden pek azdır aralarında.[1] Onların yaptıklarına baktığımızda kadın olduklarını hatırlatacak hiç bir şeye rastlamayız çoğu zaman. Ayrıca sayıları o kadar düşüktür ki kimseyi de rahatsız etmezler, mücadeleyi kazanıp kendilerini kabul ettirdikten sonra. Toplumun kadından beklediklerini kullanarak üne kavuşmuş olanlar ise zaten düzenden yanaydı. Onlar da kimseyi karşılarına almazlar.

Unutulanlar, unutulmak istenenler bunlar değil. Doğal farkın toplumsal eşitsizliğe dönüşmesine, baskı ve sömürü bahanesi olmasına karşı çıkanlar, bu gerçeği dillendirmek için kaleme sarılanlar, sokağa inenlerdir sansüre uğrayanlar. Fransız İhtilali'ni enine boyuna öğreniriz ama aynı ihtilalde Kadın Hakları Beyannamesinden ve bu beyannamenin yasaklanmasından söz edilmez hiç... Louise Michel'i biraz biliriz ama Flora Tristan'ı hiç bilmeyiz. Çünkü ikisi de kadın olmakla birlikte, kadın açısını aynı şekilde savunmamışlardır.

Kimlerin dili, tarihi, kültürü kendilerine unutturulmak istenir, kendilerinden bile gizlenir.

Yanlış anlaşılmasın, unutmak değil, sansürle yok etmek, susturmak söz konusu.

---

[1] Ünlü bir yazarımızın 31. sayıdaki yazısı sanki bu gerçeği yansıtmak için yazılmış. T. Uyar'a "Hangi Kadın, Kim?" yazısı için teşekkür ederim.

Ve bu çaba neyi amaçlar? Asimilasyonu. Kendi bünyesinde eritmeyi, olsa olsa —o da karşı taraf çok mücadele etmişse— kendisi gibi yapmayı. Hak vermeden, eşitlik ve farklılık hakkı tanımadan, yok ederek, yok sayarak eritmeyi. Ezilen, yenik düşmüş her toplumun kaderi yok sayılmak. Ve cevabı bu toplumların: Kimlik ispatı mücadelesi. "Yeni kadın kurtuluş hareketi" en çok zenci hareketine benzetildi. Kadınlara karşı baskı da ırkçılığın bir türü olan cinsiyetçilik olarak adlandırıldı. Beyazlardan farklı olmak hakkı, gibi erkeklerden farklı olmak hakkı. Ve bu fark yüzünden ezilmemek, sömürülmemek hakkı. Paris'in bir banliyösünde Kadın Filmleri Festivali başladı. Bu festivale katılmak için son iki yılda film yapmış "kadın" olmak gerekiyor. Kadınlar üstüne ya da kadın açısını yansıtan filmler yapmış olmak değil de kadın yapımcı olmak. Öylesine pazardağıtım dışı kalıyor ki kadınlar, özel bir şenliğe sığmaya çalışıyorlar. Beş yıllık geçmişi var şenliğin. Başta hiç gazeteci, sinema eleştirmeni gelmemiş ancak şenliğin ulaştığı boyutlar, dünyaya tanıttığı filmlerin niteliği zorlamış gazetecileri. Şimdi herhangi bir uluslararası şenlik kadar ilgi görüyor. Bu şenlikten yalnız bir kadın sayfasında değil, her gazetede, her sanat dergisinde söz edilebilir diye düşündüm. Ve öyle vardım baştaki soruya: Niye bir sayfaya sıkışmak? Eğitimde, işte, sokakta ayrım olmasa, toplum kadınları dışlamasa söz ve iktidar alanlarından, kadınlar boşaltılmasa değerli bilinen her yerden, kimlik kavgası vermeye, "biz de varız" demeye gerek kalır mıydı?

İNSAN "GAYRİ MEŞRU" OLABİLİR Mİ?*

Canan Arın

Meşru veya gayri meşru bebek veya insan ne demektir?

Bir insan yalnızca doğmakla nasıl gayri meşru veya meşru olabilir? Türk Dil Kurumu, Türkçe sözlüğünde, "meşru" sözcüğünü, "yasanın, elinin ve kamu vicdanının doğru bulduğu" olarak tanımlıyor. Daha teknik anlamda ise "meşru", "hukuka" uygun demektir.

"Gayri meşru" ise "hukuka aykırı" veya "yasanın, dinin ve kamu vicdanının doğru bulmadığı" demektir.

Bu nedenle insanların yaptıkları, davranış biçimleri, durumları hukuka aykırı olabilir. Dinin, yaşamın, kamu vicdanının doğru bulmadığı, davranış biçimleridir. Ama insanın kendisi, hukuka aykırı olamaz. Yasaya, dine, kamu vicdanına aykırı olamaz.

İnsanların davranış biçimleri, gene kendilerinin koydukları ve çeşitli nedenlerle benimsenmiş kurallara uygun veya aykırı olabilir. Bu kurallar ise, bütün kavramlar ve kurallar gibi

---

* *Yazko Somut* (4. Sayfa), 11 Şubat 1983. Bu metin *Yazko Somut 4. Sayfa: İlk Feminist Yazılar* ([Stella Ovadia ve Evin Doğu (haz.)], Kadın Kültür İletişim Vakfı, Ankara, 2013) adlı kitaptan alınmıştır.

durağan değildir. Yer ve zamana bağlı olarak değişkendir ve giderek değişmeye mahkûmdur.

Bu nedenle, kendisine aşağılatıcı bir anlam da yüklenen "gayri meşru" terimi, bir bebek için kesinlikle kullanılamaz. Aksine masum bir bebeği yalnızca doğum ile sarık sandalyesine oturtmaktır.

Evlilik dışı birlikte yaşamak, bizim toplumumuzda, içinde bulunduğumuz zaman diliminde, kamu vicdanına, dine aykırı olabilir. Ama bu birliktelikten doğacak çocuğun hukuksal durumunu belirlemek zorunda isek, kullanılacak terim "evlilik dışı"dır.

Kısacası, insanı, nasıl ki "meşru insan", "meşru bebek" diye niteleyemiyorsak, "gayri meşru" olarak da niteleyemeyiz.

Bir bebek için bu sıfatı kullanmak terminolojik açıdan yanlış olduğu gibi yasal da değildir. Ancak "evlilik dışı" veya "içi" doğduğunu belirtebiliriz. O kadar...

KADIN ÇALIŞINCA*

Tülay Arın

Özellikle büyük kentlerde giderek daha çok sayıda kadın ücretli emekçi ve ev kadını olarak, ikili bir rol yüklenmekte. Her geçen gün, daha fazla kadın, yalnızca çocuk doğurduğu zaman işten geçici olarak ayrılmakta, bunun dışında sürekli olarak evinin dışında da çalışmak durumunda kalmakta. Dolayısıyla, tüm zamanını ev işlerine, çocuk bakımına ve aile bireylerine ayıran kadın sayısı azalmakta.

Buna karşın, toplum bu gerçeği henüz kabullenmiş değil. Ev yönetimi, çalışma hayatı ve sosyal içerikli devlet hizmetleri, sanki geleneksel ev kadınlığı rolünde hiçbir değişme olmamış gibi, eski örgütlenme biçimlerini sürdürüyor. Ev işlerinin görülmesinde kadın hâlâ temel taş olma görevini üstlenmekte. Erkekler eşlerini hâlâ haftada en az kırk saat çalışan, işe gidip gelmek için zamanını ve enerjisini harcayan insanlar olarak görmüyorlar ve onlardan tüm vaktini ev işlerine ayıran geleneksel ev kadını rolünü sürdürmelerini bekliyorlar. Devlet hizmetleri ise, hâlâ çocukların, yaşlıların bakımının, pek çok hiz-

---

* *Yazko Somut* (4. Sayfa), 25 Şubat 1983. Bu metin *Yazko Somut 4. Sayfa: İlk Feminist Yazılar* ([Stella Ovadia ve Evin Doğu (haz.)], Kadın Kültür İletişim Vakfı, Ankara, 2013) adlı kitaptan alınmıştır.

metin aile ilişkileri içinde yürütüldüğü varsayımına göre örgütlenmekte.

Kadınların çalışma yaşamındaki bu evrim, aslında toplumsal yaşamın değişik boyutlarında giderek artması kaçınılmaz olan gerilimler ve çatışmalar yaratmakta. Kadın, geleneksel ev kadını rolünü sürdürme ve çalışma yaşamına ayak uydurma zorunluluğunu bir arada yürütmeye çalışırken aynı zamanda son derece sınırlı bir seçim alanının içine sıkışıp kalmaktadır.

Kadının yaşamını temelden değiştiren kararlardan biri, çocuk sahibi olup olmamakla ilgilidir. Bugün var olan en gelişmiş doğum kontrolü yöntemlerinin bile sağlıklı olup olmadığı tartışmalıdır. Ayrıca bu yöntemler doğum kontrolünün sorumluluğunu hemen tümüyle kadına yüklemektedir. Kürtaj henüz yasallaşmış bile değil!.. Daha önemlisi, çocuk aldırmak, kadın için zor bir karar olduğu kadar, zor bir fiziksel ve ruhsal deneyimdir.

Ama, çocuk sahibi olma kararı da, daha kolay bir karar değil. Çünkü, kadınların kimileri bir yandan ücretli bir işte çalışmak zorunda veya arzusundayken, öte yandan çocuğun bakımı ve genel olarak ev yaşamının örgütlenmesi bakımından seçiş özgürlüğüne sahip değil. Bu bakımdan karşılaştığı almaşıklar çok sınırlı. Çalışan kadının çocuğu, gene ancak yakın aile ilişkileri içinde, ya da yetersiz bakıcılar tarafından büyütülmekte. Akşamları, sorumluluk gene kadının. Çalışan kadınların zaten pek azının yararlanabildiği kreş, yuva, iş saatleri dışında bakım gibi kurumlar yetersizdir.

Bu sınırlı seçiş olanaklarından dolayıdır ki, çalışan kadınlar evde ikinci vardiya yapmaktadırlar. Çalışma saatleri esnek olan işlerin sayısı da son derece azdır. *Part-time* (yarım gün) çalışma olanağının olduğu koşullarda da, kadınlar, çalışma süresi görece kısa, iş güvencesi daha az, ücreti daha düşük işleri seçmek zorunda kalmaktadırlar.

İş bölümü sürdükçe, kadının yükü büsbütün ağırdır. Bunlar kadınla erkek arasında paylaşılsa bile, erkeğin katkısı sınırlı kalacaktır. Çünkü günümüzde geçerli olan çalışma hayatı modeli, hâlâ erkeklerin *full-time* (tam gün) ev kadını eşleri olduğu varsayımına dayanmaktadır. Erkekler *full-time* işlere girmekte, çalışma saatleri esnekliği pek söz konusu olmamakta, daha uzun saatler çalışmayı gerektiren işleri seçebilmekte. Erkeklerin kadınlardan "daha başarılı" olması beklenir. Bu da ev yaşamının farklı örgütlenmesini güçleştirir. Bu olgu, geleneksel aile ideolojisi ile birleşince, kadınların çalışması erkeklerin yaşamını köklü bir şekilde etkilemediği gibi, erkekler bu durumun değişmesi için pek çaba göstermezler ya da değişikliklere direnirler.

Kadın-erkek eşitliğinin gerçek anlamda sağlanması için(?) ev yaşamı, çalışma yaşamı modelinin ve toplumsal bazı hizmetlerin yokluğuna ya da eksikliğine dayanan kurumsal modelin, kadınların da çalıştığı gerçeğine uyarlanması gerekiyor.

KİM KORKAR FEMİNİST OLMAKTAN?*

(*SOMUT*'UN 5. SAYISINDA YAYIMLANAN "HANGİ 'KADIN' KİM" ADLI YAZIYA)

Stella Ovadia

Bugüne kadar, bu sayfada dolaylı da olsa, çeşitli cevaplar verildi. Açıkça cevap verilmediği ve eleştirilerin niyetine değinilmediği için "hain kurttan" korkarcasına, feminizmden "kim korkar"** sorusunu sormak istiyorum. Şöyle ki: T. Uyar ne yazdı (eleştirilerin içeriği), niçin yazdı (yazarın niyeti)... Nasıl yazıldığına bakıldığında ise, neyi niçin yazdığı ortaya çıkıyor: T. Uyar'ın yazısı, sohbet üslubunda, *4. Sayfa*'ya sevecen eleştiriler getiren, ilk bakışta kadından yana gözüken bir yazı. İmzasının ağırlığını koymasa, öyle iki-üç ayrı okuma da gerektirmeyecek. Kim yazdı sorusuna da geldik böylece.

Türkiyeli aydın genellikle toplumcudur. Halktan yanadır, halkın sorunlarına, mücadelesine sahip çıkar. Bunun aksini a-

---

* *Yazko Somut* (4. Sayfa), 29 Nisan 1983. Bu metin *Yazko Somut 4. Sayfa: İlk Feminist Yazılar* ([Stella Ovadia ve Evin Doğu (haz.)], Kadın Kültür İletişim Vakfı, Ankara, 2013) adlı kitaptan alınmıştır.

** E. Albee'nin *Kim Korkar W. Woolf'tan?* adlı oyununun sinemaya uyarlaması, Türkiye'de "Kim Korkar Hain Kurttan?"olarak gösterildi.

çıkça iddia edecek, kendini halkın sorunlarından tecrit ettiğini açıkça yüklenecek aydın yok gibidir. Bu durum, kadın aydınlarımız için de aynıdır. Onların içinde de, kendini Türkiye halkından tecrit edenine az rastlanır. Bu durumda kadın yazar olan T. Uyar'ın da halktan, ezilenden yana olduğunu düşünmekten "doğal" ne olabilir?

T. Uyar, yazısına imzasını atarken bu genel durumu kullanmak, "yazarım = aydınım = toplumcuyum" denklemini okuyucunun aklına getirmek istemiş.

Niçin? Çünkü şu denklemleri de çağrıştırmak istiyor: Feminizm kadından yana toplumculuk olsaydı, ben feminist olurdum. Feminist olmadığıma göre, feminizm toplumcu bir bakış değildir.

Ve bütün yazı yazarın kendi tutumunu doğrulamak üzere kaleme alınmış, saldırı biçiminde bir savunmadan ibaret.

Feminist olmak aynı toplumcu olmak gibi vakit alan, egemen ideoloji ile ve egemen yerlerin getirdiği çıkarlarla hesaplaşılarak varılan bir yer. Aydın da olsa her kadından feminist olmasını, yani sırf kadın olduğu için ezildiğini ve sömürüldüğünü anlayıp, bununla mücadele etmesini bekleyemeyiz.

Sömürü ve ezilme somut bir durumdur ancak bunun bilinci kendiliğinden ve "doğal" olarak gelişmez; duruma isyan etmekle ve durumu sorgulamakla, "doğal" bulmamakla başlar. İçine doğmak, bir durumu karşısına almaya yetmez. Bizim bu sayfada yapmak istediğimiz de bu: Kendi durumumuzu karşımıza alıp sorgulamak, okuyucu kadın ve erkekleri bu egemenlik ilişkilerine duyarlı kılmak.

Aydınlar, yazarlar ve T. Uyar bize katılırsa ne mutlu, katılmazsa bu onların bileceği bir iş. Biz, henüz kimseden bu konuda hesap sormadık. T. Uyar'ın kendini savunmaya gerek duyması nereden geliyor acaba? Yukarıda açmaya çalıştığım denklemden olmasın? Feminizm toplumculuk ise, aydın kadın ola-

rak feminist olmalıyım, feminist olmadığıma göre hesabını vermeliyim, veremediğime göre feminizmi karalamalıyım!

Karalamak için de kilit sözlere başvurmuş: Batı, soyut ve ekonomi!

Gelelim, eleştirilerin içeriğine: Yazıların dili bile Batı kokuyor demeye getiriyor T. Uyar. Kimi dil Batı kokar, kimi dil erkek! Biz kendimize dil arıyoruz; ne Batı kokan ne erkek kokan bir dil. Bunu oluşturmak zaman alacak kuşkusuz!

Oysa T. Uyar'ın acelesi var: Yazısı 5. sayıda çıktığına göre, 3. sayı piyasaya çıkmadan dergiye verilmiş olmalı. Yani T. Uyar yalnızca iki sayı okuyup karar vermiş: T. Uyar'a göre fikirleri kadar dili de dışarıdan ithal edilmiş, ekonomik nedenleri ikinci plana atan bir sayfa elinizdeki!

Diliyle ün yapmış bir yazarın, çoğu ilk kez yazı yazan kimselere diliniz kötü diye çıkışması, nasıl iştir?

T. Uyar'ın, edebiyatı ve edebiyatçıların toplumsal muhalefetteki yerlerini pek çok önemsediği açık: Ülkemizdeki kadın sanatçı ve edebiyatçıları bu harekete karşı sakıngan davranmaya iten nedenlerden, Kate Millet'in edebiyat dışına düşmüşlüğünden, Borges'in "hangi kadın" demesinden söz ediyor. Zaten söze de, "korkmayın burası bir köşe değildir... geçerken ilişiverdim" diyerek başlamamış mı? Bütün gazete sayfaları, birçok yayınevi kendisine açık olduğu için T. Uyar, bir gazetede yazacak olsa en azından "köşe yazarı" olur kanısında olmalı. Bu sayfada böyle bir konum olmadığına göre okur olarak neden korkalım? Bence feminist gözükmekten kendi korkmuştur. Eleştirisinin ardında yatan da, bu korkusunu doğrulama gereksinmesidir. Kendi katılmadığı için ezilmişliği sergileyenleri karalamak istemiş. Bu doğrulamalarına da, karman çorman bir sürü gözlem ve yarım bilgi eklemiş.

"Yaşadığımız toplumu ne kadar tanıyoruz" sorusu çok doğru. Yapacak çok iş var önümüzde, gelip omuz verirse seviniriz. Ancak "toplumumuzun tutuculuğu ya da hoşgörüsü üstüne ne

gibi ipuçları var elimizde?" demesine çok şaşıyorum. Daha doğrusu kendi korunmuş çevresini herkesin çevresi sanmasa, etrafına bir baksa böyle demezdi. Gazeteciler Cemiyeti'nde rastladığı aydın erkeğin de helaya girdiğini sevinçle anlatıyor. İyi ki toplumumuzda "bir yıldır" uygar kişiler de var! Bir kez o cemiyete kaç kadın gidiyor? Kaç kadın o uygar erkeklerle yaşıyor? Ayrıca o kadınlar da "hangi kadın"lar ve "kim"?

Kadın sorununa bir avuç aydın kadının eğildiğini söylüyor T. Uyar, haklı da. Acaba niye Gazeteciler Cemiyeti'nde rastladığı aydın ve uygar erkeğin de bir avuç olduğunu görmezden geliyor?

"Tüketimde birinci sırayı alma peşinde olan" bir avuç kadın artık değerden payını alıyor da ezilmekten almıyor mu? Kendi adına var mı o kadın? Geleneksel beklentinin dışında bir şey yapabilir mi? Ezilmek, ille de tarlada doğurmak mıdır? Süs eşyası olmak, olmayı kabul etmek zorunda olmak, yabancılaşma, ezilme içermiyor mu? Kadınların ezilmesine ve sömürülmesine "alışılagelmiş aksaklıklar" demek için ya kendisi ezilmemiş olmak ya da bunu, vardığı ünlüler konumunda —erkek kadın yerinde— unutmuş olmak gerek.

Eminim haksızlık ediyorum. Eminim T. Uyar'ın kendisi de, yapıtları da bir yerde kadın duyarlığı, kadın yaşanmışlığı taşır. Ama bu yazısında ne yazık ki egemen yerden, bilen, yazan, sayılan yerden seslenmiş. Kadının ezilmişliğe isyanım yüklenmemiş. Türkiye'de kadın hakları için mücadele yeni bir olay değil. Oysa ekonomik nedenlere öncelik veren ilkeler etrafında mücadele etmeleri, kadınları bu mücadeleye çekmek için dernekler kurmaları ise son on yılın olayı. T. Uyar bu derneklere ilgi gösterdi mi? Omuz verdi mi? Yoksa o zaman da meseleyi çok "kadınca" mı buldu? Aydın kadının kendini kadınlar arasında bulmaktan çekinmesi yeni değil. Ezilmişliği inkâr, yüklenmekten daha kolay elbet.

Ekonomik nedenlerle mücadele, üretim araçlarının sahipleriyle bu araçları elinde tutamamış kitleler arasındaki mücadeledir. Oysa kadınlara yalnızca ellerinde birikmiş sermaye yok diye hor bakılmıyor. Yaptığı işlerin topluma katkısının değeri yok sayılıyor diye hor bakılıyor. "Hor bakılma" deyiminden, baskının yalnız ideolojik olduğu çıkarılmasın. Sömürü de içeriyor bu bakış; kadının daha ücretli işçi olmadan sömürülmesini: Ev işi, çocuk bakımı gibi toplumsal görevlerin ücretsiz, karın tokluğuna yapılması da çağdaş kölelik dediğimiz bir sömürü ilişkisidir.

Bir işin toplumsal değeri yalnızca işin niteliğine bağlı değil, kimin yaptığına da bağlı. Toplumda yerler iktidara yakınlıklarıyla kademelenir. Kişi de işbölümündeki yerine göre o yerlere yerleşir. Almanya'da çöpçülük Türklerin işi. Fransa'da Moritanyalı zencilerin. Türklerle Moritanyalılar bu işleri keyiften seçmediler, bu işlere razı oldular. Çöpçülükle iktidara yakın işler arasındaki nitelik farkı açık. Ancak iktidarla söz hakkının, siyaset yapma hakkının ilişkisini hatırlatmakta yarar var. Kadınlar Aristo'dan bu yana "özel"e, "mahrem"e, "ev"e sıkıştırıldılar. Sözden, kamu işlerinden uzak tutuldular. Ücretli oldukları zaman bile, çalıştıkları alanlar —birkaç istisna dışında— geleneksel kadın meslekleri olan hastabakıcılık, öğretmenlik, sekreterlik, ev işçiliği gibi analığın, bakıcılığın, ev kadınlığının uzantıları değil mi? Bu toplumsal yer kadınların içine doğdukları, kendilerinden çok önce belirlenmiş bir yer. Ve doğallıkla değil tarihle ilişkisi olan bir yer.

Aynı bağlamda T. Uyar kadınların doğal haklarından söz ediyor. Toplumda doğal haklar olduğunu sanmakla, bütün hakların toplumsal olduğunu bilmek ve mücadelesini vermek arasında büyük bir fark var. T. Uyar da bunu bilir, yine de hatırlatmakta yarar var: Kadın olmanın taşıdığı eksik değerleri doğal bir olaya bağlayan anlayışla, anatomik bir farkın toplumsal bir güç dengesi sonunda artı-eksi olarak değerlendirildiğini bilen toplumcu dünya görüşü arasındaki fark. Kara deri de doğal bir

farktı, tarihsel süreç sonucu toplumsal eksik değere dönüştü. Türklerle Almanlar da "doğal" olarak insandır ama gerek dünyada, gerek Almanya'da toplumsal yerleri aynı olmaktan çok uzak.

Yabancı düşmanlığı, zenci düşmanlığı ve kadın düşmanlığı farkın yarattığı korkudan gelen, öznel, "alışılabilir" bir "aksaklık" değil. Bu, korkuyu genelleştirip yayarak kullanmasını bilenlerin bilinçli ezme siyasetidir. Bunlara karşı savaş vermek, ekonomik nedenlerle mücadele etmekten ne önce gelir, ne sonra. Önceliği savunanlar bu ezilmeden paylarını almamış olanlar, bu ezilmeyi yok sayarak toplumsal muhalefetin bütününü denetlemek isteyenlerdir.

Bugün, kadın hareketi diye özerk bir mücadele alanı açıldıysa, bu, sömürüyle mücadele edenlerin, kadın ezilmişliğinin hakkını yeterince vermedikleri içindir. Kadın açısını savunan bizlere, sömürüye karşı mücadeleye öncelik vermek düşmüyor; tersine, sömürüye karşı mücadele verenlere, kendi eksikliklerini anlayıp kendi taleplerine kadınların özgül taleplerini de katmak düşüyor.

T. Uyar yazısının başında, kadınlar gününe ilişkin olarak içinden çıkamayacağımızı baştan kabul ettiğimiz sorunlar için, "bir günle kutlayıp erteliyoruz" diyor.

Soruyorum: Bize de kadınların ezilme ve sömürülmesine "içinden çıkılamayacak" bir sorun olarak bakmamızı, bunu "baştan" böyle "kabul etmemizi" mi öneriyor?

Kürtaj yasa tasarısı bekleneni verebilecek mi?

KADIN, BEDENİNİN SAHİBİ OLMALIDIR*

Şule Torun

Günümüzde özel olarak kadınları çok yakından ilgilendiren öylesine önemli gelişmeler var ki, bir süre için feminist hareketin tarihini bir yana bırakıp bu güncel konulara eğilmekte yarar var. Hem böylece, getirebileceğimiz yeni bakış açısı, feminizmin önerdiği almaşıklara da bir örnek olabilecek.

Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu'ndan geçtiği biçimi ile Kürtaj Yasa Tasarısı, kürtajı belli koşullar sınırında "meşrulaştırarak" önemli bir adım atıyor. Sağlık Bakanı'nın açıklamasına göre "kürtaj devletin gösterdiği yerde yapılacak". Devlet hastanelerindeki sağlık personeli bu hizmeti, bebek on haftadan büyük değilse parasız (ya da çok düşük bir ücretle), tüm kadınlar için yükleniyor. Önce şu soruyu sormak gerekiyor: Bu tür bir hizmeti olması gerektiği gibi verebilmenin altyapısı hazır mıdır? Bunun için yeterli sayı ve yaygınlıkta sağlık kuruluşu, sağlık

---

* *Yazko Somut* (4. Sayfa), 11 Şubat 1983. Bu metin *Yazko Somut 4. Sayfa: İlk Feminist Yazılar* ([Stella Ovadia ve Evin Doğu (haz.)], Kadın Kültür İletişim Vakfı, Ankara, 2013) adlı kitaptan alınmıştır.

personeli, araç, gereç vb. var mıdır? En önemlisi, tüm kadınların bu haktan eşit olarak yararlanabilmesi için böyle bir hizmetin verildiğinin, yurdun en uzak köşelerine değin duyurulması amaçlanmakta mıdır? Bunun için yasa ne ölçüde zorlayıcı önlemler ve yaptırımlar koymuştur? Bir bölümü teknik olan bu sorunların çözümlenmesine başlanılabilmesi için, bu öğelerin önemi kavranmalı ve tasarının öngördüğü hizmetin sağlanabilmesi için de sorulan soruların yanıtlarının bu doğrultuda hazır olması gerekmektedir. Ayrı bir sorun da birey doktor ve birey kadını bu konuda karşı karşıya bırakmaktan doğabilir; bu hizmetin gerçekten sağlıklı, uygun koşullarla ve parasız yapılacağının sorumluluğunu kim üstlenecektir? Kadınların bu işte — sırasında ve sonrasında— kötü muamele görmesi, horlanma ve aşağılanması, böyle olasılıklar nasıl önlenecektir? Bunların da mutlaka düşünülmesi gerekir.

Beden kimin?

Tüm bu sorunların ötesinde kadının insan olma durumuna ilişkin, hayati bir başka sorunu da var. Bu da, kürtaj olayında en somut biçimiyle ortaya çıkan, kadın ve bedeni ile olan ilişkisi sorunudur. Çağdaş Batı mantığı (Aristo'dan bu yana) insanı bir bütün olarak değil de, beden ve "bir şey" (ruh, duygu, zihin, psişik yapı vb. değişik adlarla tanımlanan) gibi bir ikilik içinde algılar. Böyle bir anlayışa göre insanların bir bedeni vardır. Bedene sahip olan ne ise? Bu tür bir algılamanın yabancılaşmaya ve giderek şizofreniye yol açtığını savlayan psikolog ve psikiyatristlerin sayısı ise gittikçe artmaktadır. Bunların başında gelen W. Reich, bu ikiliği şöyle düzeltmeyi önerir: "Sizin bir bedeniniz yok, siz bir bedensiniz." Buradan yola çıkarak kadın ve bedeni, birbirinden soyutlanamayacak, ayrı ayrı algılanamayacak bir bütündür, hatırlatmasını yapabiliriz. Kadın dediğimiz zaman belli bir anatomik yapıdan (bedenden) söz etmiş oluruz hemen.

O halde, kadın bedenine yapılan en ufak müdahale bu sarkıntılık biçiminden cinayete ya da kürtaja kadar çeşitlenen bir yelpaze oluşturur —kadının kendisine, benliğine, kişiliğine yapılmış bir müdahaledir. Şimdi tasarı ne diyor. "Kürtaj için kadın, kocasından izin almalıdır." Burada ikili bir müdahale söz konusu. Önce "kocasından" teriminin varsaydığı evli olma durumu ve ancak bu durumda istenmeyen çocuğun alınabilirliği. Bu ise her türlü evlilik dışı cinsel ilişkiyi yasaklayan ya da görmezlikten gelen ve bu tür bir ilişkiden doğabilecek sorunları toplumun sorumluluğu dışında gören çağdışı bir anlayışı simgeliyor. Toplumumuzda, bir yandan bu tür bir anlayışın egemen olduğu yasalar çıkarılırken, bir yandan da çeşitli bilimsel çevreler, örneğin cinselliğin insan yaşamındaki önemini vurgulayarak, cinsel eğitimin erken yaşlardan başlayarak her çocuğa sağlanması gereği üzerinde duruyorlar. Bu konuda eskisinden daha fazla yayın yapılıyor, daha çok sayıda anne-baba bu konuya duyarlı. Her zaman örnek almaktan kıvanç duyduğumuz Batı dünyası, "gayri meşru" çocuk kavramını hepten kaldırmış, evlilik dışı cinsel ilişkiyi bir sorun olmaktan kurtarmıştır. Çağdaşlığın gereği böyle iken, evlilik dışı ilişkilerden ortaya çıkacak bebeklerin, kadın doğurmayı istemediğinde bile devletin kürtaj hizmetlerinden yoksun bırakılması ancak kişisel dramları artırmaya yarar. Ya da yasa dışı yapılan, oldukça pahalı ve çoğu kez uygunsuz sağlık koşullarında gerçekleşen kürtajların artmasına. Ki yanılmıyorsak, çıkan tasarının bir amacı da bunu engellemek. Öyle değil mi?

Bir başka sorun

İkinci sorun şu: Kadın, bedeni üzerindeki her türlü tasarruf hakkına yalnız ve yalnız kendisi sahip olabilmelidir. (Buradaki "bilmelidir" aslında yanlış bir ifade, çünkü zaten öyledir — yukarıdaki açıklamanın ışığında.) Bu tasarı, bu hakkı kocaya

devrederek kadın adına çiğnenmesine neden olabilecektir. Doğum olayı, fizyolojik, psikolojik olarak yalnız kadını dolaysız etkileyen bir olgudur: Bebeği dokuz ay karnında taşıyacak olan, bunun yol açtığı her türlü biyolojik ve psikolojik değişimlere uğrayacak olan, bedeni rahatsızlanıp zaman zaman hastalanabilecek olan, nihayet doğum sancısını, sıkıntısını çekip doğuracak, hatta bu sürede ölüm tehlikesi geçirebilecek olan hep kadındır. Nasıl olur da tüm bu aşamalardan geçmek isteyip istemediği konusunun kararı kocaya bırakılabilir? İnsancıl bir bakış açısı mıdır bu? Kaldı ki, çocuk doğduktan sonra da onu besleyip bakacak olan öncelikle kadındır (geleneksel olarak). Böyle bir yükü ve sorumluluğu taşımak isteyip istemeyeceği de kadının bilebileceği bir iştir, kendisi adına kocasının değil.

Tasarıdaki "kocanın iznine bağlı" koşulu kuşkusuz bu tür kararları tartışıp konuşarak alan aileler ve karısı üzerinde zaten bu gibi bir konuda baskı yapmayacak olan kocalar için bağlayıcı olamaz. Sorun, bu ve benzeri konularda karısı üzerinde çok çeşitli baskıyı uygulayan, her türlü kararı tek başına veren, doğum kontrolünü kendi sorumluluğu olarak düşünmeyip, üstelik gebelik olunca kürtaja izin vermeyecek kocalar içinse önemli bir yasal destek sağlamaktadır. Gerektiği durumlarda yurttaşlar arasındaki güçlü-güçsüz ilişkilerinde, güçsüzün haklarının savunucusu olması beklenen yasal düzenlemeler, nasıl bunun aksine bir yargıyı içerebilir? Yoksa, kadın, bir birey olarak tüm yurttaşlık haklarına sahip olma kapasitesinde görülmüyor mu? Kürtaj Yasası da bunun bir kez daha sergilenmesi mi?

Acımasızlık nerede?

Kürtaj, bir doğum kontrolü ve nüfus planlaması yöntemi olamaz. Böyle kullanıldığında vahşi ve acımasız bir yöntemdir. Kadın için çok ciddi, hayati sorunlar taşır. Ancak bunun kararını da kadın tek başına verebilmelidir. Yasaların bu hakkı tanı-

yan ve buna saygı duyulmasını zorlayan nitelikte olması gerekir. Soruna kadınca bir bakış açısı getirilebilmesi ise ancak hem bu tür yasaları hazırlayan komisyonlarda kadınların da en az eşit sayıda yer alması ile mümkün olacaktır, hem de geniş toplumda, her kesimin kadınlarının kendi haklarını sahiplenmesi, seslerini duyurması ve özellikle böylesine aleyhlerine olacak durumlara karşı çıkması ile gerçekleşebilecektir.

8 MART VE YENİ-FEMİNİZM*

Şirin Tekeli

"Yeni feminizm", yalnız yandaşları ve 1970'lerdeki hareketin içinde bulunmuş olanların değil, olaya dışarıdan bakan ve siyasal hareketler üzerinde çalışan sosyal bilimcilerin gözünde de son yılların, hatta biraz iddialı görünse bile kimilerine göre, yüzyılın en ilginç siyasal hareketlerinden biridir.

Bunda, hareketin gündeme getirdiği sorunun ortaya konuş biçimi, kadınlar ve genel kamuoyu önünde gördüğü destek kadar, getirdiği savaşın ve örgütlenme tekniklerinin özgüllüğü ve sonunda elde edilebilen sonuçların payı vardır.

Feminizm, orta çağlardaki Christine de Pisan gibi tek tük savunucuları bir yana bırakılırsa, Büyük Fransız Devrimi'yle tarihe adımını atan ve 200 yıllık bir geçmişi olan bir siyaset ve düşünce akımıdır. Bir kadının kaleme aldığı ilk sistemli kadın hakları bildirgesi (Wollstonecraft'ın *Vindication*'ı), 1792'de yayımlanmıştı. Aynı yıllarda, Olympe de Gouge, Fransa'da kadın haklarını savunduğu için giyotinde can veriyordu. 19. yüzyıl boyunca Batı'da hemen her devrimde yeniden gündeme gelen

---

* *Yazko Somut* (4. Sayfa), 4 Mart 1983. Bu metin *Yazko Somut 4. Sayfa: İlk Feminist Yazılar* ([Stella Ovadia ve Evin Doğu (haz.)], Kadın Kültür İletişim Vakfı, Ankara, 2013) adlı kitaptan alınmıştır.

ve çağın ilerici tüm düşünürlerinin üzerinde ciddiyetle durdukları bir sorun olan kadınların eşit insan olma talepleri, burjuva devrimlerinin getirdiği eşitlik dünyasında bu haklardan yararlanamayan büyük bir azınlık (hemen her toplumda nüfusun yarısı) oluşturan kadınların, ezilmişliklerine son verebilmek için kendi aralarında bir dayanışma aramalarıyla sonuçlanacaktı. İşte tarihte feminizm buradan doğdu.

On dokuzuncu yüzyıl, kapitalizmin sanayileşme sürecini yaşadığı çağdır. Sanayileşmenin en büyük bedelini ise ucuz emek gücü olarak çalışma hayatına davet edilen ve sosyal güvencesiz, hatta tatilsiz, günde 12 saatten fazla bir süreyle en ağır şartlarda ve çok düşük ücretlerle çalışan kadın ve çocuk işçiler ödemişlerdir. 8 Mart 1857, bu ağır çalışma şartlarını protesto eden New York'lu 40 bin kadın dokuma işçisinin tarihte ilk kez bağımsız bir direnme hareketine giriştikleri ve greve gittikleri gündür. Yüzyılın sonuna doğru, özellikle çalışma koşulları konusunda önemli mücadele deneyleri kazanan ve örgütlenmeye başlayan kadınlar, 1907'de Sosyalist Enternasyonal'e koşut bir kadın enternasyonali toplayacak güce erişmişlerdi. Bu Enternasyonalin 2. Kongresinde (Kopenhag, 1910), Clara Zetkin'in önerisi üzerine 8 Mart günü, Dünya Kadınlar Günü ilan edilmiştir. Sonradan, kadınların somut taleplerini dile getiren gösterilerle kutlama geleneğini edindikleri bu gün, Birleşmiş Milletler'in 1975 kadın konferansı toplantısında "Evrensel Kadın Günü" olarak kabul edilecekti.

Feminizmin, 19. yüzyılda aydın çevrelerde gördüğü desteğe karşın kadınların, siyasal hak eşitliği ya da oy hakkında cisimleşen eşitlik statüsüne erişmeleri ancak I. Dünya Savaşı ertesinde mümkün olmuştur, öteki yasalarda düzenlenen eşitsizlik hallerine son verebilmek için yasa yapıcılarını etkilemenin bir zorunluluk olduğu, bunun için de mücadelede ağırlığın oy hakkına verilmesi gerektiği konusunda birleşen feminizm, bu dönemde

sınırlı hedefinden dolayı, "oy hakkı savunucuları" anlamına gelen "sufrajetler" adını almıştı.

Başlangıçta çok geniş bir toplumsal eleştiriden yola çıkan feminizm, kadınların yalnız yasal statüsündeki eşitsizliklerine değil, ezilen cins olmasının çeşitli yönlerine ve bunu sağlayan mekanizmaların (ekonomik, kültürel, psikolojik sosyal-aile) irdelenmesine ağırlık veriyordu. Hareketin 20. yüzyıl başında stratejik hedefini oy hakkı ile sınırlandırması, bu hakkın kazanılması üzerine feminist mücadelenin sönmesine ve mücadele etrafında toplanan çok sayıda militan kadının dağılmasına yol açmıştır.

Savaş sonrasında, başta 1929 bunalımı olmak üzere peş peşe iktisadi krizlerin yaşandığını, iki savaş arası dönemde, antidemokratik niteliklerini en açık biçimde kadın düşmanlığında sergileyen faşist rejimlerin yükseldiğini, ardından da II. Dünya Savaşı'nın patlak verdiğini görüyoruz. Tüm bunlar, oy hakkının kazanılmasının kadınların yaşadıktan ezilme olayında köklü herhangi bir değişiklik yaratmayışlarına karşın, onların yarım bıraktıkları savaşımlarını sürdürmelerine olanak vermemişti.

Bu dönemde bazı ülkelerde kadınların ayrı bir siyasal parti ile seçimlere katılması girişimi ise (ABD ve Weimer Almanya'sında) tam bir başarısızlıkla sonuçlanmıştı.

Yeniden doğuş

Feminizmin yeniden doğuşunun somut koşulları, II. Savaştan sonra ortaya çıkmıştır. Nitekim, feminizmin Wollestonecraft'lardan, Tristan'lardan, Bebel'lerden, Kollontai'lardan sonra, yakın dönemdeki en büyük klasiklerinden biri haline gelecek olan Simon de Beauvoir'nın *İkinci Cins*'i, 1949'da yayımlanacaktı.

II. Dünya Savaşı sonrasında, gelişmiş kapitalist toplumlarda yaşanan hızlı büyüme ve iktisadi gelişme, kadınların somut yaşamlarını ve bilinç düzeylerini etkilemiş, giderek yeni feminizmin maddi temellerini hazırlamıştır. Çok sayıda kadının yüksek

öğretim olanaklarından yararlanmaya başlaması, evli ve çocuk sahibi kadınların kitlesel biçimde çalışma hayatına girmesi, erkeklerle "eşit" haklardan yararlandıktan farz edilen "orta sınıf" kadınlarının, gerçekte hiç de eşit olmadıklarının bilincine varmalarına yol açtı. Erkeklerle aynı eğitim düzeyine sahip olan kadınların genellikle, onlarınkinden daha düşük ücretli, daha yorucu ve daha az ilginç işlerde çalışabildiği yadsınamazdı. Çalışan kadınların elde ettiği ortalama ücret düzeyinin, toplumdan topluma görülen ufak tefek değişikliklere karşın genellikle, erkeklerin ortalama ücretinin yarısıyla üçte ikisi arasında değiştiği gerçeği, bu yıllarda apaçık ortaya çıktı. Ayrıca, çocukların bakımı ve ev işi de onların sorumluluğu olduğundan çifte emek harcıyorlardı. Ama tüm bu olumsuz koşullara karşın kadınlar çalışma hayatına kitlesel bir biçimde girmişlerdi.

Artık geri dönmeleri olanaksızdı. Çünkü ev kadınlığının, boşluk, nevroz, alkolizm demek olduğu da aynı yıllarda saptanmaya başlamıştı.

Yakın dönemin bir başka klasiği, Betty Friedan'ın *Kadın Mistiği* (1963), bu okumuş ve evde boş oturan kadınların bunalımını işlemekteydi.

Gençlik eylemlerinde

1968 yılının başlarında hemen tüm gelişmiş toplumlarda patlak veren ve Vietnam Savaşı'nı protesto etmekle başlayan gençlik eylemleri içinde öğrenci kadınlar da vardı. Bunlar, birden, halkların eşitliği, özgürlüğü, kurtuluşu fikirlerini savunan gençlik hareketlerinde, kendilerine ikinci sınıf bir yer verildiğinin bilincine vardılar. Tıpkı, yüzyıl kadar önce, ABD'de zenci haklarını savunmak için savaşıma girişmişken, önlerine çıkardan engeller nedeniyle kendilerinin de en az zenciler kadar kurtarılmaya muhtaç olduklarını keşfeden ve Seneca Falls kararlarıyla feminist mücadeleye girişen Amerikalı kadınlar gibi, gençlik hareketleri içindeki kadınlar da kendi ezilmişliklerini kavradılar.

Gerçekten de erkeklerin yoğun biçimde siyaset tartıştığı ve kararlar aldıkları toplantılarda, onlardan her zaman olduğu gibi, çay, kahve yapmaları, sandviç hazırlamaları ve yalnız bu bekleniyordu. Durumun garipliği açıktı: Salt kadın olmak, eğitilmiş de olsanız, siyasal savaşıma yoğun şekilde girmiş de olsanız sizi, tabi, ikincil bir konuma getirmeye yeriyordu. Size hep, her yerde, geleneksel toplumsal işbölümünün kalıpları içinde bakılıyordu. Kısacası kadınlar başka ezilmişlikleri irdelerken kendi ezilmişliklerini keşfettiler ve bunun çok boyutlu, karmaşık bir sorun olduğunu kavradılar.

Böylece, kadınların kurtuluşu örgütünün aynı anda, gelişmiş dünyanın farklı bölgelerinde, çok sayıda pıtrak gibi ortaya çıktığı görüldü. Deneylerin bir ülkeden bir diğerine aktarılması, taşınması olgusu da bir ölçüde etkiliydi ama asıl söz konusu olan, değişik ama az çok aynı toplumsal koşullara sahip ülkelerde, kadın hareketinin birbirinden habersiz, aynı tezleri savunarak benzer örgütlenme biçimleriyle ortaya çıkmasıydı. Kadın olmak, gelişmiş, az gelişmiş, tüm toplumlarda, ırk, dil, sınıf farkları ne olursa olsun, ikinci cinsten olan herkesin ezilmesini getirdiğinden, bu da çok doğaldır.

Örgütlenme biçimi

Kadın hareketinin geliştirdiği kendine özgü örgütlenme biçimi ise, klasik parti örgütlerinin dışında ve parti yapısını, liderliği, hiyerarşiyi reddeden; yatay ve gerçekte demokratik ilişkilere dayanan bir örgütlenme anlayışından kaynaklanmaktadır. Bulundukları her toplulukta ezilen konumunda olan kadınlar, ezilmeyi reddederken, ezme kalıplarını, dolayısıyla hiyerarşiyi ve liderliği de reddetmektedir. Örgütlenme biçiminin bir ilginç yanı da hareketin nüvesini, 6-25 kişi arasında değişen küçük grupların oluşturmasıdır. Bu grupların işlevi, kadınların kendi sorunlarını kavramaları için yapılan çalışmalara (bilinç

yükseltme) zemin hazırlaması ve kadınlar arası dayanışmayı sağlamasıdır.

Son derece esnek bir örgütlenme biçimi olan küçük gruplar, üst düzeyde ulusal federasyon ve kongrelere katılırlar ve belirli sorunlar etrafında kitle eylemine girişilmesi söz konusu olduğunda çok sayıda kadın bu etkinliklerde rol alır. Nitekim kürtaj hakkı, eşit işe eşit ücret yasası, yasalarda kadınların eşitliğini zedeleyen maddelerin değiştirilmesi, İtalya gibi boşanma hakkının tanınmadığı ülkelerde boşanma hakkı gibi sorunlar gündeme geldiğinde, yüz binlerce kadının yürüyüş ve gösterilerle taleplerini kamuoyu ve siyasi organlara ilettiği ve sonuç aldığı görüldü. Yeni feminizmin ayırıcı özelliği, asıl iktidarı ele geçirmeyi amaçlamayan siyasal bir akım niteliği taşımasıdır. Başta ezilen kadınlar olmak üzere, ezme ve ezilme ilişkilerini tümüyle yadsıyan, bu nedenle kadınların ve insanların ezilmesine yol açan tüm etkenlerin ortadan kaldırılması için savaşım veren bir harekettir. Hayatın her yönünde ortaya çıkan baskı, ezme ve ezilme durumlarına karşı çıkar. Bunun için yeni feminizm, yüzyılın başındaki çok etkili eski feminizm-sufrajet hareketinden farklı olarak, tek bir hedef uğruna kısa vadeli değil, kadınların ve insanlığın özgürleşmesi için çok yönlü ve uzun soluklu bir savaşım verilmesi gerektiğini savunur.

EV İÇİ EMEĞİNİN BOYUTLARI*

Gülser Kayır

Ev içi emeği, İngiltere, Almanya, İtalya, Fransa gibi Avrupa ülkelerinde çeşitli yazarlar, ekonomistler, siyasi partiler ve kadın hareketleri tarafından sıklıkla gündeme getirilmiş ve tartışılmış bir konudur. Biz bu sayfada derinlemesine bir inceleme olanağı bulamadığımızdan kısaca değinmeye çalışacağız.

İşe, ekonomi sözcüğünün tanıtımıyla başlayalım. Ekonomi: Latince *oikos nomos* sözcüğünden gelmektedir ve tam anlamıyla evin çekilip çevrilmesi, düzenlenmesi ve iyi yönetilmesidir. Kadın, hem ev içi emeği hem de çocuk yaratmak açısından, üreticidir. Ancak kapitalist ekonomiler temelde dayandığı kökeni inkâr ederek bilimsel alanı malın üretimi, pazarlaması ve tüketimi olarak dar bir çerçeveye oturttuğundan, kadın sadece işgücünün ve insan türünün yeniden üreticisi olarak görülmektedir. Çünkü aynı ekonomiler üretilen işgücünün bedelini öder, diğer bir deyişle pazarda alınıp satılabilen metayı ücretle değerlendirir.

---

* *Yazko Somut* (4. Sayfa), 1 Temmuz 1983. Bu metin *Yazko Somut 4. Sayfa: İlk Feminist Yazılar* ([Stella Ovadia ve Evin Doğu (haz.)], Kadın Kültür İletişim Vakfı, Ankara, 2013) adlı kitaptan alınmıştır.

Ev içi emeği; görülmeyen bir üretimdir ve ancak yapılmadığı —bulaşık yıkanmadığı, yemek hazırlanmadığı— zaman fark edilir. Bu konuda Maria Dalla Costa *Women and the Subversion of the Community* (Kadın ve Topluluğun Bastırılması) adlı eserinde ev içi emeğine değişik bir açıklama getirmekte ve "Evli bir kadın kocasının ve çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamaktadır ama bundan kâr sağlayacak olan kocasının o günkü, çocuklarının ise gelecekteki patronu olacaktır" demektedir.

Ev içi emeğini bir başka boyutundan ele aldığımızda ise, kadının eve kapatılması gerçeği ortaya çıkıyor. Dalla Costa,

> kadın kendini üretime adayan bir emekçiye hizmet etmek, çocuk doğurmak, büyütmek, eğitmek gibi kalifiye kabul edilmeyen işleri görmek için eve kapatılmıştır. Bu üretim çerçevesinde kadının rolü görülmez olarak kalmaktadır çünkü yaptığı işin üretimi yani çalışan kadının kendisi görülmez durumdadır,

derken; Mary Ihnan *In defense of Women* (Kadınları Savunurken) ve Margaret Bentsen *Political Economy of Women's Liberation* (Kadınların Kurtuluşunun Ekonomi Politiği) adlı eserlerinde, ev içinde emek harcayan kadını kapitalist üretimin dışında tutmanın aksine, bu ekonominin vazgeçilmeyecek bir çarkı olarak açıklamakta ve savunmaktalar. Diğer taraftan, Wally Seccombe *The Housewife and her Labour under Capitalism* (Kapitalizmde Ev Kadını ve Emeği) adlı eserinde emeğin sosyalleşmesinden yanadır. "Kapitalizm altında, ev işinin özgül bir emek olarak kaldığını, ev kadınının emeğinin kullanım değeri olduğunu, meta olmadığını" vurgulamaktadır. Kadının ev içi emeği ailenin diğer fertlerine çalışma olanağı sağlar, yani "işgüçlerini ücret karşılığı üretime çevirmelerine yarar" dediğimiz açıklama bağlamında "Bu emeğin zamansal ve parasal değeri nedir?" sorusu akla gelebilir. Biraz da bunu açıklamayla çalışalım. Muhasebe açısından ev içi emeği hiç bir şeydir: Yani sıfırdır. Diğer taraftan ise çocukların eğitimi, gelişimi, erkeğin işgücünün sağlanması, toplumun yeniden üretimi açısından, ev içi emeği paha

biçilmezdir: Yani her şeydir. Ev içi emeği otelde kalmak, dışarıda yemek, çocuklara baktırmak gibi hizmet piyasasında satın alınabilen veya bir başkası tarafından ücret karşılığı yapılabilecek etkinlikleri kapsamaktadır. Fransa'da INSEE tarafından yapılan bir araştırmaya göz attığımızda yalnızca mesai saati konusunda değil, parasal değer ve kadın erkek arasında dağılımı açısından da önemli rakamlar göze çarpmaktadır. 1975 yılı verilerine göre Fransız kadınının yılda 37 milyar saatini ev işleriyle geçirdiği saptanmakta. Teknolojik gelişme dikkate alındığında Türk kadınının yılda kaç saatini ev işinde harcadığı çıkartılabilir sanırız!

Mesleki etkinliği olan bir Fransız kadını ev işine haftada 28 saat harcarken, dışarıda çalışmayan bir kadın 43 saatini ev işlerine vermekte. Ancak bu saatler ailevi yüklere göre değişiklik göstermekte. Örneğin; çocuksuz bir ev kadını haftada ortalama 36 saat, 2 ile 16 yaş arasında bir çocuğu olan kadın 50 saat, 2 yaşından küçük bir çocuğu olan 59 saat, üç çocuğu olan bir ev kadını ise haftada ortalama 73 saat ev işi yapmakta. Bu saat ise ödenekli çalışma saatinin iki mislidir.

Ev işlerinin kadın-erkek arasındaki dağılımı konusundaki değerler bugüne kadar bilinenlerin pek dışında değil. Yetişkin, bekar, evli, anne, emekli veya dul olsun bütün kadınlar; oğul, bekar, evli, dul olan erkeklerden daha fazla ev işi yapmakta. Dışarıda çalışmayan bir kadın günde ortalama altı saatini ev işiyle geçirirken, işsiz bir erkek günde sadece 2,5 saatini, ücretli bir erkek ise 1,5 saatini ev işleriyle geçirmekte.

Dikkate değer başka bir sonuç da, bekar erkeklerin kendilerini bekar kadınlardan daha az ev işine vermeleri. Kadınların yüzde 80'i kendi işlerini kendileri yaparken, bekar erkeklerin yüzde 80'i ihtiyaçları olan şeyleri dışarıda yaptırmakta (ütü, çamaşır gibi).

Ev işlerine harcanan zamanın parasal değerine göz attığımızda ise, çok yüksek bir rakamla karşılaşmaktayız. 1975 yılın-

da yapılan bu araştırma sonucunda 900 milyar frankın kadınlar ve erkekler tarafından kazanılmamış ve ekonomi açısından da harcanmamış olduğu saptanmakta.

İşte bütün bu veriler, değerler, açıklamalar ve çeşitli boyutlarıyla ev içi emeğinin ekonomik rakamların ve güncel yaşamın dışında tutulamayacağını göstermektedir. Çünkü kadın yemek, temizlik, bulaşık, ütü, çamaşır, çocuk bakımı vb. işleri yüklenmeye ve her gün bir öncekinin aynı hareketleri yapmaya ve tekdüze bir yaşama hapsedilirken, erkek dışarıda mesleki etkinliğini sürdürür, düşünür, iletişim kurar, dışa açılır ve kadının bütün uğraşlarını hiçe sayar. Üstelik kadına mesleki ve sosyal yaşam konusunda gerçeklerle karşılaşmasını öğütler. Bir gardiyanın hükümlüye sadece hapishanenin duvarlarını bilmesini öğütlemesi gibi.

Bilimsel olma savı ile yola çıkan reformistler, anti-feminist eleştirilerini toplumsal mücadelenin genel ve olumlanmış niteliği ile cinse özgü mücadelenin özel niteliği gibi bir ikilem içinde şekillendiriyorlar. Bu eleştiriler Türk aydınının ağır basan toplumsal yönüne, geçmiş on yıllarımızın sosyal mücadelesi içinde yetişmiş kuşakların duyarlılığına seslenmektedir. Ancak kurulan ikilemin anti-diyalektik ve tarih tarafından olumsuzlanmış niteliğinin, sessizlik denizinde yaratılan demagoji fırtınaları ile örtbas edilmesine olanak yoktur.

Toplumsal mücadele mi?

Cinsiyetçi mücadele mi?

Egemen sınıflar yaşamın her alanında kendi ideolojilerini zorunlu seçenek olarak kitlelerin önüne sürmektedir. Kitlelerin her gün yeniden fethedilişleri kurumlar aracılığıyla olmaktadır. En temel kurum olan aileden radyo, TV, basın, hukuk alanına, sanat, sanayi ve eğitim kurumlarına dek sayısız örnek içinde yansıyan kurumsal kuşatma alt sınıfların karşı çıkışlarının maddi biçimlerini belirlemektedir. Bu karşı çıkışın biçimleri ile ideo-politik kurumsal önermeler birbirine karıştırılmamalıdır.

İKİNCİ DALGA FEMİNİZM:
KURAMSAL AÇILIMLAR

EŞİTLİĞİN ÖTESİNE...*

Fatmagül Berktay

Geniş anlamda feminizmin temelinde, kadının erkek ile eşitliği; başka bir deyişle kadınların, özgür bireyler olarak ortak nitelikleri açısından erkekler ile eşit değere sahip oldukları fikrinin yattığı söylenebilir. Bu temel değer eşitliği fikrinden, bir hak eşitliği talebine ulaşılır. Ve bu talep, feminizmin tarihiyle iç içe geçmiş durumdadır.

Kadın ve Eşitlik'in[1] ilk makalesi olan ve kitaba da adını veren incelemesinde, Juliet Mitchell, eşitlik kavramını irdelerken "eşit haklar"ın, esas gövdesi çok derinlerde yatan bir buzdağının önemli uç kısmı olduğunu söylüyor; yalnızca uç kısmı olması ise, hem eşitlik kavramının sınırlılığının bir yansıması, hem de kadının ezilmesi sorununun ne denli derin olduğunun bir göstergesidir. Mitchell'in teori düzleminde ele aldığı eşitlik sorununu, Margaret Walters, kitabın son makalesi olan "Kadınların Hakları ve Kadınların Uğradığı Haksızlıklar"da, üç önemli burjuva feminist yazarın yaşamları ve eserlerinin somut bağlamında inceliyor:

> Bu üç yazarın (Mary Wollstonecraft, Harriet Martineau ve Simone de Beauvoir) her biri, bizlerin, ne klişeleşmiş bir kadınlık ne de

---

* *Yapıt*, sayı 9, Şubat-Mart 1985.

[1] *Kadın ve Eşitlik* (der. J. Mitchell-A. Oakley), Kaynak Yayınları, İstanbul, 1984.

> ikinci elden bir erkeklik izi taşımayan, kendimize özgü bir bilinç geliştirmemizin sorunlarına değinir. Her biri, çözmek için onca çaba harcadığı "erkeklik" ve "kabalık" arasındaki kapana kısılmış durumdadır. Her biri, erkeklerle eşit olma hakkı üzerinde ısrar eder ve belli düzeylerde *o eşitliğin ne denli yetersiz olduğunu da görür*. Her biri, kadının neler başarabileceği ve bu başarı için, bu toplumda nasıl bir bedel ödemesi gerekeceği konusunda ipuçları verir.[2]

J. Mitchell'in dediği gibi,

> eşitlik, doğuşundan itibaren bütün demokratik kapitalist toplumların siyasal ideolojisinin ayrılmaz bir parçasını oluşturmuştur. Böylece bu tür toplumun hem en yüksek ülküsünü, hem de en büyük sınırlılığını ifade etmiştir. Liberal ve sosyal-demokrat kişinin zihni, eşitlik inancıyla göklere yükselir ve tıpkı sahibinin bileğine zincirli bir şahin gibi oradan aşağıya inmek zorunda kalır. Çünkü kendi liberal ve sosyal-demokrat düşünce türlerini yaratan kapitalist toplum, yalnızca sözünü ettiği şeyleri pratiğe geçirememekle kalmaz; aynı zamanda, eşitlik inancını dayandırdığı öncül de çok özgül ve, çok dardır. Kapitalist sistem, ideolojik eşitlik kavramının öncülü olarak meta değişimi iktisadî olgusunu alır.[3]

Kapitalizmde eşitlik, ancak yasa önünde eşitlik anlamına gelebilir; eşitlik daima, bir kavram olarak bağrında saklı olan eşitsizliği yadsır. Dayandığı sınıflı toplumun temel eşitsizliklerini dikkate alması mümkün olmadığı için hukukun kendisi, bireyleri soyut birer kategori olarak ele almak zorundadır; genel oluşunun nedeni de burada yatar. Eşitlik, yalnızca, yasa önünde soyut insanlıklarına indirgenmiş kişiler arasında, soyut bir ölçü birimi olarak mevcuttur. Liberal teoriye göre bireyler, toplumsal ilişkilerinden bağımsız olarak bazı haklara sahiptirler. Her birey kendi yaşamından sorumludur ve başkalarının eşit hakları tarafından belirlenmiş sınırlar, yasalar ve kurumlar çerçevesi içinde —ki, bunlar olmadan hakları da güvencede olamaz—

---

[2] Margaret Walters, "Kadınların Hakları ve Kadınların Uğradığı Haksızlıklar"; *Kadın ve Eşitlik*, içinde, s. 162.

[3] Juliet Mitchell, "Kadın ve Eşitlik"; *Kadın ve Eşitlik* içinde, s. 28.

kendi seçimlerini yapmakta özgürdür. Bireyin özgürlüğü, başka herkesin özgürlüğüyle sınırlı olduğu anda ise, bu teorinin onulmaz bir zorlukla karşılaşacağı açıktır. Temel fikir, eşitlik ve özgürlük değerlerinin *birliğini* kabul etmekte, ama bu fikrin biraz geliştirilmesi bunları derhal *karşı karşıya* getirmektedir.

On dokuzuncu yüzyıl liberal düşüncesi, özgürlük alanının bireyin özel yaşantısında, ailede olduğunu varsayıyordu. Kamusal alanda insanlar (erkekler) iradelerini özgürce kullandıkları anda, başkalarının çıkarlarıyla çatışmak zorundaydılar. Bu çatışmayı önlemek için devletin müdahalesi gerekliydi; buna karşılık erkek, ailenin özel alanında özgürlüğünü kısıtsızca kullanabilirdi. Siyasal devlet bireyin haklarını, yaşamını ve mülkiyetini koruma hakkını güvence altına almak üzere yasalar ve kurallar koyarken, yani onun özgürlüğünü kısıtlarken, özel alan bireyin özgürlüğünü yaşadığı alan haline gelir. Bu da karşılığında, bireyin yurttaş ve aile üyesi olarak bölünmesine yol açar. Kamusal yaşamın aile yaşamından işte bu koparılışı ve kadınların da aile içine hapsedilişidir ki, bireysel erkeğin özgürlüğüne anlamını verir. Erkeğin mülkiyet hakkı karısını da kapsadığı için, bu hak pratikte yalnızca emekçilerin sömürülmesi ve özgürlüklerini kullanmaktan alıkonulması anlamına gelmekle kalmaz; aynı zamanda kadının baskı altına alınmasını ifade eder.[4] Erkeğin otoritesi toplum ve iş hayatında sürekli tehdit altında olsa bile, en azından burada, ailesinin sınırları içinde güvencededir. Meta üretiminin gelişmesinin bir sonucu olarak rekabetin şiddetlenmesi ve iş hayatının giderek daha fazla cehennemi andırmasıyla birlikte, evin bir sığınak haline gelmesi de daha çok belirginleşir. İşçinin, gelişen kapitalizm içinde emeğinin ürününden koparılarak şeyleştirilmesi, yabancılaşma biçimini alır. Ama yabancılaşmanın kadınların yaşamları ve bilinçleri üzerindeki etkisi daha da ezici bir nitelik taşır. Erkekler bu

[4] Ann Foreman, *Femininity as Alienation* (Pluto Press, 1977), s. 67.

yabancılaşmayı aile içinde, kadınlarla ilişkileri içinde telafi etmeye çalışırlar, ama kadınların böyle bir olanağı yoktur. Çünkü tam da bu ilişkiler kadının ezilmesinin önemli bir unsurunu oluşturur. Ve kadın ile erkek arasındaki ilişkilerin niteliğinde temel bir değişikliğin gerçekleştirilmesi yolundaki bir talep, liberal özgürlük anlayışının temellerine yönelmiş bir tehdittir.

Mitchell'in deyişiyle, yüksek liberal geleneğin en iyi ve en son temsilcisi olan J. S. Mill, liberal teori ile kadınların kurtuluşunu (özgürlüğünü) uzlaştırmaya çalışır. Bir yandan, kadınlara toplumda eşit haklar tanınmamasının nedeninin büyük ölçüde, erkeklerin onları ev ve aile içine hapsetmesi olduğunu savunur; ama bu kavrayışın uzantıları üzerinde, yani buzdağının görünmeyen kısmı üzerinde düşüncesini derinleştirmek yerine, programsal olarak bu hakları talep etmekle yetinir. Söz konusu programsal taleplerin ise, kadın ile erkek arasındaki mevcut ilişkilerde belirleyici bir değişikliğe yol açacağı kanısında hiç değildir. Liberal teorisyenlerin, liberal eşitlik anlayışı ile kadının kurtuluşunu formel düzlemde uzlaştırma çabaları, bu ikisi arasında pratikte var olan çelişkinin görmezlikten gelinmesini ifade ediyordu. Oysa kadınların pratikte erkeklerle aynı siyasal hakları kullanmaları ve aileden kopmaları, bizzat liberal siyaset çerçevesine yöneltilmiş bir darbe anlamına geliyordu. İşte bu yüzdendir ki, ilk feministlerin eşitlik talepleri, geleneksel aile ve toplum düzenlemesinin temellerine bir tehdit biçiminde algılanmıştır; ve bu tehdidin yarattığı korku öylesine büyük ve yaygındır ki, feministlerin kendileri bile, isyan ettikleri düzenlemelerin, reddettikleri "kadınsılık" klişelerinin baskısını hep üzerlerinde hissetmişler ve savundukları fikirler ile yaşadıktan arasındaki, feminizmleri ile kadınlıkları arasındaki uçurumun derinliğinin acısını çekmişlerdir. Feminizm ile kadınlık arasında yaşanmışlık düzleminde beliren bu uçurum, liberal eşitlik kavramının dayandığı toplumsal ilişkilerin yarattığı çıkmazın bir ürünüdür ve buzdağının derinlerde yatan esas kısmını oluş-

turur. Eşitliğin —bütün sınırlılığı içinde bile— gerçekleşmesinden uzak olunan bir dünyada liberal demokratik hakların savunulması ne kadar önemliyse, buzdağının görünmeyen kısmını bugünden sorgulamak/irdelemek de o kadar önemlidir.

Toplumun özel alan ile kamusal alan biçiminde bölünmesi ve kadının geleneksel olarak özel alana, aileye hapsedilişi ile bu durumun beraberinde getirdiği bütün kötürümleştirici klişelerin baskısı, bu sınırları aşmak isteyen kadınlarda, onulmaz bir parçalanmışlık duygusunun olanca ıstırabına yol açar. Kadın, doğasının her yönünü gerçekleştirebilmek için çabalar ama, "erkeklik" ile "kadınlık" arasındaki kapana kısılmışlıktan bir türlü kurtulamaz. On sekizinci yüzyılın feminist öncüsü Mary Wollstonecraft'ın dediği gibi, kadınsılık bizlere erkeklerin zorla kabul ettirdiği bir şeydir ve kavramın kendisi çelişkilerle doludur: Kadınların gerçek bir kişiliğe sahip olmaları beklenmez. Bireylik olanağını tümüyle yitirmişlerdir; "bütün kadınlar alçakgönüllü ve yumuşak başlı bir tutumla, aynı boyun eğici uysallık ve tatlı bir vericilik karakterini kabullenmelidir." Dış etkenler bu denli önemli olunca da, görünmek, olmaktan daha çok önem kazanır ve bir kadın daima *kadın rolünü* oynamak zorunda kalır. Bu saçma sapan tuzaktan kurtulup insan gibi davranmak isteyen kadını ise, "erkeksi" olduğu için toplumdan aforoz edilme tehlikesi beklemektedir.[5] Bu, kadınlıktan uzak sayılma korkusu, öylesine derine işlemiş bir korkudur ki, ne denli saçma olduğunu aklımızla kavrasak bile, en olmadık zamanlarda derinlerden yüzeye çıkıverir. Hele on sekizinci yüzyılda bu tuzaktan kurtulmak daha da zor, neredeyse olanaksızdı, işte bu yüzden, kendisine zorla kabul ettirilen role isyan eden Mary Wollstonecraft bile, okuyucularına sık sık, kadınları kadınca görevlerinden uzaklaştırmayı düşünmediğini hatırlatır. Ama zaman zaman, gerçek bir kavrayışla, kadınlara uygulanan cinsel baskı-

[5] M. Walters, *Kadın ve Eşitlik* içinde, s. 176.

nın daha büyük toplumsal eşitsizliklerle ilişkili olduğunu da görür. Cinsel ilişkiler, tarafların avantajlı duruma geçmeye çalıştıkları güç ilişkileridir; ve toplum genel olarak yeniden örgütlenmediği sürece, kadın davranışlarında gerçek bir devrim mümkün değildir.[6] Nitekim kendisi de, kendi yaşamında bu "yapay" kadınsılığın boyunduruğundan kurtulmanın ne denli zor olduğunu keşfetmişti. Hayatı boyunca mantığı ile duyguları, zekâsı ile duyarlığı arasında bölünmüş olarak dönüp durdu. Ama gene de bu çelişkiyi, bu bölünmüşlüğü varlığının bir yanını bastırmakla, kadınlığını inkâr etmekle çözme yoluna gitmedi. "Neden hep duygularımla boğuşmak zorunda kalıyorum? Yüreğimi canlandırmak ve verimliliğini arttırmak için verilmiş gibi gözüken şeyler, neden bu denli büyük bir ıstırap kaynağı oluyor" diyerek çarpıcı bir biçimde dile getirdiği acıyı, sonuna dek yaşadı. Mary Wollstonecraft'i, aynı geleneğin bir parçası sayılabilecek Harriet Martineau ile Simone de Beauvoir'dan ayıran ve kanımca —feminist hareket içinde sayılmasa ve hatta ona karşı olsa bile, yaşamının kendisi bir bakıma aynı sorunsalın bir ifadesi, kadın olarak kendini gerçekleştirmenin mücadelesi olan— Rosa Luxemburg'a yaklaştıran şey, işte bu niteliktir.

Mary Wolltonecraft, sevgilisi G. Imlay'a, "bana elinden geldiğince sevgi göstermeye çalışamaz mısın?" diye sesleniyordu. Rosa Luxemburg ise, Leo Jogisches'e mektubunda, "nasıl da bu kadar acımasız olabilirsin... beni ne kadar üzdüğünü bilemezsin"[7] diye yazarken, sevdiğinden kendisine yakın ve açık olmasını istiyordu, kadın olduğunu unutmamasını... ama aynı zamanda, "siyaset sahnesinde tek elle gösteri yapma" hakkını da kıskançlıkla koruyordu. Bu tutum, ikincilliğini kabullenip Sartre"ı "sevinçle izleyen" Simone de Beauvoir'nınkinden çok farklıdır. Belki de bu iki farklı tutumun temelinde, Simone de Beauvoir'nın Sartre'ı kendi "eş"i (sureti) olarak görmesi; buna karşı-

---

[6] Aynı yerde, s. 182.

[7] Rosa Luxemburg, *Sevgiliye Mektuplar* (Kaynak Yayınları, 1984), s. 88.

lık R. Luxemburg'un, kendisini her yönüyle gerçekleştirme, bağımsız bir kişilik, bir "özne" olma hakkına ve olanağına sıkıca sarılması yatmaktadır:

> İkimiz de sürekli olarak bir "iç yaşam" sürdürüyoruz. Bu da değişiyoruz, büyüyoruz demek; dolayısıyla içsel bir çatışma ortaya çıkıyor, bir denge bozukluğu, ruhlarımızın bir yerlerinde bir uyumsuzluk. Bu yüzden iç benlik sık sık gözden geçirilmeli, yeniden uyarlanmalı, uyumlu hale getirilmeli. Bir ruhsal tüketim ve sindirim içinde boğulup gitmemek için kişinin sürekli olarak kendi üzerinde çalışması gerek. Ama var olma, duygusunu yitirmemek için, ki ben bunun dışa yönelik bir yaşam, yapıcı eylem, yaratıcı iş olduğuna inanıyorum, başka bir insan tarafından denetlenmesi gerekiyor kişinin. İşte bu insan yakın olmalı, anlayışlı olmalı, *ama uyum peşinde koşan "ben"den ayrı olmadı.*[8] (Altını ben çizdim —F. Berktay.)

Rosa'nın bilinci hep tetiktedir, hep sorgulayıcıdır, ve onu bir başkasına teslim etmeye hiç niyeti yoktur!

Simone de Beauvoir, haklı olarak, "kadınca" erdemlerin yüceltilmesinin çoğunlukla kadınları farklılıkları içine hapsetme yönünde bir tuzak olduğuna işaret eder. Ancak bu erdemlerin kendi içlerinde kötü olmadıklarını unutmamak gerekir. Simone de Beauvoir özgürdür, ama Margaret Walters'ın dediği gibi, bu, çok önemli deneyim alanlarını reddettiği için mümkün olabilmektedir. Kendi yaşamı ve başarısı, "kadınlığın değerinin azaltılmasına" bağlıdır. Ve bu da yalnızca yapay bir klişeden kurtuluş değil, kendisinde gerçek olan bir şeylerin yitmesi anlamına gelmektedir. Harriet Martineau ise, aynı ikilemin kıskacında, kendisi bir erkek gibi davranmayı seçmiştir: "Onun trajedisi, çalışma (erkeklerin dünyasına kendini kabul ettirme) ile bir kadın olarak kendi kendisini gerçekleştirmenin uzlaşmaz seçenekler olarak önüne gelmiş olmasıdır".[9] Cinsiyet ayrımıyla kutuplaşmış bir dünyada, hakları için mücadeleye girişen

---

[8] Aynı yerde, s. 164.

[9] M. Waiters, *Kadın ve Eşitlik* içinde, s. 219.

kadını bekleyen ikilemin sonucudur bu; kadın, ister varlığını gerçekleştirmeye çalışsın, isterse çelişkiyi kendini bastırmakla çözmeye çabalasın, ödeyeceği bir bedel her zaman olacaktır.

"Arzularım bana yalnızca ıstırap çektirmek için mi verilmiş? Hiç huzura kavuşamayacak mıyım, hiç mutlu olamayacak mıyım?" Mary Wollstonecraft'ın umutsuzluk içinde sorduğu bu soruların cevabı, Margaret Walters'ın deyişiyle, kadının kendisinin kendisine karşı çaresizce bölünmüş olduğu bir dünyada, ger çekten de *Hayır*'dır. Ne var ki, şunları söyleyen Walters'a katılıyorum:

> ...feminizm, ne denli sınırlayıcı ve gizemleştirici olsa da, kadınlık kavramını tümüyle bir kenara atacak kadar savurgan olamaz. Hem erkeklik, hem de kadınlık kavramlarını yeniden tanımlamak ve soyut bir insanlık adına bu kavramların anlamlarından yitirmelerine göz yummamak zorundayız. İnsan olarak eşitlik talep etmek ve kadınlık gizemine saldırmak, hâlâ kadın hareketinin can alıcı taktikleridir ama, bunların ötesine geçmekte olduğumuza ilişkin belirtiler de yok değildir.[10]

Kanunca, Doris Lessing'in *The Golden Notebook*'u işte bu belirtilerden biridir. Kapitalist toplumdaki yabancılaşma ve kadının bölünmüşlüğü konusunda okuduğum en etkileyici şey olan bu romanın kahramanı Anna, kişilik parçalanmasıyla deliliğin eşiğine gelmiş ve böylece kadının bütünselliğinin bu toplumda ancak bilinçdışı bir düzlemde oluşturulabileceğini ima ediyor olsa bile, bu parçalanmanın böylesine derin ve didik didik edici bir eleştirel bakışla betimlenmiş olması, olabilmesi, bu durumun üstesinden gelinebileceği umudunu da bütün canlılığıyla yaşatmaktadır. Tıpkı bu bölünmeye yol açan toplumsal koşulların değiştirilmesi olanağının varlığı gibi, bu umudun varlığı da bir gerçektir. Ve Rosa Luxemburg'un daha çekici bir örnek olması, belki de, bu olanak ile bu umudu birleştirmesi yüzündendir.

---

[10] A.yn.yerde, s. 265.

FEMİNİZMLER*

Gülnur Savran

Giriş: Neden feminizm?

"Feminizm" sözcüğünün ağza alınması bile, çeşitli kesimlerde öfke-alay-küçümseme karışımı bir tepki doğuruyor. Bu tepkilerin "zülf-ü yâre" dokunulmasından kaynaklanan ideolojik haykırışlar olduğunu söylemek tümüyle yanlış olmaz belki; ama fazla kolaycı bir yol bu. Onun yerine, feminizm içindeki belli başlı akımları/anlayışları sergilemeye girişmeden önce, feminizme karşı alınan bu tavırların dayandığı iki temel varsayımı biraz irdelemeye çalışmanın daha verimli olacağı kanısındayım.

Feminizm gerekli ve anlamlı, çünkü kadınların *yalnızca kadın olmaktan kaynaklanan* sorunları var. Çok farklı biçimlerde olmakla birlikte, bu baskıyı, ezilmeyi her sınıftan, her ulustan, her "ırk"tan, her dinden kadın yaşıyor. Gerçi, bu genel düzeyde kalındığında, kadınların nasıl ezildiği ve bu ezilmişliğin nasıl aşılabileceği konusunda fazla bir yol alınabileceğine inanmıyorum. (Bunun aşağıda açıklık kazanacağım umuyorum.) Ancak, başka ezilen sınıf, grup ve katmanlar karşısında kadınların ezilmişli-

---

* *Yapıt*, sayı 9, Şubat-Mart 1985.

ğinin *özgüllüğünü* ortaya koyabilmenin önkoşulu, bu genelliği teslim etmek.

Feminizme karşı olumsuz tavırların kaynaklandığı ilk varsayım, bu noktada ortaya çıkıyor. Çalışan erkekler de ezildiğine göre, kurtuluş mücadelesi ancak çalışanların tümü adına verilecektir; tersi grupçuluk, sekterlik, ters yönden cinsiyetçilik olur... İster sermaye-emek çelişkisi soyutluğunda takılıp kalmaktan olsun, isterse de "insanlığın kurtuluşu" projesini soyut bir hümanizme indirgemekten; bu yaklaşımda gerçek dünyada *var olan* çelişkiler görmezlikten geliniyor. Oysa belli toplumsal ilişkilerin çalışanların tümünü eziyor olması, o çalışanların kendi aralarında da *farklı nitelikte* baskı ve egemenlik ilişkilerinin olamayacağını göstermez.

İkinci varsayım ise bir tür *doğalcılığı* ifade ediyor. Burada, cinsiyete dayalı işbölümünü bir noktadan sonra doğal bir veri olarak almak söz konusu: Eğitimde, çalışma hayatında, siyasal ve hukuksal alanda kadın-erkek eşitliğini kabul edip, iş analığa, ev kadınlığına, cinselliğe geldiğinde, sözde-doğal bir takım yasalara gönlü ferah bir kadercilikle boyun eğmek! Oysa "biyolojik anne"nin "en gerçek ana" olduğunu söyleyen de, çocuğun emzirilme ve bakım süresini düzenleyen de, toplumsal ilişkilerin belirlediği bir işbölümü. Bu işbölümünü sonuna kadar sorgulayabilmek için, kadın/erkek kimliklerinin doğal değil toplumsal ayrımlara dayandığını kabul etmek gerek. Bu doğalcılık aşıldığında, kadınlarla erkeklerin de birer toplumsal grup oluşturduğunu ve feminizmin bir toplumsal grubun bilincinden doğduğunu görmek olanaklı.

Feminizmi çeşitli feminizmler olarak sınıflandırmaya girişirken dayandığım ilke, bu noktaya kadar savunmaya çalıştığım çoklu *belirlenim* anlayışı: Bir grubun, katmanın, kişinin toplumsal konumunu tahlil ederken, birden fazla toplumsal gruba dahil olabileceğini, birden fazla toplumsal belirlenimi üzerinde taşıdığını göz önüne almanın önemli olduğunu düşünüyorum.

Çalışanların arasında kadınlar ve erkekler olduğu gibi, kadınların arasında da sınıfsal, ulusal, etnik ayrılıklar var. Öte yandan, kadınlar tarih boyunca farklı toplumlarda farklı üretim, yeniden-üretim, mülkiyet, siyaset ilişkileri içinde yer almışlar. Tam da bu yüzden, feminizmi anlarken ve yaşarken yukarıda sözünü ettiğim genelliğin ötesine geçmek gerektiği kanısındayım.

Bu yazıda, *eşitlikçi feminizm*, *radikal feminizm*, *sosyalist feminizm* biçiminde bir sınıflandırma yapacağım. Bununla ilgili olarak iki noktaya açıklık getirmek istiyorum. İlkin, bu kategoriler feminizmin tarihinde var olmuş ya da şu anda var olan somut gruplara doğrudan tekabül etmiyor: Bu sınıflandırma, belli başlı anlayışları çerçeveleyebilmek için yaptığım bir soyutlama, örneğin, 19. yüzyıl feminizminin belli temsilcilerinde, ya da bugün Fransa'da Kadın Hakları Bakanlığı'nda egemen olan anlayışta, hem eşitlikçi feminizmden, hem radikal feminizmden izler bulmak olanaklı. Dolayısıyla, burada ayırdığım anlayışlar ne hareketin tarihini kategorize etmeye yönelik, ne de şu anda var olan akımları tüketici bir biçimde kapsamaya.

İkinci nokta, bu sergilemede kendimi yerleştirdiğim bakış açısıyla ilgili. Taramaların, sergilemelerin çarpıtıcı olmamaları için tarafsız olmaları gerektiğine, ya da tarafsız olabileceğine inanmıyorum. Eşitlikçi ve radikal feminizmlerle ilgili açıklamalarım, sosyalist feminist bir bakışın süzgecinden geçmiş değerlendirmeler olacak aynı zamanda.

Üç farklı feminist anlayışı biçimlendirebilmek için belirli alanlar seçtim; farklı anlayışların her birine bu birkaç açıdan yaklaşmaya çalıştım. Belirlediğim alanlardan biri, kadının ezilmesinin kaynağı: Her akımın bu ezilmişliğin köklerini nereye yerleştirdiğine baktım ilkin. Aile ve üretimle ilgili tartışmalara bu bağlamda değinmeye çalıştım. Bunun dışında, her farklı feminizmi kadın/erkek kimliği konusundaki yaklaşımı, çalışma hayatında kadının yerine ilişkin tahlilleri açısından ele aldım. Son olarak da, bu genel bakışın uzantısı olan strateji-örgütlenme

anlayışına kısaca göz attım. Bu seçimi yaparken, Türkiye'deki çeşitli tavırları değerlendirmede en doğrudan ilgisi olacak alanları ön plana çıkarmayı amaçladım.

Eşitlikçi feminizm: Eşit hak sahibi bireyler

Feminizmden, kadınların "bir toplumsal grup olma" bilincini anladığımı söylemiştim. Bu bilincin tarihsel önkoşulu, "eşitlik" kavramı. Toplumun düzenlenmesinde temel ölçü eşitlik olunca, insanların her tür farklılıkların ötesinde eşit haklara sahip yurttaşlar oldukları ilkesi toplumsal ideolojiye yerleşince, kadınlar bir grup olarak ayrıma uğradıklarının bilincine vardılar: Herkes için geçerli olduğu savunulan bir toplumsal ilke kendilerini kapsamıyordu; bir *toplumsal ölçü* açısından kendilerine karşı ayırım yapılıyordu.[1] İnsanlar arasında doğal eşitsizlik olmadığı varsayımına dayanan genç burjuva ideolojisi, kadınları içinde bulundukları ikincil konumun kaynağını toplumda aramaya yöneltmişti bir kez.

Nitekim, feminizmin ilk temel ürünü olarak bilinen *A Vindication of the Rights of Women* (1792) (Kadınların Haklarının Doğrulanması) adlı yapıtın yazarı Wollstonecraft, Rousseau'dan etkilendiğini açık olarak belirtiyor. Rousseau'nun siyasal düşüncesinin temel savlarından biri de eşitliğin ve eşitsizliğin ancak toplum içinde geçerli kavramlar olduğu. Bu düşünüre göre, insanlar aracındaki farklılaşma tarihsel sürecin ürünü. Bu ideolojik çerçeve içinde, Wollstonecraft da, doğal kapasiteleri hiç de farklı olmadığı halde kadınlarla erkeklerin toplum içinde eşitsiz bir konumda olmalarının temelini *eğitimde* buluyor.

---

[1] Bkz: Savran (1982). Feminizmin başlangıcını eşitlikçi ideolojiye dayandırmakla, tekil sorunlar etrafında kendiliğinden oluşmuş kadın başkaldırılarıyla feminizmi birbirinden ayırmış oluyorum. A. Michel, *Feminizm* adlı kitabında (yakında Kadın Çevresi Yayınları'ndan çıkacak) bunun tersini savunuyor.

Aslında, eşitlikçilik anlayışından kaynaklanan birtakım talepler Wollstonecraft öncesine, 17. yüzyıl İngiltere'sine kadar uzanıyor. Bu yüzyılın ilk yarısında, burjuva devrimini hazırlayan ortamda, Püritenlik içinde ve bazı kökenci sektlerde "Tanrı karşısında kadın-erkek eşitliği" talebi gündeme geliyor: Kadınlar kiliselerde tartışmalara katılma ve hatta vaaz verme hakkına sahip oluyorlar.[2] 1640'lardan sonra, eşitlik talepleri daha siyasal-ekonomik bir niteliğe bürünüyor. Bu yüzyılın sonunda, Astell, *A Serious Proposal to Ladies* (1694) (Hanımefendilere Ciddi Bir Öneri) adlı yapıtında, yükselen burjuvazinin bilim-ticaret-meslek dünyasında kadınlara da yer istiyor; bu dünyaya erkeklerle eşit olarak katılma talebini dile getiriyor.

Ancak, Wollstonecraft öncesindeki çeşitli hareketler de, yazılan kitaplar da *kısmî* eşitlik talepleri: Hemen hepsinde, kadın-erkek eşitliği *özgül* bir alana ilişkin olarak gündeme getiriliyor. İlk kez Wollstonecraft, bir toplumsal grup olarak kadınların sorunlarını eşitlikçi bir felsefenin *bütünselliği* içinde ele alıyor.

Eşitlikçi feminizm, Mill ile birlikte liberalizm damgasını da taşımaya başlıyor. Gerçi Wollstonecraft da kadınların ezilmişliğinin kaynağını eğitimdeki fırsat eşitsizliğinde buluyor ve dolayısıyla da "kurtuluşu" bireylerin eşit fırsatlara sahip olmasına bağlıyordu. Ancak Mill'in liberal vurgusuyla, "bireyin özgürlüğü" ilkesi eşitliği belirleyen temel ilke haline geliyor.[3] Mill'e göre, "çağdaş" toplumların temel varsayımı insanların belli bir toplumsal konumun içine doğmadıkları. Böyle olunca, bu konum *yasal* olarak da belirlenmemeli: Kadın-erkek her bireyin, kendisi için iyi olanı, özgür seçimiyle kendisinin belirlenmesi gerek. Yasalar, hiçbir alanda, kadınlarla erkekleri rekabet edemeyecek biçimde sınırlandırmaman. Dolayısıyla, eşitlikçi feminizmin Mill'in liberalizmiyle edindiği boyut, özgür rekabet

---

[2] Stone (1979), s. 225-228.

[3] Bu konuda benzer bir yaklaşım için, bkz: Mitchell (1984).

hakkı; bireylerin gizilgüçlerini (potansiyel) gerçekleştirme fırsatlarına eşit olarak sahip oldukları bir yasal düzen talebi.

19. yüzyılda eşitlikçi feminizm önce *yasal* haklar konusunda mücadele veriyor: İngiltere'de evli kadınlar, bir yandan "Evli Kadınlar İçin Mülkiyet Hakkı"nı, öte yandan da boşanmış kadınların "Çocukları Üzerinde Velayet Hakkı"nı elde ediyorlar; bekâr kadınların da eğitim ve çalışma alanlarında bazı kazanımları oluyor. Ancak, kadınların kendi yaşamlarını denetleyememesi olgusu sürüyor. Yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başında ise, İngiltere ve Amerika'da mücadele siyasal haklar mücadelesine dönüşüyor. *Oy hakkı*, kadınlar için bu denetimi sağlamanın simgesi haline geliyor. Kadınların gözünde ekonomik-sosyal-siyasal eşitlik için bir *araç* oy: Bu araçla, var olan toplumsal düzenin içinde bile sonsuz olanaklara sahip olabileceklerini umuyorlar.[4]

Eşitlikçi feminizmi, feminizmin "anası" olarak gördüğüm için, bu anlayışın tarihsel kökenleri üzerinde biraz durma gereğini duydum. Bir kez "eşitlik" ve "bireysel özgürlük" ilkelerini bu feminizmin oluşturucu öğeleri olarak belirledikten sonra, bu anlayış çerçevesinde kadınların ezilmişliğinin nasıl tahlil edildiğine daha genel olarak girmek istiyorum.

Eşitlikçi feminizmin bakış açısını fırsat eşitliği anlayışının belirlediğini söylemiştim. Bu anlayışa göre, eşit hakların olduğu yerde bir ezilmeden söz edilemez: Bireyler, özel yasalarla kısıtlanmadıktan sürece, yeteneklerine göre istedikleri hedefe ulaşırlar, ya da ulaşamazlar. Önemli olan, onlara bu olanağın tanınmasıdır. Bu yaklaşımla tutarlı olarak, eşitlikçi feminizm çerçevesi içinde mücadelenin nihai hedefi, kadınların özel kısıtlamalara tabi olmaktan kurtulmalarıdır.

Mill'in gözünde bu kısıtlamalar, kapitalizm-öncesi toplumlardan devralınmış kalıntılar. Bu yüzden de, Mill, kadınla-

---

[4] 19. yüzyılla ilgili daha kapsayıcı bir çerçeve için, bkz: Tekeli (1982), s. 75-81.

rın ezilmişliğini kölelikle karşılaştırıyor: Her ikisi de bireyin kendisine sahip olamadığı durumlar. Evlilik eşitsiz koşullarda gerçekleştiği ve kadın için tek seçenek niteliğini taşıdığı sürece de, bu kölelik durumu aşılamayacak.[5]

Eşitlikçi feminizmde, çeşitli eşitsizlikler kendi başlarına birer sorun olarak algılanıyor; bu yüzden de mücadelenin perspektifini, farklı alanlardaki —eğitim, çalışma, mülkiyet, yurttaşlık, evlilik— eşit hak talepleri oluşturuyor. Bu eşitsizliklerin üzerine oturtuldukları ortak bir temel yok. Toplumsal bütünün, biyolojik yeniden üretimin (üremenin) aldığı toplumsal biçim, cinsiyete dayalı işbölümü gibi temel ilişkilere bağlanmıyor eşitsizlikler. Ev kadınlığı, analık gibi cinsiyet rollerinin eşitsizliğe yol açmayacak bir biçimde düzenlenmesine çaba gösteriliyor; ancak bu "rollerin" hangi toplumsal ilişkilerden kaynaklandığı gündeme gelmiyor.

Bireylerin eşit hak sahibi olmalarıyla sınırlı kalan bu perspektif, yazının başında değindiğim doğalcılıktan izler taşıyor. Bireylerin doğal yetenekleri, eğitimle de beslenerek geliştiğinde, erkek kimliği/kişiliği çıkıyor ortaya. Başka bir deyişle, erkek özellikleri doğal özellikler olarak donduruluyor. Sorun yalnızca kadın kimliği ile ilgili: Eşit hakların kadınlara verilmediği, gelişmelerinin engellendiği bir bağlamda, kısıtlanmış, azgelişmiş bireyler oluşuyor; kadın kimliği bu çarpık-eksik bireyin ifadesi. Dolayısıyla, veri olarak alınan erkek kimliğine ulaşmak, "birey" olabilmek, mücadelenin asıl hedefi; eksik hakların tamamlanması da bunun için gerekli. Erkek kimliğinin güçlülük, rekabetçilik, ussallık gibi özelliklerinin gerçekten istenilir olup olmadığı sorunsallaştırılmıyor.

Bu feminizm anlayışında egemen olan "kendini kurtarmış güçlü kadın" yüceltmesi, Wollstonecraft'ın yazılarında çok be-

[5] Mill (1970), s. 125-156.

lirgin. 18. yüzyıl Aydınlanması'nın da etkileriyle, eğitim ve usallık en önemli değerler bu yazılarda. Öte yandan, bu değerler tam da erkek özellikleri olarak çıkıyor karşımıza. Yazar, "yetkin" erkek bireyler karşısında kadınların durumunu açıktan açığa küçümsüyor:

> Kafasının yetiştirilme tarzı yalnızca tutkularını ateşlemeye yönelik olmuş bir varlığın durumu gerçekten de içler acısı olmalı... Bir yandan tutkular böylesine pohpohlanırken, öte yandan yargı yetkisi de hiç biçimlendirilmeyince sonuç ne olabilirdi ki? Kuşkusuz, çılgınlık ve delilik karışımı bir şey.[6]

Duygusallık, kurnazlık, bencillik de bu karışımı tamamlayan başka özellikler. Wollstonecraft'ın bütün isyanı, kadınların "kadınsılığa" hapsedilmelerine karşı. Bu konumun nasıl oluştuğunu, erkek "alanları" ile kadın "alanları"nın ve bunlara uygun kimliklerin nasıl ayrıştığını sorgulamıyor.[7] Üstün olma, erkek becerilerini edinme perspektifi, 19. yüzyılda Amerika'da verilen oy hakkı mücadelesinde de belirgin: Örneğin, ünlü "sufrajet"lerden Stanton ve Anthony, özellikle "erkek alanı" olarak bilinen matbaacılığa girebilmiş çok az sayıdaki "üstün" kadın işçiyle çalışmayı çok önemsiyorlar.[8]

Eşitlik çerçevesi, cinsiyet ayrımlarının aşılmasını eşit haklara sahip olmuş bireylerin, kendi kimliklerinden kurtulup erkek alanlarında var olabilmelerine bağlıyor. Dolayısıyla, bir olumsuzluktan olumlu bir duruma geçiş süreci olan bu kurtuluşta, birey (bir kez eşit haklar edindiğinde) kendi kendisiyle baş başa. Ancak kadınların, engellemeleri (yeni-feminizmde[9] toplumun

---

[6] Wollstonecraft (1970), s. 67.

[7] Wollstonecraft, Martineau ve de Beauvoir'nın paylaştıkları bu anlayış konusunda, bkz: Walters (1984).

[8] DuBois (1979).

[9] Yeni-feminizm terimini 1960'ların sonunda yükselen dalganın radikal/sosyalist olarak ayrışmamış hali için kullanıyorum. Bu terim için bkz: Tekeli (1983).

kadınlara yüklediği cinsiyet rollerini) aşarak birey olma, özgür irade sahibi özne olma talep ve çabaları, eşitlikçi feminizme özgü değil. Her tür feminizmde yer yer ortaya çıkıyor bu eğilim. Öte yandan, Giriş'te de değindiğim gibi, buraya kadar ele aldığım tarihsel örnekler eşitlikçi feminizmin arı bir biçimde somutlaştığı örnekler değil: Piyasa ilişkilerinin rekabetçiliğine, bilimin ussallığına dahil olma uğraşı veren kadınların yanı sıra, genel çerçevesi eşitlikçi olan bu feminizm içinde kadınların özgeci dünyasını, analığı yüceltme eğilimleri de var. Ayrıca, Wollstonecraft'ın kendisi, kadının iyi bir anne ve iyi bir eş olması için de eğitilmesi gerektiğini savunuyor zaman zaman. Bu genel eşitlik çerçevesi içinde çeşitli talepler içiçe girmiş; feminizmler bugünkü anlamında ayrışmamış.

Günümüzde eşitlikçi feminizm anlayışı İngiltere ve Fransa'da "Eşit Ücret", "Meslek Eşitliği" ve "Cinsiyet Ayrımı" yasalarında ifadesini buluyor; Amerika'da ise, daha belirgin bir biçimde liberalizm damgasını taşıyan "Eşit Haklar Değiştirgesi" (ERA) mücadelesinde. 1970'lerin başından bu yana Amerikan siyasal yaşamının gündeminde olan ERA, her alanda kadın-erkek eşitliğini Anayasa hükmü haline getirmeye yönelik. Böylece, yasalarda kadınlara karşı ayrım güden hükümler konusunda Yüce Mahkemeye başvurulması olanağını getiriyor. ERA'nın temel mantığı tümüyle liberal-eşitlikçi bir mantık: Yasalarda kadınların haklarını sınırlayan hükümlere yer olmayacak; ama bugüne dek süregelmiş eşitsizlik dolayısıyla kadınlarla erkekler arasında açılmış olan arayı kapatacak, kadınların lehine *olumlu* hükümler de bu düzenlemenin dışında kalıyor. Olumlu yönde (kadının lehine) ayrımlara gidildiği yerde de bu, geçici bir düzeltme niteliğinde: Fırsat eşitliği sağlandığında bu düzeltme de ortadan kalkıyor.

ERA'nın ikinci temel ilkesi de, kişisel-özel alanla kamu alanı arasındaki ayrımı titizlikle korumak. Yeni-feminizmin "kişisel olan siyasaldır" sloganıyla tümüyle karşıtlık içinde olan bu

tavır, ERA üzerindeki liberalizm damgasının bir belirtisi. Kapitalizmle birlikte, toplumsal üretim ailenin dışına çıkınca, aile salt özel yaşamın alanı haline geliyor. Liberal ideoloji bu ayrımı mutlaklaştırıp, dondurmuş: Devletin, piyasa ilişkilerine müdahale etmesine karşı çıktığı gibi, aile yaşamına ilişkin düzenlemelere de gitmemesi gerektiğini savunuyor.[10] Bu ayrımın doğrudan uzantısı, kadınların aile-içi ilişkilerinin, analık ve cinsellikle ilgili sorunlarının kişisel sorunlar gibi görülerek bastırılması. İşte yeni-feminizm, söz konusu sloganıyla bu sorunları kamu alanına çekmiş, siyasallaştırmış bir anlamda.[11] Bu sorunların ortak mücadele konusu haline gelmesi, özel-kişisel alanla kamu alanı arasındaki ikiliğin sorguya çekilmesi demek. Oysa, ERA çerçevesinde bu sorgulamaya yer yok:

> ERA yasalar konusundaki yaklaşımlarla ilgilenir, kişisel ilişkilerle değil. Kapıyı kimin açtığı, çöpü dışarıya kimin çıkardığı, evin geçimini kimin sağladığı yasal sorunlar değildir... Bir çift, kocanın ev dışında, kadının da ev içinde çalışacağına karar vermişse, bu, ikisinin arasındaki özel bir meseledir.[12]

Özel alan ile kamu alanı arasındaki ayrımın bu biçimde dondurulması, kadınların ezilmişliklerinin yalnızca hukuksal-siyasal bir sorun olduğu varsayımıyla son derece tutarlı. Bu varsayım eleştirilmedikçe, eşitsiz hakların —eşit hakların olduğu yerde de eşitsiz *durumların*— ötesine geçmek olanaksız.

Eşit hakların, kendiliğinden, eşit durumları sağlamadığı, İngiltere'de, "Eşit Ücret" ve "Cinsiyet Ayrımı" yasalarının 1975'te

---

[10] Thatcher ve Reagan yönetimleri, çocuk kreşleri ve yuvaları, sağlık hizmetleri, yaşlıların bakımı gibi alanlarda devlet harcamalarını keserken bu gerekçeye başvuruyorlar. Böylelikle, kadınlar bu işleri üstlenme "özgürlüğüne" kavuşmuş oluyor!

[11] Kadınların kocalarından dayak yedikleri zaman, bir süre kalmak üzere sığınabilecekleri dayakevleri, vb. türünden girişimler, hep bu yeni anlayıştan kaynaklanıyor. Kişisel olanın siyasallaştırılmasından önce, dayağın "özel" bir mesele olarak üstü örtülürdü.

[12] Reagan (1976).

yürürlüğe girmesinden sonra çok açıkça ortaya çıktı. Bu yasalardan ilki, "aynı ya da çok benzer işleri yapan" kadın ve erkek işçilere eşit ücret verilmesini öngörüyor. İşverenler, yasanın kabul edilmesiyle yürürlüğe girmesi arasındaki beş yıl(!) içinde öyle düzenlemeler yapıyorlar ki, aynı işyerinde çalışan kadın ve erkek işçiler farklı tür işlere dağılmış oluyorlar. Kadınların çalıştıkları işte karşılaştırma yapmak için örnek alabilecekleri "erkek ücreti" kalmıyor![13]

Başlangıçta "Eşit Ücret" yasasını tamamlaması beklenen "Cinsiyet Ayrımı" yasası ise, "bir kadına, aynı durumdaki bir erkeğe davranıldığından daha kötü davranmayı" yasadışı hale getiriyordu. Ancak bu yasa "Eşit Ücret" yasasındaki soyut-biçimsel eşitliğin aşılmasını sağlayacak hiçbir önlem sunamazdı. Çünkü bu iki yasanın geçerlilik alanları ayrılmıştı: "Cinsiyet Ayrımı" yasası sözleşmeye dayanmayan, dolayısıyla da ücret ve istihdam sorunlarının dışında kalan alanları ilgilendiriyordu yalnızca.[14]

Eşitlikçi feminizm çerçevesinin bu sınırlarını aşmak için, eşitlik ilkesinin kendisini sorguya çekmek gerekiyor. Yeni-feminizmin bir başka katkısı da bu konuda: Geçmişten beri süregelen eşitsizliğin somut etkileri, ancak eşitsiz, yani kadınlar lehine önlemlerle ortadan kaldırılabilir. Bazı iş ilânlarını yalnızca kadınlara yönelik olarak hazırlamak; eğitim kurumlarında ve işyerlerinde kadınlara özel kontenjan ayırmak; işe almada aranan beceri ve yetenekleri yeniden saptamak; eleme yöntemlerini irdelemek ve eleştirmek; kadınlara özel "yetiştirme" kursları açmak, "olumlu eylem" (*Positive Action*) programının kapsadığı önlemlerden bir bölümü. Oysa tutarlı bir eşitlikçilik, kadınlarla

---

[13] Coote/Campbell (1982), s. 108-109. 1975'te Avrupa Ekonomik Topluluğu'na üye ülkeler, "aynı ya da çok benzer işler" ölçütünü "aynı değeri taşıyan işler" olarak değiştirdiler. İngiltere bu tür bir uygulamayı doğru dürüst yerleştirmediği için uluslararası yargı mercilerine şikâyet edildi.

[14] Aynı yerde, s. 113.

erkeklere eşitler olarak yaklaşılmasını savunmak zorunda: Tersine davranmak, bu bakış açısına göre, kadınları küçümsemek, özgürce gelişmelerini engellemek anlamına gelir.

Fransa'da ise Kadın Hakları Bakanlığı bu soyut eşitlikçiliği bir ölçüde aşmış durumda. "Meslek Eşitliği" yasasına, fırsat eşitliğini durum eşitliğine dönüştürmeye yönelik önlemleri de dahil etmiş.[15] Bu yasa, Bakanlığın arı bir eşitlikçi feminizm çerçevesinin ötesine geçip, yer yer yeni-feminizm anlayışından da izler taşıyor olmasının somut bir örneği.

Ancak, kadınların ezilmişliğinin gerçek kaynağına varabilmek için, cinsiyete dayalı işbölümünün kendisini, bunun temel direklerinden biri olan aileyi ve bu işbölümü bağlamında oluşmuş kadın/erkek kimliklerini irdelemek kaçınılmaz. Bu süreç, 1960'ların sonunda ortaya çıkan yeni-feminizmin kişisel-özel alanı siyasetin içine çekmesiyle başlıyor.

Radikal feminizm: Eşit hak sahibi bireylerin ardındaki kadın-erkek bireyler

"Radikal" feminizm, başlangıçta, yeni-feminizmin kendisini eşitlikçi-liberal feminizmden (eski biçimiyle olsun çağdaş biçimiyle olsun) ayırmak için benimsediği bir nitelemeydi. Feministler bu terimi, hak eşitliği çerçevesinin ötesine geçerek, erkek egemenliğinin derinde yatan kaynağını gündeme getirdiklerini belirtmek için kullanıyorlardı. Eşitlikçi feministlerden farklı olarak, talepleri var olan düzenin içinde erkeklerin yanında ve onlarla eşit bir konumda yer almak değildir. Radikal oluşları, kadın-erkek eşitsizliğinin köklerini yeniden üretim ilişkilerinde ve ailede aramalarıydı. Bu nitelikleriyle, yeni feministlerin tümü bir anlamda sistem-dışı, "devrimci" bir perspektife sahipti.

Radikal/Sosyalist ayrımı ise eşitsizlik olgusundan daha "derinlerde bir yerde" yatan bu köklerin tam olarak *nerede* yattığı

---

[15] Bkz: Savran (1983).

ve nasıl *tahlil* edildiğine bağlı olarak gelişti.[16] Bu tahlilin bir yönü de toplumsal sınıflarla cinsler arasındaki bağlantıyla ilgili: Radikal feministler, erkeklerle kadınları ayrı birer *sınıf* olarak görüyorlar.

Bu anlayışa göre, cinsiyete dayalı işbölümü tarihteki ilk işbölümüdür; bu işbölümünden kaynaklanan egemenlik ilişkisi de ilk sınıf ayrımını oluşturur. Kadınların ezilmişliğinin *ilk* ezme-ezilme ve egemenlik ilişkisi oluşundan kalkarak, radikal feministler bu ilişkinin en *temel* egemenlik ilişkisi olduğu sonucuna varıyorlar. Bu feminizm anlayışına göre, "en temel" oluşun çeşitli boyutları var: İlk olmanın yanı sıra en yaygın, en derinde yatan egemenlik ilişkisi bu. Sınıf, "ırk" ayırımlarının, farklı hiyerarşi biçimlerinin örneğin kuşaklar-arası hiyerarşi) tümü, bu ilk ve en temel egemenlik ilişkisinden kaynaklanıyor: Tarihin bir ezenler-ezilenler mücadelesi olması, erkek egemenliğinin belirlediği bir süreç. Dolayısıyla da, günümüzdeki sınıf ilişkilerini, "ırk" ayrımına dayalı ezme-ezilme ilişkilerini biçimlendiren, onlara damgasını vuran *bu* egemenlik biçimi.

Kanımca bu mantıkta şöyle bir sıçrama var: Tarihsel olarak ilk olmak, tüm egemenlik ve sınıf ilişkilerinden *önce* gelmek, *bugün* en *temel* olmak anlamına gelmez. Tarihsel süreç içinde bu ilk "sınıf" ilişkisi, başka, daha temel toplumsal ilişkiler tarafından belirleniyor hale gelmiş olabilir pekâlâ. *İlk nedenin* ne olduğu sorusuna verilen yanıt, her zaman, *geçerlikteki belirleyicinin* ne olduğunu söylemez bize. Bu ikisini özdeşleştirmek, "köken" sorunuyla "temel belirleyici ilişki" sorununu birbirine karıştırmaktır. Bu karışıklık, radikal feminist yazında şöyle somutlaşıyor: Bu yazarların, kadınların *ne zaman* ezilmeye

---

[16] Bu sınıflandırma büyük ölçüde Anglo-Amerikan feminizmine dayanıyor. Tekeli'nin de belirttiği gibi (Tekeli, 1982, s. 68-85), 19. yüzyılda kadın hareketi İngiltere ve Amerika'da (Almanya ve Fransa'dan farklı olarak) sosyalist hareketle iç içe gelişmedi. Dolayısıyla da, sosyalist/radikal ayrımı yeni-feminizmin içinde —ve belki de Kıta Avrupası'na bakarak daha keskin bir biçimde— oluştu.

başladıkları ve tarihte *neden* bu egemenlik ilişkisinin kurulduğu sorularına verdikleri yanıt ile *bugün nasıl* ezildikleri sorusuna verdikleri yanıt, aynı.[17]

Radikal feministlerin, kadın-erkek arasındaki ilişkiyi bir sınıf ilişkisi olarak nitelendirmeleri, erkek egemenliğinin kaynağını nasıl tahlil ettikleriyle yakından ilgili. Bu tahlil, farklı biçimlerde de olsa, tüm radikal feministleri ataerkil (patriarkal) bir düzenin tarihteki ilk işbölümünden bu yana sürmekte olduğu sonucuna götürüyor. Bu feministlerin, ataerkil düzen tahlillerinde paylaştıkları en önemli nokta, söz konusu düzenin, tarih boyunca gelmiş geçmiş farklı üretim tarzlarının yanı sıra ve onlardan bağımsız olarak varlığını sürdürdüğü. Kadın-erkek ilişkisinin, başka sınıfsal ilişkilerin belirleyemeyeceği, etkileyemeyeceği, ortadan kaldıramayacağı bir sınıfsal nitelik taşıması da, ataerkil düzenin öncelliği ve/veya bağımsızlığı ile ilgili.

Ancak, radikal feministlerin hepsi aynı biçimde açıklamıyorlar ataerkil yapıyı. Kiminde ekonomik bir temeli var bu düzenin, kiminde ise siyasal ya da biyolojik. Firestone, ataerkillik konusunda ilk bütünsel tahlil yapan yazar olduğu için, önce onun biyolojik açıklamasını ele alacağım.

Firestone'a göre, gerçek bir maddeci tarih anlayışının, ekonomik ilişkilerden daha derinde yatan çelişkilere, biyolojik belirlenimlerden kaynaklanan egemenlik biçimine uzanması gerek. Bu maddeci anlayışı geliştirirken kalkış noktası, eşitsizliğin erkekle kadının yaratılışlarındaki farklılıktan doğduğu. Bu eşitsizliği kadının *üremedeki* rolü belirtiyor: "Bu ayrılık kendi başına bir sınıf sisteminin gelişmesine yol açmamıştır; sınıflaşmaya bu ayrılığın üremedeki işlevleri yol açmıştır."[18] Kadınların ezilmesinin temeli, bu ayrılığın kendisi olmasa bile yine de biyolojik üreme birimi olduğu ölçüde "biyolojik aile", tüm egemen-

---

[17] Radikal feminizmde "doğuş-kökenler" sorunu ile "belirlenim" sorununun karıştırılmasıyla ilgili olarak, bkz: Eisenstein (1979).

[18] Firestone (1979), s. 20.

liklerin içinde doğduğu alan. Bu birimin dağılması, doğurganlığın önce denetlenmesi, giderek de bu yükümlülüğün kadınların omuzlarından alınmasıyla olanaklı, Firestone'a göre. Doğaya egemen olarak, doğayı dönüştürerek doğurganlığın kadınlardan alınması, kadınla erkek arasındaki biyolojik farklılığın bu belirleyici yönünü ortadan kaldıracak. Zaten bunun dışındaki biyolojik farklılıklar Firestone için olumsuz bir anlam taşımıyor; cinsiyet ayrımına yol açan, kadının doğurgan olma özelliği.

Firestone erkek egemenliğini *dolaysız* bir biçimde üremeye bağlıyor: Bu egemenlik, kadının doğurganlığı yüzünden erkeğe bağımlı olmasının sonucu. Ancak, doğurganlığın erkek egemenliğine *nasıl* yol açtığına ilişkin bir açıklamaya yer yok bu tahlilde. Bu açıklamanın yerine, doğurganlık ile erkek egemenliği arasında *doğrusal* bir *neden-sonuç* ilişkisi var.[19]

Firestone'da ataerkillik, tüm egemenlik ilişkilerini, sınıf çelişkilerini kucaklayan bir düzen; Millett'ta[20] ise, ekonomik ve toplumsal çelişkilere öncel bir siyasal güç ilişkileri sistemi. Firestone'da olduğu gibi burada da, ataerkillik bütün toplum biçimlerinde varlığını sürdüren temel *sınıf* çelişkisine tekabül ediyor. Her toplumsal bütünde önsel olarak (*a priori*) var olduğu için de, içeriği belirlenmemiş, son derece genel bir kavram. Bu evrensellik bağlamında, siyasal kurumların hepsi türdeş: Hepsi de her zaman cinsiyetçiliği, ırkçılığı ve sermaye egemenliğini bir arada yansıtıyorlar.[21]

Millett'ın tahlili, bu genellik ve belirlenmemişlik sonucunda ataerkilliği temeli olmayan bir ideolojik işleyişe indirgiyor. Varlığıyla kendi kendisini açıklayan bir düzen neredeyse. Ataerkil güç ilişkilerinin yeniden üretimini açıklayan tek şey, bu gücü elinde tutan erkeklerin bilinçli çabaları.

---

[19] Firestone eleştirisi için, bkz: Barrett (1980), s. 11-12 ve s. 195-196; Mitchell (1971), s. 90; Elsenstein (1979).

[20] Millett (1973).

[21] Millett eleştirisi için, bkz: Kaplan (1982); Mitchell (1971), s. 83-84.

Erkek egemenliğini, kendi terimleriyle, ataerkil düzenin sınırları içinde kalarak anlamaya çalışmak, radikal feminizm içinde oldukça yaygın bir eğilim. Firestone'un durumunda biyolojik aile sadece varsayılıyor, açıklanmıyordu; Millett'ta ise, ataerkillik, erkek egemenliği ve erkeklerin ataerkil tutumları bir kısır döngü adeta; bu durumda tek çıkış yolu komploculuk savları. Bu konuda, tipik radikal feminist yaklaşımı yansıtan bir örnek şu: "Kapitalizm de sosyalizm de erkek iktidarına dayanan (yani erkekler tarafından kendi amaçları için yaratılmış) sistemlerdir..."[22]

Radikal feminizmin Anglo-Amerikan kanadının en önemli öncüleri olan Firestone ve Millett'tan Fransa'daki radikallere geçtiğimizde, ataerkil düzen anlayışı bir ölçüde değişiyor. Delphy ve Thévenin gibi feministler kendilerini özel olarak "radikal" diye nitelendirmiyorlar; ayrıca, oldukça ince ayrımlara başvuran bir tarihsel maddeci yöntem kullanıyorlar. Ancak, benim buradaki sınıflandırmada kullandığım ölçüt açısından, radikal feministtir bu yazarlar: Kadınların erkekler tarafından *sömürülen* bir *sınıf* oluşturduğunu savunuyorlar. Kaldı ki, ataerkil düzen anlayışları, son tahlilde, belli açılardan Firestone ve Millett'a yaklaşıyor.

Delphy, kadın sorununa tarihsel maddeci bir biçimde yaklaşmak için üretim ilişkileri, sömürü ve sınıf kavramlarını kullanmak gerektiği savından hareket ediyor. Kadını bu kavramların oluşturduğu bir çerçeve içine yerleştirdiğimizde de şu çıkıyor ortaya: Ataerkil düzen, kadının *evlilik bağına* dayalı olarak kocası için iş yapma zorunluluğundan kaynaklanır. Kapitalizm-öncesi dönemde kadın hem (var olduğu yerlerde) pazara yönelik üretime katılır, hem de aile tüketimine yönelik üretimi sürdürür. Kapitalizmde, dışarıda ücret karşılığı çalışan kadın da çift iş yapıyordu: Kendi geçimini kendisi sağladıktan sonra, ko-

[22] Sarah (1982), s. 137.

cası için de emek harcamak zorundadır. Gerek bu iki durumda, gerekse de dışarıda ücret karşılığı çalışmadığında, ev emeği, kadının bir köle ilişkisi içinde yaşadığı anlamına gelir. Kadınların ilk sınıfsal belirlenimi bu köleliktir; dışarıda çalışan kadınlar bu ortak sınıf belirleniminin üzerine eklenen bir ikinci sınıfa da aittirler işçi, burjuva, vb. olarak.

Bu yaklaşımda, ataerkil düzen özgül, bütünsel bir üretim tarzı oluşturuyor. Bu üretim tarzının ekonomik temeli ev emeği; sömürülen sınıfı da kadınlar. Ataerkil sistem, "altyapısıyla-üstyapısıyla sınırlar belirlenmiş bir üretim tarzı."[23]

Delphy ve Thevenin'in ataerkil düzen tahlili, aradaki farklara karşın, Firestone ve Millett'ta da belirgin olan bir özelliği taşıyor. Kapitalizm-öncesi eve dayalı ekonomide ev emeği ile kapitalizm bağlamında yer alan ev emeği, *aynı* ataerkil düzenin temelini oluşturuyor. Bu açıdan bakıldığında, ataerkillik *tarih-ötesi*, değişmez bir sistemin her şeyden bağımsızmışçasına varlığını sürdürmesi.

Kadınların ezilmişliğinin tarih boyunca süreklilik taşıyan ve yaygın bir olgu olduğunu vurgulamak için, sosyalist feministler de ataerkillik kavramına başvuruyorlar. Ancak radikal feminizm bu sürekliliği tek boyutlu ve değişmez bir sürece indirgiyor. Ataerkilliğin farklı toplumsal ilişki biçimleriyle bağlantılı olarak dönüştüğünü ve farklı toplumsal yapılarda o yapının özgüllüğünü taşıdığını görmüyor.

Radikal feminizmde, ataerkil düzenin taşıdığı tarih-ötesi nitelik, tahlilleri ayrıntılarda farklılaşan birçok yazarın "aile"ye bakışında da ortaya çıkıyor. Firestone'un "biyolojik aile"si gibi; Millett'ta erkek egemenliğinin aktarıcısı olan aile de, Delphy ve Thévenin'de kadına ev emeği yükümlülüğünü getiren aile de,

---

[23] Thévenin (1980), s. 94. Delphy (1970). Kendilerine "Marksist radikal feminist" diyen Thévenin ve arkadaşları ile Delphy arasında da farklılıklar var; ancak burada bu ayrıntılara girmem olanaksız.

zaman içinde özde dönüşmüyor; farklı sınıfsal ve kültürel bağlamlarda da aynı temel yapıya dayanıyor. Kapitalizm-öncesi ailede ve kapitalist üretim ilişkileri içinde yer alan ailede, erkek egemenliğinin evrensel yönünün farklı biçimlerde somutlaştığı hiç açık değil. Bu, böyle bir çerçeve içinde pek olanaklı da değil; çünkü radikal feminizm, ataerkilliği yalnızca aile içindeki karı-koca ilişkisinden kalkarak açıklıyor aslında. Dolayısıyla da, biyolojik açıklamalara başvursun vurmasın, neredeyse doğal olarak belirlenmiş bir işbölümünden ve kadın-erkek ilişkisinden hareket etmiş oluyor.

Bu doğalcılık, garip bir biçimde, feminizme karşı çıkan ideolojiyle radikal feminizmi birbirine yaklaştırıyor. Radikal feminizm, bu ideolojiye onun alanında ve onun öncüllerinden hareket ederek tepki gösteriyor. Doğurganlık, emzirme ve bir kimlik biçimi olarak analık arasında kurulan sözde-doğal bağıntıyı devralmış oluyor. Doğurma, cinsel faaliyet ve toplumsal cinsiyet kimlikleri (*gender-identity*) arasındaki bağı sorgulamak yerine, kimi radikal feministler doğurmaya karşı çıkıyorlar, kimi de heteroseksüelliğe.

Bir yandan, ataerkilliği komplocu bir siyaset-ideoloji olarak görmek, öte yandan da biyolojik işlevlerle toplumsal cinsiyet kimlikleri arasındaki bağı koparmamak, bir anlamda gerici bir koruma sürüklüyor birçok radikal feministi: Erkeklerin "bilinçli" saldırganlığı karşısında kadınların barışçılığı, erkeklerin sömürücülükleri karşısında kadınların anaçlığı-vericiliği yüceltiliyor.[24] Kadın kimliği doğal bir öze sahipmiş de, erkek-egemen toplum onu çarpıtıyor, sakatlıyormuşçasına savunuluyor bazı "kadınsı" özellikler. Bu bağlamda yapılması gereken şeyin ne olduğu açık: Ataerkil ilişkilerden, erkeklerden uzak durmak ve etrafımıza bilinçli olarak doladıkları ideolojik zinciri kırmak.

---

[24] İngiltere'de Greenham Nükleer Üssü'nde, yalnızca kadınların katıldığı bir protesto gösterisinde, radikal feministlerin bir bölümü, üssün çevresindeki tel örgüyü çocuk bezleri, vb. gibi "analık" simgeleriyle donatmışlardı.

Kadınlarla yaşayarak "gerçek ben"ini, "kendini" bulma, "kendi gerçekliğine dönme", politik bir perspektif olarak algılanıyor.[25]

Erkeklere karşı özerkleşmiş, ataerkil ilişkilerin dışında ayrı bir alan oluşturarak, kendi "ben"ini ve dünyasını yaşamak, radikal feministlerin sadece kişisel ilişkilerinde değil, zaman zaman çalışma hayatlarında da benimsedikleri bir ilke. Bunun uzantısı ve uç noktası olarak "feminist işyerleri", hatta bankalar kurma eğilimi, özellikle Amerika'da, bir ölçüde de Fransa'da giderek yayılıyor. Amaç, bir yandan erkek işverenlerden, tüccarlardan bağımsızlaşmak; öte yandan da feminist bir dünyayı her alanda kurmaya şimdiden başlamak. Bu işyerlerinde ne üretildiği-satıldığı önemli değil; asıl üzerinde durulan, ilişkilerin nasıl yaşandığı. Kısacası, feminist reklamcılık, feminist bankacılık hiç de yadırganacak şeyler değil! Şöyle diyor bir "girişimci" feminist:

> (...) bir yandan kendi kendine yeten bir işyeri yürütürken, bize kişisel düzeyde de kararlı ve kendine yeterli olma olanağını veren şeyler, feminist bir dünyayı yönetmemizde yardımcı olacaktır — feministler olarak ne tür bir ekonomi icat edersek edelim.[26]

Radikal feministlerin gerçekleştirecekleri köklü dönüşümün hangi ekonomik temellere dayanacağı hiç açık değil. Bu dönüşümün erkekler dışında ve erkeklere karşı bir devrim olduğu belli, öte yandan,temel çelişki, tüm egemenliklerin kaynağı, cinsiyete dayalı sınıflar arasındaki çelişki olduğu için de, bu devrim erkekleri de etkileyecek: "Irk" ayrımının ve her tür sömürünün ortadan kalkması için bir önkoşul, bu köklü dönüşüm. Dönüşümün öznesi olan kadın sınıfı da, en devrimci grup.

Burada olduğu gibi en ütopik biçimiyle ifade edildiğinde, radikal feminizm politik iktidarı hedefleyen bir hareket değil. Ancak, örneğin Delphy ve Thévenin türünden, tarihsel maddeci

---

[25] Örneğin, Brown (1971).

[26] Woodul (1976).

radikal feministlerin yaklaşımı farklı. Thévenin ve arkadaşları şu sıralarda, İspanya'da da örneği olan bir devrimci feminist parti kurma sürecindeler. Bu parti, ortodoks sol politikaya alternatif bir politik anlayışla iktidar mücadelesine katılmayı hedefliyor. Ekonomik tahlilleri de sol bir perspektif içine yerleşiyor.

Radikal feminizm, zaman zaman felsefi temelleri oldukça gerici sayılabilecek konumlara gelse de, bazı istisnalar dışında politik strateji açısından ütopik olsa da, genel olarak sistem-dışı ve anti-kapitalist. Bu açıdan, doğuşunda kendisini eşitlikçi feminizmden ayırdığı noktadan uzaklaşmış değil. Ama olgunlaşma süreci içinde nereye yöneldiği de çok açık değil.

Sosyalist feminizm: Toplumsal ilişkiler içindeki kadın-erkek bireyler

İngiltere"de ve Amerika"daki feministlerin bir bölümü kendilerine "sosyalist feminist" diyorlar. Bu terimle dile getirmek istedikleri anlayışı şöyle özetlemek olanaklı: Kadınlar, özgül bir toplumsal grup olmakla birlikte bir toplumsal sınıf oluşturmazlar; ayrıca, erkek egemenliğinin ortadan kalkması için sosyalizm bir önkoşuldur, ama *yalnızca bir önkoşul*, öte yandan bir boşluğu, bir eksikliği de ifade ediyor bu terim, Sosyalist feministler, tarihsel, maddeciliğin klasik metinlerinde (ve genel olarak geçmiş politikasında) kadınların ezilmişliğinin gerçek anlamda yer almadığını, söz konusu kuramda bu konuda bir boşluk olduğunu savunuyorlar.

Gerçi Engels ile başlayan belli bir yorum var kadınların ezilmişliğine ilişkin olarak. Ancak bu geleneksel çizgi tek, boyutlu bir açıklamaya başvuruyor: Kadınların ezilmesini, sadece toplumsal üretime katılmamaları ile açıklıyor. Buradan hareketle de, kadının kurtuluşunu ev işinin toplumsallaşmasına bağlıyor. Teknolojinin gelişmesi, ev işi ve çocuk bakımının büyük ölçüde toplumsal yöntemlerle çözümlenmesi (ortak yemekhane-

ler, çamaşırhaneler, çocukların sürekli olarak bakılacakları kreş, yuva, vb. kurumlar) kadınların ev işi köleliğine son verecek; ekonomik bağımsızlıklarını sağlayan kadınlar kurtulmuş olacaklar. Ancak, özel mülkiyetin varlığını sürdürdüğü bir bağlamda bu dönüşüm olanaksız; çünkü kadının ezilmesine dayanan tek-eşli çekirdek aile özel mülkiyet için gerekli. Bir kez bu koşul ortadan kalktıktan sonra ise, toplumun kadınlar için yapmayacağı şey yok.

Bu yaklaşımın öncülü, yani kadının ezilmesinin, sadece toplumsal üretime katılmamaktan kaynaklandığı varsayımı, çok kuşkulu oysa. Engels kapitalizm-öncesi toplumlara, cinsiyete dayalı işbölümünün kapitalizmde büründüğü özgül biçimin gözlükleriyle bakıyor. Bu toplumlardaki kadın-erkek işbölümünü irdelerken, yalnızca, kadınların toplumsal üretime katılıp katılmadığı açısından yorumluyor bu işbölümünü: Katıldıkları sürece de, cinsiyete dayalı işbölümü ile kadınların ezilmişliği arasında bir bağlantı kurmuyor; bu işbölümünün başka yönlerini sorunsallaştırmıyor.[27] Dolayısıyla, kadınların ezilmişliğini, ancak cinsiyete dayalı işbölümünün belli bir aşamasına varıldığında görebiliyor. Bu çerçevede kalındığında, kadınların ev işine hapsolmadığı ama yine de ezildiği durumları açıklamak olanaksız. Dolayısıyla, kadınların ezilmelerini ev işine hapsolmuşluklarından ayırmak gerek.[28] Kuşkusuz, *artık bugün* kadınların kurtulmaları için ev işi köleliğinin tümüyle ortadan kalkması bir önkoşul. Ama, bunun yeterli koşul olmadığını görebilmek için, söz konusu geleneksel çerçevenin ötesine geçmek kaçınılmaz.

Radikal feminizmin, ortaya koyduğu ama yetersiz cevaplar getirdiği bazı sorular, sosyalizmi benimsemiş feministleri şöyle

---

[27] Bkz: Engels (1972), s. 106-120. Ayrıca bkz: Reed (1970), s. 64-76; Kollontai (1977), "1921-22 yıllarındaki yazıları". Bu sınırlı bakış açısının kuramsal temeli şu: üremenin ve cinselliğin aldığı toplumsal biçimler doğrudan doğruya üretim ilişkilerinden türetiliyor; bunların da bir iç dinamiği olduğu göz ardı ediliyor.

[28] Bkz: Middleton (1979), s. 163-166.

bir sorunla yüz yüze bırakıyordu: Tarihsel maddeciliğin kadın sorununa geleneksel bakışındaki eksikliklerin aşılması gerekliydi. Böylece, kadın hareketinin gündemine gelen yeni sorunlar, geleneksel tahlilin aşılmasına ve kadınların ezilmişliğinin daha zenginleşmiş bir tahliline yol açtı.

Bu yeni çerçeveyi belirleyen iki çok önemli nokta vardı: Radikal feministlerin ataerkil kavramıyla vurguladıkları noktayı, yani erkek egemenliğinin sürekliliğini ve yaygınlığını ön plana çıkarmalıydı bu çerçeve. Kısacası, Engels'in yaptığı gibi kadının ezilmişliğinin kapitalizmde büründüğü özgül biçime hapsolmamalıydı. Ama aynı zamanda, radikal feministlerin soyut ve tarih-ötesi bir nitelik taşıyan ataerkil düzen anlayışlarını tarihselleştirmeli; erkek egemenliğinin, her tarihsel dönemde, o döneme özgü toplumsal ilişkilerle örüldüğünü ortaya koymalıydı.

Dolayısıyla, sosyalist feminist yazında çeşitli kavramlara başvurarak çözümlenmeye çalışılan temel sorun şu: Kapitalizmin çok öncesinden bu yana süregelen erkek egemenliğinin, kapitalizmde büründüğü özgül biçim nedir? Bu egemenlik biçiminin temeli ekonomik midir, değil midir? Varlığını hangi kurumlar ve ilişkiler aracılığıyla sürdürür bu egemenlik? Kimi sosyalist feminist, ataerkil düzen kavramını radikal feminizmden devralıp, bu düzenle kapitalist ilişkiler arasındaki bağıntıyı araştırıyor. Kimileri ise, ataerkil düzen kavramını yadsıyarak, tahlillerini "biyolojik yeniden-üretim" (üreme) kavramına dayandırıyorlar: Bu durumda sorun, üretim ilişkileri ile (biyolojik) yeniden-üretim ilişkilerini bir bütün içinde anlamak oluyor. Bu arada, yeniden-üretim ve ataerkil düzen kavramlarını çok daha farklı çerçeveler içinde kullananlar var: Cinsel farklılıkların toplumsal cinsiyet (*gender*) ayırımlarına dönüşme sürecini psikanalize başvurarak anlamaya çalışanlardan, sorunun çözümünü ev emeğinin kapitalizmde taşıdığı anlamda arayanlara kadar uzanıyor bu çeşitli yaklaşımlar.

Bu çeşitlilik içinde bir eleme yapmak kaçınılmaz gibi geliyor bana. Farklı nedenlerle, iki ana eğilimi tartışmaya dahil etmeyeceğim. Bunlardan biri, ataerkil düzeni salt bir ideoloji konumuna yerleştiren ve bu düzenin işleyiş biçimini anlamak için psikanalize başvuran yaklaşım. Bu eğilime birkaç örnek: J. Mitchell, A. Kuhn ve N. Chodorow.[29] Bu yazarları dışlamamın tek nedeni, ataerkillik ile kapitalizmi bir bütünsellik içinde kavramamaları değil.[30] Kuşkusuz bu da bir etken. Ama asıl sorun şu: Psikanaliz gibi geniş bir konuyu hem bu yazının çerçevesinde tartışmak olanaksız, hem de ben bu konuda kendimi yeterli hissetmiyorum.

Ev emeği ise başlı başına bir tartışma ekseni oluşturuyor. Bu alandaki tartışmaların bir bölümüne de hiç girmeyeceğim. Dışarıda bıraktığım görüşler, genellikle, kapitalizmde kadının konumunu anlamak için *kendi başına* "ev emeği"ne bakmakla yetiniyorlar: Kimi, ev emeğinin kapitalist üretim tarzındaki işlevini açıklamaya yönelik; kimi de ev emeği için ücret talebinde bulunuyor.[31] Kanımca, kapitalizmde ev emeğinin ne anlam taşıdığını kavramak için, kadının ezilmişliğinin başka boyutlarını da göz önüne almak gerek. Bu yaklaşımlarda bu açıdan sınırlı bir bakış açısı var.

Dolayısıyla, kadınların ezilmişliğini daha bütünsel bir biçimde anlamaya çalışan birkaç belli başlı sosyalist feministe dayanacağım burada. Söz konusu yaklaşımlardan biri,[32] kapitalizmde kadınların ezilmesinin temelini, üretimin ev dışında ayrı bir

---

[29] Mitchell (1974); Kuhn (1978); Chodorow (1978).

[30] Bkz: Mitchell (1974), s. 412: "Biraz şematik bir biçimde ifade etmek gerekirse, çağdaş Batı toplumunu tahlil ederken (başka yerlerde olduğu gibi) iki özerk alanla karşı karşıyayız: Kapitalizmin ekonomi tarzı ile patriyarkanın ideoloji tarzı."

[31] İlk grup için iki örnek: Seccombe (1973) ve Harrison (1974); ikinci grup için bir örnek: Dalla Costa (1973).

[32] Zaretsky (1976); Foreman (1977).

alanda yer almasına bağlıyor. Kapitalist üretim tarzının bu özelliği, ailenin ekonomiden kopuk, bağımsız bir dünya olarak yaşanmasına yol açıyor. Bu kendi içine kapalı dünya, toplumsal ilişkilerin dışında kalan bir kişisellik-önellik alanı oluşturuyor. Çalışma ile kişisel ilişkiler-öznellik tümüyle ayrılıyor birbirinden. Aile, kişisellik alanı, kadının dünyası olarak algılanmaya başlıyor. Böylece, bir yandan bu bireysel alan dış dünyanın sert yabancılaşmış ilişkilerine karşıt olarak konurken, öte yandan erkeği bu ilişkilerden çekip çıkarma görevi kadına yüklenmiş oluyor. "Kadınsılık" (*feminity*) bu alandaki gerekli davranış biçimi olarak ortaya çıkıyor. Kadının ezilmişliğini oluşturan da, kadınsılığın çeşitli boyutları.

Ana hatlarını çok kabaca aktarmaya çalıştığım bu yaklaşımda özel olarak vurgulanan nokta şu: "kişisel alan", "aile yaşamı", "kadınsılık" kapitalizmin yarattığı olgulardır. Bunları mutlak, genel geçer gerçekler olarak değil, tarihsel özgüllükleri içinde görmek gerekir. Bu savın taşıdığı *eleştirellik* çok önemli geliyor bana. Ancak bu tahlil, kapitalizmin nasıl ve neden bir özellik-kişisellik alanı yarattığını açıklıyor, ama bu alanın "sahibinin" neden erkek değil de kadın olduğunu açıklamıyor.[33]

Bu soru bizi sosyalist feminizm içindeki ikinci bir yaklaşıma yöneltiyor. Toplumsal üretime katılmayan, özel alana kapatılmış, belirsiz bir toplumsal grubun varlığını kapitalist üretim ilişkileriyle açıklamak olanaklı. Ama *kadının* ezilmişliğinin *özgül* temelini vurgulamak için, kapitalizm-öncesindeki ataerkilliği de göz önüne almak gerek. Bir yandan kapitalist üretim ilişkilerine, öte yandan da çağlar boyu süregelmiş ataerkil ilişkilere baktığımızda ise, şöyle bir noktaya varıyoruz: Kadınların konumunu belirleyen, hem üretim ilişkileri hem de (biyolojik) *yeniden-üretim* ilişkileri. Ataerkil düzen de yeniden-üretim ilişkilerinde bugüne dek erkeklerin egemen olmasına, yani kadınların do-

[33] Bu yaklaşımın öncülleri Engels'in öncüllerine çok yakın aslında.

ğurganlığını denetlemelerine dayanır. Ataerkilliğin biçimi her toplumda değişir; bu biçimi, o topluma özgü üretim ilişkileriyle yeniden-üretim ilişkilerinin *birliği* belirler. Kapitalist toplum kendisinden önceki ataerkil düzeni devralır ve kendi üretim ilişkilerine uygun bir biçime dönüştürür.[34]

Daha somut olarak ifade etmek gerekirse, kadının özgül konumunu anlamak için onu hem bir çalışan (üretici), hem anne (yeniden-üretici) olarak düşünmek gerek. Kadının ezilmişliğini, ancak bu ikisinin birliği içinde, bir arada oluşlarıyla açıklayabiliriz. Kadının ezilmesinin *kapitalizmdeki* temelini de, bu toplumda analığın örgütleniş biçimi ve taşıdığı anlam ile ücretli emek (kadının ücretli emeğe katılışı *ya da* katılmayışı) arasındaki karşılıklı ilişkide aramak gerek.

M. Barrett bu yaklaşımların her ikisini de çeşitli yönleri açısından eleştiriyor ve kendi tahlili için farklı bir kavramsal çerçeve kuruyor. Ancak, kendisi farklı kavramlar kullanıyor olsa da, Barrett'ın çerçevesine en azından bu yaklaşımların ışığında bakmak olanaklı. Ücretli emekle (yani kapitalist üretim ilişkilerinin özgüllüğü ile) toplumsal cinsiyet (*gender*) (yani üreme, cinsellik ilişkilerinin toplumsal örgütlenme biçimi) arasındaki ilişki, onun da hareket noktasını oluşturuyor.

Barrett'a göre, kapitalizmin kendine özgü toplumsal işbölümünde iki ana ilke var: Bir yandan ev ile işyerinin ayrılması, öte yandan da emek gücünün farklılaşmış-katmanlaşmış bir emek gücü olması. Birinci ilke, kadınların eve hapsolmalarının, ev kadını ve ana kimliğine bürünmelerinin temeli. Bunun uzantısı olarak da, ücret karşılığı çalıştıklarında kadın kimliğiyle tanımlanmış mesleklere, iş alanlarına yöneliyor kadınlar. İkinci ana

---

[34] Ataerkil düzen/kapitalizm, yeniden-üretim ilişkileri/üretim ilişkileri gibi kavramlara başvuran bu yazarların kendi aralarında da son derece ayrıntılı bir tartışma sürüyor. Burada elimden geldiğince ortak yanları ön plana çıkarmaya çalıştım. Bkz: McDonough/Harrison (1978); Sargent (der.) (1981); Eisenstein (der.) (1979).

ilke ise, kadınların düşük ücretli, niteliksiz işçi olarak çalışmalarının ve karar-denetleme konumlarında yer almamalarının maddi temeli. Ancak, her iki durumda da, kapitalist işbölümünün oluşturduğu bu "ikincil" alanlarda kadınların yer almasını belirleyen, kapitalizmin mantığı değil. Ev-işyeri ayrımı tarihsel olarak gündeme geldiğinde, evde kalanın kadın olacağı şöyle belirleniyor, Barrett'a göre: "Çocuklardan kim sorumlu olacaktı esas olarak? [Bu sorun] kapitalizm öncesine dayanan 'toplumsal cinsiyet' ideolojisi doğrultusunda çözümlendi".[35] Dolayısıyla, ev işinin kendisini *yaratan*, kapitalizm değil. Kapitalizmin yaptığı, emek gücü kitlesini ücret alanlar ve onlara bağımlı olanlar diye bölmek. Bu bölünme bağlamında, daha önceden de esas olarak kadınların üstlendiği bazı işler, "ev işi" adı altında başlı başına bir iş alanı oluşturuyor. Böylece, bu işlerin tüm niteliği ve anlamı değişiyor.

Ev işi ile ücretli işin kadınlarla erkekler arasında bu biçimde paylaşılmış olması, kapitalizmin yarattığı bir sonuç değil. Ancak kapitalizm kendisinden önce gelen toplumsal cinsiyet ayrımını bir tarihsel veri olarak almış; ona yaslanarak gelişmiş. Bu gelişme sürecinde de giderek ev işi/ücretli iş paylaşımı yerleşik bir işbölümü biçimine dönüşmüş. Artık kapitalizm bu işbölümüyle örülmüş durumda; bu işbölümü üretim ilişkilerinin derinlerine yerleşmiş. Dolayısıyla da maddi bir temeli, gerçekliği var bu özgül işbölümünün.

Barrett'ın yaklaşımı, kapitalizmde kadının ezilmişliğini çeşitli boyutlarıyla kucaklayan bir yaklaşım; bu açıdan da çok olumlu bir çaba. Ancak, bir sorunun cevabını *bilinçli olarak* açık bırakıyor Barrett. Kapitalizmdeki kadın-erkek arası işbölümünü açıklarken, kapitalizm-öncesi cinsiyete dayalı işbölümünü ve toplumsal cinsiyet kimliğini varsayıyor. Kurduğu çerçevede, bu işbölümünü açıklamak için bu kez de o toplumun üretim ilişki-

---

[35] Barrett (1980), s. 165.

lerine bakmak gerek. Bu kuramsal yaklaşım bizi bir noktada "biyolojinin rolü" sorununa götürüyor; sürekli geriye atılsa da bir yerde karşımıza çıkıyor bu sorun. Barrett'ın bu konudaki tavrı şöyle: Geçmişteki aile yapıları ve cinsiyete dayalı işbölümü biçimleri üzerinde biyolojinin etkisi olup olmadığı konusunda, kesin bilgilere sahip olmadıkça susmalıyız. Ama böyle bir etki olmuş olsa bile, bunun tarih içinde giderek azaldığı ve cinsiyet ayırımlarının giderek daha arı bir biçimde toplumsal temele dayandığı açık.

Birbirinden farklı birçok sosyalist feminist tahlilin paylaştığı bir anlayış var: Kişisel-özel alan/toplumsal-kamusal alan ayrımı kapitalizme özgü bir ayrım; öte yandan, bu ayrım "özel" alanda yaşanan ilişkilerin de *toplumsal* ilişkiler olduğunu gizliyor. Oysa bunlar, tam da erkek egemenliğinin temel ilişkileri. Bu ilişkilerin toplumsal olduğunu ortaya çıkarmak, aynı zamanda hem kapitalizme hem de erkek egemenliğine karşı tavır almak anlamını taşır.

Kapitalizmdeki bu özel alan/toplumsal alan ikiliği ve kadınların büyük ölçüde toplumsal üretim sürecinin dışında kalması, bir açıdan kadınlara bir üstünlük sağlıyor. İş hayatı ilişkilerinin dışında kalmak, kadınlara, bir *yönüyle*, "sistem-dışı" olan bakış açısına sahip olmasına yol açıyor. Sistemin asıl taşıyıcıları erkekler olduğu için, burjuva ideolojisini çok daha içselleştirerek yaşıyorlar.

Sosyalist feminizm, kadın ve erkek kimliklerini toplumsal ilişkilere dayandırıyor. Böyle olunca da, bir kısım radikal feministin yücelttiği, doğalmışçasına varsaydığı kadın özelliklerine farklı bir biçimde yaklaşıyor sosyalist feministler: Duygusallık, dayanışma, özgecilik gibi "kadınsı" kimlik özelliklerinin toplumsal ilişkilerle bağıntılı olarak korunabileceğini ya da dönüştürülebileceğini savunuyorlar. Aynı şey "erkeksi" özellikler için de geçerli: Burjuva dünyasının pragmatik ve uşçu soğukkanlılı-

ğının her zaman yüceltildiği kadar olumlu bir özellik olmayabileceği de çıkıyor ortaya.

Dolayısıyla, çok kabaca bakıldığında, eşitlikçi feministlerin veri olarak aldıkları erkek özelliklerini de, radikal feministlerin yücelttikleri kadın özelliklerini de, dayandıkları toplumsal ilişkilerle açıklıyor, tarihselleştiriyor bu anlayış. Buna bağlı olarak da, kadın kimliği sorununa bir eleştiri ve dönüştürme perspektifi getiriyor.

Bu dönüştürme sürecinin kendisine gelince: Bütün feministler için, kadın kurtuluşu hareketinin bağımsız bir hareket olması gerektiği çok açık. Bunun ötesinde, çoğu sosyalist feministe göre, bu mücadele yer yer erkeklerle birlikte, yer yer erkeklerden ayrı olarak sürdürülmeli. Kadınlar bir yandan erkeklerle aynı örgütlerde çalışarak o örgütleri de dönüştürmeyi hedeflemeli; ama öte yandan da, kendi özgül taleplerini oluşturabilecekleri, erkeklere kapalı platformları olmalı. Bu ilke hem örgütler düzeyinde geçerli, hem de tekil toplantılar, eylemler düzeyinde: Bu, söz konusu olan eylemin, toplantının, dile getirilen talebin niteliğine göre saptanacak bir şey.

Kadınların erkeklere kapalı gruplar oluşturmalarının bir boyutu daha var: Ezilen başka toplumsal gruplardan farklı olarak, kadınlar ezilmişliklerini yalıtılmış bir biçimde ve üstelik sevgi ilişkileri içinde yaşıyorlar, işyerinde ve başka kamusal alanlar da, ezilmişliklerini *doğrudan doğruya* bir grup olarak yaşamıyorlar. Ezilen bir grup oldukları bilinci, kişisel olanın siyasallaştırılmasıyla gelişiyor. Bir toplumsal grup olduklarını dolaysız biçimde yaşamaları için, kadınların *somut olarak* bir grup haline gelmeleri ve bir grup pratiği içinde yer almaları gerekiyor.

Ancak, bunun ayrılıkçı bir politikayı savunmak anlamına gelmediğini belirtmiştim. Kaldı ki, o tür bir politika sosyalist feminizmin en genel ilkesiyle çelişirdi: Bu feminizmin belirleyici özelliklerinden birisi, erkek egemenliğinin ortadan kalkması için sosyalizmi bir önkoşul olarak görmesi. Dolayısıyla, sosya-

lizm, feminizmin kendi hedeflerinden biri. Kadınların ezilmesinin kapitalist üretim ilişkileriyle örüldüğü göz önüne alındığında bu hedefin önemini görmemek olanaksız. Öte yandan, kadınların kurtuluş sürecini giderek hızlandırmayan bir toplumun sosyalistliği ise çok kuşkulu.

Ayrılıklarımıza karşın birlikte...

Bağımsız bir kadın kurtuluşu hareketi çoğulcu olmak zorunda. Çeşitli feminizmlerin özgül talepleri, en azından hareketin dinamik ve çok yönlü olması için gerekli. Eşitlikçi feminizmin yasalar düzeyindeki taleplerine tümüyle sırt çeviren bir kadın hareketi, yalıtılma, daralma tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Radikal ve sosyalist feministlerin çeşitli kadınlarla iletişim kurabilmeleri için, bu tür bir birliktelik gerek, öte yandan, radikal feminizmin bağımsız bir kadın hareketine getirebileceği şeylerin örneği, feminizmin tarihinde çok bol. Bu feministlerin genel tahlillerinde kadın bedeni ve cinsellik çok önemli bir yer tutuyor; bu yüzden de, kadınların kendi bedenlerini denetlemeleri anlamındaki bir kürtaj hakkı, insanların cinsel seçişlerinde özgür olmaları, ırza geçme sorunu, hep radikal feministlerin gündeme getirdiği mücadele konuları. Kanımca, sosyalist feministlerin özgül katkıları ise, (örneğin çalışma hayatına, çocuk bakımına ilişkin çeşitli talepler getirmenin ötesinde), en azından hareket içindeki bazı gruplara, bir toplum projesi oluşturabilecek bir bakış açısı sunmak olabilir. Feminizm kendi başına bütünsel bir toplum projesi değil. O yüzden de, gerçekleşebilmesi için bu tür bir perspektife ihtiyacı var.

KAYNAKLAR

M. Barrett (1980), *Women's Oppression Today*, Verso, Londra.

R.M. Brown (1971), "Living With Other Women", *Women*, cilt 2, sayı 2, Baltimore.

N. Chodorow (1978), *The Reproduction of Mothering*, Berkeley.

A. Coote/B. Campbell (1982), *Sweet Freedom*, Picador, Londra.

M. Dalla Costa (1973), *The Power of Women and the Subversion of Community*, Bristol.

C. Delphy (1970), "L'ennemi principal"; Libération des femmes, année zéro, Maspero, Paris, içinde.

K. DuBois (1979), "The 19th Century Woman Suffroge Movement and the Analysis of Women's Oppression"; *Capitalist Patriarchy and the Case for Socialist Feminism* (der. Eisenstein), Monthly Review Press, Londra içinde.

Z. Eisenstein (1979), "Developing a Theory of Capitalist Patriarchy and Socialist Feminism"; *Capitalist Patriarchy and the Case for Socialist Feminism* (der. Eisenstein), Monthly Review Press, Londra içinde.

F. Engels (1972), *The Origin of the Family, Private Property and the State*, Lawrence and Wishart, Londra.

S. Firestone (1979), *Cinselliğin Diyalektiği*, Payel.

A. Foreman (1977), *Femininity as Alienation*, Pluto, Londra.

J. Harrison (1974), "Political Economy of Housework"; *Bulletin of Socialist Economists*, Londra, Bahar sayısı.

C. Kaplan (1982), "Radical Feminism and Literature"; *The Woman Question* (der. Evans), Fontana, Oxford, içinde.

A. Kollontai (1977), *Selected Writings* (der. Holt), *Allison and Busby*, Londra.

A. Kuhn (1978), "Structures of Patriarchy and Capital in the Family"; *Feminism and Materialism* (der. Kuhn/Wolpe), Routledge and Kegan Paul, Londra, içinde.

R. McDonough/R. Harrison (1978), "Patriarchy and Relations of Production"; *Feminism and Materialism, Feminism and Materialism* (der. Kuhn/Wolpe), Routledge and Kegan Paul, Londra, içinde.

C. Middleton (1979), "The Sexual Division of Labour in Feudal England", *New Left Review* 113 -114, Londra.

J. S. Mill (1970), "The Subjection of Women"; *Essays on Sexual Equality*, University of Chicago Press, içinde.

K. Millett (1973), *Cinsel Politika*, Payel.

J. Mitchell (1971), *Woman's Estate*, Pelican, Harmondsworth.

J. Mitchell (1974), *Psychoanalysis and Feminism*, Pelican, Harmondswoth.

J. Mitchell (1984), "Kadın ve Eşitlik"; *Kadın ve Eşitlik*, (der. Oakley/Mitchell), Kaynak Yayınları, içinde.

M. Reagan (1976), "In Support of the ERA", *Redbook Magazine*, Temmuz sayısı.

E. Reed (1970), "Women : Caste, Class or Oppressed Sex?"; *Problems of Women's Liberation*, Pathfinder, New York, içinde.

E. Sarah (1982), "Female Performers on a Male Stage"; *On the Problem of Men* (der. Friedman/Sarah), The Women's Press, Londra, içinde.

L. Sargent (der.) (1981), *The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism*, Pluto, Londra.

G. Savran (1982), "Kadın-Erkek Eşitliği ve Ötesi", *Cumhuriyet*, 10 Nisan.

G. Savran (1983), "Fransa'da 8 Mart Kutlamaları ve Düşündürdükleri", *Somut*, 8 Nisan.

W. Seccombe (1973), "The Housewife and her Labour Under Capitalism", *New Left Review*, 83, Londra.

L. Stone (1979), *The Family Sex and Marriage in England 1500-1800*, Penguin, Harmondsworth.

Ş. Tekeli (1982), *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*, Birikim Yayınları.

Ş. Tekeli (1983), "'Yeni-feminizm'e Yakıştırılan 'Erkek Düşmanlığı' Üzerine", *Somut*, 3 Haziran.

N. E. Thévenin (1980), *Féminisme et marxisme*, Editions Tierce, Paris.

M. Walters (1984), "Kadınların Hakları ve Kadınların Uğradığı Haksızlıklar"; *Kadın ve Eşitlik*, ayrı yerde.

M. Wollstonecraft (1970), *A Vindication of the Rights of Women*, Dent, New York.

J. Woodul (1976), "What's This About Feminist Businesses?", *Off Our Backs*, Haziran sayısı, Washington.

E. Zaretsky (1976), *Capitalism, The Family and Personal Life*, Pluto, Londra.

SOSYALİST-FEMİNİZM OLANAKLI MI?*

Gülnur Savran

Feminizm, Türkiye'de çeşitli sol kesimler tarafından kuşkuyla karşılanan bir toplumsal hareket. "Kadın sorunu" diye özel bir sorunun varlığı kabul edildiğinde bile, kadınların bu sorun temelinde örgütlenmiş bağımsız bir hareket oluşturmaları "gereksiz" görülmüyor, hatta "bölücülük" olarak nitelendiriliyor. Nedense iş feminizme geldiğinde bir ortodoksluk uyarısıdır başlıyor. Her şeyi ekonomik sorunlara bağlayan bir indirgemecilikle, feminist hareketi "faşizan bir çizgide" gelişmekle suçlamaktan tutun da (Atilla Özkırımlı), dayaktan gözü morarmış, alt dudağı yarılmış, ağlamaklı kocalar için ağıt yakmaya kadar (Afşar Timuçin) uzanıyor yakınmalar. Öte yandan, kimi solcu "erkeklerimizin durumunu" yansıtan kolaycı bir tepki biçimi de, neredeyse kadın düşmanlığına varan bir alaycılık (Yalçın Pekşen).[1] Batı'da ise durum oldukça farklı: Feminizm, bağımsız bir hareket olarak, sol hareket tarafından hemen hemen tümüyle be-

---

* *11. Tez*, sayı 1, Kasım 1985.

[1] A. Özkırımlı, "Kadın, Erkek ve Cinsellik", *Günümüzde Kitaplar*, (Haziran 1985); A. Timuçin, "Kadınlar Gerçekten Ezildiler mi?", *Düşün*, (Kasım 1984) s. 34; Y. Pekşen, "Kadınların Durumu", *Cumhuriyet*, Temmuz, 1985.

nimsenmiş durumda. Ancak bu oldukça yeni bir gelişme. Feminizm 1960'ların sonlarında, ABD, İngiltere, Fransa gibi ülkelerde, ikinci bir dalga halinde[2] yeniden yükselmeye başladığında, oralarda da pek "hüsnükabul" görmemiş. Bugünkü durumu sağlayan, kadın hareketinin gücü ve direnci olmuş.

Aslında, işçi sınıfı kadınlarının ötesine uzanan ve sol hareketten bağımsız olarak örgütlenmiş bir kadın hareketine kuşkuyla yaklaşmak çağdaş sola özgü bir tavır değil. Geçen yüzyılın sonlarında ve bu yüzyılın başlarında, feminizm ilk çıkışlarını yaptığında, işçi hareketinden çok benzer tepkiler alıyor. Dönemin sosyalistleri bağımsız kadın hareketini bir burjuva hareketi olduğu gerekçesiyle dışlıyorlar. Feminizmin bu ilk dalgası gerileyinceye kadar, sosyalistlerle feministler arasındaki ilişkiler oldukça gergin bir biçimde gelişiyor.

Ancak, 1970'lerde feminizmin Batı'da vardığı noktada ortaya yeni bir sentez çıkıyor. Bu yeni sentez *sosyalist-feminizm*. Bu yazıda benim irdelemeye çalışacağım sorun da bu sentezle ilgili: Sosyalist geleneğin bağımsız kadın hareketine yaklaşımı ışığında sosyalist-feminist olmanın *teorik ve pratik* açılardan anlamı ne?

İlkin şu noktayı vurgulamakta yarar görüyorum. Sosyalist-feminizm, sosyalizm ile feminizm arasında, ikisinden de eşit uzaklıkta yer alan bir ortayol olamaz. Sosyalizm ile feminizm birbirinin yerini alabilecek almaşıklar değil. Feminizm, sosyalizm gibi bütünsel bir toplum projesini ifade etmiyor. Bununla bağlantılı olarak da, toplumu bir bütün olarak anlayıp dönüştürmeye yönelik bir yöntemi olması gerekmiyor. Sosyalist-feminizmin siyasal ve ideolojik konumunu belirleyen bir ilk yaklaşım şu olabilir: Sosyalist-feminizm, sosyalist teoride ve

---

[2] Feminizmin farklı iki dönemi için bkz. Şirin tekeli, "Yeni-Feminizm'e Yakıştırılan 'Erkek Düşmanlığı' Üzerine", *Somut*, 27 Mayıs 1983; G. Savran, "Feminizmler", *Yapıt*, Şubat-Mart 1985 (bu metin için bkz. bu kitapta "Feminizmler" başlıklı bölüm [y.n.]).

pratikte "kadınların ezilmişliği" konusunda bugüne kadar varılmış olan en ileri nokta. Başka türlü söylendiğinde, sosyalist-feminizm bu geleneğin kadın hareketine yaklaşımındaki sorunları aşarken gelenekten kökten bir biçimde kopmuyor.

Bu geleneğe baktığımızda karşılaştığımız görünüm çok kaba hatlarıyla şöyle: Engels'ten Bebel'e ve Zetkin'e dek "kadınların ezilmesi" sorununa şu ya da bu şekilde eğilmiş sosyalistlerin hemen hepsi, sorunu sadece farklı sınıflardan kadınların farklı ezilmişlikleri düzeyinde ele almış. Bu farklılıkların ötesinde, bütün kadınların paylaştığı bir ortak ezilmişlik olup olmadığını sorgulamamış. Aslında Engels, özel mülkiyeti ve kadınların özel mülkiyete dayalı ailedeki ekonomik bağımlılığını (yani ücret karşılığı çalışmamalarını) bu tür genel bir ezilmişlik kaynağı olarak belirliyor. Ancak bu, gerçekte bütün kadınların durumunu kapsayacak bir genelleme olmadığı için, sonuçta yalnızca ücret karşılığı çalışmayan kadınların burjuva ailesi içindeki özgül ezilmişliği açıklanmış oluyor. Engels buradan hareketle de, ezilmiş sınıflar arasında özgür sözleşmeye dayalı evliliklerin kural olduğunu, çünkü bu birleşmelerin ekonomik kaygılara bağlı olmadığını ve dolayısıyla İşçi ailesinin karşılıklı sevgi temeli üzerinde yükseldiğini savunuyor.[3] Öte yandan, Clara Zetkin, farklı sınıflardan kadınların, farklı biçimlerde ezildiklerini vurgulama uğruna, işçi kadınların ezilmişliklerinin tek temelini bu kadınların sermaye için ucuz emekgücü kaynağı oluşturmasında buluyor. Böyle olunca da, işçi ailesi içindeki cinsiyete dayalı işbölümünü sorgulamak yerine, işçi kadının "analık" ve "eşlik" rollerini yüceltmeye varıyor. Zetkin'e göre, bu kadınlar sömürülme özgürlüğüne zaten sahip; asıl yapılması gereken, onların "birer eş ve ana olarak" haklarına kavuşturulması. Bu

[3] F. Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* (çev. Kenan Somer), Sol Yayınları, 1971, s. 111-115.

yaklaşımın çok beklenebilecek sonuçlarını da açıkça ifade ediyor Zetkin:

> Sosyalist kadınların faaliyetlerinin hedefi proleter kadınları eşlik ve analık görevlerinden uzaklaştırmak olamaz. Aile içindeki ilişkiler iyi olduğu ve evde işler etkin bir biçimde yapıldığı ölçüde, ailenin mücadele içindeki etkililiği de artacaktır.[4]

Zetkin'in bu yaklaşımının mücadele biçimi açısından uzantısı şu: küçük-burjuva kadınlarının çalışma hayatına girebilmek için sürdürdükleri eşitlik mücadelesine destek olmak; yasal ve siyasal hak eşitliği taleplerine bunlar demokratik talepler olduğu için katılmak. Ancak, bu destek ve dayanışma, işçi sınıfı olarak bir burjuva demokratik hareketini desteklemenin ötesinde bir anlam taşımıyor. İşçi kadınların, bu çerçevenin dışında kalan sorunları, "işçi sınıfının sorunları" olarak görülüyor. Dolayısıyla, sol açısından, kadın hareketinin kitlesi de "işçi kadınlar" olarak belirlenmiş oluyor. İşçi kadınların hareketinde asıl amaçlanan, onları sosyalist mücadeleye katmak.[5]

Kısacası, çok genel olarak bakıldığında, sosyalist gelenekte "kadın hareketi", sosyalistlerin işçi sınıfı kadınlarını birer işçi kadın olarak yaşadıkları sorunlar çevresinde örgütlemesi olarak anlaşılıyor. Bu bakışın ötesine geçmek ve bağımsız bir kadın hareketinin anlamlılığını gösterebilmek için, kadın sorununun başhbaşma bir sorun olduğunu ortaya koymak gerek.

Başka bir deyişle, feminizmi anlamlı ve gerekli bir toplumsal hareket yapan maddi temeli açıklamaya çalışmak gerek. Bu maddi temeli oluşturan ise, *bütün* kadınların ezilmişliğinin en derindeki *ortak* kaynağı. Şayet böyle bir ortak kaynak varsa,

---

[4] C. Zetkin, "Proletarian Women and Socialist Revolution", *The Socialist Register*, (derl. Miliband/Saville), Merlin Press, Londra, 1976, s. 199-200.

[5] Kadınların ezilmişliğine karşı mücadelede özel bir yeri olan Kollontay bile kadın hareketinin amacını yer yer bu biçimde belirliyor! Bkz. A. Kollontai, *Selected Writings*, Allison and Bursby, Londra, 1977, s. 53.

başka ezilen sınıf, grup ve katmanlar karşısında kadınların ezilmişliğinin *özgül* bir niteliği var demektir.

Sosyalist-feminizm ve kuramsal tahlil

İşte bu temelin irdelenmesi, bizi başlangıçtıa, sorduğum sorunun ilk bölümüne, sosyalist-feminizmin kuramsal açıdan taşıdığı anlama getiriyor. Sosyalizmden kopmayan bir feminizm kuram açısından ne demek?

Ancak bu ortak temeli araştırırken bir başka noktayı da gözden kaçırmamak gerek. Kadınlar tarih boyunca farklı toplumlarda farklı üretim, mülkiyet, siyaset ilişkileri içinde yer almışlar, öte yandan, kadın olarak ezilmişliklerini paylaşmalarına karşın, aralarında sınıfsal, ulusal, dinsel, etnik ayrılıklar var. Dolayısıyla, bu ezilmişliği her sınıftan, her ulustan, her dinden, her etnik gruptan kadın yaşıyor; ama çok farklı biçimlerde. O zaman, yukarıdaki soruyu şöyle ayrıntılandırmak olanaklı: Bir yandan bütün kadınların ortak ezilmişliğini açıklayan, öte yandan da bu kadınlar arasındaki sınıfsal, ulusal, vb. farklılıkları da kucaklayabilecek maddi temel ne?[6]

Kadınların ezilmişliğinin özgüllüğünü ortaya koyacak ortak bir maddi temel arama çabası, bu yazıyı çok *genel* bir düzeyde kalmaya zorluyor. Bu düzeyde belli bir açıklığa kavuştuktan

---

[6] C. Mouffe. "Cinsiyet Sistemi ve Kadınların Bağımlılığının Söylemsel Kuruluşu" (*Akıntıya Karşı*, Nisan 1985) adlı yazısında tam da böyle bir "temel" arayışını reddediyor. Yazara göre, kadının bağımlılığı toplumdaki çeşitli pratikler, söylemler ve kurumlar tarafından sürekli olarak oluşturulan ve kurulan cinsiyet sisteminden kaynaklanır. Bu sistemin, sözkonusu pratik, söylem ve kurumların dışında —ya da berisinde— tek ve bütünsel bir temeli yoktur. Mouffe'un bu açıklaması, toplumu maddi bir temel üzerinde yükselen bir bütün olarak anlamak yerine, çeşitli süreçlerin oluşturduğu, gelip-geçici, konjonktürel birlikler dizisi olarak anlayan bir yaklaşımı dile getiriyor. Bu yaklaşımla, "kadınlar eziliyor çünkü cinsiyet sistemi var(!)" demenin ötesine geçmek çok güç. Bu biçimde olsa olsa cinsiyet sisteminin nasıl yeniden-üretildiği açıklanabilir, nasıl üretildiği değil.

sonra, kadının toplumsal konumuna bütünselliğini kazandıracak siyasal, ideolojik, yasal, kültürel boyutların tahlile sokulması kuşkusuz çok gerekli. Burada bu genellikte kalmış olmam, kadının ezilmişliğini bu ezilmişliğin derinde yatan maddi temeline *indirgediğim* anlamına gelmemeli. Öte yandan, yine bu genellik düzeyinde, kadınların ezilmişliklerinin kapitalizmde ve kapitalizm-öncesi üretim tarzlarındaki özgül biçimlerine girmek, bu farklı mekanizmaları açıklamak söz konusu değil. Bu yüzden de yazıda, özgül üretim tarzlarına; o arada sermaye yasalarına ilişkin kategorilerdense, tarihsel maddeciliğin daha genel kategorileri ağırlık taşıyacak.

Sözünü ettiğim bu maddi temeli görmek için sınıf ilişkilerinin yanı sıra cinsiyet ilişkilerine, üretim ilişkilerinin yanı sıra yeniden-üretim ilişkilerine bakmak gerek: Toplumları anlamaya çalışırken üretim ilişkilerine bakmadan edemiyoruz; çünkü toplumun varlığının sürmesi için üretim yapılması kaçınılmaz. Dolayısıyla da, toplumsal bütünün karmaşıklığı içinden çeşitli belirlenimleri ayıklaya ayıklaya ulaşacağımız en temel ilişkiler, insanların üretim yaparken birbirleriyle kurdukları ilişkiler. Bu insanların sınıfsal konumları da üretim ilişkilerindeki yerlerine, üretim araçları üzerindeki denetimlerine bağlı. Ama öte yandan, üretimin sürmesi için de, bu üretimi gerçekleştiren çalışma kapasitesinin yeniden-üretilmesi gerek. Benim burada kullandığım dar anlamıyla *yeniden-üretim*, hem yeni (taze) emekgücünün üremesi ve bu emekgücünün beslenmesi, yetiştirilmesi, hem de üretim sırasında tüketilen emekgücünün yenilenmesi demek. İşte bu iki alanda, yani üretim ve yeniden-üretimde, kadınlarla erkeklerin konumları farklı: kadınların *doğurganlıkları*, çalışma kapasitesinin yeniden-üretiminde onları özel bir yere yerleştiriyor. Kadınların ezilmişliğinin en genel düzeydeki temeli de bu yer. Ancak bu *doğal* olarak biyolojinin kendi başına saptadığı bir yer değil; yeniden-üretim ilişkileri kadının konumunu üretim ilişkileri ile *bir arada* belirliyor. Değişik üre-

tim ilişkileri bağlamlarında kadınlar, değişik yeniden-üretim ilişkileri içindeler; buna bağlı olarak da erkekler karşısındaki ezilmişlikleri farklı biçimlere bürünüyor. Örneğin, küçük köylülükte çocuk ölüm oranının yüksekliğinden ötürü olsun, ailenin emekgücü gereksiniminden ötürü olsun, kadınlar sık sık doğum yapıyor; buna karşılık çocukların beslenme/büyütülme süreci kapitalizmde olduğundan hem daha kısa hem de daha kendiliğinden; kapitalizmde ise doğum sayısı daha düşük, ama küçük köylülüğe göre çok daha uzun ve özenli bir besleme/büyütme süreci var. Küçük köylülükte ağır bir emek süreci içinde sık sık doğum yapma yükümlülüğünü taşıyan kadın neredeyse fiziksel bir ezilmişliğe/baskıya tabi. Kapitalizmde ise, kadının ezilme biçimi doğurganlığın dolaylı bir uzantısında bağlı: burada ezilmişlik, yeniden-üretimin besleme/büyütme yönünün kadının omuzlarına yüklenmesinden kaynaklanıyor.

Köylü toplumlar-kapitalizm karşılaştırmasında, yeniden-üretim/üretim ilişkileri bağlantısının bir yönü daha var. Aslında bu ikinci boyut birinciyi de açıklıyor. Köylü toplumlarda yeniden-üretim üretim süreciyle içiçeyken, kapitalizmde bu iki alan ev ve işyeri olarak ayrılıyor. Tarihsel olarak bu kopuş şöyle gerçekleşiyor: Kapitalizmle birlikte fabrika/ev ayırımı geliştikçe, yeniden-üretimin sürmesi için toplumsal üretimden ayrışmış olan bu alanın sorumluluğunu birilerinin ağırlıklı olarak üstlenmesi gerekiyor. Bu sorumluluğu üstlenen grubun kadınlar olması doğrudan doğruya kapitalizmin mantığına bağlı değil; kapitalizmde yeniden-üretim alanından *kadınların* sorumlu oluşunun ardında geçmişten devralınan cinsiyete dayalı işbölümü yatıyor. Kapitalizmin gelişme sürecinde ev/fabrika, yeniden-üretim/üretim giderek birbirinden koptukça, ev ve özel yaşam kadının alanı olarak özel bir anlam yükleniyor. Bu da şöyle bir sonuca yol açıyor: kadın üretim alanından ya dışlanıyor, ya da dışlanmadığı durumda, yeniden-üretimdeki yeri onu çalışma hayatında ikincil bir konuma yerleştiriyor. Özellikle kadınlara

uygun görülen kadın alanları oluşuyor: örneğin hemşirelik, öğretmenlik, hizmet sektörü gibi. Bunlar kadının analık (zaman zaman da, örneğin hosteslikte olduğu gibi, eşlik) rolünün uzantıları; aynı zamanda da, toplumdaki statüleri benzer işlerin kapitalizm-öncesi toplumlardaki statülerinden (örneğin ebe kadınların toplumsal statülerinden) daha düşük. Öte yandan, kadınlar yeniden-üretim yükümlülükleri yüzünden kesintili bir biçimde çalıştıkları için yarım-gün, güvencesiz ye düşük ücretli işlere mahkûm oluyorlar.

Kapitalizm örneği, yeniden-üretim ve üretim İlişkileri diyalektiğinin kadının hem aile içindeki yerini, hem çalışma hayatındaki konumunu nasıl bir arada belirlediğini gösteriyor: kapitalizme özgü *üretim* ilişkilerinin bir özelliği olan ev/işyeri kopukluğu bağlamında, kadının *yeniden-üretim* alanındaki geçmişten gelen konumu özel bir anlam kazanıyor; bu konunun özelliği yüzünden de kadın *üretim* alanında ikincil ve aşağı bir yere yerleşiyor. Dolayısıyla, farklı toplumlarda kadının ezilmişliğini anlamak için hem o topluma özgü üretim ilişkilerine, hem de varolan yeniden-üretim sistemine bakmak gerek. Yeniden-üretim bütün toplumlarda kadınların ezilmesinin ortak temeli; ama bu ortak temel, üretim ilişkileri ile bir arada ele alındığında farklı ezilme biçimlerine yol açıyor.

Ayrıca, aynı toplum içinde farklı sınıflardan kadınların ezilmesi farklı biçimlere bürünüyor. Kapitalizmde, mülk sahibi sınıfların kadınlarının durumunda, özel mülkiyete bağlı bir ezilme biçimi söz konusu: burada kadının yeniden-üretimdeki yükümlülüğü onu evin/özel alanın bekçiliğine hapsediyor. Ortaya çıkan ezilmişlik biçimi ekonomik bağımlılık ve evişi/çocuk bakımı köleliği. Evişi ve çocuk bakımı için başka kadınları ücret karşılığı çalıştıran kadınların, bu biçimde ezilmişlikten kurtulduklarını söylemek de olanaksız. Bu kadınlar, kocaları için birer statü sembolü olmaktan, kişiliklerinin çeşitli boyutlarını (cinsellikleri, her tür duyarlıkları) kendilerine yabancılaşmış bir bi-

çimde yaşamaya dek farklı biçimlerde eziliyorlar. Bu yoğun yabancılaşma, kadının bir özne olmaktan çıkıp, kocası için bir nesne haline gelmesi anlamını taşıyor. Bu kadınların başkalarını (bu durumda ev işçilerini) eziyor olmasından, kendilerinin ezilmediği sonucunu çıkarmak olanaksız. Yine kapitalizmde, ama bu kez çalışan kadınlarda ise, ezilmişlik şu biçime bürünüyor: evde ve işte olmak üzere çifte çalışma düzeni; buna bağlı olarak çalışma hayatında erkekler karşısında eşitsizlik ve ezilme. Bu farklı biçimler, hep daha temeldeki yeniden-üretim/ üretim ilişkileri *birliğine* bağlı olarak ortaya çıkan çeşitli ezilmişlik boyutları.

Kapitalizmin *Kapital* ve benzeri yapıtlardaki tahliline baktığımızda cinsiyet açısından nötr olan, cinsel kimlik taşımayan kavramlarla karşılaşıyoruz. Çünkü bu tahlil kapitalizmin en soyut işleyiş mantığını veriyor. Bu soyutluk düzeyinde cinsiyet ayrımına yer yok; ama çalışanlar-arası bölünmelere yer var: emekgücü kitlesi içinde *bölünmenin* ve *farklılaşmanın* olması kapitalizmin işleyiş yasalarının bir parçası. Somut kapitalist toplumları bütünlükleri içinde anlamak için ise, bu sistemin *tarihsel* olarak nasıl yerleştiğine de bakmak gerek. Kapitalizmin kuruluş sürecinin içerdiği boyutlardan biri de, cinsiyete dayalı işbölümünün o aşamada varmış olduğu nokta. İşte, kapitalizmin bir gerekliliği olan bölünmüş emekgücü kitlesi ile geçmişten devralınan cinsiyet ayrımı, kapitalizmin kuruluş sürecinde iç içe giriyor; kapitalist toplumlar erkek egemenliğini kendine mal ediyor, cinsiyete dayalı işbölümü üzerinde gelişiyor. Dolayısıyla, cinsiyet ayrımının kapitalizmin zorunlu bir sonucu olmamasına karşın, kurulmuş ve gelişmiş biçimleriyle kapitalist toplumlar cinsiyet ayrımına dayalı toplumlar. Erkek egemenliğini özümlemiş olan kapitalist sisteme karşı çıkmadan bu ayrıma karşı çıkmak da en hafif deyimiyle çok güç...

Sosyalist-feminizm ve kadın hareketi

Böylece, sosyalist-feminizmin pratik açısından, hareketin niteliği açısından ne anlam taşıdığı sorusuna gelmiş oluyoruz. Ancak, bu noktada, bugün Batı'da ortaya çıktığı biçimiyle genel olarak feminist hareketin niteliği üzerinde kısaca durmakta yarar var. Geçen yüzyılın sonunda ve bu yüzyılın başında yükselen, kadın hareketlerinden önemli bir ölçüde ayrılıyor bu hareket. Feminizmin ilk dalgası, temelde eşitlikçi bir çerçeve içinde yer alıyordu: talepleri, burjuva toplumunun bireysel özgürlük ve hak eşitliği ilkelerine dayanıyordu. Dönemin sosyalistlerinin bu hareketin bir "burjuva hareketi" olduğu yolundaki değerlendirmeleri bir ölçüde haklıydı. Oysa bugün, özellikle Batı Avrupa'daki feminist harekete damgasını vuran anlayış, kadın-erkek eşitsizliğinin köklerini yeniden-üretim ilişkilerinde ve ailede arayan, verilmiş sistemin temellerini şu ya da bu şekilde sorgulayan bir anlayış. Hareketin "radikal" kanadı, yeniden-üretim ilişkileri ve aile ile kapitalist üretim tarzı arasındaki bağları kurmasa da, hakim kurumsal ve kültürel biçimlere karşı çıkıyor. Dolayısıyla da, hareket genel olarak "sistem-dışı", "anti-kapitalist" bir perspektife sahip.[7]

Sosyalist-feminizmin pratiğine bu bağlamda yaklaştığımızda da ortaya çıkan şu: Sosyalist-feminizm kadınların kurtuluşunu kapitalizmin aşılmasına bağladığı ölçüde kendini başka toplumsal muhalefet hareketlerinden soyutlayamaz. Yalnızca feminist bir çerçeveye hapsolmuş bir mücadele anlayışına hapsedemez kendini. Başka ezilen grup ve sınıfların anti-kapitalist mücadeleleriyle bütünleşmesi/dayanışması, kendi anti-kapitalist emellerini gerçekleştirmesi için anlamlı. Bu çok açık. Ancak sosyalist-feministlerin feminist hareket içinde daha özgül bir

---

[7] Bkz. G. Savran, a.g.y., s. 12. Yeni-feminizmin niteliği konusunda ayrıca bkz. J. Mitchell, *Kadınlık Durumu*, Kadın Çevresi Yayınları, 1985, s. 32-54.

konumları var. Bağımsız bir genel feminist hareket anti-kapitalist olmakla, salt bir toplumsal muhalefet hareketi olmakla yetinebilir. Ama sosyalist-feministlerin, sınıf tahlilinin yerine geçmeyen, onunla çelişmeyen, tersine sınıf/cinsiyet üretim/yeniden-üretim ilişkilerinin birliğini vurgulamaya çalışmaları şöyle bir noktaya getiriyor: kadınların kurtuluşunun önkoşulları yalnızca kapitalizmin aşılmasında değil, daha da somut olarak sosyalizmde yatar.

Bu yargı kadının yeniden-üretimdeki yerinin, doğal bir konum olmadığı anlayışıyla çok yakından bağlantılı. Baştan beri üretim/yeniden-üretim ilişkilerinin birliğini vurgulamaya çalıştım. Bu birlikten anladığım, yeniden-üretimin, üretim ilişkilerinin belirleyiciliği altında toplumsal dinamiklere bağlı bir süreç oluşturduğu. İşte yeniden-üretimin bu toplumsal niteliği, kadınların doğurganlıklarının toplumsal olarak düzenlendiği anlamına geliyor. Kadınlar kendi doğurganlıkları üzerinde tam anlamıyla denetime sahip değiller. Doğurganlık, üretim ilişkilerinin belirlediği ama kendi içinde de bir dinamiğe sahip olan yeniden-üretim düzenine tabi. Daha somut olarak ifade etmek gerekirse, toplum düzeyinde doğum oranını toplumsal üretimin emekgücü gereksinimi belirliyor: kapitalist ya da bürokratik devletlerin kürtaj yasaları ya da evlenmeyi özendirici önlemleri bu sürecin en önemli dolayımları. Ayrıca, yeniden-üretim alanının doğurganlık boyutunun dışında, yetiştirilme/büyütülme boyutu da toplumun emekgücü gereksinimi ile yakından ilintili: örneğin, kapitalizmde gerekli olan emekgücü türü, çok özgül bir biçimde yetiştirilmiş (çalışma ahlakını içselleştirmiş) insanların belirli özellikler taşıyan (uysal ve dolayısıyla kapitalist ussallığa tabi kılınabilir olan) emekgücü. Ancak yeniden-üretimi doğal değil de toplumsal olarak belirlenmiş bir alan kılan tek etken üretim ilişkileri değil. Farklı üretim tarzlarında, üretim ilişkileriyle eklemlenmiş olan erkek egemenliği, yeniden-üretimi hem

toplum düzeyinde belirliyor, hem de özel kadın-erkek ilişkileri düzeyinde. Örneğin, yeni kürtaj yasasındaki, kocanın onayını gerekli kılan madde, kadının cinselliği ve doğurganlığı üzerindeki denetimin yasayla erkeklere verildiğinin açık bir kanıtı. Bu denetim kapitalizmin çok öncelerinden bu yana erkeklerin elinde; kapitalizmde ise, yer yer erkeklerin elindeki bu denetimi doğrudan doğruya devlet düzenliyor, öte yandan, kadın-erkek ilişkilerinin özelliği düzeyinde, kadınların doğurganlıklarının erkeklerin denetiminde olduğunu yansıtan bir olgu da, neredeyse kurumlaşmış olan aile içi şiddet: Gebelikten korunma yolunu kendi başına bulmuş bir kadının, kocasından gizlice uyguladığı yöntem keşfedildiğinde dayak yediğine ilişkin tanıklık ve öyküler dinlemek isteyenler için bol bol mevcut.

Öte yandan, teknoloji geliştikçe, insanlar giderek doğaya daha egemen oldukça, üretim ve yeniden-üretim ilişkilerini insanların kendi iradeleriyle, kendi gereksinimlerine göre düzenlemeleri *olanaklı hale geliyor*. Bir yandan, üretim ilişkileri kıtlık koşullarının dayattığı zorunlu belirlenimlerden giderek kurtuluyor; diğer yandan, yeniden-üretim giderek artan bir oranda insan iradesine göre düzenlenmeye elverişli bir nitelik kazanıyor. Yaygınlaşmış doğum kontrolü olanakları, tüp bebek deneyleri vb. kadınların kendi bedenleri üzerinde denetim sahibi olmaları yönünde gelişen potansiyelin örnekleri. Bu potansiyelin tümüyle gerçekleşmesi, kadınların, doğal gibi görünen ama aslında toplumsal dinamiklere bağlı olan yeniden-üretim üzerinde denetim sahibi olmaları demektir. Böyle bir sürecin ilk adımı, kadının *cinselliği* ile *doğurganlığının* birbirinden ayrılması; kadın cinselliğinin kendi içinde bir gerçeklik olarak tanınması. Kadınlar, ancak bu durumda, cinselliklerini kendi seçtikleri biçimde, gerekirse doğurganlıklarını hiç kullanmadan yaşayabilirler; doğurganlıklarını tümüyle kendileri denetleyebilir, hangi sıklıkta doğum yapacaklarına yalnızca kendileri karar verebilirler.

Ne var ki, kadınların kendi bedenleri üzerindeki denetimi tümüyle ellerinde tutmaları da, yeniden-üretimin diğer boyutlarını (yetiştirme-besleme-büyütme) insanların bilinçli bir biçimde düzenlemeleri de kâr amacı güden bir toplumda olanaklı degil. İlkin, doğum kontrolü devlet tarafından üretilen bir hizmet olduğunda bile, sermaye yasalarından tümüyle özerkleşemiyor; Devletin kullandığı doğum kontrolü araçları kâr amacıyla üretilmiş metalar. Dolayısıyla, bu araçların üretimini belirleyen, taşıdıkları mübadele-değerleri: kadınların somut gereksinimlerine yönelik kullanım değerleri değil. Bu durumda da, bu araçların, gebeliğe karşı tam bir önlem oluşturmamaktan, yol açtıkları yan etkilere dek çeşitli sorunları var. Ayrıca, yeniden-üretimin diğer boyutlarım insanların bilinçli bir biçimde düzenlemeleri de, ancak somut gereksinimlere göre işleyen bir toplumda olanaklı. Evişi ve çocuk bakımının toplumsallaşması, yani ortak mutfakların, çamaşırhanelerin kurulması, kreşlerin ve yuvaların açılması, toplumsal kaynakların nasıl bir öncelikler dizisine göre kullanılacağına bağlı. Bunun yanı sıra, tarihin derinliklerinden gelen kadın ezilmişliğinin ortadan kaldırılması için büyük çabalar gerekiyor. Bu çabaların anlamı, toplumsal emeğin planlanmasında, örneğin eğitimin yeniden-düzenlenmesinde, bilinçli olarak kadınların gereksinimlerini gözönüne almak. Bu tür örgütlenmeler ise, olanaklarını farklı toplumsal grupların somut gereksinim ve taleplerine göre düzenleyen bir toplum biçimini gerektiriyor. Kısacası, kadınların bütün gereksinimlerinin karşılanmasının koşulu, mübadele değerleri üreten bir toplumun, yerini, somut gereksinimlere yönelik kullanım-değerleri üreten bir topluma bırakması. Böyle olunca, sosyalist-feministler, *feministler olarak* da genel sosyalizm mücadelesinin içine yerleşiyorlar.

Sosyalist-feminist bir açıdan bağımsız bir feminist hareketin gerekliliği ise en azından iki nedenle çok açık. İlkin, sosyalist

örgütlerdeki kadınların buralarda feminist bir bakış açısını savunabilmeleri, sürdürebilmeleri, bu örgütlerin dışındaki kadın hareketinin gücüne bağlı. Ayrıca, üretimini ve yeniden-üretimini insanların somut gereksinimlerine göre, bilinçli bir biçimde örgütleyen bir toplumda, kadınların özgül-taleplerini dile getirebilecekleri kanallar özel bir önem kazanıyor. Kadınların gereksinimleriyle, örneğin belli bir grup erkek işçinin, ya da belli bir etnik grubun gereksinimleri, öncelikleri belli anlarda çatışabilir. Bu yüzden de, hiçbir toplum, kadınlara bugüne dek sahip olmadıkları denetim olanaklarını; *kendiliğinden* vermez. Dolayısıyla da, kadınların sosyalist bir toplumda kendi örgütlenmelerini gerçekleştirmeleri çok önemli. Bu toplum kadınlara yalnızca bir *olanak* sağlıyor. Bu olanağın yolunu açan da, toplumun genel örgütlenme ilkesinin kâr değil, somut gereksinimler olması. Bu ilkenin uygulanabilmesi için ise farklı gereksinimlerin dile getirilmesini sağlayacak kanallar gerekli.

Bunun için de, kadınların bugüne kadar kendisine karşı ayırım yapılmış bir toplumsal grup oldukları bilincine —yani feminist bilince— sahip olmaları çok önemli. Ve bunun için de, kâr amacı gütmeyen, somut gereksinimlere göre düzenlenmiş bir toplumu kurma mücadelesinde feminizme alan tanımak gerekli.

Son olarak, sosyalist-feminist olmanın pratik açısından taşıdığı anlamın bir başka boyutunu tartışmak istiyorum. Bu boyut, son on beş-yirmi yıl içinde feminizmin, sosyalizm anlayışına getirdiği katkılarla ilgili. Bu katkılar, feminizmin "kişisel olan siyasaldır" sloganıyla özetlenebilir. Bu sloganda dile getirilen anlayışın bir boyutu şu: Çalışma alanı, emek/sermaye çelişkisi dışında, başka birçok salt kişisel gibi görünen ilişki de (bu arada kadın-erkek ilişkisi de) baskı/ezilme ile sarılıp sar-malanmış; bu anlamda, bunlar toplumsal bütünü yeniden-üreten egşmenlik ilişkilerinin bir bölümünü oluşturuyor. Dolayısıyla da toplum-

sal mücadele bu ilişkileri dönüştürmeyi de programına almak zorunda. Cinsiyete dayalı, bilgiye dayalı, kuşak farkına dayalı egemenlik ve hiyerarşi ilişkileri, sosyalizmin gündemine dahil edilmesi gereken toplumsal ilişkiler. Feminizm, kişisel olanın toplumsal ve giderek siyasal doğasını bu biçimde açığa çıkararak, sosyalist olmanın *anlamına* yeni boyutlar katıyor. Sosyalistlerin siyaset yapma *üsluplarını*, ulaşılacak hedef dışında, bu hedefe nasıl ulaşılacağını sorunlaştırıyor. Bir anlamda, sosyalistlerin *sosyalist olmayı yaşayış tarzlarını* sorguya çekiyor.

Ancak, bazı feministler buradan kalkarak, bugüne kadar kadın hareketi karşısında sosyalistlerin benimsediği tavrı, tersine döndürüp, sosyalizm konusunda kendileri benimsiyorlar; işi sosyalist mücadelenin özgüllüğünü tanımamaya vardırıyorlar. Aklımdaki örnek, Waimwright, Rowbotham ve Segal'ın *Sosyalizm, Feminizm ve Eylemde Birlik* adlı kitapları, özellikle de Rowbotham'ın yazısı.[8] Rowbotham'ın feminizm/sosyalizm bağlantısı konusunda, burada bizi asıl ilgilendiren tezi şu: Feminizmin sosyalist harekete katkısı, yalnızca sosyalist olmanın *anlamına* ilişkin ideolojik boyutlar, sosyalist mücadelenin kapsamına soktuğu *yeni alanlar* değil; bunun da ötesinde, asıl önemli olan, feminizmin sosyalizme *örgütlenme biçimi* düzeyinde yaptığı katkılar.[9]

Kadın Hareketi kendi özgül sorunlarından ve hedeflerinden kalkarak yeni örgütlenme biçimleri geliştirdi. Bilinç yükseltme grupları[10] türünden bu biçimler, kadınların ezilmişliklerinin özgül doğasına şu anlamda uygundu: Kadın-erkek ilişkileri *sevgi* bağlarıyla örülmüş ilişkiler; öte yandan, kadınlar bu ezilmişliğin çoğu yönlerini *yalıtılmış* bir biçimde, tek başlarına

---

[8] S. Rowbotham, "Kadın Hareketi ve Sosyalizm İçin Örgütlenme", *Sosyalizm, Feminizm ve Eylemde Birlik*, (H. Wainwright ve diğerleri), İletişim yayınları, 1985 içinde.

[9] Aynı yerde, s. 115 ve s. 165.

[10] "Bilinç yükseltme grupları" için bkz. Mitchell, a.g.y., s. 90-93.

yaşıyorlar. Dolayısıyla, kadınların ezilmişliğinin bu yönlerini bireyselliğin derinlerinden çekip çıkarmak, *küçük* ve *öznelliğin* ön plana çıkarıldığı gruplarda olanaklı. Bu yüzden de, yapısız, öznelliklerin belirlediği küçük gruplar kadın hareketi içinde çok yaygın.

Ne var ki, buradan kalkarak sosyalizmin örgütlenme sorunlarını bu model ışığında çözmeyi önermek anlamlı gelmiyor bana. Önemli olan, farklı alanlardaki örgütlenme biçimlerinde belli bir çoğulculuğu kabul etmek. Küçük grupları gevşek bağlarla bir araya getiren federatif bir yapı, iktidarı hedeflemeyen kadın hareketi için uygun olabilir. Ayrıca böyle bir yapı, kadın sorununun taşıdığı çok çeşitli boyutları kucaklaya-bilmesi açısından da anlamlı: kişisel ve toplumsal boyutlarıyla, farklı sınıflardan kadınlarıyla, bu hareket farklı yapıları barındırmak zorunda.

Ancak, farklı hedefleri olan hareketlerin farklı örgütlenme biçimlerini gerektireceği de açık geliyor bana. Rowbotham böyle bir işbölümü önermenin bir tür kolaycılık olduğunu savunuyor ve bu ayrıma karşı çıkıyor. Ama kendisi de bu farklılığı başka bir bağlamda kabul ediyor ve böylece en canalıcı nokta olarak gördüğü noktada çelişkiye düşüyor:

> Çatışmalara yol açan gösteriler, kitlesel grev gözcülükleri, işkence ve radikal direnişi bastırmak için devlet gücünün uluslararası düzeyde sağlamlaştırılması, *oldukça farklı bir politikaya göre biçimlenmiş* feminist örgütsel yapıların ilgisini bu alanlara kaydırmıştır.[11]

Kaldı ki, feminizmin *kendisinin* yalnızca bu örgütsel yapılarla nereye gidebileceği sorusu yazarın da belirttiği gibi tartışmalı bir soru.

* * *

[11] S. Rowbotham, a.g.y., s. 60-61 (vurgu benim; düzeltilmiş çeviri).

Feminizm anlamlı ve gerekli bir toplumsal hareket, çünkü bütün kadınların yalnızca kadın olmaktan kaynaklanan sorunları var. Gerçekliğin yadsınamaz bir parçası olan bu özgül sorunları, "işçi sınıfı sorunları" içinde eritmeye kalkışmak, ya da soyut bir "insanlık sorunu" damgası ile bastırmaya çalışmak uzun vadede kimseye yarar sağlamaz. Hele baskının ve ezilmenin her biçimine karşı çıkan sosyalistlerin bu tavırdan kazanacakları hiçbir şey olamaz, Tersine, bu özgül çelişkilerin tanınması ve dönüştürülmesi olsa olsa sosyalizmin boyutlarının zenginleşmesine yol açar.

"BEN KENDİME RADİKAL FEMİNİST DİYORUM"*

Gail Chester

["Ben Kendime Radikal Feminist Diyorum" adlı yazıyı gail chester yazmış ve yazı ilk olarak 1979'da, *Feminist Pratik: Onuncu Yıldan Notlar*[1] adlı bir kitapçıkta yayımlanmış. ben yazıyı *Geriye Dönüş Yok: Kadın Kurtuluş Hareketinden Yazılar 1975-1980*[2] adlı bir derlemede okuyup çevirdim. gail chester hakkında ne yazık ki hiçbir şey bilmiyorum. ancak yeni feminist hareketin ilk on yılını değerlendiren bu yazısına kendimi çok yakın hissettim. bunun bir nedeni benim de kendime benzer sebeplerle radikal feminist demem. ayrıca yazının gevşek, "konudan konuya atlayan" üslubunu da çok sevdim. bu arada yazıda feminizm, devrim, örgütlenme gibi konularda önemli tartışmalara yol açabilecek şeylerin söylendiğini düşünüyorum. kadınları sınıflara bölüp kadın hareketinin bir kısmını kendi şemsiyeleri altına çekmek isteyenlerin gail chester'ın marx üzerine söylediklerine bozulacakları açık ama, feminist teori/pratik üzerine dedikleri bence başka muhalif grup ve eğilimler için de anlamlı olabilir, tabii fedakârlık üzerine söyledikleri de. ülkemiz, biraz da kültürel mirasların etkisiyle muhaliflerin, halkı —ya da onun temsil etmek istedikleri kesim ve kesimlerini— kurtarmak için türlü fedâkârlıklara katlandıkları bir ülke

---

* *Feminist*, sayı 1, 8 Mart 1987.

[1] *Feminist Practice: Notes from the Tenth Year*, Theory Press Pamphlet 1979.

[2] *No Turning Back: Writings from the Women's Liberation Movement, 1975-1980.*

olagelmiştir. oysa biz kadınlar başkaları için değil, kendimiz için politika yapıyoruz. çünkü sözünü ettiğimiz baskıyı doğrudan yaşıyoruz, son olarak yazıda geçen birkaç kavramla ilgili bir şeyler söylemek istiyorum. "emansipasyon"u türkçeye "özgürleşme" olarak çevirmek mümkün, ancak bu terim henüz yerleşmemiş olduğu için olduğu gibi bıraktım, kadınlar bu sözü varolan düzen içinde "özgür" olmak anlamında kullanıyorlar. buna yönelik hakların talep edilmesi için mücadeleyle yetinmek de politik bir eğilim, yani emansipasyonizm. "kurtuluş", yani *liberation* daha radikal bir özgürleşmeyi, düzenin tamamına yönelik bir müdahaleyi içeriyor. bir de bilinç yükseltme grupları var. bunlar, yazıdan da anlaşılabileceği gibi, az sayıda kadının bir araya gelerek kendi öznel kadın olma durumlarını politik bir bağlamda irdeledikleri gruplar, bu grupların kalıcı olmaları beklenmiyor. başka kimi muhalif grupların ve bu arada anti-cinsiyetçi erkeklerin (inanır mısınız böyle erkekler de var. kadınları kurtaracak bir mücadele yerine, kendi ezen olma durumlarını sorgulamayı tercih ediyorlar) bu çalışma biçimini feministlerden ödünç aldıklarını biliyoruz. gail chester'ın bu gruplar ve genel olarak feministlerle ilgili olarak söylediklerinin doğal ki, yaşadığı ülkeye, ingiltere'ye ilişkin olduğunu akıldan çıkarmamak gerek. yoksa burada yazılı olanlar her ülkeye, her kadın grubuna önerilecek bir model değil. bu arada yazının 1979'da yazılmış olduğunu da yeniden hatırlatmak isterim (**Ayşe**)].

"Ben kendime Radikal Feminist diyorum." Bunun anlamı nedir? Başlangıçta Kadın Kurtuluşundan olduğunu söylüyordun, kendine feminist diyordun. İki terim eşanlamlıydı. Sonra modern feministler tarihimizi araştırmaya başladılar ve tarihteki ikinci feminist dalga olduğumuzu keşfettik.

İlk Dalga 1848 Seneca Falls Konvansiyonu ile başlamış ve yalnızca oy hakkının kazanılmasına yoğunlaşana dek özünde radikal kalmış. Oy hakkı kazanıldıktan sonra bile, birkaç feminist doğum kontrol hakkı, kürtaj yasası reformu, kadınların kimi mesleklere girebilmesi gibi kadınları ilgilendiren konularda aktif olmuşlar. Tâ ki, kadın kurtuluş hareketi ortaya çıkana dek.

Kadınların Kurtuluşu geliştikçe, kendimizi feminizmin (gerek tarihsel gerek çağdaş) reformist/emansipasyonist/liberal kanatlarından —onlar da kendilerine haklı olarak "feminist" adını veriyorlar— ayrıştırmamız gerektiği açığa çıktı. Kadın kurtuluşçuları bunu kendimize *radikal* feminist diyerek, emansipasyonun yeterli olmadığını savunarak ve devrimci perspektifimizi vurgulayarak yaptılar.

Zaman geçip, Çalışan Kadınların Hakları ya da Ulusal Kürtaj Kampanyası gibi erkeklerin katılımına da açık olan örgütler çıkıp "kadın hareketi" gibi daha geniş bir bayrak altında toplanabilme hakkını talep edince, radikal feminizmin feminizmden başka bir şey olduğunu vurgulamak daha da önem kazandı. Bugün feminist olmak, genel olarak kadınların toplum içindeki konumuyla ilgilenmek olarak tanımlanabilir ama bu konumun nasıl değişeceği üzerine kişinin sahip olduğu görüşler hakkında hiçbir ipucu vermez ve aynı zamanda kurtuluşumuz için aktif olarak mücadele etmeyi de ifade etmez. Kadın hareketinden "kurtuluş"u* çıkarmak mücadelemizi liberalleştirmenin, böylece kendilerinin de feminist olduğunu gönül rahatlığıyla iddia edebilecek olan erkeklerin toplumsal olarak kabul edebilecekleri bir şey haline getirmenin yoluydu. Bugün feminist olmak artık kadın kurtuluş hareketinden olmakla eşanlamlı değil. Kendimi kadınların kurtuluşu için güçlü ve otonom bir devrimci hareket-te faal olarak tanımladığım ve böyle bir hareketin gerekliliğine inandığım için radikal feminist olduğumu söylemeye devam ediyorum. Böylece ikinci feminist dalganın ilk aşamalarıyla — kadın kurtuluşu hareketininyükselişi— olan tarihsel bağımı ortaya koyuyorum. Söylemek istediğim feminizm kavramının kendi başına radikal olmadığı değil, hatta bunun tam tersi. Kendime sosyalist feminist ya da devrimci feminist demek, (radikal) feminizmin sosyalist ya da devrimci olmadığını söylemek

* liberasyonu (ayşe).

olurdu. Benim için kadınların kurtuluşu hareketinde ifadesini bulan radikal feminizm her ikisidir de. Ama bunlardan fazlasıdır da. Radikal feminizm, toplumumuzun hiçbir unsurunun erkek-tanımlaması dışında oluşmadığını fark etmektir, öyle ki radikal feminizmi pratiğe geçirmek hayatımızın daha önce normal/verili/standart/kabul edilir olarak gördüğümüz her bir cephesini sorgulamak ve gerektiği yerde —ki bu hemen her yerde anlamına gelir— işleri yapmanın yeni biçimlerini bulmak demektir. Bu nedenle dil erkek-tanımlıdır. Bu bazı kadınların onu çok iyi kullanmadığı anlamına gelmez ama şu andaki yapılanmış haliyle dil erkek-egemen değerler üzerinde temellenir, çünkü patriyarka Saksonların zamanından çok önce denetimdeydi.* Erkek dilde derdini ifade edebilmenin karşısında değilim —şu anda elimizde olanın en iyisi o— ya da patriyarka ve erkek-tanımlamasının kalıcı, değişmez biyolojik unsurlar olduğunu söylemek istemiyorum. Bütün demek istediğim şu ki, radikal feminizm, birçok kadına düşünce biçimlerimiz/dilimizde önemli kavramların bulunmadığını ve bunun erkeklerin baskısının başka bir silahı olduğunu söyleyene kadar, birçok kadın kendi varoluş koşullarını tarif edecek kelimeleri bulamadıkları için kendilerinin aptal, ifadeden aciz, aşağı olduğunu düşünüyorlar/hissediyorlardı.

Kimi diğerlerimiz de daha önce elde bir deste gül gördüğümüz varoluşumuzun diğer alanlarına baktılar. Örneğin, bazı insanların bazı şeyler hakkında daha fazla şey bildiklerine inanmak ve bu nedenle onlara uzmanlar adını verip daha yüksek ücretler ödemek, kendimiz hakkında yanlış olduğunu bildiğimiz şeyler söylediklerinde onlara karşılık vermemek gibi. Bu uzmanların çoğunun erkek olduğunu hatırlayın. Radikal feminizm özellikle kolektif olarak hareket ettiğimizde erkeklerin üstesinden gelmenin ve kazanmanın mümkün olduğunu bize öğ-

* burada kastedilen dil ingilizce olduğu için saksonlardan sözediliyor (ayşe).

retti. Bir de şunu öğrendik, şu uzman adı verilen adamların sahip olduğu bilgiler içinde işimize yarayacak olanların çoğunu öğrenmek, bir kez kendi yeteneğimize olan güvenimizi kazandığımızda oldukça kolaydır. "Bilgi", "bilim", "rasyonellik" gibi kavramlar sürekli yeniden değerlendirilmektedir.

Aynı şey devrimci strateji için de geçerli. Artık, neyin devrimci olup olmadığı konusunda, gerek ne istediğimiz gerekse, çıraya nasıl varacağımız bağlamında erkek tanımlarını kabul etmek mümkün değildir. Marx birçok önemli şey söyledi ama hepimiz gibi o da içinden geldiği çevrenin ürünüydü —on dokuzuncu yüzyılda yaşamıştı ve kentliydi. Batı Avrupalı, Musevi bir entelektüel erkek... Bütün bunlar ve başka şeyler onun bir yirminci yüzyıl ve/veya köylü ve/veya Avrupalı-olmayan ve/veya feminist devrim için doğru olmayan birtakım önerilerde bulunmasına yolaçmıştır. Das Kapital'e İncil, Marx'a da uzman muamelesi yapmak erkek-tanımlı tavırlardır. Ama Marx'ı bu şekilde değerlendirmenin en zararlı ve erkek-tanımlı yanı, devrimci bir teori geliştirme konusunda bize verdiği tavırdır. Eğer Marksizmi model haliyle ya da en azından son yıllarda pratiğe geçirildiği haliyle özümsersek, devrimci pratikten ayrılabilir, devrimci teori diye bir şeyin varolduğunu kabul ederiz. Bu teori, üstüne üstlük, izlememiz gereken pratiği bize söyleyecektir ve teori geliştirmenin yeterli bir devrimci pratik olduğuna inanmaya yönelebiliriz.

Bu söylediklerim, radikal feminist teori diye bir şeyin olamayacağı ya da olmaması gerektiğini söylemek için değil- üstelik patriyarkal düşünüşün tuzağında olanların hatası da Kadın Kurtuluşunda eskiden beri radikal feminist bir teorinin olmadığına inanmaktır. Radikal feminist teori, teorinin pratiği izlediği ve pratik olmayan yerde teori geliştirmenin imkânsız olduğudur, çünkü teorimiz, pratiğimizi pratiğe geçirmenin teorimiz olduğudur. Eğer bu semantik bir ip atlamacaya benziyor-

sa özür diler ve ben sağlam bir örnek bulmaya çalışırken sizi önceki cümleyi yeniden okumaya davet ederim.

Mesele şu ki, radikal feministler için teori ve pratik ayrı insan grupları tarafından yapılan şeyler olmayıp, son eylemimizde neyin yanlış olduğunu tecrübeyle keşfederken pratiğimizin sürekli bir arındırılmasıdır. Radikal feminist teorinin bazı kadınlar tarafından fark edilmemiş olmasının nedeni pek fazla yazılmamış olmasıdır. Bu bir noktaya kadar bizim zaafımız olarak görülebilir ama eğer teoriniz pratiğinizde biçimlenmişse, o zaman politik olarak hareket etme biçiminizin tıpkı kitap yazmış gibi ciddi bir ifade olarak görülmesini isteme şansınız vardır. Varolmayı neyin oluşturabildiği konusunda patriyarkal kavramlara bağlı kalırken radikal feminizmin yokluğunu kanıtlayan şey de feminizm üzerine yazdığımız şeylerin göreli azlığı oldu. Üstelik de biz kendimizi açıklamak üzere ortada görünmezken başkalarının yanlış yorumlarına açık olduk, devrimci teoriye katkımız yazılabilir ve yazılmıştır da. Küçük grup radikal feminist teori/pratiğinin iyi bir örneğidir; pratik alternatif tedavi tekniklerinden ödünç alınıp sonradan dönüştürülmüşse de, devrimci bir araç olarak bilinç yükselme (BY) radikal feministler tarafından geliştirilmiştir. Kadın kurtuluş hareketi başladığında —baştan otomatik olarak bilinç yükseltmek için küçük gruplara bölünmedik— kimilerimiz yetmiş kadınlık geniş toplantılarda oluşan heyecanı ve dinamiği hatırlayabilir; bu bazen yeniden yakalanabilmesi iyi olacak bir duygudur. Küçük grupların örgütleniş biçimi —bunların hepsi bilinç yükseltme grupları değildi, bazıları tamamen bir işin yapılmasına yönelikti— yani büyük gruptan ayrı olarak toplanmak diğer kadınlarla çeşitli düzeylerde temas halinde olmanın ve aynı zamanda bilincimizi değiştirmenin iyi bir yoluydu. Süreç içinde bir yerlerde biçim ve içerik karıştı ve küçük bir grup olarak toplanmak Kadın Kurtuluşunun alâmeti farikası haline gelirken grubun içinde ne olduğu pek fazla sorgulanmadığı gibi genellikle bir küçük

grupla diğeri arasında pratik bir bağ yoktu. Küçük gruplar halinde toplanmanın politik önemini anlamadan bu örgütlenme biçiminin korunması bize hiçbir yararı olmayan, kemikleşmiş bir pratiğe yolaçar.

Kadın Kurtuluşunun bütün üyelerinin başlangıçtan itibaren bir BY grubu içinde olmaları gerektiği ve kendilerini kadın kurtuluş hareketiyle birlikte tanımlamaya devam ettikleri sürece bunu sürdürmeleri bizim teori/pratiğimizin önemli bir parçası olarak kaldı. Ama şimdi hayatlarında hiç BY grubunda bulunmamış ve bunun ötesine geçtiklerini hisseden bir sürü kadın var —bu hiç katılmadığım bir konu. Yine de, eğer bilinç-yükseltme fikrine katılmayan bu kadınların genel pratiklerini inceleyip kendimizinkiyle kıyaslayabilirsek bu teori/pratiğimizin sağlıklı bir gözden geçirilmesi olur ve bunun üzerine bilinç-yükseltme sürecini yeniden inceleyip gerekirse dönüştürebiliriz. Ondan sonra teori/pratiğimizde bir değişiklik gerekebilir. Böylelikle yeniden gözden geçirmemiz gereken faaliyetlerimizi nasıl yönlendirdiğimiz hakkında karar kolektif olarak verilmiş olacaktır.

Radikal feministler teorimiz ve pratiğimiz arasında bir ayrım görmedikleri için hayatınızı değiştirmek konusunda olumlu eylemlerde bulunmamızla devrimin şimdiden başlayabileceğini söyleyebilir. Bu, bir kadının hayatını değiştirmek için yaptığı her eylemin devrimci olduğunu önermek değilse de, bütün hazırlıklar tamamlandıktan sonra uzak bir gelecekte gerçekleşecek bir devrimi inşa etmek olan erkek-tanımlı devrim kavramına göre çok daha iyimser ve yumuşaktır. Biçim ve şekline asla gözünün önüne getiremediğin ve kendini tanımlayamayacağın bir şey için doğru hazırlıkları yapıp yapmadığına nasıl karar verebilirsin? Devrimci değişikliği mümkün olanın alanına taşımak radikal feminizmden öğrendiğim en önemli tavırlardan biridir —bütün değişikliklerin benim hayatım sırasında gerçekleşmesi ihtimali olmasa da benim katkım olan ufak aşamalar bazı insanlar ve en önemlisi benim için hayatı daha iyi kılacaktır.

Bir radikal feminist olarak öğrendiğim en temel politik ders devrimin önemli bir parçası olduğumdur. Baskı altında olduğuma göre başka kadınlarla birlikte hayatımı değiştirmek için mücadele edebilirim ve bu yüzden belirleyiciyim. Fedakâr ya da Kadınlardan hep beklenildiği gibi verici ve sevgi dolu olduğum için kadın kurtuluş hareketinde değilim, kendi hayatımı ve başka kadınların hayalının değiştirilmesi gerektiğine inandığım için buradayım. Bütün mesele bu.

İKİNCİ DALGA FEMİNİZM:
FEMİNİST DERGİLER

FEMİNİZMİN ADI*

Sedef

Feminizmin ülkemizdeki ilginç serüven başladı başlayalı bu konuda söz üreten herkes "feminizm"i kendine göre "ta(h)rif" etti, sonra da kendi tarifini eleştirdi. İşte bu yüzden feminizmin ne olduğu konusunda —ayırdedici yanını vurgulayarak— bir saptama yapmak istiyorum.

Dünya varolalı beri erkek ve kadın yoktur biliyorsunuz. İnsan denen canlı türü ortaya çıkıp da bir insan diğer bir insanla birlikte yaşamaya başladığı andan itibaren toplumsal ilişki diye soyutladığımız şey işin içine girer. Yani "insan biyolojisine özgü" diye bildiğimiz her şey, aynı zamanda toplumsal bir anlam kazanır. "Erkek" ve "Kadın" diye cins ayrımı yaptığımızda, bedensel yapı farklılıklarına ilişkin masumane bir betimleme yaptığımızı sanmak yanıltıcıdır, kadın-erkek ayrımı ile, dişi ve eril olarak başka canlı varlıklarda da görülen ve biyolojik üreme fonksiyonlarını ayrıştıran betimlemeler farklı şeylerdir. Birincisi, bir toplumsal cinsiyet kimliği farkına işaret eder. Toplumun bireylerini, daha doğacakları anlaşıldığı andan itibaren, doğduktan sonra nasıl yaşayacaklarını kurallara bağlayarak belirleyen kimliklerdir bunlar. Çocukların giyim, konuşma, oyun, sözcük

---

* *Feminist*, sayı 1, Mart 1987.

dağarcığı ve oturuşları, görecekleri işler, üstlenecekleri sorumluluklar, karşılaşacakları tehlikeler, girmelerine izin verilecek ve verilmeyecek ilişkiler, bağışlanacak ve bağışlanmaycak davranışlar kız ya da erkek çocuğu olmalarına göre hep farklı olacaktır. Doğumdan ölüme kadının ve erkeğin düşünme/yaratma eylemleri, korkuları, sevgileri, görevleri de öyle... Bizi ilgilendiren, bu ilişkinin taraflarından birinin (yani erkeklerin), bu farklılık sayesinde toplumsal yaşamda, üretim faaliyetlerinde, siyasal-ekonomik örgütlenişte üstün ve belirleyici konumda olmalarıdır. Kadınlar evlerde ev ve çocuk bakımı ile iştigale yöneltilip, kentte dışarıda ("dışarıdaki iş"te), köyde tarlada vs. çalışırken de yine evişi görevlerini sürdürmeye zorlanırlar. Demek ki, bir toplumsal kimlik farklılığı var; bu fark nedeniyle de bir cins, ötekinin yaşadığı ayrıcalıkları yaşayamıyor; üstelik ötekinin yapmak istemediği işleri de (yani ev işleri, çocuk bakımı vs.) üstlenmek zorunda kalıyor.

Bu durumun genç, yaşlı, evli, bekâr, çocuklu, çocuksuz, köylü, işçi, ev kadını, iş kadını, yoksul, zengin toplumun tümüne yayılmış genel bir durum olduğunu görmekle başlayan süreç, bütün dünyada, böyle olduğunu ve bilinen yazılı tarihin büyük bölümünde de böyle olduğunu öğrenmeye götürüyor kişiyi. Ben, böyle bir öğrenme sürecinde feminist olmuş bir kadın olarak, yazımda feminizmin, toplumsal örgütlenmede varolan bir cins-cinsiyet sistemini (yani erkekten yana cinsiyet ayrımcılığı güden bir sistemi) ve bu sistemin varlığını sürdürmesini sağlayan cinsiyetçi ideolojiyi radikal biçimde sorguladığını/sorgulayabildigini anlatmak istiyorum.

Cins-cinsiyet sistemi dedim. Birincisi yani cins, biyolojik bir kavram. Dişi cins bu haliyle ancak biyoloji veya tıp kitaplarında "kimliksiz" bir kas ve kemik yığını olarak karşımıza çıkar. Üzerine bir şey giydiği ve konuştuğu andan itibaren başka bir kavram, "kadın" (yani cinsel kimlik) söz konusu olur. İmdi, bir sis-

tem varsa bunun nasıl işleyebildiğini, bir cinsin diğerine üstünlüğünü hangi araçlarla sürdürdüğünü araştırmak gerekir.

Biliyoruz ki, toplumsal örgütlenme çeşitli kurumlar eliyle yürütülür. Kurum deyince de sadece koca koca binalar ya da devlet dairelerini anlamamak gerekir; daha somut kurumlar da vardır, mesela aile. Neden bir kurumdur aile? Çünkü kendisini oluşturan bireylerden görece bağımsız olarak varolan, onlara sunulan bir yapısı vardır ve bu yapı, içine giren bireyleri belli yaşam ve davranış biçimlerine zorlar. Çünkü tâbi olunan kuralları vardır; ayrıca resmen tanınmış ve yasalarla korunmuştur.

Cinsiyetçi sistemin temel direği —açıktır ki—, iki cinsin birer üyesini çeşitli kurallara göre bir araya getiren ve içinde bulunduğumuz toplumda bu bir araya gelişin tek meşru ve yasal biçimi olan evlilik ile kurulan ailedir, içine doğduğumuz andan başlayarak ailenin hiyerarşik bir yapı olduğunu biliriz. Yasa ile de belirlendiği gibi, baba ailenin reisidir. Onun altında kadın ve en altta da çocuklar vardır.

Aile, kadının "ana", "kan" ve "kız" kimliklerini birlikte yaşamasını sağlayan tek kurumdur. Önemlidir, çünkü kadına fam ve füm bir yaşam sunmaktadır. Başka hiçbir üretici ya da yaratıcı faaliyette bulunmaksızın sadece kız-karı-ana olarak bir yaşamı "dolu dolu" yaşamak, aile içinde mümkündür.

Ailenin, tarih içinde, üretim faaliyetlerinden hep kopuk olmadığını, tüketici ailenin kapitalizme özgü bir aile biçimi olduğunu biliyoruz (çekirdek aile denen bu biçimin ortaya çıkması için üretim yapıldığı mekân yani fabrika vs. ile emek-gücünün yeniden-üretildiği alan olan ev'in ayrışması gerekti; bu da kapitalizmle gerçekleşmiş bir yaşam biçimidir). Kadınlar tarih boyunca bir cins olarak ikinci sırada yer almanın yanı sıra, kapitalizmde artı-değer üretim mekanizmalarına her girişte sömürüye de maruz kalıyorlar. (Sosyalist ülkelerde de kadınlar belli kazanımlara rağmen ezilmeye devam ediyorlar. Bunu başka bir yazıda ele alacağım). Ama bu, yapacağımız cinsiyetçilik tahlilinde

belirleyici değil, çünkü biliyoruz ki emek-gücünü satan herkes, kadın-erkek tüm işçiler için de geçerli bir durumdur bu. Biz burada, yalnızca ve yalnızca "kadın" oldukları için ezilen bir cinsin sorunlarından söz ediyoruz.

Cinsiyetçi sistem, hem tek tek hem de genel olarak erkeklerin lehine işleyen bir sistemdir. Ayrıca toplumsal bir sınıfın da (burjuvazinin) lehine, işler, ama işin bu yanı 150 yıldır yeterince işlendi, açıklandı; bir de bizim söylememize gerek yok. Kadınlar üstüne söz söylenirken (türlü kuramlar oluşturulur, kadınlara neyi nasıl yapmaları gerektiği vahyedilirken) erkeklerin yararına işleyen bir sistem tarafından ezildikleri hiç vurgulanmadı; taa ki kadınlar, "cins olarak" ezildiklerinin farkına varana dek... Her kadının evinde tek tek yaşadığı ve yalnız kendisinin yaşadığını sandığı sorunların kendi kusurlarından, evliliğindeki uyumsuzluktan ya da kocasının kişiliğinden kaynaklandığına inandığı bir dünya... Bu dünyada kadınlık:

Öğütücü bir varoluş biçimi; evde günbegün tekrarlanan bulaşıkta, çamaşırda, temizlikte, yemek pişirmede.

Korkutucu bir varoluş biçimi; gece, sokaklarda, erkeklere ait alanlarda, kahvede, stadyumda.

Aşağılanmış bir varoluş biçimi; cinsellikte.

İkinci sınıf bir varoluş biçimi; meslekte, işyerinde, devlet dairesinde, fabrikada, tarlada.

Dışlanmış bir varoluş biçimi; siyasal, ekonomik, askeri karar organlarında, bilimde, teknolojide, felsefede, sanatta.

Listeyi uzatmaya gerek var mı? Yaygın bir eğilim, kişilerin belli işleri yapamama, "belli bir yere gelememe" nedenini kişisel yeteneksizlik, akılsızlık, isteksizlik ile açıklamaktır. Kadınları dışlayan bir sistemin yürürlükte olduğu görmezden gelinir.

Kadınlar ezildiklerinin bilincine vardıkça, tüm tarihe, dünyaya, hayata bu ezilme konumunun gözlüğünden bakarak başkaldırının sözünü oluşturdular. Feminizm bu sözdür işte.

Cinsiyetçi sistemi anlamaya, bu sistemi tahlil ederken kullanılacak kavramları oluşturmaya çalışırken birçok kadın farklı görüşler öne sürdü; çeşitli feminizmler ortaya çıktı ama temelde feminizmin ayırdedici özelliği tartışılmıyor artık: Kadınlar bir cins olarak eziliyorlar. Bana sorarsanız üzerlerindeki baskı da iki "egemen"in işine yarıyor: erkeklerin ve burjuvaların.

Size yazının başından beri anlatmakta olduğum ve çok açık seçik doğrular gibi sunduğum kavramların ve feminizmin sorunları, açmazları olmadığını iddia etmek beyhude olur.

Çeşitli feminizmler arasındaki çelişkiler bir yana, tarihe yeni bir "kadın bakış açısı" ile bakma çabası sırasında karşılaşılan zorluklar, diğer ideolojilerden ödünç alınan kavramlar ve reddedilen örgütlenme biçimlerinde varolan iktidar ilişkilerinin bizzat feminist örgütlerde yeniden-üretilmesi gibi açmazlar feminist hareketin ciddi sorunları. Henüz yolun başında olduğumuz çok açık. Dünyada bir gerileme dönemine giren feminist hareketlerin durumu bir yana. ülkemiz gibi büyük çoğunluğun (düzen yanlısı ya da muhalif fark etmiyor) anti-feminist olmayı feminizmden önce öğrendikleri bir ülkede işimizin zor olduğunu biliyoruz. Ama dünyanın neresinde ve hangi özgürlük(ler) kolay kazanılmıştır ki?

KADINLARIN TARAFINI TUTMAK BÜTÜN DÜNYAYA BAŞKA TÜRLÜ BAKMAYA YOLAÇABİLİR*

Handan

Dünyaya kadın olarak gelince, erkeklerden farklı yaşanıyor, bunun sebebi biz kadınların erkeklerden değişik olarak daha az tüylü, daha ufak tefek olmamız; memelerimizin, vajinamızın. rahmimizin olması değil, bu anatomik farklılıklar, hayatlarımıza sadece bundan kaynaklanan farklar katıyor ve her şey bundan ibaret kalıyor olabilirdi, ama reisinin erkek olduğu ailelere doğuyor olmamızın, saçımızın uzun aklımızın kısa olduğunun iddia edilebiliyor olmasının, bize atfedilen bütün özelliklerin dünyada makbul/verili değerler açısından daha aşağı olmasının sebebi, doğa olamaz.

Biz kadınlara var olan toplumsal yapıda sunulan rol öncelikle anne ve eş olmak, hayatta birisinin karısı ve birilerinin annesi olmak dışında şeyler istediğimizde, karşılaştığımız dünya erkeklerin dünyası.

Toplumsal hayat, ekonomi, kültür, sanat, bilim başka özelliklerinin yanı sıra, erkek de. Dünyada bugüne kadar birçok şe-

---

* *Feminist*, sayı 1, Mart 1987.

yin nasıl olduğundan, nasıl değiştiğinden söz eden tarih de (resmî ya da eleştirel anlatımlarıyla) erkeklerin tarihi. Tarih. Ama galipler olarak, ama mağluplar olarak kahramanlarının erkekler olduğu bir süreç, savaşlar, mütarekeler, krallıklar, hükümetler, ekonomik krizler, felsefi tartışmalar, bunlar ve böyle birçok şey kadınlardan hiç söz etmeden anlatılabiliyor. Dünya nüfusunun en az yarısını oluşturduğumuza, bilebildiğimiz tüm zamanlar boyunca, bütün insan topluluklarında biz de olduğumuza göre, burada nicel bir yokluktan söz edilemez.

Ben, tarihin nesnesi olan alanlar hep erkek alanları ve tarih açısından kayda değer bütün faaliyetler erkek faaliyetleri olduğu için, durumun böyle olduğunu düşünüyorum, şöyle düşünebiliriz: Büyük toplumsal iktisadi dönüşümler olurken, kadınlar bir yerlerde sessizce çocuk doğurmakta, çamaşır yıkamakta, yemek yapmaktadır, onlardan bahsedilebilmesi için mesela sırtlarında çocuk kahramanca mermi taşımaları, devrim arında cezaevine doğru yürümeleri, önemli bir grev yapmaları gerekmektedir, bu etkileyici çıkışlarının ardından onlar yine sessiz, görünmez faaliyetlerine dönmektedirler.

Bu yok sayılmaya karşı çıkarak, tarihte, biz de vardık, biz de ürettik, biz de savaştık, bizim de sanata ve bilime katkımız oldu demek mümkün. Bundan sonra da hayatın her alanında biz de varolmak istiyoruz diyebiliriz, ama bunu istemek bize durumu köklü bir dönüşüme uğratma olanağı sunmayacaktır. Bizler biz de bu tarihin kahramanlarındanız demek değil, kahramanlıkların tanımlarını değiştirmek isteyebiliriz. Biz sadece kadınlara ait olan alanların, mutfakların, doğum odalarının, dikiş kutularının, genelev odalarının dahil olduğu yeni bir tarih isteyebiliriz. Böylece, çok uzun zamandır, hakkı yenmiş, iktidar altına alınmış olan insanlığın yarısının, hak ve iktidar istekleri değil, bu erkek tanımlı iktidarları reddedişleri gündeme gelecektir. Bir cinsin bakış açısıyla sunulmuş olan tarihle aramızdaki bu ilişkinin sorgulanmasının sadece kadınlar açısından değil, insan faa-

liyetlerinin bütün alanlarını yeni baştan örgütlemek isteyen muhalif perspektifler açısından da anlamlı olduğunu düşünüyorum.

Böylece muğlak bir insanlık tarihinden değil ya da salt sınıfların tarihinden değil, yaşlıların, çocukların, kadınların, erkeklerin, beyazların, beyaz olmayanların, delilerin, tarihinden; herbiri iktidar ilişkilerine yol açar özelliklerle bölünmüş bir insanlığın tarihinden söz etmek mümkün olacaktır.

dayak aileden çıkmadır*

(üstelik de kocanın vurduğu yerde gül bitmez!)

Ayşe

"bu dünyanın örgütlendiği temel ilkelerden biri şiddettir", demek çok mu karamsar bir yaklaşım acaba? öyle bile olsa hayatın her alanındaki iktidarın, bir noktasında fiziksel şiddete dayandığı aşikâr, böyle bir durumda kadınların erkekler tarafından fiziksel şiddete maruz bırakılması gibi dar bir alanda düşünmek neden? zaman zaman şiddetin iki tarafında da —kurban ve uygulayıcı— olmayı seçmiş olan benim için, bu anlamsız değil, öyle ya, bize dayak atacak bir kocayı bertaraf etmiş olsak bile hangimiz sokakta hiç çimdik yemedik ve hangimiz otobüste kalçalarımıza dayanan adamın böğrünü bir dirsek darbesiyle morartmadık.

bu dünyada ve bu ülkede kadınların kendilerine yakın erkeklerden durmadan dayak yemeleri beni çok irkiltiyor, çünkü söz konusu dayağı atanlar, "düşmanlar" değil, fedakâr babalar, erkek kardeşler, sevişilen kocalar (ya da en azından ilerde sevişilmek için seçilmiş ve ilerde sevişmek için seçmiş olan müstakbel kocalar, sevgililer, sözlüler, nişanlılar), kimi zaman da doğu-

---

* *Feminist*, sayı 2, Mayıs 1987.

rulmuş oğullar, bu tür dayağı diğerlerinden ayıran en önemli özellik meşru sayılması; toplumsal ve ahlakî planda ceza görmemesi, yani sokakta hiç tanımadığınız adamın biri size iki tokat atsa herkes karşı çıkar da, kendisinden iki çocuk doğurduğunuz, zamanında sizinle evlenmek için deli divane olmuş ve belki de hâlâ âşık olan kocanız ağzınızı burnunuzu kırsa, konu komşu, "ev hali" der geçer. bunun sebebi sizin yüzünüze inen yumrukların özel hayat denilen aklayıcı bir alanda savrulmuş olmasıdır, özel hayat gizlidir, üzerinde konuşulmaz, dışarı sızdırılmaz ve biz kadınların başına gelenlerin çoğu özel hayatımızda cereyan eder. o yüzden feministler yıllardır özel hayat politiktir, deyip duruyorlar çünkü baskının, iktidarın olduğu her yerde politika vardır ve politikleştiremediğimiz bir şeyi nasıl değiştiririz ki!

özel hayat dediğimiz şey nedir? özel hayat aşktır, cinselliktir: "aşkın ve cinselliğin meyvesi" çocukların yetiştirilmesidir; kazanılan paranın nasıl harcanacağı (nasıl kazanıldığının politikası epeydir yapılıyor) nasıl evlerde nasıl oturulacağı ve bir anlamda da en kabaca bulaşıkların nasıl yıkanacağıdır. (daha da merak eden filiz'in yazısını okusun!) işte bu erkek-egemen dünyada, özel hayât aile denen bir kurumla düzenlenmiş, hani şu içine doğduğumuz ve yeniden kura kura bir hal olduğumuz, öldüğümüzde de cenazemizi kaldıran kurum. bu dünyada kadınların çoğunun tek geçinme ve varolma biçimi, ama babalarının, ama kocalarının reisi olduğu bir ailenin ferdi olmaktır, kendi başına ayakta durabilme, geçinebilme hakkını ve şansını koparabilmiş olanlarımızın bile aşkı, çocuk sahibi olmayı meşru olarak yaşayabilecekleri tek yer ailedir. babaevinden tek haklı çıkış biçimi vardır; kocaevine-dünyaevine girmek, (gerçekten de orada dünyanın kaç bucak olduğunu daha da iyi anlarız) ondan sonra koca adeta sahibimizdir. ona karşı, aile kurumuna karşı görevlerimizi yerine getirdiğimizde bizi dövme hakkına sahiptir; tıpkı babamız, erkek kardeşimiz, sırasında oğlumuz gibi. bu

görevler akşama kuru fasulye pişirmekten, namusumuzu korumaya (bu rahatlıkla ölüm nedeni bile olabilir) sarhoş kocayı yatakta memnun etmeye kadar uzanır. kadın aileye ne kadar mahkûmsa, dayak yeme şansı o kadar fazladır, hattâ o kadar ki, işe girebilen, bankada hesap açtırabilen, mülk alıp satabilen, sendikaya, siyasal partiye üye olabilen çağdaş kadın bile dayak karşısında pratik olarak silahsızdır, çünkü genellikle gidebileceği bir yer yoktur ve çoğu zaman fiziksel olarak daha zayıf olmasının yanında saldırmak bir yana karşı koymayı bile öğrenmemiştir. şiddet erkeklerin doğal özelliği sayılır. bazen de "zayıf" erkeğin aşağılık duygusuyla, erkekliğini kanıtlama için dayak attığı söylenir, oysa karısını, kızkardeşini dövmeyi mümkün kılan, erkeğin içgüdüleri değil, çıkarları ve iktidarıdır. (yeryüzünde genel olarak şiddetin uygulayıcısının neden erkekler olduğu ve şiddetin toplumsal erkek kimliğinin bir parçası olup olmadığı ayrıca ve uzunca tartışılacak bir konudur.)

kadınlardan ise bu şiddete rıza göstermeleri beklenir, zaten dayağı atan genellikle "sevgili", sevilen birisidir. öyleyse adamcağızı afişe etmek doğru olur mu? hem o dememiş miydi, beni sinirlendirme diye? diğer yandan kadınların çoğu dayak yedikleri için utanç duyarlar, tıpkı yüz kızartıcı suç işlemiş birinin bunu gizlemesi gibi. erkeğin iktidarı ona yargı ve cezalandırma hakkını da vermiştir sanki. iyice yılıp yakınmaya kalkan kadınların bir kısmı da yine dayakla tehdit edilirler, bütün bunlar kadınların dayak yemesinin üstünün örtülmesine yol açar. diğer yandan toplum dayağı erkeğin suçu değil, hakkı olarak görmektedir, işte bu yüzden dayağın varlığını sergilemek ve meşruluğunu kırmak çok önemli bir adım. ama daha da önemlisi kadınların dayağa karşı bir araya gelmelerini ve dayanışmalarını sağlayacak örgütlenmeler oluşturmak. bu konuda önümüzde, Batılı kadınların sığınak deneyimleri var. sığınaklar, dayak yiyen kadınların bir süre için kalabilecekleri evler, buraların adresi herkesten —ve özellikle kocalardan— gizli tutuluyor. türki-

ye'de erkeklerin karılarına attığı dayağın gerilikten "feodallikten" kaynaklandığını savunanları yalanlarcasına avrupa'nın her ülkesinde açılan bu sığınaklara her sınıf ve her ırktan kadın başvuruyor. türkiye'de dayağa karşı nasıl dayanışabileceğimiz, geçtiğimiz günlerde başlattığımız kampanya çerçevesinde yapılacak tartışmalarla ortaya çıkabilir diye düşünüyorum. kadınların erkeklerden dayak yemesinin tamamen ortadan kalkması ise, bizim kendimizin yaratacağı bir gelecekte ailenin ve kadınların ezilmesine aracılık eden bütün kurumların ortadan kalkmasıyla mümkün olacaktır.

ÖZEL OLAN*

Filiz K.

Kadınların karşı karşıya oldukları baskı "özel" hayatın "kişisel" olarak nitelenen alanlarında gerçekleşir. Bu baskının nedenleri toplumsal ve ekonomiktir, ne var ki bu nedenler, ancak kadınların kişisel hayatlarındaki ev işlerinin kimin tarafından yerine getirileceği, çocukların nasıl yetiştirileceği, dostluklarımızın niteliği ve hattâ cinsel hayatımızı kiminle ve nasıl kuracağımızla ilgili görüşlere meydan okumalarıyla gözler önüne serilip, bunlara tavır alınabilir.[1]

İlk sayıdan sonra dergimize gelen eleştirilerden biri de, "eğer bu kadar öznel ve özel sorunlardan sözeden yazılar olursa, dergiyi bir daha alınam"dı. Birçok kişiden geldi bu eleştiri. Peki neydi özel olan, "Bağırabilmek" yazısı mı, "Yeniden Başlamak" mı, "Babalara Dairdir" mi? Evet, bütün bu yazılarda anlatılanları yaşayanlar Minu'ydu. Serpil'di, Filiz'di. Bunlar birer özel kişiydiler özel olmasına. Ve belki de yaşadıklarının hep özel şeyler olduğu düşüncesiyle, uzun yıllar varolan sorunları yalnız kendilerinin taşıdığını sanarak, çözümsüzlük ve suçluluk duygularıyla çırpınmış kişiler... En azından ben öyle idim. Kişisel olarak

---

* *Feminist*, sayı 2, Mayıs 1987.

[1] Sheila Rowbotham, Hilary Wainwright ve Lynne Segal, *Feminizm, Sosyalizm ve Eylemde Birlik*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984, s. 24.

en büyük değişimi feminizmin "özel olan politiktir" deyişiyle yaşadım ve bunu ta içimde duyduğum andan itibaren suçluluk duygusu yanına bile yaklaşamaz oldu.

Özel olan politiktir. Yaşadığımız birçok şey özel değil aslında. Dünyanın bir yerinde, farklı insanlar tarafından da aynısı yaşanmakta. Hattâ kapı komşumuzda, o kapılar ardındaki çok özel yaşandığı sanılan dünyalarda. Peki, yaşananların o kadar da özel, kendine özgü.olmadığını anlamak "hayat ne sıkıcı" demeye yolaçar mı? Bence açmaz. Aksine bir tek şeye yolaçar; bireysel çırpınışların içinde yok olmaya, birlikte çözümler arayıp hayatı dönüştürmeye.

Yine kendi yaşadığım özel(!) bir örnek vermek istiyorum. Suzanne Brogger'in *Bizi Aşktan Koru* adlı kitabını okuduğum zaman en çok ilgimi çeken bölümlerden biri; kadınların cinsel fantazileri ile ilgili olanıydı. "Kadınların çoğu cinsellikle ilgili düşlerinde, fantazilerinde yine kadınları, yani kendilerini düşünerek, kadın vücudu üzerine fantaziler kuruyorlar" diyordu kitapta. Yani fantazide bile kadın, edilgen, sevilen kişi rolünde oluyor, önce beni çok şaşırtan bu konuyu düşündüğümde, benim düşüncelerimde de ne kadar aynı olduğunu fark ettim. Eğer bunu kitabı okumadan önce fark etseydim ne olurdu diye düşünüyorum. Herhalde lezbiyen filan olduğumu sanır ve bir dönem bu konuya olan yanlış yaklaşımım nedeniyle de suçluluk duygularına gark olabilirdim. Bu da giderilmesi uzun süren bir uğraşa girmemi gerektirirdi. Düşünmesi bile insanın canını sıkıyor. Bu nedenle; kadınların yüzyıllardır süregelen edilgenliklerinin içselleşmesiyle, cinsel fantazilerinde bile aktif değil edilgen rolde olmalarının cinsiyetçi politikanın bir sonucu olduğunu, bunun benim uydurduğum ya da nev-i şahsına münhasır bir şey olmadığını fark ettirdiği için Suzanne Brogger'in o çok özel(!) yaşadıklarına gönül borcum var. Ve bu öyle politik bir konu ki; Bir genç erkeği alıkoymak suçundan ceza alan bir

kadın "Kadınlar cinsel ilişkide aktif rol oynayamayacağından..." gerekçesiyle aklanabiliyor. Aklanmak güzel de ya gerekçesi?

Şimdi anlıyorum ki bütün bunlar bir anlamda "özellikle özel olduğu düşünülmesi istenen" konular, örneğin, bir işçi yok denecek bir ücretle çalıştırıldığında, kötü muamele gördüğünde, bu durumun patronun kötülüğünden kaynaklandığını düşünenler ve bireysel çözümler önerenler olabilir. Bunlar, toplumun diğer, yani aynı düşünmeyen kesimlerinin, bence haklı, "bu işin nedeni ekonomik düzendir, toplumsaldır" diyen tepkisiyle karşılaşırlar. Evet, burada söz konusu olan bir patronun iyiliği veya kötülüğü değildir, yani özel olan politiktir, aslında. Ama toplumda yine öyle bir alan var ki; tabular diye ifadesini bulan, aile cinsellik diye genelleştirebileceğimiz bu alanda özel olanın politikasını yapmak çok zordur. Çünkü aile devam etmelidir, çünkü cinsellik (tabu olan da zaten kadının cinselliği, bekâretidir) konuşulmamalıdır.

Aile sorgulanmaya başlandığı anda toplumun rahatı bozulur, olmaz. Kadın, "neden bekâret?" diye sorduğunda, her alanda hüküm süren sahip olmak duygusuna bir darbe daha vurulmuş olur, bu da istenmez.

Dolayısıyla bütün bunların özel olduğu; evlilik sorunluysa bunun "o evlilik" için söz konusu olduğu, ancak başka bir evlilikte aynı şeylerin olmayacağı; kadın cinsellikten, orgazmdan bihaber yaşayıp gidiyorsa bunun "o kadın" için söz konusu olduğu, başka kadınların böyle yaşamadığı; genç mastürbasyon yapıyorsa bunu "o gencin" yaptığı, o gencin ahlaksızlığı (dolayısıyla gelen suçluluk duygularını da o genç taşımalı) düşünülmeli ve böylece özel, güzel yaşayıp gitmelidir bu dünyada... Öyle güzel güzel yaşanmıyor ne yazık ki, olmuyor. Yaşanan adeta bir kişilik bölünmesi. Hele bir yanda her şeyin toplumsal olduğunu düşünürken, diğer yanda yalnız kendine ait sandığın sorunlarla, bütün toplumsal bağlantılardan uzak boğuşmaya çalışmak hepsinden komik. Gündüz insan, gece hırt gibi; gün-

düz politika, toplum sorunları, gece özel hayatım. Ben o toplumdan ve sorunlarım onun sorunlarından değilmişçesine...

Bu bir anlamda politika kavramının, büyük soyutlamalarla içinin yeterince doldurulmamasından kaynaklanıyor. Sonuçta da kolaylıkla, "ancak politikacıların politika yapabileceği, sıradan insanların, özellikle de o dar mekanları içerisinde kadınların siyasetten uzak kalmaları gerektiği" noktasına varılabilir. İşte feminizm "özel olan politiktir" demekle, varılan bu kolaycı ve dışlayıcı sonuca başkaldırıyor ve politika kavramının içinin doldurulması gereğini ifade ediyor.

Burada değinmek istediğim bir başka nokta daha var. Kuşkusuz özel olarak yaşadıklarımız, kendiliğinden, gizli köşelerde kalarak politikleşmez. Özel olan konuların politik bir nitelik taşıyabilmesi, yani değiştirilebilirlikleri, sorunlar ancak ortaya atılıp konuşulmaya, tartışılmaya ve eyleme dönüşmeye başlarsa mümkün olur. Özellikle aile, cinsellik gibi alanlarda yaşanan en büyük baskının muhatabı olan kadınlar, yaşadıklarını ancak yüksek sesle söylemeye başladıkları an. diğer kadınlarla yaşadıkları ortak durumların varlığı ortaya çıkar ve birlikte değiştirme yoluna gidebilirler. En önemlisi de, dünyada büyük büyük şeyler olur ve bunların politikası yapılırken bizlerin yaşadıklarımızı ciddiye almamak ve politik saymamak gibi bir yanılgıya düşmememizdir. Gündelik hayatın içinde hergün yeniden ve yeniden yaşadığımız sorunlarla boğuşmadan değiştirici ve dönüştürücü bir politika yapılamaz.

Eğer dünyada her şey birbiriyle gerçekten bağlantılar taşıyorsa ilericilikte, dönüştürmekte çifte standartlar uygulamadan hayatın her alanında olmalıdır.

Özellerden genellere doğru dileğiyle...

BİZ SOSYALİST FEMİNİSTİZ*

Sosyalist Feminist Kaktüs

Kadınlar eziliyor. Bunu yaşamın her alanında görmek mümkün. Neden ezildiğimizi çözümlemeden önce, bir cins olarak, erkek egemenliğini hangi somut biçimler altında yaşadığımızı toplumun temel örgütlenme alanlarına bakarak ortaya koymak istiyoruz.

Toplumun temel birimi sayılan ailede kadının yaşamını tanımlayan en önemli işlev analık. Doğurganlık işlevi ön plana çıkarılarak *kadın = ana* özdeşliği sağlanıyor. Böylece doğurmamak gerçek kadın olmamak ile eş anlama geliyor. Evlilik kurumu kadının doğurganlığını ve cinselliğini düzenliyor. Bekâret, namus, ırz, ahlak kavramları çerçevesinde kadının cinselliği erkeğe tâbi kılınıyor. Böylece evlilikle (dini veya medeni) kutsanmayan her ilişki ahlak dışı olarak suçlanma tehlikesi taşıyor. Eş olma konumu, kadının, çocuklarının yanı sıra kocasının da bakımını üstlenmesini gerektiriyor. Tüm aileyi beslemek, temizlemek, sevgi gereksinimlerini karşılamak kadının işi. Ayrıca eş olmak kocanın kimliği ve adı altında var olmak demek. Aile çocukların kız ve erkek olarak farklı değerlerle tanıştıkları, farklı

---

* *Sosyalist Feminist Kaktüs*, sayı 1, Mayıs 1988.

davranış biçimlerine yöneltildikleri ilk ve temel kurum. Çocuklar önce ailede, hükmeden, koruyan ve kararları veren bir baba ile hizmet eden, babaya bağımlı bir anne görüyor; büyüdükçe toplumsal yaşamın her alanında karşılaşacakları hiyerarşi, otorite ve şiddetle aile içinde tanışıyorlar.

Ailenin dışına çıkıp okula başladıklarında çocuklar arasındaki cinsiyete dayalı farklılaşma sürüyor. Kız çocuklarının okutulmaması daha yaygın. Meslek okullarında kızlar ev işi benzeri veya uzantısı olan işlere yöneltiliyorlar (biçki, dikiş vb.). İlk ve orta öğrenim programı cinsiyetçi bir içeriğe sahip. Alfabe kitapları yemek pişiren anne, işe giden baba, bebeğiyle oynayan Suna ve top oynayan Ali'lerle dolu.

Öte yandan kadının aile içindeki konumu toplumsal üretimdeki yerini de belirliyor. Ev dışında çalışmaya başlayan kadınlar daha baştan dezavantajlı çünkü daha ucuz ve vazgeçilebilir, daha örgütsüz bir işgücünün üyeleri. Ya kadın işi sayılan işlerin (dikiş, örgü, temizlik, bakıcılık) uzantısı alanlarda istihdam ediliyor, ya da erkeklerle aynı iş için aynı ücreti almıyorlar. Aynı meslek grubundaki erkekler daha yüksek mevkileri ellerinde tutuyorlar, işyeri yani fabrika, büro ya da atölye öyle düzenlenmiş ki, kadın ev ile iş arasında seçim yapmaya zorlanıyor, işyerlerinde kreşler yok ya da çok sınırlı; babalara da çocuk bakma izni verilmiyor.

Gerek kadının aile içindeki konumu, gerek toplumsal üretime katılma biçimi, cinsiyetçi kültür tarafından pekiştiriliyor. Erkek egemen ideolojinin üretildiği ve yeniden-üretildiği temel alanlar din, bilimler, sanat, yazın, kitle iletişim dünyası. Bu alanlarda kadın erkeğe bağımlı, güçsüz, akılsız, erkeğin zevki ve rahatı için yaratılmış bir varlık olarak sunuluyor. Din kadını erkeğe tâbi kılmanın tanrı buyruğu olduğunu söylüyor. Bilim dünyası kadınları dışlayarak hem saygınlığını sağlıyor, hem de erkeklerin egemenliğindeki bir alan olma özelliğini sürdürmeye

çalışıyor. Filmler, romanlar genellikle bu yaygın kadın imgesini sorgulamadan, hatta durumu normal-leştirerek aktarıyorlar. Kitle iletişim araçları ise belli bir kadın tipinin propagandasını yapıyor. Basın kadın bedeni satarak "satış artırıyor". TV, "hanımların daha iyi ev temizlemesi, daha güzel olması" için reklâmlar yayınlıyor.

Kadının bu ezilmişliğinin sürmesi siyasal yapılar ve hukuksal düzenlemelerle de sağlanıyor. Siyasal kurumlar yasaklamalar ile kadının siyasal katılımını sınırlandırırken (örneğin kaymakam olamıyor kadınlar), hukuk bu yaklaşımı yasalarda "doğal"laştırıyor. Örneğin aileyi, başında reisi olan hiyerarşik bir yapı olarak belirleyip, bu reisliği de erkeğe veriyor.

Bir kadının, yaşamının herhangi bir anında, bu alanlardan birinde erkeklerin kendisinden daha ayrıcalıklı olduğunu görmemesi olanaksız. Bu durumu fark etmişsek, değişmesini istiyorsak, ezilmemizin ve üzerimizdeki baskının nedenlerini ve taraflarını araştırmamız gerekiyor. Bugüne kadar kadınların ezilişinin kökenine ilişkin çeşitli kuramlar öne sürüldü. Bu kuramları burada özetlememiz ve tartışmamız söz konusu değil. Vurgulamak istediğimiz nokta, erkek egemenliğinin *tarihsel* bir olgu olduğu. Bundan şunu anlıyoruz: Kadın doğurgan olduğu için yeniden-üretimde yani çocukların doğurulması, bakımı ve yetiştirilmesinde ve emek gücünün tazelenmesinde özel bir konumu var. Bu durum kadının üretimde de erkeğe göre ikincil konuma düşmesine, emeğinin ürünlerine el konmasına yol açmış. Ama doğurganlık bu konumu tek başına belirlemiyor. Erkeğin "üstünlüğünü" biyolojik özelliklerimize bağlayarak var olan durumu değişmez kılmak isteyen anlayışa karşı çıkarak, cinsiyete dayalı işbölümünün ille de eşitsizlik anlamına gelmediğini söylüyoruz. Doğurganlık böyle bir eşitsizliğe zemin hazırlamış, olanak tanımış olabilir ama bu eşitsizliğin nedeni olamaz. Kadının çocuk doğurması tek başına değil, ancak üretim ilişkileri ile *bir arada* belirleyicidir. Cinsiyete dayalı işbölümünün

eşitsizliğe dönüşmesi ancak eşitsizliğe dayalı üretim ilişkileriyle birlikte yaşandığında mümkün. Dolayısıyla biyolojik değil, toplumsal ve tarihsel bir süreçle karşı karşıyayız. Nitekim yeniden-üretimin, çocuk bakımı ve eğitiminin toplumsal-lastiği koşullarda, doğurganlık farklı bir anlam kazanacaktır. Ama zaten bu da farklı bir üretim ilişkisi demektir.

Antropolojik araştırma ve tartışmaların öneminin bilincindeyiz. Ama bizce köken sorunu en önemli sorun değil, çünkü kökeni ne olursa olsun bugün nasıl ezildiğimizi bilmemiz önemli; kurtuluşumuz bugünden olacak.

Cinsiyetçi sistem

Bugün içinde yaşadığımız toplum cinsiyetçi/kapitalist bir sistem, ilkin "cinsiyetçi" kavramını biraz açalım. Tüm insanların biyolojik bir cinsiyeti var: Erkek ya da dişi. Bir de öğrendiğimiz, toplumsal cinsiyetimiz var: Kadınlık ve erkeklik. Birincisi fizyolojik farklılıkları ifade ediyor, eşitsizlikleri değil. İkincisi ise biyolojik farkları öne sürerek kadın ve erkeğin toplumsal konumlarının eşitsiz oluşunu "doğallaştırıyor". Cinsiyetçi sıfatı cinsler arasında eşitsiz bir işbölümü yaratan, bunu sürdüren ve erkeklerin egemenliğine yol açan bütün toplumsal ilişkileri, davranışları, düşünceleri ve edimleri betimliyor. Bu sıfatı sistem sözcüğü ile birlikte kullanarak, erkek egemenliğinin tarihin çok uzun bir dönemi boyunca var olduğunu ve bugün tüm dünyada *sistematik* olarak sürdüğünü anlatmak istiyoruz. Bunu sürdüren mekanizmaların her üretim tarzında bir öncekinden devralındığını ve farklı biçimler kazandığını düşünüyoruz. Tek tek kadınların anne, eş, memur, işçi olarak yaşadıklarının, tüm kadınlar için geçerli olduğunu söylüyor ve kadınları ezen bu sistemin adına erkek egemen cinsiyetçi sistem diyoruz. Her sınıftan, her ulus ve ırktan kadın, kendi sınıfı, ulusu, ırkı içinde erkekten aşağı bir konumda yaşıyor.

Cinsiyetçi sistem tarih içinde hep üretim tarzları ile eklemlenerek var olmuş. Tek başına kendi iç dinamikleriyle yaşayan bir sistem değil. Bugün kapitalist üretim tarzı ile eklemlenen bir cinsiyetçi sistem var. Kapitalizm kadının ezilmesinin temel alanı olan aileyi kendi gereksinimlerine uygun olarak dönüştürdü; "çekirdek" aile oluştu. "Aile hayatı" ile üretim, yani "iş hayatı" birbirinden ayrıldı. Çalışma ve yaşama mekânları ayrıştı, öte yandan erkek egemen cinsiyetçi sistem de kapitalizmi biçimlendirdi. Üretimden ayrılan yeniden-üretim, evde kadının işi olmaya devam etti. Toplumsal üretime katılacak emek gücünün yeniden-üretimi (beslenme, giyim, temizlik vb.) kadın tarafından ücretsiz olarak gerçekleştirilir oldu. Bu işi erkeğin değil kadının yapmasını sağlayan ise "sermayenin mantığı" değil, geçmişten devralınarak uyarlanan cinsiyetçi sistem.

Kadının emeğinin ürünlerine evde koca, iş yerinde kapitalist tarafından el konuyor. Kadınları erkekler eziyor, kapitalistler sömürüyor.

Kadın politikası: Bağımsız kadın mücadelesi

Kadınlar olarak salt cinsiyetimiz nedeniyle ortak bir ezilmişliği, tâbiyeti paylaşıyoruz; yani bir egemenlik ilişkisinde *tarafız*. Ve her egemenlik ilişkisi gibi bu da toplumsal bir ilişki. İki toplumsal gruptan biri yani kadınlar, öteki toplumsal gruba, yani erkeklere tâbi durumda. Bizi diğer bütün ezilen toplumsal gruplardan ayıran özgül bir baskı altında yaşıyoruz, işte bizi feminist yapan da, bütün kadınları birleştiren bu ortak ve özgül ezilmenin varlığını görmemiz. Feminizmi, erkek egemenliğine bilinçli karşı çıkışın ideolojisi olarak anlıyoruz.

Feministler olarak kadın hareketinin başlıbaşına bir mücadele alanı olduğunu düşünüyoruz. Kanımızca bu alanın başka sosyal hareketlerin mücadele alanları içinde eritilmemesi gere-

kir. Bu alandaki mücadeleyi de kadınların ayrı bir toplumsal grup oluşturduğu bilincini taşıyan kadınlar verecektir.

Kadınlar olarak bu egemenlik ilişkisinde taraf olmamız, kapitalist toplumda özel yaşamın bütün "kamu" alanlarından (ekonomiden, siyasetten, vb.) yalıtılmasından ve bize kadınlar olarak bu "özel alan"ın sorumluları olma görevinin yüklenmiş olmasından kaynaklanıyor. Bu yüzden özel yaşam, erkek egemenliğinin birincil önem taşıyan, ayrıcalıklı bir alanı.

Bu alanda neler yaşanıyor? Kadınlar çocuk doğuruyor, besliyor, yetiştiriyorlar. Yine kadınlar kocalarına bakıyor, onların duygusal/cinsel her tür gereksinimlerini karşılıyorlar. Kocalarını genel olarak "hoş tutuyor", tutmadıklarında dayak yiyebiliyorlar. Öte yandan, kocalarının ve kendilerinin yaşlı akrabalarına bakıyorlar. Bütün bunlar iki kişi arasındaki sevgi ilişkisinin doğal parçalarıymış gibi görülüyor ve öyle yaşanıyor.

Kişisel olan politiktir

Oysa her yerde, birçok "iki kişiler" hep aynı işbölümünü yaşıyor. Yani ortada birden çok kadının paylaştığı toplumsal bir sorun var. Feminizm "kişisel olan politiktir" sloganıyla bu kişiselmiş gibi görünen ilişkileri özel alandan toplumsal alana çekip, bu ilişkilerin iki toplumsal grup arasındaki egemenlik ilişkisinin çeşitli boyutları olduğunu açığa çıkarıyor. Bunları dönüştürmek için bu egemenlik ilişkisinde ezilen taraf olan kadınların kolektif mücadelesinin gerekli olduğunu ortaya koyuyor. Kısacası kadınların politik bilince ulaşmaları gerektiğini savunuyor. Bu bağlamda bizim için politik bilincin anlamı siyasal iktidarı hedeflemek değil. Feminizmin politikası derken kadınların, kadın-erkek arasındaki egemenlik ilişkisine bir toplumsal grup olarak müdahale etmesini anlıyoruz.

Öyleyse feminizm, kadınların özel yaşamlarını ortak olarak gündeme getirmeleri anlamını taşıyor. Ancak feminizm, tek tek

kadınların dayanışma içinde özel yaşamlarını dönüştürmelerinden ibaret değil. Kamusal alanda (iş hayatı, hukuksal düzenlemeler, eğitim, vb.) verilecek mücadelelerden kopuk bir "kişisel politika"nın kadınların çok sınırlı bir kesimini ilgilendirecek ve bu sınırlar içinde bile başarıya ulaşamayacak bir çaba olduğuna inanıyoruz, özel alanı politik bir mücadelenin parçası haline getirmek, politikayı özel alana hapsetmek olmamalı.

Bizce kadın hareketi hem özel alanda, hem kamusal alanda olmak üzere iki cephede birden mücadeleyi önüne koymak zorundadır. Kadınların ortaklıklarını vurgulayan bu sloganın iki boyutu olduğunu gözden kaçırmamalıyız. Kişisel alanı politikleştirirken, özel yaşamımızdaki konumumuzla, kamu alanındaki konumumuz arasındaki bağlantıları kurmayı hedeflemeliyiz.

"Kişisel olan politiktir" sloganını yorumlayışımız, sosyalist feministler olarak bizim kadın hareketi içindeki yerimizi de belirliyor. Özel yaşamı sorgulamadan sadece kamu alanında mücadele etmeyi öngörmek, eşitlikçi bir anlayıştır. Böyle bir anlayış çeşitli eşitsizlikleri kendi başlarına bir sorun olarak alır; bu eşitsizlikleri ortak bir temele oturtmaz, toplumsal bir işbölümüne bağlı nesnel konumlar olarak görmez. Bu yüzden mücadele anlayışı da eğitim, çalışma, mülkiyet, yurttaşlık gibi farklı alanlarda eşit hak talebiyle sınırlıdır. Oysa salt kamu alanında verilecek eşit haklar mücadelesinin kadınlara sunabileceği tek "olanak", çifte çalışma düzeni, yani çifte ezilmedir. Ev içi işbölümünü sorgulamazsak, kazanacağımız haklar, olsa olsa bizim kamu alanında erkeklerle rekabete girmemize verilen bir onay anlamına gelir ama bu rekabetin gerçekleşmesinin garantisi olamazlar. Çünkü örneğin bazı mesleklerin "kadın meslekleri" olmaktan çıkması bile, özel alandaki cinsiyetçi işbölümünün değişmesiyle sağlanacaktır.

Öte yandan ev içindeki işbölümünün değişebilmesi için kadının kamu alanına katılması bir önkoşul. Bu katılım dışarıda

ücret karşılığı çalışma biçiminde olduğunda, ekonomik bağımsızlığa doğru atılmış bir adım anlamına gelir, ki bunun önemini vurgulamak bile gereksiz. Burada asıl üzerinde durmak istediğimiz, kadınların siyasal etkinliğe katılmasının getireceği yararlar. Kadının kendine güven duyması ve kocasının gözündeki statüsünün değişmesi, ücret karşılığı çalışmasının da ötesinde, bu tür bir kolektif etkinliğe katılmasıyla sıkı sıkıya bağlantılıdır. Kadın hareketi kamu alanında mücadele vermeyi küçümseyemez; bu mücadele hem kadınların kurtuluşunun önkoşulları olan bir takım hakları sağlamak için, hem de kadınların ortak bir mücadele sürecinde özel yaşamlarını sorgulayacak güveni ve cesareti duymaya başlamaları için gerekli. Bu yüzden yalnızca özel alana hapsolmuş bir politika anlayışı, feminist bilincin çok az sayıda kadına ulaşması anlamına gelecektir.

"Kişisel olan politiktir" sloganının "kişisellik" ya da öznellik yönünü abartmak, yani kendi hayatımızda yaşadıklarımızı mutlaklaştırmak, kadın hareketi açısından çeşitli sakıncalar taşıyor. Her şeyden önce, böyle bir tek yanlılık her tür nesnelliğin yadsınmasına, sorunların genel yanlarının gözden kaçmasına yol açabilir. Oysa genellemeler yapmak, kişisel-öznel sorunları nesnel temellerine oturtmaya çalışmak feminizmin vazgeçemeyeceği bir yöntem. Öznel deneyimlerimizde çeşitli yönlerini kopuk kopuk yaşadığımız cinsiyetçiliği, genel ve sistematik bir biçimde görmenin tek yolu bu. Nesnel olmak, tarafsız olmak değil elbette. Taraflı olup, olaylara kadın açısından bakıp, öznel-kişisel deneyimleri nesnel toplumsal ilişkilere bağlamak pekâlâ olanaklı.

Kişisel deneyimlerimizi paylaşmaktan doğan kadın olma bilinci, kadın yüceltmesine yol açmamalı, kadınlar dışında her şeyin kirli ve kötü, kendi içine kapalı bir kadın dünyasının ise temiz ve iyi olduğu türünden bir yanılsamaya düşmemeliyiz. Bu bizi çok geri konumlara götürebilir. Erkek egemen toplumun kadınlara lâyık gördüğü konumları ve bu konumlara bağlı de-

ğerleri yüceltmek, çok çelişkili görünse de, kadın hareketi içinde en azından Batı'da oldukça yaygın bir eğilim haline geldi. Analık, bakıcılık gibi, toplumsal işbölümünde bizim payımıza düşen işlere bağlı rolleri birer erdem haline getirmek, yalnızca cinsiyetçi toplumun işine yarar. Bunun yerine, örneğin çocuk doğurmanın bizi yalnızca anne olmak zorunda bırakmasını eleştirmek ve bunu başka kadınlara duyuracak bir biçimde yapmak zorundayız. Bu feminist eleştiriyi sadece kendi özel yaşamımızla sınırladığımızda, gerici varsayımların yaygınlaşmasına hizmet etmiş oluruz.

Kısacası, özel yaşamı dönüştürmeyi hedefleyen feminist bir anlayışın, kamu alanına yönelik kitlesel mücadele anlayışıyla bir arada gitmesi gerektiğine inanıyoruz, özel alan/kamu alanı kopukluğu bizim ezilmemizin kapitalist toplumdaki temelidir. Kadın hareketinin kendi pratiğinde bu bu kopukluğu bir kez daha üretmesinden değil, bizzat politikaları aracılığıyla aşmaya yönelmesinden yanayız.

Bağımsız kadın hareketi

Kadınların kurtuluşunu hedefleyen kadın politikalarının yürütüleceği bir kadın hareketinin bağımsız nitelikte olması gerektiğini düşünüyoruz. Kadın hareketinin bağımsızlığı derken, hareketin gerek savunacağı politikaların, gerek örgütlenme biçiminin diğer hareketlerden ayrı bir çizgide yürütülmesini kastediyoruz.

Kadınların ayrı bir toplumsal grup oluşturduğunu vurgulamıştık. Var olan bütün ezilen gruplar arasında dayanışmayı savunuyor ve önemli buluyoruz. Ancak, bizlerin ezilmişlik konumlarımızı kavramamız ve çözümler geliştirebilmemiz, salt bizim sahip çıkabileceğimiz bağımsız bir kadın hareketinin yaratılması ile mümkün olacaktır. Tek tek kadınlar olarak yaşadığımız ve cinsiyetimizden kaynaklanan kadınlık sorunları ezil-

memizin ortak paydasını ve bir bütün olarak bizleri birleştiren temeli oluşturuyor. Doğduğumuz günden başlayarak öğrendiğimiz ortak kadınlık rollerinin, bizim ezilmemizin hem ifadesi olduğunu, hem de ezilişimizi gizlediğini düşünüyoruz.

Nitekim, feminist harekete özgü bir örgütlenme biçimi olan "bilinç yükseltme" gruplarının işlevi tam da bu bağlamda ortaya çıkıyor. Kadın-erkek ilişkileri sevgi bağları ile örülmüş ilişkiler, ama öte yandan kadınlar bu ezilmişliğin çoğu yönlerini yalıtılmış bir biçimde yaşıyorlar. İşte bilinç yükseltme gruplarında kadınların tek başlarına göğüslemek zorunda kaldıkları baskılar tartışılıyor ve böylece her bir kadının bireysel sorunu olmaktan çıkıyor. Bu küçük gruplarda yaşadıkları deneyimler, kadınların bir toplumsal grup oldukları bilincine varmalarında çok önemli.

Bağımsız kadın hareketi, bilinç yükseltme gruplarından, kitlesel kadın örgütlenmelerine kadar geniş bir yelpaze oluşturuyor. Kadın dayanışması ağları, mahalle örgütlenmeleri, işyeri ve iş sektörü düzeyinde oluşan örgütlenmeler, kampanyalar, dernekler, belirli bir konu üzerinde çalışan araştırma grupları sayabileceğimiz örnekler arasında. Bu örnekler içinde kampanyaların özel bir önemi var. Kampanyalar var olan küçük grupların ve bunun dışındaki kadınların (somut bir sorun etrafında) bir araya geldikleri birliktelikler. Kadın hareketi içindeki farklı amaçlara yönelik bu küçük grupların güç birliği, kampanyalar aracılığıyla gelişiyor. Böylece kampanyanın etrafında oluştuğu somut sorun (örneğin dayak, kürtaj, kreş, tecavüz vb.) üzerinde verilen mücadele, kadınların geniş katılımına olanak sağlıyor.

Feminizmin çeşitli örgütlenme biçimlerine sahip olması, kadınların nesnel konumlarından kaynaklanıyor. Yukarıda kadınlararası birliği oluşturan temelin ortak ezilmişlik olduğunu söyledik. Şimdi ise kadınlar arasında bir çeşitlilik ve farklılık olduğunu vurgulamak istiyoruz. Feminizm ve örgütlenme biçimleri, bu çelişki yani birlik/çeşitlilik üzerinde yükseliyor. Kadınların

cinsiyetlerine bağlı kimlikleri, bu kimliği tamamlayan ırk, sınıf, din, yaş gibi diğer öğelerle birlikte oluşuyor. Ayrı dinlerden, sınıflardan, kültürlerden olmamız, her birimizin kendi kadınlık konumuna vereceği yanıtları da belirtiyor. Kadın politikası ve kadın örgütleri, var olan çeşitliliğimiz içinde birbirimize aktardığımız deneyimlerimizin, duygularımızın basit bir toplamı değil. Bölünmüşlüğümüzü görmezden gelmek, genel olarak kadınlar arası bir özdeşliği varsaymak, dolayısıyla Bağımsız Kadın Hareketi'ni tek bir politik birlik içinde eritmek, bizi, sekterlik, dışlayıcılık ya da eylemsizlik gibi çeşitli açmazlara götürebilir. Bağımsız Kadın Hareketi'nin çok parçalı, çok sesli, türdeş olmayan kadınların oluşturacağı bir hareket olacağına inanıyoruz. Bu anlamda farklı grupların uygulayacağı politikalar arasında farklılıklar olması da kaçınılmaz.

Feministler, Bağımsız Kadın Hareketi içinde var olacak ve hareketi kendi talepleri doğrultusunda ikna etmeye çalışacaklar. Ancak feministler ve Bağımsız Kadın Hareketi'ni oluşturan kadınlar arasında her durumda bir özdeşlik kurmak olanaksız. Kadın hareketi içinde feminist olmayan kadınlar da olacaktır.

Öte yandan feminizm çeşitli feministler için farklı anlamlar taşıyor. Sosyalist feministler olarak aramızdaki ayrılıkların kaçınılmaz olduğunu düşünüyoruz. Bundan ürkmüyoruz, yeter ki birbirimizi meşru görelim. Bu durumun gerek ideolojik olarak bizim için, gerek içinde yer alacağımız hareket için zenginleştirici bir işlev taşıdığına inanıyoruz. Amacımız ayrımlarımızın üstünü örtmek değil, tersine ayrımların özgürce tartışıldığı ortamlar yaratmak. Çeşitli feminist çizgilerin bir arada yaşama koşullarının özenle, karşılıklı güvenle, dışlayıcı olmama anlayışıyla yaratılabileceğine inanıyoruz. Bizim için "Kadın Dayanışması" ancak böyle bir çerçevede gerçekleşirse anlamlıdır.

SOSYALİST FEMİNİZM

"Neden sosyalist feministiz?" sorusunu iki boyutuyla ele almakta yarar görüyoruz. Sosyalist oluşumuz bizim için bir veri, çünkü feminist olmadan önce de sosyalisttik. Şu ana kadar söylediklerimizle "Neden feministiz?" sorusunu yanıtladığımızı düşünüyoruz. Şimdi aradaki bağlantıyı açıklamaya çalışacağız.

Önce, "neden kendimize yalnızca feminist demiyoruz?" sorusuna yanıt aramak gerekiyor. Feminizmi, cinsiyetçiliği toplumsal bir egemenlik biçimi olarak ele alıp kadınların özgül sorunları temelinde örgütlenen ve cinsiyetçiliğe karşı mücadele eden her grubu ya da hareketi tanımlayan bir kavram olarak görüyoruz. Bu yüzden de arı bir feminizmin mümkün olmadığını düşünüyoruz. Çünkü bu tanımın ortak paydası, bütün kadınları birleştiren, bütün kadınları diğer toplumsal gruplardan farklı bir grup olarak tanımlayan *kadınlık durumudur*. Oysa yukarıda da belirttiğimiz gibi, kadınlar aynı zamanda, farklı toplumsal konumlarla bölünmüş bir grup oluşturuyorlar. Bir kadın yalnızca kadın değil, aynı zamanda işçi ya da patron, müslüman ya da hristiyan, genç ya da yaşlı, evli ya da bekârdır. Kısacası bir kadını tanımlayan yalnızca cinsel kimliği değil, bunun yanı sıra toplum içindeki farklı konumlarına denk düşen farklı toplumsal kimlikleridir, öyle ki, kadınlık durumunun birleştirdiği kadınlar, toplumsal yaşamlarının diğer alanlarında birbirleriyle çelişen çıkarlara, önceliklere de sahipler. Tam da bu nedenle, farklı toplumsal konumlardaki kadınların, feminizm anlayışlarını diğer toplumsal kimlikleriyle ilişkilendirmeye, tutarlı hale getirmeye çalışmaları kaçınılmaz.

Arı bir feminizmi olanaksız görmemizin bir başka nedeni de feminizmin bütünsel bir toplum projesine sahip olmaması. Kuşkusuz feminizm sınıf, ırk, yaş vb. diğer toplumsal eşitsizliklerin yadsınması anlamına gelmiyor ama feminizmin odak nok-

tası cinsler arası egemenlik ilişkisidir. Mücadele alanını belirleyen de işte bu odak noktası.

Feminizm, kadın ve erkek arasındaki toplumsal eşitsizlik karşısında bir taraf olarak mücadele eden, kadın politikası yapan bir muhalefet hareketi. Ancak kadın-erkek arasındaki eşitsizlik *en yaygın* ve *en köklü* egemenlik biçimi de olsa, var olan toplumsal egemenlik biçimlerinden yalnızca biri. Feminizm doğrudan kendi mücadele alanına girmeyen diğer egemenlik biçimleriyle kendi politik perspektifine girdikleri ölçüde ilgileniyor, örneğin üretim alanında eşit işe eşit ücret, kreş, doğum izni mücadelesi veriyor; eğitim alanında cinsiyet ayrımına karşı çıkıyor; hukuk alanında kadınlar lehine talepler üretiyor. Ne var ki bütünsel bir ekonomik proje üretmek, her düzeyde tanımlanmış bir eğitim sistemi önermek ya da bir anayasa hazırlamak feminizmin alanı dışında. Feminizm tek başına tüm kadınların tüm sorunlarına değil, *kadın olmaktan kaynaklanan sorunlarına* yanıt arıyor dedik. Oysa, salt, kadınların kadın olmaktan kaynaklanan sorunları temelinde mücadele etmek için bile —bu sorunlar toplumsal oldukları ölçüde— tüm bir toplumsal yapıya gönderme yapmak gerekiyor. Bunu reddetmek ayrılıkçılığı, ya da kadıncılık olarak tanımlanabilecek bir tür soyutlama dünyasına hapsolmayı, ya da diğer bir uç noktayı, "eşitlikçiliği" gündeme getirecektir.

Şimdi "neden sosyalist feminizm?" sorusunun boyutunu ele alabiliriz: "Neden sosyalist?"

Kapitalizm öncesi toplumlardan devralınan cinsiyetçi sistemin kapitalist üretim sistemiyle eklemlenmiş bir biçimde var olduğunu söylemiştik. Bugün kapitalist üretim sisteminden ayrı, özerk bir cinsiyetçi sistem yok; ama cinsiyetçi sistemden ayrı, özerk bir kapitalist üretim sisteminden söz etmek de (bir soyutlama düzeyi dışında) olanaksız. Dolayısıyla bizim feminist mücadelemiz —doğası gereği— kapitalizmin temellerine yönelik

bir mücadele. Sosyalist feminist oluşumuzu iki temel noktada açıklıyoruz:

1- Bizler, sosyalist kadınlar olarak şu ilkeyi paylaşıyoruz: Sosyalizm her türden toplumsal ezilmeye ve sömürüye karşı çıkan bir ideoloji ve toplumsal proje olarak, feminizme açıktır. Her türden toplumsal eşitsizliğin yok edildiği bir toplum projesi, cinsler arası eşitsizliğin de yok edilmesini gündeme getirir. Elbette bu, sosyalizmin kendiliğinden bu eşitsizliği ortadan kaldıracağı aniamına gelmez ama buna açık olduğunu gösterir. Kısacası biz, sadece feminizmin sosyalizmsiz olamayacağını değil, sosyalizmin de feminizm olmadan tam olarak gerçekleşemeyeceğini düşünüyoruz.

Sosyalizm kadın kurtuluşunun maddi koşullarını sağlayabilecek bir sistem. Kapitalizmde kadının aile içindeki yeniden-üretim işlevi (kocanın ve çocukların bakımı ve eğitimi) kâr amacı gütmeyen, kolektif mülkiyete dayalı bir toplumun ekonomik örgütlenmesi açısından zorunlu bir işlev değildir. Ev işlerinin ve çocuk bakımının toplumsallaşması, kadını çocuk doğurduğu için eve kapatılmaktan kurtarabilir. Elbette bütün bunlar kendiliğinden olmayacak, bağımsız bir kadın hareketinin erkek egemenliğine karşı sosyalist devrimden sonraki mücadelesiyle kazanılabilecektir. Ancak bunlar kadın kurtuluşunun olmazsa olmaz koşullarıdır ve *kadınlar mücadele ettikleri sürece* sosyalist sistem içinde oluşturulabilecek koşullardır.

Mücadele alanlarımız çakıştığı ölçüde eşcinseller hareketinden öğrenci hareketine kadar tüm muhalif gruplarla ittifak yapmaktan yanayız. Ancak tüm bu muhalif grupların ortak özelliği bütünlüklü bir toplumsal proje sunmayışları. Böyle bir projesi olan sosyalist hareketle yapacağımız ittifakın, sosyalistler olarak bizim için farklı bir anlamı var.

2- Kendimizi sosyalist feminist olarak tanımlayışımızın diğer boyutu feminizme bakışımızla ilgili. Feminizmin toplumsal pro-

jesi yok; somut kurumlarda yaşanan yaygın iktidar ilişkilerini sorguluyor ama siyasal iktidarı hedeflemiyor. Kadınların kurtuluşunu bir iktidar değişikliğinden ve toplumsal projeden bağımsız düşünmediğimiz ölçüde, hem böyle bir projesi olan, hem de feminizme açık bir sosyalizmi savunuyoruz.

Bu noktada eşitlikçi kadın gruplarından farkımız da ortaya çıkıyor. Biz cinsiyetçiliğin sadece ideoloji düzeyinde değil toplumsal ilişkilerde kök salmış bir biçimde var olduğunu düşünüyoruz. Kadın-erkek eşitsizliğini üreten şey yalnızca ideoloji değil, cinsiyet ve üretim ilişkilerini kapsayan tüm bir toplumsal ilişkiler sistemi. Kısacası, radikal bir dönüşüm olmaksızın, burjuva hukuku ve aile kurumu çerçevesinde cinsler-arası egemenlik ilişkisinin ortadan kalkabileceğine inanmıyoruz. Kadının aile içindeki yeri sorgulanmaksızın, kamu alanında elde edilecek bir takım haklar bu eşitsizliği ortadan kaldıramaz. Üretimi ve yeniden-üretimi, özel yaşamı ve kamu yaşamını birbirinden soyutlayarak verilecek bir mücadelenin en büyük kazanımı, nasıl kullanılacağı muğlak olan bir takım hakların elde edilmesinden ibaret kalacaktır.

Bazı ayrılıkçı radikal feminist akımlardan farkımız da bu noktada açıklanabilir. Eğer kadınlarla erkekler arasındaki egemenlik ilişkisini tüm alanlarda yok etmeyi amaçlıyorsak, herhangi bir alanı erkeklere terk etmemiz, özel alana hapsolmamız düşünülemez. Bugün hem erkeğin, hem kadının toplumsal cinsiyeti, erkek egemen kapitalist sistem tarafından belirlenmiştir. Ve bu sistemin kadın değerleri diye nitelendirdiği şey hem bizim ezilmemizin, hem de ezilmemize rıza göstermemizin nedeni olmaktadır. Biz erkeklerin ve kadınların *farklı* ve *eşit* bir biçimde tanımlandığı bir gelecek istiyoruz.

TÜRKİYE SOLUNDA KADIN SORUNUNA VE FEMİNİZME YAKLAŞIMLAR -I

SIĞLIK VE KOLAY CEVAPLAR*

Nesrin Tura

Türkiye solunda kadın sorunu ve feminizme yaklaşımları iki ayrı sayımızda ele almayı uygun gördük. Bunun bir nedeni, konunun bir yazıya sığdırılamayacak kadar geniş olması, diğer nedeni ise, soldaki geleneksel yaklaşımla, son yıllarda ortaya çıkan yeni ve farklı bir yaklaşımı değişik bağlamlarda ele almak istememiz. Türkiye solu için yeni olan ve olumlu bulduğumuz yaklaşım, *Yeni Öncü* dergisinde, Sosyalist Parti'nin ve 29 Kasım seçimlerine katılan bağımsız sosyalist adayların görüşlerinde ifade buluyor. Bu çevrelerin yaklaşımları ve birbirlerinden farkları Eylül sayımızda ele alınacak. Bu sayımızdaki yazı ise geçmişten bugüne süregelen anlayışla bir hesaplaşma niteliği taşıyor. Yazıda esas olarak gönderme yapılan kaynaklar, Aytunç Altındal'ın *Türkiye'de Kadın* adlı kitabı, Sibel Özbudun'un *Niçin Feminizm Değil?* adlı kitapçığı, *Yeni Demokrasi* dergisinin 9. sayısında yeralan "Kadın Sorununun Olduğu Yerde Özünde İnsan Sorunu Vardır" adlı yazı, Yeni Çözüm Yayınları'ndan çıkan *Ka-*

* *Sosyalist Feminist Kaktüs*, sayı 2, Temmuz 1988.

dın ve Sömürü adlı kitapçık, *Yeni Çözüm* dergisinin 9. sayısında yer alan "Demkad ile Söyleşi" ve aynı derginin 8. sayısındaki "Kadının Kurtuluşu Sorunu ve Sapmalar" adlı yazı.

Ağırlıklı olarak bu kaynaklara gönderme yapılmasının nedeni, hem kadın sorununa ilişkin geleneksel yaklaşımı çok iyi ifade ediyor olmaları, hem de malzeme kıtlığı. Çünkü solda çıkan pek çok dergide, son yıllarda, kadın sorununa ilişkin bazı yazılar bulunmasına karşın, bunların çoğu bir tartışma başlatabilecek ağırlığı taşıyan, bir tavır ifade eden ya da bazı saptamalardan kalkıp çözüm öneren yazılar değil. Ayrıca, sosyalizm anlayışlarının birbirinden çok farklı olduğu düşünülen çevrelerin kadın sorunu konusunda birbirlerine bu denli yakın olmalarını da ilginç bulduk.

Türkiye'de kadın olmaktan kaynaklanan sorunlarını gündeme getiren, *bu temelde* mücadele eden ve çeşitli biçimlerde örgütlenmenin ilk adımlarını atan *bağımsız* kadın grupları (feminist ya da değil) 1980'den sonra ortaya çıktı. Sol hareket içinde kadın sorununa ve feminizme yaklaşımları tartışmadan önce, Türkiye'de feminizmin 12 Eylül sonrasında ortaya çıkmış olmasının nedenlerine ilişkin yaygın bir kanıyı ele almak istiyorum.

Solun bazı kesimleri söz birliği etmişçesine, Türkiye'de feminizmin 1980 sonrasında ortaya çıkmış olmasını, 12 Eylül'ün solda yarattığı örgütsel ve politik tahribat sonucu bazı küçük burjuva ve aydın kesimlerin içine düştükleri ideolojik bunalımla açıklıyorlar.[1] Hem feministlere, hem de anti-feminist olmayan sosyalistlere (sosyalist-feministlerden söz etmeye gerek yok) çatan bu solcular, feminizmi, "sapma", "burjuva yozluğu", "karamsarlık ve yılgınlık teorisi", "bunalım felsefesi" vb. biçimlerde tanımlıyorlar. Bu iddiaya göre, 12 Eylül öncesinin canlı poli-

[1] Bkz. Ayten Can, "Demkad ile Söyleşi", *Yeni Çözüm*, Ocak 1988, s. 54; İlknur Güler, "Kadının Kurtuluşu Sorunu ve Sapmalar", *Yeni Çözüm*, Ekim-Kasım 1987, s. 50; Meral Güneş, "Kadın Sorununun Olduğu Yerde Özünde İnsan Sorunu Vardır", *Yeni Demokrasi*, Mart-Nisan 1988, s. 45.

tik ortamında kendisine yer açamayan feminizm, 12 Eylül yenilgisinin ardından meydanı boş bularak ortaya çıkmıştır. Bir burjuva ideolojisi olan feminizm, hakim sınıfların solda dağınıklık yaratma planlarının da bir parçasıdır. Feminizme yapılan suçlamalar, bu ideolojinin solda kafa karışıklığı yaratıp hedef şaşırttığı iddiasından[2] başlayıp, cinsellik konusundaki tartışmalara da bağlanarak, insanların enerjilerini uçkurlarına yöneltmelerine neden olduğu saptamasına[3] kadar uzanmaktadır. Türkiye'de henüz çok yeni bir olgu olan feminizm bazı sosyalistlerin gündemine girebildiyse ve kanımca son derece yararlı olan ve gecikmiş bir kafa karışıklığını yaratabildiyse ne âlâ. Ama öyle görünüyor ki "gerçek devrimcileri" sarsabilecek etkiyi hâlâ yaratamamış.

Kanımca feminizmi "bunalım felsefesi" ya da "yılgınlık teorisi" olarak tanımlamak, feminizmin Türkiye'de ortaya çıkışının özgün koşullarını ve biçimini genelleştirme hatasına düşmektir. Türkiye'nin tersine, Batı'da feminizmin yükselişi öğrenci ve işçi hareketinin genel bir yükselişine denk düşmüştür.[4] Türkiye'de feminizmin bir yenilgi sonrasında ortaya çıkmış olması, feminizmin eline geçen bir fırsat değil, tam tersine, feminizmin gelişmesi önünde önemli bir engel olmuştur. Politik ortamın ve toplumsal mücadelenin genel bir durgunluk içinde olması, feminizmin ancak tökezleyerek ilerieyebilmesinin ve kitleselleşememesinin en önemli nedenidir.

"Hakim sınıflar"-feminizm ilişkisine gelince, bence burjuva basının feministleri alaya aldığı, en iyi olasılıkla görmezlikten geldiği, bu basının en liberal görünümlü kesiminin kadın vücudunu ticari malzeme olarak kullandığı, bir devlet bakanının

---

[2] *Kadın ve Sömürü*, Yeni Çözüm Yayınları: Kadın Sorunları Dizisi 1, Mart 1988, s. 51.

[3] Meral Güneş, a.g.m., s. 45.

[4] Bkz. Juliet Mitchell, *Kadınlık Durumu*, Kadın Çevresi Yayınları, Nisan 1985, Bölüm 1 içindeki "Altmışlı Yılların Arkaplanı", s. 31-59.

dazlaklarla aynı kefeye koyduğu feministlerin gençler için zararlı olduğunu açıkladığı bir ortamda, feminizmin "hakim sınıfların" tezgâhı olduğunu iddia etmek, inandırıcı olmuyor. Bugün söz konusu olan, feminizmle "hakim sınıfların" işbirliği değil, solun bir kesimi ile hakim ideolojinin, farklı kaygılarla ve farklı biçimlerde de olsa, feminizme karşı cephe almasıdır. *Kadın sorunu* Türkiye'de, devlet ve siyasi partiler nezdinde belli bir meşruiyet kazandıysa, bunun AT'ye girme çabalarından oy kaygılarına dek pek çok nedeni var. Kadın sorunu kendisini solun gündemine dayattı, hakim ideolojinin gündemine neden dayatmasın? Birincisi, "hakim sınıflar" oy potansiyeli olarak gördükleri her şeyi değerlendirirler. İkincisi, kendileri için ciddi bir muhalefet potansiyeli taşıdığını hissettikleri her hareketi kapsayarak eritmeye çalışırlar. Bu basit gerçeği en iyi bilmesi gereken de sosyalistler olmalıdır! Kadın sorununun kazandığı meşruiyet, en azından bugün, feminizmin lehine değil, feminizme karşı kullanılıyor. Belki birgün, Avrupa'da olduğu gibi, Türkiye'de de feminizm hakim ideoloji içinde bir meşruiyet kazanacak ama bu, feminizmin "hakim sınıfların" bir komplosu olduğunu değil, feministlerin gücünü ifade edecek ve aynı zamanda, feministler için en büyük tehlikeyi oluşturacak.

Feminizmin neden 12 Eylül öncesinde ortaya çıkmadığı ayrı bir tartışma konusu; 12 Eylül sonrasında ortaya çıkmasının ise sol hareketin yenilgisiyle kuşkusuz bir ilgisi var. 12 Eylül yenilgisi sol harekette dağınıklıkla beraber bir hesaplaşma sürecinin başlamasına da neden oldu. Feminizm ilk önce sosyalist kadınlar tarafından gündeme getirilmedi. Ancak, sosyalist kadınlar soldaki genel hesaplaşma sürecinin bir parçası olarak sol hareket içinde kendi konumlarını da tartışmaya başladılar ve böylece feminizm, kadın sorunu biçiminde de olsa, sol hareket içinde yankı buldu (örneğin sosyalist demokrasi konusundaki tartışmalarla bağımsız kadın hareketi tartışmalarının birbirinden ayrılamayacağını düşünüyorum). Bugün kendisini feminist olarak

tanımlayan kadınların büyük çoğunluğu geçmişte sol hareket içinde yer almış kadınlardır. Bu kadınların bir bölümü bugün sola karşı tepkisel bir tutum içindeyse, bunun nedenini 12 Eylül yenilgisinden çok, solun geçmişinde aramak gerekir.

12 Eylül-feminizm ilişkisinin bir başka boyutu da, 12 Eylül sonrasında pek çok sosyalist kadının yaşadıkları somut koşullardır. 12 Eylül sonrasında sosyalist kadınların bir kısmı tutuklanırken çok daha büyük bir bölümü için söz konusu olan eşlerinin ya da sevgililerinin tutuklanmasıydı. Birçok sosyalist kadın yaşamında belki ilk kez tek başına ayakta durmak zorunda kaldı. Hayatını kazanmanın, çocuk bakmanın yanı sıra, tutuklanan eşlerinin maddi ve manevi sorumluluğu da bu kadınlara düşüyordu. Bu yalnızlık, kadınlar için ikili bir anlam taşıdı; bir yanda kendilerine duydukları güven ve bağımsızlık duygusu artarken, öte yandan kadınlık durumunu sorgulamanın da koşulları oluşuyordu. Kısacası, feminizm sosyalist kadınların gerçek sorunlarına denk düşüyordu ve, 12 Eylül sonrası, bu kadınların kadın olmaktan kaynaklanan sorunlarının çok yalın ve yoğun bir biçimde yaşandığı, kristalize olduğu bir dönemdi.

Kadının ezilmişliğine denk düşen ideolojinin feminizm olmadığı gibi bir iddiayı, katılmadığım halde anlayabilirim ama toplumsal bir olgunun onu yaratan koşullardan soyutlanıp hakim sınıfların komplosu olarak açıklanmasını ya da "bunalım felsefesi" vb. tanımlarla insan psikolojisine bağlanmasını ve bütün bunların Marksizm adına yapılmasını anlamak mümkün değil.

Komplo-hedef şaşırtma

Feminizmin ortaya çıkışını "açıklayan" bu komplo teorileri 12 Eylül sonrasına özgü değil. Türkiye solunda, en azından çok yakın zamanlara kadar, kadın sorunu ve feminizm Aytunç Altındal'dan sorulurdu. Altındal'ın *Türkiye'de Kadın* adlı kitabında geliştirdiği tezlerin bugün hâlâ Türkiye solunun "kadın soru-

nu"na yaklaşımında çok derin izleri var. Bu izleri takip ederek görüyoruz ki Türkiye solunda feminizm her zaman ve çeşitli vesilelerle bir komplo olarak açıklanmış. 12 Eylül bu komplolardan yalnızca biri.

Altındal'ın, feminizmin Marksist bir eleştirisi olduğunu iddia ettiği kitabı, kaba bir işlevselci-ekonomist yöntem ile komplocu bir tarih anlayışının karışımını sergiler. Altındal Osmanlı'da Tanzimat'la gündeme gelen "kadın hakları" temasını ve Cumhuriyet'le kadınlara verilen hakları "sermayedar kesiminin" komplosu olarak açıklar. Altındal'a göre "bir *'önceden düşünülmüşlük'* söz konusudur" (a.b.ç.). Yazarın deyimiyle "*Elite*", yani "ticaret burjuvazisini oluşturan çekirdek", "Cumhuriyet'in ilanından en az on yıl önceden beri kadın işçinin ucuz emeğinden yararlanmayı kurmuş" ve oturup kadın haklarını tezgâhlamıştır.[5] Aynı açıklama *Niçin Feminizm Değil?* adlı broşürünü Altındal'a ithaf eden Sibel Özbudun için de geçerlidir.[6]

Altındal'ın paranoyası "hakim sınıflarla"da sınırlı kalmıyor. Aynı zamanda hem mason hem feminist olunabileceğine inanmadığından olsa gerek, yazar feminizmin masonların kendi amaçları için kullandıkları bir tezgâh olabileceğini belirtmeden edemiyor.[7]

Bu komploların bir nedeni, az önce, 12 Eylül tartışmasıyla ilgili olarak değindiğimiz gibi, ama bu kez tersinden bir hedef şaşırtma amacına bağlıdır: Yazara göre ittihat ve Terakki döneminde tüccarlar kendi amaçları için kadın haklarını getirmeye çalışmakta, ama aynı zamanda halkın tepkisini bildikleri için, "kadın hakları tartışmalarını arkadan arkaya hem körüklemekte ve desteklemekte hem de halkın arasında provakasyonlar oluş-

---

[5] Aytunç Altındal, *Türkiye'de Kadın*, Süreç Yayıncılık, Mart 1985, s. 165.

[6] Sibel Özbudun, *Niçin Feminizm Değil?*, Süreç Yayıncılık, 1984, s. 28.

[7] Aytunç Altındal, a.g.y., s. 272.

turarak varolan 'geçim' hoşnutsuzluğunu manüpüle etmekte, gözden kaçırtmaktadır".[8]

İşlevselci-ekonomizm

Komploların en önemli nedeni ise sermayenin, gereksindiği koşulları yaratma amacıdır. Bu işlevselci-ekonomist yaklaşımın en kaba ifadesi, kadın hakları ile Osmanlı döneminde batma tehlikesi içinde olan dokuma ve giyim sanayii arasında kurulan bağdır. Altındal'a göre, kadınlara verilen haklar, bir yandan bu sanayide ucuz kadın işgücü kullanılmasını sağlamış, öte yandan, burjuva kadınları Batı tipi giyim kuşama özendirerek bir iç tüketim pazarı oluşturmuştur. Yazarın bundan çıkardığı sonuca göre, sermayedarların kadın hakları tezgâhından amaçlan Türkiye'de tekstil sanayiini geliştirmektir. (Altındal'ın bu işlevselci-ekonomizmi kadınların konumunu açıkladığı her tarihsel dönem için geçerlidir, örneğin, İslâm toplumlarında kadın erkek ilişkisi İslâm tüccarlarının işine geldiği biçimde düzenlenmiştir.[9]) Altındal sözünü şöyle bağlar:

> (...) Türkiyeli kadınlara Batı-tipi bir takım haklar verilmesinin Türkiye'de sermayenin gelişmesinde ve örnek aldığımız dokuma sanayiinin semirmesinde katkısı olmuş mudur, olmamış mıdır? Bu sorunun, açık ve kesin karşılığı *olmuştur*.[10]

Elbette olmuştur ama sorun bu değildi ki! Bu kitap kadının ezilmişliğinin tarihsel kökenlerini incelemek iddiasındaydı, kadının ezilmişliğinden ya da haklarından kimlerin yararlandığını değil. Altındal bütün işlevselci yaklaşımların taşıdığı tehlikeye karşı duramıyor ve bir totolojiye sıkışıp kalıyor: kadının ezilmesi (ya da hakları) kapitalizmin işine yarıyor, öyleyse kadınların ezilmesinin (ya da bazı haklar elde etmesinin) nedeni kapita-

---

[8] Aynı yerde, s. 133.

[9] Aynı yerde, s. 54.

[10] Aynı yerde, s. 164.

lizmdir (ya da feodalizm, İslâm düzeni vb). Kanımca sermayenin mantığı tekstilde ucuz işgücü ve içpazar gereksinimini açıklayabilir, ama bu işgücü ve pazarın neden erkekler değil de kadınlar kullanılarak sağlandığını açıklayamaz. Aynı biçimde, sermayenin mantığı evle işyerinin ayrılmasını açıklayabilir, ama neden kadının evde oturup erkeğin işe gittiğini açıklayamaz. Bu konuya Engels bağlamında değineceğim. Şimdilik Altındal'ın "Marksist" yöntemine ilişkin birkaç şey daha söylemek istiyorum:

— Burjuvazi ya da sermayedar kesimi vb. resimlerde gördüğümüz koca göbekli adam değildir ve dolayısıyla oturup 10 yıl sonra ne yapsam da proleterlere kazık atsam diye düşünmez (zaten *Kapital*'i okumadığı için artı-değer konusundan bihaberdir). Böyle bir iddiada bulunanlar olabilir, ama tarihsel materyalizmi yadsımak pahasına...

— Kapitalizm her türlü muhalefet hareketini, işine yarar ve zararsız hale sokmaya çalışır. Batı'da yalnızca feminizmin bir kesimi değil, sosyalist ve komünist partiler de düzenle bütünleşmiştir ve düzeni sürdürmeye katkıda bulunurlar. Dolayısıyla kapitalizmin feminizmi massetme çabaları feminizmin hakim sınıfların bir komplosu olduğunu ve gerçek bir egemenlik-ezilme ilişkisine denk düşmediğini göstermez; aynen sosyalistlerin bir kesiminin düzenle bütünleşmesinin, sosyalizmin hakim sınıfların komplosu olduğunu göstermediği gibi.

— Kapitalizm proletaryayı yaratarak kapitalizm olmuştur ama proletaryanın kapitalizmin mezar kazıcısı olduğuna dair bir rivayet de vardır! Feminizmi ve feminizmin ortaya çıkış koşullarını kapitalizm kendi çıkarları için "yaratmış" bile olsa bu neyi değiştirir? Kapitalizmle ortaya çıkan her şeyin son tahlilde kapitalizmin işine yaradığına inanmak için salt mantıksal bir neden bile yoktur.

Feminizmin "kökü dışarda"

Feminizmin Batı'dan ithal edildiği, Batı özentisi kesimlerce desteklendiği savı da hem Altındal'da[11] hem Özbudun'da[12] sık sık vurgulanır, çünkü burjuva-demokratik devrimin de, feminizmin de beşiği Batı'dır. Suçlama ve aşağılama biçiminde gündeme getirilen bu "kökü dışarda" iddiasına karşı sosyalizmin de ilk önce vatan topraklarında yeşermediğini söylemek yeterli herhalde. Ayrıca Altındal'ın, Batı'daki feminizmin eşitlikçi burjuva kesimlerinden sözedip dururken, 68 olaylarına, sosyalist feministlere hiç değinmemesi herhalde tesadüf değil. Özbudun ise 68'in üstünden atlayamadığı için olsa gerek, bu olayları ütopik anarşist akımlardan etkilenen, Reich ve Freud yüzünden kafayı cinselliklerine takan bir avuç delikanlının yaramazlığına bağlayıp geçiştirmiş ve neofeminizmin de bu cinsellik takıntısından payını aldığını söyleyip konuyu kapatmıştır.[13]

Batı'dan ithal savları, feminizmin geçici bir heves, bir özenti olduğu umutlarını besleyerek bugün de sürüp gidiyor. "Türkiye gerçeğinin" feminizme uygun olmadığı savı[14] öyle gerekçelendiriliyor:

> Avrupalı orta sınıftan kadınların sorunlarıyla bizim gibi yeni-sömürge bir ülkede yaşayan işçi ya da köylü kadının sorunlarını bir tutabilir miyiz? Tutamayız elbette. Belki biçimsel bazı benzerlikler bulabiliriz ama bütünüyle aynı tutamayız.[15]

Karşılaştırmanın terimleri hem feminizmin ısrarla vurguladığı şeyi anlayamamanın, hem de feminizmi çarpıtmanın güzel bir örneği. Peki Türkiyeli orta sınıf kadınlarla işçi kadınların sorunları aynı mı? Feminizm ne kadınların farklı sınıflara bölündüklerini yadsır, ne de farklı sınıftan kadınların sorunlarının

---

[11] Aynı yerde, s. 120-130.

[12] Sibel Özbudun, a.g.y., s. 33.

[13] Aynı yerde, s. 38-39.

[14] İlknur Güler, a.g.m., s. 58.

[15] *Kadın ve Sömürü*, s. 50.

aynı olduğunu savunur. Feminizmin odak noktası kadınların sınıfsal farklarından kaynaklanan ayrılıkları değil, kadın olarak ezilmişliklerinden doğan ortak paydalarıdır. Yukardaki alıntıya hakim olan anlayışın takılıp kaldığı nokta tam da bu ortak ezilmişlik sorunudur. "Biçimsel benzerlikler" denilen şey, kadınların kadın olarak ezilmelerinin ta kendisidir, farklı sınıftan kadınlar bu ezilmeyi farklı biçimler altında yaşasalar da... Birileri kalkıp "biz sınıf mücadelesi vereceğiz cinsiyet ayrımcılığı gibi bir sorunumuz yok" diyebilirler. Ama kadın sorunlarına sahip çıkmak adına kadınların özgül ezilmişliğini yok saymak başka bir şeydir. Kadınlar dünyanın her köşesinde, sadece kadın oldukları için eziliyorlar. Bu nedenle, feminizmi "Batı özentisi" ya da "geçici heves" olarak görmek isteyenler ve kadının ezilmişliğinin özgüllüğünü ısrarla yadsımaya niyetli olanlar, feminizmi görmezden gelmek yerine, daha uzun soluklu bir mücadele için hazırlansalar, kendileri için daha iyi olur. Her yerde olduğu gibi Türkiye'de de feminizm gerçek bir soruna denk düşüyor ve kadınlar ezildiklerinin bilincinde oldukları sürece feminizm de varolacak.

Sonuç: Sömürülmemek için ezilmeye katlanın!

Altındal ve izleyicileri gibi kadın sorununu sınıf sorununun bir uzantısı olarak görenlerin vardıkları ortak nokta, emekçi kadının kadın olmaktan kaynaklanan bir sorunu olmadığı, böyle bir sorunun burjuva kadınlar için geçerli olduğu ve dolayısıyla da feminizmin burjuva ideolojisinin bir parçası olduğudur.[16] Burda yürütülen mantık çok basittir: bir toplumsal hareket onu başlatanların sınıfsal kökeniyle eşitlenmektedir. (Bu durumda, ütopik sosyalistlerin, Marx ve Engels'in proleter olduklarına kendimizi inandırmak zorundayız.) Aytunç Altındal "üstyapı ka-

[16] Sibel Özbudun, a.g.y., s. 12-14.

dınıyla" (ayakları yere basmayan hafif kadın anlamına da gelebiliyor) "altyapı kadını" karşıtlığını Türk filmlerindeki Suzan Avcı-Hülya Koçyiğit karşıtlığını çağrıştırırcasına uçlaştırarak, kadınlar arasındaki sınıf farkını öne çıkarıp kadınların ortak ezilmişliğini perdelemeye çalışmaktadır.[17]

Sınıf farkları ortadadır, üstünü örtmeye de kimsenin niyeti yok. Ama sınıf farkını görmek ortak ezilmişliği görmeye neden engel olsun? Burjuva kadını aşağılayıp emekçi kadını yücelterek kadın sorununa sahip çıkılamaz. Yüceltme de aşağılama gibi kadınları horgören bir anlayışın, ezenlerin bakışının ifadesidir. Kadının ezilmişliğinin özgül boyutunu, sınıflara bağlı olmayan ama sınıfları kesen niteliğini gözden kaçıran her anlayış, Altındal ve izleyicileri gibi, hiç de Marksist olmayan ekonomist, işlevselci ve komplocu çözümlemelere varır ve kadın sorununu burjuva kadınlara maleder. Nitekim kadının ezilmişliğini açıklıyorum diye emekçi kadının sınıfsal sömürüsünden söz etme, emekçi olsun olmasın tüm kadınların kadın olmaktan kaynaklanan tek sorunlarına bile değinmeden kadınlar hakkında kocaman bir kitap yazma başarısını Altındal göstermiştir; kitabının son paragrafı da bunun ifadesidir:

> Cumhuriyet döneminin Türk Kadını'nın toplumsal konumu, göreceli olarak, Osmanlı-Müslüman-Anadolu Kadını'nın konumundan iyicedir ama allegorik olarak, Hitit-öncesi Anadolu kadını, hiç değilse, Nötron Bombası'nın ve topyekûn yok edici bir Nükleer Savaşın tehdidi altında değildi.[18]

Bildiğim kadarıyla, o dönemlerde kurbağalar ve eğrelti otları için de böyle bir tehdit söz konusu değildi, tabii erkekler için de. Ama kadınların özgül sorunları konusunda Altındal'ın söyleyebilecekleri bu kadar anlaşılan.

---

[17] Aytunç Altındal, a.g.y., s. 170-177.

[18] Aynı yerde, s. 206.

Bir miras nasıl kötüye kullanılır

Kadının ezilmişliğini tarihsel bağlama maddeci bir anlayışla yerleştiren ilk düşünür Engels olmuştur. Engels'in kadın sorununa ilişkin pek çok saptaması bugün hâlâ önemini koruyor. Ancak, proleter ailede erkek egemenliğinin sönümlendiği, kadın sorununun burjuva aile için geçerli olduğu ve kadın sorununun sınıf sorununun bir uzantısı olduğu yolundaki görüşler Engels'ten yapılan alıntılarla desteklenmektedir. Bu destekten cesaret alanlar işi Marx'a ve Engels'e hiç söylemedikleri ve o koşullarda söyleyemeyecekleri şeyleri söyletmeye kadar götürmekte, "Ne Marx, ne Engels ve ne de sonraki M-L ustaları, 'kadınların bağımsız kurtuluş hareketini' onaylamamış..." diyebilmektedirler.[19] Bu türden fantaziler bir yana, bu görüş sahiplerinin Engels'te buldukları desteğin haklı temelleri vardır. Engels'in görüşünün, bu görüşe temel olan somut öncüllerle bir uyum ve tuturlılık içinde olduğunu düşünüyorum ama bu görüşe katılmıyorum. Engels'e katılmadığım için başıma yağabilecek taşlara karşı önlem alma hakkını kendimde görerek, önce bir noktaya dikkat çekmek istiyorum. Kadının ezilmişliğinin koşullarının ve feminizm sorunsalının Marx ve Engels'in ya da Lenin'in yaşadıkları dönemden bu yana hiç değişmediğini varsaymak için hiçbir neden göremiyorum. Nitekim, 1900'lerin başında ortaya çıkan feminizmle 1970'lerde ortaya çıkan feminizm arasındaki nitel fark tam tersi bir varsayıma işaret ediyor. Marx, Engels ve Lenin öngöremediler (ya da ilgilenmediler) diye bugün feminizmin Marksist bir çözümlemesinin yapılamayacağını, Marksist bir feminizmin mümkün olmadığını iddia etmek, Marx ve Engels öngöremediler diye emperyalizmin Marksist çözümlemesinin yapılamayacağını söylemekten daha inandırıcı değil. Tersine, yüzyıl önce söylenmiş sözleri eleştirel olmayan bir biçimde bu güne uygulayanların, tarih-üstü kehanetlere

[19] İlknur Güler, a.g.m., s. 53.

inanmayan Marx, Engels ve Lenin'e en büyük haksızlığı yaptıklarını düşünüyorum. Engels'in görüşüne katılmamamın nedenini iki noktada özetleyebilirim: 1- Engels'in yaşadığı dönem ile bugün arasındaki farklar; 2- Engels'in temel teorik varsayımının, yani kadının ezilmişliğini toplumsal üretimden dışlanma oranıyla açıklamasının yanlışlığı.

1. *Engels'ten Bu Yana*

Engels sanayi devriminin tüm toplumu altüst ettiği, kapitalizmin tüm hızıyla geliştiği ve keskin sınıf karşıtlıklarının yaşandığı bir dönemde yaşadı. Engels'in kadın sorununa yaklaşımında şu iki öncülün bir arada düşünülmesinin temel bir önem taşıdığı kanısındayım:

> Kol emeğiyle yapılan işlerde becerinin ve gücün gerekliliği ne kadar azalırsa, başka bir deyişle modern sanayi ne kadar gelişirse, erkek emeğinin yerini o . ölçüde kadın emeği alır.[20]

> Proleterler arasındaki bütün aile bağları modern sanayinin etkisiyle kopup parçalandıkça, proleterlerin çocukları alınıp satılan basit birer mal ve iş aracına dönüştükçe, burjuvazinin yapmacık bir edayla aile ve eğitimden, anabaDa ile çocuk arasındaki kutsal ilişkiden dem vurması bir kat daha iğrençleşiyor.[21]

Marx ve Engels yaşadıkları dönemin gerçeklerinden yola çıkarak sanayi geliştikçe işlerin basitleşeceğini, buna bağlı olarak kadın ve çocuk emeğinin erkek emeğinin yerini alacağını söylüyorlar. Proleter ailenin parçalanması da bunun bir türevi olarak görülüyor. Oysa bugün, modern sanayinin gelişmesiyle bir yandan işler basitleştikçe, öte yandan uzmanlaşma ve nitelikli emek gereksiniminin de arttığını biliyoruz. Sanayinin yeni geliştiği bir dönemde cinsiyetçi işbölümü sanayi içinde henüz yerleşmiş olamazdı. Kadın ve erkek emeği birbirine alternatif olabi-

---

[20] *Kadın Sorunu Üzerine*, Marks, Engels, Lenin, Stalin, Komintern ve Clara Zetkin, İnter Yayınları, "Komünist Partisi Manifestosu'ndan Parça, Marks-Engels, 1848" başlıklı bölüm, s. 10.

[21] Aynı yerde, s. 11.

liyordu. Kadınların o dönemde yedek sanayi ordusunu oluşturdukları doğrudur. Ama bugün yedek sanayi ordusu hem kadınları hem de erkekleri eşit ağırlıkta kapsıyor kanımca. Çünkü cinsiyetçi işbölümü üretim ilişkileri içinde öylesine kökleşmiş durumda ki, artık işler, kadın işleri, erkek işleri diye ayrılıyor. Sekreterlik, hemşirelik, öğretmenlik, hizmet sektörü, tekstil gibi evdeki işin bir uzantısı olarak görülebilecek işlerde, hemen hemen yalnızca kadınlar istihdam ediliyor ve bu yüzden kadın ve erkek emeğinin alternatif olarak kullanılması pek söz konusu edilebilir bir şey değil. Üretim ilişkilerinde kökleşen cinsiyetçiliğin bir boyutu da kadının yaptığı işlerin en düşük ücretli işler olması ve aile bütçesine katkı olarak görülmesi nedeniyle kadın için ekonomik bağımsızlığın sanıldığı kadar geçerli olmaması. Bence bu, proleter olsun olmasın, genel olarak aileyi parçalamak bir yana, sağlamlaştıran bir olgu.

Çocukların konumundaki değişikliğin de aileyi pekiştiren önemli iki boyutu var bugün. Çocuk emeğinin sanayide kullanımı Engels'in döneminde olduğu kadar yaygın değil ve çocuklar genellikle o kadar küçük yaşlarda çalışmıyorlar. Mecburi eğitim süresi ve nitelikli işgücü ihtiyacına bağlı olarak genelde eğitim süresinin uzaması, hem çocukların çok küçük yaşlarda çalışmasını engelliyor, hem de çocuk bağımlılığının süresini uzattığı için anneyi daha uzun süre meşgul eden ve aileyi sağlamlaştıran bir faktör oluşturuyor. Annenin çocuğa bakma süresinin uzaması da, kadının yarım günlük (gelişmiş kapitalist ülkelerde yaygın bir uygulama) ya da geçici işlere girmesine, doğumla birlikte işi bırakmasına neden olarak üretimde cinsiyetçi işbölümünü pekiştiriyor.

Ayrıca, ucuz kadın emeğinden yararlanmak için kadınları kitlesel biçimde üretime çeken kapitalist sistemin, ücret maliyetini düşürmek, yani kadınların sırtındaki yeniden-üretim yükünü daha da arttırmak istediği dönemlerde, kadınları yine kitlesel bir biçimde üretimden uzaklaştırıp evlerine gönderdiğini de

unutmamak gerekiyor. Annelik ve aile yüceltmesi de kadınların eve gönderilmelerinin ideolojik kılıfını oluşturuyor.

Birbirine bağlı bütün bu olguların yanı sıra, gelişen teknoloji ve kitle iletişim araçlarının burjuva aile idealini proleter ailede de yerleştirdiğini düşünmek pek yanlış olmasa gerek. Bugün proleter ailede erkek egemenliğinin kökleri hem ekonomik hem de ideolojik bakımdan sanayi devrimi dönemindekiyle karşılaştırılamayacak kadar sağlam.

Kısacası, yüz yıllık bir dönemin ve emperyalizmin üzerinden atlamak pek Marksist bir tutum olmamanın yanı sıra, kadının bugünkü ezilme biçimini ve aile yapısını açıklamak konusunda da yardımcı olmuyor.

2. *Engels'i Yeniden Okumak*

Engels kadının ezilmesi sorununu emek-sermaye çelişkisi bağlamında ele alır. Engels'in Türkiye solunda çok kullanılan alıntılarındaki çözümleme şöyle özetlenebilir: Kapitalizmle birlikte üretim ve yenilden-üretim mekanları birbirinden ayrılırken geniş kadın yığınları da sanayiye çekilmiş, yani toplumsal üretime girmişlerdir. Bu gelişmenin farklı sınıftan kadınlar için farklı sonuçları olmuştur. Proleter kadın toplumsal üretime katıldığı için ekonomik bağımsızlık kazanmış, boşanma hakkını gerçekten elde etmiş ve buna bağlı olarak, proleter ailede erkek üstünlüğünün son kalıntısı da temelini yitirmiştir. Oysa burjuva aile sermayeye dayanır. Miras ve kadının toplumsal üretime katılmaması burjuva ailede erkek egemenliğinin temelini oluşturur. Engels şu sonuca varır: "(...) kadının kurtuluşunun ilk koşulu, bütün kadın cinsinin yeniden toplumsal üretime dönmesidir ve bu koşul, tekil ailenin toplumun iktisadi birimi olarak ortadan kaldırılmasını gerektirir."[22]

---

[22] Aynı yerde, "Ailenin, Özel Mülkiyetin, Devletin Kökeni'nden Parça, Engels 1844" başlıklı bölüm, s. 18.

Ailenin iktisadi birim olarak, yani tüketim ve yenlden-üretim birimi olarak ortadan kalkması ise, yeniden-üretimin toplumsallaştırması anlamına gelir. Bu da sosyalizmle mümkündür.

Engels'in kadının ezilmişliğine emek-sermaye çelişkisi temelinde bakması onun kadın sorununu sadece toplumsal üretim bağlamında ele almasına neden olur. Engels kapitalizm öncesi toplumlara da bu bağlamda yaklaşmış ve kadınların ezilmişliğini, toplumsal üretimden ne oranda dışlandıklarını araştırarak temellendirmeye çalışmıştır. Bu nedenle, kadının ezilmişliği konusunda, yeniden-üretimi toplumsal üretime katılma sorununa tümüyle bağımlı bir etken olarak ele alır. Çünkü somut tarihsel koşullarda yeniden-üretim ailenin işlevidir; *Kapital*'in kategorileriyle bakıldığında, yeniden-üretimin aile içinde kimin işlevi olduğu önemsizdir. Kadının kadın olmaktan kaynaklanan ezilmesinin temelini oluşturan cinsiyetçi işbölümü ve bu işbölümünde yeniden-üretimin kadına düşmesi Engels tarafından sorgulanmaz. Tam da bu nedenle, Engels proleter ailede erkek egemenliğinin sönmeye başladığı saptamasını yapar. Proleter ailede kadın toplumsal üretime katıldığına göre sorun yoktur. Engels, proleter kadınla proleter erkek arasındaki cinsiyetçi işbölümünü hiç söz konusu etmez.

Ne var ki, tek başına toplumsal üretim bize kadının özgül ezilmişliği konusunda hiçbir şey söylemez, yalnızca kadınların sınıfsal sömürüsü konusunda açıklayıcıdır. Kadınların özgül ezilmişliği hem toplumsal üretim hem de yeniden-üretim bağlamında ele alınmak zorundadır. Bugün herkes biliyor ki kadınlar toplumsal üretime katılsalar bile, ev işlerini ve çocuk bakımını tek başına üstlendikleri sürece eziliyorlar. Yeniden-üretimi üstlenmek kadınların toplumsal üretim içindeki konumlarını da belirliyor. Kadınlar geçici ya da yarım günlük işlerde çalışıp düşük ücret alıyorlarsa, yönetici kademelerde kadınlar azınlıktaysa, genellikle evdeki işin bir uzantısı olan işlerde çalışıyorlarsa,

bunun nedeni yeniden-üretimi kadınların üstlenmiş olması, yani hem özel alanda hem de kamu alanında yaşanan cinsiyetçi işbölümüdür.

Bunlar bir yana, kadının ezilmişliği yalnızca kadınların toplumsal üretime ne oranda katıldıkları bağlamında ele alındığında, çözüm olarak gösterilen sosyalizmin kadınlara açtığı ufuk da son derece sınırlı kalıyor. Sosyalizmde yeniden-üretimin toplumsallaşması, erkek egemenliğinin sona ermesi için tek başına yeterli değildir, öyle bir sosyalizm olabilir ki, bütün yeniden-üretim toplumsallaştırılmıştır ama bu işlerde yalnızca kadınlar çalışır. Bu da cinsiyetçi işbölümünün, sosyalizm, yani sınıfsal sömürünün ortadan kalktığı bir toplum temelinde yeniden-üretilmesinden ve kadınların ezilmesinin farklı bir biçimde sürmesinden başka bir şey değildir.

Soyuttan somuta atlamak

Kapital'in kategorileri emek-sermaye çelişkisinden türer ve bu kategoriler ırk, cinsiyet vb. egemenlik biçimlerini dışlar. İşçilerin ya da işverenlerin kadın ya da erkek, zenci ya da beyaz oluşu bu bağlamda önemsizdir. Dolayısıyla, emek-sermaye çelişkisinin kategorilerine hapsolmak, kadının ezilmişliğini sınıf sorununun bir uzantısı olarak ele almaya neden olur. Sınıfları kesen bir egemenlik biçiminin bu biçimde açıklanmasının kaçınılmaz sonucu da, bu egemenlik biçiminin özgüllüğünün göz ardı edilmesidir.

Kadın sorununu *Kapital*'in kategorileriyle düşünmenin mantıki sonucu, bu sorunun kapitalizm içinde çözülebileceğini iddia etmektir (bugün bu iddia sosyalist ya da radikal bazı feministler tarafından ileri sürülmektedir). *Kapital*'in soyutlama düzeyine göre, kapitalizmin kendi içinde çözemeyeceği, aşamayacağı tek çelişki emek-sermaye çelişkisidir; kapitalizmin, kendini idame ettirebilmek için, ille de tekeşli çekirdek aileye değil, atomize ekonomik birimlere gereksinimi vardır. Yeniden-üretimin bu

birimlerde yapıldığını varsayarsak, bunu yalnızca kadınların, yalnızca erkeklerin ya da her iki cinsin birlikte üstlenmesinin kapitalizm açısından hiçbir önemi yoktur. Daha da önemlisi, yine bu soyutlama düzeyinde, yeniden-üretimin bu birimler tarafından yerine getirilmesi bile gerekmez. Bireyler, yeniden-üretim için gereksindikleri mal ve hizmetleri tamamen kapitalize olmuş pazardan satın alabilirler. Kapitalizm için vazgeçilmez olan tek şey atomize tüketim birimleridir ki bunlar aile değil tek tek bireyler de olabilir. Kısacası, cinsiyetçi bir işbölümünün ve ailenin olmadığı bir kapitalizm, bu soyutlama düzeyinde mümkündür.

Ne var ki, yaşanan tarihsel gerçeklik içinde böyle arı bir kapitalizm varolmadı ve olamaz. Somut toplumsal formasyonlarda kapitalizm her zaman kendisinden önceki toplumlardan devraldığı mirası kendi gereksinimlerine göre dönüştürerek (dolayısıyla bu miras tarafından biçimlendirilerek), ırk, cinsiyet vb. egemenlik biçimlerini devralıp kendi işleyişine eklemleyerek, kısacası, arı bir emek-sermaye çelişkisi olarak değil, cinsiyet vb. egemenlik biçimleriyle birlikte ve iç içe geçmiş olarak ortaya çıktı. Bu yüzden sözünü ettiğim soyutlama düzeyinde kendisi için zorunlu olmadığı halde, somut tarihsel bağlamda, kendisinden önceki toplumların aile ilişkilerini devralıp dönüştürerek oluşturduğu tekeşli çekirdek aile artık kapitalizmin ayrılmaz bir parçasıdır. Kapitalizm çekirdek aileyi ve kadının ezilmişliğini tasfiye ederek varolamaz çünkü somut tarihsel ve toplumsal gerçeklik içinde, emek-sermaye çelişkisi çekirdek aileyle ve kadının ezilmişliğime eklemlenmiş bir haldedir.

Engels, kadın sorununa ilişkin tahlilini mantıksal sonucuna, yani kadın sorununun kapitalizm içinde çözülebileceği sonucuna kadar götürmedi. Bu nedenle, Engels'in tahlili kendi içinde bir ikilik taşımaktadır. Bir yandan, *Kapital*'in soyutlama düzeyinde düşündüğü için, kadının ezilmişliğini özel mülkiyet temelinde ele alır. Buna bağlı olarak, proleter ailede erkek ege-

menliğinin sönümlendiği ve burjuva kadının kurtuluşunun özel mülkiyetin ortadan kalkmasını gerektirdiği saptamasını yapar. Bu da kadının ezilmişliğinin ve cinsiyetçi işbölümünün özgüllüğünün yok sayılmasına varır. Ancak, öte yandan, Engels kadının tarih boyunca ezildiğini söyler; evişlerini kölelik olarak tanımlar ve yeniden-üretimin toplumsallaştırması gereğinden söz eder. Yeniden-üretimi toplumsal üretime bağımlı olarak ele alması, yeniden-üretimle kadının ezilmişliğinin özgüllüğü arasında tutarlı bir bağ kurmasını engeller. Engels'teki ikilik tam bu noktada ortaya çıkar. Kadın sorunun özgüllüğü dolaysız bir biçimde Engels'in tahlilinden çıkarılamaz; ama evişlerinin köleliği yeniden-üretimin toplumsallaşması teması geliştirilerek, kadın sorununun özgüllüğüne varılabilir. Elbette bu Engels'i olduğu gibi almak değil, aşmak anlamına gelir.

Aynı biçimde, ikiliğin diğer yanı (yani kadın sorununun özel mülkiyete tabi olarak ele alınması) uç noktasına götürülerek, kadın sorunu burjuva kadının sorunu olarak da tanımlanabilir. Engels'in varmaktan özenle kaçındığı bu uç nokta, Türkiye solunda Engels'in kavranış biçimini de gösterir.

"Feodal kalıntı": Bir yanılsama

Türkiye solunda kadının ezilmişliğinin yaygın bir tanımı da "burjuva-demokratik içerikli" sorun ya da "feodal kalıntı" biçiminde yapılmaktadır. Bu tür bir tanıma ne Marx'ta ne de Engels'te rastlanabilir. Kadın sorununun bu biçimde tanımlanması büyük ölçüde Lenin'den kaynaklanmaktadır.

Öncelikle dikkat çekmek istediğim nokta, kadın sorununu Engels'te olduğu gibi kapitalist üretim ilişkileri bağlamına yerleştirmekle, Lenin'in yaptığı gibi, "burjuva-demokratik içerikli" bir sorun olarak tanımlamak birbiriyle kesinlikle uzlaşmayan iki tanım yapmaktır. Çünkü Lenin'in tanımına göre, kadın sorunu, burjuva-demokratik devrimle çözülmüş olması gerekirken çözülmemiş olan ve emperyalizm çağında kapitalizmin gericileş-

mesi nedeniyle, ancak sosyalist devrim tarafından çözülebilecek olan toprak sorunu gibi bir sorundur.[23] Oysa Engels, kapitalizm-öncesi toplumlarda da kadının ezilmişliğinden söz etmekle birlikte, kadın sorununu son tahlilde, kapitalist üretim ilişkilerinin bir uzantısı olarak ele alır, yani burjuva-demokratik devrimin çözmüş olması gereken değil, bu devrimden sonraki koşulların ortaya çıkardığı bir sorun olarak.

Bu iki farklı tarım, ilerde açıklamaya çalışacağım gibi, ortak politik sonuçlar ve çözüm önerilerinde birleşir, ama bu, farklı iki çözümlemeyle karşı karşıya olduğumuz gerçeğini değiştirmez. Türkiye solunun geniş bir kesimi bakımından ilginç olan, bu iki çözümlemenin birbirinin devamıymış ya da aynı şeymiş gibi bir arada kullanılması, aradaki köklü farkın hiç söz konusu edilmemesidir.

Birkaç alıntıyla, Türkiye solunda sorunun nasıl formüle edildiğini örneklemek istiyorum:

> Bugün Türkiye'de çarpık kapitalist kurumlaşma ve üstyapısının yanı sıra, feodal üstyapının kalıntıları (ahlak, değer yargıları, toplumsal bağlar...) da büyük ölçüde etkinliklerini sürdürmektedir. Özellikle İslâm dininin katı ideolojik ve ahlaki ölçüleri, burjuva ve feodal karakterini birlikte yansıtan ataerkil değer yargıları, ülkemiz kadınlarını iyice kıskaca almaktadır.[24]

> Üretime katılması büyük ölçüde artmasına karşın, kadının bu toplumsal statüsünü tümüyle aşması, bugünkü düzen ilişkileri ve feodal-ataerkil baskılanma içinde olası değildir. Kadınlarımız, üretime ve toplumsal mücadeleye katıldığı oranda, bu statüsünü aile birimi düzeyinde bir ölçüde aşacaktır, aşmaktadır.[25]

> Feminizm, özünde burjuva demokratik bir harekettir. Genelde baskı ve ezilmişliğe karşı oluşundan dolayı demokratik bir öz ta-

---

[23] Aynı yerde, "Demokratik Bir Sorun Olarak Kadın Sorunu Üzerine [V.I. Lenin]" başlıklı bölüm, s. 69.

[24] İlknur Güler, a.g.m., s. 53;

[25] "Demkad ile Söyleşi", s. 54.

şımasına karşın, "cinsiyet ayırımı"nı temel aldığından dolayı da gerici bir özelliğe sahiptir.[26]

İki farklı çözümleme söz konusu olmasına rağmen, Lenin'den kaynaklanan "burjuva-demokratik içerikli" sorun, "feodal kalıntı" tanımının, kadının ezilmişliğinin toplumsal üretimden dışlanmasına göre belirlenmesiyle, yani Engels'le çok ilgisi olduğu bu alıntılarda da görülebiliyor. Çünkü, kapitalizmde emekçi kadın toplumsal üretime katıldığına göre, sınıfsal sömürü dışında, hâlâ kadın olduğu için eziliyor olmasını açıklamak için feodal değer yargılarına başvurmaktan başka çare kalmıyor. Nitekim, yukardaki alıntılardan ikincisi, kadının toplumsal üretime katıldığında —herhalde ailenin altyapısını değiştirdiği için— ezilmekten bir ölçüde kurtulduğu iddiasını taşıyor.

Kadın sorununun burjuva-demokratik içerikli bir sorun ya da feodal kalıntı olup olmadığını tartışmadan önce, şimdilik öyle olduğunu varsayarak, bu kavramların kendilerini, genel kullanımlarını tartışmak istiyorum.

Bırakalım "çarpık" kapitalist ülkeleri, kapitalizmin beşiği olan İngiltere'de ya da kapitalizm-sonrası SSCB'de hâlâ bir kadın ve ulus sorunu yaşanıyor. Bu sorunların burjuva-demokratik karakterli olduğu tespitiyle varılmak istenen nokta ne? Buralarda bir burjuva-demokratik devrimin gündemde olduğu mu? Karumca, "burjuva-demokratik içerikli" ya da "feodal kalıntı" tanımlarının sosyolojik soyutlamalar olduğunu görmemek, bu tanımları yöntemsel birer araç olmanın ötesine götürüp mutlaklaştırmak ve gerçekleri bu tanımlara uydurmaya çalışmak, sonunda bu tür teorik-politik açmazlara götürebilir.

Marx'ın *Kapital*'de yaptığı şey, yaşadığı dönemdeki kapitalizmin soyut bir modelini oluşturmaktı. Emperyalizmi, devri-

[26] Aynı yerde, s. 55.

min önce Almanya'da değil de Rusya'da gerçekleşmesini vb. bu soyut modelden dolaysız bir biçimde çıkartmak olanaksızdı.

Ne var ki, somut tarihsel süreç *Kapital*'in soyutlama düzeyini aştı ve ilk sosyalist devrim burjuva-demokratik devrimini yapmamış bir ülkede, Rusya'da gerçekleşti. Soyut kategorilerin gerçeklere nasıl uygulanacağını bilmeyen menşeviklerin sosyalist devrimden sonra bile "biz yanlış yaptık, önce burjuva-demokratik devrim yapmalıydık" diye sızlanmalarının nedeni de buydu, önce Troçki'nin, sonra da Lenin'in tüm politik uzantılarıyla birlikte kavradığı eşitsiz ve bileşik gelişme yasası ise, soyutlamaların gerçekliğe dayatılmasının değil, somut tarihsel gerçekliğin çözümlenmesinde kullanılmasının bir ifadesiydi.

Somut bir toplumsal formasyonda geçmişten devralınan sorunlar/ilişkiler vb. yenileriyle eklemlenerek varolurlar. Bu sorunların burjuva-demokratik içerikli ya da feodal kalıntı olduklarını söylemek, artık yalnızca sosyolojik bir tanımlama yapmaktan, salt kavramsal bir ayrım çizmekten ibarettir. Yani, somut tarihsel süreçte kapitalizmin çözemeyeceği tek çelişki emek-sermaye çelişkisi değil, bu çelişkiyle iç içe geçen çelişkilerin tümüdür.

"Burjuva-demokratik içerikli", "feodal kalıntı" diye tanımlanan sorunların düzeni aşan bu niteliğini görememek, bu türden sorunları düzeniçi taleplere hapsetmek ve köklü bir toplumsal değişim perspektifine bağlayamamak anlamına gelir. Lafta, "bu sorunlar düzen değişikliğiyle hallolur" demekle beraber, burjuva-demokratik vb. sosyolojik tanımlardan kalkarak bu sorunları düzeniçi taleplerle formüle etmek tipik azami program-asgari program ayrımını ve aşamalı devrim perspektifini gündeme getirir. Bunun kadın sorunu açısından anlamı ise, "şimdilik demokratik hak mücadeleleriyle yetinin, esas olarak sosyalist mücadeleye katılın, sonra sosyalizm gelir sizi kurtarır" mantığıyla, hem kadın sorununu ertelemek, hem de bu sorunun düzeni aşan niteliğini örtüp, düzeniçine hapsetmektir. Lenin kadın so-

nununu "burjuva-demokratik" içerikli bir sorun olarak tanımlarken bir soyutlama yaptığının bilincindeydi. Bu sorunun düzeni aşan niteliğini de gözden kaçırmadı. Oysa bu tanımı Lenin'den alan Türkiye solunun bir kesimi, kadın sorununu "demokratik haklar" vb. biçimlerde formüle ederek Lenin'i ne kadar anladığını da ortaya koyuyor.

Cinsiyetçilik üretim ilişkilerinde kök salmıştır

Kaldı ki kadının ezilmişliği bir soyutlama düzeyinde bile burjuva-demokratik bir sorun değildir. Kadının ezilmişliğini bu biçimde açıklayan anlayışlar, tezlerini desteklemek için şu türden gülünç akıl yürütmelere mecbur kalıyorlar: "Burjuva-demokratik devrimini tamamlamış ülkelerde gelişen feminist hareket, burjuva-demokratik niteliğini zamanla yitirmiş ve gerici-yoz bir karakter kazanmıştır."[27]

Hani feminizm özünde burjuva-demokratik bir hareketti? Burjuva-demokratik hareket burjuva-demokratik devrimini tamamlamış ülkelerde ortaya çıkan hareket anlamına mı geliyor?

Kadın sorununu "burjuva-demokratik içerikli" bir sorun ya da "feodal kalıntı" olarak tanımlamak, tarihin çok eski dönemlerinden beri süregelen ve her kesimden kadın için söz konusu olan bir ezilme biçimini tarihin belirli bir dönemi ve belirli bir sınıfsal egemenlik biçimiyle sınırlandırmaktır.

Kadının ezilmişliği tarih boyunca, farklı üretim tarzlarıyla eklemlenerek, üretim ilişkileri tarafından belirlendiği gibi, kendisi de bu ilişkileri belirleyerek varolan bir cinsiyetçi sistemle açıklanabilir. Böyle bir tanım kadının ezilmesinin özgüllüğünü, sınıf sorunun bir uzantısı olmadığını ortaya koyarken, aynı zamanda bu sorunun sınıf sorunuyla iç içe geçmiş, ondan ayrılmaz bir sorun olduğunu da saptar; hem kadınların ezilmişliğine

---

[27] Aynı yerde.

karşı mücadele etmenin özgül alanını (bağımsız kadın hareketi) belirler, hem de bunun sosyalist mücadele ile bağını kurar. Sosyalizmle kadınların kurtuluşu mücadelesinin farklı alanlarını ve aralarındaki bağı somutlamak ve kadının ezilmişliğinin "burjuva-demokratik içerikli" bir sorun ya da üstyapı sorunu olarak tanımlanmasının yanlışlığını göstermek için SSCB'nin iyi bir örnek olduğunu düşünüyorum.

"Kadın sorunu sosyalizmle çözülür, sosyalist altyapı bir kez kurulduktan sonra üstyapı da ardından gelir" diyenler (yani bu yazıda ele aldığımız tüm sol kesimler) Sovyet Devrimi'nden sonra kadınların durumundaki somut ve yasal değişikliklere haklı olarak değiniyorlar,[28] ancak nedense, hiçbiri, 1936 Anayasası'ndan, kadınlara verilen hakların birer birer geri alınmasından, aile kurumunu sağlamlaştırma önlemlerinden söz etmiyorlar.[29] İlknur Güler ise, geçiş toplumlarında kadınların hâlâ ezildiğini çaresiz kabul edip, altyapı üstyapıyı belirler, ama hemen belirlemez gibi bir açıklama yapıyor.[30] Bu hemen sözcüğünün karşılığının 70 yıl gibi bir süre olduğunu düşünecek olursak, ya altyapı üstyapıyı belirlemiyor, ya da üstyapı sanılan şey pek öyle üstyapıdan ibaret değil. Hiç kimse her şeyin bir çırpıda değişmesini beklemiyor ama geçiş toplumlarında cinsiyetçiliğin, sönümlenmek bir yana, daha da pekişiyor olmasını açıklamak bu kadar da kolay olmamalı.

SSCB'de kadınların toplumsal üretime katılma oranları yüzde yüze yakın. Her zaman övgüyle sözedildiği üzere, kadınlar erkek işi olarak bilinen ağır işlerde de çalışıyorlar. Kadınların toplumsal üretim içindeki koşullarının pek çok ülkeden daha iyi olduğu da bir gerçek. Ancak, bütün bunlar nedense bir türlü üstyapıya yansımıyor. Gerek devlet ve parti düzeyinde, gerekse

---

[28] Bkz. Sibel Özbudun, a.g.y., s. 27.

[29] Özden Dilber, "Kollontay'dan 'Sovyetik Aile'ye", *Zemin*, Mart 1987, s. 31-32.

[30] İlknur Güler, a.g.m., s. 54.

de toplumsal üretimde yönetici konumlarda kadınlar yok; cinsiyetçi işbölümü hem özel hem kamusal alanda sürüp gidiyor. Üstyapı denebilecek bir şeyden de taze bir örnek verelim: Miss SSCB şatafatlı bir törenle seçildi. Kadınların cinsel nesne ya da meta olarak görülmesinin simgesi haline gelmiş olan bu olayın gerçekleştiği bir geçiş toplumunun nereye geçtiğini insan merak ediyor.

SSCB'de kadın sorunu bir üstyapı sorunu değildir, bir önceki toplumdan devralınan cinsiyetçi sistemin geçiş toplumunun altyapısıyla eklemlenerek varlığını sürdürmesidir söz konusu olan. Bu ülkedeki üstyapı da kalıntı vb. değil, mevcut üretim ilişkilerinin ve onlarla iç içe bulunan cinsiyetçi sistemin her gün yeniden-ürettiği üstyapıdır.

SSCB'de kadınların başlangıçta elde ettikleri hakları yitirmelerinin, kadının kadın olarak ezilmesinin ve erkek-egemenliğinin tüm ağırlığıyla sürmesinin, bence birbirine bağlı iki boyutu var. Birincisi, tüm ezilen kitleleri politik bakımdan mülksüzleştiren bürokratik karşı devrim; ikincisi, kendi sorunları temelinde mücadele eden, toplumun her alanında cinsiyetçi işbölümünü sorgulayan bağımsız bir kadın hareketinin olmayışı.

Geçiş toplumlarında kadının durumunu "yanlış politikalar"a bağlayan İlknur Güler, üstyapı dönüşümünün uzun vadeli ve "bilinçli iradi çabalar"ın ürünü olacağını söylüyor.[31] Bu varsayımda gözden kaçırılan ilk şey, altyapının nötr, kendi iç yasalanyla işleyen, mutlak bir şey değil kendisi de bilinçli çabayla dönüştürülebilen bir şey olması. Devrimin bundan başka bir anlamı var mı? İkincisi, bu "bilinçli iradi çabalar"ı kimin göstereceği sorunu. Kendi sorunlarına sahip çıkan kitleler mi, yanlı, politikalarını düzeltmek isteyen bürokratlar mı?

Geçiş toplumlarında tüm ezilen kesimler kendi yaşamlarını denetleme ve yönlendirme haklarına yeniden sahip çıkıp, hem

---

[31] Aynı yerde.

altyapıyı hem de üstyapıyı dönüştürmezlerse, kadın sorunu da başka sorunlar da kendiliğinden çözülmeyecektir. Kadın sorununun, altyapının üstyapıyı belirlemesine ya da bürokratların "bilinçli iradi çabaları", yani *glastnost*'larıyla çözülmesi için sonsuza dek beklemek isteyenler olabilir. Bence, ister kapitalizm-sonrası olsun ister kapitalist, tüm ülkelerde, kadının ezilmişliğine karşı mücadele ancak bağımsız bir biçimde örgütlenmiş kadınların bilinçli iradi çabalarıyla verilebilir.

Demokratik kadın hakları mı, kadının kurtuluşu mu?

Kadının ezilmişliğine ilişkin farklı çözümlemeler yapmalarına rağmen ne Engels'te ne de Lenin'de kadının ezilmişliği özgül bir tahlile dayanılarak tanımlanır. Kadın sorunu sınıf sorunsalı içinde ele alındığı için sınıf mücadelesi ve emekçi kadının maruz kaldığı sınıfsal sömürü ön plana çıkartılır. "Demokratik haklar" sorunu bir yana, kadın sorunu konusunda Türkiye solunun Lenin'i yanlış anlamadığı kanısındayım. Ancak Engels'teki ikiliğin anlaşılmaması, bu ikiliğin bir yanının varabileceği en uç noktaya götürülmesi, hem Engels'te bulabileceğimiz zengin tartışma malzemesinin harcanmasına, hem de kadın sorununun özgüllüğünün yok sayılmasına neden oluyor.

Bu saptamaların Türkiye solunun geniş bir kesimindeki politik yansıması, bağımsız kadın hareketinin ve feminizmin reddinde ifadesini bulmaktadır. Kadın sorununa ilişkin mücadele perspektifi ise iki noktada özetlenebilir: 1- Kadın sorununun emekçi kadınların maruz kaldığı sınıfsal sömürü biçiminde formüle edilmesine bağlı olarak, kadınların kurtuluşu için mücadele alanının sınıf mücadelesinin alanı olarak saptanması. 2- Sosyalizm her türden ezilme ve eşitsizliğe karşı olduğu için, burjuva kadınların düzeniçi eşitlik ve demokratik hak mücadelesi olarak görülen feminizme karşı çıkılmakla birlikte, femi-

nizmin demokratik taleplerine, "demokrasi mücadelesi" vb. başlıklar altında sahip çıkılması.

Mücadele perspektifine ilişkin şu sözler kadınların kurtuluşu mücadelesi için hiçbir bağımsız alan tanınmadığının da bir göstergesi:

> (...) kadınlar bu düzende esas olarak sınıfsal sömürü ve baskıya karşı mücadele etmelidirler. Toplumdaki ikinci sınıf rolü ve karşılaştığı diğer engeller, sınıfsal sömürünün ortadan kalkmasına bağlı olarak çözümlenebilecektir.[32]

"Devrimcilerin Kadın Sorununa Yaklaşımı Nasıl Olmalıdır?" sorusunun yanıtı ise şu:

> Sınıfsal yaklaşımın gereği olarak sorunu, ezilen emekçi-proleter kadınların sorunlarının çözümü, onların örgütlendirilmesi ve bilinçlendirilmesi temeline oturturlar.[33]

Kısacası sorun emekçi kadınların sosyalist mücadeleye çekilmesinden ibarettir.

Kanımca, kadın sorununa ilişkin mücadele perspektifinin diğer boyutu, yani feminizmin demokratik taleplerine sahip çıkma konusu da birinci boyuttan bağımsız ele alınmamalı. Solda, bu amaçla yeni yeni kurulmaya başlanan kadın derneklerinden birinin, Demkad'ın başkanı Ayten Can, derneğin amaçlarından birinin sosyalist mücadeleye kadınları kazanmak olduğunu açıkça belirtiyor: "(...) yalnızca kadınlarla yürütülen bir örgütlülüğe daha kolay çekilebilecek kadınlar söz konusu."[34]

Yani, esas mücadele alanı erkeklerin de bulunduğu sosyalist, demokratik kitle örgütleri vb. örgütlenmeler; kadın dernekleri ise erkeklerin bulunduğu yerlere girmeye çekinen ev kadınlarının sosyalist mücadeleye kazanılmasında bir basamak. Pantolon uyduramadık, gömlek verelim!

---

[32] *Kadın ve Sömürü*, s. 10.

[33] İlknur Güler, a.g.m., s. 56.

[34] "Demkad ile Söyleşi", s. 54.

Kadınların demokratik haklarına sahip çıkma politikasının, bu amaçla kurulan kadın derneklerinin bir boyutu, kadın sorununun sosyalistlerin girip çalışabilecekleri ve sosyalizme "adam" kazanabilecekleri bir alan olarak görülmesi. Ancak sorunun bundan ibaret olduğunu söylemek son derece komplocu bir yaklaşım olurdu. Bence sorunun daha gerçek ve feminizm açısından daha anlamlı bir boyutu daha var: Feminizm sol içinde yankı uyandırdı, kadınların ezilmişliği konusunda önemli tartışmalar ve bir duyarlılık yarattı. Sol hareketler içindeki kadınlar her ne kadar feminizme karşı çıksalar da, kendi konumlarını sorguluyorlar çünkü kadın sorunu sosyalist kadınların da her gün yaşadıkları gerçek bir sorun. Nitekim, kadın sorununa ilişkin genel mücadele perspektifinde cinsiyetçiliğin sorgulanması doğrultusunda bir yöneliş olmadığı halde, sol hareketin kendi içinde cinsiyetçi işbölümünü sorgulama yönünde bir çaba şu sözlerde de ifadesini buluyor:

> Yapılması gereken, devrimci mücadelenin her aşamasında, her düzeyinde, kadınların da eşit rol ve sorumluluk üstlenmesinin koşullarını yaratmak, genelde kadınların sorunlarına ilişkin propaganda ve ajitasyon, ideolojik biçimlendirme faaliyetini kararlıca sürdürmektir.[35]

Solda kurulan kadın derneklerinin anlamsız ve gereksiz olduğunu kesinlikle söylemiyorum. Tersine *sosyalist* mücadele açısından önemli olduklarını düşünüyorum. Ancak, bu derneklerin kadınların özgün sorunları temelinde mücadele eden bağımsız kadın dernekleri olduklarını düşünmek büyük bir yanılsama olur. Yine de, kimseyi tedirgin etmek isemem ama, yalnızca kadınların bir araya geldiği, birlikte iş yapmanın, birbirlerine ve kendilerine güven duymanın koşullarının sağlandığı bu tür yapıların, feminizm açısından önemli bir dinamik oluştur-

[35] İlknur Güler, a.g.m., s. 55.

duğu kanısındayım, her ne kadar bu derneklerin amaçlarından birinin feminizmle ideolojik mücadele olduğu söylense de...[36]

Kadın sorunlarıyla ilgilenen herkesin ya da her örgütlenmenin feminist olması gerekmiyor. Bağımsız kadın hareketi gibi çok parçalı bir örgütlenmede feministler kadar feminist olmayanlara da yer var. Ancak, kadınların hiçbir özgül sorununu mücadele hedefi haline getirmeyen, programlarının başına "hayat pahalılığı ve zamları" yazan kadın derneklerinin, bağımsız kadın hareketinin bir parçası olup olmadıkları tartışma konusudur bence.[37]

Solun bazı kesimleri, bir yandan kadının ezilmişliğine karşı mücadeleye bağımsız bir alan tanımazken, öte yandan, "gerici", "reformist", "burjuva" vb. biçimlerde tanımladıkları feminizmin bazı demokratik taleplerine sahip çıkıyorlar. Tabii bazılarına da şiddetle karşı çıkıyorlar. Bence hangi taleplere sahip çıkıp hangilerine karşı oldukları, bu kesimlerin kadın sorununa yaklaşımları konusunda da çok önemli ipuçları sağlıyor. Sahip çıkılan taleplerle başlamak istiyorum:

> Somutlarsak, her türlü ekonomik sömürü bağlarından kurtulma talebi, kürtaj, doğum kontrolü ve boşanma gibi hakların güvenceye alınması, her türlü ataerkil önyargılardan, kadına toplumca yüklenmiş geleneksel rollerden, geleneksel değer yargıları ve feodal burjuva ahlakın özgür gelişimi engelleyici bağlarından kurtulma talebi, kadınlara yönelik hukuki ve siyasi eşitsizliklerin ortadan kaldırılması; insanlığı yeniden-üreten (doğurgan) niteliğiyle, uğradığı biyolojik yıpranmanın asgariye indirilmesi talebi; aile kurumunun kadını bir çeşit "ücretli ev kölejiği"ne tutsak eden toplumsal işlevinin, özgür gelişimini engelleyici rolünün vurgulanması, evişleri ve çocuk bakımının kamu hizmetine dönüştürülmesi (kreş vb. sosyal hizmetlerin azami ölçüde gerçekleştirilmesi...) talebi ve kültürel gelişim, eğitim ve bilinçlenme olanakları, çok yönlü yeteneklerini geliştirebilme ve eşit olanaklara sahip olma... gibi

---

[36] "Demkad ile Söyleşi", s. 54.

[37] Aynı yerde, s. 56.

talepler, devrimcilerin sınıf mücadelesinin çok yönlü görevleri arasında sahip çıkacağı taleplerdir. Feministlerin, bu talepler yalnızca kendi sorunlarıymış gibi imaj yaratmaları engellenmelidir.[38]

Yukarıdaki talepler içinde ve Demkad'ın programında[39] kapitalist düzenin sınırlarını aşan tek talep yeniden-üretimin toplumsallaştırması talebidir. Ancak ne bu talep, ne de tamamen düzeniçi, eşitlikçi bir perspektife hapsedilen diğer talepler, cinsiyetçi işbölümünün sorgulanması gibi bir boyut içermemektedir. Bu talepler, tıpkı eşitlikçi feminizmin tutucu kanadının talepleri gibi, özel yaşamın sorgulanmasını içermeyen, kadının toplumsal üretim içindeki konumuna ilişkin taleplerdir. Kreş yalnızca kadın sorunudur, erkeklerin çalıştıkları işyerlerinde neden kreş olmadığı hiç sorgulanmadı. Doğum izni kadın için istenir, çünkü çocuk bakmak kadının sorunudur. Bu bakış açısıyla dile getirilen, "layıkıyla bir anne, bir eş, bir kız, bir kardeş (...)" olabilmek gibi özlemler, bazı eşitlikçilerin çoktan aştığı özlemlerdir.[40] Kısacası, feminizmi "düzeniçi"likle suçlayan bu solcular, feminizmin yalnızca bir kesiminin, eşitlikçi feminizmin tutucu kanadının taleplerine sahip çıkarak, feminizmin büyük bir kesiminin gerisine düşmüş oluyorlar. Düştükleri bu düzeniçi konumu mazur göstermek için de, "kadın sorununun olduğu yerde özünde insan sorunu vardır" diyebiliyorlar.[41] Bu türden açıklamaların Aydınlanma Çağı'nda bir anlam ve önemi vardı elbette. Çünkü o zamanın burjuva ilericileri kadının da insan olduğunu kanıtlama çabasındaydılar. Ama tarihsel materyalizm bu soyut insan kavramıyla hesaplaşalı çok oluyor.

Aynı sol kesimler radikal ve sosyalist feministlerin düzeni aşan pek çok talebini ya görmezden geliyor, ya da şiddetle reddediyorlar. Bunlardan yalnızca cinsel özgürlük talebine ve buna

---

[38] İlknur Güler, a.g.m., s. 56.

[39] "Demkad ile Söyleşi", s. 56.

[40] Meral Güneş, a.g.m., s. 51.

[41] Aynı yerde, s. 42.

bağlı olarak —politik ya da değil— lezbiyenliğe değinmek istiyorum, çünkü cinsel özgürlük ve lezbiyenlik hem feminizmle eşitleniyor, hem de feminizmi karalamanın en güçlü malzemesi oluyor:

> Kısacası bugünkü kapitalist toplumda erkek ne yaparsa mubah, kadın aynı işleri yaparsa "lânetli kadın", "kötü kadın" olmaktadır. Tabi buradan kalkıp, "kadınlar da fırsat buldukça benzer şeyleri yapsın!" anlayışı savunulamaz. Yanlışın çözümü yine yanlış yaparak sağlanamaz. Feministlerin saçma düşüncelerinden biri de böyledir.[42]

> Burada sözünü etmişken, feminist çevrelerin en çok ağırlık verdikleri konu olan "cinsel özgürlük" kavramına da kısaca değinelim. Kadının kendi fiziki varlığı üzerinde özgürce ve tam denetim hakkı olarak açıklayabileceğimiz bu kavram, gerçekte en çok dejenere edilen ve bu nedenle haklı savunulabilir taleplerinin de bulanıklaştırıldığı bir özellik taşımaktadır. Çünkü kapitalizmde, kadın her şeyiyle metalaştırılmıştır. Ve dahil olduğu sömürü ilişkileri içinde kendini kurtarabilmesi, kendi bedeni üzerinde gerçek anlamda denetim hakkını elde edebilmesi olanaksızdır. Doğal olarak "cinsel özgürlük" olarak sunulan şeyde emperyalizmin yoz-kozmopolit kültürünün, insanın kendi değerlerine yabancılaşmasının ve her türlü aşağılanmasının ifadesi olan dejenere ilişkilerdir. Kadın özgürleşmemekte, tersine —özgürlük adına!— her türlü fuhuş, porno, iğrenç sapık ilişkiler ve anlayışlar gündeme getirilmektedir.[43]

Birinci alıntıda cinsel özgürlük talebi, önüne çıkarla yatma isteği olarak yorumlanıyor. Kimin kiminle yatmak istediği ve bu koşullarda bunu ne kadar yapabildiği konumuzun dışında. Cinsel özgürlük sloganının yalnızca bu boyutuyla bile kendi başına anlamlı bir slogan olduğunu düşünüyorum. Ancak, cinsel özgürlük bir talep biçiminde formüle ediliyorsa, herhalde bunun ötesinde bir anlamı, ve herzaman ardında varsaydığı başka bir şeyler de olmalıdır. Erkeklere misilleme yapmak için ne feminist olmaya gerek vardır, ne de cinsel özgürlük talebine.

---

[42] "Kadın ve Sömürü", s. 36.

[43] İlknur Güler, a.g.m., s. 58.

İkinci alıntının ilk cümlesinin son derece semptomatik olduğu kanısındayım. Bütün feminist kesimlerin en çok ağırlık verdikleri konunun cinsel özgürlük olduğu kesinlikle yanlıştır, hele Türkiye için böyle bir şey hiç söz konusu değildir. Ama Türkiye'de henüz feminizm bile bu konuyu sistemli bir biçimde gündeme getirmemişken, bazı çevrelerin feminizmle polemik yapma görüntüsü altında dönüp dolaşıp bu konuyu gündeme getirmeleri, sosyalistler olarak bugüne dek cinsel sorunlarımızı bastırdığımızı, feminizm ortaya çıkana dek, kendi kendimize uyguladığımız denetim ve sansürden kurtulamadığımızı düşündürüyor insana. Cinselliği tartışma ihtiyacı duyuyor olabiliriz. Tabii bu hiç de ayıp ve kötü bir şey değil, ama sorunların çözümü de herhalde anti-feminizm ve cinsel özgürlüğün reddi olmasa gerek.

İkinci alıntı, cinsel özgürlüğün erkek-egemen kapitalist düzeni aşan bazı boyutlarının farkında gibi görünüyor. Kadının kendi bedeni üzerinde denetim hakkı, kadınların cinsel nesne ve meta olarak kullanılmasının reddi vb. cinsel özgürlük talebinin, içerdiği kavramlardır ve tekeşli çekirdek aileyi, kapitalizmin tüm alanlarında kurumlaşmış bir biçimde yaşanan cinsiyetçiliği sorgulayan, dolayısıyla da kapitalizmin temellerini sorgulayan bir dinamik taşırlar. Bunlar bu biçimde olmasa bile, ikinci alıntıda kavranmış gibi. Bu nedenle de, cinsel özgürlüğe hepten karşı çıkılmıyor ama "bu düzende olmaz" deniyor. Tabii bu düzende olmaz. Ama düzen değişikliği isteyenler de bu düzende olmayacak şeyler talep ederler zaten. Düzen değişikliği kitlelerin bu tür talepler etrafında seferber edilmesiyle sağlanabilir ancak.

Kısacası, feminizmi düzeniçi olmakla suçlayanlar, kadın sorununu demokratik hak mücadelelerine hapsederek, feminizmin yalnızca düzenle çelişmeyebilecek taleplerine sahip çıkıp, radikal ve sosyalist feministlerin, cinsiyetçiliği sorgulayan, düzeni aşan taleplerini bir kenara itiyorlar.

Bu solcuların burjuvalardan geriye düştükleri tek konum bu da değil. "Halkımızın" kafasındaki "feodal-ataerkil kalıntıları" besleyip bunları feminizme karşı bir silah olarak kullanmakta üstlerine yok. Türkiye solunda feminizmle mücadelenin malzemesi feministlerin ne dediklerinden çok, cinsel yaşamlarıyla ilgili dedikodulardan oluşuyor, örneğin Sibel Özbudun, neo-feminizme ayırdığı on üç sayfanın neredeyse yarısında, lezbiyenlerin cinsel deneyimleriyle ilgili anılarından sözediyor. Altındal'ın, esas olarak feminizmi eleştirdiğini iddia ettiği "bilimsel" kitabının yedi sayfalık kaynakçasında tek eksik feministlerin kitapları (sonradan tövbekâr olan Germaien Greer'ın *Sex And Destiny* adlı kitabı dışında).

Sol yazındaki ahlaki vaazlar, Engels'in sosyalizmde tekeşliliğin gerçek temeline oturacağı, kadın erkek herkesin tekeşli olacağı yolundaki sözleriyle destekleniyor. Böylece ahlakçılığın kılıfı da Engels oluyor. Bu yazılarda, Engels'in aşağıdaki alıntılarına neden yer verilmediğini merak ediyorum.

> Bu, daha özgürce bir cinsel ilişkinin, ve böylece bakirenin iffeti ve kadının iffetsizliği konusunda kamuoyunda daha gevşek bir görüşün giderek ortaya çıkması için yeterli sebep değil midir?[44]
>
> Yani süpürülmesi yakın görünen kapitalist üretimden sonra, cinsel ilişkiler düzeni üzerine bugünden düşünebileceğimiz şey, ağırlıklı olarak olumsuz türdendir, kendini çoğunlukla ortadan kalkacak olan şeylerle sınırlar, ama hangi yeni şeyler katılacak?
>
> Bu yeni bir kuşak yetişince belli olacak: (...) İşte bu insanlar dünyaya geldiği zaman, bugün onların nasıl davranmaları gerektiği üzerine düşünülen şeylere hiç kulak asmayacaklar; kendi pratiklerini ve herkesin pratiğini ona göre yargılayacakları kamuoyunu kendileri yaratacaklardır —nokta.[45]

---

[44] *Kadın Sorunu Üzerine*, "Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni'nden Parça [Engels, 1844]", s. 20.

[45] Aynı yerde, s. 28-29.

TÜRKİYE SOLUNDA KADIN SORUNU VE FEMİNİZME YAKLAŞIMLAR -II

SORGULAMAYA DOĞRU İLK ADIMLAR*

Nesrin Tura

Türkiye solunda, feminizme ve ilk adımları atılan bağımsız kadın hareketine yönelik politik tavırları düşmanca ya da aşağılayıcı olmayan çevreler de var. Yeni kurulan Sosyalist Parti'nin programında kadın sorunuyla ilgili bir duyarlılık sezilebiliyor.** *SP Programı*'nın "Kadının Kurtuluşu" başlıklı bölümünde, kadınların kurtuluşunun "sosyalizm dönemini de aşan uzun ve kararlı mücadelelerle çözülebileceği", partinin bu amaç için bugünden başlayarak seferber olacağı belirtiliyor. Kadının ekonomik konumunun düzeltilmesinin yanı sıra cinsiyetçi işbölümünün sorgulanmasını içeren ifadeler de var:

---

* *Sosyalist Feminist Kaktüs*, sayı 3, Eylül 1988.

** Burada bu programın kendisini ya da bu hareketin geçmişini ve bugününü tartışmayacağım, çünkü bunun başka bir yerde yapılması gerektiğine inanıyorum. Bu yazıda, 12 Eylül sonrasında gündeme gelen kadın sorununun söz konuşu programa nasıl yansıdığını özetleyeceğim.

> Kadınların kültürel ve siyasal hayatta yaratıcı ve önder roller üstlenmesinin önündeki engeller temizlenecek, ev işleri ve çocuk bakımı toplumsallaştırılacaktır. Bu amaçla yeterli kreş, yuva açılacaktır. Parola, kadının ev köleliğinden kurtulmasıdır.[1]

Partinin bağımsız kadın hareketine yönelik tavrı da olumlu:

> Sosyalist Parti, toplumumuzda kadın girişiminin gelişmesini özendirir, kadın hareketiyle ortak eylemlerde bulunmaya önem verir, kadının kurtuluşuna ilişkin programını böyle bir pratik içinde ve kadınların yaratıcılığından en büyük ölçüde yararlanarak zenginleştirir.[2]

8 Martta, *Feminist* dergisinin düzenlediği panele SP'yi temsilen katılan A. Aytemur'un sözleri de, bu olumlu tavrı pekiştirir nitelikteydi:

> A. Aytemur feministlerin bağımsız kadın hareketini gündeme getirmelerini olumlu bulduğunu, özgül alanlarda özgül mücadelenin kaçınılmazlığına değindi. Kadın sorununun çözümünün salt iktidar sorununa bağlanamayacağını, erkeklerin de değişmesi gerektiğini söyledi.[3]

Tüzük bölümünde, parti organlarının ve delegelerin bileşiminde "kadınların ağırlıklı olarak bulunmasına özel önem" verileceğinin belirtilmesi de bu konuda bir duyarlılığa işaret ediyor.[4]

SP kadın sorununa ilişkin görüşlerini teorik ya da politik çözümlemeler içeren yayınlarla desteklemediği ölçüde, kuşkusuz bağımsız kadın hareketinden tam olarak ne anladığını, feminizm konusunda neler düşündüğünü bilmek olanaksız. Bu yüzden şu anda yapılabilecek tek şey politik tavrındaki olumluluğa dikkat çekmekten ibaret. Ancak, yine program bölümünde

---

[1] *Sosyalist Parti Kuruluş Bildirgesi Program Tüzük*, Sosyalist Parti Yayınları, Şubat 1988, s. 28-29.

[2] Aynı yerde.

[3] Sedef Öztürk, "8 Mart 1988'de Ne Oldu?", *Sosyalist Feminist Kaktüs*, sayı 1, s. 24.

[4] *Sosyalist Parti Kuruluş Bildirgesi Program Tüzük*, s. 45.

yer alan "askerlik geneldir, yurt savunması kadınlar dahil her yurttaşın görevidir"[5] sözlerinin birkaç bakımdan kabul edilemez olduğunu söylemeden geçemeyeceğim. İtirazımı kadınlarla ilgili yönle sınırlayarak iki şey söyleyebilirim. Birincisi, biz kadın erkek eşitliğinden böyle bir şeyi anlamıyoruz. Kadınlar aleyhine milyonlarca eşitsizlik söz konusuyken, kadınlara daha fazla sorumluluk yükleyerek onları erkeklerle sözde eşitlemek yerine, pozitif bir ayrımcılık, yani bazı konularda kadınlara ayrıcalık tanınması çok daha anlamlı. İkincisi, kadınların, ya da yeni oluşan kadın hareketinin askere gitmek gibi bir talebi, bildiğim kadarıyla yok! SP'nin görevi de kadınların yerine talep üretmek değil, kadınların ürettikleri talepleri desteklemek olmalı.

Gelenek, İlk Adım, İşçiler ve Toplum, Yeni Aşama, Yeni Öncü ve *Zemin* dergilerinin desteğiyle 29 Kasım seçimlerine katılan bağımsız sosyalist adayların (Ali Fidan, Muteber Yıldırım, Muzaffer Bal, Müslim Özbey, Sungur Savran) *Yaşasın Sosyalizm* adlı ortak seçim bültenleri ise, Türkiye solunun kadın sorununa bakışında bir dönüm noktasının ifadesi. Bültenin kadınlara ilişkin sözleri, alışılmış olanın tersine, "Demokratik Haklar" başlığı altında değil, "Her Türlü Ayrımcılığa Son" başlığı altında ve bu bölümün en geniş kısmı olarak yer alıyor. Kadınların dayağa karşı yürüyüşlerinden bir fotoğrafın bulunduğu bölüm, "tüm bağımsız kadın girişimleriyle dayanışmamızı ilan ediyoruz" sözleriyle bitiyor. Bu bölümde yer alan talepler kadınların bir kesiminin değil tüm kadınların ortak sorunlarını dile getiriyor: "Sağlıklı, parasız ve yaygın doğum kontrolü ve kürtaj hakkı! Dayağa karşı tek celsede boşanma hakkı! Dayak kamu davası konusu olmalı!" Ayrıca, talepler temelsiz bir eşitlik isteğinin de-

[5] *Yasasın Sosyalizm: Bülten: Seçimlerde Sosyalist Tavır*, Kasım 1987, "Her Türlü Ayrımcılığa Son" adlı bölüm.

gil, kadınlar için pozitif bir ayrımcılık isteğinin ifadesi: "Eğitim, iş bulma, çalışma alanlarında kadınlara öncelik tanınsın!"[6]

Bülten, bağımsız kadın hareketine verdiği destekle, kadın erkek arasındaki egemenlik ilişkilerinin sorgulandığı alanın özgüllüğünü tanıyor:

> İçinde yaşadığımız toplum, önceki çağlardan devraldığı bir erkek egemenliğini yaygınlaştırarak korumaktadır. Bu düzende, daha önceden de olduğu gibi kadınlar ikinci sınıf varlıklar olarak algılanmakta ve sırf cinsiyetlerinden ötürü baskı ve ayrımcı uygulamalara maruz kalmaktadırlar.[7]

Kadının ezilmesinin özgüllüğü konusundaki bilinç, kadın sorununun kadın işçilerin sorunlarıyla özdeşleştirilmemesinde de ifadesini buluyor. Kadın işçilerin sorunları, ayrı bir başlık altında, "Hayat Pahalılığı İşsizlik ve Eşitsizliğe Karşı" bölümünde dile getiriliyor. Kadın işçilere ilişkin talepler cinsiyetçi işbölümünün sorgulanmasının da ifadesi: "Doğum Sonrasında Yalnız Kadınlara Değil, Eşlerine de İzin Hakkı! Erkeklerin de Çocuğu Vardır; Tek Bir Kadın İşçi Olmasa Bile Her İşyerinde Kreş!"

Bağımsız sosyalist adayların seçim kampanyaları sırasında Dayağa Karşı Dayanışma Kampanyası içindeki kadınları ziyaret etmeleri, seçim konuşmalarında kadın sorunlarının da yaygın bir biçimde gündeme getirilmesi, hem sosyalist hareket hem de kadın hareketi için yeni ve umut verici gelişmeler.

Yeni Öncü kadının ezilmesi konusunda, sol hareketin geçmişteki tavırlarıyla hesaplaşma ve özeleştiri sürecine damgasını vuran dergi. Bağımsız kadın hareketine ve feminizme yönelik değişik bir politik tavrın da simgesi:

> Feministlere, bilimsel temellerde karşı çıkmak, sosyalizme yöneltikleri yanlış eleştirileri ayıklayıp ortaya koymak, bütünsel sistematik bir toplum projesinden yoksun olduklarını kanıtlamakla,

---

[6] Aynı yerde.

[7] Aynı yerde, s. 34.

onları ahlaksız ilan etmek arasında sosyalist bakış açısından epeyce fark vardır.[8]

Yeni Öncü, olumlu politik tavrının yanı sıra, bir tartışmaya, diyaloga temel olabilecek teorik-politik malzemeyi sunabildi. İlk sayıdan başlayarak, hemen her sayıda kadın sorununa ilişkin yazıların yer aldığı dergiyle tartışmam, ağırlıklı olarak Nedret Sena ile olacak çünkü yazar bu konuda en çok yazı yazan ve sanırım, dergi çevresinin görüşlerini dile getiren kişi.

Kadının ezilmesinin kökeni ve özgüllüğü

Nedret Sena'nın da belirttiği gibi, tarihin uzak dönemlerinde ne olup bittiği, yani kadının ezilmesinin kökeni sorunu, bugün için pek belirleyici bir önem taşımıyor.[9] Bununla beraber, kadının ezilmesinin özgüllüğünü teorik olarak kurabilmek için bu özgüllükle köken açıklaması arasında belli bir tutarlılık oluşturmak da gerekiyor. Eğer kadın sorunu için "Bir çelişki olarak doğrudan doğruya sınıf çelişkisinden çıkmaz ve onunla örtüşemez"[10] diyorsak, bunu kökene ilişkin olarak da gösterebilmemiz gerekiyor.

Konu köken olunca, işin içine antropoloji de giriyor; bu da, özellikle tartışanlar uzman olmadığında, spekülasyona çok açık bir alan. Bu nedenle, klanlara, genslere vb. uzun öykülere dalmaktansa, köken sorununu net bir teorik çerçeveyle sınırlamaktan yanayım.

---

[8] Nedret Sena, *Kadın Sorunu Erkeklerin de Sorunudur*, Yeni Aşama Dergisi Yayınları, Mart 1988, "Kadın Sorununu Nasıl Bastırdık Şimdi Nasıl Bastırabiliriz?" başlıklı bölüm, s. 75.

[9] Aynı yerde, s. 80.

[10] Nedret Sena, "Kadın Sorunu Sosyalist Erkeklerin de Sorunudur", *Yeni Öncü*, Nisan 87, s. 39.

Sena, Engels'in "sistemleşmiş tüm baskı biçimlerinin temelinde, özel mülk edinmenin"[11] yattığını saptadığını söyledikten sonra, şöyle devam ediyor: "Bu noktada bu durumun açıklamadığı, neden kadınların her sınıf içerisinde, ayrıca bir baskılanmaya uğradıklarıdır." Sena'nın sorusu, kadının ezilmesinin özgüllüğünü açıklamak konusunda belirleyici bir soru. özel mülk edinmenin yeterli bir yanıt olmadığını söyleyen yazar, bir sayfa sonra, hem bunu hem de sorduğu soruyu unutmuş görünüyor:

> Kadın insanlığın sınırsızlığı yaşadığı evrelerinde erkeğe karşı yükümlülükler taşımadığı ölçüde özgür olabilmiş, ekonomik faaliyet içerisinde de erkekten üstün olduğu söylenebilecek bir konumu koruyabilmiştir. Ancak ekonomik faaliyet biçimindeki değişiklik fark edilmeyen bir mahkûmiyetin de başlangıcını oluşturmuştur. Bu ticaretin ve ona eşlik eden özel mülkiyetin gelişmesi olayıdır.[12]

Kadınların erkekler tarafından nasıl mülksüzleştirildiklerini anlatan yazar aynı yerde şöyle devam ediyor:

> Bu süreçte, başlatıcı olarak ne erkek karakterinin etkisini ne de kadınların doğurganlıklarının onların altta kalmalarına neden olduğunu kanıtlayan hiçbir şey yoktur. Tam tersine kadınların doğurganlık özelliğinin sınıflı topluma ulaşılıncaya kadar toplumsal üstünlük sağladığını gösteren bir durum vardır. Ve bu durum da sınıflı toplumların yaşadığı tarihten çok daha uzun bir evreyi kapsar. *Faktör, tamamen ekonomiktir* (a.b.ç.).

Yazar köken sorununu şöyle bağlıyor:

> Tarihin ilk sınıf baskısına uğramış insanlarının kadın olması, bu durumun ortaya çıkmasına kadın erkek çelişkisinin neden olduğunu bile kanıtlamaz. Tersine, ekonomik düzeydeki bir olayın kadınları iki kat olmak üzere, erkeklerin büyük bir kısmını da köleleştirmiş olduğunu ortaya koyar.[13]

---

[11] Nedret Sena, *Kadın Sorunu Erkeklerin de Sorunudur*, "Sosyalizm mi? Feminizm mi?" başlıklı bölüm, s. 49.

[12] Aynı yerde, s. 51.

[13] Aynı yerde, s. 53.

Kadının ezilmesinin doğurganlıktan kaynaklanmadığı ne kadar açıksa "faktör"ün *tamamen ekonomik* olmadığı da o kadar açık. Çünkü, Sena'nın açıklamasına dayanarak, bu ekonomik olayın neden erkekleri değil de kadınları "ikiye katladığının", yani Sena'nın önce sorup sonra unuttuğu sorunun yanıtını verebilmek olanaksız. Sena'nın kullandığı "ekonomik faktör" kavramı son derece soyut, muğlak ve tek yanlı; bu özellikleriyle de yazarın esas sorundan kaçabilmesine olanak sağlıyor. Kadının ezilmesini, "ekonomik faktör" yerine üretici güçler, üretim ilişkileri, cinsiyete dayalı işbölümü gibi kavramlarla düşünerek, daha somut ve kaçamak olmayan yanıtlar bulmak olanaklı.

Kadının ezilmesinin kökeni doğurganlık değildir ama doğurganlık kadının ezilmesine *uygun bir zemin* oluşturmuştur. Kadının doğurgan olması, çocuk yetiştirme ve emek gücünün yeniden-üretiminde özel bir konuma sahip olmasına yol açmıştır. Cinsiyete dayalı işbölümünün temelinde kadının doğurganlığı vardır. Ancak, kendi başına bir eşitsizlik anlamına gelmeyen bu işbölümü, eşitsizliğe dayalı üretim ilişkileriyle birlikte yaşanmaya başlayınca kadının ezilmesi söz konusu olmuştur. Cinsiyete dayalı işbölümü kadının üretim ilişkileri içindeki konumunu biçimlendirirken, üretim ilişkileri de cinsiyete dayalı egemenlik ilişkilerini biçimlendirmiştir. Kısacası, söz konusu olan tek bir "faktör" değil, karşılıklı bir etkileşim, biçimlendirme ve iç içe geçme olayıdır.

Ayrıca, biyolojist yorumlardan bu kadar kaçınan Sena'nın, kadının doğurganlık özelliğinin sınıfsız toplumda kadına üstünlük sağladığını söyleyebilmesi de şaşırtıcı. Doğurganlık nasıl sınıflı toplumlarda kadının ezilmesini açıklamıyorsa, sınıfsız toplumdaki üstünlüğünü de açıklamaz. Eğer varsa, böyle bir üstünlüğün nedenini, doğurganlığın belirlediği zeminde gelişen kadın-erkek ilişkileri ile birlikte ve buna bağlı olarak, kadının üretim ilişkileri içindeki konumunda aramak hem biyolojizmi dışarda bırakır hem de daha açıklayıcı olur.

Sena bir soru daha soruyor:

> Acaba kadınlarla erkelerin eşit oldukları bir ilişki içerisinde sınıflı toplum ortaya çıkamaz mıydı? Mülkten tecrit edilmesi gerekenler kadınlar olduğundan çıkamazdı. (...) Yeni oluşan yapılanma içerisinde, kadının, temsil etmekte olduğu *durum* dolayısıyla yer alabilmesi olanaklı değildi.[14]

Bu *durum* kadınlık durumunun ta kendisi değil mi? Yazarın, el çabukluğuyla varsaydığı gibi, "mülkten tecrit edilmesi gerekenler kadınlar" oluyorsa, bu tam da cinsiyete dayalı işbölümüyle birlikte kadınların üretimdeki konumları nedeniyle olmuyor mu? Sena kadın sorunu konusunda başkalarına yönelttiği ekonomizm eleştirilerini gözden geçirmeli!

Tarihte sınıf baskısına ilk kez kadınların maruz kaldığı saptaması ise Engels'in bir analojisinden kaynaklanıyor ve Sena'da aldığı biçim, bu tür analojilerin ne denli tehlikeli olduğunu da ortaya koyuyor. Kadınların baskı altına alınması sürecinde cinsiyet boyutunu tamamen göz ardı eden yazar, bu süreci bir sınıf mücadelesi gibi tanımlıyor: Kanlı bastırmalar, amazonlar örneği, cadıların yakılması vb.[15] Sena amazonların (eğer gerçekten yaşadılarsa) tekil bir örnek olduğunu ve genellikle erkeklerle kadınların birlikte yaşamak zorunda kaldıklarını unutuyor. Aynen radikal feministlerin bir kesimi gibi, kadın erkek arasındaki ilişkileri —tarihin uzak dönemlerinde de olsa— sınıf ilişkileri olarak tanımlayan Sena'ya sormak istiyorum: Kadınların tümünün ve erkeklerin bir bölümünün mülksüzleştirildiklerini varsayıyorsak, tıpkı bugün olduğu gibi o zamanlar da kadınlar yakın ilişkide bulundukları mülk sahibi erkek ya da erkeklerin mülkünden tasarruf etmiyorlar mıydı? Ben teorik olarak öyle olması gerektiği kanısındayım. Tarihin uzak dönemlerindeki kadın erkek ilişkilerini *sınıf* ilişkileri olarak tanımlayan Sena'nın kadınların, yakın ilişkide bulundukları erkeklerin *sınıfsal konum-*

---

[14] Aynı yerde, s. 52.

[15] "Kadın Sorunu Sosyalist Erkeklerin de Sorunudur", s. 33-34

larını paylaşmadıklarına dair kanıt gösterebilmesi gerekirdi. *Yeni Çözüm*'den İlknur Güler ile tartışmasında tarih konusunda ihtiyat tavsiye eden Sena[16] kendi tavsiyesine uyar gibi görünmüyor: Kesin bir dille anlattığı tarihçeyi hangi antropoloğa ya da tarihçiye dayandırdığını —en azından bilimsel titizliğin bir gereği olarak— açıklayamaz mıydı?

Kadının ezilmesinde, hem kadın ile erkek arasındaki —sonradan bir egemenlik ilişkisine evrilecek olan— işbölümünü, hem de üretim ilişkilerini birbiriyle iç içe geçen faktörler olarak ele almak, kadın sorununun özgüllüğünü teorik olarak kurmamıza olanak sağlıyor, söz konusu özgüllük, her üretim tarzında üretim ilişkileriyle iç içe geçmiş olarak ve karşılıklı biçimlendirme ilişkisi içinde varolan ama kesinlikle bu ilişkilerin bir uzantısı olmayan cinsiyetçi sistem kavramına oturuyor.

Politik saptamalarında kadın sorununun özgüllüğünü, yeniden-üretim/toplumsal üretim bağlantısını, cinsiyetçi işbölümünün sorgulanmasını doğru bir biçimde vurgulayan Sena, bütün bunları teorik çözümlemesiyle temellendirmek bir yana, kadının ezilmesinin özgüllüğünün teorik dayanaklarını yıkıyor. İlginç olan, yazarın dile getirdiği kadın erkek ilişkileri tarihçesinde, üretim ilişkilerinin aldığı biçimlerde cinsiyetin ne denli önemli bir rol oynadığının çok açık olması. Sena kadının tam da doğurganlığı nedeniyle ev çevresindeki üretimle ilgilendiğini, "doğal olarak da ev dışındaki faaliyetlere baştan aday olmuş olan 'erkeğin' değişim ve ticaretin de sürdürücüsü olduğu"nu yazıyor.[17] Bunda doğal denebilecek bir şey varsa o da cinsiyetle ilgili değil mi? Ama Sena, bütün bu anlattıklarından aynı sonucu çıkarmakta kararlı. "Faktör, tamamen ekonomiktir." Durum böyle olunca da kadının ezilmesi yalnızca toplumsal üretimden

---

[16] "Kadın Sorununu Nasıl Bastırdık Şimdi Nasıl Bastırabiliriz?" s. 71.

[17] "Kadın Sorunu Sosyalist Erkeklerin de Sorunudur", s. 33.

dışlanmasıyla açıklanır[18] ve kadın sorununun özgüllüğü de lafta kalır. "Toplumsal üretimden dışlanma" açıklamasına ilişkin itirazlarımı, geçen sayıdaki yazımda dile getirmiştim. Şimdi bunun başka uzantılarına değinmek istiyorum.

Ekonomizmden kaçarken

> Kadının ekonomik faaliyetten ve olabildiği kadarıyla mülk edinmeden dışlanmış olma durumu, kapitalizmle birlikte yıkılmaya başladı. Kadınları yeniden-üretim faaliyeti içerisine çeken kapitalizm, istemeden gösterdi ki, kadınlar gelir elde edebilirler ve bununla kendilerini idame ettirebilirler.[19]

Bunlara karşın kadının neden hâlâ ezildiğini açıklayamamanın suçunu "ekonomizm"e ve "kaba materyalizm"e yıkan Sena, sorunun yanıtını veren sihirli formüle sarılıveriyor: *İdeoloji.*

> Maddi ilişkiler, son kertede kendilerine uygun üstyapıları yaratırlar. Ama bu yaratma eylemi, her aşamada bire bir yansımaz. Dolayısıyla bu çakışmanın olmadığı süreç içerisinde üstyapı, kendi özerkliğini —süreç içerisinde gittikçe bağımlılaşsa bile— yaşar. Ve bu özerkliği yaşadığı müddetçe de bazı ilişkileri belirler. Üst belirlenme denilen bu durum, ideoloji alanında açık biçimler içerisinde görülür (...) kapitalizmin yaratmış olduğu yeni ilişkilere rağmen kadının erkekle eşitlenmesinin ideolojik şekillenmesi egemen olamıyor ve hatta kapitalizmden öteye, tüm bir toplumda özel mülkiyetin lağvedilmiş olduğu durumlarda bile böyle bir ideolojik egemenlik gerçekleşmiyor.[20]

Bu açıklamayı şöyle tercüme etmek mümkün: Aslında kapitalizmde kadının ezilmesinin maddi koşulları yok. Kadının ezilmesinin nedeni kapitalizm öncesi ideolojinin egemenliği. Sorun ideolojik, çünkü ideoloji özerk. Nitekim:

> Aslında sorunun çözümü için beklenecek hiçbir şey yoktur, kadın erkek eşitliğinin maddi temelleri mevcuttur. Kadın, kadın aley-

---

[18] Aynı yerde.

[19] Aynı yerde, s. 35.

[20] Aynı yerde.

hindeki ideolojik belirlenmeleri dün olduğu gibi bugün de üreten eğitim sisteminin kendisinden başka bir şey değildir.[21]

Başka bir yerde, kadın sorunun çözümü için kapitalizmin bütün kurumlarıyla yıkılmasını ön koşul olarak gören Sena,[22] bunu yukardaki açıklamayla nasıl bağdaştırıyor? Kadın sorununun sınıf mücadelesinden ayrı düşünülemeyeceğini savunduktan, feministleri bununla suçladıktan sonra, sosyalizmle kadının kurtuluşunun bağlantısını nasıl kuruyor? "Kadınlar eğitimsizlik yüzünden eziliyorlar" diyen burjuva eşitlikçilerden kendisini nasıl ayırıyor?

Bu, adı böyle konmasa da, "kadın sorunu burjuva-demokratik bir sorundur, feodal kalıntılardan kaynaklanır" demekten farklı bir şey değildir. Bu yüzden olsa gerek, *Yeni Öncü*'deki kadın sorunuyla ilgili yazıların hemen hepsinde, kadınlara ilişkin talepler "demokratik talepler" başlığı altında yer alıyor. Bu tür bir çözümlemeye ilişkin düşüncelerimi geçen sayıda dile getirdiğim için yinelemeyeceğim.

Son olarak, Sena'nın ideolojiyi kavrayışında bir tuhaflık olduğunu söylemeden geçemeyeceğim. Yazar, yukardaki açıklamalarından hemen sonra, kapitalizmin aile kurumunu nasıl devralıp kendisine uygun hale getirdiğini, üretim/yeniden-üretim bağlamında kadının durumunu, toplumun bütün alanlarında kurumlaşmış biçimde yaşanan cinsiyetçiliği çok iyi bir biçimde tanımlıyor.[23] Bence bu tanımlama, cinsiyetçi sistem ile üretim ilişkilerinin nasıl iç içe geçtiğinin mükemmel bir anlatımı. Anlayamadığım, bütün bunları söylemek için Sena'nın neden kendisini "ideolojinin özerkliği" gibi bir kavrama başvurmak zorunda hisettiği (itirazım kavramın kendisine değil, kullanıldığı bağlama). Bugün sözünü ettiğimiz ideoloji tam da

---

[21] Aynı yerde, s. 39.

[22] "Sosyalizm mi? Feminizm mi?", s. 49.

[23] "Kadın Sorunu Sosyalist Erkeklerin de Sorunudur", s. 35-36.

toplumun her alanında yaşadığımız bu somut ilişkilere (cinsiyetçi, sınıfsal) denk düşmüyor mu?

Sena öyle düşünmüyor çünkü ideoloji ile gerçeklik arasındaki bağlantıyı tarihsel materyalistlerden biraz farklı bir biçimde kavrıyor: "Bu mekanizmanın işlemeye devam edebilmesi için görüldüğü gibi; kadının ikincil cins olma konumunu benimsiyor olması ön şarttır."[24] Somut koşullara ön gelen ideolojik bir kategori olarak "rıza"! Kanımca, "rıza" hiç de ön şart değildir, olsa olsa yaşanan somut koşulların ideolojik yansımasıdır ve kadının ezilmesi söz konusu olduğunda, en çok üzerinde durulması gereken şey de bu olmasa gerek.

Demokratik kitle örgütleri

Nedret Sena kadınların örgütlenmesi sorununu demokratik kitle örgütleri bağlamında ele alıyor, bu tür bir örgütlenmenin kadın hareketi açısından anlamını tartışmadan önce, Sena'nın demokratik kitle örgütünden ne anladığını biraz açmak gerekiyor. Yazar demokratik kitle örgütlerini siyasi partilerden farklarıyla tanımlıyor; özgül bir alanda "Aynı siyasi doğrultuyu benimsememiş oldukları halde, aynı talepler etrafında bir araya gelebilen yığınların" oluşturduğunu söylediği demokratik kitle örgütlerinin, siyasi partilerden örgütsel bakımdan bağımsız olmaları gerektiğini, ancak ideolojik ve siyasal bağımlılık ya da etkilenmenin söz konusu olabileceğini vurguluyor. Türkiye'de, geçmişte yaşanan olumsuz deneylerin "çoğunluğu ele geçiren bir eğilimin örgütün bütün eylemini partiye tabi kılması"ndan kaynaklandığını söyleyen yazara buraya kadar katılmamak elde değil.[25]

---

[24] Aynı yerde, s. 36.

[25] Nedret Sena, "Ekonomik ve Demokratik Örgütlenmeler Bağlamında Kadın Örgütlenmesi", *Yeni Öncü*, Eylül 1987, s. 46.

Ne var ki, kitle örgütleri ile siyasi partilerin, mücadele alanı, talepler, üye bileşimi vb. noktalardaki farklarını tanımlayan Sena, bu iki örgüt türünün iç işleyişlerindeki farka pek değinmiyor. Sorun, "iç işleyişi demokratik olmayan hiçbir örgüt biçimini sosyalistlerin benimsemesi olanaklı değildir"[26] diye geçiştiriliyor. Sena'nın demokratik işleyişten ne anladığı ise yazının ilerki bölümlerinde ortaya çıkıyor. Farklı siyasi eğilimlerin örgüt politikasını yönlendirme konusunda yarışacaklarını söyleyen yazar şöyle devam ediyor:

> Bu yarışta çoğunluğu sağlamış olan kuşkusuz örgütü yönetecektir. Değişik çoğunluk tanımları yapılabilecek olsa da çoğunluktan ilk anlaşılması gereken kitlenin yarısından bir fazlasının temsil edilmesi olmalıdır. Hiçbir zaman belli farklılıklar dolayısıyla ortaya çıkan parçalanmadan yararlanarak bir azınlığın kendisini çoğunluk yerine koymasına olanak veren çoğunluk anlayışlarına izin verilmemelidir. Bu durum hukuksal yutturmacadan başka bir şey değildir. Sonuç olarak da gerçek çoğunluğun bu azınlığa uyup uymamakta kendisini serbest görmesi ve örgütün parçalanması kaçınılmaz olmaktadır.[27]

Bu demokratik işleyiş, azınlığın çoğunluk kararlarına uyması biçiminde tanımlanabilir. Sena, parçalanmamanın biricik güvencesini, örgütü *yönetenin gerçek* çoğunluk olmasında buluyor. Bu güvencenin kendisinin çok tartışılır olduğunu düşünüyorum. Diyelim ki bir örgütte gerçek çoğunluk ve gerçek azınlıklar var; bu azınlıklar örgütün ilkelerine ve programına sadık kaldıkları halde, çoğunluğun benimsediği bir eyleme katılmak istemezlerse, ya da bağımsız bir eylem yapmak isterlerse ne olacak? Söz konusu kitle örgütünün kitlesinden bir kesim —"demokratik" bir biçimde— ihraç mı edilecek? Bu sürecin sonunda, örgütün kendisinin çoğunluğu oluşturan eğilimden ibaret kalmamasının güvencesi ne?

---

[26] Aynı yerde.

[27] Aynı yerde, s. 47.

Farklı siyasi eğilimlerin varolma ve mücadele hakkına ek olarak, pratikte azınlığın çoğunluğa kesin tabiyeti, bir tek örgüt türüne, leninist partiye özgü demokratik-merkeziyetçi bir iç işleyiş biçimidir. Adını böyle koymasa da, Sena'nın açıkladığı işleyiş bana leninist örgütün iç işleyişini anımsatıyor. Türkiye'de yaşanan kitle örgütü deneyimlerinin başarısızlıkla sonuçlanmasının önemli bir nedeninin, kitle örgütlerinde demokratik değil, demokratik-merkeziyetçi bir iç işleyişin uygulanması olduğunu sanıyorum.[28] Bir kitle örgütünün demokratik işleyişi azınlığın çoğunluğa tabiyetiyle değil, farklı siyasi eğilimlerin örgütün bütün olanaklarından yararlanarak, hiçbir kısıtlama olmaksızın görüşlerini yayabilme özgürlüklerinin yanı sıra, örgütün ilkelerine ve programına ters düşmemek koşuluyla, çoğunluğun kararlarına uymama hakkını da içerir. Tersi "hukuksal yutturmacadan başka bir şey değildir". Nedret Sena, kadın sorununun özgüllüğüne denk düşen bir örgütlenme biçimi olarak demokratik kitle örgütlerinden söz ediyor ve buradaki parçalanmaya neden olabilecek tehlikeli anlayış, örgüt içerisinde değişik siyasal anlayış mensubu kişilerin, kadın alanındaki perspektifler üzerinde değil de siyasal görüşlerin bütünlüğüne göre ayrışmaya kalkışmaları olacaktır[29] diye ekliyor. Türkiye'de yeni yeni filizlenen kadın derneklerinin bugün içinde bulunduğu durum bundan iyi tanımlanamazdı. Daha başlangıç aşamasında ayrışıp farklı derneklerde örgütlenen, bırakalım aynı çatı altında birleşmeyi, ortak eylem yapmaya bile yanaşmayan ve bunu reddederken kadın sorununa ilişkin gerekçelere değil, "ihbarcı", "oportünist" vb. suçlamalara yaslanan sosyalist kadın gruplarının durumunu Sena nasıl açıklıyor? Bunların demokratik kitle örgütlerinin iç işleyişine ilişkin "demokrasi" anlayışıyla hiç ilgisi yok mu?

---

[28] Bkz., P. Peterson, *Demokratik Merkeziyetçilik Üzerine*, Eleştiri Yayınevi, Kasım 1979, "Önsöz".

[29] *Ekonomik ve Demokratik örgütlenmeler Bağlamında Kadın Örgütlenmesi*, s. 48.

Demokratik kitle örgütleri kadın hareketinin neresine düşer?

Sena'nın anladığı biçimiyle demokratik kitle örgütlerinin, kadın örgütlenmesi bağlamında ya da başka özgül alanlarda başarılı deneyimler yaşaması zor görünüyor. Ama gerçekten demokratik bir işleyişe sahip kitle örgütlerinin *kadın hareketinin bir parçası* olabileceği ve olması gerektiği kanısındayım. Sena'dan ayrıldığım en önemli nokta da bu. Kadın hareketinin bir kesimi olarak tanımladığım kitle örgütlerini, Sena —örtük biçimde de olsa— *kadın hareketini kapsayıcı, kadınlar için en uygun tek model* olarak ele alıyor. Sena'nın demokratik kitle örgütleri önerisini dayandırdığı saptama şu:

> Ancak her sınıf içerisinde eşitlenme olayı bütün kadınlar arasında da ortak bir payda oluşturur. (...) Erkeklerin kadınlar üzerindeki baskısına karşı çıkış bütün kadınlar için ortak bir örgütlenme zeminini de oluşturur.[30]

Kadınları birleştiren ortak bir payda olduğu kesin ama bu saptamanın doğal sonucunun *ortak örgütlenme zemini* olduğunu hiç sanmıyorum. Kadınların ortak ezilmişlikleri, kadın hareketinin özgül bir mücadele alanı olduğunu gösterir ama kadınları bölen sınıf farkları da tüm kadınların ortak bir örgütte birleşmelerini olanaksız kılar. Nitekim burjuva kadınlar Sena'nın önerdiği modelin dışında kalıyor. Bırakalım burjuva kadınları, demokratik kitle örgütünden farklı bir örgütlenme biçimini benimseyebilecek olan radikal ya da sosyalist-feminist, ya da sadece sosyalist vb. kadınların da bu örgütlerin dışında olacakları varsayılabilir. Öyleyse soru şu: Bu kadınlar *kadın hareketinin* parçası sayılmayacaklar mı? Sena, demokratik kitle örgütü dışındaki kadın örgütlenmelerini de meşru gördüğünü, "kadın eşitliği kim tarafından getirilirse getirilsin, bir reform talebi ola-

[30] Aynı yerde, s. 47.

rak desteklenmek zorundadır"[31] sözleriyle dile getiriyor. Ama hemen ardından sosyalistlerin kadın hareketinde *öncülüğü* kazanmaları gerektiğini söylüyor. Kadın hareketinin siyasal iktidar gibi bir sorunu yoktur; ayrı yapılanmalardan oluşan bu hareketin mücadelesi de *öncülük* gibi kavramlarla düşünülemez. Çünkü bu kavram, bir sınıfla onun partisi arasındaki ilişkiyi iktidar bağlamında tanımlayan bir kavramdır. Farklı feminizmlerin ve kadın örgütlerinin/gruplarının, farklı sınıflardan kadınların birbirlerini ideolojik bakımdan etkileme çabaları ile öncülüğü kapma çabası aynı şey değildir.

Sorun bu terimlerle dile getirildiğinde, Sena'nın feminizmi ve demokratik kitle örgütleri dışında örgütlenen kadınların mücadelesini meşru görmesinin geçici ve konjonktürel olup olmadığı sorusu akla geliyor.

"Sosyalist hareketin birçok başka alanlarda gösterdiği zaaf gibi, kadın özgüllüğü sorununda göstermiş olduğu zaaf birçok sosyalisti feminizmden çok şey öğrenme durumunda bırakmıştır."[32] "Durumunda bırakmıştır" vurgusu, bu feministlerden bir şey öğrenme durumunun biraz zûl gibi yaşandığını, zaafın cezası gibi algılandığını düşündürüyor. Yazar Marksizmin kadın sorununu tamamen içerdiğini düşündüğünden olsa gerek,[33] feminizmi, sosyalistlerin zaaf gösterip erken davranamadıkları bir durumda ortaya çıkan bir uyarı hareketi olarak görüyor. Yani sosyalistler duruma hâkim olunca feminizme de gerek kalmayacak. Bütün bunlar Sena'nın örgütlenme sorununa bakışına da yansıyor.

Kadının ezilmesi sorununun özgüllüğünden söz ediyorsak, "sosyalistler kadınlara ne tür bir örgütlenme biçimi önerecekler" sorusu ile "kadın hareketi içindeki çeşitli örgütlenme biçimleri ne olabilir?" sorusunu artık ayrı başlıklar altında sorsak di-

---

[31] "Sosyalizm mi? Feminizm mi?", s. 58.

[32] Aynı yerde, s. 56.

[33] Aynı yerde, s. 59.

yorum! Kadın hareketini kapsayıcı bir model olarak demokratik kitle örgütlerinden söz edilmesi bu iki soruyu aynı şeymiş gibi görmekten ve kadın sorununun özgüllüğünü gözden kaçırmaktan başka bir şey değildir. Sena'nın da belirttiği gibi, demokratik kitle örgütü sorunu, her zaman "siyasi partinin neresine düşer, partiyle ilişkisi nasıl olmalıdır?" sorusuyla birlikte gündeme gelir. Kadın sorununun önemini kavrayan sosyalistlerin bu soruyu sormaları, kadın sorununu programlarının bir yerine yerleştirmeleri çok doğal. Kadın hareketi içindeki sosyalist kadınların da en temel sorunlarından biri sosyalist hareketle kadın hareketi arasındaki ilişki olacaktır kuşkusuz. Ancak farklı sınıflardan kadınların ortak paydalarından, kadın hareketinin özgül mücadele alanından söz ediyorsak, bütün kadın gruplarının ya da örgütlerinin kendi konumlarını düşünürken siyasi partilerin neresine düştüklerini hesaplamaları, herhangi bir siyasi partiyi kendilerini tanımlamak için odak noktası olarak almaları nasıl beklenebilir?

Kadının ezilmesi Marksizmin eksenindeki sorunsalla tamamen örtüşen bir sorun olarak ele alındığında, kadın hareketinin özgül alanını göz ardı etme, sosyalist ya da proleter kadın örgütleriyle kadın hareketini özdeşleştirme, bunların dışında kalan kadın gruplarını kadın hareketinin dışında sayma eğilimi (ya da, en azından, tehlikesi) de ortaya çıkıyor. Sena'da bir eğilim olarak görülen bu özdeşlik, *Yeni Öncü* yazarlarından Ahmet Ural'da net bir ifadeye kavuşuyor. "Bağımsız bir kadın örgütlenmesinin" ancak bir "partileşme planı" içerisinde yerli yerine oturacağını söyleyen Ural söz konusu örgütlenmenin programatik çerçevesini çizme zahmetini bile kadınlara bırakmadan bu "bağımsız" kadın örgütlenmesinin işlevini de özetleyiveriyor: "Burada önemli olan, partiye bağlı sosyalist kadın fraksi-

yorlarının kadına yönelik cinsel baskının ekonomik ve siyasal temellerini göstermeye çalışmasıdır."[34]

Kadın hareketi, burjuva kadınlardan proleter kadınlara, dergi ya da araştırma gruplarından kitle örgütlerine uzanan zengin ve çok parçalı bir harekettir. Sosyalistlerin bazı kesimleri açısından demokratik kitle örgütleri en uygun biçim olabilir ama bu ne kadın hareketini kapsayıcı bir modeldir, ne de bütün kadınlar için en uygun ve öncelikli model. Ortak bir örgütlenme, farklı sınıflara, uluslara, ırklara vb. bölünmüş olan kadınların nesnel durumlarına denk düşmez. Dolayısıyla, Ural'ın söz ettiği "Demokratik bir kadın konfederasyonu"[35] ancak belirli kadın derneklerinin bir araya gelmesinden oluşabilir ve kadın hareketinin yalnızca bir parçası olabilir, kendisi değil. Sınıfsal, ulusal vb. farkları iyi kavradıklarından mıdır nedir, feministlerin ortak örgütlenme gibi bir dertleri yok. Kadın hareketinin *ortak eylemleri, geçici birliktelikleri*, dayak, kürtaj, oy hakkı, barış, vb. gibi tüm sınıflardan kadınları *farklılıklarıyla birlikte* bir araya getiren *kampanyalar* çerçevesinde gerçekleştiriliyor.

Marksizm, feminizm...

Genel olarak Türkiye solunda ve *Yeni Öncü*'de kullanılan yaygın bir yöntem var: Kadın sorunu sınıf sorunu ile analojiler içerisinde ele alınıyor. Nedret Sena kadın örgütlenmesini tanımlarken, sendikalar, cephe türü örgütlenmeler vb. ile analojiler kuruyor. Ahmet Ural ise, kimi sosyalistlerin kadın sorununa yaklaşımlarındaki hataları ekonomizm ve popülizm başlıkları altında ele alıyor. Ural'ın eleştirilerine kısmen katılmıyor değilim ama bana ilginç gelen, sonuç olarak, eleştirdiği bu kesimlerden kadın sorunu konusunda Ural'ın kendisini nasıl ayırdığını göremiyor olmam. Kuşkusuz, kadın sorununa yaklaşımda

---

[34] Ahmet Ural, *Kadın Sorunu Erkeklerin de Sorunudur*, "Önsöz", s. 18-19.

[35] Aynı yerde, s. 21.

Ural'ın politik tavrı diğer çevrelere göre son derece olumlu ama eleştirisinin somut sonuçları da oldukça sınırlı: 1- Ural, ekonomistlerden farklı olarak, kadın sorununun ertelenemeyeceği görüşünde; 2- Popülistlerden farklı olarak, feodal önyargılara taviz vermeye karşı. Ama sonuç olarak Ural da, eleştirdiği kesimler gibi, kadın sorunu deyince proleter kadınları anlıyor, önerdiği örgütlenme biçimi de sosyalist kadınların proleter kadınları örgütledikleri yapılar.[36] Kısacası, özgül bir konu kendi sorunsalı içinde düşünülmeyince, iyi niyet o sorunu kavramaya yetmiyor.

Ural analoji konusunda iyice ifrata kaçmış: Kadını "pleb"e, "küçük burjuva"ya benzetmekle kalmayıp, sınıf farklarını yok saydığından(!) dolayı feminizmi de popülizme benzetmiş.[37]

"Popülist sosyalistler"in esas sorunu sınıfsal iktidar sorunudur. Böyle bir durumda, sınıf farklarını gözden kaçırmakla kuşkusuz vahim bir hata yapıyorlar. Ama feminizmin varoluş nedeninin ne siyasal iktidarla ne de sınıflarla doğrudan bir ilgisi yok ki! Feminizm sınıfları yok saymıyor, kadınların ortak ezilmişliğinden söz ediyor ve mücadelesinin odak noktası da bu. Mutlaka bir benzetme yapmak gerekiyorsa, kadınların mücadelesi mevzi mücadelesine benzetilebilir. Farklı feminist kesimlerin ve kadın gruplarının "bir potada erimek" gibi bir niyetleri olmadığı için popülizmin "halk bulamacı" ile bir benzerlikleri de olamaz. Dolayısıyla, Ural'ın "proleter kadının diğer sınıf kadınları arasında kaybolup gitmesinden" korkmasına gerek yoktur. Her kesim kendi mücadelesini kendi mevzisinde verir ve bu da ortak ezilmişlikle mücadeleye farklı kollardan, farklı biçimlerde katkıda bulunmak demektir. Ural farklı sorunlara ait kavramlar arasında benzerlikler kurmakla kendi kafasını karış-

---

[36] Aynı yerde, s. 13-21.

[37] Aynı yerde, s. 15-16.

tırdığı gibi, çözümlemelerini bu benzetmelere dayandırarak ciddi yanlışlara düşüyor.

Kadının ezilmesinin sınıf sorunsalına ait kavramlarla ve analojilerle düşünülmesinin tek nedeni sosyalistlerin feminist kavramlara henüz yabancı oluşları değil. Söz konusu kavram ve analojiler, konuyu daha iyi anlatabilmek amacıyla tesadüfen kullanılmış masum araçlar da değil. Bütün bunların kaynağında feminizme belirli bir yaklaşım ile birlikte, "Marksizm kadın sorununu kapsar, feminizme gerek yoktur" anlayışı var.

Cinsiyete dayalı egemenlik-ezilme ilişkisi özgül bir ilişki biçimiyse, kendine özgü bir sorunsalı ve kavramları vardır ya da oluşturulmalıdır. Marksist sorunsal içinde kadın sorununun yer alması ya da feminist sorunsal içinde sınıfsal perspektiflerin gündeme gelmesi bunların iki ayrı sorunsal olduğu gerçeğini değiştirmez. Kadının ezilmesine Marksist yöntemle yaklaşmak ile (sosyalist-feministler olarak bunu yaptığımız kanısındayım) bu özgül sorunu tüketici bir biçimde Marksist politika kategorilerine uydurmaya çalışmak aynı şey değil.

Sena'nın da dediği gibi feminizmin çeşitleri var[38] ama farklı feminizmlerin ortak paydası kadın erkek arasındaki yaygın iktidar ilişkilerini hedef alıyor olmaları. Sena feminizmin toplum projesinden *yoksun* olduğunu söylüyor.[39] Şöyle düzeltmek istiyorum: feminizm toplum projesinden yoksun değil; odak noktası kadın erkek arasındaki egemenlik-ezilme ilişkileri olduğu için, yani varolduğu özgül mücadele alanının yapısı gereği feminizmin bir toplum projesi *yok*. Feministler bunu bir yoksunluk olarak tanımlamıyorlar ve bundan gocunmuyorlar. Marksizm bir toplum projesine sahiptir çünkü odak noktası sınıfsal iktidar ilişkileridir. Sena "özel mülkiyet temeli, sınıf çatışması, öne alınmadığı müddetçe" feminizmin (herhalde her çeşit fe-

---

[38] "Kadın Sorununu Nasıl Bastırdık Şimdi Nasıl Bastırabiliriz?", s. 70.

[39] Ayrı yerde, s. 74.

minizm kastediliyor) eşitlikçi olduğunu söylüyor.[40] Belli ki feminizm kendi özgüllüğünün dayandığı temeli bir kenara bırakıp Marksizmin özgüllüğünü tanımlayan sınıf ilişkilerini temel almadıkça, yani feminizm olarak kendini ortadan kaldırmadıkça Sena'nın gözüne giremeyecek. "Feminizmin faaliyet alanı kadının cinselliği, cins ayrımına karşı mücadele alanı. Bu alan reddedildiğinde ortada kadın sorunu diye bir şey kalmadığını göremiyor."[41] Sena bunları İlknur Güler'e karşı söylüyor. Neden söylüyor anlamadım.

Sena haklı olarak "Kadınların kocalarından dayak yemesine karşı kaç yürüyüş düzenledik?" diye soruyor.[42] Kuşkusuz sosyalistler, sosyalist örgütlerin kadın kolları vb. bu tür eylemler yapabilirler. Ama nasıl feminizmin ekseni sınıf sorunu değilse, sosyalistlerin temel sorunu da dayak yürüyüşü düzenlemek değildir. Sosyalistler ve feministler birbirlerinin eylemlerine katılabilir, destek verebilirler. Ama feminizmin de sosyalizmin de kendi alanlarındaki mücadele ve eylem öncelikleri birbirinden farklı olmak zorundadır. Sosyalizm kadınların talep ettiği, ihtiyaç duyduğu her şeyi kadınların yerine yapamaz, yapması da gerekmiyor çünkü bu *esas* olarak kadınların ve feminizmin sorunu. Başka bir soru soralım: Dayak yürüyüşüne kaç sosyalist katıldı ya da aktif destek verdi? Sosyalistlerin feminizme ilişkin temel sorunları bence bu olmalı, feminizmi ikame etmenin yollarını aramak değil.

Sena'nın feminizmle ilgili ilginç iddiaları var: "(...) Marksizmi yenebilen kendi teorisini oluşturabileceği sanısına sürüklemiştir".[43] Feminizm Marksizmi değil, erkek egemenliğini yenmek için ortaya çıktı. Feminizm Marksizmle rekabet etmiyor, edemez çünkü bu iki "izm"in alanları birbirinden farklı

---

[40] "Sosyalizm mi? Feminizm mi?", s. 55.

[41] "Kadın Sorununu Nasıl Bastırdık Şimdi Nasıl Bastırabiliriz?", s. 84.

[42] Aynı yerde, s. 82.

[43] "Sosyalizm mi? Feminizm mi?", s. 53.

ama feminizm de sosyalizm kadar meşru bir varoluş gerekçesine sahip. Bence Marksizmin feminizmi yenmek gibi bir sorunu yok, Marksistlerin de olmamalı. Sena'nın bir yazısı "Sosyalizm mi? Feminizm mi?" başlığını taşıyor. Sosyalizm ve feminizm birbirine alternatif, birbirini ikame edebilir ideolojiler değil; bu ikilem de sahte bir ikilem.

Sosyalist-feminizm

> Bu çerçevede, kadın hareketiyle feminizm kavramını eşitleyerek sosyalist feminizm kavramının üretilmesi, milliyetçilikle ulusal kurtuluş hareketinin eşitlenmesi ve sosyalist milliyetçilik kavramının üretilmesine denk düşer. Bu tavizi vermek, bulunduğu zeminin ne savunduğunu bilmemek demektir. Feminizm ile sosyalizm arasında orta yer yoktur. Ya Marksizmi kadın sorununu içerebilecek bir dünya görüşü olarak kavrarız ya da feminizmin söylediği gibi, Marksizmin kendi yapısı doğası nedeniyle kadın sorununu dışta bıraktığını.[44]

Politik retoriğine karşın sınıf mücadelesinin alanıyla erkek egemenliğine karşı mücadelenin alanını birbirine karıştırmakta ısrar eden Sena'nın sosyalist-feminizme, Marksizm ile feminizm arasında çöpçatanlık yapma misyonunu atfetmesi şaşırtıcı değil. Buna karşı söyleyecek çok net bir sözümüz var: Sosyalist-feminizm bir ölçü sosyalizm ile bir ölçü feminizmden elde edilen bir karışım, iki "izm" arasında orta bir yer değil. Sosyalist-feminizm, *feminizm içi* bir ayrımın ifadesi.

Sena sosyalist-feminizmin "imkânsızlığı"na ilişkin tek bir argüman getiriyor: "Marksizm kadın sorununu içerir". Bunun kanıtı da "sosyalist-milliyetçilik" gibi bir kavramın saçmalığı. Ulus sorunu ile kadın sorunu arasında ancak görmemekte ısrarlı olanların görmeyebileceği açık bir fark var. Ulus sorunu, tarihte sınıf mücadelelerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan ve son tahlilde sınıfsal terimlerle çözümlenebilecek bir sorun. Kadın

---

[44] Aynı yerde, s. 59.

erkek arası egemenlik-ezilme ilişkisi ise sınıf sorununun bir uzantısı değil, sınıfları kesen bir sorun; sosyalist-feminizme göre, ancak sınıf sorunuyla bağlantıları içerisinde ele alınabilecek ama yalnızca sınıfsal terimlerle açıklanamayacak bir sorun. Kısacası, "sosyalist-milliyetçilik" çok talihsiz bir örnek.

Ben başka örnekler vermek istiyorum. Bilinçdışının ya da estetiğin sınıf mücadelelerinin ürünü olduğunu savunan kimsenin çıkmayacağını *umuyorum*. Psikiyatri ve estetik sınıfsal terimlere indirgenemeyecek, kendilerine özgü sorunsalları, kavramlar sistemi vb. olan iki özgül alan. Ama "Marksizm psikiyatri ve estetiği kapsar" ya da "Marksist psikiyatri, Marksist estetik teorisi olmaz" demek kimsenin aklına gelmiyor. Demek ki özgül bir alana, onun özgüllüğünü göz ardı etmeden, *Marksist yöntemle* yaklaşmak ve Marksizmin eksenini oluşturan sorunsalla (üretici güçler, üretim ilişkileri, sınıf mücadelesi) söz konusu alanın bağlarını kurmak mümkün —eğer Marksizmin herkesin eline geçirdiğini içine tıkabileceği bir çuval olduğunu düşünmüyorsak. Sınıf sorununa indirgenemeyecek sorunlarla sınıf mücadelesi arasındaki bağlantı kurulabilir; Marksist yöntem, ekseni sınıf çelişkileriyle birebir örtüşmeyen, sorunsallara yaklaşmanın yöntemi olabilir; sosyalist-feminizm bunun bir ifadesi.

Bu üç alan arasında kurulan bağa itiraz edilebilir. Kuşkusuz, diğerlerinden farklı olarak feminizm, toplumsal bir egemenlik ilişkisinin sorgulandığı özgül bir mücadele alanının ideolojisi. Bu nedenle sosyalist-psikiyatri olmuyor ama sosyalist-feminizm olabiliyor (bu kavramın bu denli tepki görmesinin nedenleri belki biraz da feminizmin estetik ve psikiyatriden farklı olarak bir "izm" olabilmesinde, toplumsal mücadeleler alanında yer almasında aranabilir!). Ama konumuz açısından önemli olan, bu üç alan arasındaki tek bir benzerlik: sınıf sorununa indirgenemez oluşları ve sınıf sorununa indirgenemeyen konularla Marksizmin bağının nasıl kurulabileceğini örnekleyebilmeleri.

Kendimize neden sosyalist-feminist dediğimizi, bu kavramı nasıl mümkün gördüğümüzü ilk sayımızdaki çıkış yazımızda açıklamıştık. Ancak sosyalist-feminizmin teorik olarak mümkün olması, pratikte gerilimsiz ve sancısız yaşanabileceği anlamına gelmiyor. Sosyalizm ve feminizm her zaman birbiriyle örtüşen çıkarlara ya da önceliklere sahip olmadıkları ölçüde, sosyalist hareket ile kadın hareketi arasındaki ilişkiler de sorunlu ve gerilimli olabilecek. Kuşkusuz, bu tür sancılardan en büyük pay sosyalist-feministlere düşecek. Gülnur'un bu sayıda yer alan yazısı, sosyalist hareket ve kadın hareketi arasında yaşanabilecek sorunların çok somut bir ifadesi. Yazımı Gülnur'un yazısından çıkan çok önemli bir sonuca bağlayarak bitirmek istiyorum: toplumsal gerçekliğin kendisi karmaşık ve çelişik olduğu ölçüde, sorunlar hep olacak ama önemli olan, kadın hareketinin bağımsızlığını her zaman koruması ve sosyalist hareketin de bunu bir tehdit olarak değil, tüm eşitsizliklerin ortadan kalktığı bir toplum yolunda bir *zorunluluk* olarak kabul etmesi. Sosyalistlerle feministlerin karşılıklı iletişimi sağlayabilmeleri, olumlu ve düzeyli bir diyalogu başlatabilmeleri bunun ön koşulu. Bu tür bir başlangıca katkıda bulunan çevrelerden biri de *Yeni Öncü*.

"MİLLİ GÖRÜŞ"ÇÜLER İŞBAŞINDA: MÜSLÜMAN-TÜRK KADINI YARATILMAK İSTENİYOR*

Filiz Koçali

Önce VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yer alan. "Türk Aile Yapısı"yla ilgili rapor... Ardından yayımlanan iki kanun hükmünden kararname ve Aile Araştırma Kurumu ile Kadının Statüsü ve Sorunları Başkanlığı'nın kurulması... Kadınları eve kapatmaya, mücadelelerini denetlemeye yönelik bu uygulamalara karşı mücadele etmemiz gerekiyor.

VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda "Türk Aile Yapısı"yla ilgili bir rapor yer alıyor. Bu rapora göre, kadın "milli ve ekonomik zaruretler" gereği çalışma hayatına atılınca aileye olanlar olmuş. Ailede anne otoritesi ve onun düzenleyici fonksiyonu değişime uğramış, bu değişim sonucu eş ve çocukların aile kurumu içersindeki rollerinde de değişiklikler ortaya çıkmış. Kocanın kutsal sayılan aileye bağlılığı yer yer zayıflamış, çocuklarda anne ve baba otoritesine karşı gelme duyguları giderek artmış. Zaten son on ve yüz yıllarda "milli ve içtimai" bünyede ortaya çıkan rahatsızlıkların nedeni de buymuş. Oysa, baba ailenin başı ve

---

* *Sosyalist Feminist Kaktüs*, sayı 12, Eylül 1990.

reisiymiş, babaya verilen bu rol kutsal bir rolmüş. Ana imajı da Müslüman-Türk geleneğinde kutsi bir değermiş. Çocuklar da tabii kutsi değerlerin bir parçasıymış, anne babaya Tanrı'nın emanitiymiş. Çocukların rızkını temin etmek, sıhhatlerini korumak, terbiyelerini sağlamak, ana-baba için geleneksel, dini bir borçmuş... Ama kadınlar çalışmaya başlayınca, aile içindeki roller değişime uğrayınca, buna bir de televizyon ve basın gibi "zararlı neşriyatlar" eklenince tedbir alınanın zamanı gelmiş.

İşte bu rapordan sonra alınan tedbirler artmaya başladı... Önce, kadınları aile içindeki eski rollerine (aslında eski sayılmaz ya, bugün de pek çok kadın böyle yaşıyor) fedakâr, saçını süpürge eden, beş kuruşluk güvencesi olmayan, kendini kocasına ve çocuklarına feda eden rollerine özendirme ve döndürme çabaları arttı, önce geçtiğimiz Aralık ayında kanun hükmünde bir kararname ile Aile Araştırma Kurumu kuruldu. Feminizmi "sapıklık" olarak nitelendiren Devlet Bakanı Cemil Çiçek'in fikir babalığını yaptığı Aile Araştırma Kurumu'nun başına Necmettin Türinay getirildi. Necmettin Türinay, 70'li yıllarda yayınlanmaya başlayan ve o yıllarda İslâmiyet ile güçlü bağları olan tüm dergiler içinde "en saldırganı" olarak nitelendirilen *Yeniden Mücadele* dergisinin o yıllardaki yayın kurulu üyesi. Bu kurumun yöneticileri arasında, eski MHP'li yeni ANAP'lı Melih Gökçek ve Diyanet İşleri'nden yöneticiler de bulunuyor... Bu kurumun ilk icraatlarından birisi, TV'de izlediğimiz (daha doğrusu izlemeye tahammül edemediğimiz) *Yuva* adlı dizi oldu. Bu kurumun amacı "Türk ailesinin bütünlüğünün korunması, güçlendirilmesi, aile ile ilgili milli bir politikanın oluşturulması" olarak saptanmış... Eh! Milli bir politika nasıl olacak, VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda belirtilmiş... Cumhurbaşkanı Özal da, *Türk Edebiyatı* dergisinin (Ahmet Kabaklı çıkarıyor) Aile Özel Sayısı'nda, "VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda aileye dönük ekonomik, sosyal ve kültürel politikalar öncelikli ve ağırlıklı bir bölüm halinde yer alırken, icraya ve bu alanda sosyal sorumlu-

luk taşıyan kurum ve kuruluşlara önemli görevler yüklemiştir" diyerek raporu onayladığını söylüyor.

Devlet kademesinde yediden yetmişe, Türk-İslâm sentezine uygun bir aile ve kadın tipi savunuluyor. (Ayrıca aile içinde yer almayan kadın yok sayılıyor.) Bunun propagandası yapılıyor...

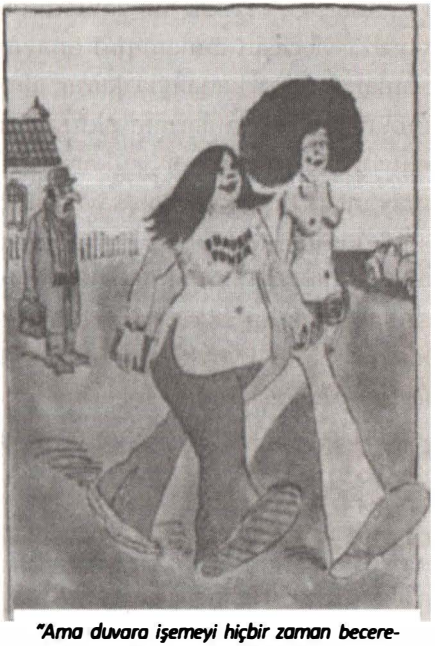
Nisan ayında çıkartılan bir başka kanun hükmünde kararnameyle de Kadının Statüsü ve Sorunları Başkanlığı kuruldu. Bu kurumun görevleri arasında da şunlar bulunuyor: "Kadın konusunda faaliyette bulunan gönüllü kuruluşları yönlendirmek, desteklemek, yerel yönetimlerin kadınla ilgili her türlü faaliyetini izlemek... Milletlerarası kuruluşlara üye olan gönüllü kadın kuruluşları ve derneklerinin, oluşturulan milli görüş doğrultusunda yönlendirilmesini sağlamak."

Öncelikle, kanun hükmünde kararnamelerle ülke yönetmenin anti-demokratik bir yöntem olduğunu bir kez daha hatırlıyoruz. Meclisin tamamının onayına sunulmadan, yalnızca bakanlar kurulu kanalıyla karar almak ve uygulamak zaten demokrasinin kırıntılarının olduğu bir yerde bu kırıntıları da yok ediyor. İkincisi, rapor ve kararnameler Türk ve Müslüman olmayanları dışlayan, yok sayan ırkçı anlayışın ürünü... Üçüncüsü, kadınlar adına hep başkaları söz söylüyor. Kadınlarla ilgili olarak alınan kararlarda, kadın hareketinin, mücadele eden kadınların tek bir sözü yok... Bunlar bir yana, yaratılmak istenen kadın tipinin ne olduğu çok açık. Ayrıca devletin kadın derneklerini, kuruluşlarını, yerel yönetimlerdeki kadın çalışmalarını izlemesi ve yönlendirmeyi amaç edinmesi de bizim için ciddi bir tehlike...

LEZBİYENLİK VE FEMİNİZM ÜZERİNE KOPUK DÜŞÜNCELER*

Gülnur Savran

Kadın cinselliği hakkında düşünür ve cinselliğimizin bize nasıl yaşatıldığını çözmeye çalışırken, kadınların birbirleriyle kurdukları (ya da çok çeşitli baskılar yüzünden kuramadıkları!) lezbiyen ilişkileri görmezlikten gelmek mümkün değil. Her şeyden önce, kimimiz böyle ilişkiler yaşamayı seçiyoruz. Dolayısıyla da, bu tür bir körlük ya da yok sayma düpedüz bu kadınları dışlamak, "normallik" sınırlarının dışına atmak

"Ama duvara işemeyi hiçbir zaman beceremediniz ve beceremeyeceksiniz de."

* *Sosyalist Feminist Kaktüs*, sayı 12, Eylül 1990.

anlamına gelir. Ayrıca, lezbiyenlik üzerine düşünmek, konuşmak, yazmak, lezbiyen ilişkiler kuralım kurmayalım hepimiz açısından anlamlı. Çünkü heteroseksüellik sınırları içine hapsolmuş bir cinsellik anlayışı aynı zamanda kadının cinselliğinin doğurganlıkla özdeşleştirilmesi anlamına da geliyor ve erkek egemenliğinin en güçlü kalelerinden birisi. Bu yüzden de, ister lezbiyen olalım ister heteroseksüel, istersek de hem kadınlarla hem erkeklerle sevişelim, cinsel ihtiyaçlarımızı belirleyip tanımlayabilmemiz için ilkin bize dayatılan hetero-seksüel kalıpları sorgulamamız gerekilor. Cinselliğimizi bir erkeğe haz, orgazm, çocuk vermeye yönelik olarak yaşamaktan kurtulmaya başladığımızda, ancak o zaman, kiminle sevişe-ceğimizi gerçekten seçebiliriz.

Lezbiyenlik bugüne kadar küçük gruplar dışında çok da fazla tartışmadığımız bir konu olduğu için, bu yazıda sesli düşünmenin ötesinde bir şey yapabileceğimi sanmıyorum. Cinsellik uzmanı, psikolog, psikiyatr, vb. olmadığıma göre de lezbiyenliğe ancak kendime yakın bir yerden, feminist olmakla lezbiyen ilişkilere girmek arasındaki bağlantıdan hareket ederek yaklaşmaya çalışacağım. Feminizm-öncesi ya da feminizm-dışı lezbiyenlikle ilgili bir şey söylemeyeceğim.

Dünyanın her yerinde feminist kadınların lezbiyen oldukları neredeyse varsayılır. Türkiye'de de feminist kadınlar lezbiyen olmakla "suçlanır". Ben bu "suçlama"dan —her hangi bir ahlakçı "suçlama"nın taşıdığı sakıncaların ötesinde— pek fazla gocunmaktan yana değilim. Doğru, en azından toplumsal-ahlaki baskıların daha az olduğu Batı'da, feminist kadınların pek çoğu lezbiyen olmayı seçiyor. Ya da başka türlü söyleyeyim: Feminist olmak lezbiyen olmayı kolaylaştırıyor.

Ancak bu, lezbiyen feministlerin hepsinin durumunu ifade eden bir tespit değil. Feminist kadınlardan bazıları, lezbiyenliği feminist olmanın kaçınılmaz bir uzantısı olarak görüyorlar. Hatta feminizmi teori, lezbiyenliği de bu teorinin pratiği olarak ta-

rumlayanlar bile var. Bu kadınlara göre, erkeklerle sevgililik ya da arkadaşlık ilişkisi kurmak, onlar için zaman ve enerji harcamak, düşmala işbirliği yapmaktır. Erkek egemenliğinin öngörülebilir bir gelecekte yıkılması mümkün olmadığına göre, ezenle ezilen, egemen olanla tâbi olan arasında bu tür yakın ilişkilerin yaşanması çelişiktir, ihanettir.

Yine kimi feminist kadına göre, cinsel birleşme (*koitus*) sembolik anlamlarla yüklüdür; erkek egemenliğinin özünü ve doruğunu oluşturur. Her cinsel birleşme erkek saldırganlığının bir kez daha onaylanması ve yeniden üretilmesi anlamını taşır. Erkeklerin kadınlar üzerindeki iktidarının başlıca dayanağı, kadınların erkek egemen cinsellik biçimini yücelten değerleri içselleştirmeleri ve aşağılanmaktan "zevk alır" hale gelmeleridir. Erkek egemenliğine karşı mücadelede ilk adım bu ilişkinin dışına çıkmaktır.

Bu tezlerin ikisine de kendimi uzak hissettiğimi söylemeliyim. İlk görüşe itirazım, insanların politik yaşamlarıyla

kişisel-duygusal ilişkilerini mutlak bir biçimde özdeşleştirmesi. Erkek egemenliğine karşı mücadeleyi erkeklerin dışında sürdürmek, yaşamı erkeklerin dışında sürdürmek anlamında alındığında kadın kurtuluş hareketinin özgül politik içeriği giderek bulanıklaşır. Erkek egemenliği tahliline dayalı politik bir strateji (erkeklerin harekete alınmaması), bir yaşam tarzı haline gelir (erkeklerin eve ve yatağa alınmaması). "Kişisel olan politiktir" sloganı giderek "politik olan kişiseldir"e dönüşür. Bir zorlamaya dayandığı ölçüde, bu tür bir "politika"yı uzun dönemde sürdürebilmenin sınırları olduğunu düşünüyorum; bu yaklaşımın olsa olsa marjinal bir yaşam tarzı biçimde somutlaşabileceği kanısındayım.

İkinci görüşle ilgili temel sorunum ise, bu yaklaşımda erkek egemenliğinin "fallus" egemenliğine indirgenmesi. Kuşkusuz "fallus" cinsiyetçiliğin ayrıcalıklı bir sembolü. Ama "fallus"un sembolize edildiği edim, yani cinsel birleşmenin (*koitus*'un) kendisi erkek egemenliğinin kaynağı değil, önemli olan, cinsel ilişkinin içine yerleştiği *bağlam*: Erkek egemen toplumda kadınların cinselliği, erkeklerin başlıca doyum duyma biçimi olan cinsel birleşmeye göre tanımlanmış. Sorun bu tanımda. Cinselliğin doruk noktası ve "gerçek anlamı"nı cinsel birleşmede görmekte. Bunun dışındaki çeşitli temas biçimlerini, orgazm olma durumlarını "asıl olay" olarak saymamakta. Kısacası, cinselliğin doruğunu penisin vajinaya girmesi olarak sunup, başka her şeyi buna bir ön hazırlık ya da sevişme sonrası yakınlık olarak tanımlamakta. Bunları mümkün kılmak için de heteroseksüellik dışındaki cinsellik biçimlerini yasaklamakta.

Bu son söylediklerimle birlikte feminist olmakla lezbiyen ilişkiler kurmak arasındaki bağlantıyı benim nasıl algıladığıma gelmiş oluyorum. Feminist olmak, şu ya da bu biçimde, cinselliğimizi sorgulamayı ve yeniden tanımlamayı beraberinde getiriyor. Erkekler karşısında tek başımıza ve "özel alanın sınırları" olarak yaşadığımız deneyimleri başka kadınlarla paylaşmaya ve

başka feministlerin yazdıklarını okumaya başladığımızda, o güne kadar cinsel ilişkilerimizde duyduğumuz duyumsuzluk, düşkınlıkları ve suçluluk duyguları bir yerlere oturuyor: Bunların erkeğe göre tanımlanmış bir cinsellikten kaynaklandığını keşfediyoruz. Kadınların cinsel haz duyma kapasitelerinin (anatomik-fizyolojik olarak) sandığımızdan çok daha geniş bir alana yayılmış olduğunu, kadın orgazmının tümüyle klitoristen kaynaklandığını, klitoryal ve vajinal olmak üzere nitelikçe farklı iki orgazm türü olmadığını öğreniyoruz. Cinsel birleşme (*koitus*) sırasında ve erkekle aynı anda orgazm olmanın "ulviliği" yavaş yavaş ortadan kalkıyor. Cinsel birleşmenin cinsel ilişkinin bir yönü, klitoryal uyarının ise bizim açımızdan önemli bir yönü olduğunu artık suçluluk duymadan bilincimize çıkarabiliyoruz. Bizim (şayet istiyorsak) birden fazla orgazm olma kapasitemizin erkeklerin "boşalma" ihtiyacından en azından farklı bir yanı olduğunu kavrıyoruz. Bütün bunları bir araya getirmenin çok çeşitli yolları ufukta belirmeye başlıyor. Kısacası, cinselliği ille "ön sevişme"-(cinsel birleşme) orgazm olarak yaşamak gerekmediği, bunun erkeklerin gereksinimine cevap veren bir biçim olduğu gerçeğiyle yüz yüze geliyoruz.

Cinselliğimizi bu şekilde yeniden tanımlama süreci politik bir süreç. Çünkü bu yeniden tanımlama sonucunda, cinsel olarak erkeklere "mecbur"olmadığımız; kadınlarla da cinsel haz duyabileceğimiz; hatta erkeklerin büyük çoğunluğu kendi ihtiyaçlarında direteceği için kadınlarla daha da çok haz paylaşabileceğimiz, birer olasılık olarak karşımızda beliriyor.

Bu, işin fiziksel haz duymakla ilgili yanı. Buna feminist bilincin bir başka boyutunu daha eklemek gerekiyor. Feminist olmanın çeşitli anlamlarından biri de, kendimize erkeklerin gözünden bakmaktan, kendimizi erkeklerden yansıdığımız halimizle değerlendirmekten kurtulmaya başlamak. Bir erkeğin onayı olmadan da varolabilmek, kimliğimizi bu onaya bağlamamak. Bu, erkekler nezdinde kimlik kazanmak için başka ka-

dınlarla rekabet etmekten vazgeçip, onların onayına değer vermek demek. Kendi gözümüzde kabul edilebilir olmanın ölçütü bir erkek için kabul edilebilir olmakken, feminist bilinç bu ölçütü en azından teorik olarak sarsıyor. Bunu tümüyle başarmak kolay olmasa da, verilmiş bilincimizde hiç olmazsa bir gedik açılıyor. Bazı feminist kadınların "kadınları sevmeyi öğrenmek" diye tanımladıkları bu bilinç değişikliği, kadınlarla çok çeşitli şeyleri paylaşmanın (sinema, teori, politika, cinsellik) bizim gözümüzde değerini arttırıyor. Ve dolayısıyla, kadınlarla cinselliği paylaşmanın yolunu açıyor, lezbiyen ilişkileri seçmeyi mümkün kılıyor.

Kafamda daha az açık olan bir üçüncü nokta da erkeklerin psikolojik yapıları ve duygusallıklarını nasıl yaşadıkları ile ilgili. Cinsel ilişki genellikle erkeklerin "duygusal yakınlık" adına bildikleri tek şey. Erkekler kendi kimliklerini başkalarıyla aralarına sınır çekerek, başkalarından ayrılıkları içinde, hatta başkalarıyla rekabet ederek tanımlamayı öğreniyorlar. Dolayısıyla da, başkalarıyla duygusal paylaşım/bütünleşme yetenekleri kadınlardan daha az. Cinsel ilişki çoğunlukla erkekler için bu boşluğu kapatmanın bir yolu. Ama bu, yine genellikle, öncesi olmayan ve sonrası gelmeyen bir yakınlık olduğu için de kadınlara yetmiyor. Cinselliğin yanı sıra şefkat-sevgi gereksinimi duyduğumuzu, cinsel yakınlığın bize yetmediğini söylerken galiba böyle bir şeyleri kast ediyoruz. İşte, kendimize benzeyen ve her şeyimizi paylaşabildiğimiz kadınlarla birlikte oldukça, özlemini duyduğumuz bu tür bir "bütünsel" sevgiyi onlarla yaşama olasılığı beliriyor.

Kuşkusuz bütün bunlar feminist kadınların hepsinin lezbiyen ilişkileri tercih edeceği anlamına gelmiyor. Ancak, feminist olmak beraberinde zorunlu hetero-seksüelliğe karşı çıkmayı getiriyor; çünkü cinselliğimize feminist bir bilinçle baktığımızda heteroseksüelliğin bize dayatılmasının temellerini kavramaya başlıyoruz. Bir kez bu bakış açısını benimseyince de kadın cin-

selliğini tanımlayışımız değişiyor. İşte bu yüzden, lezbiyenliğin tartışılması lezbiyen olmayan kadınlar açısından da çok önemli. Zorunlu heteroseksüelliğe karşı çıkmak, cinselliğini erkeklerle yaşamaya devam eden kadınların kendilerini tanımlamaları için de gerekli.*

Peki hepsi bu kadar mı? Kadınların cinselliklerini yaşayışlarındaki bütün sorunlar bunlardan mı ibaret? Cinsellik adına yalnızca "fiziksel haz"dan, "orgazm"dan, "kimlik"ten, "paylaşma"dan, "şefkat"ten, "sevgi"den söz etmek ne kadar yeterli? Bu söylediklerim, bir yanıyla her şeyi fiziksel haza indirgerken öbür yanıyla da cinselliğe ve lezbiyenliğe "aseksüel" (cinsel olmayan) bir yaklaşımı ifade etmiyor mu? "Arzu" ve "şevhet"e ne oldu? Cinsel fantezilerimizde, cinsel arzularımızda yaşadığımız çelişkiler nereye gitti? Hazlarımızı tanımladığımızı ve talep etmeyi öğrendiğimizi varsaysak bile, cinsel arzularımız bizi ele vermiyor mu? "Arzu"yu yeniden tanımlamak "orgazm"ı yeniden tanımlamak kadar kolay mı? Tarihsel-toplumsal olarak oluşmuş arzular cinsiyetçiliğin asıl taşıyıcıları değil mi? "Cinsel arzu"yu kadınlarla ve erkeklerle aynı mı, farklı mı yaşıyoruz?

Bu kısa yazıyı belki bu soruları sorabilmek için yazdım. Bence kadın cinselliğinin "haz"la ilgili yanını tartışmadan "cinsel arzu"yu sorunsallaştırabilmek pek mümkün değil.

---

* Bu söylediklerimin, lezbiyenlik üzerine yazı yazmamı "gerekçelendirmek" olarak yorumlanmayacağını umuyorum.

HEM DE PATRONSUZ*

Beyza

Bir sürü yerde, bir sürü kadın, heteroseksüel, erkek egemen ve otoriter bir dünyada kadın olarak yaşamanın/ezilmenin, toplumun görmek istediği kadın olmaya zorlanmanın muzdariplik-lerini taşıyoruz ve bu baskı karşısında birbirimizle dayanışmanın, birbirimize cesaret vermenin farklı biçimlerini yaşıyoruz. Galiba neredeyse hepimiz yaşamalarımızdan şikâyetçiyiz ve "niye böyle" diye sorduğumuz anlar habire "çünkü kadınsın/kadınım" sesleri geliyor kulağımıza.

Hem otoriter, heteroseksüel erkek toplumun bize doğrudan dayattığı kadın imajının, hem de derinden derine, neredeyse her tür pratiğimizde bize dişi olmanın, biricik sosyal karşılığı gibi öğretilen ve taşıdığımız kadın olma hallerimizin çizdiği çeşitli kadın elbiseleri içinde yaşıyoruz. Hem fiili, fiziki baskılar, hem de gönüllü tevekküllerimizle yaşıyoruz kadınlığı.

Bizi ezen başkalarıyla ve ezilen kendimizle dövüştükçe, hayatı, normal durumları, garip iç sıkıntılarımızı sağa sola çekiştirdikçe, istemeden seçmeden bize yapılanlar, yaptırılanlar, yani yaptıklarımız çorap söküğü gibi bir bir ortaya çıkıveriyor. Birkaç kadın bir araya gelip konuştukça, nasıl olup da boyun

* Ankara Perşembe Grubu Fanzini, sayı 1, 15 Eylül 1988.

eğmek zorunda bırakıldığımızın değişik hikâyeleri çıkıyor, en olmadık yerlerde, bize müstahak görülen muamelenin kadın olmakla ilgisini keşfediyoruz ve keşfedeceğiz. Farklı elbiselerde farklı "kimler"i, "niye"leri, "nasıllar"ı konuşur oluyoruz. Ve "küçük" kafa kaldırmalarımızda, yaşadıklarımıza "normal", "başka yolu yok" demelerden vazcaymalarımızda birbirimize cesaret vermeye, dayanışmaya başlıyoruz. Farklı, ama konfeksiyon mamulü standart, kaba üniformaların içine sığmayan bedenlerimizi, isteklerimizi kendimizi keşfetmeye başlıyoruz.

Neye ve kime karşı olduğumuz ve niye ve nasıl ezildiğimizin renkli hikâyeleri yazılabilir, resimleri çizilebilir belki, Hayatı ve kendimizi daha iyi tasvir ederken, özgün romanların yazarları, farklı ekollerden ressamlar olabiliriz, nasıl olmak istediğimizi detaylandırırsak gelecek tasarımcılarının yardımıyla daha özgür ya da özgür kadın elbise(ler)(s)i yaratabiliriz pekâla. Üstelik bu tasvir ve elbise(leri)yi toptan veya perakende, başka kadınlara satmak da mümkün, ama ne yazar veya ressam olmak, ne de özgür kadın elbise(leri)si giymek benim içimdeki öfkeye kap olmuyor. Ne ezilmişliğimizin şairane aynı anlatımlarını kadın sanatçılardan bir arada okumak dayanışma, ne de özgür bir kadın elbise(leri)si önererek (yeniden giyinmek üzere) bugünkü dar elbiselerden soyunmaya çalışmak birbirimize cesaret vermek gibi gelmiyor bana. Öyle bir an var ki, ben sadece kafa kaldırabilmek için nasıl ve kimlerce ezildiğimi bilmek istiyorum, cinsiyetçilikten, erkeklerden ve (kadınlardan), otoriter ilişkilerin her iki ucundaki sosyal pozisyonları yaşamaktan nefret ediyorum ve bunu söylemekten bu özneleri/nesneleri tarif edip nefretimi nedenselleştirmekten nefret ediyorum.

Karşı çıkışımın ne anlama geldiğini, nasıl bir dünya istediğimi konuşmak istemiyorum, çünkü bir sürü zaman bilmiyorum ve bilmem gerekmiyor. Bildiğimi sandığım zamanlar ise paniğe kapılıyorum, çünkü bedenim ve eylemim tecahül-i arif sanatı yapıyor ki, pek kıpırdamıyor bilmelerine paralel olarak.

İstemediklerimizi yeterince biliyorum, bilmediğim ve tek başıma bilemeyeceğim nasıl karşı çıkarımı, nasıl karşı çıkarızı yaşamak. Sahici bir dille bugün için karşı çıkışın yolunu yolağını tartışmak. Evet doğru, elbiselerimiz farklı, giymek istediğimiz elbiseler de farklı olabilir, ama bu farklar, nasıl kafa kaldırdığımızı ne kadar bağlıyor?

Üstünde ve çantasında giymek istediği farklı elbiseler olan kadınlar eğer sokakta dövüşürken aramızdaki tek fark elbiselerimiz ise, durup düşünmek lazım. Aynı biçimde yürüdükten sonra düzenli ordu misali tek tip elbise giymemiz gerekmiyor. Bugün tartışılası olan bugünlük ve varsa geleceklik elbiselerimizin yürüyüşümüzü ne kadar ve nasıl etkilediği. Eğer böylesi bir farkı yaşamıyorsak, elbiselerimizi tartışıp hangisinin daha güzel, daha doğru olduğunu birbirimize ve kendimize dayatmaktan başka bir şey kalmıyor yapılacak.

Bir sürü zaman bir aradalığımızı meşru kılmak ve sürdürebilmek için ya şimdiki ya da gelecek elbiselerimizi yüceltmek onların propagandasını yapmak durumunda kalıyoruz gibi geliyor bana. Aslında elbiselerimizi de tartışabiliriz bu arada, "canım sen de bu kılıkta mezar kazılmaz, çıkar üzerindekileri (bunu giy)" demek niye olmasın. Ama tabii ki biliyorum kimimiz bazen mezar kazmak istemiyorum demek yerine ya da mezar kazmanın vücuda yararlarını/zararlarını tartışmak yerine, elbiseme uymuyor kazmam diyerek ha babam de babam elbiselerimizi evladiyelik biçim diye varsayıyoruz. Ama ben inanıyorum ki yeterince istersek ve istemekten korkmazsak, yapmak istediklerimize uymadığında çıkaramayacağımız bir tek elbise olsun-çıkaramıyorsak olsa olsa yine çıkarmayı yasak etmişlerdir. *Çantalarımızdaki gelecek elbiselerimize ya da dikiş kutularına gelince, ortalık şenlendikçe, iklim, coğrafya ve renkler değiştikçe bir sürü kez çantalarımızı açıp yeniden biçip dikeriz en azından, hem de patronsuz.*

ÖNEMLİ BİR TARTIŞMA KONUSU*

Aksu

Son pazartesi toplantısı benim için çok "kafa açıcı"ydı. Dile dökemediğim ve salt endişeler, rahatsızlıklar olarak yaşadığım bazı problemleri anlatma, dolayısıyla düşünme imkânım oldu. Aşağı yukarı şöyle bir şeyler: "Cinsiyetçi sistem nedir", "kendi dinamikleri var mıdır", "üretim ilişkileri düzleminden farklı bir düzlemde mi var olur?" gibi sorular bizi kör bir noktaya itekler gibi geliyor. Çünkü "kapitalist sistem", "üretim ilişkileri" gibi kategoriler kullanarak dünyayı açıklamaya çalışırken işin içine bir de cinsiyetçi sistemi sokmuş oluyoruz böylelikle ve kapitalist sistem-cinsiyetçi sistem ilişkisini anlamaya uğraşıyoruz. Bence kapitalist sistem, üretim ilişkileri, sınıf çelişkisi gibi soyutlamalar sosyalist politikaya dairdir ve sosyalist politika yapmakta anlamlıdır. Bu kategorileri zorlayıp çekiştirerek cinsiyetçiliği de açıklamalarını istemek/yahut bence o kadar elim ve vahim olmak üzere "cinsiyetçi sistem" soyutlamasını başka kavramlarla yapıp bu soyutlamanın alanı dışında kaldığı düşünülenleri onlarla açıklamaya devam etmek bana tuhaf geliyor. Madem kadın politikası yapmak üzere yola çıkıyoruz, o halde bu politikanın kavramlarını-kategorilerini oluşturmak zorundayız. Çünkü

* Ankara Perşembe Grubu Fanzini, sayı 2, 20 Ekim 1988.

bu noktadan bakıldığında toplum zenginler/yoksullar, emperyalistler/geri bırakılmışlar, üretim araçlarına sahip olanlar/olmayanlardan değil, kadınlar/erkekler, hükmedenler/hükmedilenlerden oluşuyor gibi görünüyor. Bu söylediğim elbette ki sosyalist bakış açısını yadsımaz, neyin politikasını yaptığımıza ilişkindir. (Sosyalizmin ve sosyalist kavramların açıklamadığı çelişkileri açıklayan sistemleştirmeleri/kategorileri ona ekleyerek onarmak-tamamlamaya çalışmak çok umutsuz bir iş gibi geliyor bana. Sosyalist feministlerle bunu konuşmayı isterdim.) Şunun gibi: Eğer sarışınların bu toplumda daha etkin olmaları gerektiğini düşünüyorsanız ve bunun politikasını yapıyorsanız, baktığınız yerde esmerler/sarışınlar görürsünüz; kadınlar/erkekler yahut zenginler/fakirler/yoksullar değil.

Kadın politikasının özgünlüğü burada yakalanabilir gibi geliyor bana. Çünkü kadın politikası salt kadınlara dair olan, nesnesi (hatta öznesi) kadın olan politika değildir; özne-nesne ilişkisini ve politika yapma hallerini de sorgular.

Kumru'nun *Kaktüs* 3'te yayımlanan yazısı bana çok yakın geliyor: Neden kimliklerimiz arasında bir tutarlılık yaratmaya çalışıyoruz? Bence bu dünyaya birkaç farklı açıdan bakmak mümkün. Bunu tartışmak istiyorum, ne dersiniz?

ERKEKLERE ÖZGÜ CİNSEL ZORBALIK: TECAVÜZ*

Neslihan

Geçen sene ben, Mesiha ve Mine bir çalışma grubu kurmuştuk ve tartıştığımız konulardan bir tanesi de *tecavüz* idi. Susan Brownmiller'ın *Cinsel Zorbalık* adlı kitabından başladık konuşmaya (ve salı geceleri giderek şaşırma, irkilme, kızgınlık ve öfke nöbetlerine dönüştü!). Şimdi anlatacaklarım kitabın ve konuşmalarımızın bazı başlıkları olacak.

* Irza geçme bedenin cinsel yönden zorla kuşatılması, özel ve kişisel iç alanın, rıza olmaksızın saldırıya uğramasıdır, duygusal, bedensel ve ussal bütünlüğün bilerek bozulmasıdır ve adını hak eden düşmanca ve aşağılayıcı bir şiddet eylemidir. Tüm erkekler tarafından tüm kadınları korku içinde bırakmak ve boyun eğdirmek için kullanılan politik bir harekettir.

Egemen erkek söyleminin diktiği her bedene uyan elbise(!): "ırzına geçilmiş kadın bunu hak etmiştir, ya rıza göstermiştir ya tahrik etmiştir ya da masum erkekleri suçlamıştır."

Biz, tecavüze kurban gidecek biçimde yetiştiriliyoruz. Yalnızca ırza geçme sözcüğünü öğrenmek kadınlarla erkekler

---

* Ankara Perşembe Grubu Fanzini, [sayı belirtilmemiş] 5 Ocak 1989.

arasındaki güç ilişkileri hakkında bir ders almak demektir. Çocukken şu fısıltıları duyarız: Kızların ırzına geçerler, erkeklerin değil. Anlatılan açıktır, ırza tecavüzün bizim cinsiyetimizle bir ilişkisi vardır. Irza tecavüz dişilerin başına gelen korkunç bir şeydir, merdiven aralarındaki karanlıktır, bize şeker vermek isteyen okulun önündeki yaşlı adamdır ve atacağımız adıma dikkat etmezsek yazgımız olabilir. Okumayı öğrenmeden bile kurbanın düşünce biçimini öğrenmiş oluruz. Masallar yalnızca küçük kızların başına gelen bir felaket, belli belirsiz bir ürküntünün izleriyle doludur. Tatlı, hanım hanımcık Kırmızı Başlıklı Kız çok sevdiği anneannesini görmeye ormana gider. Kurt gölgelerde gezinerek körpe bir parça düşlemektedir. Büyük gözleri, büyük elleri ve büyük dişleriyle "seni görüp yakalamak, yemek ne iyi tatlım" diyen kurt iki kadını da hiçbir çatışma belirtisi olmadan yutar. Ama sahneye avcı girer, bu çok kötü yanlışı düzeltir. Kırmızı Başlıklı Kız "oh, içerisi öylesine karanlıktı ki, yaşadığım sürece hiçbir zaman ormanda yalnız gezinmeyeceğim..." der.

Kırmızı Başlıklı Kız bir ırza geçme meselesidir. Ormanın içinde ürkütücü erkekler vardır; bizler bunlara kurt deriz ve kadınlar onların önünde savunmasızdır. En iyisi patikadan ayrılmamak, serüvene kalkışmamaktadır. Tüm bunları bildiğimiz halde ve yanımızda iyi yürekli bir avcı olmadan dolaşıyorsak, yapılacak tek şey vardı, o halde...

> "Tüm kadınlar ırzlarına geçilmesini isterler." "Hiçbir kadının istemine karşı ırzına geçilmez." "O zaten bunu istemişti." "Irzına geçilecekse, en iyisi rahat durup işin tadını çıkarmaktır."

Bu erkek özdeyişlerini de tartışmak çok yararlı, çünkü bunlara erkeklerin çoğu inanır ve erkek gücünün doğası birçok kadını buna inandırmayı başarmıştır. Çünkü bir kadının kendi yenilgisine istekli olarak katılmasını sağlamak savaşın yarı yarıya kazanılmış olması demektir. Erkeklerin, "tüm kadınlar ırzlarına

geçilmesini isterler" düşüncesine sımsıkı sarılması için geçerli nedenler var. Irza geçme erkeklerin erkeklikleri adına gerçekleştirdikleri bir eylem olduğuna göre, kadınların da kadınlıkları adına ırzlarına geçilmesini istemeleri işlerine geliyor. Kendi yerleştirdikleri ikili ayrıma göre biri yapar, öbürüne ise "yapılır". Bu inanç kendini beğenmiş bir duyarsızlığın ötesinde de bir şeydir; erkek gücünün üstün doğruluğuna olan inançtır.

Bir kez, tüm kadınların gizlice ırzlarına geçilmesini istedikleri önermesi yerine yerleştirilince, "hiçbir kadının iradesine karşı ırzına geçilemez" savı bunu destekler (bu savın bir çeşitlemesi, "kıpırdayan iğneye iplik geçirilmez"). Aslında bu söz kadınları bir zorbayla savaşma konusunda yüreklendirmek için söylenmemiştir. Bunun yerine, kurnazca zorla ırza geçme diye bir şey olmadığını ve ırza geçilmenin kadınların iradesine bağlı olduğunu belirler.

"O zaten bunu istemişti" demek bir ırz düşmanının suçunun yükünü kurbanına yüklemesidir. Bir kadının erkeği ırza saldırıya kışkırttığı ya da onu baştan çıkardığı inancı ya da sakınımsız davranışlarla ırza saldırıyı hazırladığı görüşü erkeklerin eylemlerini karanlıkta bırakmak için çektikleri bir perdedir. Kadınların güvensizliği öylesine derindir ki, tecavüz edilen kadınların bir kısmı, belki de çoğu, olaydan sonra kendilerine karşı girişilen bu eyleme, davranış, tutum ya da giyimlerindeki "neyin" yol açtığını anlamak için işkence çekerler.

"Irzınıza geçilecekse, en iyisi rahat durup işin tadını çıkarmaktır" sözü, bilinçli olarak bedensel saldırıyı hafife alır, aşağılamayı alaya alır ve karşı koyma cesaretini kırar. Kendi seçimimiz olmayan, zorbalığa, kaba güce dayanan bir cinsel ilişkinin, duruma ayak uydurup kendi yargı ve duygularımızı bir yana attığımızda eğlenceli olacağını ileri süren alaylı öğüt şu iki önermeye dayandırılır: a) Erkeklerin yengisinin kaçınılmazlığı, b) Tüm kadınlar ırzlarına geçilmesini isterler.

Kadınlar ırzlarına geçilmesini ister mi? Bedensel bütünlüğümüzün bozulması, aşağılanması ve küçük düşürülmesini çok mu severiz? Psikolojik açıdan yakalanmak, ele geçirilmek, saldırıya uğramak ve zarar görmek ihtiyacını mı duyarız? (Bir feminist bu akıl almaz sorularla uğraşmak zorunda mıdır?)

* Bence ırza geçme olayının en acı yanı, tecavüz edilen kadının bunu kanıtlamak zorunda olmasıdır (veya erkeklerin yalan yere suçlanmaktan duydukları tarihsel korku). Bu İsrailli Yusuf ile Potifar'ın karısının kutsal kitaptan kalma günlerinden bu yana erkek kültüründe yer alan bir şey.

İsrailli Yusuf Mısırlı Potifa'ın evinde önemli bir yeri olan köle. Polifar'ın karısı (kadının adı yok!) İbrani köleye göz koyar. Kadın durmadan isteksiz Yusuf'a "benimle yat" diye baskı yapar, erdemli Yusuf da her zaman ona ortak sahiplerini anımsatır. Bir gün Polifar'ın karısı ile Yusuf evde yalnız kalırlar. Bu elverişli durumdan yararlanan kadın Yusuf'u giysisinden yakalayıp "Yat benimle" diye buyurur. O anda varsayıma göre Yusuf kaçıp kurtulur ve Polifar'ın karısı ırzına geçildiğini haykırmaya başlar. Polifar eve dönünce karısı ona Yusuf'un parçalanmış giysisini göstererek "İsrailli üzerime gelerek beni aşağılamak istedi" der, ağlar. Yusuf zindana atılır. Ama bekleneceği üzere Tanrı İsrailliden yana olur vs., vs.

Erkekler yalancı, kinci ve düzenbaz kadınlara karşı korunmalıdır, bu amaçla kadınlar bir dizi özel delil göstermek zorundadırlar!

Erkekler kendilerini ve bizleri, kadınların kolaylıkla bir erkeği ırzlarına geçmekle suçladığına inandırırken, bu inancın nedeni bana kalırsa, mağdur durumdaki kadının suçu polise bildirip, yasal yollara başvurmaması değil. Kadınları bu davranışa iten, herkesin olayı öğrenmesinin vereceği utanç (sahi niye biz utanırız?) bir kadını kendisine karşı girişilen cinsel saldırganlık eyleminden sorumlu tutan ve suçluluk duymasına yol açan ikili değer yargısı, saldırgandan gelebilecek misilleme (bir

kez ırzına geçilince yeniden kurulabilecek bir ilişkinin yarattığı korku) ve kadınların ifadelerine erkek savunmasının ilk aşamasında kuşkuyla bakılacağını gösteren kanıtlar.

Soygun kurbanlarının soyguncuya karşı koyduklarını kanıtlama zorunluluklarının olmayışı sorgusuz sualsiz kabul edilir ve parayı soyguncuya vermekle eylemi onayladıkları ve böylelikle eylemin suç sayılmayacağı sonucuna hiçbir zaman varılmaz.

Yasanın kurallarınca soygun ve saldırı kurbanlarının direndiklerini ya da olayı onaylamadıklarını, eylemin yeterli bir kaba güç ya da kaba güç korkusuyla gerçekleştiğini kanıtlamaları gerekli değildir; çünkü yasa bir kimsenin bir hayır işi ya da inandığı bir dava dışında, parasını isteyerek başkasına vermeyeceğini ve kötü biçimde dövülmeye ve bedensel acı ve zarar verilmesine isteyerek boyun eğmeyeceğini, varsayar Ama ırza geçme ve başka tür cinsel saldırı kurbanları gerekli delilleri, karşı koyduklarını, rıza göstermediklerini, iradelerinin şiddet ve korku karşısında etkisiz kaldığını kanıtlamak zorundadır.

Kanıtlama zorunluluğu tersine çevrilerek, yasalar bu ve benzeri eril kavramlardan arındırılmalıdır. Diğer yandan suçu özel mülkiyetin lekesizliği ya da dokunulmazlığına verilmiş bir zarar yerine kurbanın bedensel bütünlüğüne verilmiş bir zarar olarak gören çağdaş hukuk anlayışı, bu suça verilecek cezaları normal hale getirip, cinsel saldırının yakından ilişkili olduğu suç olan ağır saldırıya verilen cezalarla aynı düzeye koymalıdır.

Off aslında daha bir sürü birbirinden önemli, konuşulması ve yazılması gereken şey var. Örneğin, pornografi ve tecavüz, tecavüzün basında yansıtılış biçimi (güzel sarışın yatağında ölü bulundu! vb.) savaşların doğal sonucu tecavüz (bir ülkenin toprakları ve kadınları fethedilir) toplumda var olan şiddetin genel bir parçası mı değil mi vb., vb. Fakat dergimiz 8 sayfalık ve bunlar üzerinde de konuşacak olursak, tecavüz özel eki vermek zorunda kalacağız.

KADINLARA İKİ SAAT DAHA AZ ÇALIŞMA SÜRESİ GETİREN YASA ÖNERİSİNİN ÇAĞRIŞIMLARI ÜZERİNE*

Ufuk

Biz kadınlar, ev kadınlığı ve çocuk bakımına yazgılı doğuyoruz. Pembe giysilere ve bebeklere doğuyoruz. Narinlik, kırılganlık, uysal güzellik anlatan isimlere (Aynur, Nurten, Gül, Melek, Aysel... Aslan ya da Şahin'in dişisi yokmuş gibi) bu isimlere uygun yaşamımızı isteyen kurallar sunuluyor bize. Öncelikle iyi bir eş ve ev kadını olmamız öğretiliyor. "Yuvayı dişi kuş yapar, aileyi bir arada tutma, sağlıklı çocuklar yetiştirme görevi annenindir, evi çekip çevirmek kadının işidir, kadınlar, annelik kutsaldır, cennet annelerin ayağı altındadır." Bize hep bir evimiz, evlilik cüzdanımız, çocuklarımız olması gerektiği ve tüm bunların sorumluluğunu taşımanın kadınlık olduğu hatırlatılıyor. Başkalarına bakmak, yedirmek, temizlemek kadınlık erdemi sayılıyor. Fakat kutsallık teranesi ile evlere kapatılan kadınlar geçimlerinin sağlanmasının karşılığı olarak vesayet altına alınıyorlar. (Cennete gitmenin yolu, dünyada cehennem hayatı yaşa-

---

* Ankara Perşembe Grubu Fanzini, sayı 12, 1 Kasım 1990.

maktan geçer.) Ev kadınları, ev işleri-çoluk-çocuk-koca-misafir-alışveriş-yedirme-giydirme-temizleme ve daha bir sürü iş arasında hayatlarını tüketmenin karşılığı olarak, ellerinin hamuru nedeniyle mutfaklarda bırakılıp, hazır yiyici sıfatıyla nitelendiriliyor, boğaz tokluğu ve baskının her türlü biçimiyle, "asli" kadınlıkları, annelikleri nedeniyle övgü alsalar da bunlar boş laf olmaktan öteye geçemiyor. Çünkü, ev işleri hiçbir zaman gerçek bir iş gibi görülmüyor, kamusal alana sunulduğunda üretim, değer olan işler evde yapıldığında görünmez oluyor, ev kadınlığı yan gelip yatmakla bir tutuluyor. (Ev kadınlığı ve ev içi emek üzerine grupta epeyce konuştuk, ancak bu tartışmaları başka bir yazıda aktarmak uygun olacak.) Bu arada, ev kadınlığı ve annelik pek çok kadında kendini gerçekleştirmenin tek yolu oluyor. Kendilerini evleriyle özelleştiren kadınlar, ev işleri konusunda yapılan eleştirileri kadınlıklarına yapılmış ev büyük hareket sayıyorlar. Bir yaşama ve çalışma alanı olan ev, aynı zamanda kadınların kimliklerinin de hapsolduğu bir mekan oluyor. Kadınların, varoluş nedenlerini hayatla tek bağlarını, evleri, çocukları olarak görmeleri, birilerine, bir şeylere kendini adamışlık dışında bir kimlik oluşturmalarını engelliyor. Ev işleri, çocuk bakımını üstlenmek kadınlara belli bir doyum sağlasa dahi, bu biçimde yaşamak aynı zamanda ezilmelerinin de temeli oluyor.

Kamusal alanda çalışmak, kadınlara annelik-ev kadınlığı-karılık dışında da bir varoluş imkânı, bir kimlik edinme şansı veriyor. Ekonomik özgürlükle birlikte her şeyden önce, kadının kendi hayatını kurma ve biçimlendirme şansı doğuyor. Ev içi işbölümünü, iktidarı sorgulamak kolaylaşıyor, dolayısıyla aile içerisinde eşit ilişkiler ve işbölümü yaratma şansı da artıyor. Ancak, biz kadınların evle bağları öylesine doğrudan, öylesine içselleşmiş ki, çoğu kez, dışarıda çalışsak dahi evin yükünü aynen omuzlamaktan kurtulamıyoruz.

Dışarda çalışmak, bir yandan kurutuluşumuzun yolunu açarken bir yandan da çifte ezilmeyi getiriyor. Çünkü kamusal alanda, toplumsal yaşamda var olma çabalarımız türlü biçimlerde engelleniyor. Kadınlar, ata binemedikleri gerekçesiyle kaymakam olamıyorlar, hakimlikte %5 kontenjan veriliyor, Medeni Kanun "evin reisi kocadır, ev işlerine karı bakar, kadının çalışması kocanın iznine bağlıdır" diyor, alt kademedeki iş arkadaşımız erkek olduğu için amirimiz oluyor, evlenirsin çocuk doğurursun gerekçesiyle işe alınmıyoruz, hamile kaldığımız için işten atılıyoruz, geleneksel el kadınlık rollerinin uzantısı işlerde, düşük ücretle, statüsüz çalıştırılıyoruz, yedek işgücü olarak görülüyoruz, daha bir sürü şey sayılabilir.

Geçtiğimiz aylarda, bir bağımsız Kars Milletvekili, kadınlara iki saat daha az çalışma süresi getiren bir yasa önerisini Meclis'e sundu. Grupta yasa önerisi ve kadınlar açısından götürüleri üzerine epeyce konuştuk. Bu yasa önerisi, ev kadınlığı ile iş kadınlığı arasında koşuşturmaktan bitap düşen pek çoğumuza hoş gelecektir mutlaka. İşten iki saat erken çıkmak kime hoş gelmez ki? Ancak, bu hakkın yalnızca kadınlara verilmesinin başka bir anlamı var, "kadınlar dışarıda çalışsalar da zaten ev işleri ve çocuk bakımını yapıyorlar, bu onların görevi, bari iki saat daha erken çıksınlar da daha az yorulsunlar". "Kadından yana", pozitif eşitsizliğe pek de karşı değiliz galiba ama neyin kadından yana olduğunu saptamak gerekiyor.

Bu yasa önerisinin, kamusal alanda var olmamızı engelleyen düzenlemeleri pekiştirmekten başka bir anlamı yoktur. İki saat daha az çalışılan işlere aynı ücretin ödenmeyeceği bellidir. Kadınların yoğun olarak çalıştıkları işler zaten düşük ücretli işlerdir, bu ayrıcalıkla bu işlerin değeri daha da düşecektir. İki saat daha az çalışılan işler, yükselme vadeden işler olmayacaktır. Ayrıca işverenlerin kadınlar yerine erkekleri işe almaları kolaylaşacaktır. İşten iki saat erken çıkan kadınlar, nasıl yorulmuş olurlarsa olsunlar, evdeki işbölümü konusundaki tartışmaları

baştan yitirmiş olacaklardır. Böyle bir uygulama, belki de pek çok kadının işten ayrılmayı tercih etmesine neden olacaktır.

Kadınları korumak adına önerilen bu göstermelik düzenleme, kamusal alanda var olmamızı iyice zorlaştırmakta, ezilmemizi onaylayan geleneksel kadınlık rollerini, cins ayrımcılığını pekiştirmektedir.

Çalışan kadın korunmak isteniyorsa, öncelikle işe alınması kolaylaştırılmalı, çalışma koşulları iyileştirilmeli, ücret farklılıkları kaldırılmalı ve iş güvenceleri sağlanmalıdır.

Kadınların çalışmasından, çocukların, ailenin zarar gördüğü düşünülüyorsa, bunu düzeltmenin yolu kadınları evlere göndermek değildir. Çocuk bakımı, ev işleri kadınların mütemmim cüzi değildir. Kadını yalnızca aile içerisinde, evde "var" sayan anlayış değişmelidir. Aile korunmak isteniyorsa, yalnızca kadınların bulunduğu işyerlerinde değil, her işyerinde kreş açma zorunluluğu getirilmeli, kadın ve erkeğin her ikisi için de geçerli olacak kısa ve uzun süreli, ücretli ve ücretsiz izin olanakları verilmelidir.

Kadınların aile içerisindeki durumlarını düzeltmeyen, ayrıca çalışma yaşamındaki yerlerini daha da geri plana iten öneriler yerine, kadın erkek eşitliğini sağlama yönünde düzenlemeler getirilmelidir.

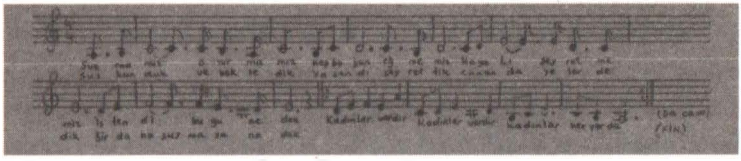
Ayrıca kadınların kurtuluşu sadece kamusal alanda, hukuki, ekonomik eşitliğin sağlanmasıyla gerçekleşemez. Kadınların kurtuluş mücadelesi asıl özel alandadır.

İKİNCİ DALGA FEMİNİZM:
EYLEMLER... KAMPANYALAR...

KADINLAR VARDIR*

Yürüyüş toplantıları sırasında çok heyecanlanan Filiz bu besteyi yaptı.

Söz ve müzik: FİLİZ K.

Uğraşıp notaya döken Öget Ökten'e içten teşekkürler...

DAYAĞA KARŞI YÜRÜYÜŞ AFİŞİ**

---

* *Feminist*, sayı 2, Mayıs 1987.

** *Feminist*, sayı 2, Mayıs 1987 [Arka Kapak].

KADINLARIN KURTULUŞU BİLDİRGESİ*

Biz kadınlar cins olarak eziliyor ve sömürülüyoruz.

Erkek egemen toplum ve bu toplumun geliştirdiği bütün baskı aygıtları yani devlet ve himayesindeki aile, hukuk, sağlık, eğitim, bilim, güvenlik kurumları bu egemenliği örgütlüyor.

Biz kadınlar ev içinde yaşamaya, ev işine ve analığa mahkûm doğuyoruz. Ev dışındaysa, ancak ucuz ve statüsüz işlerde ücretli çalışabiliyoruz. Doğurma hakkımızı ancak evlilik içinde kullanabiliyoruz. Bir kez evlenince doğurmama hakkımız yok. Buna karşılık doğum kontrolünden sadece biz sorumlu tutuluyoruz. Doğurduğumuz ve büyütme yükünü yalnız çektiğimiz çocuklar da babaların sayılıyor.

Resmi tarih, bilimler, sanat ve estetik, din ve dil erkekler tarafından, erkekler için, erkeklere göre üretiliyor. Biz bu alanların öznesi olmuyoruz; bu alanlara girmemiz engelleniyor.

Kadınlar üzerindeki egemenlik aşktan şiddete her türlü yöntemle sürdürülüyor. Bu şiddet, dayaktan, sarkıntılık, tecavüz ve öldürmeye kadar çeşitli biçimler alıyor.

Biz feminist kadınlar, kaderimizi biçimlendirme hakkımızı kullanarak bedenimize, emeğimize, kimliğimize, tarihimize, geleceğimize sahip çıkmak istiyoruz.

---

* *Sosyalist Feminist Kaktüs*, sayı 6, Nisan 1989.

Bedenimize, emeğimize, kimliğimize, tarihimize ve geleceğimize el konuyor.

Eve içinde ve dışında emeğimize erkeler ve sermaye tarafından el konulrken, tek tek kadınlar olarak aile kurumu içinde ve dışında erkeklerin vesayeti altında tutuluyoruz.

Ev içinde ve ev dışında (tarım ve küçük üretimde) emeğimiz yok sayılıyor; boğaz tokluğuna çalıştırılıyoruz.

Cinselliğimiz bizim dışımızda tıp, pornografi, sanat, kitle iletişim araçları, din ve toplum bilimleri tarafından tanımlanıp belirleniyor; bedenimize yabancılaştırılıyoruz.

Cinselliğimiz evlilikte ve fuhuşta satın alınıyor; evlilik dışında gayrimeşru sayılıyor ve evlilik içine hapsolunuyor.

Kadınların baskı altına alınması eğitim eksikliği ve geleneksel toplumun kalıntısı gibi gösterilerek, kurtuluş mücadelemiz engelleniyor.

Bedenimize, emeğimize, kimliğimize el konuyor. Böylece erkekler bizim sırtımızdan yaşıyorlar, bakılıyorlar; besleniyorlar; bilgi ve sermaye biriktirdiklerinde bunu da bizim sırtımızdan yapıyorlar, yani toplumun tüm iktidar mekanizmalarını denetliyor, bize tahakküm ediyorlar. Bütün kadınları ezilmişliğimizi fark etmeye, ezilmişliğimize karşı tavır almaya, dayanışmaya, örgütlenip çıkarlarımız için mücadele etmeye çağırıyoruz.

KADINLAR, KURTULUŞUMUZ İÇİN EL ELE!

"BEDENİMİZ BİZİMDİR! CİNSEL TACİZE HAYIR!" KAMPANYASI
ÇAĞRI*

"Bedenimiz Bizimdir! Cinsel Tacize Hayır!" kampanyasının çağrı metni kampanyamızın kısa vadeli hedefini dile getiriyor: Kadınları cinsel tacizin utancını taşımamaya, sarkıntılık yapan erkekleri teşhir etmeye çağırmak...

Kadınlar

Biz kadınlar toplumda var olduğumuz her alanda, sokakta, işyerinde, evde sürekli olarak cinsel tacize uğruyoruz.

Otobüste, vapurda, trende, sinemada elle, gözle sözle bize sarkıntılık ediliyor. İşyerinde, patronun, birlikte çalıştığımız erkeklerin bizi boydan boya süzmesine, ellemesine, imalı sözler söylemesine razı olmak sanki işimizin bir parçası.

Evde, kocamız istediği için sevişmek, hatta bazen en yakın erkek akrabalarımızın örtülü ya da açık sarkıntılık ve saldırıları karşısında suskun kalmak sanki bizim kadınlık görevimiz. Bugüne kadar bütün bunların utan-

* *Sosyalist Feminist Kaktüs*, sayı 9, Aralık 1989.

cı hep bize yüklendi. İstediğimiz gibi giyindiğimizde, sokakta sadece gezinmek için yürüdüğümüzde, otobüste, trende, vapurda yüksek sesle konuşup, güldüğümüzde suçluluk duymamız beklendi. Bedenimizi bir yük gibi taşımamız beklendi.

Artık susmayalım... Hep birlikte bu utancı taşımaya "Hayır" diyelim. Asıl suçlunun ve utanması gerekenin sarkıntılığı yapan erkekler olduğunu ilan edelim.

Haydi Kadınlar, yerimizden kalkalım, evimizden sokaklara çıkalım. Sokaklar bizim de olsun. Bize yapılanları biz haketmiyoruz. Her yerde olduğu gibi sokaklarda da erkekler egemen: bize bütün bunları cahil, sapık, kültürsüz, serseri oldukları için değil, kendilerini kadın bedeni üzerinde hak sahibi gördükleri için yapıyorlar.

Onların bu egemenliğini sarsalım, bedenimize sahip çıkalım.

Sarkıntılığın utancı bize ait değil.

Örtbas etme, teşhir et...

Sarkıntılık elle, gözle, sözle tecavüzdür...

Cinselliğimiz küfürlerinize malzeme olamaz "Bedenimiz Bizimdir! Cinsel Tacize Hayır!" kampanyasına katıl...

MOR İĞNE SATIŞ METNİ*

2 Kasım 1989 günü Kadıköy-Karaköy Vapuru'nda mor iğne satan kadınlar kampanyamızın ürününü aşağıdaki sözlerle tanıttılar...

Kadınlar,

Sokakta, lokantada, vapurda, otobüste, işyerinde tanıdığınız tanımadığınız, hoşlandığınız hoşlanmadığınız bir takım erkekler tarafından ellenmekten, omuzlanmaktan, çimdiklenmekten, dokunulmaktan, bıktınız mı? Baygın ya da saldırgan bakışlarla süzülmek, sözle taciz edilmek, istemediğiniz şeylere zorlanmak, canınıza tak mı dedi?

Bıyık burup, size yanaşanlara, tepkinizi göstermek için hiç uygun bir araç aramadınız mı?

Artık vapurdan inerken ya da binerken itilip kakılmaya dur demek istiyor musunuz? İşte sarkıntılığa karşı süper bir koruyucu; karşınızda göz süzen peşinizden gelen, bizi aşağılayan laflar geveleyen, bıyık burarak yalanan, otobüsün her fren yapışında üzerinize abanma fırsatı bulan, oturduğu yerden bacaklarınızı süzen, elleyen, koklayan, bakan, saldıran tüm erkeklere karşı küçücük, taşıması kolay ama etkili bir silah. Şimdi size ha-

---

* *Sosyalist Feminist Kaktüs*, sayı 9, Aralık 1989.

rika bir ürün tanıtmak istiyorum. Elimde gördüğünüz bu iğne paslanmaz çelikten olup, nikel-krom alaşımlı olup, 7 cm. uzunluğundadır. Üzerinde bulunan mor kurdele tüm giysilerinizle birlikte kullanabileceğiniz bir aksesuar görünümündedir. Bu şık aksesuarın aynı zamanda size sarkıntılık edenlere karşı savunmanızda bir araç olduğunu şimdi size göstereceğiz. Hareket şu... Hiç acımadan batırın, korkmanıza gerek yok, tetanoz yapmaz. Bu iğne MOR İĞNE Kampanyası'nın bir ürünüdür. Kampanya grubumuz kadınlardan meydana gelmiş olup elle, sözle, gözle yapılan sarkıntılığa karşı etkin ve kalıcı önlemler geliştirmeyi amaçlamaktadır. Sarkıntılığa karşı çıkmak isteyen bütün kadınları MOR İĞNE Kampanyası'na katılmaya çağırıyoruz...

438'E HAYIR![*]

"Bedenimiz Bizimdir! Cinsel Tacize Hayır!" kampanyasını yürüten kadınlar olarak, 15 Ocak'ta Sultanahmet Adliye binasında, Anayasa Mahkemesi'nin TCK'nın 438. maddesini kabul edişini protesto ettik.

Görüş ve duygularımızı kamuoyuna duyurduğumuz basın açıklamamızı aşağıda okuyabilirsiniz.

Aynı gün, bu kararı protesto eden bir fahişe de, "İstanbullu fahişeler" adına basına dağıttığı açıklamada, "bütün üyelerinin erkek olduğu Anayasa Mahkemesi'nin aldığı bu kararı biz fahişeler protesto ediyoruz. Bizler bu devlete en yüksek vergileri ödeyen, direkt devletin sermayeleri olan fahişeler olarak zaten hayatın her alanında karşılaştığımız ayrımcılığın devlet eliyle pekiştirilmesini esefle karşılamaktayız" dedi.

KAKTÜS

Basın Açıklaması

Biz "Bedenimiz Bizimdir! Cinsel Tacize Hayır!" kampanyasını yürüten kadınlar, Anayasa Mahkemesi'nin TCK'nın 438. maddesi ile ilgili son kararını protesto ediyor, görüş ve duygularımızı kamuoyuna duyuruyoruz.

---

[*] *Sosyalist Feminist Kaktüs*, sayı 10, Şubat 1990.

Kararın İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne, Anayasa'nın eşitlik ilkesine, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi İçin Uluslararası Sözleşme'ye ve daha pek çok hukuk belgesine aykırı olduğu, hukukçu olan olmayan herkesçe kabul görmüştür, görmektedir.

Üyelerinin hepsinin erkek olduğu bir yargı kurulundan çıkan bu karar, erkek egemenliğinin bütün bu yasalardan baskın olduğunu söyleyegelen biz kadınların ne kadar haklı olduğumuzun en açık, en somut göstergesidir. Yargı organlarındaki kadın kontenjanlarının neden %10'la sınırlı tutulduğu ve neden bir çırpıda %5'e indirildiği şimdi daha iyi anlaşılıyor. Bu kurulda yer alan bir grup erkek yargıç, kadınları (yalnızca kadınları) iffetli-iiffetsiz diye ayrıma tabi tutarak, iffetli-iffetsiz kadın tanımı yaparak, kadınlar üstündeki baskıyı bir kez daha yasallaştırmışlardır. Erkeklerin ve devletin kadınları cinsiyetçi değerlere göre sınıflamaya hakkı olamaz. Bu ayrımı yasallaştıran ve sözde "iffetli" kadınları koruma amacını taşıyan bu kararın alındığı andan itibaren, bütün kadınlar, tecavüze uğramaları halinde şiddete maruz kaldıklarını değil, "iffetli" olup olmadıklarını ispat etmek durumunda kalmışlardır. Bu karar, kadın bedenine yönelik şiddetin ve kadın bedenine el koymanın en kaba biçimi olan tecavüzü teşvik etmekte, ırza geçmeyi suç olmaktan çıkarıp yasanın caydırıcılığını ortadan kaldırmakta, suçluyu değil, şiddete maruz kalanı cezalandırma biçiminde bir anlayışı meşru ve yasal kılmaktadır. Bu yasa var olduğu sürece, bir kadına tecavüz eden her erkek, "görünüşü fahişeye benziyordu, gece sokaktaydı" gibi gerekçelerle tecavüzünü haklı göstermeye çalışacaktır. Haklı tecavüz olamaz!

Öte yandan fahişelik de diğer bütün meslekler gibi bir meslektir. Bu, devletçe de kabul edilmiştir ve fahişelerden vergi alınmaktadır. Bu nedenle, diğer bütün meslek sahipleri gibi fahişeler de devletin güvencesi altında olmalıdır. Oysa bu kararla devlet, fahişeleri cezalandırmış olmaktadır. Kadınların bu mes-

leği ekonomik nedenlerle ve erkeklerin talebi üzerine seçtiği açıktır: Yani bu mesleği yaratan kadınlar değil, erkekler, erkeklerin talebi ve erkeklerin iktidarıdır. Bu karar, erkeklerin ikiyüzlülüğünün açık kanıtıdır. Bu kararı alan yargıçlar, hukukçu olmayı değil, "erkek" olmayı yeğlemişlerdir. Bu yargıçlara soruyoruz: Kendileri hayatlarının bir döneminde hiç geneleve gitmediler mi? "İffetsiz" diye mahkûm ettikleri kadınların hizmetinden kendileri hiç yararlanmadılar mı?

Biz bu karara karşı olan kadınlar soruyoruz: Kimimiz elinde fahişelik vesikası, kimimiz evlilik cüzdanıyla, sonuçta hepimiz aynı yazgıyı paylaşmıyor muyuz?

Bizler, erkeklerin bizi iffetli-iffetsiz biçiminde sınıflamasını reddediyor, bu kararı alan yargıçları bu utancı temizlemeye ve istifaya çağırıyoruz.

"BÜTÜN KADINLAR 438'E KARŞI MİTİNGİ"NDE EMİNE'NİN KONUŞMASI*

Bugün burada bizimle olan, olmayan ancak yüreklerinin bizimle birlikte attığına inandığım tüm kadınlara yürekten merhaba demek istiyorum.

Gülüşlerde, hüzünlerde hep birlikte diyerek de merhaba demek istiyorum.

Bugün ve her yeni günde aynı yürek çarpıntısını duymak istiyor kulaklarım.

Ayırarak bacaklarımızı zorla ırzımıza geçerken "Tahrik olduk", "haz aldık" dediler.

Zorla ayırarak bacaklarımızı, "bedeninize, cinselliğinize sahip olduk" dediler.

Kurduklarında iktidarlarını emeğimizin, beynimizin, bedenimizin üzerinde "iffetlidir-iffetsizdir, orospudur, kahpedir" diyerek ve bunu yasallaştırarak "vurun kahpeye" dediler.

Sağlamlaştırmak için iktidarlarını iffetsiz dedikleri kadınlara karşı "tecavüzde damping var" diyerek 3/2 indirdiler.

Ve iktidar heveslisi erkekleri tecavüze teşvik ettiler.

Tecavüzde damping var!

---

* *Yeni Öncü*, sayı 22, Mart 1990.

Irzımıza geçtiklerinde susmamızı, tecavüzün utancını içimizde taşımamızı istediler. Sonra da "lekelenmiş kadın", "düşmüş kadın" damgasını vurarak "sizi toplumdan tecrit ettik" dediler.

İffetli kadın, iffetsiz kadın diye bizi bölerek tecavüzü meşru görmeye zorladılar.

Ve tecavüze uğradığımızda iffetli olup olmadığımızı kanıtlamaya çağırdılar. Bkz. TCK. 438.

Haklı tecavüz yoktur!

Sevdi birlikte olamadı, yıkamadı tabuları diye var olan hakim değer yargılarına ve erkek egemen anlayışa ters düşmedi diye iffetli kadındır diyerek kendi bedenimize, kimliğimize, beynimize hatta yüreğimize/yüreklerimize yabancı yaşamamızı istediler. Kendi bedenimize, yüreğimize ihaneti alkışlayarak kendisiyle dargın yaşayanlara da "ahlaklıdır" diyerek madalyalar verdiler/veriyorlar.

İnsanın duygularına ihaneti insanın bedenine ihanetidir!

İffetli kadın olmak istemiyoruz!

Vesikalı da olsak vesikasız da, iffetli ya da iffetsiz diye ayırsalar da, hepimiz her zaman sokakta, iş yerinde, evde tecavüz tehditi altında değil miyiz?

Tam da bu yüzden tecavüze karşı çıkmak için fahişe olmak gerekmiyor diyoruz!

Vesikalı ya da vesikasız tüm kadınlar 438'e karşı!

Bacağımız 30 cm değil 50 cm göründüğünde tecavüze davetiye çıkardığımız ya da iffetsiz olduğumuz düşünülüyor.

Biz biliyoruz ki bacağımızın 30 cm görünmesiyle 50 cm görünmesi arasında gerçekte bir fark yoktur.

Bunu farklılaştıran kafalardaki erkek egemen anlayıştır.

Kadının bedeni kendine ait değildir. Çünkü O her zaman nesne olarak görülmüştür. Sarkıntılığa davetiye değildir!

Kimi kadınlara devlet vesika veriyor, vergiler alıyor, tecavüzde de indirimler yapıyor.

Yine kimi kadınlara devlet evlilik cüzdanları veriyor. Ömür boyu boğaz tokluğuna ırzına geçilsin diye.

Evlilik cüzdanlı kadınlara kocanın tecavüzünde ceza yok. Kocalar karınıza istediğiniz kadar tecavüz edebilirsiniz. Yeter ki evlilik cüzdanınız cebinizde olsun.

Evet beyler, karınızın ırzına geçmek yetmediyse devlet yanınızda, dampinginden yararlanıp fahişe bir kadına tecavüz ederek de "iktidarınızı" kanıtlayabilirsiniz.

—Bize kendimizle dargın yaşamayı öğreten,

—Bizi kendi bedenimize yabancılaştıran,

—Bize kendi "ben"imizi inkâr etmemizi öğütleyen,

—Erkek egemenliğine ve bu egemenliği üretenlere daha ne kadar boyun eğeceğiz?

—Kadınlar kurtuluşumuz için dayanışma!

İSTANBUL'DA SİYAHLI PROTESTO*

9 Ağustos Çarşamba günü siyahlar giyinen kadınlar Cağaloğlu Meydanı'nda yere yatarak yolu bir süre trafiğe kapattılar ve basın bildirilerini okudular. "Siyah isyan"ın bu ilk adımı çevrede toplananların alkışlarıyla sona erdi.

Basın bildirisi

Hapishanelerde, ölümlere varan bir devlet şiddeti yaşanıyor. Ölen ölsün anlayışıyla "ne yapalım yani" sorumsuzluğu içindeki Adalet Bakanlığı ve hükümet bunun sorumlularıdır.

Yüzyıllardır şiddetle yüzyüze kalmış bir cins olarak biz kadınlar 1 Ağustos Genelgesine dayanılarak devletin uyguladığı bu şiddete kayıtsız kalamayız. Hapishanelerde direnenlerin yanındayız.

Bütün herkesi; bu cinayetlere karşı çıkmaya, 1 Ağustos Genelgesinin kaldırılmasını istemeye, bu durumu protesto etmek için siyahlar giymeye ve gazeteleri siyah sütun atmaya çağırıyoruz.

Açlık grevleri bitse de bu ölümlerin sorumlularının cezalandırılmasını istiyoruz.

---

* *Sosyalist Feminist Kaktüs*, sayı 8, Eylül 1989.

159'A HAYIR![*]

Medeni Kanun'da yer alan,.kadının çalışmasını koca iznine bağlayan 159. maddenin Anayasa Mahkemesi'ne gitmesi üzerine İstanbul'da bir grup kadın bir imza kampanyası başlattı. İşyerlerinde, kapalı mekânlarda toplanan imzalar yanında, Ortaköy, Salacak ve Moda'da da stand oluşturarak imza toplandı. Toplam beş bin bildiri dağıtıldı. İzmirli kadınlar da yasa maddesi Anayasa Mahkemesi'nde görüşüleceği gün eylem yapma kararı aldılar.

KAKTÜS

159'a Hayır!

Kadınlar, Biliyor Musunuz? Medeni Kanun'un 159. Maddesine Göre Kocamızdan İzin Almadan Çalışamayız. Kadınlar, Biliyor musunuz? Şimdi Bu Madde Anayasa Mahkemesi'nde Görüşülüyor.
Bu Maddenin Kaldırılması İçin Güçlerimizi Birleştirelim.

Medeni Kanunda kadının çalışmasını erkeğin iznine bağlayan 159. Madde şu anda Anayasa Mahkemesi'nde görüşülüyor. Kocası tarafından çalışması engellenmek islenen bir kadının açtığı davayı desteklemek için bir imza kampanyası başlatıldı.

---

[*] *Sosyalist Feminist Kaktüs*, sayı 12, Eylül 1990.

Ailede erkeğin reisliğiyle başlayarak kadını evliliğe mahkûm eden, erkeğe tabi kılan tüm yasalara, geleneklere, uygulamalara karşı mücadale eden kadınlar olarak biz, Anayasa Mahkemesi'ne bu maddenin kaldırılması yönünde baskı yapabilecek tüm girişimleri destekliyor ama insan hakları ya da eşitlik gibi kavramların ötesinde, bu tür yasaların kadınların bir cins olarak ezilmesinde rol oynadıklarını hatırlatmak istiyoruz.

Her ne kadar Anayasa erkeklerle bizi "eşit" görse de, evlendiğimiz anda artık eşit olmadığımız çok açık! Bu yasaların kullandığı sözcüklere bile baktığımızda koca hep özne yani belirleyici. Kadın hep nesne, belirlenendir. Madde başlıkları kadını ilgilendirdiğinde bile aslında koca için düzenlenmiştir. 159. Madde "Karının meslek ve sanatı" diye başlar. Kocanın meslek ve sanatı tabii ki Medeni kanunla düzenlenmiyor. Öyle ya, kocanın hangi işi seçeceği yasalarla düzenlenirse "Ekmeğini taştan çıkaracak erkeğin" gururu incinmez mi? Kadın işini kocasına onaylatmak zorunda bırakılıyor ve eğer koca karşı çıkarsa yaptığı işin ailenin yararına olduğunu kanıtlamak zorunda Demek ki kadınlar birilerinin yararına olmayan hiçbir iş yapamazlar!

Biz bu hikâyeyi çok iyi biliyoruz. Kadınlar evlilikle girdikleri ailede sürekli başkalarının hizmetini karşılıksız gören insanlar değil mi? Kocaya, çocuklara, yaşlılara boğaz tokluğuna bakan ve başkaları piyasada bu işleri para alarak yaparken sevgi uğruna sigortasız, emekliliksiz, 24 saatlik işgünü çalışan onlar değil mi? Üstelik tüm bunları yaparken dayağa, tecavüze, ikinci sınıf insan olmaya, sofradaki, yerinin öküzden sonra değilse bile, diğer erkeklerden sonra gelmesine, erkeğin bir uzantısı sayılmaya da tahammül göstermek zorunda değiller mi? Din, gelenekler, medeni yasalar ve aslında her şey biz kadınların itaat etmesi, ses çıkarmadan katlanması, çok çalışması üzerine değil mi?

152. Madde kocayı aile reisi yapıyor.

153. Madde sayadımızı erkeğinkine uyduruyor.

154. Madde kocayı bizim "hayat temsilciliğimize" atıyor.

155., 156., 157., 158. Maddeler kadını "korumak" için (çünkü aklı ermez bir yaratıktır kadın!) kadına verdiği sorumlulukları her an geri alabileceğini hatırlatıyor.

Ve nihayet 159. Madde, biz kadınları erkeklerden bağımsızlaştırabilecek en temel öğelerden birini, yani ekonomik bağımsızlığımızı elimizden almanın yollarına bakıyor.

Bütün bu cinsiyetçi yasalar yetmiyormuş gibi, hükümet şimdi de kanun hükmünde kararnamelerle, erkeğin reisliğini kutsayan bir aile anlayışını bize dayatmaya çalışıyor.

159'a Hayır!

Bütün Cinsiyetçi Yasa Ve Kararnamelere Hayır!

Ailede Reis İstemiyoruz!

NOT: İmza kampanyasına Katılmak isteyenler, aşağıdaki metni imzalayıp, TBMM'ye, Adalet Bakanlığı'na, Çalışma Bakanı İmren Aykut'a, Parti Grup Başkanlıklarına ve özellikle kadın milletvekillerine gönderebilirler.

Medeni Yasanın 159. Maddesi evli bir kadının çalışmasını kocasının İznine bağlamaktadır. Kadınları erkeklere bağımlı kılan, boyunduruk niteliğindeki bu maddenin iptal edilmesini istiyoruz.

Adı-Soyadı Meslek İmza

MORÇATI VAKIF SENEDİ*

Vakfın Amacı: Aile içinde ve dışında şiddete maruz kalan, dövülen, ırzına geçilen ve bu gibi kadınların sığınabilecekleri evler açmak, işletmek, yitirdikleri kendine güven duygusunu tekrar kazanabilmeleri için gerekli tıbbi ve hukuki yardımı yapmak, onlarla dayanışmak, danışmanlık hizmetleri sunmak, onlara iş ve beceri kazandırmak, bir meslekleri varsa o mesleği icra etmelerine yardımcı olmak, işsiz olanlara mümkün olduğu kadar iş bulmak, işyerleri açmak, iş olanakları sağlamak üzere her türlü girişimde bulunmaktır.

Vakıf, amacını gerçekleştirmek için;

1-) Kadınlar için çeşitli konularda beceri kursları, iş yerleri, dershaneler, görsel sanatların çeşitli kollarında resim, seramik, elişleri, fotoğraf ve bu gibi atölyeler açar, işletir.

2-) Kadınların bu işlerinde ve atölyelerindeki emeklerini değerlendirir, yasalar çerçevesinde, yurtiçi ve yurtdışı her türlü bilimsel, sanatsal, kültürel yarışmalar düzenleyebilir, ödüller dağıtabilir. Ulusal ve Uluslararası sanat günleri, fuarlar, şenlikler, festivaller, kermesler, eğitim çalışmaları yapılabilir, bu kadınlara iş bulur, onlara iş yerleri açar.

3-) Çeviri büroları açar, kitap, dergi, broşür, gazete, ansiklopedi gibi süreli ve süresiz her türlü yayını yapar.

---

*Morçatı arşivinden alınmıştır.

4-) Şiddete maruz kalan kadınlara yardım amacı ile ve onlarla ilişkide özel bir özenin gösterilmesi gereğinin kendilerine yapılan muameleden ne kadar derin incinmiş, yaralanmış olduklarının bilincinde olarak, onlarla ilk elde temasa geçecek hekim, hemşire, hastabakıcı, polis, avukat, yargıç, savcı gibi meslek gruplarına yönelik eğitim çalışmaları yapar.

5-) İlk elde yardımlarına koşacak hukuk, tıp gibi alanlarda danışma büroları açar.

6-) Amaç doğrultusunda her türlü araştırma yapar, yaptırır araştırma fonları kurar.

7-) Vakıfa süreli gelir sağlamak ve bu kadınlara iş alanları açmak üzere turistik tesisler kurar, işletir, çayevleri, pastaneler, moteller, kısacası vakfa sürekli gelir sağlayabilecek, bu arada kadınlara da iş alanları açacak her türlü girişimde bulunabilir, iş yapabilir, işyeri açabilir, işletebilir.

8-) Beceri kazanan veya zaten mesleği olan kadınların ürünlerini yurtiçinde ve yurtdışında dağıtabilir, sergileyebilir, göstermek, pazarlamak için gerekli gördüğü her türlü işlemi yapabilir; bu amaçla dağıtım örgütleri ile yerleşik veya gezici her türlü satış merkezi kurabilir, gerektiğinde yurt içinde ve yetkili makamın izniyle yurtdışında şubeler açabilir; yayınları pazarlamak üzere sergiler açar; konferans ve açık oturumlar, seminerler, paneller düzenler; bu gibi her türlü reklam araçlarını kullanır;

9-) Kitap ve video kulüpleri kurar, kermesler düzenler, film ve video gösterileri yapar.

10-) Gerekli her türlü araç ve gerecin üretim, alım satım, dış satım, işletmecilik ve komisyonculuğunu yapabilir; yerli ve yetkili makamın izniyle yabancı firmalarla lisans, know-how, teknik yardım sözleşmeleri imzalayabilir, kurulmuş ve kurulacak ortaklıklara, işletme ve kuruluşlara ortak olabilir; onları devralabilir;

11-) Amacını gerçekleştirmek üzere taşınır ve taşınmazları satın alabilir, kiraya verebilir, devredebilir, ipotek, rehin anlaşmaları yapabilir, ipotekler alıp, ipotekler verebilir, sayısı, değeri ve türü sınırlanmış olarak taşınır ve taşınmaz mal varlıklarına ayrı ayrı veya birlikte gerçekleşmiş veya gerçekleşecek haklara, ekonomik değerlere, kiralama, satın alma, bağış ya da ölüme bağlı tasarruflar yoluyla sahip olmaya, bunları kullanmaya, karşılıklarını alarak kullandırmaya, gelirlerini ve kurlarını almaya yetkilidir.

Vakfın amacına aykırı olmamak koşuluyla, tüm sahip olduklarını yetkili rakamın izni ile satabilir, yardım araç-gereç, bilgi desteği ve bağlanması gibi her türlü yardımlaşmada bulunabilir, amacın gerçekleşmesi için her türlü sözleşmeler, yapabilir, girişimlerde bulunabilir, ödünç para alabilir.

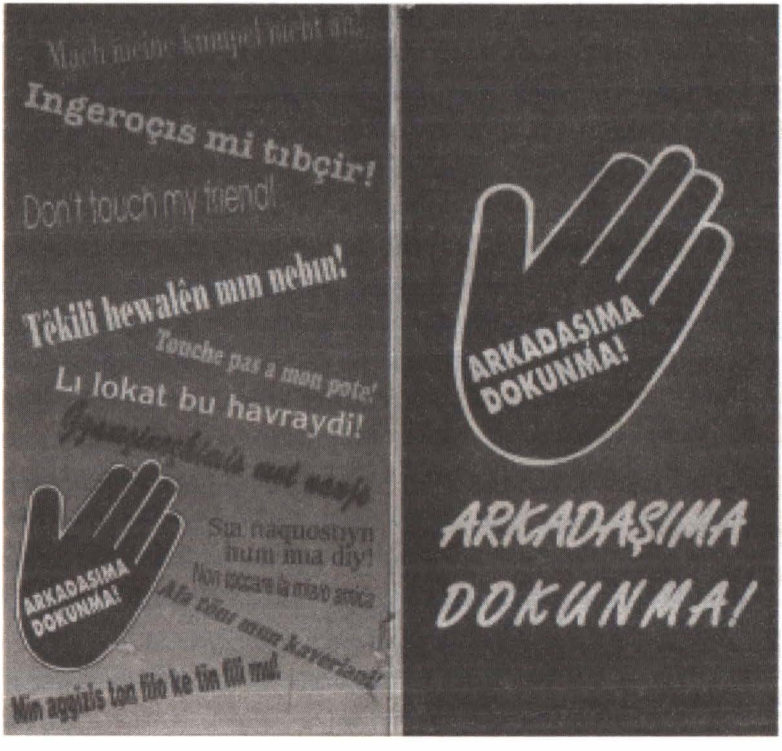
Şimdiki ve sonraki gelirleri ile kuracağı ortaklıklar, yapacağı anlaşmalar, düzenleyeceği sözleşmeler için taşınır ve taşınmaz malları, rehini de içinde olmak üzere, her türlü güvenceyi alabilir, banka vekaletlerini kabul edebilir, borç ve kredi alabilir, borç verebilir.

12-) Üretim gösteri, etkinlik ve konseri her türlü girişimin gerektirdiği her türlü taşıt, makine, araç gerekli malzeme taşınır ve taşınmaz malı alabilir, satabilir, kiralayabilir, kiraya verebilir, gerektiğinde lehte ve aleyhte ipotek ve rehin verebilir, ipotek ve rehini kaldırabilir, gereksinim fazlasını satabilir. Üretim ve gösteri için her türlü salon, galeri, dükkân, dershane, lokanta, otel gibi yerler kurabilir, işletebilir, turistik amaçlı düzenlemeler yapabilir, tüm bunları satabilir, kiraya verebilir, başkaları ile birlikte ortak işletebilir, bunları yaparken vakfın gelirini artırma, sığınan kadınlara iş alanları yaratma amacını gözden uzak tutmaz.

Yıl: 1994

NEDEN ARKADAŞIMA DOKUNMA!

ARKADAŞIMA DOKUNMA kampanyası ırkçılığa ve milliyetçiliğe bir karşı duruştur. Gerek resmi politikaları biçimlendiren, gerekse bu politikaların yönlendirmesiyle tek tek insanların önyargılarında yaşayan, kimi zaman açık, kimi zaman örtülü ırkçılığı ve milliyetçiliği reddetmeye bir çağrıdır.

İKİNCİ DALGA FEMİNİZM:
FEMİNİSTLER TARTIŞIYOR

BİR DİRENİŞ...*

Handan

İstanbul'da bir grup erkek eşcinsel, transseksüel ve travesti, üzerlerinde son haftalarda iyice yoğunlaşan baskılara karşı, seslerini duyurmak amacıyla bir açlık grevi başlattı. Grevleri sürerken kaldıkları ev dayanışma duygularını ifade etmek isteyen çeşitli ziyaretçilerle doldu taştı. Bu Türkiye'de eşcinsellerin giriştikleri (benim bildiğim) ilk eylem. Bu gruptan bir kısmı, Nisan ayı içinde, gece kulüplerinden, sokaktan, bakkaldan, evlerinin önünden, polis tarafından hiçbir gerekçe gösterilmeden alındıklarını, saçlarının kesildiğini, cop, sopa, demir çubuklarla dövüldüklerini ifade ederek, olaya karışan görevliler hakkında kovuşturma isteğinde bulundular. Grup, kendilerine uygulanan eğlence yerlerinde çalışma yasağının kaldırılmasını, isteyenlere sağlık karnesi verilerek sağlık kontrolü bahanesiyle sık sık sevkedildikleri zührevi hastalıklar hastanesinde maruz kaldıkları aşağılayıcı muamelelere son verilmesini, genel olarak eşcinsellere yönelik ayrımcılığın ortadan kalkmasını ve herkese cinselliklerini özgürce seçme ve yaşama hakkı tanınmasını istediklerini söylüyor.

---

* *Feminist*, sayı 2, Mayıs 1987.

Eşcinseller, transseksüel ve travestiler, cinselliklerini dünyamızdaki meşru/sunulu biçimde yaşamadıkları için, sadece bu sebeple özel bir baskıya uğruyorlar. Hele ülkemizde bir erkeğin başka erkeklerle sevişmeyi seçmesi, üzerine konuşulması bile zor olan bir suç, bir tabu. Bazı ülkelerde durumun daha iyi olması ise eşcinsel özgürlüğü hareketlerinin mücadelesi sayesinde olmuş, ancak dünyada da, ülkemizde de doğduğumuz andan itibaren bizden, biz doğmadan önce yerleşmiş bulunan (bizlere, uymadığımız takdirde baskı görmemize sebep olacak şekilde dayatılan) toplumsal cinsiyet rollerini yerine getirmemiz bekleniyor. Yani, kadınsak erkeklerle, erkeksek kadınlarla; sadece bir erkek veya kadınla sevişmemiz; bizim kanımızdan oldukları için sevecek ve büyüteceğimiz çocuklar doğurmamız; bütün bunları aile denen kurum içinde yapmamız lazım, işin kötü tarafı biyolojik farklılıkları ifade etmeyen bu rollerin, bir grup insanın diğerleri üzerinde, diyelim erkeklerin kadınlar, heteroseksüellerin eşcinseller üzerinde egemenlik kurmasını sağlaması.

Eşcinsellerin, kendi cinsel tercihlerini ifade etmeleri, açık ve yoğun bir baskıya göğüs germelerini gerektiriyor, onlar sadece varoluşlarıyla bütün ahlakçı değer yargılarını karşılarına alıyorlar. Bu yüzden, onlar yoklarmış gibi davranılıyor, yok sayılıyorlar, ev bulmak, iş bulmak, sokakta ve her yerde rahatsız edilmeden dolaşmak gibi talepleri görmezden gelindiği gibi, polisten baskı görüyorlar.

Açlık grevi yapan gruptan bir transseksüelin konuşmaya çalıştığı bir bakanın telaşla onu yanından uzaklaştırması, sosyal demokrat bir milletvekilinin görüşmekten kaçması, bu yok sayışın örnekleri. Geçtiğimiz günlerde benim, Ayşe ile (bu sayıda dayak aileden çıkmadır yazısı olan Ayşe) tesadüfen gözümüzün önünde olan bir olay daha önemli bir yok sayma örneğiydi. 1 Mayıs 1987'ye merhaba gecesine, açlık grevindekilerin yolladığı mesaj okunmadı. Böyle bir mesajın yollandığını bildiğimizden, görüşüp, niye okunmadı diye sormaya çalıştığımız dü-

zenleme komitesi üyeleri arasından biri "vallahi ben yırtmadım" deyince biraz sıkıldık tabii. Komitedeki en yetkili kişi olan ve mesajdan haberi olduğunu bildiğimiz Erhan Tezgör ise konuyu anlayınca, hiçbir açıklama yapmayıp uzaklaştı. Mesaj şöyleydi:

> 1 Mayıs 1987'ye merhaba. Bizler üzerimizdeki antidemokratik polis baskısını protesto etmek amacıyla halen açlık grevini sürdürdüğümüzden şu anda aranızda bulunamıyoruz. Ancak biz kendimizi, Türkiye'deki barış, özgürlük ve demokrasi mücadelesinden soyutlanmadığımız gibi, içinde bulunduğumuz koşullara rağmen, grev için mücadele veren yiğit işçilerin, dernek kurma özgürlüğü için yola çıkan üniversite gençliğinin ve tüm demokrat güçlerin yanında var olduğumuzu bildirir, özgür bir Türkiye'de yeni 1-Mayıslar kutlamak umuduyla yürekten selamlarımızı sunarız. Açlık grevini sürdüren eşcinseller: Kemal Yılmaz, Asuman Deniz, Deniz Işıl, Can Ceylan, Beyhan Arslan, Aslı Türksoy, Şebnem Demir.

Daha güzel bir dünyanın, bütün ezilenlerin, mücadeleleriyle kurulabileceğini düşünen, feminist bir kadın olarak ben, bu grubun —kendini kadın olarak gören transseksüellerin kadın özgürlüğü mücadelesi içinde gördüğüm— eylemlerini, sevgiyle destekliyorum.

TARTIŞACAK ÇOK ŞEY VAR*

Aşağıdaki tüm lafları *Feminist* dergisinin 2. sayısında Handan Koç'un "Bir Direniş" isimli yazısındaki** iki üç cümleye takılıp yazdım. Satır aralarında manâlar bulup, sağa sola çekiştirdim. Belki söylemediklerini de söylettim, ama imâların da doğrudan politik laflar kadar önemli sayıldığını düşündüğümden yazıyorum.

Türkiyeli bir feminist, bir grup "eşcinsel"in eylemlerini anlatıp destek verdiği yazısında, biyolojik farklılıkları ifade etmeyen toplumsal cinsiyet rollerinin, erkeklerin kadınlar, heteroseksüellerin homoseksüeller üzerinde egemenlik kurmalarını sağladığını söylüyor.

Biyolojik cinsel rolünü verili ve meşru sayan bu feministin, cinsiyetçi egemenliği biyolojik farklılıkları ifade etmeyen toplumsal rollerde görmesi anlaşılır bir şey. Ama biyolojik cinsel rollerini verili saymayıp seçmek isteyen "eşcinseller"in ızdırabıyla kendi ızdırabını bir tutması pek anlaşılır değil.

Düşünüyorum da, kadınlık ve erkeklik sadece dişi ve eril oluşu ifade ederse kadınlar da "eşcinseller" de ezilmemiş mi olacaklar(?!). Bu feminist kendini kurtulmuş hissedebilir amma velakin eril'ken kadın olmak isteyen birileri yine "mağdur" ola-

---

* *Feminist*, sayı 4, Mart 1988.

** Bkz. önceki bölüm.

cak ve "kural-dışı" kalacak gibi geliyor bana. Biyolojik kimliğin ve cinsiyet ayrımının, cinsel kimliğini seçmek isteyenlere bu feministe göründüğü kadar masum ve meşru göründüğünü hiç mi hiç sanmıyorum (bana hiç öyle masum görünmüyor).

Acaba diyorum ırkların ve cinslerin "Biyoloji Bilimi"nce sınıflandırılması yansız/doğal/nesnel midir(?!). Cinsiyetçi ve ırkçı egemenlikler bu "masum" biyolojik ayrımların toplumsal mertebede "kötü niyetle" egemenlik ilişkilerine tercüme edilmiş hali midir sadece(?!). Irklar niye insanların mesela göz renklerine göre mavi, siyah, yeşil, kahverengi ve elâ diye beşe ve cinsler insanların sevişme biçimlerine göre ona on beşe ayrılmamış ki(?!).

Bu feministin dediği üzre "biyolojik farklılıkları ifade etmeyen" değil aksine ifade eden cinsel roller "eşcinseller"i baskı altına alan (beni de).

Bu feminist "eşcinseller" ve kadınlar üzerindeki egemenliğin mahrecini niye aynılaştırmaya çalışıyor ki? Önce bölüp sonra aynılaştırarak kendi etrafında birleştirmek gibi bir derdi olmasa gerek. Hatta antipatisi olmalı bu tarza. O değil mi, toptancı politik hareketler kadın olma durumlarını kendi kafalarına göre sınıflandırıp bazılarını kenefi şemsiyeleri altına almaya kalktıklarında gürültü çıkarıp otonom olmak istediğini bağıran? Toptancı politik hareketler kadın hareketlerini kendi sınıf kavramlarına göre "proleter ve burjuva" diye ayırıp, proleter kadını kendi saflarında görünce kabahat oluyor da, bu feminist cinsel kimliğini seçmek isteyenleri biyolojik yapısı ameliyatla "dişileştirilen" transseksüeller ve diğerleri —travestiler, eşcinsel erkekler— diye ayrıştırıp transseksüelleri kendi tarafında gördüğünü söyleyince kabahat olmuyor mu?

Benim duyduğum/okuduğum feministlerin kendilerini ifade edişlerinden "anladığımca" feminizm, toptancı politik hareketlere göre marjinal —dikkat, olumlu bir atıf olarak kullanılıyor— olan ve olmak isteyen otonom bir muhalif olma biçimi. Muhalif olmanın toptancı politik biçimlerinin birleştirici ortalama kim-

likleri, bir feministin kendini ifade edemeyeceğince genel ve melezdir; o kendi sesinde ve kendi özgülünde bağırmak ister. "Özel olan politiktir" diye ayağa kalkıp, politika alanını geleneksel sınırları dışına götüren ve bu sınırsızlık içinde kendi ayrımcı kimliğiyle yeni bir özel alan yaratan ilk marjinal/otonom hareket feminizm. Bu haliyle, diğer marjinal/otonom hareketler gibi, feminizmin de en önemli yanı; bütüncül geleneğe karşı koyusu ve dert ettiği kimliği bağnazca savunması, uzlaşmaya, çokluğa ve birliğe eyvallah etmeksizin reel politik mecradan uzakta ses verebilmesidir bence.

Kendine hak bildiklerini onların da kendilerine hak bilebileceklerini niye düşünmüyorsun ki? Erkek egemen bir dünyada yaşandığından feminizm erkeğe karşı ayrımcı davranacak, ama heteroseksüel bir dünyada homoseksüeller, heteroseksüel kadınlara karşı ayrımcı davranmayacaklar. Bir de üstüne üstlük bazıları da kendilerini kadın özgürlüğü mücadelesi içinde görecekler. Öyle yağma yok!

"Amma da abarttın" değil. "N'olacak ki, altı transseksüelleri onların istedikleri gibi 'kadın' olarak görüyor, bir de kendine yakın" demeyin. Yok yok çok şey olur. Türkiye'de feminizmin eski muhalif olma biçimlerinin izlerini ve kokusunu taşıdığı konusundaki kaygıları ciddiye almak gerekiyor gibi geliyor bana. İşte tam da bu noktada yazıyorum ben de. Çünkü sade ve içten bir destek yazısında bile kapsayıcı ve çokluk olma gibi bir derdin kokusu alınıyor inceden inceye. Bu onların seninle aynı nedenlerle ezildiğini söylemekten daha vahim bir noktaya; eylemlerine destek verirken onların en azından bazılarını kendinden sayma ihtiyacına dek varıyor.

Diyorum ki, bırak kafalarınca kafa kaldırsınlar, onların da senin gibi seslerinin özgün ve kendi renklerinde çıkmasını dile —belki daha fazlası bile yapılabilir. Aynı olmaksızın birbirini varsaymak bütüncül politiklerin yapamayacakları bir şey, hele

"örgüt"lülerin asla. Ama marjinal hareketler (hareket'in altı çizili) de bunu yapamazsa nice olur diyorum...

Bitirmeden belirtmeliyim. Bu metnin nasıl okunacağını, bağlayacağını düşündüğümden ve gereğinde ayrıntıcı davranabilmenize imkân vermek üzere "kimliğimi" yazıyorum.

Şimdilik heteroseksüel bir kadın olarak adlandırılmak zorunda kalan bir anti-seksist.

Temmuz 1987

["TARTIŞACAK ÇOK ŞEY VAR" BAŞLIKLI YAZIYA CEVAP]*

Handan

Yukarıda, yer sıkıntısından ötürü bir bölümünü yayımlayabildiğimiz yazı, *Feminist* dergisi çıktığından beri, aldığımız mektuplar içinde farklı bir yere sahip. Çünkü şimdiye kadar karşılaşmadığımız bir açıdan ve çok fazla tartışılmamış konularda, önemli şeyler söylüyor. Ben, hem söz konusu yazımla, hem de bu yazıyla ilgili bazı şeylere değineceğim.

Yaşadığımız toplumlarda, insanlar arasındaki biyolojik ayrımların, bazı toplumsal karşılıkları var. Kadın ya da erkek olmak, birbirinden farklı toplumsal durumlar içinde yaşamaya sebep oluyor; insanlar doğumlarından itibaren, cinsiyetlerine göre, farklı şekillerde yetiştiriliyor, eğitiliyor ve koşullandırılıyorlar. Böylece, birbirinden farklı davranışlar, duygular ve değerler ediniyoruz. Kadınların ya da erkeklerin içinde yaşadığı toplumsal durumlar ya da sahip oldukları birbirinden farklı birçok özellik, biyolojik yapılarının kaçınılmaz sonucu değil, yani her şey böyle olmayabilirdi de...

---

* *Feminist*, sayı 4, Mart 1988.

Kadınlar için bu durumu açık etmek çok önemli, çünkü "kadın olmak" cinsel organlarının, cildinin, saçlarının, hormonlarının yüzünden yaşadığı ama bu özelliklerinin gerekli kılmadığı, erkeklere göre belirlenmiş ve ikincil bir durumda yaşamayı anlatıyor. Kadınlar için ezilen cins olmanın dönüştürülebilir bir şey olduğunu anlamanın ve var olan cinsiyet rollerine karşı çıkmanın önemi açık. Cinsler arasındaki bu bölünme, insanların doğumlarından itibaren belli bir cinsiyet koşullandırmasına uğramasını gerektiriyor. Kadınlar "kadın", erkekler "erkek" olarak yaşamaya zorunlu bırakılıyor. Biyolojik olarak erkek olmak, kadın özellikleri deyince aklımıza gelen, etek giymek, süslenmek, şiddete kapalı olmak, kolay ağlayabilmek gibi özelliklere sahip olmaya, bugün kadın işleri olan çocuk büyütmek, yemek yapmak, çamaşır yıkamak gibi işleri yapmaya engel değil. Bir erkek, kadın özelliklerine özenir, kadın işlerini yaparsa, toplum tarafından —ama özellikle diğer erkekler tarafından— aşağılanır, aslında bir kadın için de erkek alanlarına, erkek işlerine ve özelliklerine yönelmek, daha az "kadın" olarak görülmek demektir. Bu iki cinsiyet durumunun varlığını, ikisi arasındaki geçişsizliği ve bizlere fazla seçme şansı bırakılmayışını eleştirmek bana önemli geliyor, bu yüzden "kadınlık ve erkekliğin sadece dişi veya eril olmayı" ifade ettiği bir dünya, herkes için iyi olacaktır fikrindeyim.

Varolan toplumsal cinsiyet rolleri, heteroseksüel kadınlar ve erkekler öngörüyor. Yaşadığımız toplumlarda meşru cinsellik biçimi heteroseksüellik. İnsanlar, homoseksüel, heteroseksüel, biseksüel veya aseksüel olmak arasında seçme şansına sahip değiller. Daha doğrusu, meşru olan dışındakileri seçmek, egemen ve yaygın olan cinsellik biçimi dışına çıkmak, toplum dışı kalmaya sebep oluyor. Eşcinsellik varolan cinsel ahlaka, aile ideolojisiyle, bütün toplumsal işleyişle karşı karşıya kalmaya neden oluyor. Bir erkeğin eşcinsel olmasının, yaygın olarak, erkeklik dışına çıkmak ve kadınlaşmak olarak görülüp aşağılan-

dığını da biliyoruz. Feminizm açısından, erkek eşcinselliği aşağılanırken, aşağılanan şeyin kadınlık rolü olabilmesi ve erkek eşcinsellerin sunulu erkeklik rolünü eleştirme şansı taşıması, önemli. Böyle giderek, eşcinsellik ve kadınlık durumlarını aynılaştırmaya çalışmıyorum, ben feminizmi, farklı grupların mücadelelerinin aynı tutulması yanlısı bir ideoloji olarak benimsiyorum. Yazıda, bu açıdan, bana yöneltilen eleştirileri, söylemeyip ima ettiklerime dayanıyor olsa da, anlamlı ve doğru buluyorum.

Son olarak yazıda, feminizmin marjinal/otonom bir muhalif olma biçimi olarak tanımlanmasıyla ilgili bir şeyler söyleyeceğim. Feminizm, bağımsız, başlıbaşına bir ideoloji, bu yüzden otonom bir hareket ama, feminizm için marjinal tanımı kullanılamaz. Kadın hareketi, kitlesel bir hareket, feminizm örgütlülüğe ve politika yapmaya karşı değil. Ayrıca feminizm tüm toplumu eleştiren bir ideoloji, marjinal olmamak, kendi görüşlerinin önderlik etmesini öngördüğün, birlik ve mücadele anlayışlarına sahip olmak anlamına gelmiyor. Bence feminizmin, en önemli olanaklarından biri, hem bütün tarihe, kültüre ve varolan toplumsal-ekonomik yapıya eleştiriler getirmesi, hem de bütün ezilenlere önderlik etme iddiasında olmaması.

KADIN SORUNU İSLÂMCILARIN GÜNDEMİNDE: NEREYE KADAR?*

Sedef Öztürk

Kadınlar yaşamlarına dair konuşmaya başladılar ve öyle görünüyor ki en olumsuz koşullarda bile vazgeçmeyecekler. Son yıllarda İslâmcı hareket içinde yer alan kadınlar arasında da bir hareketlilik, "kadere" başkaldırı ve tarihi yeniden yazma isteği gözleniyor. Bu yazımda, İslâmcı hareketin kadına bakışı ve bu hareket içindeki reformcu kadınlara ilişkin önermelerime geçmeden önce, bir noktayı açıklamak istiyorum.

Okuyacağınız yazıda Kuran'dan hiçbir "ispatlayıcı" ayete gönderme bulunmayacak. "İslâm ve Kadın" konusundaki yazı ve konuşmalarda genel bir eğilim, Kuran'da kadınlara ilişkin ayetleri ele alarak belli tezleri savunmak veya çürütmektir. Kutsal kitabın incelenmesini gereksiz görmemekle birlikte, kadınların ezilmesi veya yaşamlarına dinin katkı ve müdahaleleri hakkında konuşmak için Kuran'a gönderme yapmak bence şart değil.

İki nedenle: 1- İnsanların yaşamını ideolojik ve kültürel açıdan düzenleme işlevi gören bir ideolojik kerte olarak din, tari-

---

* *Sosyalist Feminist Kaktüs*, sayı 2, Temmuz 1988.

hin çok eski zamanlarından beri (kadınla erkek arasında eşitsizlik konumları ortaya çıktığından bu yana), ister çok tanınlı bazı dinlerde olsun, ister ondan sonraki tüm tek tanrılı dinlerde, açıkça kadını erkekten aşağı görmüş, en azından "doğurgan dişi" konumuna hapsetmeye çalışmıştır. İdeolojik söyleminde ve bugün yaşamımıza müdahale biçimleriyle olsun, İslâmın diğerlerine göre hiçbir özel yeri yok.

2- Örgütlenmekte olan İslâmcı hareketin karışık ve karmaşık ideolojik söylemi, Kuran'dan kaynaklansa da, günümüzde Kuran'ın kendisinden daha etkin; gelenek ve göreneklerde Kuran'ın "saf" bir etkisi söz konusu değil. Tüm bir toplumsal sistemle dolayımlanarak ve başka ideolojilerle iç içe geçmiş bir halde karşımıza çıkıyor İslâm. Dolayısıyla, muhatap almamız, eleştirmemiz ve kadın konusundaki savlarını irdelememiz gereken merci kutsal kitap değil, onun bugünkü uygulayıcıları.

İslâmcı hareketin kadına bakışı

Yukarıda İslâmın diğer dinlerden ayrı özel bir yeri yok dedim, İslâmcıların bu teze derhal karşı çıkacakları kesin. *Zaman* gazetesinde* yayımlanan yazıların hemen hepsinde Allah'ın aslında kadını ve erkeği kul statüsünde eşitlediği ve Kuran'ın kadınları koruduğu savunuluyor.

Bize sunulan çerçeve şu: Kadın ve erkek Allah gözünde eşittir. Bugün varolan tüm eşitsizlikler, baskı ve sömürü, patriyarka, kapitalizm veya diğer dinlerin, hasılı Batı'nın sebep olduğu haksızlıklardır. Toplumumuz bu çerçeveden çıkıp İslâm dinine göre düzenlendiğinde, kadının sömürüsü de otomatikman son

* Bu yazıda çeşitli yazarların *Zaman* gazetesinde çeşitli tarihlerde çıkan yazılarından yararlandım. Gazetenin bir "Kadın Sorunu" sayfası var: Sayfa 9. Yazı boyunca her ad verdiğimde bir dipnot düşmektense, tarama yaptığım sırada kullandığım sayıların tarihlerini bir kerede vermeyi yeğledim. İlgilenenler gazetenin şu sayılarına başvurabilirler: 4.11.87, 25.7.87, 29.7.87, 25.9.87, 29.9.87, 18.7.87, 12.9.87, 20.10.87, 10.11.87.

bulacaktır. Çünkü kadın fuhuş, iş yerindeki sömürü ve istediği gibi örtünememek yüzünden ezilmektedir.

Ne var ki bu İslâm toplumunun ideolojik düzey dışında nasıl işleyeceği konusunda net bilgi yok. Daha önemlisi bu söylemde toplumsal gerçekliğin temel bazı kategorilerine hiç yer yok. Baştan sona Batı kapitalizmine lanetle dolu yazıların hiçbirinin (sosyalizmden nefret ettiklerini söylemeye gerek yok) alternatif bir iktisadi sistem önerdiği söylenemez. Faiz istemiyorlar ama bankaya evet; viski ve Marlborough istemiyorlar ama ticaret ve ithalata evet; ağır sanayiye, küçük sanayiye evet, artıdeğer ve sömürüye evet. Bütün istedikleri ideolojik/kültürel düzeyde bir İslâmi reform, kısacası Batılı olmayan bir kapitalizm. Tüm tarihe statik bir bakışla bakan İslâmcı ideoloji, maddeci bir tarih anlayışını savunanlara karşı sürekli olarak "Bizi Batı'nın kavramlarıyla anlayamazsınız" savını öne sürerek bir taşla iki kuş vuruyor: Hem statik açıklamalarının yanıt veremediği noktaların üstünü örtüyor, hem de olası her türlü rasyonel tartışma zeminini ortadan kaldırıyor.

Aydın Gençay'ın *Zaman*'da yayımlanan "Kadın Problemi" başlıklı yazısında çok güzel ifade ettiği gibi, yaşama feministlerle ayrı çerçevelerin içinden bakıyorlar. Gerçekten de maddecilerle İslâmcılar arasında bir "çerçeve" farkı ve sorunu mutlaka olacak. Hatta tam da birbiriyle uyuşamayan bu çerçeveler nedeniyle, örneğin İslâmcı kadın hakları savunucuları ile feministler arasında diyalog kurmak arzulayacağımız kadar kolay olmayacak. (Bu konuya ileride değineceğim.)

Şimdi, hem feministler olarak bizim İslâmcılarla, hem de radikal İslâmcıların devletle "karşı karşıya" geldiği bir örneği, türban olayını ele almak istiyorum. Laik ama Müslüman devletimiz, Kemalist geleneğiyle İslâmi ideoloji arasında yalpalarken üniversitelerde türbanı yasak etti. Radikal İslâmcı gruplar bu yasaklamaya karşı demokratik haklarını savunmak üzere göste-

ri ve protestolara başladılar: "Devlet vatandaşın giyim özgürlüğüne karışmasın!"

Bu somut olayı değerlendirmeden önce türban örneğinde "karşı karşıya gelen" devlet ve İslâmcıların birbirlerine gerçekte ne kadar "karşı" olduğuna bir bakmak yararlı olabilir.

Neredeyse bin yıldır İslâm ideolojisiyle iç içe yaşıyoruz. İslâm, feodal üretim tarzında hakim ideolojik kerteydi. Kapitalizmde ise laik Cumhuriyet devlet biçimi altında kültürel alana hapsoldu; ekonomik, siyasi kertelerin dışında kaldı. Kemalistlerin iktidardan uzaklaştırıldığı DP döneminden itibaren de İslâmcı ideoloji, tarikatlar, hükümetler ve muhafazakâr partiler düzeyinde çeşitli yoğunluklarda öne çıktı. 12 Eylül'den sonra ciddi bir Müslümanlaşma süreci yaşadığımız açık. Başbakan hiçbir konuşmasını Allah'ın adını anmadan bitirmiyor. Demeçlerde neredeyse zamların bile tanrısal buyruk olduğu imâ ediliyor. Ancak öte yandan da dünya kapitalizmiyle en yoğun ilişkilerin yaşandığı, yabancı sermayenin yatak odalarımıza kadar girdiği bir dönemdeyiz. Müslüman, milliyetçi, muhafazakâr ve sonuna kadar "köşe dönücü kapitalist" ANAP'la daha "pür" bir İslâmi savunanlar arasında bazı çelişkiler basının ve demokrasicilerin ilgisini çekiyor: Müslümanlar 12 Eylül'de İslâmcı gençlerin de işkence görmesinden ve üniversiteye türbanla girmemekten şikâyetçi oldular. Darbenin kuyruğu onlara da dokunmuştu çünkü. Genel bir demokrasi söylemi çerçevesinde iktidarla ciddi çelişkileri varmış gibi gösterilmeye çalışılan İslâmcı grupların bence ANAP iktidarına karşı olduğu tek nokta, devletin Kemalist geleneğinin yeterince yıkılmamış olmasından duydukları rahatsızlık. Laiklik konusundan vazgeçilsin, şeriat hükümleri uygulansın, bu grupların bugünkü haliyle Türkiye devletiyle hiçbir çelişkileri kalmayacak.

Bu bakış açısıyla türban olayına ilişkin vurgulayacağım iki nokta var:

1- Devletin vatandaşların giyimine karışmasına karşıyım. Ve herkesin, her konuda örgütlenme hakkını savunuyorum. Bu bağlamda, İslâmcılar istiyorlarsa örgütlensinler, türban takmak için mücadele etsinler. Onların ancak bu haklarını savunurum, türban takmalarını değil. Bu ikisi arasındaki farkı görmemek ciddi bir tahlil hatası olur. Genel bir demokrasi anlayışını ve "sivil toplum"un kurulmasını savunanlar bu yanılgıya düştüler, "İslâmcı kadınların okullara türbanla girmesi"ni savundular ve böylece İslâmcıların çerçevesine girdiler. Yanlış tahlil ve yanıtın bu güzel örneği feministler açısından çok öğretici bence. Benim bir feminist olarak türban takmak isteyen kadınlara söyleyeceğim şu olur: Türban veya başka bir konuda sizin de —ve ama herkesin de— örgütlenme hakkı olmalıdır. Bu kadar. Benim ise sizinle asıl konuşmak isteyeceğim konu başka, örtünmenin kadının ezilmesine, cinselliğinin doğurganlığa hapsedilmesine katkısı konusunu düşündünüz mü?

İslâmcı kadınlarla diyalog kurmanın anlamı benim için, onlara feminizmin kavramlarını, mücadele perspektifini ve İslâmın nasıl kadınların sorunlarını yanıtlayamayacağını anlatmak, hepimizin ortak ezilme noktalarını tartışmak, kadınlığımızı nasıl yaşadığımızı birbirimize aktarmaktır. Ne olduğu çok da belli olmayan "demokrasi" için birlikte eylem yapmak değil.

Bir başka somut örnek "Hanımlara Özel Otobüs Kampanyası"nda yaşandı. İslâmcılar *Kadın ve Aile* dergisi öncülüğünde kadınların otobüslerde vb. rahatsız edilmesinden kalkarak, "ayrı otobüs" tahsisi talep eden bir kampanya başlattılar.

Niyet çok açık. Kadınları zaten erkeklerden uzak tutmaya, örtmeye çalışan İslâmcı ideoloji ışığında, erkekle kadının "yaşam alanları" ayrılmak isteniyor. Bir harem geleneğinden gelen ve kadının toplumsal yaşama ancak Cumhuriyet döneminde katılabildiği bir ülkede, ciddi bir "geri dönüş" talebi bu.

Bu konuda yanlış bulduğum bir tahlil de feministlerden geldi. *Zaman*'da Aysel Kutar'ın feministlerle yaptığı görüşmede

Kumru Toktamış, "kadınlara ayrı, erkeklere ayrı otobüs olmasına kadınları iten nedenler var demek ki" diyerek kampanyayı desteklediğini belirtti.

Kadınlar için erkeklerle bir arada yaşamanın *çok zor* bir sürü yönü olduğuna katılıyorum. Ama buradan otobüsleri ayırma talebine atlamak, en azından feministler açısından kavramsal bir yanlışlık içeriyor bence. Tam da bugünkü erkek ve kadın konumlarına karşı çıktığımız, ezilmek, aşağılanmak, taciz ve tecavüz edilmek istemediğimiz için erkeklerin bize bunları yapmasına engel olmalıyız. Bunun yolu yaşam alanlarımızı onlardan ayırmak değil, aynı dünyada mücadele ederek böyle davranamayacak erkeklerin yaşadığı bir dünya kurulmasına çalışmaktan geçer. Kumru'nun "kadınları ayrı otobüs talebine iten nedenler" var demesine katılıyorum ama İslâmcı kadınların ayrı otobüs isterken böyle bir rahatsızlıktan çok, İslâmi bir yaşam tarzının aşama aşama gerçekleştirilmesi stratejisiyle davrandığını düşünüyorum. Bunu "komplocu" bir bakış olarak niteleyenler çıkabilir ama İslâmcılar bu aşama aşama fetih stratejisini o kadar açıkça savunuyorlar ki, bir komplo söz konusuysa bu benden çıkmıyor.

Bu örneğin bir başka öğretici yanı da şuydu (pratikten öğrenmek denen şey bu olsa gerek): Herhangi bir talebi dillendirirken *somut sonuçlarını* mutlaka düşünmek gerekiyor. Diyelim ki ayrı otobüs talebi olumlu bulundu ve belediye kadın ve erkek otobüslerini ayırdı. Peki, erkeklerle aynı otobüse binmek isteyen kadınların durumu ne olacak? Kamusal alanda varolmak bir kadın için zaten çok zor. Mesleğiniz ne olursa olsun bacaklarınıza veya açık yakanıza bakarlar. Hâl bu iken, bir de resmen yaşama mekânlarımız ayrıldığında, erkeklerle birlikte yaşamak isteyen kadınlara ne ad takılacağını düşünmek hiç zor değil. Hatta uç bir örnek ama, insanın aklına o insanın tüylerini diken diken eden *Vurun Kahpeye* filmi bile geliyor.

Kadınlar İslâmın tarihini yeniden yazarsa ne olur?

İslâmi hareket içinde bir reform talebiyle ortaya çıkan İslâmcı kadınların (onlara feminist diyenler de var) söylediklerine gelince... İlk kez 23 Ocak 1988'de Bağlarbaşı'nda düzenlenen "Kadın ve İslâm" panelinde Cihan Aktaş'ın konuşmasında dinlediğim bu reformcu yaklaşım şöyle özetlenebilir: Tarih sorgulanmalı ve İslâmcı erkeklerin taraflı yorumları nedeniyle tarih sahnesi dışında bırakılmış kadın toplumsal yaşama katılmalı. Kadının tarihsel misyonu tüm gücünü kendi yapıcılığı için kullanmaktır, yani aynı anda çocuk doğurmak, şiir yazmak, söylev vermektir. Kadın erkeğe hem destek olmalı (ana, eş, kızkardeş olarak), hem de kendini gerçekleştirme misyonunu yerine getirmelidir. Elif H.Toros, Zeynep Cinsel, Yıldız Kavuncu, Mualla Gülnaz, Sabire Öztürk gibi adların *Zaman* gazetesinde zaman zaman çıkan yazılarının tümünde farklı vurgular ve farklı militanlık dereceleri ile dile getirdikleri istek şu: Daha pür ve kadını eşit gören bir İslâmı *savunabilmek* için toplumsal yaşama katılmak.

Özellikle Elif Toros ve Mualla Gülnaz'ın yazılarında evde erkeğe hizmet ederek yaşayan kadının ezilmesine dikkat çekiliyor. Birçok önermeleri feministlerin de savunduğu şeyler. Ama yazarlar feministlerle karıştırılmamak konusunda hassas davranıyorlar çünkü feministleri Batı'nın kadın sömürüsüne yanlış tepki vererek cinsel özgürlük talep eden kadınlar olarak görüyorlar —ki bu en iyi yorum. (Bkz. Elif Torus'un yazıları.)

İslâmcı kadınların, tarihi yeniden yazma ve toplumsal yaşama belli alanlarda da olsa katılma mücadelesini çok olumlu buluyorum. Genel olarak kadınların kurtuluş mücadelesine tahlil ya da mücadele araçları sunma konusunda büyük bir katkısı olmasa da, İslâmcı kadınların kendileri için önemli bir mücadele bu. Kurtuluşumuzun yaşamın her alanında günbegün verilecek mücadeleye bağlı olduğunu bilen bir feminist olarak, İslâmcılar

arasında kadınların erkek egemenliğini sorgulamasını olumlu buluyorum. Zor ve çelişkili bir uğraşa girdiklerini ama bu çelişkilerin en azından sağlıklı olacağını düşünüyorum. Bir kadın olarak ezilmeye başkaldırı ile İslâmcı tevekkülün çatışacağı anlar, sayıları az da olsa bazı kadınların daha radikalleşmelerini sağlayabilir ve İslâmcı kadınlar arasından, örneğin bizim Dayağa Karşı Dayanışma Kampanyamızı destekleyenler çıkabilir.

O günü görmek gerçekten sevindirici olacak.

"KADINLARA RAĞMEN KADINLAR İÇİN" TAVRINA BİR ELEŞTİRİ*

Ankaralı Bir Grup Müslüman Kadın

Aysel Kurter, Elif H. Toros, Günay Ermez, Güler Kiracı, Yıldız Kavuncu, Mualla Gülnaz, Nermin Öztürk, Aynur Can, Zeynep Türkân, Nesrin Tunç.

Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla.

Konuşacaklarımız, *Feminist* dergide yayımlanan "Hem Mümine Hem Feminist" ve *Kaktüs*'deki "Kadın Sorunu İslâmcıların Gündeminde" başlıklı yazılara dair.

Bizler, kadınların var olan toplumsal durum ve yapı içersindeki konumlarından rahatsız olan, bunu ortadan kaldırmak üzere mücadele eden bir grup Müslüman kadınız. Kadın sorunuyla ilgili düşüncelerimizi daha önce *Zaman* gazetesinin belli sayfalarında, oluşturduğumuz gündem içersinde ifade etmiştik. Bunlar, hem Türkiye'de, hem de dünyada sergilendiği biçimiyle feminizmin teorik birikimine eğilen ve bu birikimi verimli bir biçimde kullanan yazılardı. Bu yazılarda, hem Türkiye'deki Müslümanların kadın sorununa ilişkin bakış açılarına, hem de feminizme yönelik kimi eleştiriler yer aldı. İçinde bulunduğumuz durumu, Müslümanlığımızı, kadınlığımızı tanımlarken

---

* *Sosyalist Feminist Kaktüs*, sayı 4, Kasım 1988.

feminist birikimden yararlanmamız, ya da feministlerle bazı çakışma noktalarımızın olması son derece doğaldı —hâlâ öyle. Çünkü nereye ve hangi tarih parçasına giderseniz gidin, erkek egemen ideoloji, cinsiyetçilik ve kadının baskı altında tutulması gibi ortak temalara rastlamak mümkündür. Ve ne yazık ki Müslümanlar da bizim yaşadığımız coğrafyadan başlayarak böyle bir durumdan müstağni değillerdir. Belki başka hayat biçimleri içinde yer almış olan kadınların baskı altına alınmış ve baskıyla birlikte meşruluk kazanan konumlarına, biz Müslüman kadınları düşünürsek, yoğun geleneksel ve dini faktörlerin hazırladığı ek ve olumsuz bir durumu da ilave etmek zorundayız. Sizlerin daha iyi anlamasını sağlamak üzere hemen belirtelim ki, dini faktörlerden, dini *belli bir biçimde yorumlayarak oluşturulmuş* faktörleri kasdediyoruz. *Dinin kendisini değil.* Fakat neticede pek bir şey değişmiyor: Kadınlar olarak hepimiz aynı süreci değişik biçimlerde yaşadık, yaşıyoruz. Daha özelde, sağ ve sol gruplarda kadınların yer alış biçiminde benzer durumlar yaşandı, yaşanıyor.

İşte bizler, bütün bu sürecin en iyi biçimde anlaşılması, değerlendirilmesi ve dönüştürülmesinden yanayız. Sosyalist, laik ya da Müslüman olmak, kadın olarak baskı altında tutulmayacağımızın bir garantisi olamaz. Ezilen konumdaki insanlar olarak, başka kadınlarla veya feministlerle benzer bir dil konuşmak bizi hiç rahatsız etmedi. Çünkü kim ve ne olduğumuzun farkındaydık, farkındayız. Bizler yalnızca Müslümanlarız. Müslümanın düsturu *La ilahe illallah*'dır. Çıkış noktamızı oluşturan bu inançla kadın ya da erkek her Müslüman bireyin özgürleşme sorununa nasıl baktıklarını, özgürlükten ne anladıklarını anlamamızı beklemiyoruz. Bu durumda feministlerin talep ettikleri biçimde bir özgürlük talebine sahip olmamız, her şeyden önce, bizim kendimizi inkâr etmek gibi bir tutuma itilmemizi gerektirecektir ki, kimse bizden bunu beklemesin. Bundan dolayı bizim "Feminist", "Türbanlı Feminist", "İslâmcı Feminist" gibi dı-

şımızdan yakıştırılmış adlandırmalarla bir ilgimizin olabileceği düşünülemez. Biz topyekün kadınlarla ve kadınların kadın olarak yüzyüze geldikleri sorunlar yumağı ile ilgiliyiz. Yapay adlandırmalar, kalıp yargılarla geçirilecek zamanımız da yok. Size hatırlatmak istediğimiz, anlamaya hiçbir biçimde yanaşmadığınız ve yanaşmaya da niyet etmediğiniz bir hayat ve düşünce biçimine yüklediğiniz "Siz kadınları kurtaramazsınız, kadınları kurtarmak bizim tekelimizdedir" önermesinin egemen olduğu bir söylemle maalesef kadınları "kurtaramayacağınız" hususudur. "Kadınlara rağmen kadınlar için" söylemini anti-demokratik, ötesinde de kadınlar açısından olumsuz buluyoruz.

Varolan kadın imajını, kapitalizmle eklemlenmiş erkek egemen ideolojinin sunduğu kadın kimliğini sorgulayan sizler, bunun yerine *tarafınızdan* oluşturulacak *biricik* ve yeni bir *sunulu* kadın imajı koymak istiyorsunuz. Bunu yaparken herhalde feminist hareket olarak Türkiye'de giderek iktidar olan bir söylemi temsil etmenin rantından istifade ediyorsunuz. Öyle ya! Sizler de çoğalmak, onanmak ve onaylanmak isteyen bir iktidar söylemine sahip değil misiniz? Kadınlarla diyalog kurmaktaki amacınız ortak ezilme noktalarını tartışmak ve iletişim kurmaktan öte, eteklerinizin ucunda diz çökmelerini istediğiniz kadın çömezlerinize feminizmin kavramlarını ve mücadele perspektifini, daha da önemlisi onları feministlerden başka kimsenin ya da hiçbir ideolojinin, dinin kurtaramayacağını anlatmak/öğretmek! Buradan hareketle birlikte eylem yapmak, dayanışmak elbette mümkün değil. "Kadınlar için dayanışma" derken, bizler örneğin sizin "dayanışma"dan, iktidarınızı örgütlemek üzere kullanabileceğiniz bir eylemler topluluğunu kasdettiğinizi düşünüyoruz. Kadınların kurtuluşuna evet, ama yalnız sizlerin öngördüğü biçim ve yollarla. Bu bağlamda, "Hanımlara Özel Vasıta Kampanyası"na karşı geliştirdiğiniz tavrı da kolaylıkla anlayabiliyoruz. Kampanyaya karşı koyduğunuz tavır kadın politikası yapmaktan tam da sizin düzenin neresinde olduğu-

nuzu gösteriyor. Bütün bunlar, *Feminist* dergide yayımlanan — feminizmin kendine yeterliliği— hakkındaki yazıyla birlikte düşünüldüğünde, sizin evetlerle ve hayırlarla dolu, sınırlayan, yasaklayan ve dünyayı iki renkten ibaret gören yaklaşımlarınızın gerçek niteliği de ortaya çıkıyor. Özlediğiniz buysa hanımlar, oturun "Feministin Elkitabı", "Feminizmin Alfabesi" ya da "Feminizmin Temel İlkeleri" gibi başucu kitapları yazın da, başkaları da siz de nasıl feminist olunabileceğini bellesin, yapın bu iyiliği.

Bakınız, eğer "somut durumların somut tahlili" gibi bir niyetiniz varsa, "sizin somutunuzun" önemli ve ihmal edilemeyecek kadar önemli bir kısmının Müslüman kadınlar tarafından oluşturulduğu gerçeğini ihmal etmemenizin, kadınlar açısından büyük yararlar sağlayacağını bilmenizi istiyoruz. Buradan çıkarak, feminist hareket tıpkı sosyalist hareket gibi kendisini Jakoben, tekçi ve laik cumhuriyet ideolojisinden, yani Kemalizmden ayrıştırmak zorundadır. Sedef'in "Vurun Kahpeye" nidasını da bu açıdan bir talihsizlik işareti sayıyoruz. Söz konusu olanlar kadınlar olduğuna göre, feminist olmanız size karşınızdaki ya da yanınızdaki kadınların kimliklerini belirlemede bir sorumluluk yüklemiyor mu? Müslüman kadınları suçlamak ve belli çizgilere itmek amacıyla Kur'an ve Sünneti kendi bütünlüğü ve mantığı içinde kavrama ve en küçük bir anlama yeteneğine sahip olmaksızın tek tek bazı cümlelere indirgemek herhalde feministlerin yapabileceği bir şey olmamalıydı. (Ne yazık ki oldu!) Bizim için Gül'ün yazısı uydurma bırakalım hadisleri, erkeklerin dönüp dönüp bizler için yeniden-ürettikleri haklarımızı(!) tekrarlamaktan öteye gitmiyor. Üstelik Gül'e hatırlatalım ki, Kur'an "eski Türkçe" —herhalde Osmanlıcayı kasdetti— ile değil, Arapça ile vahyedilmiştir. Arapça ile Osmanlıca arasında ise, bir feministin bile ortadan kaldıramayacağı derecede büyük fark vardır.

Şimdi sizin kelimelerinizle konuşursak, bizim Müslümanlığımızla kadın olarak ezilmeyi reddedişimiz arasında bir çelişki varsa —ki bize göre, belki üzüleceksiniz ama belirtelim, ne büyük bir mutluluk ki yok!— bu tamamen bizim sorunumuz. Moda gibi kapitalist tüketim normlarının yarattığı bir olguya duyduğunuz derin bağlılık, geleneksel dişi kimliğini sürdüren giyim kuşamınız ne kadar sizin sorununuzsa, başörtüsünün bizi cinselliğimize ve doğurganlığımıza hapsedip etmediği de o kadar bizim sorunumuz. Sosyalist-femieministler için ayrıca ilave edelim: Biz sosyalizmle feminizm arasında var olan ve ortadan kaldırılamayacak çelişkileri, feminist hareketi karalamak üzere asla kullanmayı düşünmüyoruz. Ve sosyalist-feministlerin söylediklerini asla bu çelişkilere indirgeyerek değerlendirmiyoruz, İslâmın kadın sorununa ya da feminizme bakış biçimi bizim sorunumuz. Artık bu monoloğu bırakınız, çünkü fena halde sıktı: Biz, *ne* söylüyoruz, sahi hiç bunu düşünüp anlamak istediğiniz oldu mu? Olduysa lütfen bildirin hanımlar.

ELEŞTİRİYE BİR YANIT*

Sedef Öztürk

Ankaralı İslâmcı kadınlardan gelen eleştiri yazısı tartışılması gereken bazı noktaları açığa çıkarması bakımından çok yararlı oldu. Her şeyden önce belli konumlar netleşti: İslâmcı kadınların (Müslüman kadınlar demiyorum, daha sonra değineceğim bir ayrım var burada) temel ideolojisi İslâm dini. Dolayısıyla din yorumlarının ve uygulamalarının kadın bakış açısıyla eleştirisinde temellenen sorgulamalarının sınırı da İslâmın çizdiği bir sınır. Öte yandan, "sosyalist, laik ya da müslüman olmak, kadın olarak baskı altında tutulmayacağımızın bir garantisi olamaz" saptaması (s. 2), bizim de sonuna kadar savunduğumuz bir yaklaşım ve belki de İslâmcı kadınlarla olabilecek ortak eylemlerimizin tek olası temelini oluşturuyor. Bu noktadan sonra ise yollarımız ciddi biçimde ayrılıyor.

Kadınları kurtarmayı tekelimizde gördüğümüz, "yapay adlandırmalara" takıldığımız, hatta "Türkiye'de giderek iktidar olan bir söylemi temsil ettiğimiz" gibi eleştirilere uzun uzadıya yanıt vermeyi gereksiz buluyorum. Bunlar, bizim yazdıklarımızın dikkatli okunması ve Türkiye'de iktidarın politik, sosyolojik yapısının incelenmesiyle kolaylıkla aksi kanıtlanabilecek tepki-

---

* *Sosyalist Feminist Kaktüs*, sayı 4, Kasım 1988.

sel önermeler. Bence açıklığa kavuşturulması gereken sorunlar başka:

Öznellik: Her Müslümanın dine farklı bir yorum katacağını düşünmek ve her dindar bireyin din konusundaki görüşlerini ayrı değerlendirmek gibi bir anlayış (ki bizden "Bizim ne söylediğimizi merak ediyor musunuz?" sorusuyla talep edilen bu) anlamlı bulmadığımız ve kabul etmediğimiz bir öznelcilik. Bir ideoloji olarak dini, içerdiği ve beslediği iktidar ilişkilerini, cinsiyetçiliğini anlamak, insan toplumları tarihinde üstlendiği mistifikasyon rolünü görebilmek için nesnel ölçütlerle değerlendirmek zorundayız. Ancak o zaman kutsal kitaplardaki lâfızların ardında saklı ideolojiyi ve toplumsal göndermeleri kavrayabiliriz.

Kısacası, bizim bir din tahlilimiz var ve bazı kadınlar müslüman oldukları halde kadınlık konumlarını sorguluyorlar diye bu tahlili değiştirecek değiliz. Aslında, gelen eleştiri yazısındaki "Her şeyden önce Müslümanız" ifadesi de böyle bir değişikliğin esasen gereksiz olduğunu gösteriyor, İslâmcı kadınların sorunu İslâm dini değil, İslâmcı erkeklerin taraflı yorumu. Biz dinin erkeklerce yorumlanış biçiminin cinsiyetçi olmasının ötesinde, dinin kendi kavramlarının cinsiyetçi olduğunu, tarih içinde dinsel ideolojinin sömürü ve ezme-ezilme ilişkilerine dayanan üretim ilişkileriyle eklemlenerek cinsiyetçiliğin kurumsallaşması sürecine katkıda bulunduğunu düşünüyoruz.

Müslüman ve İslâmcılar: Eğer "somut durumların somut tahlili" gibi bir niyetiniz varsa sizin "somutunuzun %90'ını müslümanlar oluşturuyor" deniyor yazıda. Müslümanlık kimliği, T.C. sınırlarında yaşayanların farklı dinlerden azınlıklara üye kişiler dışında doğuştan "edindikleri" bir kimlik. Ülke nüfusunun çoğu ve özellikle kentlerde yaşayan yarısı için Müslümanlık dini bayramlarda, Cuma günleri, ölüm ve evlenme törenlerinde öne çıkar. Çoğunluk çocuklarını kuran kursuna göndermeyi, çarşaf giymeyi, erkliklerin bol şalvarımsı pantalonlar ve takkelerle do-

laşmasını, kadının erkeğin üç adım arkasından yürümesini, şeriat kanunların geçerli olmasını vb. savunmuyor. Bunlar küçük bir azınlığın, İslâmın yeni, politize biçimi olan radikal İslâmcı politik grupların önermeleri. Dolayısıyla bize somutumuzu hatırlatanların kendi somutlarının da bu olduğunu unutmamaları gerek. Evet, kitle Müslüman ama İslâmcı değil, İslâmcı kadınlar bir şaka yapmama izin verirlerse, bu bağlamda "sizin durumunuz da bizimkinden iyi değil!"

Laiklik: Kendimizi Kemalizmin laiklik ideolojisinden ayrıştırmamız gerekliği belirtiliyor. Oysa belki de Kemalizm'den devralmakta sakınca görmeyeceğimiz bir konu laiklik. Dinin yaşamın her alanına yasalar düzeyinde yayılmasını önleyecek eldeki hukuki tek araç bu çünkü. En çok kadınların yaşamını tehdit ettiği, kısıtladığı, ikincil toplumsal konumlarını pekiştirdiği ölçüde bu yayılmaya karşı durmak, var olduğu haliyle laiklik kavramına, bir ideoloji olarak dinin eleştirisini ekleyerek laikliği savunmak durumundayız.

İran karşımızda olanca canlılığı ile korkutucu bir örnek olarak durmaya devam ediyor. Şah'a karşı mücadeleyi yürütürken sırtını dine dayayan muhalefet, başta sokaklara kara çarşaf içinde dökülen binlerce kadın olmak üzere, yaptıkları bu ciddi hatanın bedelini Humeyni'nin zindanlarında, Irak cephesinde vb. çok ağır ödediler. Dinsel ideolojinin yayılma ve iktidarı ele geçirme potansiyelinin yeterince değerlendirilememesi, kadınların kara feraceler altında evlere kapandığı, on üçünde oğlan çocuklarının "cihad" için cepheye gönderildiği, Devrim Muhafızlarının içki içiyor diye sorgusuz sualsiz ev basıp adam öldürdüğü bir düzenin kurulmasını sağladı. Toplumsal ve kültürel kazanım olarak elde edilmiş birçok şey yok oldu. Dizginlerinden boşanmış bir imanın maliyeti gerçekten yüksek.

Özgürlükler: *Kaktüs* 2'deki yazımda türban meselesine değinirken, kadınların başlarını örtmelerini savunmayacağımı, istiyorlarsa bu haklarını savunma haklarını destekleyeceğimi, an-

lamlı bulduğum "demokrat" yaklaşımın bu olduğunu belirtmiştim. Bir kadın örtünmek istiyorsa onu zorla soymamak gerek. Ne var ki "herkesin kendi tercihi" kavramının sınırları var. Altı yaşında kız çocukları başları bağlanıp kuran kurslarına gönderildiğinde, "herkesin kendi tercihi" savunmasının arkasına saklanılamaz. Onlar hiçbir şeyi seçmiyorlar çünkü; *zorlanıyorlar*, öğrenciler din dersini seçmeli okuma hakkından yoksun bırakıldılar; artık *Kuran* surelerini öğrenmek *zorundalar*. Özellikle kendi tercihlerini yapacak durumda olmayan çocukların eğitimine ve bu toplumda yaşayanların davranışlarına müdahale ettiği (kısa kollu giydiği için üzerine kezzap atılan kadınlar ve oruç tutmadığı için öldürülen erkekler var bu ülkede), *özgürlükleri* sınırladığı, *özgür tercihi* ortadan kaldırma potansiyeli taşıdığı ölçüde din, karşımızda bir sorundur. Ve evet, bizim özgürlük anlayışımız İslâmcılarınkinden farklıdır.

Eleştiri yazısının bir yerinde bizim "Müslüman bireyin özgürleşme sorununa nasıl baktığını, özgürlükten ne anladığını anlamamızı beklemedikleri" belirtiliyor. Yazarlar yanılıyorlar. Sorun anlamamak değil; anlıyor ve gördüklerimizden —hafif deyimle— hoşlanmıyoruz.

Kendimize rağmen, kendimiz için! Farklı sınıf, ulus, ırk, din grupları vb. içinde yaşayan ve çeşitli ideolojileri benimseyen kadınlar olarak, hepimiz, aslında *kendimize rağmen kendimiz için* bir mücadelenin içindeyiz. Yaşamın her alanında yerleşmiş ve bizim de içselleştirdiğimiz cinsiyetçi değerler, kavramlar, davranışlar var. Hepimiz bunlarla karşılaşmak ve eğer belli bir bilince sahipsek sorgulamak durumundayız. Bu bağlamda, sosyalist-feministler olarak bizim, Müslümanlar olarak da eleştiri yazısını kaleme alan kadınların zaman zaman sınırlarımızı belirleyen ideolojileri zorlayarak, çelişkiler yaşayarak sorgulayacağımız bir cinsiyetçi sistem var. Ve bunun içinde yer aldığımız politik yapılara, bazen de içimize yerleşmiş inançlara *rağmen* yap-

mak durumundayız. İslâmcı kadınlarla ikinci ortak noktamız da bu.

İslâmcı kadınlar bizim girmeyeceğimiz bir alanda, dinin içerden dönüştürülmesi alanında mücadele yürütecekler. Üstelik bu mücadeleyi tam da kadınların ezilmesinin temel çerçevelerinden biri olan İslâma inanarak ve benimseyerek sürdürecekler. Zor bir uğraş bu, çünkü din, egemen ideolojiler içinde en katı, muhalefete en tahammülsüz ve tavizsiz olanıdır.

8 EKİM TOPLANTISININ ARDINDAN YENİDEN KADIN HAREKETİNİN BAĞIMSIZLIĞI ÜZERİNE*

Banu Paker

Kadın hareketinin bağımsızlığı üzerine tartışmalar yeni değil. Türkiye'de 1980 sonrasında feminizmin sesini duyurması ve bağımsız kadın gruplarının ortaya çıkması ile başlayan tartışmalar ve bunun yanı sıra eylemlerin ve örgütlenmelerin de etkisiyle, bu konu, giderek sosyalist çevrelerin de gündemine girdi.

Kadınların kurtuluşunu hedefleyen kadınlar olarak, bizler için kadın politikalarının yürütüleceği bir mücadelenin bağımsız nitelikte olması gerekiyor kuşkusuz. Oldukça geniş sayılabilecek bir çevre için bu konuda ortak anlayışlar söz konusu. Farklılıklar ise, bağımsızlığın kabul edilmesinde değil, içeriğinin doldurulmasında ortaya çıkıyor.

Kaktüs'ün ilk gündemli toplantı konusunun "Kadın Hareketinin Bağımsızlığı" olmasının amacı, çıkış yazımızda ele aldığımız bazı kavramları ve savunduğumuz anlayışları açmak, sizlerden gelen sorular ve öneriler çerçevesinde muğlak kalan yönleri aşmaya yönelik fikir alışverişinde bulunmaktı. Ne kadarını

---

* *Sosyalist Feminist Kaktüs*, sayı 4, Kasım 1988.

başardık bilemiyorum. Ancak şu kadarını söylemek olanaklı; toplantıya gösterdiğiniz ilgi (üstelik büronun sıkışık, rahatsız koşullarına sabırla katlanıp, üç dört saatinizi verdiğiniz gözönünde tutulursa) bu konunun bizler için ne kadar canalıcı olduğunu gösteriyor.

Bağımsız kadın hareketini, onu oluşturan üç temel kavramı ayrı ayrı ele alarak tartışmanın yararlı olacağını düşünüyorum. Bağımsızlık, kadın ve hareket.

Neden bağımsız?

Kadın hareketinin bağımsızlığını iki düzeyde değerlendirmek mümkün; örgütsel ve politik. Kadınların kendi başlarına yürüttükleri, kendi sorunları etrafında oluşan örgütlenmelerden, kadınların kendi gereksinimleri için —bu mücadelenin başka çıkarlar için bir arenaya dönüşmesini redderek— yürüttükleri bir mücadeleden, herhangi bir siyasi eğilimin ya da toplumsal bir grubun kararlarına ve politik gereksinimlerine bağımlı olmayacak bir hareketten söz ediyoruz. Geçmiş deneyimleri gözden geçirdiğimizde bu noktanın yeniden vurgulanması önem kazanıyor.

Bence sorun daha çok kadın hareketinin politik bağımsızlığı konusunda ortaya çıkıyor, örgütsel bağımsızlığa herkes evet diyor, politik bağımsızlık ise tartışmalı.

Bizler kadın mücadelesini ayrı bir *alan* olarak görüyoruz. Hareket derken, erkek egemen toplumun baskısına karşı şu ya da bu düzeyde mücadele etmek için örgütlenen bütün kadınları bu alanın içinde görüyoruz. Bir kez bu noktada anlaşabiliyorsak, bu alanın sınırlarını, her sınıftan kadının kadın olmaktan kaynaklanan sorunları belirliyor demektir.

Kadınların ortak ezilmişliklerinin onları birleştiren bir faktör olduğu ve aynı zamanda, kadınların sınıfsal, ırksal, kültürel vb. düzeylerde bölünmüş olduklarını daha önceki çıkış yazımızda vurgulamıştık. Ancak ortak noktaların varlığı ve kadın sorunu-

nun sınıflararası bir sorun olması, her sınıftan, her kesimden kadının harekete ayrı ağırlıkta katılımını sağlamıyor, örneğin kadın hareketinin en militan üyelerinin büyük burjuvazinin içinden çıkması beklenmiyor, öte yandan bu durum bize, her sınıftan kadının sorunlarının arasında bazılarına daha baştan öncelik tanıma ya da bir sıralama yapma hakkını da vermiyor. Çünkü, demin söz ettiğimiz burjuva kadınların kadınlık sorunlarını —belki her zaman aynı ağırlıkta olmasa da— her kadının yaşadığını düşünüyorum. Bu konuya aşağıda değineceğim.

Bizler *politik* bağımsızlık derken, kadınların gereksinimlerinin belirlediği bir mücadele gündeminden söz ediyoruz. Bu, sosyalist politikanın gündeminden ve önceliklerinden de bağımsızlığı içeriyor. Kendi gündemini oluşturmayan bir hareketin diğer bir hareketle ittifak yapması, bağımlı bir hareket haline gelmesine ve politikalarının da, bağlandığı hareketin politikaları içinde eritilmesine yol açar. Oysa gerçek ittifaklar bağımsız gündemlere sahip hareketler arasında kurulabilir. Dolayısıyla bizce sorun, kadınlar olarak erkeklerin sosyalist politikada söylediklerini, ayrı bir örgütte söylemek değil, örgütsel bağımlılıkların "ayrı" kadın örgütlerinde içselleştirilmiş bir biçimde yaşanması hiç değil.

Bir kez kadın hareketinin mücadele alanının bütünselliği ve bağımsızlığı kabul edildiğinde, her kadın grubunun kendi görüşleriyle bu harekete katılması son derece olağan. Yani kadınlar bu harekete başka kimliklerini, güncelerini, ideolojilerini terkederek gelmeyecekler. Bizim bu alana yaklaşımımız da tarafsız ya da "arı" bir feminizm değil, sosyalist-feminizm olacak.

Neden kadın?

Ezilenlerin, kendilerini ezenlere karşı mücadeleyi, ezenlerle birlikte yürütmeleri mümkün mü? Kadınların, erkeklerce sindirilmek korkusu duymadan, rekabete girme endişesi taşımadan

örgütlenebilecekleri, gelişebilecekleri ve yönetebilecekleri yapılara ihtiyaçları var.

Burada söz konusu olan, her egemenlik ilişkisinde olduğu gibi, yaşananın toplumsal bir ilişki olduğu gerçeği. Biz kadınlar bu konumu, erkeklere bağımlı ve bütün diğer toplumsal gruplardan farklı olarak özgül bir baskı biçimi halinde yaşıyoruz. Dolayısıyla, kendi cinsiyetçi bakış açılarını sorgulayan erkeklerin tek tek "ben ezmiyorum" demeleri önemsiz değildir, ama kapitalizmle bütünleşen ve kökleri binlerce yıla uzanan erkek egemenliğini, böyle üstesinden gelinebilecek bir hesaplaşmaya indirgeyemeyiz. Hiç kuşkusuz, geçmişte dünyadaki çeşitli feminist hareketlerin deneyimlerinden de görülebileceği gibi, bazı örgütlenmeler (Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Ulusal Kadınlar Örgütü ya da İngiltere'deki Kürtaj Kampanyası) erkeklere de açık olarak yürütülmüştür. Sosyalist harekete ve muhalif hareketlerin yürüttükleri mücadelelere destek vermek, ittifak yapmak söz konusu olabilir. Ama bütün bunların olabilmesi için bile kadınların bağımlı konumlarına, önce kendi örgütleri aracılığıyla başkaldırmaları gerekmektedir.

Neden hareket?

Kadın hareketinin çeşitli örgütlenme biçimlerine girmeden önce, bu konuda yanlış önermelere dönüşebilecek hatalı bir yaklaşımdan söz etmek istiyorum. Hareket denilince, örgüt ve (nedense!) *tek* bir örgütlenme modeli düşünülüyor. Bağımsız kadın hareketi çeşitli ve farklı parçalardan oluşan bir toplam. Bu hareketin tek bir örgütten ibaret görülememesi ise bizim *niyetlerimizin* ötesinde, *kadınların* nesnel durumlarına uygun düşmemesinden kaynaklanıyor. Çıkış yazımızda da belirttiğimiz gibi, kadınlar kendilerini birleştiren ortak kadınlık sorunlarının yanısıra, sınıfsal, kültürel, politik vb. düzeylerde farklılıklar yaşıyorlar. Kadın politikaları ve örgütlenme biçimlerinin çeşitliliği, tam da kadınların birlik-çeşitlilik durumunda ortaya çıkan nesnel

konumlarına ve konumlardan kaynaklanan ihtiyaçlara cevap vermek için çok parçalı, çok sesli olmak zorunda. Hiç kuşkusuz farklı görüşlere sahip kadınlar ve kadın grupları, dernekleri sözünü ettiğimiz anlamda *bağımsız* örgütlenmelerdir ve bu hareketin parçası olacaklardır, örnek olarak, işyerlerinde örgütlenen gruplar, mahalle grupları, bilinç yükseltme grupları, lezbiyen gruplar, belirli talepler etrafında oluşan eylem birlikleri vb. sayılabilir. Yukarıda örneklerini verdiğim biçimler, kadın hareketinin genel kadınlık sorunları çerçevesinde verilecek propagandif mücadelelerde (dergiler, kampanyalar) ya da kısmi yani özgül olan ve sınıfsal sorunlarla iç içe girmiş sorunlar için verilecek mücadelelerde tercih edilebilir.

Gündemli toplantıya dönersek, tartışmalara katılan bir kadın (Tülin), kadın hareketinin önünde bir problem olarak duran önemli bir noktaya dikkati çekmişti: Kadın hareketinin omurgasının yokluğu. Geçmiş feminist hareketlerin deneylerinden de görülebileceği gibi, kadın hareketinin sürekliliğini, canlılığını sağlamak kolay olmuyor. Örneğin kampanyalar türünden, tek bir konuyu gündeme getiren, geniş kadın kesimlerini kucaklayabildiği sürece etkisini sürdürebilen örgütlenmeler tanım gereği geçici yapılarlardır. İşlevlerini yerine getirdiklerinde bitiyor ya da sönümlenebiliyorlar. Yeni bir kampanya yeniden gündeme gelene kadar... Oysa sürekliliği sağlayacak yapılar dernek, dergi vb. örgütlenmeleri kapsamakla birlikte, bunlarla sınırlı değildir. Bu konuya ileride girmek üzere, tartışmalarda ortaya çıkan iki noktaya değinmek istiyorum; demokratik kitle örgütleri ve merkezi bir örgütlenme anlayışı.

Demokratik kitle örgütleri tanım gereği, demokratik ve hedefledikleri kitleyi kucaklamayı amaçlayan örgütler. Bunun yanı sıra kitlenin, kısmi, özgül sorunları için mücadele ederler, örnek olarak öğrenci örgütlenmeleri ve mesleki temelde örgütlenen yapılar verilebilir. Öğrenci örgütlerinde temel alınan öğrencilik konumudur. Bu konum geçicidir, öğrencilerin sınıfsal, kül-

türel, ırksal düzeylerde yansıyan farklılıkları bu örgütlenmelere temel alınmaz. Mesleki örgütlerde de durum benzerdir. Dolayısıyla kitle örgütleri yine tanım gereği bütün öğrencileri ya da aynı meslek dalında çalışanları kapsamak durumundadır. En azından bunu hedeflerler. Kadın örgütlenmeleriyle bu tür örgütlenmeler arasında bir paralellik kurmak olanaklı değil. Aksine, kadınların heterojen konumları, onları tek bir örgüt çatısı altında birleştirme girişimlerine cevap vermez. Kadınlık konumu, öğrencilik gibi belirli zaman dilimleriyle tanımlanabilecek, geçici bir konumdan çok, çeşitli biçimler alsa da doğduğumuz günden ölene kadar devam eder. Tek bir program (bu program ne kadar kapsamlı olursa olsun) bütün kadınlara seslenemez. Ev kadınlarından, öğrenci kadınlara, burjuva kadınlardan, küçük burjuva kadınlara, dul kadından çocuklu kadına, beyaz kadından siyah kadına kadar, bütün bu kadınları sadece kadın olmalarını temel alan bir yaklaşımdan yola çıkarak, tek bir örgütsel çatı altında bir araya getirmek mümkün müdür?

Yine tartışmalara dönelim. Sık sık söz edilen burjuva kadınların sorunları bizim de sorunumuzdur. "Hepimiz kızkardeş" olduğumuz için değil, bizlerin kurtuluşu, onlar kurtulmadığı sürece gerçekleşemeyeceği için. Onlar örneğin dayak yemek, yemek pişirmek, çocuklarına bakmak durumunda kaldıkları sürece biz de kurtulmayı hayal etmeyelim. Burjuva kadınların yaşam alanlarının diğer kadınlardan farklı olduğu, egemen ideolojiyi bilinçli bir şekilde savundukları, çıkarlarının farkında oldukları doğrudur. Sokaklara kolayca dökülmeyecekleri de... Biz, burjuva kadının sorunları için de yürümek zorunda kalacağız.

Kurtuluşumuz için gerekli gördüğümüz bir hareket içinde bazı kadınlar öncelikli bir yeri olduğunu ve şimdiden yine bazı kadınlara önderlik atfetmenin hatalı bir yaklaşım olduğunu düşünüyoruz. Bir hareketten söz ediyoruz; kadın hareketi, iktidarı hedefleyen bir parti örgütlenmesi değildir. Örneğin tartışmada

işçi, emekçi kadınların bu mücadelede önderlik edeceği, etmesi gerektiği önerildi. Bizce de işçi, emekçi kadınların mücadeleye katılması son derece anlamlıdır. Onların sorunları, bütün kadınları kapsasın yada kapsamasın, önemlidir. Ancak bu kadınlar günün birinde bağımsız kadın hareketinin önemli bir birleşimini oluşturduklarında, bu konumlarından ötürü daha radikal olacaklarını *bugünden* söylemek mümkün değildir. Hareket işçi kadınların mücadelesinden ibaret olmadığı gibi, belli bir konjonktürde hareketin başını çekenlerin işçi kadınlar olması (böyle dönemler olabilir) başka konjonktürlerde hareket içinde etkin olan diğer kadın gruplarının (küçük burjuva kadınlar) mücadelesinin geçersiz olduğu sonucunu doğurmaz. Statik bir önderlik kavramı, statik bir öncü anlayışı olamaz. Biz *a priori* olarak bazı kadınlara öncülük rolü atfedemeyiz. Ettiğimiz takdirde, böyle bir bakış açısıyla, öncülüğün işçi kadınlarda olmadığı hareketlere girmemeye yada orta sınıf kadınların öncülük ettiği her mücadeleyi "reformist" olarak küçümsemeye varabiliriz.

Kadın gruplar ya da örgütleri kendilerine öncelikli olarak işçi kadınlara yönelik çalışmaları hedef seçebilirler. Ağırlıklı olarak kendi programları doğrultusunda görüşlerini yaymaları ve bu doğrultuda taraftar kazanmaya çalışmaları da son derece doğaldır. Ancak kadın hareketinin bütününün liderliğini buna bağlamak niye? Dolayısıyla "tek bir çatı altında hem de merkezi bir anlayışla bütün kadınları kucaklayabiliriz" yanılsamasını yaşamak yerine, çeşitli kadın alanlarında yürütülecek çalışmaların, örgütlenmelerin birlikte iş yapmasını hedefleyen gerçekçi bir çözüme varabiliriz. Merkezi bir örgütlenme anlayışına dönersek, yine tanım gereği, demokratik kitle örgütleri iç işleyiş açısından demokratik olmak durumundadır. Tek bir çizginin egemenliğinin savunulması ya da çeşitli görüşlerin koalisyonlar biçiminde yönetimde yer alması halinde, bu tür örgütlerde taban ile yönetim arasında bir farklılaşmaya gidileceği açıktır. Azınlıkta kalan ya da yönetimde temsil edilemeyen ka-

dınların hakları da bu arada güme gider. Tek bir merkez yerine, çeşitli ve farklı çalışmaların federatif bir yapı içinde kendilerini ifade etmeleri daha mümkün olabilir.

Demokratik talepler, kadın hareketinin niteliği açısından tartışılan bir konu olarak son derece önemli. Ancak bu konuda da muğlaklıklar var.

Feminist hareketin de bir parçası olduğu bağımsız kadın hareketini, sadece demokratik hakların elde edileceği, bir takım mevzilerin kazanılacağı bir hareketle sınırlı görmek, bu hareketi sistem içi bir konuma yerleştirmek olur. Oysa biz, yeniden söylemekte yarar var, kadın kurtuluş hareketinden söz ediyoruz. Dolayısıyla demokratikliği aşan bir mücadeleyi öngörmeliyiz. Feminist olmanın gerekliliği, mücadeleyi sistem içi taleplerle sınırlı görmemek, bunlarla yetinmemek, bunları zorlayan kurumlar, toplumsal dinamikler yaratmayı amaçlamaktır. Bizce sorun kapitalizme en çok kim karşıdır yarışmasına girmek değil, ayrı bir mücadele alanı yaratmaktır. Sosyalist feminist kadınlar olarak hiç kuşkusuz bu mücadeleyi yürütürken sosyalistlerle dirsek teması içinde olacağız, önemli olan gündemimizi, önceliklerimizi, politikalarımızı kendi ölçütlerimizle belirlememiz.

8 EKİM *KAKTÜS* DERGİSİ TOPLANTISINA İLİŞKİN BİR MEKTUP: KIRMIZI ÇİÇEK AÇMIŞ KAKTÜSLÜ KOMŞULAR*

Stella Ovadia

Kadın hareketinin "bağımsızlığı" konulu tartışmanın ardından benim için açık olmayan bazı noktaları açmak ihtiyacı duyuyorum.

İdeolojik bağımsızlık olmadan örgütsel bağımsızlık nasıl temellendirilecek? İdeolojik bağımsızlığa "sosyalist" olduğunuz için gereksinmediğinizi söylediniz. Örgütsel bağımsızlığa gereksinim neden? Kadın kadına olmak, daha rahat olmak türünden nedenlerden mi? İdeolojik bağımsızlık olmadan, yani bütün kadınların ezilmesinin teorisi yapılmadan kadınların "kurtuluş" hareketinden nasıl söz edebileceğiz? Bağımsızlıktan söz etmek gereği nereden kaynaklanıyor? Başka ya da öncelikli bağlanmalardan mı? Bağımsızlık sözcüğü sanki o bağlamları örtmek için kullanılıyor, ya da onlara göndermе yapıyor. Bağlanmanın ayıbı nerede? Bağlanılan yerin niteliğinde mi? Bağımsız sözcüğü tepkisel gibime geliyor. Her şeyi —her kurtuluşu— tekeline al-

---

* *Sosyalist Feminist Kaktüs*, sayı 4, Kasım 1988.

mak isteyen bir yaklaşıma tepkiyle uydurulmuş gibi. Ne diyorsunuz? İdeolojik bağımsızlık söz konusu olmadığına göre, *özerklik* kavramı daha iyi karşılamıyor mu "örgütsel bağımsızlığı". Bizim örneğimizde bağımsız olması beklenen birimler hangileri? Kampanya mı (kampanya kim ve nerede)? Kampanyaya katılan gruplar mı? Katılan grupların çeşitli akrabalık ilişkileri neden bu denli rahatsız edici? Bu rahatsızlığın nedeni ideolojik bağımlılıkları değil mi? Herkes kendini ideolojik olarak tanımlayacağına kadınlar için neler yapmak istediği hakkında kafa yorsa, acaba daha yapıcı olmaz mı? Var olmak için farkları bilmek gerekli tabii, bir de ne için var olduğumuzu bilsek...

Kısaca tartışmanın kendini meşrulaştırma —icazet alma— kaygılarından arındırılıp, kadınlar için, kurtuluşumuz için işe nereden başlamalıya kaydırılmasını öneriyorum. Aksi takdirde, ideolojik saflık adına yapılanlar Gülnur'un deyimiyle "lâfız"dan ileri gidemeyecek.

Eğer kurtuluş düzen değişikliği ile olacaksa, düzen değişikliği için çalışmaya çağıran sosyalistlere katılalım. Yok şimdiden yapılabilecekler varsa, bunların bir sıralamasına geçsek diyorum. Bu özellikle pragmatik biri olmamdan kaynaklanmıyor. Sizinle bir şeyler yapmaya devam etmenin tek yolu gibi geliyor bana. Çünkü bence, kadınların kurtuluşunun ideolojisi olarak feminizm, çeşitli katmanlardan kadınların ideolojisi olabilir; o kadınların katmanlarından gelen dünya görüşleri feminizmlerine farklı renkler ve bağlantılar verir. Bizi bir arada tutan ise ortak yanımız, ezilen cinse ait olmamız ve cinsin kurtuluşu için çalışmak istememizdir. Arada ya da yanında dünyayı da kurtarsak ben de çok sevinirim. Yani benim için SHP Kadın Komisyonu'ndan feministler, sosyalist feministler, liberal feministler, kemalist feministlerle çalışmanın bir sakıncası yok. Kadınların kurtuluşu için çalışıldığı açık olduktan sonra. Ve bütün bu bağımlı grupların feministleşmesinin kadınların kurtuluşuna bir şeyler katacağını düşünüyorum.

Belki sizin için en önemlisi kendinizi tanımlamak, kabul ettirmek vb. Ancak en yakınlarınızla aranızdaki sınırı çekmekten karşınızdakini tanımlamayı unutuyorsunuz. O toplantı ve daha önce söylediklerinizden karşımızdakinin bizi ezen ve denetleyen gücün ideoloji olduğunu anladım ve çok şaşırdım. Türkiye'de bugün kadınların %82'si doğrudan ailenin ve kocanın denetimi altında. Emeği, ürünü yalnızca bir koca ya da babanın tasarrufunda. İdeoloji bu tasarruf hakkının adı mı sizce? Bu ideolojinin somut çıkar düzeyinde karşılığı nedir? Cinsiyetçilik mi, cinsiyetçi kapitalizm mi? Bütün bunları açmanız gerek ve açmak için önerdiğiniz çalışma ve araştırma gruplarını kadınların geçim biçimlerine kaydırmanızı öneriyorum. Kadınların nasıl geçindikleriyle ilgili soruların yanıtlarını biliyor gibi davranıyorsunuz, ki bu bana kolaycılık gibi geliyor.

En önemlisi, Avrupa'da on beş yıl önceki kavgaları olduğu gibi buraya aktarıyorsunuz. Bu beni çok üzüyor. Hiç ders alamayacak mıyız? Oradaki hareketin nasıl, nerede tıkandığına bakmayacak mıyız? Daha yaratıcı, araştırıcı, cüretli olamaz mıyız?

Soru listesine şunu da katalım. Patriyarka nedir? Türkiye'de patriyarka hiç mi yok da, telaffuz bile edilmedi o gün? O da mı ideoloji yoksa?

Bunun sonu yok... Mektubumu yayınlarsanız sevinirim. Yanıtlarsanız daha da sevinirim.

Kolay gelsin.

[Not: Bu soruların yanıtları kısmen Banu'nun yazısında, kısmen daha önceki yazılarımızda var. Gelecek sayımızda daha ayrıntılı bir yanıt vereceğiz. **SF KAKTÜS**]

STELLA'NIN MEKTUBUNA CEVAP*

Gülnur Savran

Sevgili Steila,

Seninle bundan üç-dört yıl önce de yazışırdık. Ama o zaman özel mektuplarda tartışırdık. Tartışmayı dergi sayfalarında sürdürebiliyor olmak beni çok sevindirdi. O zaman sen peşpeşe bir takım sorular sıralardın; ben de nefes nefese senin sorularını yanıtlamaya çalışırdım. Bugün de böyle bir sorular seli var karşında. Gerçi sen mektubunun diziliş biçiminden şikâyetçisin ama bence çok bir şey değişmiyor: alt alta da dizilse yan yana da, yine de bir sel. Bu yüzden içlerinden bazılarını seçip, onları yanıtlamaya çalışacağım.

Aslında, mektubun bütünü "bağımsızlık" sözcüğüne duyduğun tepkiden kaynaklanıyor galiba. "Bir hareketin kendine 'bağımsız' deme gereğini duyması, tam da bağımlı olduğunun teslimidir" diye düşünüyorsun yanlış anlamadıysam. Ama boşlukta yaşamıyoruz; bir tarihimiz ve o tarihimizde "bağımlı" kadın örgütlenmelerimiz var. Bu bağımlılığın reddinde bir kompleksin ifadesini aramak, bana psikanalitik bir yaklaşımı ait olmadığı bir alana, politikaya taşımak gibi geliyor. Ama bu soruna daha sonra, "icazet alma" peşinde olup olmadığımızla ilgili

---

* *Sosyalist Feminist Kaktüs*, sayı 5, Ocak 1989.

olarak geleceğim. İlkin "ideolojik bağımsızlık" konusunda söylediklerine (sen aslında soruyorsun, söylüyorsun) değinmek istiyorum. Yanlış hatırlamıyorsam, 8 Ekim *Kaktüs* toplantısında bu ifadeyi ben kullanmış ve "ideolojik bağımsızlık diye bir iddiamız yok" demiştim. "İddia" sözcüğü rastgele seçilmiş bir sözcük değildi: Feminizm içinde, sadece ve sadece feminist ideolojiyi benimsediklerini söyleyenler genellikle bir iddiada bulunuyorlar bence, ve genellikle de gerçeği tam olarak yansıtmayan bir iddiada. Farklı feministlerin devlet karşısındaki tavırlarını alalım. Kimileri devlete girmenin ve onu içeriden "etkileme"nin önemini vurgularken, kimileri de devletten hiçbir talepte bulunulmamasını savunuyorsa, sence bu *yalnızca* onların feminist tahlillerinin farklılığından mı kaynaklanıyor? Yoksa bir bölümünün, örneğin eşitlikçi-parlamentarist bir ideolojiyi, diğerlerinin ise liberter ya da anarşist bir ideolojiyi benimsemiş olmalarından mı? *Kaktüs*'ün ilk sayısında da, başka bağlamlardaki tartışmalarda da, "arı" bir feminizm beklentisinin gerçekçi olmadığını, toplumun bütününün örgütlenmesine ilişkin bir projesi olmayan feminizmin başka ideolojilerle eklemlenmesinin neredeyse kaçınılmaz olduğunu söylerken bunu dile getiriyorduk. Kendimize sosyalist feminist dediğimiz anda da dile getirmiştik bunu zaten. 8 Ekim'de bu açıdan yeni bir şey söylemedik.

Peki, o zaman, "örgütsel bağımsızlık nasıl temellendirilecek?" 8 Ekim'de birçok şey söylendi; bunların bir bölümünü atlamış olman çok doğal da, senin için bu kadar kritik olan bir sorunun yanıtını oluşturabilecek bir noktayı, hiç sözünü etmeyecek kadar atlamış olmana şaşırdım. (Hadi izin ver ben de biraz psikanalistlik oynayayım: Sakın bir "*lapsus*" olmasın bu?) Örgütsel bağımsızlığın kendi başına çok bir şey ifade etmediğini söyledikten sonra, yine yanlış hatırlamıyorsam, "asıl belirleyici olan *politik* bağımsızlıktır" demiştim. Bundan ne anladığımızı Banu *Kaktüs*'ün 4. sayısındaki yazısında uzun uzun anlatıyor. Kısaca şöyle bir şey kastediyoruz: Kadınların kurtuluş mücade-

lesi, sınırları her sınıftan kadının, kadın olmaktan kaynaklanan özgül ezilme biçimleriyle belirlenmiş, başlıbaşına bir alan. Kadın hareketinin bağımsızlığının güvencesi de, mücadele gündemini ve önceliklerini *bu alan içinde* belirlemesinde yatıyor. Banu'nun yazısından bir alıntıyla bağlayayım:

> Bir kez kadın hareketinin mücadele alanının bütünselliği ve bağımsızlığı kabul edildiğinde... kadınlar bu harekete başka kimliklerini... ideolojilerini terkederek gelmeyecekler. Bizim bu alana yaklaşımımız da tarafsız ya da "arı" bir feminizm değil, sosyalist feminizm olacak. (*Kaktüs* 4, s. 33.)

"İdeolojik bağımsızlığımızı" ilan etmediğimize, sosyalizmimiz ile feminizmimiz arasında bir sentez oluşturmaya çalıştığımıza göre, demek ki hepten bağımlıyız; o zaman da birilerinden "icazet alma kaygıları"yla davranıyoruz. Bu yüzden de "ne için var olduğumuzu" bilmeden, kendimizi "ideolojik olarak tanımlamaya" uğraşıp duruyoruz. Çok fazla çarpıtmadığımı düşündüğüm bu usyürütmende sahte bir ikilem var bence: "kendini meşrulaştırma" ile "kadınlar için neler yapmak istediği hakkında kafa yorma" arasında kurduğun bir ikilem. Bir de sahte özdeşlik: "kendini meşrulaştırma" ile "icazet alma" arasında kurduğun özdeşlik. Bir yandan kadınlar için neler yapmak istediğin konusunda kafa yorarken, bir yandan da ideolojik tartışma yapmak, bu arada da kadınların kurtuluşu hareketine katılmasını gerekli gördüğün insanların gözünde kendini meşrulaştırmaya çalışmanın (tabii ki zaman, yetenek ve enerji sınırlarının elverdiği ölçüde) pek bir ayıbını göremiyorum ben. Kendini politik mücadele içinde görenlerin, başkalarını ikna etmeye, onların gözünde meşruiyet kazanmaya çaba göstermeleri bana çok da doğal gibi geliyor. Evet, biz kendi dışımızdaki sosyalist kadınları kadın kurtuluşu hareketine katılmaya ikna etmek istiyoruz, çünkü onların bu harekette yer almalarının kadınların kurtuluşu mücadelesi için gerekli olduğuna inanıyoruz. Özel yaşamında, komşularının ne düşündüğünü umursamadan, bildi-

ğini okuyan bir feminist kadın yüreklilik ediyordur. Ama kadın hareketinde "komşularımız"a böyle bir umursamazlıkla davranmanın adı bence tepedenlik, seçkincilik olur. Sen bize böyle davranmadın; biz de başkalarına öyle davranmayacağız. Her ikna etme çabasına bir "icazet alma kaygısı" yaftasını yapıştırmak olanaklı. Ama bu yüzden bir komplekse kapılıp, bundan kaçınmak niyetinde değiliz. Kırmızı çiçeğimiz bizi biryerlere bağlayan zincirlerin üzerindeki süs değil; *Kaktüs* kırmızı çiçeğini bir yük gibi taşımıyor.

Beni en çok şaşırtan (itiraf etmeliyim, en çok da kızdıran) eleştirin, seni de şaşırttığını söylediğin şey oldu. "O toplantı ve daha önce söylediklerinizden karşımızdakinin, bizi ezen ve denetleyen gücün ideoloji olduğunu anladım ve çok şaşırdım" diyorsun. Daha önce söylediklerimize bakıyorum: *Kaktüs*'ün ilk üç sayısının her birinde, erkek egemenliğinin salt bir ideoloji *olmadığına* tersine kapitalizmin (ve tabii kapitalizm-öncesi toplumların) en temel toplumsal ilişkilerinde kök salmış olduğuna ilişkin en az bir cümle var. Uzatmamak için sadece yerlerini belirtmekle yetineceğim: "Biz Sosyalist Feministiz", *Kaktüs* 1 (s. 16), "Sığlık ve Kolay Cevaplar", *Kaktüs* 2 (s. 22-26), "Sorgulamaya Doğru İlk Adımlar", *Kaktüs* 3 (s. 14-15). O zaman, bu kanıya, daha önce *söylemediklerimizden* hareket ederek varmış olmalısın. "Ne demedik?" diye düşününce bulduğumu sanıyorum: "Erkek egemenliği erkeklerin kadınları *sömürmesinden* kaynaklanır" demedik. Çok bilerek, özellikle demedik. Hele senin *haklı olarak* gerekli gördüğün bir şeyi yapmaya, yani "*bütün* (abç) kadınların ezilmesinin teorisinin yapılması"na, kendi sınırlı boyutlarımızda katkıda bulunmaya çalışırken hiç demedik bunu. Çünkü tam da bütün kadınların *ortak* ezilmişliği söz konusu olduğunda, bunun bir sömürü ilişkisi olmadığını düşünüyoruz. Küçük ve orta büyüklükte toprak sahibi köylülerin ve esnafın kanlarıyla (yani üretim birimi olma özelliğini koruyan ailelerdeki kadınlarla), ev dışında ücret karşılığı çalışan evli kadınların ve sadece

evkadını olan evli kadınların ev içi emeklerinin aynı şeymiş gibi ele alınması bizce kuramsal olarak olanaksız. Dolayısıyla, ortak ezilmişliğin tek bir sömürü kavramıyla açıklanması da olanaksız. Ama her durumda, kadının ezilmişliğinin temelini, toplumsal üretimdeki yeriyle yeniden-üretimdeki yeri *birlikte* oluşturuyor. Demek ki, bu temel sömürü değil ama üretiminden kopuk değil. Kısacası sömürü olmasa da maddi bir temel; salt ideoloji değil. Ve her durumda erkekler bundan maddi bir çıkar sağlıyor.

Belki sana garip gelecek ama, tam da erkek egemenliğinin ideolojik bir kalıntı olmadığını düşündüğümüz içindir ki, "patriyarka" ya da "ataerkil düzen" gibi terimleri kullanmamayı tercih ediyoruz. Bunların her kullanım biçimine kuramsal-ideolojik olarak kesinkes karşı olduğumuzdan değil; *yananlamları* bakımından, bu terimler kapitalizm-öncesi bir üretim tarzının ideolojik kalıntılarını çağrıştırdıkları için sakıncalı geliyor bize. Bu biçimde kullanılmayıp, aile içi bir üretim ilişkisini ifade ettiğinde ise "patriyarka" kavramını, demin değindiğim kuramsal-ideolojik nedenlerle benimsemiyoruz. Bir de, daha genel bir erkek egemenliği anlamında kullanılıyor "patriyarka" terimi. O zaman da bu kadar karışıklığa yol açan bir terime başvurmak neden?

Bazı noktaları çok kısa geçtim; senin mektubundaki bazı sorulara ise hiç değinmedim. Ayrıca, eskiden son bir-iki paragrafı özel dertlerimize ayırırdık. Bu mektupta onlar da yok.

Sevgiler.

İKİNCİ DALGA FEMİNİZM:
KADIN KURULTAYI (1989)

AYŞE'NİN KURULTAYDA VERDİĞİ TEBLİĞ: kadın kurtuluşunun ekonomi politiği üzerine*

kadın kurtuluşunun ekonomi politiğinden söz etmek ilk bakışta birçok kişiye tuhaf geliyor, çünkü bu sözün, yani ekonomi politiğin kadınlara ilişkin olarak yapılması alışılmış bir şey değil. ekonomi politik sözüne ve yatırım sahiplerine akıl veren ekonomi gazetelerin başlıklarında ya da işçi sınıfıyla ilgili metinlerde rastlanır. bu iki kullanımda da taraflar bellidir; sermaye ve emek. iki taraf da ekonomi politik sayesinde dünyayı kendisi ve çıkarları açısından açıklamaya çalışır. biz kadınlar, yüzyıllardır, toplumun, ailenin, devletin yasalarıyla mülksüz bırakıldık, bu konuda bazı şeylerin değişmeye başladığı günümüzde bile mülk sahibi olabilenlerimizin sayısı bütün bir toplumda parmakla gösterilebilecek kadar az. bu yüzden bizim sermayeyle bir alıp vereceğimiz olamaz, ama, bugüne kadar emeğin ekonomi politikasını yapanlara söyleyeceğimiz çok söz olacaktır, çünkü onlar yüzyılı aşkındır, emeğin kurtuluşu için kullandıkları maddeci bakışı bir kez olsun eve, bizim yani kadınların boğaz tokluğuna çalıştığımız o hapishaneye çevirmediler. biz türkiyeli devrimci feministler, yirmi yıldır dünyadaki bazı kızkar-

* *Feminist*, sayı 6, Ağustos 1989.

deşlerimizin yaptığı şeyi yapmaya, yani kadınların kurtuluşunun ekonomi politiğini oluşturmaya ve kâh sevilip, kâh dövüldüğümüz evlerimize ve oradan da işyerlerine, sokaklara dünyaya maddeci bir gözle bakmaya çalışacağız. bir an için ihmal edilmişliğimize karşı duyduğumuz öfkeyi, ezilmişliğimiz karşısındaki çaresizliğe duyduğumuz acımayı bir kenara bırakalım, çünkü kurtuluşumuz başkalarına bel bağlamaya ya da onlarla hesaplaşmaya değil, kendi kurtuluş hareketimizi yaratmamıza bağlıdır. öncelikle biraz maddecilikten ne anladığımdan söz etmek istiyorum, çünkü bana pekala mümkün görünen şey, yani maddeci bir feminizm, çoğunuz için ihtimal ki oldukça yabancı bir kavramdır. maddecilik baskı altında olan bütün toplumsal gruplar için kendi durumlarının tahlilinde kullanabilecekleri mümkün olan tek araç. bunun iki ana nedeni var; birincisi maddeciliğin, bir tarih kuramı olarak, dünyaya toplumsal gruplar arası egemenlik ilişkileri açısından bakması; ki ben bunu toplumsal düzeyde iktidarın tahlili olarak yorumluyorum, ikincisi ise hayatın üretimini ve yeniden-üretimini, yani insanların biyolojik üretimini ve bunu düzenleyen ilişkileri tarih boyunca bütün toplumların örgütlenmesinin temeli olarak görmesi. bizim yapacağımız, bugüne kadar esas olarak kapitalist üretim tarzını ve öncesindeki üretim ilişkilerini tahlil etmekle kullanılan bu aracı kendi sömürülmemizi açık etme; açıklamak için kullanmak olacak.

bugün dünyada üretim başlıca iki alanda yapılmaktadır. bu iki alan bütün hayatımızı bölen bir ayrıma yani özel ve kamusal ayrımına tekabül eder. sokak, işyeri, fabrika, büro, ordu, devlet kamusal alanken; ev, aile, eviçi, evin önündeki tarla, cinsellik, yatak odası, yemek odası, mutfak, özel alandır; oysa lokanta kamusal alandır. kamusal alanda esas olarak endüstriyel üretim yapılır. burada kapitalist üretim ilişkileri hakimdir. sermaye sahipleri sahibi oldukları üretim araçlarında emeklerini ücret karşılığında satın aldıkları işçileri, emekçileri çalıştırırlar. sermaye

sahipleri esas olarak erkektirler. örneğin türkiye'de 330 bin erkek işverene karşılık 5 bin kadın işveren vardır. bu kadınların çoğu da ufak, önemsiz işletmelerin sahibidirler. nitekim tüsiad'ın tek kadın üyesi, büyük işverenlerin, tekelcilerin yeralabildiği bu kuruluşa yeni katılmıştır. kadınlar, kamusal alanda çalışan olarak yer almaya kalktıklarında belli işkollarına, belli işlere mahkûm edilirler. bunlar genelde statüsüz işlerdir ve kadınları bu işlere, eğitimde erkek kardeşlerine öncelik tanıyan babalarından, çocuklu, hamile kadınları işten atan patronlarına, çalışmaları için kocalarından izin almalarını şart koşan devlete kadar bir dizi erkek mahkûm eder. kadınlar genellikle aynı işi yaptıkları erkeklere oranla daha düşük ücret alırlar ama yine de bütün bunlara rağmen kamusal alanda, emeğini ücret karşılığında patrona satarak sömürülmek kadınlar için büyük ayrıcalıktır. çünkü 50 küsur milyonluk nüfusun yarısının kadın olduğu türkiye'de evin dışında çalışan kadınların sayısı beş milyonu bile bulmamaktadır ve esas önemlisi bunlardan %79'u ücretsiz olarak tarımda çalışmaktadırlar, yani emeğinin karşılığı ücret almak 20 milyona yakın yetişkin kadın nüfusun yalnızca bir milyon kadarının temin edebildiği bir lüks. bu lüksü paylaşan kadınların önemli bir bölümü dışarıda-kazandıkları ücreti aile içinde, hani şu reislerinin erkek olduğu aile içinde, o ailenin ihtiyaçları ki bunları saptayacak olan reistir ve yine onun direktifleri doğrultusunda harcarlar. yani kadınların kamusal alanda yarattıkları değerin sermaye tarafından el konulmayan bölümüne genellikle aile içinde erkekler tarafından el konulur. ama yine de biraz önce söylediğim şey geçerliliğini koruyor. kamusal alanda çalışabilme bu alanda sömürülebilmek kadınlar için bir lükstür. bunun nedenlerini özel alana bir göz attığımızda görmek mümkün. özel alan bir üretim birimi olarak kapitalizmle birlikte ortaya çıkan kamusal alana göre daha eskidir, çünkü bugün endüstriyel olarak üretilen malların önemli bir bölümü kapitalizm öncesi özel alanda üretilirdi. nitekim, türkiye gibi

prekapitalist ilişkilerin hâlâ bulunduğu bir ülkede,yalnızca tarım değil fakat yer yer tekstil, gıda vb. "hafif" üretim kolları da özel alanda varlığını sürdürür. işte özel alan kadınların esas çalışma ve dolayısıyla sömürülme alanlarıdır. özel ajanda eviçi üretim tarzı hakimdir. burada, ilişkiler erkek egemenliğinin yaşlıların, gençlere, ebeveynlerin çocuklara egemen olması gibi farklı kimi iktidar ilişkileriyle bütünleşmesiyle —ki biz bu sisteme patriyarka adını veriyoruz— düzenlenir. patriyarkal ailede, kadınların yarattığı bütün değişim ve tüketim değerlerine — bu tüketim değerleri kavramını biraz sonra dönmek üzere kullanıyorum— erkekler tarafından el konulur ve eviçinde ücretsiz olarak çalıştırılıp kadın da patriyarkal ailenin reisi olan erkeğin insafına göre boğaz tokluğuna çalışır ve yaşar. boşanma vb. herhangi bir sebeple aileden ayrılması halinde geçmiş çalışmalarına karşılık hiçbir güvencesi yoktur. kapitalizmle, endüstriyel üretimle birlikte ortaya çıkan büyük aileden çekirdek aileye geçişte bir yandan kadınların sırtındaki yük hafiflemiş, diğer yandansa patriyarkal ailenin reisinin egemenliği altındaki kadın sayısı azalmış üstelik de kadınlar için aile dışında geçimlerini sağlayabilecekleri bir alan yani demin sözünü ettiğimiz patronun sömürüsü altında hiç olmazsa ücret alma olanağı doğmuştur. ama patriyarka, kadınların geçimlerini, cinselliklerini, barınıp yaşayabilmelerini, devlet, yasalar, gelenekler, aşk vb. başka kurumlarıyla aile içine mahkûm eder. oysa kapitalizm, ucuz, uysal ve becerikli işgücü olan kadınları kamusal alanda çalışmaya çekmeye uğraşmaktadır. bu noktada , patriyarka ile kapitalizm arasında bir çelişki olduğunu düşünüyorum. biraz önce kapitalizme ve buna bağlı olarak çekirdek aileye geçişle birlikte kadınların sırtlarındaki yükün azaldığından söz etmiştim. bunun sebebi endüstriyel üretimin çeşitli üretim kollarını evin dışına çıkarmasıdır. böylece eskiden her şey özel alanda üretilirken artık git gide daha az iş evde yapılır oldu. nitekim çekirdek aileye geçilmesinin nedeni de artık ev git gide daha az insana gerek ol-

masıdır. tarihin, endüstrinin, kapitalizmin bu aşamasında evde yapılan işlerin azalması özel alanda, eviçinde değişim değeri üretilmediği ve bu yüzden kadınların üretim yapmadığı, olsa olsa kocalarının emek gücünün yeniden-üretimini gerçekleştirdiği yolunda bir iddiaya temel edilmektedir. oysa dün ve bugün evde yapılan ve kadınların ücret bile almaksızın emek güçlerini harcadıkları işlerin hepsi kapitalizmin yatırım alanlarıdır. çünkü hepimizin bildiği gibi kâr dürtüsüyle hareket eden kapitalist her işe her alana yatırım yapar ve yapmıştır da. bugün evde yapılan hiçbir iş yoktur ki evin dışında endüstriyel üretimin dolayısıyla sermayenin konusu, alanı olmasın. dolayısıyla evin dışında değişim değeri olan bir şeyin evde ücret alınmaksızın üretilmesinin anlamı yaratılan değere değişim için pazara çıkma fırsatı bulamadan el konulmasıdır. daha önce kadınların kamusal alanda yarattıkları değerin sermaye tarafından el konulmayan kısmına içinde yaşadıkları ailenin reisi tarafından el konulduğunu söylemiştim. şimdi buna bir şey eklemek istiyorum. kadınların ev içinde yarattıkları değere yine ailenin reisi olan erkekler tarafından el konulmaktadır. çünkü erkekler dışarıda para karşılığında satın alacakları hizmetleri, ürünleri aileleri içindeki kadınlara boğaz tokluğuna yaptırmaktadırlar. şu içinde yaşadığımız toplumda devlet, aile, hukuk, sağlık, eğitim, bilim, güvenlik kurumlarının yalnızca erkekler tarafından denetleniyor olması aynı zamanda onların toplumsal egemenliğini de örgütlüyor olması eğitimsizlik, ideoloji, köhnemiş bir toplumun kalıntıları değil, erkeklerin esas olarak patriyarkal aile aracılığıyla kadınların emeklerine el koymaları, onların bedenlerinden haz ve çocuk sahibi olmalarıdır. kadın kurtuluşunun ekonomi politiğini oluşturmanın ancak bunun açık edilmesiyle başlayabileceğini düşünüyorum. son olarak söylemek istediğim bir şey var. genel olarak feministlere özel olarak da bize karşı çıkanlar genellikle kadınların baskı altına alınmasında —ki biz kadınların sömürüldüğünden de söz ediyoruz— erkeklerin çıkar ve so-

rumluluk sahibi olmadıklarını savunurlar. oysa bırakın kurtuluşu, özgürleşmenin bile ilk adımlarından birinin şu evdeki erkeğin baskı ve sömürüsünden sıyrılmak olduğu buraya gelebilme fırsatı bulabilmek her kadının yaşayarak bildiği bir şey. kurtuluş ve özgürleşme perspektifleri bu kurultayda başka bir tartışmanın başlığı. o yüzden şunu eklemekle yetineceğim, evimizdeki, tepemizdeki erkekten kurtulabilmek çok önemli ama galiba hepimiz için ilk adım kafamızdaki erkekten kurtulmak.

HANDAN'IN KURULTAYDA VERDİĞİ TEBLİĞ: KADIN CİNSELLİĞİ ÜZERİNE*

Dünyanın her yerinde, bilebildiğimiz çeşitli zamanlar boyunca, kimlerin kimlerle, nasıl, nerede sevişebileceği, cinsellikle ilgili nelerin söylenebilir, nelerin saklanması gereken, nelerin ayıp nelerin gösterilmesi gereken, nelerin normal, nelerin anormal olduğu değişiklikler göstermiş. Cinsellik çeşitli egemenlik ilişkilerinin etkisini gösterdiği, kuralların ve düzenlemelerin alanı olmuş. Bu düzenlemelerle, cinsellik kısıtlanmış, sınırlandırılmış, bastırılmış ve bu alanda çeşitli toplumsal gruplar, cinselliğe şekil ve tanım vermiş.

Erkek cinsinin kadın cinsi üzerindeki iktidarı, başka iktidar ilişkileriyle bir arada, çok uzun süredir, hayatın bütün alanlarına yayılmış ve yaşadığımız toplumlara biçim veren bir egemenlik, kadınların baskı altına alınışını benzersiz kılan birçok niteliği var. Bunlardan bir tanesi bu iktidar, altına alınmanın kadınların bedenlerinin ve cinselliklerinin erkekler tarafından kontrolünü içermesi, bir şekilde bu egemenliğin sağlandığı ve sürdürüldüğü alanlardan birinin cinsellik olması. Ben bu kontrolün kadınların "ikinci cins" olarak ezilmesine nasıl hizmet ettiği

* *Feminist*, sayı 6, Ağustos 1989.

üzerine bir şeyler söylemek istiyorum. Kadınlar dünya nüfusunu yeniden-üreten, yani doğuran cins. Çocuk üretimi işlevi taşıyan bir faaliyet olarak cinsellik, serveti ve devleti elinde tutan cins olan erkeklerin denetiminde olmuş ve bugün de öyle. Erkekler gerek kadınların çocuk doğurmaları, gerekse doğan çocuklar üzerinde söz ve karar hakkına sahipler. Bu durum onlara soyun devamını denetleme ve mirası kendi çocuklarına, özellikle de erkek çocuklarına devretme olanağı veriyor. Yüzyıllardır süren bu durum servetin erkeklerin elinde toplanmasını sağlamış. Kadınları servetten uzaklaştırmış. Aile kadınların cinselliği meşru olarak yaşayabilecekleri tek yer. Kadınlar, devletin kıydığı nikahla babalarının adını bırakıp, kocalarının adına ve nüfusuna geçiyor. Babası belirlenemeyen bir çocuk bir erkek tarafından kendi nüfusuna geçirilmedikçe, birçok toplumsal, hukuki hakkından yararlanamıyor. Koca, karısının bakımını, kendisine sunulan yemek, temizlik, çamaşır gibi hizmetler karşılığında, yerine getiriyor. Kadınların kocalarına sunmak zorunda olduğu hizmetlerden biri de cinsellik. Çocuk doğurmak ve büyütmek, kadınlar kocalarıyla aile içinde hayatlarını sürdürebilmek için ve çocuk doğurmaya yönelik olarak sevişiyorlar. Aile dışında da erkeklere cinsel hizmet sunuluyor. Kadınlar bunu para karşılığında yapıyorlar. Aslında fahişeler de, eşler de geçimlerini sağlamak için erkeklerle sevişiyorlar. Böylece erkekler, aile içinde sadece onunla, ona haz vermek ve onun adına çocuklar doğurmak için eşler, aile dışında da sevişip, haz alabilecekleri kadınlar bulabiliyorlar.

Cinsellik üremeye yol açmasının yanı sıra, haz duymaya da yol açan bir faaliyet. Üremeye yönelik cinsel birleşme yani erkeklerin spermlerini içimize boşaltmalarıyla biten, en yaygın ve meşru cinsel birleşme, erkeklere haz vermekte fakat kadınların çok büyük bir kısmına haz vermemekte. (Burada bir parantez açıp bu yazıyı yazmaya çalışırken, düşündüğüm ve bu sayede daha önce bazı feminist kadınların, üzerine düşünüp, tavır al-

dıkları bir şeye değinmek istiyorum. Kadınlar cinsellik üzerine pek az konuşur, doktor, psikolog filan olmadıktan sonra da pek az yazarlar. Biz kadınlar cinsellik üzerinde konuşmaya kalktığımızda da bir türlü ihtiyaç duyduğumuz kelimeleri bulamayız. Sözcükler ya teknik ya tıbbidir. Vajina, penis, orgazm gibi.* ya durumun tam adını koymamak için yakıştırılmış biraz yumuşak laflardır: Bir erkekle beraber olmak, cinsel organ gibi — şimdi, mesela kulağımıza işitme brganı demiyoruz da, niye "am"ımızdan, cinsel organ diye bahsediyoruz—, ya da hele kadınların günlük dilinden tamamen uzak, argo küfür olarak varolan, am, sik, düzüşmek gibi sözcüklerdir. Biz kadınların hep gizli tuttuğumuz şeyler üzerine, konuşmaya niyetlenmemiz yetmiyor bunun dilini de bulmamız gerekiyor.)

Kadınlar çok uzun zamanlardır bedenlerini kendileri haz almadan, fakat erkeklere haz vermek üzere sunmuşlar ve sunuyorlar. Var olan cinsellik erkeklerin eğilimi ve isteklerine göre şekillenmiş. Onların zevkleri, fantazileri cinselliğe rengini verirken, mesela filmlerde ateşli bir öpücükle başlayıp, bizlerin kadınları asla boşalmaya ulaştırmadığını bildiğimiz pozisyonlarda, kadınların zevkten eridiği sahneler, kadınların hâlâ bekledikleri bir mucize olarak varlıklarını sürdürüyor. Kadınların, bedenleri ve bedenlerine sahip çıkma hakları üzerine konuşma-

---

* Şu fıkrayı belki duymuşsunuzdur, anlatmadan geçmek istemedim (Ayşe): Tam bir kadının ırzına geçilirken Lazın biri (Laz deyince aklınıza Hatice değil de Temel geldi di mi? Bu cinsiyetçilikte haklı çıktınız, fıkranın kahramanı erkek) de oradan geçiyormuş, zaten işlerini bitirmiş olan adamlar bunu görünce kaçmışlar. Mahkemeye başvurmayı düşünen kadın Lazdan kendisi için şahitlik yapmasını rica etmiş. Laz, hemcinslerinin saldırganlığından utanmış bir halde, "tabii", demiş; "yalnız sana tam olarak ne yaptılar?" Kadın izah etmiş, "benim üstüme saldırdılar, elbiselerimi parçaladılar, vajinama girdiler". Aradan zaman geçmiş, mahkeme günü gelip çatmış. Laz tanık kürsüsüne oturmuş. Hakim "anlat bakalım", demiş "sen oradan geçiyormuşsun. bu adamlar bu kadına ne yaptılar?" Laz rolünü bellemiş, başlamış anlatmaya, "hakim bey, bu adamlar bu kadının üstüne saldırdılar, elbiselerini parçaladılar..." sonra birden duraklayıp kadına dönmüş ve sormuş: "bacım neydi senin amirin adi?"

ya başlamaları çok yeni. Kadınların çoğu için mesela kendi cinsel hazlarının şu klitoris adlı, aslında muhtemelen bebekken tanıdıkları, ama daha sonra unutturulan yerlerine bağlı olduğunu öğrenmek mümkün değil. Bunu öğrenen kadınların da, kendilerine yatakta istediklerinin yapılması için uğraşmaları gerek. Bu uğraşmanın sıkıcılığı bir yana, bunu talep edene kadar kadınların eksikliğin aslında kendilerinde olduğunu düşündürten birçok şeyi aşmaları gerekir. Çünkü kadınların bedenlerinin seksi olmak için farklı moda dergilerindeki ideal vücutlu manken kadınlarınki gibi olması için farklı biçimlere girmesi, ne çok şişman ne çok zayıf, ne çok iri göğüslü ne göğüssüz olmaları gerekiyor. Kadınlar gebeliği bir hastalık adet görmeyi gizlenmesi gereken utanç verici pis bir şey olarak yaşıyorlar.

Hazlarının kaynağı olan bedenlerini tanımaları önündeki engeller bu kadar çok, sevişmenin meşru olduğu kişiler kocalarken, kadınların çoğu sevişmeyi katlanılan bir külfet olarak yaşıyor.

Kadınlar için aşk da erkeklerin onlar üzerinde baskı kurmasının bir aracı. Kadınlar için aşk çok kolayca bütün hayatları haline gelebilir. Aşk için okul bırakılabilir, meslekte yükselmekten vazgeçilebilir, aileden kopulabilir. Kadınlar için aşk yeni bir hayat, erkekler içinse hayatları artı yeni bir şeydir. Bu bahsettiğim şeyleri buradaki pek çok kadın, kadınların politik mücadelesini doğrudan ilgilendiren şeyler olarak görmüyor olabilir. Oysa ben, kadınların erkeklerle sevişirim veya sevişmem, sevişirken şunun yapılmasını isterim bunun yapılmasını istemem; istersem doğururum istemezsem doğurmam diyebilmelerinin, bu dediklerini başka kadınlarla konuşup paylaşmalarının, kadınların kendi hayatlarını ve dünyayı değiştirmelerinin koşulu olduğunu düşünüyorum.

EĞİTİMDE KADINLARA KARŞI AYRIMCILIK*

Fadime Gök

Merhaba,

Ben çok genel hatları ile eğitim sisteminden bahsedeceğim.

Kadınlar aile ve toplumdaki güç ilişkilerinde ezilen taraftır. Kadınların böyle ezilen taraf olma konumuna gelmelerinin tabiki çeşitli dinamikleri var. Bunlardan biri ve önemli biri örgütlü eğitim kurumlarıdır, öyle ki; eğitim süreci boyunca erkek egemen toplumun ideolojisi çeşitli şekillerde yeniden-üretiliyor. Eğitim bunu nasıl başarıyor? Eğitim sistemi içinde bulunduğu toplum için seçme, yetiştirme ve yerleştirme işlevlerini yaparken kadınları toplumsal işbölümünde daha düşük ekonomik olanaklar ve sosyal prestij sağlayan mesleklere yönlendiriyor ve biz kadınların yoğun olarak annelik ve kadınlık rollerinin devamı olan mesleklerde ve üretimden çok yeniden-üretim alanlarındaki mesleklerde toplandıklarını açık olarak görüyoruz. Böyle olunca Türkiye'de kadınların kurtuluşu için genel olarak eğitim süreci ve özel olarak da örgütün eğitim kurumlarının çok önemli olduğu tezini ciddi olarak sorgulamamız gerekiyor. Eği-

---

* *Sosyalist Feminist Kaktüs*, sayı 7, Haziran 1989.

timin emansipasyon potansiyeli var, eğitim gerekli ama bunu yüceltmek bizi çok yanlış yerlere götürebilir.

Çünkü eğitim çok açık olarak verili güç dengelerini yeniden-üretir. Okullarda ve okullar yoluyla toplumsal konumların yalnız bireyin yetenek ve kişiliğine göre belirlendiği düşüncesi aktarılır. Ekonomik sistemin işlemesi için gereken davranış ve beceriler genç kuşaklara aktarılırken, toplumdaki sınıfsal ve cinsiyete dayalı ayrıcalıkları doğal ve haklı gösteren ideolojik işlevi de eğitim sistemi yerine getirir.

Türkiye'de ilk, orta ve yüksek öğretimde kadınlara cinsiyet ayrımının nasıl işlediğine kabaca göz atmak istiyorum.

1) İlköğretimdeki mekanizma şöyledir: Her iki cinsten çocuklar toplumun temel kültürel değerlerinin aktarılması yoluyla düzene uyumlu hale getirilirler. Çoğunlukla erkekler tarafından, erkek egemen toplum gözünden yazılmış ders kitapları bunun bir alanıdır. Hepimiz biliyoruz ki bu kitaplarda Ali'ler top oynarlar, Suna'lar bebek yaparlar. Baba şu kadar para kazanır ve anne alışverişe gider. Kadın bile olsalar öğretmenler toplumda varolan cinsiyete dayanan ayrımcılığı sorgulamak değil fakat yeniden-üretmek yönünde davranıyorlar. Oğlumun sınıfında öğretmen, anababalarla yaptığı aylık toplantıların birinde (babalar her nasılsa hiçbir toplantıda gözükmediler iki yıldır) pek rahat bir ifadeyle bir anneye kızı için "kız çocuğudur bacağını açıp oturmamasını söyledim" dedi.

Kadın ve erkek rolleri toplumda var. Bunlar okulda pekiştiriliyor, devamı garantileniyor. Çocukların aileden, sokaktan, arkadaşlarından, basın yayından öğrendikleri, içselleştirdikleri, cinsiyetçi önyargılar sorgulanmıyor. Burada önemli konu, sormamız gereken soru şu: Nasıl oluyor da toplumdaki çeşitli değer, bilgi, fikirlerden yanlı ve cinsiyete dayalı rolleri yeniden-üretenler eğitimde yer alıyor, taraflı seçme oluyor? Bu soru şunun için önemli: öyle tarihi anlar, dönemler olabiliyor ki eğitim-

de kazandırılan değerler egemen değerlerin dışına çıkabiliyor, onları dönüştürmeye yönelebiliyor. Bizde örnekleri var. Başka yerlerde örnekleri var. Köy Enstitülerinde örneğin, açıkça cinsiyetçi önyargıların kırıldığını görüyoruz. Bu okullarda toplumun çok daha ilerisinde değerler sistemi sistematik olarak yerleştirilmeye çalışıldı. 1950'lerden sonra köy Enstitülerinin kapatılmasına paralel olarak İmam-Hatip okullarının yaygınlaştırılması da tesadüfi değildir.

2) Ortaöğretim; genel ortaöğretimde kadın ve erkek rollerine hazırlanma süreci devam ederken, mesleki teknik öğretim alanında çok çarpıcı bir durumla karşı karşıyayız. Kadınların ve erkeklerin onları çok farklı konumlara götürecek olan okullara yerleştirildiğine tanık oluyoruz. Kız öğrenciler kendilerini entellektüel olarak geliştirmeyen, emek-yoğun, prestiji düşük, daha az gelir getiren annelik, ev kadınlığı ve ablalık gibi kadınlık rollerinin devamı olan toplumsal rollere, erkek öğrenciler ise, daha üretime yönelik elektrik, marangozluk, tornacılık vs. gibi onları üretici kılan mesleklere yöneltilir. Yani kadınların gittiği mesleki teknik okullar yeniden-üretimde kullanacakları becerileri kazandırmağa eğilimlidir. Bu seviyede devletin eğitim politikaları açıkça cinsiyet ayrımını destekleyen, örgütleyen bir yapı göstermektedir. Sınıfsal konumlara göre farklılıklar göstermekle birlikte şöyle bir genelleme yapabiliriz. Toplumda kadınlara tüketici değil, üretici olmaları, ekonomik hayata katılmaları vurgulanırken, gerçeklikte biçki-dikiş-nakış, hemşirelik, sekreterlik, öğretmenlik, annelik gibi toplumun uygun bulduğu beceri geliştiren mesleklere yerleştiriliyorlar. Bu meslekler entellektüel, yaratıcı kapasiteleri harekete geçirmeyen, toplumsal karar alma süreçlerine katılmaya hazırlamayan emek-yoğun, tüketici alanlar oluyor. Ortaöğretimde İmam-Hatip okullarının son otuz senedir yaygınlığı ve giderek eğitim sisteminin ana parçalarından biri haline gelmesi ve toplumda gerici politikalar için bir destek

olması kadınlar yönünden ayrıca önem taşımaktadır. Kadınlar aleyhine toplumsal gericiliğin boyutlarını yükselten ve devletin cins ayrımcılığını resmi eğitim politikası olarak benimsediğinin çok açık kanıtıdır. Kuran "iyi kadın boyun eğendir" der.

3) Yükseköğretimde; ekonomik hayata insangücü yetiştirmenin yanında bilginin üretimi ve yeniden-üretiminin yapıldığı yüksek öğretim kurumlarında kadınlar aleyhine eşitsizliğin boyutları çok dramatiktir. Sayı olarak erkeklerin yarısı kadar kadın yüksek öğrenime devam etmektedir.

Ve de önemli toplumsal rollere hazırlayan alanlar, önemli maddi imkânlar yaratacak alanlarda kadınların temsili çok azdır. Yüksek öğretimde eğitim hizmetleri belirli sınıf ve grupların hizmetine açık ama bu ayrıcalık özellikle kadınlar açısından çok belirgindir. Ayrıca araştırmalar gösteriyor ki ailelerin sosyo-ekonomik durumları düştükçe kadınlar ikinci plana itilmektedir.

Bütün bu olumsuzluklar eğitim sürecinde var, yaşıyoruz. Umutsuz muyum? Hayır, çünkü eğitim sistemindeki çelişkileri kavramamızın önemli olduğuna inanıyorum. Eğitim yoluyla ataerkil düzeni değiştiremeyiz. Ama, eğitim sürecinde belli alanlarda bilgi üretilir. Bunu yaparken çok çeşitli sorular sorulur ve cevaplar üretilir. Bilgi üretimi çoklukla eleştirel olmak zorundadır. Sorunlar ve çözümler toplumsal düzeni sorgulamaya, yargılamaya götürebilir. Toplumsal yapıyı zorlayan bilgiler üretebilir.

Ayrıca şöyle bir değerlendirme de önemlidir. Eğitim süreci eşitsizliği yeniden-üretiyor ama kendisi dışardaki başka toplumsal kurumlardan,aile kurumundan, iş hayatından daha eşitlikçidir, daha az hiyerarşiktir. Kadın ve erkek öğrenciler, kadın ve erkek öğretmenler arasında dışardaki hayattan daha eşitlikçi ilişkiler vardır. Kadın açısından istatistiklerin gösterdiği şöyle bir konumu da var eğitimin, ilkokul üstü eğitim görmüş, özel-

likle yüksek öğrenim görmüş kadınlar, din kültürünün etkisi dışına daha kolaylıkla çıkabiliyorlar, ekonomik hayata katılmak için daha çok donanımlıdırlar, aile ortamı ve bunun baskısından kurtulma olanakları daha fazladır ve daha az çocuk doğurmaktadırlar.

Teşekkür ederim.

AİLENİN SORGULANMASI*

Gülnur Savran

Ailenin sorgulanmasından söz ettiğimizde akla hemen iki soru geliyor: "Hangi aile?" ve "Hangi açıdan sorgulama?" İlk soru özellikle biz Türkiyeli kadınlar açısından önemli, çünkü çok farklı aile yapılarının bir arada varolduğu bir ülkede yaşıyoruz: Bu yelpaze, toprağa bağlı büyük aileden kentli çekirdek aileye, aşiretlerden kırdan kente yeni göç etmiş yarı kentli ailelere kadar uzanıyor. Ben bu konuşmada, kendime en yakın olanı olduğu için kentli aileyi göz önüne alacağım.

Öte yandan, aileyi feministlerden önce başkaları da sorgulamış: Anarşistler sorgulamış, ütopyacılar sorgulamış, Marksistler sorgulamış. Ama özellikle Marksizm aileyi burjuva toplumundaki yeri açısından sorgulamış; aile kurumunun toplum içinde hangi temellere dayandığını, kapitalizm için neden gerekli olduğunu açıklamaya çalışmış. Aileye esas olarak toplumun bütünü içindeki yeri açısından, ailenin dışından bakmış.

Feministler ise, aileye içeriden bakıp, aile içindeki ilişkileri kadın açısından sorguluyorlar. Feminizmin sorduğu sorular şunlar: Aile içinde kadınlar neler yapar, ne işlerle uğraşırlar? Ve: Aile içinde kadına neler olur, yani aile kadına neler yapar?

---

* *Sosyalist Feminist Kaktüs*, sayı 7, Haziran 1989.

Öyleyse ilk soruyla başlayalım. Biz kadınlar aile içinde neler yaparız? Bizden neler yapmamız beklenir?

Her şeyden önce, evkadınlığı yapmamız beklenir. Bunun anlamı da, çocuklar, koca ve yaşlı akrabalar (özellikle kocanınkiler) dahil olmak üzere ailenin bütün üyelerinin beslenmesini, giyim kuşamını sağlamamız, hasta olduklarında onlara bakmamız, onların da içinde yaşadıkları evi temiz ve bakımlı tutmamızın beklenmesidir. Kısacası, ailenin bütün fertlerinin varlıklarını, yaşamlarını sürdürme yükü ve sorumluluğu bizim omuzlarımıza yıkılmıştır.

Başka bir işte ücret karşılığı çalışalım çalışmayalım hepimiz, bütün kadınlar, bu işlerden sorumlu tutuluruz. Her gün, hepimiz bütün bu işleri yaparız. Ama evkadınlığı bir "meslek" sayılmaz; karşılığı yoktur, toplumsal değer taşımaz. Neredeyse doğal mesleğimizdir bizim; başka bir işte çalıştığımızda da sürdürdüğümüz bir meslek...

Öte yandan, diğer işlerden farklı olarak, evişi başı-sonu olmayan, süresi belirsiz bir iştir. Uyku saatleri dışında, biz kadınlar ev içinde her an bir şeylerden sorumluyuz. Evkadınlarının işgünü hiç bitmez. Akşam paydosundan sonra da yapılacak işler vardır, tatillerde de. Çocukların ve kocanın dinlenme saatleri kadının iş saatleridir.

İşgünü bitmediği gibi, evkadını işyerini terk de edemez, işyerinden çıkıp evine dönemez. İşyerini terk etmek, evi, yuvayı, aileyi terk etmektir.

Evkadınlığı resmen bir meslek sayılmadığı halde, bizden bu işte başarılı olmamız beklenir. Çocukların ve kocanın fiziksel ve ruhsal sağlığı, evin temizliği, yemeklerin lezzeti bizim başarı hanemize yazılır; ve bu işlerdeki başarımız kadın olarak, insan olarak onay görmemizi, takdir edilmemizi sağlar. Tersi ise, kadın olarak, insan olarak eksikliğimizin işaretidir.

Öyleyse, evkadınlığı, bu meslek olmayan meslek, bizim kimliğimizin ta kendisidir.

Evkadınlığının yanı sıra, aile içinde bizden kocamıza iyi karılık etmemiz beklenir. İyi bir karı olmanın bir yanı iyi evkadını olmaksa, öteki yanı da her ne koşul altında olursa olsun kocayı hoşnut etmektir. Bunun yolu da onun seçişlerine uymaktan, onun isteklerini ön planda tutmaktan geçer. Onun istediği kentte yaşamak, onun işyerine yakın oturmak, onun meslek/iş yaşamının gereklerine öncelik tanımak, onun akrabaları ve arkadaşlarıyla iyi geçinmek, onun sevdiği yemekleri pişirmek, onun cinsel gereksinimlerine uymak, onun istediği zaman ve onun doyum duyacağı biçimde sevişmek... Bütün bunlar evliliğin sürmesi için kadından yerine getirmesi beklenen minimum gereklerdir. Evliliğin tanımında vardır bunlar ve yerine getirilmediğinde kadın evlilik sözleşmesine uymamış olur.

Aile ve evlilik bağlamında "sevgi" kavramı belli anlamlar yüklenir: erkeğin bütün işlerini yapmak; bütün kararlarında ona tâbi olmak; cinselliğimizi sadece onunla ama onun her istediğinde ve onun istediği biçimde paylaşmak. Evlilik kurumu ve aile, işlerini gördüğümüz, çocuklarını doğurup onlara baktığımız, yaşlı akrabalarının bakımını üstlendiğimiz erkeğin sevdiğimiz, aşık olduğumuz erkek olduğunu söyler bize. Bir erkeği sevmenin o erkeğe tâbi olmak anlamına geldiğini utanmasızca tescil eder.

Aile içinde yerine getirmemiz gereken bir başka "görev" de çocuk doğurmaktır. Bir kez çocuk doğurduğumuzda ise, artık evkadını ve karı olmanın yanı sıra anne oluruz. Aile kurumunun en temel direklerinden biri, anneliğin kutsallığı efsanesidir. Bu efsane, çocuğu doğuran kadının ona bakıp onu büyütmesi gereken kadın olduğu varsayımına dayanır. Doğal annenin çocuğa annelik edebilecek tek insan olduğu varsayımının geçerli bir varsayım olduğuna ilişkin inandırıcı hiçbir kanıt yoktur oysa. Çocuk için önemli olan şey, bir ya da birden fazla kişiden sıcaklık ve şefkat görmektir. Bunu en iyi doğal annenin yapacağını bir kural olarak ileri sürmek bir hurafeyi savunmaktır.

Doğurduğumuz çocukların anneliğini tek başına bizim üstlenmemiz, bu işin ağırlığı bir yana, tüm kimliğimizi belirler. "Doğru" insanlar, "sağlıklı" kadınlar olduğumuz ancak "iyi anne" olduğumuzda karıtlarız. İyi anne olmanın anlamı ise, sonsuz bir özveri, koşulsuz bir sevgi kapasitesidir. Böylece kadın, aile içinde kocasına tâbi olmanın yanı sıra, çocuklarına da duygusal olarak tâbidir. Kocasının isteklerinin dışına çıkan kadın nasıl eksik, başarısız bir kadınsa, çocuklarını her an sevmeyen, onlara sonsuz bir özveri ile davranmayan kadın da öyle "eksik"tir.

Aile içinde bizden bütün bunlar bekleniyor. Aileler bizim yaptığımız bu işlere dayanıyor; aile kurumu varlığını bu temel üzerinde sürdürüyor.

Biz bütün bunları yaparken bize neler oluyor peki? Aile bize neler yapıyor?

Aile içinde, emeğimize, bedenimize ve kimliğimize el konuyor!

Emeğimize elkonuyor; çünkü "evkadını", "kan" ve "anne" olarak yaptığımız bütün bu işler bize kendi irademiz dışında bu kurum aracılığıyla dayatılıyor. Bu işler evlenmenin ve aile içine girmenin ayrılmaz parçaları. Bu işlerin bir karşılığı yok; toplumsal bir değer taşımıyorlar. Ama aile üyelerinin yaşamlarını sürdürmeleri bu işlerin görülmesine bağlı. Cinsiyetçi sistemin en temel öğesi olan bu cinsiyetçi işbölümü aile içinde kök salmış.

Bedenimize elkonuyor; çünkü çocuk doğurup doğurmama kararını aile içinde kendimiz veremiyoruz. Bunun bir örneği, kürtaj için koca onayının gerekmesi. Ama öte yandan, aile dışında çocuk doğurma hakkımız da yok. Cinselliğimiz hem doğurganlığımızla iç içe girmiş, bunları birbirlerinden ayrı olarak yaşamamız engelleniyor. Hem de ikisi birden aile içine hapsedilmiş. Biz cinselliğimizi sadece kocamızla yaşarken, erkekler aile dışında da cinsellik yaşayabilsinler diye başka kadınlar bedenlerini para karşılığı satmak zorunda bırakılıyorlar. Ayrıca,

cinselliğimizi kendi istediğimiz zaman değil, kocamız istediği zaman yaşıyoruz. Erkek egemen toplum aile içindeki rızasız cinsel ilişkiye "ırza geçme" adını vermiyor. Kocaya "hayır" demek evliliğe sığmıyor.

Kimliğimize elkonuyor; çünkü ailenin bize yüklediği "evkadını, karı ve anne" kimliği yaşamın hiçbir alanında peşimizi bırakmıyor, iş aramaya çıktığımızda karşımızda bu kimliğimize uygun meslekler buluyoruz; politikaya katılımımızı bu kimliğin gerektirdiği görevler engelliyor; her yerde birilerinin karısı ve annesi olarak var oluyoruz. Evlilik ve evkadınlığı bizim asıl mesleğimiz; eviçi asıl alanımız; annelik asıl kimliğimiz.

Bu meslek bölüşümü, bu alan paylaşımı, bu kimlik ayrışması, erkekler aile içinde emeğimize, bedenimize, kimliğimize elkoyabildikleri için mümkün koluyor. Bu elkoyma sayesinde, aile ve ev dışındaki bütün uğraşlar, alanlar, kimlikler erkeklere kalıyor. Erkekler çalışma, politika, bilim, sanat vb. alanların sahipleri haline geliyorlar. Erkek egemenliği de bu sahiplik değil mi zaten?

Ailenin kadın açısından sorgulanması, bu cinsiyetçi işbölümünün sorgulanması demek, erkek egemenliğinin sorgulanması demek.

Feministler için, ailenin parçalanması demek, kadınların kimliklerine sahip olmaları, yeni kimliklerinin çeşitli yönlerinin (emeklerinin, bedenlerinin, cinselliklerinin, doğurganlıklarının) tek bir erkeğin denetiminden çıkıp kendi denetimlerine bırakılması demek.

Öyleyse, feministler için ailenin parçalanması, somut olarak, şunların gerçekleşmesi anlamına gelir: Özelleşmiş evişlerinin olabildiğince toplumsallaşması ve bunların erkeklerle kadınlar arasında eşit olarak paylaşılması.

Doğal annenin çocuğun tek annesi olmaktan çıkarılması. Çocukların bakımını birden fazla kadın ve erkeğin üstlenmesi.

Kadınların cinsellikleri ile doğurganlıklarının birbirinden ayrılması; kadınların kendi bedenleri üzerinde mutlak denetimlerinin olması.

Kadınlar için tekeşlilik, erkekler için çokeşlilik anlamına gelen her tür düzenlemenin ortadan kalkması. Meşru evlilik bağının ortadan kalkması.

KADINLARA YÖNELİK ŞİDDET*

Şahika Yüksel

Kadınlara yönelik şiddet yaygın ama az söz edilen bir konudur. Kadınların kendilerine ilişkin her türlü hakkın öncelikli sahibinin erkekler olduğunun var sayılması kadın bedenine yönelik şiddete ilgiyi azaltır. Aynı bakışın bir uzantısı olarak kadının şiddetin nesnesi olması olağan da karşılanır. Bedenimize şiddetin yönelmesi eski bir olgu ama buna karşı toplu ses çıkarılması yeni. Bu mücadelenin yaygınlaşmasında gelişen kadın hareketleri ve feminizmin rolü çok büyük.

Kadın yaşamında şiddete istisnasız her alanda rastlanabilir ve tüm kadınların karşılaştığı veya karşılaşma riskini taşıdığı bir durumdur. Sokakta, işte, okulda hele gece vakti ve tek başımıza dışarda isek, bir de açık saçık giyinmişsek kadının en azından bir cinsel tacizle karşılaşması kaçınılmaz. Dahası kadınların kendi "yuvalarında" kan ve sevgi bağı olan erkekler aracılığı şiddet evde de yerini alır.

Kadına erkeklerle gelen şiddet ve cinsel saldırılar aslında birer aşağılanma ve güç ifadeleridir. Olay öldürme veya ağır yaralanma düzeyine ulaşmadığında söz konusu edilmeye değer bulunmaz, unutulur gider.

---

* *Sosyalist Feminist Kaktüs*, sayı 7, Haziran 1989.

Zaten yaygın kanı mağdur durumda olan kadının, kendine yönelik şiddetin kışkırtıcısı olduğu. Kadın olaya yol açmıştır, adamı kızdırmıştır, tahrik etmiştir, en azından alttan alıp olayı engelleme görevini yerine getirememiştir.

Kadına yönelik şiddetin bilinen örnekleri ırza geçme, ensest, fahişelik, pornografide kadın bedeninin sunuluşu ve en yaygın ve meşru biçimi ile aile içinde babası, ağabeyi, kocası tarafından dövülmesidir.

Ben bu toplantıya katılanların çoğunun iki yıldır İstanbul'da farklı gruplardan feminist olan ve olamayan kadınların ve tek tek kadınların yürütmekte olduğu "Kadınlar Dayağa Karşı Dayanışma Kapmanyası"ndan haberdar olduğunu varsayarak konuşmamı daha çok ırza geçme ve toplumumuzda büyük bir tabu olan ensestle sınırlamak istiyorum. Çünkü bu tabuların kırılmasında bir feminist olarak bir taraf olduğumu düşünüyorum.

Irza geçme bir kişinin karşı tarafın rızası dışında, zor kullanarak/korkutarak/bir madde veya alkol etkisi ile değerlendirme yeteneğini etkileyerek gerçekleşen bir cinsel birleşmedir. Olayın suç oluşturması için erkek cinsel organının kadın bedenine girmesi ve boşalmış olması şart değildir. Ama bir kadın ırzına geçildiğini söylediğinde üzerinde delil olarak spermin ve olayın tanıklarının bulunmaması onun durumunu zorlaştırır. Bu nedenledir ki, talebimiz kadının mağduriyetini kanıtlaması yerine, saldırganın suçsuzluğunu göstermesi olmalıdır. En sık 16-25 yaş grubu risk altında olmakla birlikte ırza geçilmekten muaf olunan bir yaş sınırlaması yoktur. Daha iki üç gün önce bir gazete 73 yaşında bir kadının uğradığı cinsel saldırıyı yazıyordu.

Bir erkeğin ansızın uyarılması ve kendini denetlemesinin zor olmasının olanaksız olduğu doğru değildir. Bunun en açık kanıtı dünyada ve bizde yapılan bir araştırmada saldırganın çok kez mağduru en azından tanıyor olduğunu görüyoruz. (Eskişehir

Kaptanoğlu 1987: %69 tanıyor %20'si kan bağı olan kişi.) Saldıran kişi kadının tanıdığı olduğunda hele eski koca/sevgili ise kadının durumunu kanıtlaması çok zorlaşır. Irza geçme eylemi kesin bilindiği zaman da daima ayrı şekilde ele alınmaz. Bunun bir örneği kadının mesleğinin fahişelik olmasıdır. Bu durumda kadının hiçbir seçme hakkı olmadığına göre suç kanıtlandığında suçlunun cezası hafifleyecektir. Savaş sırasında, işgal edilen topraklarla birlikte elde edilen ganimetin bir parçası olarak kadınlara da tecavüz mubahtır. Evliliğin tanımı, kadının kocasına itaati olduğuna göre, onun istediği her durumda sevişmeğe hazır olması beklenir. İsteksizlik gösteren kadın itaatsizdir. Evlilik içi ırza geçme tartışılmaksızın reddedilmektedir.

Irzına geçilen bir kadın olayın hemen ardından daima büyük bir zorluk yaşar. Zorluğun süresi ve ciddiyeti değişebilir.

Kadınların yaşadıkları olayı çevreye açmaları ve anlaşılmaları zorlu bir uğraştır. Karakolda, mahkemede, hastahanede hep soruşturulur ve yalanı gediği aranır. Hastahanede ise hemen "ruh hastası", kişilik bozukluğu damgasını yer.

Kan bağı olan kişiler arasındaki cinsel ilişki olarak tanımlanabilecek ensest yurdumuzda büyük bir tabu. Çünkü ilanı halinde içinden çıktığı aileyi yıkmasa bile sarsma gücündedir. Olay sıklıkla büyük erkekten, küçük kıza, ergenlik yaşı altında ailenin diğer bireylerinden gizli olarak yönlenir. Çocuk bazı hediyelerle, bazı tehditle büyük tarafından olaya sokulur. Irza geçme olayına göre sıklıkla daha olumsuz etkileri uzun süreli olma riski taşır. Zira ırza geçme olayında kadının olayı ve suçu yöneltene kızma olanağı vardır. En yakını ve güven kaynağı olan kişiden kendine yönelen tacizde çocuğun sığınacağı yer kalmamıştır. Ayrıca küçük yaşta, aileyi yıkma riski olan büyük bir sırrı taşımak ağır gelir.

Olayın bir başka özelliği, erkeğin yaptığı eylemden yine bir kadın, anne sorumlu tutulur. Kocasını tatmin edemedi, kızını koruyamadı, ailesinin bütünlüğünü sürdüremedi diye.

Sonuç olarak:

Şiddete maruz kalmak veya şiddete maruz kalma tehdidi altında yaşamak kadını eve, özel yaşama kapatarak var olan erkek egemen cinsiyete dayalı işbölümünü sürdürmektedir. Bu açıdan, feminizmin önemli bir sloganı olan "özel alan politiktir"/kadınlara yönelik şiddetle mücadelede anahtar bir kavramdır. Kadınlar tek tek evlerinde yaşadıkları bu zorlukları konuştukça, paylaştıkça yaşadıkları zorlukların kendi eksiklik, beceriksizliklerinden gelmediğini, kadınlık durumunun bir sonucu olduğunu anlama şansları olacaktır.

Şiddet kullanan ve "normal" erkek ayrımı geçerli değildir. Erkeklerin kadınlara şiddet kullanmasının işsizlik, kıskançlık, eğitimsizlik, hastalık gibi mazeretleri vardır. Aslında kadınlara yönelik şiddet, erkeklerin ayrıcalıklı ve kadınları denetleme haklarına sahip olmaları ile bağlantılıdır. 1988 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması sonuçlarına göre görüşülen 2264 erkeğin %62'si erkeğin evde tek otorite olduğu ve kadınların ona itaat etmesi gerektiğine inanıyor. Aynı erkeklerin %45'i "kocasına itaat etmeyen kadının dövülmesinden" yana.

Aile, ceza, hukuk, sağlık kurumlarının işleyişi kadına yönelik şiddeti toplumsal önyargılarla uyumlu bir biçimde ele almakta. Bize yönelik şiddet olayları ile mücadele edebilmek için öncelikle bunları yaşadığımızda ifade etmeliyiz ve yaşayan kardeşlerimize karşı önyargısız olmalıyız. Çünkü yaşadıklarımıza itiraz etme ve engelleme sorumluluğu bize aittir. Bu anlamda, iki yıldır yaşanan "Dayağa Karşı Dayanışma Kampanyası" yüz güldürücü bir mücadelenin örneği olmuştur.

KADINLARIN KURTULUŞUNDAN NE ANLIYORUZ?*

Nesrin Tura

Kadın mücadelesinin hedefi olarak "kadın kurtuluşu", kadın hareketi içinde yer alan birçok kadın ve grup tarafından benimsenen bir perspektif. Biz sosyalist feministler için kurtuluş, kadın olduğumuz için ezilmekten kurtulmak anlamına geliyor.

Biz kadınlar, esas olarak az gelişmişlik, ekonomik koşulların olumsuzluğu vb. nedenlerle ezilmiyoruz; mücadele etmek için de önce bunların düzelmesini beklemeyeceğiz.

Biz kadınlar sadece anti demokratik uygulamalar yüzünden ezilmiyoruz; dolayısıyla da mücadelemizi demokrasi mücadelesine hapsetmiyor, kurtuluş mücadelesinden söz ediyoruz.

Bizler yalnızca ve esas olarak eğitimsizlik, kültürsüzlük nedeniyle ezilmiyoruz; kurtuluşumuz daha çok kitap okumaktan ve erkekleri eğitmekten geçmiyor.

Biz kadınlar, ezilmemize rıza gösterdiğimiz için ezilmiyoruz, erkek egemenliği yüzünden, erkekler bizi ezdiği için eziliyoruz ve bizi ezenleri ikna etmek bizim sorunumuz değil.

---

* *Sosyalist Feminist Kaktüs*, sayı 7, Haziran 1989.

Bu yüzden eşitlik değil, kurtuluş diyoruz. Yüzyıllardan beri süregelen cinsiyetçi sistem içinde eşitlik, erkek egemen değerlerle, standartlarla belirlenen bir eşitlik anlamına gelir. Biz erkeklerle erkeklerin çizdiği çerçeve içinde, onların koyduğu kurallara göre eşit olmak değil, bu erkek egemen oyunun kurallarını bozmak istiyoruz. Başarılı kadın olmak, erkeklerle eşit kadın olmak için erkekleşmek gerekiyorsa, bunun adı kadın-erkek eşitliği olmaz.

Bizim perspektifimiz eşitlik değil çünkü eşitlik perspektif değil, bir aldatmaca. Bedenimize, emeğimize, kimliğimize yüzyıllardan beri el koyanların bize eşitlikten söz etmesi, "hodri meydan! buyrun siz de katılın" demesi bizle alay etmektir, ezilmişliğimizi, yetersizlik, aşağılık, suçluluk duygularıyla pekiştirmeye çalışmaktır. Biz soyut ilkelerden sözetmiyoruz; eşitlik değil tazminat istiyoruz, kadınlara her alanda pozitif ayrımcılık diyoruz.

Bütün bunlar kısmi kazanımlar bizi ilgilendirmez anlamına mı geliyor? Kesinlikle hayır. Kısmi kazanımlar için mücadele bizim için erkek egemenliğini teşhir etmenin, sesimizi duyurmanın, kadın dayanışmasını ve örgütlülüğünü geliştirmenin aracıdır. Her kısmi kazanım kurtuluşumuza giden yolda bir mevzi haline getirilmelidir. Ama erkek egemenliğinin son izleri silininceye dek "bize bu kadarı yeter" demeyeceğiz.

Özgürlük güzel bir sözcük ama biz perspektifimizi özgürleşme olarak da tanımlamıyoruz. Önümüzde sabırlı ve inatçı bir mücadele ile geçirmemiz gereken uzun yıllar varken özgürleşmeden söz etmek sanki biraz soyut kaçıyor, bizi yatıştırmak için yapılan bir vaadi andırıyor. Kurtulmadan özgürlük olmaz. Kurtuluşumuz için hiçbir şeyi, hiç kimseyi beklemek zorunda da değiliz. Hiçbir kurtuluş mücadelesini ezenlerle ezilenlerin elele verdikleri görülmemiştir. Eğer bir gün özgür olacaksak, bu, bize ellerini uzatan iyi kalpli egemenlerin sayesinde değil, elele mücadele eden kadınların sayesinde olacaktır.

Ezilmemizi mümkün kılan ve sürdüren güç ne? Neden kurtulmak istiyoruz?

Biz ezilmemizi ayrımcılık olarak değil, cinsiyetçilik olarak tanımlıyoruz. Çünkü cinsiyetçilik, kapitalizmin kendi çıkarları için yarattığı ayrımcılık biçimlerinden çok daha köklü ve nitel olarak farklı bir egemenlik biçiminin adıdır. Ayrımcılık bu köklü egemenliğin şu ya da bu alandaki yansıma biçimidir. Ayrımcılık ezilmemizin nedeni değil somut sonucudur.

Cinsiyetçiliği kapitalizmin ya da feodalizmin vb. sıfatlarından, niteliklerinden biri olarak da görmüyoruz. Cinsiyetçilik, yüzyıllardan beri süregelen köklü, yaygın, bütünsel ve sistematik bir egemenlik biçimidir; hiçbir üretim tarzının uzantısı ya da sonucu değildir. Feminizmimizi bu özgül sisteme karşı mücadelenin özgül ideolojisi olarak tanımlıyoruz. Cinsiyetçi sistem her yeni üretim tarzıyla eklemlenip, onun tarafından belirlenirken, aynı zamanda onu belirleyen, biçimlendiren bir sistemdir. Bugün cinsiyetçilik kapitalist üretim ilişkilerinde kökleşmiştir. Bu nedenle kapitalizmin yıkılması kadınların kurtuluşunun önkoşuludur. Sosyalizmin kadınlar için mümkün kılacaklarını anlamak ve anlatmak önemlidir ama sosyalistlerin kadınlara kurtuluşlarını bahşedeceklerini sanmak büyük bir yanılgı olur. Kadınlar kendi kurtuluşları için mücadeleye girmedikçe, her alanda özgül taleplerini yükselterek kadın politikasını somutlaştırmadıkça, hiçbir vaadin gerçekleşme olasılığı yoktur. Özgül bir sistem olan cinsiyetçi sistem kapitalizmle birlikte kendiliğinden ortadan kalkmayacaktır; kadınlar cinsiyetçi sistemin kökünü kazıyana dek örgütlü bir biçimde savaşmadıkça, cinsiyetçi sistem kapitalizm sonrası sistemlere de sızmaya onlarla da bütünleşmeye devam edecektir. Kadın olarak ezilmemize olanak sağlayan cinsiyetçi sistemdir. Ezilmekten kurtulmak, bütün uzantılarıyla birlikte cinsiyetçi sistemi yıkmaktır.

Kadın mücadelesi politik iktidara çarparak, onunla yüzyüze gelerek ilerler ama bu mücadelenin hedefi politik iktidarı yık-

mak ele geçirmek değildir. Bizim kurtuluşumuz o kadar kolay değil. Kadın mücadelesi toplumun her alanına yayılan erkek iktidarını yıkmayı hedefler, her yere sızan cinsiyetçiliği, feminist bir bakış açısıyla sorgulamayı amaçlar.

Cinsiyetçilik yatak odamızdan, işyerimize dek tüm yaşantımıza sızmış durumda, öyleyse her yer, hem özel alan hem kamu alanı kurtuluş mücadelesinin alanı olmak zorundadır.

Kurtuluşumuz cinsiyetçi sistemin yok olması ise, ne zaman kurtulmuş olacağız? Kurtuluşumuz ne anlama gelecek?

Kadının bedenine, emeğine, kimliğine elkonulmasının temeli olan cinsiyetçi toplumsal işbölümü bütün alanlarda ortadan kalktığında kurtulmuş olacağız:

— Birlikte yaşadığımız insanların yemekten çamaşıra dek tüm işlerini yapmak artık bizim görevimiz olmadığında, mümkün olduğunca kollektifleştirilen bu işleri kadınlar ve erkekler paylaştığında,

— Doğurduğumuz çocuklara tek başına bakmak zorunda kalmadığımızda,

— Canımız istediği zaman, istediğimiz sayıda, istediğimiz erkekten çocuk doğurabildiğimizde,

— Cinselliğimizi üreme faaliyetinden bağımsız bir biçimde yaşayabildiğimizde,

— Evlere hapsolmak zorunda kalmadığımızda,

— Sokaklar bize de ait olduğunda,

— Cinsel taciz, dayak, tecavüz tehdidi tümüyle ortadan kalktığında,

— Üretimde kadın erkek işleri ayrımı yok olduğunda,

— Yaptığımız işler düşük ücretle ödenen ve biz yaptığımız anda prestij kaybına uğrayan işler olmaktan çıktığında,

— Yapmadığımız işler toplumsal bakımdan önem kazanıp, aşağılanmamıza neden olmadığında,

— Politikaya, sanata, bilime erkeklerin koyduğu kurallara göre değil, kendi kimliğimizle kendi varoluş biçimimizi belirleyerek kalabildiğimizde,

Yani ancak yepyeni bir dünya kurulduğunda kurtulmuş olacağız. Kurtuluşumuz, hiçbir egemenlik ilişkisine dayanmayan yepyeni kadın ve erkek kimliklerinin oluşması anlamına gelecek ve kurtuluşumuz bizim, biz kadınların eseri olacak.

ÖRGÜTLENME*

Banu Paker

Kadınlar sadece kadın koldukları için eziliyorlarsa, özgül ezilmişliklerine karşı mücadele etmelidirler. Mücadeleden söz etmek, bu mücadeleyi kimlerin vereceği; nasıl bir mücadele olduğu; ve ne tür araçlarla verileceği hakkında sorular sormak da demektir. Hele kadınların durumlarının düzeltilmesinden değil, kurtuluşlarından söz ediyorsak tartışacağımız örgütlenme biçimleri, talepler, eylem türleri, sloganlar bu doğrultuda düşünülmelidir.

Kadınların kurtuluşunu hedefleyen bir hareketin bağımsız olması gerektiğinden söz etmek yeterli değildir. Bu bağımsızlığın tanımlanması, içinin doldurulması gerekir.

Kimden ve nasıl bağımsız?

Partilerden, örgütlerden, erkeklerden... Söz konusu olan, herhangi bir siyasi eğilimin ya da toplumsal bir grubun kararlarına ve politik gereksinimlerine bağımlı olmayan; kadınların kendi başlarına yürüttükleri, kendi sorunlarını çözmek üzere mücadele eden; örgütsel bağımsızlığın yanı sıra politik bağımsızlığını da koruyan bir hareket. Erkek egemen toplumun baskısına karşı şu ya da bu düzeyde mücadele etmek üzere örgütle-

---

* *Sosyalist Feminist Kaktüs*, sayı 7, Haziran 1989.

nen bütün kadınları meşru gören; bu mücadelede belirleyici olanın, kadınların (farklı sınıflardan, uluslardan, kültürlerden gelseler de) kadın olmaktan kaynaklanan sorunlarına karşı mücadele olduğunu gören bir hareket.

Kadınların ezilmelerinin ortak olduğu tespiti, kurtuluşlarına giden yolda, mücadelelerinin tek ve aynı yapı içinde verilerek yürütüleceği anlamına gelmiyor. Kadınları sadece ve sadece kadın olma noktasında toparlamak olanaklı değil. Kadınların konumlarının farklılığını ve çeşitliliğini kabul ediyorsak, mücadele alanlarını farklı ihtiyaçlara göre ayırmak ve her alanın ihtiyaçlarına uygun düşen örgütlenme biçimleri yaratmayı hedeflemeliyiz. Hareketin çok parçalı olduğunu kabul etmek çok sesli olduğunu da kabul etmektir. Bu noktada sorun, bizim niyetlerimizin ötesinde, sözünü ettiğim çok parçalılığın, çok sesliliğin, kadınların nesnel durumlarının bir ifadesi olduğunu görmek ve bu durumdan ötürü telâşa kapılmamaktır. Tersine kadın hareketinin çok sesliliği, hareketi zenginleştirecek, ufkunu genişletecektir.

Eğer feminizm en geniş tanımıyla, topluma kadın bakış açısıyla yeniden bakılması, sorgulanması ise; sadece kadının toplum içindeki özgül konumunun incelenmesinin ötesinde cinsler arası hiyerarşinin yok edilmesine karşı mücadele veriyorsa, mevcut, yerleşik örgütlenme biçimlerinin eleştirisini de içermek durumundadır.

Feminizmin kadın mücadelesine katkısı, yaratılacak örgütlerin tek başlarına hedef olarak ele alınmamasına dayanmaktadır. Örgütlenme süreci yaratılan örgüt kadar önemlidir: Çünkü mücadele ederken bir yandan da var olanı değiştirmeyi, dönüştürmeyi de hedeflemeliyiz. Bu ne demektir. Bu süreç, mücadele eden kadınların, "hayatlarını artık eskisi gibi yaşamak istemedikleri" bir noktada başlar; bu bir başkaldırının ilk belirtisidir. Bu yetmez. Kadınlık durumlarının ince ince konuşulup, deşilmesine, didiklenmesine ihtiyaç vardır. Bu da yetmez. Deneyle-

rin aktarılması gerekir. Kişisel ilişkilerin dönüştürülmesinin yolları ancak böyle açılabilir. Kişisel olanın politik olduğu ancak böyle gündeme gelebilir. Kadınlar arası ileşitimsizlik, uzaklık, böyle aşılabilir. Ezilmemizde yalnız olmadığımızın, kurtuluşumuzun da yalnız olamayacağının bilinci ancak böyle oluşabilir. Bu süreç aynı zamanda ezilen bir taraf olan kadınların ezenlere karşı geniş bir birlik oluşturduğu, dayanışmanın güvenle pekiştiği bir süreçtir. Bunu küçümsemeyelim, abartmayalım da...

İlkelerimiz şunlar olmalıdır: Gönüllülük, öz etkinliklerin gelişmesine ve arttırılmasına uygun yapılar yaratmak. Kişiselliği yok etmeden kollektif kararlar alabilmek, hiyerarşilere karşı olmak, yönetim kurulları yerine, her kadının etkinliklerin yürütmesinde yer almasını sağlamak. Oylamalar yerine ikna yöntemlerinin yerleştirilmesi. Sadece çoğunluğun değil azınlığın ve tek tek kadınların haklarının korunmasını güvenceye almak. Rotasyonla çalışma, uzmanlaşmayı zararsız hale getirme. Etkinliklere katılan bütün kadınlara eşit derecede söz ve karar hakkı. Temsili değil, doğrudan demokrasi.

Mücadelenin yükselttiği taleplerin demokratik niteliği, kadın örgütlerinin, yapılarının işleyişinin doğrudan demokratik olduğu sonucunu doğurmaz. Demokratiklik, işleyişteki demokrasi unutulduğunda hiçbir anlam ifade etmez.

Bu noktada, kadın mücadelesini demokratik hakların kazanımı ile sınırlı gören anlayışlara değinmek istiyorum. Kadın mücadelesini böyle görmek, hareketin hem tek tek kadınları hem de bir bütün olarak kendisini dönüştüren, radikal yanlarını görmemektir. Oysa kadınların kurtuluş perspektifiyle yola çıkan bir hareketin yükselttiği her talep mevcut düzenin sınırlarına çarpma, kurumsal-hukuksal çerçevede çatlaklar açmak durumundadır. Aileyi parçalamaktan söz ederken, cinsiyetçi işbölümüne toplumun bütün alanlarında karşı çıkarken, nasıl olur da kadın hareketini sadece bir takım demokratik kazanımların elde edilmesi mücadelesiyle sınırlı görebiliriz?

Bunun ötesinde "demokratik kitle örgütleri" anlayışının bir uzantısı olarak karşımıza çıkan "Demokratik Kadın Örgütlenmeleri" gibi muğlak ve gerçekçi olmayan bir modeli, kadın hareketinin "toparlanmasını" sağlayacak "tek" ve "mümkün" bir çözüm yolu olarak nasıl önerebiliriz?

Bu öneri şu iki zaafı içinde taşımaktadır: Birincisi, mevcut düzenin içinde kalan, burjuva hukukuna göre düzenlenmiş derneklerin, örgütlerin sınırlarına hapsolmayı; ikincisi hedefi politik iktidarı almak olan ve örgütlenme modelini bu hedefe göre belirleyen sosyalist örgütlenmelerden etkilenmeyi.

Bu iki zaafa işaret ederken savunduğum nokta ne örgütsüzlük, ne de gevşek yapılar. Ne de tek başına merkeziyetçiliğe karşı olmak. Sorun burada düğümleniyor. Soruları iyi sormalıyız. Kadın hareketinde ya da tek tek örgütlerin içinde "merkezileştirilecek" olan nedir? Bir politik hattın, bir yönelişin, kadınlarla ilgili bir talebin, bir sloganın "merkezileştirilmesi"dir söz konusu olan. Bir yapının merkezi olarak örgütlenmesi değil. Farklı yapıların, farklı örgütlerin ve örgütsüz kadınların bir arada iş yapmalarını mümkün kılacak, etkin kılacak bir işbirliğinin yaratılmasıdır. Burada sözü edilen "merkeziyetçilik" işlevseldir. Her ayrı özgül alanda verilen mücadelenin politik olarak vurucu olabilmesine olanak veren politik bir koordinasyondur. Kadın hareketini, bilinç yükseltme gruplarından mahalle gruplarına, işyerilerinde örgütlenen gruplardan eylem birliklerine kadar çeşitleri olabilen geniş bir yelpaze olarak düşündüğümüzde, hareketin sürekli kılınmasının, etkisinin sönümlenmemesinin sağlanmasının çok büyük önemi olduğu açık. Ancak bu sorunlara önerilen çözümler de gerçekçi olmak durumunda. Ev kadınlarından, öğrenci kadınlara, burjuva kadınlardan, küçük burjuva kadınlara dul kadından çocuklu kadına, Türk kadınından Kürt kadınına kadar, bütün bu kadınları sadece kadın olmalarını temel alan bir yaklaşımla, tek bir örgütsel çatı altında toplamak yanılsaması yerine, hedefi belirli, işlevini yerine getirdiğinde

dağılan ve mücadelesine ayrı kanallar aracılığıyla devam eden örn. kampanya türü örgütlenmelere omuz vermek gerekli. Dayak gibi, şiddet gibi, cinsel taciz gibi, yasalardaki ayrımcılık gibi konularda, propaganda ağırlıklı etkinlikler yaratmak. Belirli konular etrafında oluşan kampanyaların yanı sıra her grubun kendine seçtiği alan içinde örneğin, mahallelerde, sendikalarda, işyerlerinde ya da hemşireler arasında kalıcı, sürekli örgütlenme biçimleri oluşturmak. Uzun süreli propagandadan çok, hedefi sınırlı ve kısa vadeli, aniden toparlanabilen (örneğin, hamile kadınların işten atılmalarına karşı) kadınlara karşı uygulanan her türlü baskı ve aşağılamaya karşı taraf oluşturabilecek, temeli cinsiyetçiliğe karşı olmaya dayanan eylem birlikleri örgütlemek. Erkek egemenliğine, cinsiyetçiliğe karşı kadın örgütlerini ve gruplarını (iç-örgütsel işleyiş ve çalıştığı alan farklı olsa da) bir araya getiren, bir tür koordinasyonu sağlayan platformlar yaratmak.

Kuşkusuz kadın hareketine ilişkin tartışabileceğimiz seçenekler bu örneklerle sınırlı değil, önemli olan şu: Bütün kadınların bir "kitle" örgütünde sürekli birlikteliğini mümkün görmüyor ve savunmuyoruz. Ama bu, kesinlikle "örgütlenmeye karşı" olduğumuz anlamına gelmiyor.

BİRLİK SÜRECİNDE KADINLAR OLARAK VAR OLMAK*

Filiz Karakuş & Gülnur Savran & Nesrin Tura

Birlik düzlemlerini tartışmaya başladığımız bu aşamada, birlik sürecine, kadınların kurtuluşu için mücadele aktif olan kadınlar olarak nasıl baktığımızı kısaca açıklamak istiyoruz. Burada yazdıklarımız bu sürecin sadece özgül bir boyutuna, bizim bu süreçte kadınlar olarak yer alışımıza ilişkin olacak. Birlik süreciyle ilgili daha genel görüşlerimizi başka tebliğlerde ifade ettik.

Bu kısa yazı bir deklarasyon olarak kabul edilebilir. Kuşkusuz bu, yazdıklarımızın tartışmaya açık olmadığı anlamına gelmiyor. Ancak, diğer ortak tebliğlerden farklı olarak bu metin uzlaşmalara ve ortalama formülasyonlara kapalı: Bu konuda kendimizi birlik süreci içinde bir *taraf* olarak görüyoruz. Erkeklerden talebimiz, metni bu niteliğiyle, yani bizim *taraf oluşumuzun ifadesi olarak* destekleyip desteklemediklerini imzalarıyla belirtmeleri.

Bu metinde, belli bir süreklilik taşıyacak her hangi bir sosyalist oluşumda platformda yer alabilmemiz için bizim açımızdan kaçınılmaz olan çok genel koşullardan —hatta bir koşuldan—

---

* *Yeni Öncü*, sayı 22, Mart 1990.

söz edeceğiz. İçinde bulunduğumuz birlik çalışmaları sürecinde birliğin biçimi somutlaştıkça, biz de bu genel koşulu somutlaştırmaya çalışacağız. Örneğin, çalışmalar ortak bir yayın biçiminde sürecekse, bu yayında bize bağımsız bir bölümün ayrılmasını isteyebiliriz; bu süreç bir platform biçiminde evrildiğinde özerk bir kadın komisyonu oluşturmamız gündeme gelebilir; ve nihayet bir gün partide, bunlara, karar ve temsil mekanizmasının her düzeyde kota talebi eklenebilir vb. Bütün bunların temelinde aslında aynı mantık vardır: Kadınlar lehine, ya da pozitif ayrımcılık. Şayet söz konusu ayrımcılık tutarlı bir biçimde uygulanacaksa, böyle bir mantığın dayattığı varsayım da, toplumun diğer bütün alanlarında olduğu gibi, bizzat *içinde yaşadığımız birlik sürecinde de erkek egemenliğinin bir olgu olarak varlığının* kabulü olmalıdır.

Marksistler olarak çok iyi bildiğimiz gibi, toplumsal egemenlikler bireylerin bilinçlerinde başlayıp biten şeyler değil, bireysel niyetlerden bağımsız, nesnel toplumsal ilişki biçimleridir. Cinsiyete dayalı egemenliğin de bu açıdan hiçbir özelliği olamaz. Tersine bunun da ötesinde, erkek egemenliği, gerisinde yatan tarihsel mirasın gücü ve insanların "ben" imgelerinin oluşmasındaki kritik önemi de göz önüne alındığında, toplumsal bütün açısından en belirleyici değil ama en kötü egemenlik biçimidir. Dolayısıyla da, cinsiyetçiliğin bireysel olarak *aşılması* olanaklı değildir. Bir birlik süreci çerçevesinde, olsa olsa, varlığı kabul edilip *adı konduğunda*, kurumsal-ideolojik düzlemlerde, söylem-davranış tarzları çerçevesinde harcanacak iradi çabalarla aşındırılması yönünde adımlar atılabilir. Ancak, bu çabaları harcamaya hazır olunduğunun bizim açımızdan ilk güvencesi, erkek egemenliğinin sol içinde ve bizim aramızdaki varlığının teslim edilmesidir. Kısacası, bu egemenliğin, toplumun başka alanlarında bizde yarattığı tahribat sonucu, bizim üzerimizdeki olumsuz etkileri aracılığıyla, birlik sürecine de "sızmış" olabileceğini teslim etmek yetmez. Bu süreç içinde kurulan ilişkilerde yeni-

den ve yeniden üretildiğinin bir olgu olarak kabul edilip üzerine gidilmesi gerekir.

Bu söylediklerimizi biraz somutlaştırmaya çalışalım. Kafa-kol emeği ayrımına dayalı bir işbölümünün, burjuva toplumu içinde mücadele vermeye yönelik herhangi bir birliktelikte tümüyle aşılabileceği türünden bir yanılsama içinde olduğumuz sanılmasın. Ayrı biçimde, bu işbölümünde, kadınlara erkekler arasında eşit bir dağılımın kendiliğinden gerçekleşebileceğini düşünecek kadar ütopyacı da değiliz. Ne var ki, gerek cinslerden bağımsız bir kafa-kol emeği işbölümüne karşı, gerekse bu işbölümünde cinsler arası eşitsiz dağılıma karşı aktif önlemler alınmasını hem Marksistler olarak, hem de kendi adımıza feministler olarak bekliyoruz. Bugüne kadar yaşadığımız birlik tartışmaları süreci içinde, iş bölümünün de söz dağılımın da *sadece* varolan, yeteneklere göre belirlendiği kanısında değiliz. Söylenmiş sözlerin, yapılmış konuşmaların (İstanbul içinde ve dışında, kapalı ve açık toplantılarda, toplantı yönetiminde ve konuşmacı olarak), yazılmış tebliğlerin, her birinin düzeyinin bizi aştığını düşünmüyoruz. Bizi pasif kalmaya iten etkenler arasında, bizim söz sahibi olmakta çektiğimiz güçlükler kadar, erkeklerin yer ve zaman işgal etmekteki becerilerinin de önem taşıdığı kanısındayız. Dolayısıyla, böyle bir işbölümünün dönüştürülmesi yolunda erkeklerden de çaba harcamalarını bekliyoruz.

İdeolojilerin söylemlerde yeniden üretildiği ve yansıttığı (hatta kimilerine göre oluşturulduğu) da, yine Marksistler olarak yabancısı olmadığımız bir gerçek. Bizim içinde yer alacağımız bir birliktelikte bize yer açmayan, hatta bizi dışlayan bir söyleme karşı duyarlı olunmasını beklememizin çok doğal olduğuna inanıyoruz. Komisyonlardaki kişi sayısının "adam" üzerinden hesaplandığı "Hasanlar, Hüseyinler, Ahmetler"le örneklendiği bir toplulukta kendimize yer açmanın esas olarak bizim sorunumuz olduğunun bilincindeyiz. Ne var ki, bu yeri sürekli olarak ve hep yeniden kapatan erkekler, egemen ko-

numlarını (kısacası, o yerlerin sahibi olan konumlarını) sorgulamaya hiç başlamayacaklarsa, bizim de harcadığımız çabaların ne kadar anlamlı olduğu sorusunu sormamız şaşırtıcı olmamalı.

Erkek egemenliğinin bizim aramızdaki varlığının kabulünün bir uzantısı, kadınların *cinsiyetleriyle* var olmalarına olanak sağlayacak bir yaklaşım benimsenmesidir. Cinsiyetimizle var olmak, bizim açımızdan, ezilen cinsin mensupları olarak varolmak anlamına gelir. Başka bir ifadeyle, kadın açısından söz söyleyen, kadınlara yer açmaya çalışan kadınlar olarak var olmak; erkeklerle biçimsel olarak eşit olan, ayrıcalıklı kadınlar olarak değil. Örneğin oluşturulan komisyonlara anatomik özelliklerimiz dolayısıyla değil, birlik sürecinde kadınlar açısından olumlu dönüşümler sağlamaya çalışacağımız ve kadınların özgül ezilmelerini hesaba katan bir sosyalizm anlayışını savunacağımız için, varlığı teslim edilmiş olan erkek egemenliğinin sorgulanması herkesçe gerekli görüldüğü için çağrılmak. Biçimsel bir eşitliğin ya da göstermelik bir cinsiyet çeşitliliği sağlanması için değil. Kısacası, kadın hareketi içinde mücadele eden kadınlar olarak, sahip olduğumuz bu politik kimlikle var olmak.

Bunların sadece bizim çabalarımıza bağlı kalmamasının önkoşulu, daha önce de belirttiğimiz gibi, kendi aramızdaki erkek egemenliğinin adının konmasıdır. Taraf olduğumuz bir topluluk içinde, kendimize ezilen taraf kimliğiyle bir yer açmanın bütün yükü bizim omuzlarımızda bırakıldığında, bu sisifos uğraşının tüm enerjimizi tüketeceği açık. Bunun kaçınılmaz sonucu olarak da başka alanlarda düşünce üretemeyeceğimiz, söz söyleyemeyeceğimiz yine çok açık. Erkek egemenliği bu biçimde yeniden üretildiğinde ve biz yine pasif kaldığımızda, bu kez de aktif olmadığımız için sorgulanmayı kabul etmiyoruz. Çünkü böyle yapıldığında, artık söz konusu olan —bırakalım erkek egemenliğini aşındırma yönünde çaba göstermeyi— bu egemenliğin üzerine kolaycı bir şekilde yaslanmaktır.

Sosyalist erkeklerin, egemen konumlarını, sosyalizm mücadelesinde kadınlara yer açacak bir düzeyde de olsa sorgulamaları kaçınılmaz. (Aksi takdirde, kadınların en azından bir bölümü bu mücadelede yer almaya devam etseler de, sosyalizm projesi adına layik olabilmesi için kadınların ona sunabilecekleri katkıdan bir süre daha yararlanamayacaktır.) Sosyalist mücadele içinde erkek egemenliğinin adı konmadığı sürece, bu alan erkek alanı olma niteliğini koruyacaktır. Sosyalist mücadele içinde erkek egemenliğinin adı konmadığı sürece ise bu gerçekleşmeyecek ve bu alan erkek alanı olma niteliğini koruyacaktır.

Destekleyenler: Çağatay Anadol, Serhat Baysan, Oral Çalışlar, Gencay Gürsoy, Saim Koç, Ertuğrul Kürkçü, Saruhan Oluç, Şadi Özansu, Celal Polat, Sezai Sarıoğlu, Nail Satılgan, İskender Savaşır, Sungur Savran, Zeki Tombak, Ahmet Ural, Kemal Ümitli

İKİNCİ DALGA FEMİNİZM:
90'LAR VE *PAZARTESİ*

EV EMEĞİ TARTIŞMASI VE "EVİŞİ İÇİN ÜCRET" TALEBİ*

Gülnur Savran

Batılı feministlerin bir bölümü, 1960'ların sonlarında, esas olarak da 1970'lerin ilk yarısında, kadınların ev içinde harcadıkları emeğin niteliği üzerinde düşünmeye ve tartışmaya başladılar. Kadınların ezilmelerinin temelinde yatan maddi süreçlere yönelmenin anlamı açıktı: Bir yandan, erkek egemenliğinin başka egemenlik biçimleri özellikle de sınıf egemenliği karşısındaki özgüllüğünü ortaya koyma gereğinin bir uzantısıydı bu, öte yandan da cinsiyetçiliğin kültür ve eğitim düzleminin ötesindeki yapısal nedenlerini belirleme çabasının. Tartışmanın ana ekseninin kadınların harcadıkları emek olması, beklenebileceği gibi Marksist kavramları tartışmanın merkezine yerleştirdi.

O dönemde üretilmiş olan çalışmalara baktığımızda, bunların ana gövdesini kapitalizmde ev emeğinin taşıdığı anlam üzerine yapılmış tartışmaların oluşturduğunu görüyoruz: Tartışılan konuların başında da ev emeğinin Marksist anlamda "değer" üretip üretmediği, artık-değer üretimine katkısı olup olmadığı

---

* *Pazartesi*, sayı 41, Ağustos 1998.

geliyor. Çok kabaca özetlediğimizde, tartışmanın taraflarından birine göre, kadınların ev içinde yaptıkları üretim "özel üretim" olduğu, yani piyasaya değil aile fertlerinin tüketimine yönelik ürünler ürettiği için, bu emek kapitalizme ancak dolaylı olarak eklemlenmiştir. Bu tahlil çerçevesinde, ev emeği kadınların işgücü piyasasındaki konumlarını ikincil ve güvencesiz hale getirdiği ölçüde sömürülmelerine yol açar. Diğer tarafta, kadınların ev emeklerinin bir meta olan, yani piyasada dolaşıma giren emekgücünün üretimi ve yeniden-üretimine yönelik olduğundan hareket ederek, ev emeğinin artık-değer üretimine katkıda bulunduğunu savunanlar var. Bu ikinci görüşe göre ise, kadınların karşılıksız emeği sayesinde emekgücünün değerinin, yani fiyatının, yani ücretlerin düşük tutulması mümkün olur. Böylelikle de sermaye artık-değerini büyütür. Başka bir deyişle ev emeği, işçinin bakımının maliyetinin sermayenin omuzlarından alınıp bu yükün, hiçbir karşılık verilmeksizin ev kadınlarının sırtına yüklenmesidir. Dolayısıyla, dışarıda çalışsınlar çalışmasınlar ev kadınları sermaye tarafından sömürülüyorlardır.

Fark edileceği gibi bu tartışmanın politik anlamı ev kadınlarının kapitalizm karşısındaki konumlarıyla ilgili. Şayet ev kadınları da, aynen ücretli işçiler gibi sermaye tarafından sömürülüyorlarsa, onların da kapitalizme karşı mücadele etmeleri için bir neden vardır. Bu aynı zamanda kapitalizm varlığını sürdürdükçe kadınların ev emeği köleliğinden kurtulamayacakları anlamına gelir.

Ev kadınları sermaye tarafından bu biçimde sömürülüyor olsalar da olmasalar da, kadınların kapitalizme karşı olmak için çeşitli nedenleri var bence. Bunlara daha sonra kısaca değineceğim. Ancak bu tartışmada tümüyle göz ardı edilen, hatta üzeri örtülen çok önemli bir mesele var: Aile ya da ev içi, örtük olarak da olsa çıkar farklılığının olmadığı, türdeş bir birim olarak var sayılıyor. Aile içinde kadınlarla erkekler arasındaki cinsiyetçi işbölümü, her türlü hizmeti göörülen erkeğin durumu

tamamen gündem dışında tutuluyor. Dolayısıyla da aileyi, ev içindeki cinsiyetçi işbölümünü bir mücadele alanına dönüştürme perspektifinden yoksun bir yaklaşım bu. Nitekim kadınların ev içinde harcadıkları karşılıksız emeğin kapitalizmle ilişkisi üzerinde yoğunlaşan tahliller feminist politikanın gündemini genişletecek somut talepler üretmekte etkili olamadılar. Bu kategoriye dahil olup ev emeği konusunda politik bir strateji geliştiren bir eğilim hariç: "Evişi için ücret" kampanyası... Bunu aşağıda daha geniş olarak ele alacağım.

Kapitalizmin ev emeğinden ekonomik yarar sağladığı yani kadınlar için de asıl düşmanın kapitalizm olduğu tezinin tam karşı kutbunda Christine Delphy adlı Fransız feminist yer alıyor. Delphy bakışını ev emeği ile kapitalizm arasındaki ilişkiden kadınlarla erkekler arasındaki "üretim ilişkisi"ne çeviriyor ve kadınlar için baş düşmanın kapitalizm değil, erkekler olduğunu göstermeye çalışıyor. Delphy'e göre, kadınlara ev emeği için ücret verilmemesinin nedeni, ev içindeki faaliyetin aile tüketimine yönelik ürünler üretmesi değildir. Bu emeğin ücretsiz oluşu, faaliyetin ya da üretilen ürünlerin niteliğinden değil, kadınlarla erkekler arasındaki üretim ilişkilerinden kaynaklanır. Evlilik sözleşmesiyle birlikte kadınlar belirli üretim ilişkileri içine girerler: Kapitalizmden ayrı, onun yanı sıra varlığını sürdüren eviçi üretim tarzına özgü bu üretim ilişkilerinde, erkek kadının emeğini dolaysız bir biçimde sömürür. Evli olmayan kadınlar için de belirleyici olan bu sömürü ilişkisi kadınları erkekler karşısında bir sınıf olarak tanımlar. Dolayısıyla da iki ayrı üretim tarzının, iki ayrı sömürü ilişkisinin ve iki ayrı sınıf düzeninin var olduğu bu dünyada kadınlar her şeyden önce kadın olarak sömürülüyorlardır; ücretli emekçi olarak çalışan kadınlar ayrıca işçi olarak sömürülürler.

Delphy'nin bu tahlili kapitalist üretim tarzı ile "eviçi üretim tarzı"nı birbirinden tümüyle koparıyor. Dolayısıyla da kapitalizm öncesinde ve kapitalizmde aynı kalan, neredeyse tarih-aşırı

bir eviçi alanı varsayımına dayanıyor. Böyle olunca "eviçi"nin sanayileşmiş kentli toplumda taşıdığı özgül anlam kayboluyor. Delphy'nin teorik çerçevesine göre, kentte yaşayan ve ev dışında ücretli çalışan bir ev kadını ile köyde yaşayan ve aile toprağında (ve evinde) çalışan bir kadın aynı üretim ilişkisi içinde yer alıyor ve apayrı sömürüye tabi. Başka türlü söylendiğinde, kadınlar ev dışında ücret karşılığı çalışsalar da çalışmasalar da, aile içinde kadının sürdürdüğü üretim faaliyeti ailenin tüketimi dışında piyasaya da sürülen mallar üretse de üretmese de, bütün bu kadınların aile içinde harcadıkları karşılıksız emek tek bir sömürü biçimine indirgenebilir.

Delphy bu sadeleştirmeyi şöyle yapıyor: Teorisini kurarken işe kentli ve köylü aile işletmeleriyle başlıyor. Yani kentte örneğin aile lokantası işleten bir aileyi, köyde ise diyelim tavukçuluk yapan ve yumurtalarını kısmen aile içinde tüketen kısmen de piyasada satan bir aileyi hareket noktası olarak alıyor. Ve bu tür ailelerde kadınların harcadıkları emeğin ürünleri piyasaya sürüldüğü halde bu emeğin de karşılıksız emek olduğunu ortaya koyuyor. Dolayısıyla da kadınların aile içinde harcadıkları emeğin karşılıksız oluşunun, bu emeğin ürünlerinin piyasada mübadele edilip edilmemesinden bağımsız olduğunu kanıtlamış oluyor. Delphy için bunun şöyle bir anlamı var: Kadınların ev emeğinin karşılıksız oluşunu bu emeğin ürünlerinin piyasaya sürülmemesiyle açıklayan bütün teoriler yanlıştır. Mesele piyasayla değil, kadınlarla erkekler arasındaki üretim ilişkileriyle ilgilidir.

Ancak bundan sonra kendi teorisine iki kayıt getiriyor Delphy: Her şeyden önce, günümüzde giderek ev emeğinin başat biçiminin evişleri ve çocuklarla kocanın bakımı olduğunu söylüyor. Yani aile işletmesinin kendi teorisindeki ağırlığını iyice azaltıyor, ikinci olarak da, ev dışında ücret karşılığı da çalışan ev kadınlarının durumunu diğerlerinden ayırıyor: Bu kadınların emeğine tamamen değil kısmen el konduğunu söylüyor. Kı-

sacası bütün kadınların emeğine apayrı biçimde el konmadığını itiraf etmiş oluyor. Böyle olunca da başladığımız yere dönmüş oluyoruz: Bütün kadınlar kocaları için karşılıksız emek harcarlar, ama hepsinin birden apayrı sömürü ilişkisi içinde yer aldığı söylenemez.

Teorik tıtarsızlıkları bir yana, Delphy'nin tezinin politik uzantısı şu: Bütün kadınları birleştiren, hepsinin birlikte yıkmayı hedefleyecekleri bir üretim ilişkisi, bir ekonomik odak saptamak mümkün! Oysa kadınların kurtuluş mücadelelerindeki en büyük engebelerden biri belki de bu türden bir birleştirici odağın olmaması. Ev emeğinin erkeklerle kadınlar arasında bir çıkar çatışmasının ifadesi olduğunu vurgulamak ve karşılıksız emek olduğunu net bir biçimde ortaya koymak açısından çok büyük önem taşımasına rağmen, Delphy'nin teorisindeki aşırı genellik (tarih-aşırılık) politik uzantıları bakımından aşırı iyimserliğe hatta kolaycılığa yol açıyor.

Kadınların ev emeği ile kapitalizm arasındaki ekonomik bağlantının niteliği üzerinde odaklanmış tahlillerden birinin "evişi için ücret" talebini ürettiğine yukarıda değinmiştim. Bu tahlilin hareket noktası şu: Kapitalizm ücretli emeğin yanı sıra, onu tamamlayacak biçimde ücretsiz ev emeğini yaratmıştır; erkek işçileri ücretli köleler haline getirirken kadınları da ev kadınları olarak "kurumsallaştırmıştır". Ev emeği, sermaye için ücretsiz olarak emekgücünü üretir ve yeniden-üretir ve Marksist anlamda üretken emektir, yani artık-değer üretir. Dolayısıyla da kadınlar sermaye tarafından ücretsiz emekçiler olarak sömürülürler. Sermayenin ev içinde kurduğu iktidar ilişkisinde koca bir araçtır ve sermaye sahibi ya da patron figürünü gizler.

Bu tahlilin sözcüleri, kocası işçi olan ev kadınlarını kadınlık durumunun ya da kadınlık rolünün prototipi olarak ele alıyorlar. Usyürütmeleri şöyle: Emekgücünün üretilmesi ve yenidenüretilmesi olan evişinin ücretsiz olması, onun düpedüz bir iş, çalışma, emek harcama olduğunu gizler. Böyle olunca da ücret-

siz işin adı aşk olur, şefkat olur, vericilik olur, kadınsılık olur. Ve giderek kadınların yaptıkları bu işler onların doğasının bir parçası görünümüne bürünür. Evli olmasa da, yalnız yaşasa da bütün kadınlar bu kadın doğasından paylarını alırlar. Ve bu "doğa" onların bütün yaşamlarını şekillendirir. Dolayısıyla ücretsiz evişine karşı çıkmak bütün kadınların kurtuluşunun önünü açacaktır.

1971'de Selma James ve Mariarosa Dalla Costa'nın, ortak olarak kaleme aldıkları bir yazıda teorik çerçevesini oluşturdukları bu eğilim 1972'den itibaren başta İtalya olmak üzere çeşitli ülkelerde "evişi için ücret" talebi etrafında kampanyalar örgütlemeye çalıştı. Feministlerin önemli bir bölümü, her şeyden önce evişini ve cinsiyetçi işbölümünü daha da köklü hale getireceği, ev kadınlığı kimliğini iyice kurumsallaştıracağı gerekçesiyle bu talebi sahiplenmedi. Bunun yanı sıra, örneğin Firestone'un bir başka itirazı da, cinsiyetçi işbölümüne karşı çıkmadığı ölçüde bu talebin düşük ücretli, güvencesiz "kadın işleri"ni de sorgulamadığıydı. Ayrıca, birçok kadına göre, bir sadakadan ibaret olmayacak düzeyde evişi ücreti ödemek (ki ücretin devletten talep edilmesi öngörülüyordu) sosyalist olsun, kapitalist olsun hiçbir toplumun harcı değildi: Evişine harcanan saatler düşünüldüğünde bu, bir kaynağa göre 1970'lerin başındaki ABD hükümet bütçelerinin iki katı bir miktarı gerektirirdi. Zaten evişinin özgül yapısı, çalışma saatleri ve iş türlerinin net bir şekilde belirlenmesinin güçlüğü bu tür bir hesaplamayı neredeyse olanaksız kılıyordu. Ücret, belirlenmiş bir süre için ya da (parça başı olduğunda) belirli sayıda meta karşılığında ödenen para olduğuna göre, evişi için ücret talebi yerine ev kadınları için emeklilik/işsizlik ödeneği türünden bir ödenek talep etmek bu feministlere daha anlamlı geliyordu.

Bu itirazlara karşı, "evişi için ücret" talebinin savunucuları bu talebin "bir miktar para" biçiminde değil, politik bir perspektif olarak anlaşılması gerektiğini ileri sürdüler. Hatta bu yakla-

şımlarını "evişine karşı ücret" sloganıyla dile getirdiler. Kast ettikleri şuydu: Evişi için ücret talep etmek devrimci bir dinamiğe yol açar. Bu talebin etrafında örülecek mücadele sürecinin kendisidir asıl önemli olan. Bir sömürü ilişkisi olmasına rağmen, ücretli işte en azından işçinin işçi olduğu teslim edilir; işçinin kimliği ile yaptığı iş içice girmez. Oysa ücretsiz olduğu için evişi kadınların doğal bir özelliği, kimliğinin bir parçası olarak algılanır. İş olmayan bir şey konusunda mücadele etmenin, isyan etmenin adı da dırdırcılık olur. Bizden beklenen, aşkın, sevginin bir gereği olarak işçi sınıfının ücretli kesimlerinin hizmetçiliğini yapmaktır. İşte, evişi için ücret talebi, yaptığımız işin doğamızın bir ifadesi olarak algılanmasına, bize atfedilen toplumsal role karşı mücadele etmeye başlamak demektir. Bu taleple dile getirdiğimiz mesaj şudur: Artık bize para ödemeniz gerekiyor, çünkü kadın olarak, sadece kadınlığımızla hiçbir şeyin garantisini vermiyoruz.

"Evişine Karşı Ücret" adlı makalenin yazarı Silvia Federici şöyle diyor:

> Yüzlerce, binlerce kadın sokaklara dökülüp, bitip tükenmeyen temizliklerin, duygusal olarak her zaman hazır ve nazır olmanın, işimizi kaybetmemek için emir üzerine düzüşmenin ağır ve nefretlik işler olduğunu haykırdığında, erkekler ürkerler ve ayaklarının altındaki toprağın kaydığını hissederler... Bu anlamda, evişi için ücret talebi onlar kadar iyi çalışabileceğimizi, onlarla aynı işleri yapabileceğimizi kanıtlamaya çalışmaktan çok daha eğitici olacaktır.[1]

"Evişi için ücret" talebini savunanların bütün stratejilerini bu talep üzerine oturtmalarının gerisinde iki temel tespit yatıyor: Birincisi, ücretsiz evişinin bütün kadınların sömürülmelerinin temelini oluşturduğu; ikincisi de ücretli işlerin kadınlar açısından çok bir şey değiştirmediği. Bir yandan "kadın işleri"nin niteliği, öte yandan da ikinci bir işin kadınların yaşamlarını daha

---

[1] Ellen Malos (der.), *The Politics Of Housework* içinde, Allison and Busby, 1980.

da çekilmez hale getirdiği düşünüldüğünde bu tepkiyi anlamak mümkün, ama bu kadar tek boyutlu bir yaklaşım gerçekten de söylendiği kadar büyülü bir etki yaratabilir mi? Ev emeğinin (kapitalizmde) kadınların ezilmelerinin nesnel temelini oluşturduğuna ilişkin bir teorik saptamanın politik uzantısı bundan ibaret olabilir mi?

Ev emeğinin sorgulanması, görünür kılınıp dönüştürülmesi kaçınılmaz olarak eviçiyle kamusal alanın bir arada ele alınmasından geçer. Teorik olarak belirleyici olması, ev emeğinin kendi başına stratejik olarak da ilk hedef olması gerektiği anlamına gelmez. Kadınların en güçsüz, en yalnız, en yalıtılmış oldukları yer evlerin içi. Burada direnebilmek, evişine karşı çıkabilmek için kamusal alanda bir ölçüde de olsa güçlenmek gerekiyor. Bunun için bir yandan, evişinin iş olduğunu, hatta toplumsal olarak en gerekli ve bu anlamda en değerli işlerin kadınların gördüğü işler olduğunu açığa çıkarma çabalarını sürdürür, ev kadınları için emeklilik ödeneği, sosyal güvence talepleri geliştirir ve genel olarak kadınlar lehine mal rejimi düzenlemeleri önerirken, öte yandan da kadınların ücretli işlere katılımını kolavlaştıracak, iş piyasasındaki cinsiyetçi yapının dönüşmesinin önünü açacak politikalar geliştirmenin önemini göz ardı edemeyiz. Kadınların ücretli işgücüne katılmalarını kolaylaştıracak önlemlerin başta gelenlerinden biri hiç kuşkusuz hem kadın hem erkek ücretliler için iş gününün ücret kaybı olmaksızın kısalması. Ama bunun yanı sıra, evişlerinin en azından bir bölümünün toplumsallaşması ve buralarda cinsiyetçi bir işbölümünün oluşmasının engellenmesi de kadınların hayatlarını ve kamusal alanda güçlenmelerini kolaylaştırmak açısından üzerinden atlanmaması gereken bir önlem. Bütün bunların ötesinde, evişlerinin ve çocuk bakımının tümüyle ev dışına taşınması ve toplumsallaşması ne mümkün ne de istenir bir şey olduğuna göre, ev içinde işlerin eşit paylaşımı doğrultusunda her tür kültürel, ideolojik çalışmayı sürdürmek, dayanışma ağları kurarak

bu konuda kadınların birbirlerini güçlendirmeleri için uygun ortamlar oluşturmak ise feminist politikanın en can alıcı ayaklarından biri.

Kadınların kurtuluşlarının kapitalizmde mümkün olmadığını savunmak için ev kadınlarının harcadıkları emek nedeniyle sermaye tarafından doğrudan sömürüldüklerini kanıtlamak gerekmiyor. Ev emeğinin insani bir biçimde toplumsallaşması, erkek işleri/kadın işleri ayrımının ortadan kalkması, işgününün anlamlı bir biçimde kısaltılması, emekçiler arasında cinsiyete ya da başka şeylere dayalı ayrımcılığın gereksizleşmesi de kapitalizmin ortadan kalkmasını öngörüyor.

aslında mesele çok basit*

ayşe düzkan

ev işi denilen o biteviye, sıkıcı ve karşılıksız çalışma bütün enerjimizi ve yaratıcılığımızı istihdam etmekle kalmaz, kaçınılmaz bir kader olarak hayatımızı belirler; ancak bu, çalışmanın tahlilinin kadınların kurtuluşu açısından önemini sadece bunlar açıklamıyor.

evet, ev kadınlığı kaçınılmazdır, taksi şoförü de olsanız, dünyaca ünlü bir yazar da ev işi en azından suçluluk duygusu biçimini alarak karşınıza çıkar. halide edip adıvar, türkçenin önemli yazarlarından, cumhuriyetin başarılı hatiplerindendir. ve hiç ev işi yapmadığı, hakkındaki bilgilerden biri olarak bugüne ulaşmıştır. oysa, mesela mehmet akif ersoy'un söz konusu çalışmaya ilgisi hakkında bir bilgi tedavülde değil. ikincisi ev işi görünmez. evde yapılan işler işten, çalışmadan, üretimden sayılmaz. üçüncüsü, ev işi toplumsal olarak son derece düşük statüde olmakla kalmaz, ondan daha önemlisi emeğin hiç olmazsa ücret karşılığında sömürüldüğü kapitalizm çağında, ücret olarak karşılığı yoktur. dördüncüsü, bu iş genellikle söz konusu kadının kocası olan bir aile reisine bağlı olarak gerçekleştirilir. bu reisin belirlenmesi süreci bu çalışma sürecinden epeyce ba-

---

* *Pazartesi*, sayı 41, Ağustos 1998.

ğımsızdır, yani kadınların ev işi, görünmez, karşılıksız ve bütün kadınların mecburiyeti olan bir çalışma tarzıdır. Bu mecburiyetten kaçmanın ise toplumsal sonuçları vardır. Aile kurumu dışında yaşamak, cinsel ilişkide bulunmak, çocuk sahibi olmak kadınlara toplumdan topluma değişen bedellere mal olur. Yani bir kadın olarak başımıza gelen, kadınlar olarak mücadele etmeyi hedeflediğimiz baskıların esasında, kadınları aile içinde yaşamaya ve çalışmaya zorlamak yatar.

aile nedir?

bütün bunlar ailenin yurttaşlık kitaplarında pek yer almayan bir yüzünü gösteriyor bize. aile ekonomik bir birimdir. kadın olmanın ise iktisadi sonuçları vardır. bu yazının amacı bu birimin işleyişi ve bu sonuçlar üzerine benimsediğim maddeci feminist yaklaşımı, radikal ya da kullanmayı tercih ettiğim bir ifadeyle devrimci feminizmin bakış açısını aktarmak.

aileyle ilgili tahliller genellikle kapitalizme tekabül eden çekirdek aile üzerine yapılıyor. ama tarihin en eski kurumlarından birisi olan aile bildiğiniz ve ihtimal ki tecrübe ettiğiniz gibi eskiden daha genişmiş ve üretimin neredeyse tamamı aile içinde yapılırmış.

o zamanlar, çocukların ve hastaların bakımı, yemek gibi bugünün çekirdek ailesi içinde yapılan işler o zamanlar da aile içinde halledilirmiş. sadece bu işle uğraşan ve ev kadını tabir edilen bir toplumsal grup yokmuş ama bunun anlamı bu işlerin erkekler ve kadınlar tarafından paylaşıldığı değilmiş elbette. kadınlar bu işlerin üstüne bir de kimisi dışarıda satılıp değişim değeri oluşturan, kimisi aile içinde tüketilen malların üretiminde çalışırlarmış. tarih, bu tür üretimde ücretsiz kölelerin çalıştırıldığı zamanları da kaydediyor. ama kölelerin ücretsiz çalışması ya da üretilen malın bir kısmının ev içinde tüketilmesi ve dolayısıyla değişim ve kullanım değerlerinin birbirine karışmış

olması örneğin hayvancılığın üretimden başka bir adla anılmasına yol açmıyor.

şimdilerde de evde çok çeşitli işler yapılır. yemek, bulaşık, çocuk ve hastaların bakımı gibi işlerin yanında tarım, hayvancılık, küçük esnaflık gibi birçok iş tıpkı eskiden olduğu gibi aile işletmeleri olarak gerçekleştirilebilirler. türkiye gibi kapitalizm öncesi ilişkilerin yaygın olduğu toplumlarda bu daha da önem kazanır. yani evde, hem kullanım değeri olan hem de değişim değeri olan malların üretimi yapılır. pazarda satılmak üzere domates de yetiştirebilirsiniz, kahvaltıda tüketiverdiğiniz yumurta da. sattıklarınız değişim değeri oluşturur, evde tükettikleriniz kullanım değeri. istanbul'un havalı birçok *cafe*'si, şimdilerde ev kadınlarından kek ve pasta satın alıyorlar. o pastalar evde tüketildiğinde de aynı emek süreciyle üretiliyor, bu biçimde dışarıya satıldıklarında da. ve eve giren her gelirin denetimi aile reisinin elinde. yine hatırlamamız ve üzerinde durmamız gereken bir konu, küreselleşmenin özellikle yoksul ülkelerde git gide daha fazla evlerde çok düşük ücretlerle parça başı üretime yöneldiğidir. evinden dışarı adımını bile atmayı aklına getirmeyen kadınların kocaları ve babaları aracılığıyla bulabildikleri bir geçim kaynağı, ve daha önemlisi, çekirdek aile içinde bile evde yapılan işlerin dışarıda değişim değeri olarak bir karşılığı vardır. evde, ev işi adı altında yapılan bütün işler, aşçılık, temizlikçilik, çocuk bakıcılığı evin dışında yapıldığında ücret olarak karşılığı olan işlerdir ve üretim sayılırlar. bunların karşlığında ücret alır, sömürülürsünüz. evde ise ücret bile almazsınız, kadınların evdeki çalışması en çok, tarihin başka bir aşamasında boğaz tokluğuna çalışan kölelerin durumuna benzer. aile içinde kadınların emeğine de reisleri tarafından ücretsiz olarak el konur. Bunun karşılığında onlara sigortasız, güvencesiz yani boğaz tokluğuna geçim sağlanır. nasıl ki köle sahibinin serveti ve insafı kölenin durumunu iyileştirirse iyi ve zengin koca da kan-

sına daha iyi bakar. kadınların koca seçerken kullandıkları ve bu yüzden çok eleştirildikleri kriterler, evliliğin aynı zamanda bir iş sözleşmesi olmasından kaynaklanıyor.

başka bir maddecilik

ben bu bakış açısını christine delphy'den örendim. delphy, şöyle bir özet yapıyor:

> toplumumuzda şu iki üretim tarzının varlığı ortaya çıkıyor: metaların büyük bir bölümü sınai tarzda üretiliyor; eviçi hizmetleri, çocuk bakımı ve bazı metalar aile üretim tarzıyla üretiliyor. birinci üretim tarzı kapitalist sömürüye yol açıyor, ikinci tarz aile sömürüsüne, daha doğrusu patriyarkal sömürüye yol açıyor.

içinde yaşadığımız patriyarkal aile, erkeklerin ve yaşı büyük olanların egemenliğine dayanır. bu ailede sadece kadınlar değil, çocuklar da baskı, denetim ve hatta sömürü altındadırlar.

dolayısıyla, patriyarkal sömürü, bütün kadınların ortak, özgül ve temel ezilmişliğini oluşturur. bir kadın, kapitalist üretim ilişkileri içinde yer alsın almasın bu sömürüye maruz kalır. ev işleri esas olarak kadınların yükümlülüğündedir ve bütün kadınlar bu yükümlülükle yüz yüzedir. bu yazının konusu değil ama kısaca hatırlatmak istiyorum; kapitalist üretim ilişkileri içine girdiklerinde bile kadınların erkeklerden farklı şeylerle karşılaşmalarına yol açan sonuçları vardır.

kadınlar bu sömürüyü farklı biçimlerde yaşarlar. bu farklılığı belirleyen çeşitli sebepler vardır; kadının kapitalist üretim ilişkilerinde yer alıp almadığı, nasıl yer aldığı, nasıl bir evde, ailede yaşadığı, kocasının durumu gibi. diğer yandan, mesela kapitalist sömürü toplu halde çalışılan fabrikalar ve işyerlerinde vuku bulurken, patriyarkal sömürü ev içinde gerçekleşir, kadınlar buna yalnız başlarına maruz kalırlar. bütün bunlar kadınların ortaklıklarını fark etmelerini güçleştiriyor. benzer bir şey bazen aynı işkolunda, aynı işyerinde bile birbirlerinden çok farklı koşullarda çalışan ve çok farklı ücretler alan işçiler için de geçer-

lidir. otellerden örnek vermek istiyorum. bırakın genel müdürleri, çamaşırhane çalışanları, kat hizmetçileri ve kumarhane personeli birbirlerinden tamamen farklı yerlerde ve koşullarda çalışırlar. kumarhane çalışanları memleket ortalamasının çok üzerinde ücret alırken, temizlikçiler onların onda biri kadar para kazanırlar ve hepsinin aynı sendikaya üye olması ve birlikte greve çıkmaları için mücadele edilir. (Kadınlar ise, hem çamaşırları yıkamak, hem yatakları değiştirip tuvaletleri temizlemek, hem de kocalarını eğlendirmek zorundalar.) Çünkü sömürü kavramı en nihayetinde bir soyutlamadır, hayatı değiştirmemize değil, onu açıklamamıza yarar ancak.

ne yapılabilir?

kadınların evdeki çalışmasının çok çeşitli maddeci açıklamaları var. bunların bir kısmı bu çalışmayı işçi sınıfı ve onun mücadelesi üstündeki sonuçları açısından ele alıyorlar. kadınları ev işi yükünden kurtarmak için bu bakış açısıyla önerilen bir çözüm, evde yapılan işlerin kamusal alana taşınması, yani ücretli emek sömürüsünün olmadığı bir toplumda ortak çamaşırhaneler, yemekhaneler, kreşler kurulmasıdır. ancak daha önce de ifade ettiğim gibi, ev işleri kapitalist toplum içinde de kamusal alana çıkmıştır. çamaşırhaneler, kreş ve yuvalar, lokantalar her adım başında bulunmaktadır. hele de yiyecek-içecek sektöründe mcdonalds gibi dünyanın dört bir yanına kol salmış dev işletmeler söz konusudur.

bizim işyerinin civarında bir sürü lokanta var. bunlar domatesli makarnayı 400 bin lira gibi bir fiyattan satıyorlar, ben aynı fiyata en az dört porsiyon makarna hazırlayabilirim. çünkü benim emeğimin karşılığı yok, onlarsa sömürdükleri emeğe ücret ödemek zorundalar. o yüzden ev işleri üst gelir gruplarında bile kapitalist işletmelere pek başvurulmadan halledilir. ikincisi, özellikle çocuklar söz konusu olduğunda evin dışındaki kimi çözümler gerçekçi olmaz. biri üç, biri sekiz yaşındaki iki çocuğu

ocak ayında lokantaya götürüp karınlarını doyurmak evde yemek yapmaktan daha zor olabilir. kaldı ki, bu tür işletmeler ev işlerini yapanın hayatını kolaylaştırır ama sorumluluklarını ortadan kaldırmaz. evde çamaşır yıkayacağınıza bunları çamaşırhaneye vermek (çok emin değilim ama) kullanışlı olabilir ama bu meseleyi çözüyor mu?

bence çözmez, dolayısıyla kapitalist üretim ilişkilerinin ortadan kalkmasının kadınlara vaat edebilecekleri şey genellikle iddia edilenden çok daha sınırlıdır ve teorik olarak müreffeh bir kapitalizmde mümkündür. mesele esas olarak özel alanın dönüştürülmesiyle çözülebilir. bunun çeşitli veçheleri var. bir tanesi kimlerle aynı evi paylaşacağımızdır. belli bir eşle ve geceleri sevişmeyi tercih ettiğimiz sürece, âşıklarımızın ev arkadaşlarımız olması epeyce kullanışlı gözüküyor. Çocukların ise, ebeveynlerinden başka birileriyle yaşamaları makul akla yakın değil. dolayısıyla nikâh bağı olsun olmasın evlerin bileşimi kısa vadede değişecek gibi durmuyor. ikinci veçhe evde yapılacak işlerin değişmesidir. kapitalizm öncesi ilişkilerin çözülmesiyle bu yönde bir eğilim oluyor. diyelim ki, sosyalizm dışarıda çamaşır yıkamayı ve yemek yemeyi ucuz hale getirecek, yine de evlerimizin içinde hiç olmazsa bir çay demleneceğini tahmin ediyorum. bu çayı demleyecek olanın cinsiyeti hep kadın mı olacak? Ve tabii daha önemlisi çocukların bakımı. çocukları anne-babalarından kopartarak yetiştirmek gibi çözümler öne sürenler var. erkeklerin ev işi yapması söz konusu edilmesin diye zihinlerin bu kadar zorlanması ayrıca ilgi çekici, ancak kurabileceğimiz bir gelecek sırasında böyle bir şeyin kabul göreceğini sanmıyorum. kreşlerin şimdiki gibi paralı ve sadece gündüzleri çalışan kurumlar değil, günün her saatinde çocuk kabul ettiklerini ve bedava olduklarını düşünelim. çocuğun mesela banyosu ve tırnaklarının kesilmesi evde yapılacaktır. bunu kimin yapacağı da önemli bir meseledir.

evdeki sömürüye karşı mücadele, ev içi emeğin görünür kılınmasına, kadınların kamusal alanda güçlendirilmesine yönelik birbiriyle iç içe yürütülecek farklı politikaları gerektiriyor, ve kapitalist sömürüyle patriyarkal sömürünün birbirleriyle nasıl eklemlendikleri, nasıl çeliştikleri, yer yer birbirlerine nasıl payanda edildiklerini ele almak gerekiyor. bunlar başka yazıların konusu. ancak patriyarkal sömürünün tamamen ortadan kalkması kadınlar tarafından, kadınlar için gerçekleştirilecek bir toplumsal devrimle mümkün. bu yazıyı kişisel bir tahayyülü sizinle paylaşarak bitirmek istiyorum. ev kadınlarından fahişelere bütün kadınların erkeklere hizmet etmekten vazgeçecekleri bir genel grev. ve kapitalizmle patriyarka böyle iç içe geçmiş olduğu için hiçbir kadının çalışmayacağı bir genel grev. devrimci bir feminizm böyle bir hayalle adım atabilir.

ÖZEL ALAN/KAMUSAL ALAN İKİLİĞİ BATI-MERKEZLİ Mİ?*

Gülnur Savran

Başlangıçta, feminizmin 1960'ların sonunda yükselen ikinci dalgasının radikalizmini ifade eden bir kavram ikilisiydi özel alan/kamusal alan. Bu ikilik sayesinde, özel alanda yaşanan ve o güne kadar baskı-iktidar mekanizmaları olarak adlandırılmamış ilişki biçimlerinin, hem ev içini hem kamusal alanı kapsayan erkek egemenliğinin belirleyici unsurları olduğu ortaya konmuştu. Bu kavramlar, ev içindeki karşılıksız emeğin, baskının, tacizin, şiddetin adının konmasını, görünür kılınmasını ve politik mücadele konusu haline gelmesini mümkün kılmıştı. Bu da, ikinci dalga feminizmin "kadın hakları mücadelesi"nden çok daha fazla bir şey olmasını sağlayan etkenlerin başlıcalarındandı.

1970'lerin sonlarından başlayarak bu kavram ikilisi çeşitli biçimlerde sorgulanmaya başlandı. Her şeyden önce, siyahlar, göçmenler ve "üçüncü dünyalı" birçok kadın bu ikiliğin kendi deneyimlerini ifade etmediğini, "kamusal alandan dışlanmış ve özel alana kapatılmış" kadın imgesiyle kendilerini özdeşleştir-

---

* *Pazartesi*, sayı 54, Eylül 1999.

melerinin imkânsız olduğunu öne sürdüler. Çekirdek aileler içinde yaşayan beyaz, orta sınıf kadınların yaşamlarından hareketle geliştirilmiş (ya da bu yaşamları yansıttığı ölçüde liberal siyaset teorisinden devralınmış) bu ikilik, büyük aileler halinde yaşayan ve bütün gün tarlada çalışan, yük taşıyan kadınları da, emperyalist ülkelerde ırkçılığın çeşitli biçimlerine karşı kendi ailelerini ve topluluklarını bir sığınak olarak yaşayan kadınları da dışlıyordu. Dolayısıyla da Batı-merkezli bir feminist teori ve pratiğin sınırları içine hapsolmayı getiriyordu bu kavramsal araçlar. Bu ikiliğin yetersizliğini ortaya çıkarmak üzere çeşitli çalışmalar yapılmaya başlandı. Bu çalışmalarda, özel alan/kamusal alan ayrımının en güçlü olduğu iddia edilen, yani kaç göçün, cinsiyete dayalı mekân ayrımının yaşandığı toplumlarda, kadınların kendi dünyaları içinde sanıldığından çok daha güçlü oldukları ileri sürüldü, kadınların dayanışma ağlarının çeşitli örneklerine yer verildi. Bunun da ötesinde, Batılı anlamda kamusal alana çıkmamış kadınların dedikodu, yalan vb. gibi çeşitli "stratejiler"e başvurmak suretiyle kendilerini güçlendirdikleri savunuldu.

Batı-merkezlilik suçlamasıyla iç içe geçmiş ve onu tamamlayan bir eleştiri de, bu kavram ikilisinin "güçsüz, kapatılmış Doğulu öteki" kurgusuna saplanmak suretiyle oryantalizm yaptığı. İddia şu: Batılı, beyaz, orta sınıf feministler kamusal alanda çeşitli biçimlerde yer aldıkları için ve çalışma yaşamında, politikada kadınlar lehine alınmış çeşitli önlemlerden yararlandıkları için kendilerini kurtulmuş, Doğulu kadınları kurban olarak görüyorlar. Oysa, kamusal alanda erkeklerle birlikte varolmanın bedelini fazlasıyla ödemiştir bu kadınlar: Erkeklerin dünyasında onların eksik, tamamlanmamış biçimleri ya da eklentileri olarak yer almışlardır ve bu arada ellerinde olan gücü de yitirmişlerdir.

Kamusal alana çıkmak kurtuluş mu?

Aslında bu tez büyük ölçüde modernizasyon eleştirisinden besleniyor ve kadınların modernleşmeden zararlı çıktığı noktasına kadar giden versiyonları var. Modernizasyon teorilerini ve bunların eleştirilerini tartışmanın yeri burası değil. Ancak belki bu noktada şunu belirtmekte yarar var: Kamusal alana çıkmanın, yani çalışma yaşamında, politikada, sanat ve kültür alanında varolmanın kadınlar için kurtuluş olduğunu varsayan (modernleşmeci) anlayışlara karşı çubuk bu yönde ne kadar bükülse azdır. Kamusal alana çıkmayı kendi başına çözüm saymanın anlamı, "kamusal alan" denen işgücü piyasasının, politikanın, sanat-kültür dünyasının yapısal olarak erkek egemen olduğunu göz ardı etmektir. Öte yandan, "özel alan" erkek egemenliğinin en has kalesi olmaya devam eder, kadınların buradaki karşılıksız emeği bütün bir sistemin payandası olma niteliğini taşırken ücretli bir işte çalışmanın ya da politikaya aktif katılımının kimseyi kurtarmadığını hep biliyoruz.

Ama (ne kadar erkek egemen olursa olsun) kamusal alana çıkmanın bugünkü dünyadaki anlamını ayrıştırdığımızda, bunun erkek egemenliğine karşı mücadele araçlarına sahip olmak demek olduğu da açık. Kadınların yurttaşlık statüleri bir sürü açıdan erkeklerinkinden farklı da olsa, bağımsız ve eşit bireyler kategorisinin sağladığı önemli şeyler var: Kendi kararlarınıza göre harcayacağınız bir miktar para, kaderinizi biçimlendiren politikaları dönüştürme yönünde göstereceğiniz irade, toplum içinde hareket etme, bir yerden bir yere gidebilme imkânı, bütün bunlar kadınlarla bir araya gelmenin, direnecek, isyan edecek bir güç oluşturmanın olmazsa olmaz koşulları... En azından bu bile, göreli bir özgürleşmeyi küçümsememek için yeterli bir neden. Geleneksel ataerki ya da patriyarka ile "modern" denen ataerki arasındaki fark salt bir biçim farkı değil. Kuşkusuz o da ezilme ve baskı demek, bu da. Ama ortada şöyle nesnel bir fark var: ikincisi, sunduğu mücadele araçlarıyla, kadınların kendi

kaderlerini belirleyebilecekleri bir dünyanın kapısını her şeye rağmen aralıyor.

O zaman, mesele farklı direniş biçimleri arasında bir hiyerarşi kurulup kurulamayacağında düğümleniyor gibi gözüküyor. Şöyle: Bir yanda, kendilerine mahsus, kapalı bir dünyaları olan kadınların çeşitli güçlenme/direnme mekanizmaları ya da popüler deyimiyle "stratejileri" var. Bunlar, kadınların kendi dünyaları içinde yerine getirdikleri ve topluluğun bütününü ilgilendiren (yani kamusal anlam taşıyan) işlevler de olabilir, çeşitli direniş ve savunma biçimleri de (yalan, entrika). Öbür yanda ise, hak, eşitlik, adalet, bağımsızlık, özerklik kavramlarıyla tanımlanabilecek bir alanda kadınların erkek egemenliğini dönüştürmeye, yıkmaya yönelik çabaları var. Bunlardan ilkini "yaşam stratejileri" ya da "hayatta kalma stratejileri", ikinci tarz mücadeleyi ise "politik güç kazanma stratejileri" olarak adlandıran birçok feminist var. Bu ayrım aslında *Pazartesi* dergisinin 35., 37. ve 38. sayılarında Heidi Wedel, Necla Akgökçe ve Hülya Eralp arasında geçen oryantalizm tartışmasında H. Wedel'in kullandığı pratik ihtiyaçlar/stratejik ihtiyaçlar ayrımına oldukça yakın. Şöyle tanımlıyordu Heidi bu iki dizi ihtiyacı:

> Pratik ihtiyaçlar, geleneksel cinsiyetler arası işbölümü içinde kadınlara düşen görevleri kolaylaştırmaya yöneliktir ve burada, söz konusu işbölümü sorgulanmamakta, tersine meşrulaştırılmaktadır. Stratejik ihtiyaçlar ise, bu işbölümünü değiştirip cinsiyet baskısını ortadan kaldırmaya yönelmekte ve bu bakımdan feminist olarak değerlendirilmektedir.[1]

Kısacası burada söz konusu edilen, kadınların, erkek egemenliğini yeniden-üreten, statükonun sürmesine yardım eden ayakta kalma yöntemleriyle sistemin değişmesini, dönüşmesini, yıkılmasını hedefleyen davranışları arasındaki fark. Ama Heidi'nin kullandığı kavramların yerini ayrıştırılmamış bir "güçlenme" ya da "güçlendirme" kavramı aldığında işler karışıyor.

---

[1] *Pazartesi*, sayı 37, s. 23.

Değişime yol açmak bir yana sistemin yeniden üretilmesine katkıda bulunan bir kadın "güçlenmesi" ile kadınların güçlenmesi oranında erkek egemenliğinin en azından aşınmasına yol açan bir "güçlenme" arasında zaman zaman köprüler kurulabilir belki, ama bazen de bunlar birbiriyle tümüyle çelişiyor olabilir. O zaman her ikisi için de aynı "güçlenme" kavramını kullanmak ne kadar doğru?

Ezilmenin nesnel bir ölçütü var mı?

Aslında mesele erkek egemenliğinin ya da patriyarkanın nasıl tanımlandığı, daha doğrusu kadınların ezilmesinin evrensel ya da nesnel bir ölçütü olup olmadığıyla ilgili. Şayet böyle bir ölçüt yoksa, biraz önce özel alandan kamusal alana çıkmakla sağlanacağını ileri sürdüğüm "kazanımlar" birer kazanım olmaktan çıkar. Bağımsız birey olmanın, eşit yurttaş olmanın, ekonomik olarak bir ölçüde özerkleşmiş olmanın hiçbir önemi kalmaz. Ezilmenin niteliği ve niceliği tamamen kadınların onu nasıl yaşadığıyla belirlenir. Ve o zaman gerçekten de, büyük ailelerde yaşayan, kapalı bir kadınlar dünyasının dayanışma ağları içinde hareket eden, bazı özel konularda topluluk içinde söz sahibi olan kadınlar kamusal alana çıkmış kadınlardan daha az eziliyor addedebilirler kendilerini. Ama şayet ezilmenin evrensel ve nesnel bir ölçütü varsa, iki durum arasında bir karşılaştırma yapıp, kurtuluşa hangi durumun daha yakın olduğu belirlenebilir. Örneğin, emeğe, bedene ve (dolayısıyla) kimliğe el koyma erkek egemenliğinin temel ölçütüyse, bu el koymanın hangi patriyarka ya da erkek egemenliği biçiminde daha yoğun, daha ağır olduğu saptanabilir. Bu durumda, erkek egemenliğini kadınların içinde yer aldıkları ve maruz kaldıkları nesnel bir sistem olarak tanımlıyoruz demektir ve bu sistemin yeniden-üretilmesinde katkısı olan kadın güçlenme yöntemleriyle diğerleri arasında bir ayrım yapabiliriz. Ama şayet böyle evrensel ve nesnel bir ölçüt yoksa kadınlığın her yerde farklı yaşandığını, bazı durumlarda

şöyle bazı durumlarda da böyle güçlenme stratejilerine başvurulduğunu söyleyebiliriz. Her şeyin bu kadar göreli olduğu bir dünyada ise politika yapmak giderek imkânsızlaşır. Öte yandan, bu görelilikler selinde ezme ve ezilmenin nesnel bir gerçeklik olarak berhava olması işten bile değil. Nitekim Deniz Kandiyoti'nin "erkek egemenliği(nin)... aldığı biçimleri daha hassas bir biçimde tanımlama(k)"[2] üzere geliştirdiği "ataerkil pazarlık" kavramı tam da böyle bir sakıncayı barındırıyor. Kadınların her türden savunma, direniş ve güçlenme yöntemlerini içerebilecek bir kavram olan "ataerkil pazarlık" kavramını ataerkillik kavramına tercih ettiğini söylüyor Kandiyoti ve şöyle devam ediyor:

> Bütün egemenlik sistemlerinde olduğu gibi erkek egemenlik sistemlerinin de hem koruyucu, hem baskıcı öğeleri vardır ve her sistem içinde kadınların da kendi güç ve özerklik kaynakları mevcuttur. Dolayısıyla onları eziyormuş gibi görünen sistemlere kadınlar da erkekler kadar bağlı olabilir.[3]

Güç ve özerklik kavramlarının, sistemi değiştirip değiştirmediklerinden bağımsız olarak kullanıldıklarında nasıl bir tuzak oluşturdukları bu alıntıda çok açık görülüyor: Sadece kadınları "eziyormuş gibi görünüyor" sistem, belli ki artık ezmiyor!

Başladığımız noktaya dönecek olursak: Özel alan/kamusal alan ikiliğini Batı-merkezli, oryantalist bir çerçeveye ait, Doğulu kadınları dışlayan bir kavram ikilisi olduğu gerekçesiyle reddetmenin başka sorunları da var. Bir defa bu kavramlar boşlukta üretilmiş kavramlar değil. Belli bir toplum yapısını tarif eden bir ikilik bu. Sermayenin, emek gücünün yeniden-üretiminin sorumluluğunu işçilerin, işçilerin de kadınlarının omuzlarına yıktığı bir toplumu tarif ediyor bu ayrım. Bu niteliğiyle de kapitalist dünya sisteminin bir özelliğini. Beğensek de beğenmesek de böyle bir ikilik var bu toplumda. Kuşkusuz kapitalist dünyanın

---

[2] A.g.y., s. 13.

[3] Aynı yerde.

farklı bölümlerinde bu ayrım farklı biçimlere bürünüyor; keskinliği artıyor ya da azalıyor. Küçük üreticiliğin sürdüğü kırsal bölgelerde farklı, büyük kentlerde farklı, "refah devleti" altında farklı, neo-liberal politikaların hâkim olduğu toplumlarda farklı bir nitelik taşıyor. Ama bir nesnel gerçekliği ifade ediyor bu kavramlar. Eleştirilmesi ve dönüştürülmesi gereken bu kavram ikilisi değil, bu kavramların ifade ettiği ikiliğin kendisi. Ayrıca, bu kavram ikilisinin "Doğulu kadınlar"ı dışladığını söylemenin şöyle bir tuhaflığı da var: "Doğulu" terimi oryantalizmin olduğu gibi bir tür tersinden oryantalizmin de ifadesi. Batılının, kendi içinde ayrımları, farklılıkları olmayan, türdeş bir kategori olarak kavramlaştırdığı Doğu kavramını olduğu gibi devralmak demek bu. Oysa tıpkı Batı'da olduğu gibi Doğu'da da işçi kadınlar var, işçi olmayan kadınlar var; ev dışında çalışan kadınlar var, sadece ev işi yapan kadınlar var; köylü kadınlar var, kentli kadınlar var. Ve evet, tıpkı Batı'da olduğu gibi, özel alan/kamusal alan ikiliğinin bu kadınların yaşarılan üzerindeki etkisi farklı.

Başvurulabilecek Kaynaklar:

Aksu Bora, "Kamusal Alan/Özel Alan: Mahrumiyet-Özgürleşme İkileminin Ötesi", *Toplum ve Bilim*, sayı 75, Kış 1997.

Deniz Kandiyoti, *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*, Metis, 1996.

Nükhet Sirman, "Köy Kadınının Aile ve Evlilikte Güçlenme Mücadelesi", *Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadın* içinde, Şirin Tekeli (haz.), İletişim, 1990.

bir itirazım var*

ayşe düzkan

gülnur'un geçen sayıda yer alan yazısının** önemli bir tartışmaya işaret ettiğini düşünüyorum, benim bu yazıyla ilgili kısaca değinmeye çalışacağım noktalar tam olarak yazının ana iddialarına ilişkin değil. gülnur'un bu sırada ileri sürdüğü bazı noktalarıyla ilgili. gülnur, kadınların durumunu "sermayenin, emek gücünün yeniden-üretiminin sorumluluğunu işçilerin, işçilerin de karılarının omuzlarına yıktığı kapitalist bir dünya" içinde tanımlamaktan ve anlamaktan yana. ben bu tanımın ne kadınlarla erkekler arasındaki sömürü ilişkisinde ne de gül-nur'un "işgücünün yemden üretimi" olarak tanımladığı eviçi üretim ya da eviçi emeğini yeterince açıkladığını düşünüyorum. çünkü bu tanımlama, işçi sınıfından erkeklerle evli olmayan kadınların eviçinde harcadıkları karşılıksız emeği hesaba katmadığı için bütün kadınları kapsamaz, eviçindeki emeğin karşılıksız olmasının sorumluluğunu sermayeye yıkmakla erkeklerin bu konudaki sorumluluğunu ve çıkarını göz ardı eder. kadınların eviçindeki karşılıksız emeklerinin kapitalizm öncesi biçimleriyle

---

* *Pazartesi*, sayı 55, Ekim 1999.

** Bkz. bu kitapta "Özel Alan/Kamusal Alan İkiliği Batı-Merkezli mi?" başlıklı bölüm (ed. n.).

mantıksal bağını koparır ve böylece bir sistem olarak patriyarkanın tarihselliğini göz ardı eder.

ayrıca kadınların maruz kaldığı durumdan sömürü değil ezilme olarak bahsetmenin özellikle marksizmin karşısında feminizmi güçsüzleştirici bir yaklaşım olduğunu düşünüyorum. çünkü buna göre kadınlar evet, ezilmektedirler ama bu işçi sınıfının, iktisadi, maddi bir durum olan sömürülmesine tabi ve tali bir mağduriyettir.

ama patriyarkayı, kapitalizmden bağımsız bir sistem, bir üretim biçimi olarak tanımladığımızda ve kadınların durumunu bu sistem içinde erkekler karşısındaki konumlarıyla anlamaya çahştığımızda farklı bir durumla karşılaşırız. o zaman, kadınların konumunu esas olarak sömürüldükleri ve baskı altına alındıkları alanda ele alırız. bütün kadınların evde maruz kaldıkları sömürüyü görürüz ve sosyal bir grup olarak erkeklerin bu durumdaki sorumluluklarını ve çıkarlarını fark ederiz.

gülnur'un itiraz ettiği birçok örneğe ben de katılıyorum. ama bazı bölgelerinde insanların yılın önemli bir bölümünü paraya dayanan bir değiş tokuş bile yapmadan geçirdikleri coğrafyamızda, özel/kamusal alan ayrımının her yerde yaşanmadığını görmenin de mümkün olduğunu düşünüyorum. çünkü bütün bu bölgeler ürettikleri ürün dolayımıyla dünya kapitalizmiyle bağlantı kursalar bile bir özel alan yaratılmamıştır; patriyarka modern biçimine geçmemiştir; feminizmin modern, şehirli çekirdek aile dışındaki yapıları da görmesi gerekmez mi? bu model Batı'da yaygın olmakla birlikte batı-merkezli yani bir coğrafyaya özgü değil, patriyarkanın belirli bir tarihsel aşamasına özgüdür. meseleye patriyarkadan bakarsak tabii. dolayısıyla, kadınların evrensel durumlarının bir parçasıdır. yazıda verilen diğer örneklerle yan yana konulmayı hak etmediğini düşünüyorum.

İTİRAZA İTİRAZ*

Gülnur Savran

Ayşe Düzkan geçen sayıda, 54. sayıda çıkan "Özel Alan/Kamusal Alan İkiliği Batı-Merkezli Mi?" başlıklı yazımdaki** bir cümleden hareket ederek çeşitli eleştiriler yöneltti*** bana.**** Gerçi yazısının başlığı "Bir İtirazım Var", ama belli ki birden çok itirazı var Ayşe'nin ve hepsi de o kritik cümleden kaynaklanıyor. Ne var ki, Ayşe'nin eleştirilerinin dayanağını oluşturan cümleyle benim yazımda geçen cümle "farklı"! Nasıl mı? Şöyle: Ben yazımda, özel alan/kamusal alan ikiliğinin, birilerinin boşlukta kafalarından ürettikleri bir kavram ikiliği olmayıp nesnel bir gerçekliği, toplumun yapısal bir özelliğini tarif eden bir ikilik olduğunu ifade etmiş ve devamla şöyle demiştim:

> Sermayenin, emek gücünün yeniden-üretiminin sorumluluğunu işçilerin, işçilerin de karılarının omuzlarına yıktığı bir toplumu tarif ediyor bu ayrım. Bu niteliğiyle de kapitalist dünya sisteminin bir özelliğini.[1]

---

* *Pazartesi*, sayı 56, Kasım 1999.

** Bkz. bu kitapta "Özel Alan/Kamusal Alan İkiliği Batı-Merkezli mi?" başlıklı bölüm (ed. n.).

*** Bkz. bu kitapta "Bir İtirazım Var" başlıklı bölüm (ed. n.).

**** Ayşe'nin yazısında ele aldığı son nokta bu cümleyle ilgili olmadığı için ve yazıyı fazla uzatmama kaygısıyla bu konuya burada girmeyeceğim.

[1] *Pazartesi*, sayı 54, s. 15 (bkz. bu kitapta "Özel Alan/Kamusal Alan İkiliği Batı-Merkezli Mi?" başlıklı bölüm [ed. n.]).

Bu cümle yalnızca özel alan/kamusal alan ikiliğinin kapitalizmin bir özgüllüğünden kaynaklandığını ifade ediyor. Hangi özgüllüğünden? İşyerinin evle ilişkisinin kopmasıyla birlikte, işçinin aldığı ücret karşılığında nasıl beslenip giyineceği ve nerede barınacağının ve yine taze emek gücü olan işçi çocuklarının nasıl büyütüleceğinin doğrudan üreticilerin yani işçilerin sorumluluğuna bırakılmasından... Bu tarifte kadınların erkekler tarafından ezilmelerinin kapitalizmdeki özgül biçiminin, yani kapitalist ataerki ya da patriyarkanın maddi temeliyle ilgili bir açıklama yok henüz. Bu açıklama o yazıda hiçbir zaman da gelmiyor zaten. Çünkü yazının esas konusu o değil.

Ama benim de naçizane bir açıklamam var. Bence erkek egemenliğinin kapitalizme özgü modern biçiminin temelinde sözünü ettiğim biçimde ayrışmış özel/kamusal alanlar arasındaki cinsiyetçi hiyerarşi ve işbölümü yatar. Bu işbölümünde gerek dar anlamda emek gücünün yeniden-üretimi, gerekse daha geniş anlamda soyun yeniden-üretimi kadınların omzundadır. Bunun anlamı, kadınların erkekler için, onların yiyip içip giyinebilmesi, barınma koşullarının sağlanması ve çocuklarının bakılması için ev içinde karşılıksız emek harcamasıdır.

Başka türlü ifade edecek olursak, özel alan/kamusal alan ayrımı kapitalizmin yapısal bir özelliğidir ve teorik olarak cinsiyet açısından nötr bir ikilik olabilir(di). Ancak kapitalizm kendisinden önce mevcut olan patriyarkayı devralıp bu yapısal özelliğine uyarladığında onu kendisine bir payanda haline getirmiştir artık. Böylece de cinsiyet yüklü özel/kamusal ikiliği, yani cinsiyetlere göre belirlenmiş bir işbölümünde kadınların karşılıksız emeğinin kapitalizm altındaki biçimleri ortaya çıkmıştır.

Bu açıklamanın Ayşe'nin çeşitli itirazlarına karşılık verdiği kanısındayım. Her şeyden önce, emek gücünün yanı sıra genel olarak soyun yeniden-üretiminin kadınların karşılıksız emeğine dayandığını ileri süren bu açıklamayla Ayşe'nin haklı olarak talep ettiği bir koşul yerine getiriliyor: Bütün kadınları kapsıyor

bu açıklama. Bunun o yazıda yer almaması tamamen yazının amaçlarıyla ilgili. Bir kez daha söyleyeyim: O yazının o cümlesinde cinsiyet yükünden soyutlanmış bir özel/kamusal ayrımıydı söz konusu olan. Başka yerlerde, yukarıda değindiğim biçimde geniş anlamda bir yeniden-üretim kavramına başvurmuş ve örneğin şöyle açıklamıştım bütün kadınların ortak durumlarını:

> Kadınlar, işçi ailesi içinde emek gücünün yeniden-üretiminde karşılıksız emek harcarken, mülk sahibi sınıflarda, özel mülkiyet çerçevesinde soyun yenilenmesi ve aile fertlerinin bakımı sorumluluğunu üstlenirler. Kısacası, yeniden-üretim kadınların ortak ezilmişliğinin farklı sınıflarda büründüğü somut biçimleri açıklar.[2]

İkincisi, bu açıklama patriyarkanın tarihsel sürekliliğini Ayşe'nin kurduğu biçimden farklı bir biçimde de olsa kurar. Kanımca farkı da avantajıdır zaten: Patriyarka sürekliliği olan ama maddi temeliyle birlikte biçim değiştiren bir egemenlik sistemidir. Kapitalizm öncesi üretim tarzlarıyla kapitalist üretim tarzında farklı biçimlere bürünmesi patriyarkanın tarih dışı ve değişmez değil, tarihsel ve değişken olduğunu ortaya koyar. Patriyarka ve kapitalizm bağımsız iki sistem değil, birbirine eklemlenmiş, iç içe geçmiş iki sistemdir.

Üçüncüsü, Ayşe gibi ben de kadınların ezilmesinin maddi bir durum olarak açıklanmasını erkek egemenliğinin ne kadar temelli ve güçlü bir sistem olduğunun kavranması açısından önemsiyorum. Maddeci bir feminizm benim için de devrimciliğin, radikalliğin önkoşulu. Ne var ki, bütün kadınların, kentte/kırda, işçi sınıfında/burjuvazide erkekler tarafından aynı sömürüye maruz bırakıldıkları doğru değil. Böyle olsaydı kadın kurtuluş mücadelesi bir yanıyla daha az engebeli bir mücadele olurdu. Oysa kadınların tümünün birden hedef alabileceği bir sömürü biçimi, yani üretim ilişkisi yok. Kimi kapitalizm öncesinden olduğu gibi devralınmış olan (dar anlamda) patriyarkal

---

[2] *Sınıf Bilinci*, sayı. 21, Yaz 1998, s. 116.

sömürüye* maruz kalırken, kimi neredeyse köle emeği harcıyor; ya da kimi kendi emek gücünün sahibiyken ve onu satabilme özgürlüğü varken, kiminin böyle bir özgürlüğü yok. Dolayısıyla da yeniden-üretimin örgütleniş biçiminin değişmesi bütün kadınların çıkarına olduğu halde, çok farklı el koyma ya da sömürü biçimlerine maruz kaldıkları için, ortak mücadele biçimleri ve hedefleri bulmaları hep güç olmuş kadınların.

Çıkardan söz ederek Ayşe'nin söz konusu cümleye dayandırdığı son itiraza gelmiş oluyorum. Şayet maddeciysek —ki ikimiz de öyle olduğumuzu savunuyoruz— erkeklerin kadınların ezilmesindeki "sorumlulukları" değil, bu durumdan sağladıkları "çıkarlar" ilgilendirir bizi. Sorumluluk niyete bağlı öznel bir durumu ifade eder. Oysa çıkar, niyetlerden, fikirlerden bağımsız nesnel bir şeydir. Erkekler bu durumdan sorumlu olsalar da olmasalar da, kadınları ezerler, farklı biçimlerde sömürürler ve bundan çıkar sağlarlar. Bir sorumlulukları varsa o da kendilerini eşitlikçi, özgürlükçü, sosyalist vb. görenlerinin erkekliğin avantajlarını kullanmama çabasını gösterme sorumluluklarıdır. Ama bu politik bir meseledir; erkeklerin sorumlulukları partiyarkanın yapısıyla ilgili (sistemik) bir olgu değildir.

Bütün kadınların aynı sömürü ilişkisinde taraf olduklarını söylemeyenler feminizmi Marksizm karşısında güçsüz hale mi getiriyorlardır? Ne kadar çok sömürü dersek feminizm o kadar güçlenir mi? Kapitalizmle patriyarkayı birbirinden bağımsız değil birbirine eklemlenmiş sistemler olarak görmek meseleye kadınlar açısından bakmamak anlamına mı gelir? Bu soruları yanıtlamayı size bırakıyorum.

---

* Ayşe'nin yaklaşımında aslında bütün kadınların durumu bu özgül biçime indirgeniyor.

YENİ POLİTİK MALZEME ANNELİK*

Ayşe Düzkan & Filiz Koçali

Bir "Cuma Annesi" Nadiye Demir. 1995'te Şırnak'ta bir çatışmada kaybettiği oğlu Nedim'in son mektubunu *Milliyet* gazetesinden Nazım Alpman'a şöyle anlatmış: "Anne, bir kere sesini duysam... Seni ne kadar özledim bilemezsin diyordu. Bir kere telefona vermediler. Güvenlik nedeniyle yasakmış. Sonra o telefondan oğlumun öldüğünü söylediler!"

"Cuma Anneleri"nin acısı, bu acıyı yaratan faktörler, gencecik çocukların aslında tarafı olmadıkları bir savaşa nasıl ve kimler tarafından gönderildikleri bu hikâyede gizli aslında. Bir avuç mermi gibi savaşa sürülen çocuklara anneleriyle bir telefon konuşmasını çok gören militarizmle, kendisine muhalif gençleri öldürüp annelerine bir mezarı bile çok görenler, aynı şeyin ayakta durması için çalışıyorlar.

Gözaltında kaybolan çocuklarını arayan "Cumartesi Anneleri", onların parçası olduğu eylemlilik, bu gerçeği fark eden bir noktada. Ayrıca, bir durumu protesto etmek gibi politik içerikli bir amaç etrafında toplandıkları, aynı amacı paylaşan insanlarla bir arada hareket ettikleri için kendilerini ifade etmek konusunda belli bir şansa sahipler. Basının adeta onlara karşı bir mermi niyetine namlusuna sürdüğü "Cuma Anneleri" ise bu konuda

---

* *Pazartesi*, sayı 18, Eylül 1996.

daha şanssızlar. Çünkü onlar, çocuklarını kaybetmiş olmakla ilgili bir tavır belirlemek için değil, çocuklarının acısını paylaşmak, çocuklarına karşı dini ya da duygusal olarak görev saydıkları şeyleri yerine getirmek için bir araya düşmüşler. Onlar, kendilerine "söyletilen" sözlerle, onlara söz söyletmek için yanlarında duranlarca politize edildiler. Her cuma oğullarının mezarları başında toplanan kadınlar, çocuklarını ellerinden alan savaşın nedenleri üzerinde pek durmuyorlar. Onların yanından konuşanlar da öyle. Nitekim Refah Partisi milletvekili Mukadder Başeğmez, televizyonda katıldığı bir açık oturumda, "şehit annelerinin sokağa çıkması anlamsızdır. Onlar ölen oğulları için evlerinde oturup dua etsinler. Ya da en fazla devletten tazminat istesinler. Sokağa çıkmaları ters teper. Çocuklarını şehit olacak diye askere göndermemeleri mi isteniyor?" dedi. Yani "Cumartesi anneleri" kendi çocuklarını yok eden gözaltında kayıpların son bulmasını istiyor, ama "Cuma Anneleri"nden kendi çocuklarını yok eden savaşın son bulmasını isteyen güçlü bir ses çıkmıyor.

Ama çocukları adına, çocuklarının başına gelen belalar yüzünden "Cuma Anneleri", "Cumartesi Anneleri" olarak anılan bu kadınların ortak bir kaderleri de var. Elbette kayıplar için en çok onların yakınları gözyaşı döküyor, savaş en çok yakınlarını kaybedenleri üzüyor. Bu yakınlar içinde en yakın olanlar da doğurup büyütmüş olan anneler.

Ancak, bizim için bunu anlamak politik bir tutumun haklılığı ve meşruluğunun bu acılar üzerine inşa edilmesini onaylamak anlamına gelmiyor.

Çünkü, annelerin gözyaşları konuşularak, annelerin neden gözyaşı döktüğü unutuluyor... Üstelik de her cumartesi günü Galatasaray Lisesi'nin önünde oturma eylemi yapan grubun bir kısmı yakınlarını gözaltında kaybetmiş insanlar değilken, annelerin kimliği yer yer eylemin amacını gölgeleyecek biçimde öne çıkarılıyor. O kadar ki, bu konuya en duyarlı biçimde eğilen ga-

zetelerden birisi olan *Cumhuriyet*'in yazarlarından Şükran Soner, bu kadınlardan "çocuklarını terör eylemlerinde kaybetmiş anneler" olarak söz edebiliyor.

Çünkü, "Cuma Anneleri"nin acıları üzerinden savaş kışkırtıcılığı yapılıyor. Gazetelerde, çocuklarının mezarları başında dua eden kadınların resimlerinin altına, savaşın diğer mağdurlarına lanetler yağdıran cümleler yakıştırılıyor. Cuma günleri devletin, şovenizmin kürsüsü haline getiriliyor.

Çünkü, en meşru eylem bile annelik kimliğinin arkasına gizleniyor. "Cumartesi Anneleri", çocuklarının izini ararken fark ettikleri bir gerçeğin peşinde gidiyorlar. Ama Galatasaray eylemini annelik kimliğine hapsetmek çoğu zaman bu gerçeğin üstünü örtüyor. Bu öyle bir noktaya geldi ki, oraya gelenlerin bir kısmı bile aynı havaya girip "Hepimiz Tutsak Anası, Kayıp Yakınıyız" diye pankart açıyor.

Çünkü, annelere sözüm ona anneliğin değerleriyle "karşı" taraftan saldırılıyor. Sağ basın ve devlet yetkilileri, "Cumartesi Annelerinin" terörist yetiştirdiklerini iddia edip sorumsuzlukla suçlarken, "onlar anne filan değil, onlar teröristlerin anneleri, onları 'Cuma Anneleri'yle karşılaştırmamak gerekir", "sözde kayıp anneleri", "sözde kayıp annelerini kışkırtan militan ölü ele geçirildi" gibi ifadeler kullanmaktan da çekinmiyorlar.

Sosyalist basın, solcular bütün kışkırtmalara rağmen "Cuma Anneleri"nin acılarını anladıklarını, savaşın bitmesini istediklerini söylüyor. Ama tek bir tane de olsa bu konuda yayımlanan bir yazıda onlardan "Cuma Karıları" diye söz edilebiliyor. Bir solcu yazar şöyle yazıyor:

> Cumartesi Anaları, gözaltına alınıp "kaybolan" evlatlarının hesabını soruyorlar. Cuma karıları devlet destekli yaygaralarıyla bu hesap sorma işini sulandırmak için devlet tarafından özellikle piyasaya sürülmüşlerdir. (...) Kadınlaşamamış olan (bu) karıların bağırtısını, yüreği yanık kadınların feryatlarıyla bir birine karıştırmamak lazım.

Yani anne olmak, çektiği acının saygı görmesi için yeterli değil. "Bizimkiler"in annesi olmak gerekiyor!

Çünkü, kadınların politik tutumlarının kendileri adına değil, toplumdaki en meşru kimlikleri olan "anne"liklerinin üzerinden olması kışkırtılıyor. Politika bir kendini ifade etme biçimi olmaktan çıkıyor. Onlar için anneliklerinin bir gereği haline geliyor. Anneliğin neyi gerektirdiği ise genellikle başkaları tarafından tanımlanıyor —kimilerinin ağzında evlatlarını öldürenlere karşı çıkmak, başkalarına göre vatan için ölecek evlat yetiştirmek, bazen de evlatlarını ellerinden alanlara karşı mücadele.

Oysa nasıl erkeklerin politikleşmek için bir takım akrabalık ilişkilerine ihtiyaçları yoksa, yaşadıklarına, gözlemlediklerine karşı duydukları isyan, hayata yönelik tahlilleri bunu sağlıyorsa aynı şey kadınlar için de geçerli olabilir. Ve ezilen bir cins olarak kadınların isyan edecek daha fazla şeyleri var. Devlet, savaş, yoksulluk bizim de üzerimize geliyor, erkek egemenliği ise karşımızda. O yüzden isyan ediyoruz ve edeceğiz. Kayıplar için, silahlar sussun diye, devlete rağmen, yoksulluğa ve mutlaka erkek egemenliğine karşı. Mutlaka...

KADINLARIN GALATASARAY'I*

Filiz Koçali

Herkesin dilindeki adıyla "Galatasaray" ya da "oturma eylemi", yani gözaltında kayıplara karşı yürütülen 58 haftalık mücadele, son yılların en uzun, en gündemde kalan, en ses getiren eylemlerinden biri oldu. 27 Mayıs 1995'ten itibaren her hafta saat tam 12.00'de gelindi, yarım saat sessizce oturuldu ve bir basın açıklaması okunduktan sonra dağılındı. Önceleri ellerde tek tük resimler vardı, sonra resimler çoğaldı. Üç yüzü aşkın kayıbın nerede olduğu soruluyor, başka kayıplar olmasın isteniyordu. Her hafta, 1980 sonrasının kayıplarından birinin hayat hikâyesi anlatılıyor, nasıl kaybedildiğine ilişkin kanıtlar sunuluyordu. 27 Mayıs'tan bu yana yaklaşık yirmi kayıp daha eklendi kayıplar listesine. Ama hiç değilse kayıplara karşı bir duyarlılık oluştu kamuoyunda. En önemlisi kayıp yakınları kendilerini yalnız hissetmediler.

Kayıp ailelerinin dışında, bir yakınını kaybetmemiş olduğu halde her hafta Galatasaray'a gelenler de var. Bu gelenler içinde bir grup kadın, orada oturanların, kayıp yakınlarının, hatta polisin de dikkatini çekiyor. Her hafta kayıp fotoğraflarını onlar getiriyor, basın açıklamasını onlar hazırlıyor, zaman zaman po-

---

* *Pazartesi*, sayı 18, Eylül 1996.

lis müdahale ettiğinde onlar muhatap oluyor, basın açıklamasına katılan konukları onlar davet ediyor, onlar ilgileniyor, basına onlar haber veriyor, yeni kayıpların bilgilerini onlar topluyor, oturma sırasında çıkan ufak tefek sorunları onlar halletmeye çalışıyor. Çoğunluğu kadın olan, zaman zaman az sayıda erkeğin de destek verdiği küçük bir grup bu.

Anlık, günlük görev bölüşümü yapan, zaman zaman eksilme ve çoğalmalarla sayısı değişen, sadece tanışıklık nedeniyle bir araya gelen, adı konmamış bir grup. Birbirlerini insan hakları mücadelesinden ve feminist hareketten tanıyorlar, bu nedenle aralarında bir politik güven ilişkisi var. Çünkü, eylem öncesi, eylem sırası ve eylem sonrası birbirlerinin ne yapacağını tahmin ediyorlar, bunda da yanılmıyorlar. Haftalardır insan hakları mücadelesinin yöntemleriyle, feminist hareketin yöntemlerini birleştirip "Cumartesi"lere kendi renklerini vermeye çalışıyorlar. "Cumartesi"nin herkesin katılabileceği, sadece kayıplardan söz edilecek, sessiz ama çarpıcı bir iş olmasına özen gösteriyorlar. Bütün bu işleri yaparken kendilerine destek veren çok az sayıdaki erkeği de kendilerine benzetiyorlar (ya da kendilerine benzeyenleri buluyorlar). Mesela bütün bu işleri yaparken gerilmiyorlar, birbirlerini kıran tartışmalar yapmıyorlar. Bir yanları son derece gevşek; hiçbir şeyin adı konmamış, sadece tanışıklık ve gönüllülük temelinde bir araya geliyorlar, bir yanları son derece disiplinli; herkes üstlendiği işi yapıyor. Gergin cumartesilerde, oturma öncesi birbirlerine çocuklarını nereye bıraktıklarını anlatıyorlar, gözaltına alınırlarsa işlerinin nasıl aksayacağından, hatta korkularından söz ediyorlar ama her cumartesi orada oluyorlar. Galatasaray'a gitmeden önce, "benim kız evde yalnız, arkadaşıma tembih ettim, bir şey olursa o alacak", "benim oğlan ablamlarda, birkaç gün idare edebilirler", "benimki sınav öncesi gerginliği yaşıyor, bu hafta gözaltına alınmamam lazım", "ben korkuyorum, birbirimizden ayrılmayalım", "rujunu ver de ben de süreyim, moral olur" diyorlar birbirlerine. En-

dişelerini, korkularını, gözyaşlarını, coşkularını, öfkelerini birbirlerinden saklamıyorlar. Gergin haftalardan birinde, içlerinden biri polisin her haftaki yerlerinde oturduğunu görünce, "sizin sorumlunuz kim?" diyerek "sorumlu"yu buluyor, "orası bizim yerimiz, hep biz oturuyorduk, kalkabilir misiniz?" diye soruyor. Bir başkası, gözaltına alınırken, "lütfen beni çekiştirmeyin, ben kendim gelirim" diyor, bir diğeri gözaltına alındığında basın açıklamasını okumaya çalışıyor, slogan atmayı tercih ediyor. Aralarından birkaçı, arkadaşları gözaltına alınınca, "ben de gelmek istiyorum" diyerek kendi ayaklarıyla gözaltı otobüsüne biniyorlar.

Otururken, kayıplar dışındaki başka sorunlardan söz etmek isteyenleri, "o sorun için de birlikte başka işler yaparız, burada sadece kayıpları dile getirelim" diyerek durduruyorlar. Oraya zarar vereceğini tahmin ettikleri davranışları engellemeye çalışıyorlar.

Eylem öncesi ve sonrası çocuklarından, işlerinden konuşuyorlar, politik yorumlardan fırsat buldukça birbirlerinin özel hayatları hakkında topluca yorum yapıyorlar.

Onlar kayıplarla ilgili politikayı böyle yapıyorlar, yani erkeklerin yaptığı politikadan çok başka, ama basbayağı politika yapıyorlar. Ve yaptıkları politikada erkeklerin politika yapış tarzlarındaki sorunlara ayna tutuyorlar. Kimse karar alırken doğru bildiğini dayatmıyor, sadece iknaya çalışıyor, saatlerce aynı fikri tekrar tekrar anlatmak yerine, "sana katılıyorum" sözü çok kolay ediliyor. İş sırasında kimse birbirinin önüne geçmiyor, hatta bir başkasının daha kolay halledeceği iş ona devrediliyor. İş sonrası değerlendirmelerde birbirlerini ezmek yerine, olumlu yanlar öne çıkarılıyor. Hata yapan da yaptığı hatayı açıkça söylemekten çekinmiyor.

Ve ben de "onlar"dan olduğum için kendimi çok mutlu hissediyorum. Kayıpları aramaya devam edeceğiz. Dün oturarak, bugün çiçeklerimizle... Yarın...

NEDEN KADINLAR*

Filiz Karakuş

12 Eylül sonrası ilk güçlü muhalefet kadınlardan geldi. Tutuklu ve hükümlü yakını kadınlardan. Anne ve eş kimlikleri ile başlayan, giderek annelik ve eşlik kimliğinden çıkarak insan hakları ve demokrasi mücadelesinin bireyleri haline dönüşen kadınlardan... Yine 12 Eylül sonrasında Türkiye'de en önemli muhalefet kadınların kendi bedenlerine, kimliklerine, emeklerine el konulmasına karşı yürüttükleri mücadeleydi.

Kadınların bir taraftan insan hakları için, bir taraftan erkek egemenliğine karşı verdikleri mücadele, dostluk ve dayanışma bağlarıyla birlikte yürüdü. Bu iki mücadelenin özneleri olan kadınların bir kısmı aynı kadınlardı. Bu süreçte, bu muhalefetlerimizi sürdürürken kadınlar olarak birlikte iş yapmanın daha kolay olduğunu kavradık. Özellikle feminist mücadelenin kadınlara kazandırdığı eylem biçimlerinin, ortaklıkları öne çıkarmanın sadece kadın mücadelesinde değil, başka alanlarda da geçerli olduğunu gördük. Ve feminist kadınların deneyimleri, kazanımları ile, kendilerine feminist demeyen ama yaşam tarzları, hayata bakışları ile ortaklaşmayı, birlikteliği, aslolanın hedefe ulaşmak olduğunu düşünen kadınların deneyim ve kaza-

---

* *Pazartesi*, sayı 18, Temmuz 1996.

nımları birleşerek, başka alanlarda da önemli işler yapmalarını sağladı. "Arkadaşıma Dokunma" böyle bir gruptu. Ben bu grubun bir üyesi olarak kadınlarla birlikte iş yapmanın kolaylığının tadını yaşadım. Kürtlerin içinde yaşadığı duruma tepki olarak doğan ve giderek ırkçılığa karşı bir kampanyaya dönüşen "Arkadaşıma Dokunma" yalnızca kadınlardan oluşan bir gruptu. Çoğumuz çocuklu ve çalışan kadınlardık. Amacı itibariyle kadınlardan oluşması gerekmeyen bu gruba, erkeklerin katılması ilkesel olarak reddedilmezken, grup mensubu kadınların hiçbiri erkeklerin katılması için çaba harcamadı. Tam tersine erkekler katıldığında grubun çalışmaların, sohbetlerin bu kadar keyifli ve kolay olup olamayacağı endişesini çoğumuz duyuyorduk. "Kayıplara Karşı Galatasaray İnsanları" olma işini "Arkadaşıma Dokunma Kadınları" olarak yüreğimizde ve beynimizde hissettik ve insan hakları için çalışan başka kadınlarla bir araya geldik. Başka bir platformda doğan bu öneriyi gerçekleştirmek ve sürekliliğini sağlamak için elimizden gelen çabayı inanarak ve zevkle harcadık.

İnsan haklarının herkesçe gözlemlenebilir bir biçimde çiğnendiği bu ülkede, kadınlar insan hakları hareketleri içinde bugün olması gereken biçimiyle yerlerini alıyorlar. Tarih boyunca kadınların evrensel kadın doğası ve kimliği ile sıkıştırıldıkları yaşamdan dışarıya çıkmaları gerektiğini, yaşadıkları ihlallerle karşı karşıya kaldıklarında daha fazla anladılar. Öylesine derinden hissettikleri bazı acıları ana, eş, sevgili, kardeş kimliklerinin dışında kadın kimlikleriyle birey olduklarının farkına vararak yaşananlara kendi duruşlarıyla tavır aldılar. Evet, tüm insan hakları ihlallerinde olduğu gibi kadınların kayıp insanları arayıp bulma mücadelesiyle birlikte dünyanın birçok yerinde örneklerine benzer en büyük insan hakları protestosunu gerçekleştiriyorlar bu ülkede. Mumlarıyla, kayıp insan fotoğraflarıyla, çiçekleriyle yaşama hakkını savunmanın zorlu savaşımını veriyorlar. Kayıpları hem ulusal gündemde, hem de uluslararası

kamuoyunda yankılandırıyorlar. Kayıpların aradıkları Galatasaray alanlarını yaratıyorlar. İnsanların kaybedildiği, hukuksuzluğun yaşandığı ülkede geleneksel kadın kimliğinin dışına çıkarak sokaklarda yaşamı savunarak siyasal araçları yaratıyorlar. Ve kadını politika dışı görenlere karşı yarattıkları değerlerle yanıt veriyorlar. Kayıplarımızı aramaktan vazgeçmeyeceğiz. Bugün çiçeklerimizle, yarın yeni yaratıcı düşüncelerimizle mücadelemizi sürdüreceğiz.

yasaklanan örtü mü, kadınlar mı?*

ayşe düzkan

darbe sonrası kadınlarla ilgili gündemin önemli bir bölümünü yanlış bir biçimde türban adı verilen örtünmeyle ilgili tartışmalar oluşturdu. türban yanlış bir ifadeydi çünkü söz konusu olan şıklık icabı takılan bir türban değil, dinin icaplarına uygun olarak başını, boynunu falan da kapatacak biçimde örtünmekti.

hatırlarsınız, üniversitelerde yök vardı, kıyafetle ilgili kısıtlamalar getirilmişti. bunların arasında örtünme ve sakal yasağı vardı. bu yasağı kabul etmeyip görevinden istifa eden öğretim görevlileri oldu. haklıydılar, sakalları sakal olmaktan öte bir şeydi, onurlarıydı, onurlarını koruyorlardı.

inançları gerekçesiyle örtünmeyi tercih eden kadınlar içinse durum çok daha ağırdı, örtü onurları olmanın ötesinde bir şeydi onlar için; kabul ettikleri en güçlü otorite olan dinleri onlara bu örtüyü emrediyordu. direndiler, örgütlendiler, örtülerini savunurken direnmeyi, örgütlenmeyi, seslerini çıkarmanın tadını öğrendiler; tıpkı başka genç kızların başka siyasal talepleri haykırırken seslerini tanıdıkları gibi. bu konuda biraz daha okumak istiyorsanız, nilüfer göle ve aynur ilyasoğlu'nun isimleri geliyor

---

* *Pazartesi*, sayı 22, Ocak 1997.

aklıma, bu yazının amacı o yıldan bu yana bir tarih vermek değil.

ancak o mücadeleci kızların okullarını bitirince evlenip evlerine kapandıklarını, bazılarının evlerinde sıkıldıklarını, hayat karşısında hayal kırıklığı hissettiklerini biliyorum, bununla ilgili bir şeyler okumak isterseniz *izlenim* dergisinin kamu hayatı ve kadın özel sayısını öneririm size.

şu son aylarda, müslüman kadınların kamusal hayatta yer alırken karşılaştıkları problemlerin üç örneğiyle karşılaştık, bunlardan ilki, fakülteyi birincilikle bitiren örtülü genç kızdı. mezuniyeti bir yıl geciktirilmişti ve esas önemlisi bildiğimiz mevzuat çerçevesinde ne kadar mahir olduğunu mezuniyet derecesiyle ispat ettiği mesleğini yapması neredeyse imkânsızdı. avukatlık, hâkimlik, öğretim görevliliği... hepsi için başını açması gerekiyordu.

ikincisi, başlarını örttükleri için mesleklerini icra etmeleri engellenen hemşire kadınlardı, onlar da görevlerine iade edilmek için imza toplama yolunu seçtiler.

üçüncü vak'a ise, başım örttüğü için başhekimin üniversite müzesine tayin ettiği doktor şükran erdem.

bu üç hadiseye herkesin istediği gibi düşünmesi, yaşaması, giyinmesi tartışmalarının ötesinde bir yerden bakmak mümkün bence.

bütün bu vakaların ortak noktaları var; bunlardan en önemlisi kamusal alanda varoluşlarını zaten zorlaştıran kadın olmalarının üzerine bir de başlarını örtmeleri yüzünden zorlanmaları.

konuya biraz da kendi açımızdan bakalım; bu topraklarda genel bir özgürlükçülük talebi olan herkesin müslümanlıkla sorunu vardır. kadınların özgürlüğünden, kurtuluşundan yana olanların sorunu daha da büyük olmuştur. bazı müslümanlar aksini iddia etse de, bizim islâm adına bildiğimiz, gördüğümüz şey kadınların hayatının kısıtlanmasıdır ve bu görüntünün

epeyce gerçekçi olduğunu düşünüyorum. bu anlamda, örtülü kadın, dolayısıyla müslüman gören özgürlükçü herkesin neden irkildiğini anlamak zor değil.

ama şu ele aldığımız konunun farklı bir yanı daha var. müslüman, örtülü kadınları dışladığımız alanlara, yine müslüman olan erkekler kolaylıkla girebiliyorlar. çünkü (zaten devletten falan ikrah etmiş olan ve orada yer almayı akıllarının ucundan bile geçirmeyecek bazı tarikatların mensuplarını göz ardı edersek) her zaman bırakmadıkları sakalları dışında onları tanıyacağımız şey pek yok. ama kadınların durumu öyle değil. onlar imanlarını kalplerinin ötesinde başlarında da taşıyorlar. (cihan aktaş, "bizler başörtüsünü diken gibi değil ateş gibi taşıyan bir kuşaktanız" diyordu.)

çünkü kadınların giyimi, nasıl davranıp nasıl yaşayacakları, özel alana ait kelamı olan hemen herkesin temas ettiği bir alan olagelmiş, kadınların baskı altına alındıkları esas alanın özel alan olması feminizmin de temel düsturlarından birisi.

yine konumuza dönersek, müslüman kadınları tespit edip kamusal alandan dışlamak yükselen islâmcılığa bir cevap olmuyor, çünkü her örtülü kadın dışlandığında, bunun anlamı müslümanların bir kapının daha dışında bırakılması değil, bir kadının daha eve kapatılmasıdır ve başı örtülü olduğu için iş ya da meslek sahibi edilmeyen her kadının öfkelenmeye hakkı vardır. ben o öfkenin muhatabı olmak istemiyorum ve başörtü yasağına karşıyım.

kaldı ki, kadın bilincinden nasiplenmiş müslüman kadınlar, başörtüleriyle kamusal alanda yer almaları için verdikleri mücadeleye erkeklerinin sahip çıkmadığını fark ediyorlar. yine cihan aktaş, bu sayfalarda alıntı yaptığımız yazısında bu konuyu ziyadesiyle ele almış, ayşe doğu'nun dergimizde yayımlanan ilk yazısında da bu konunun ele alındığını hatırlayacaksınız. yani, politikliğinden zerrece şüphe duymadığım müslüman hareket-

lilik bile bu kadınlara sahip çıkmıyor; kadınlar evlerinde otursalar ne olur sanki!

ama konu burada bitmiyor. doktor şükran erdem, kendisiyle *yeni şafak* gazetesinde yapılan bir söyleşide, "mesela belediyeler temizlendi, başka kurumlar da aynı biçimde temizlenebilir," diyor. kastettiği, "laikler"den temizlenmek tabii, işte böyle bir belediye olan refah'lı melih gökçek'in başkanı olduğu ankara belediyesi, başı açık kadın çalışanlarına epeyce zulüm etmişti, hatırlarsınız. bu kadınlar önce kavşaklarda istatistik işine verilmişler. burada uğradıkları cinsel tacizle ilgili şikâyetleri melih gökçek tarafından, "olmaz öyle şey, çalışmayana para yok" diye karşılanmıştı. melih gökçek'in yalnızca islâmi kadınların namusuna sahip çıkmasında şaşacak bir şey yok. dininin, her dinin emrettiği, "kendinden olmayanı da sevme, koruma" gibi faziletlere sahip olmasını zaten beklemezdik, ama örtü meselesinin böyle adamların yönetimiyle çözülmesine de içim elvermiyor.

kaldı ki, örtünmediği için, pantolon giydiği için işini kaybeden birçok kadın var bu ülkede. kadınları kamu alanında istemiyorlar; kimimizi örtülü olduğumuz için, kinlimizi açık giyindiğimiz için, kimimizi dul olduğumuz için, kimimizi hamile olduğumuz için. bu kadınlara karşı bir savaşın bir parçası, kadınlar birbirlerinden habersiz, bağımsız, bu savaşta direnmeye çalışıyorlar. başörtü yasağı bu savaşın veçhelerinden birisi, en çok ele alınanı. belli ki kısa bir süre içinde de kalkacak ama kadınlara karşı bu savaşta yan yana saflaşmamız gereken çok kadın var. bence hangi sebeple olursa olsun kamusal alandan dışlanan bütün kadınların bir araya gelmesinin yollarını aramamız gerekiyor.

"KADINLAR, ŞERİAT VE ÇAĞDAŞLIK" ÜZERİNE*

Gülnur Savran

Geride bıraktığımız bir ay içinde "şeriat" tartışması iyiden iyiye alevlendi. Bir yandan Sincan Belediye Başkanı Bekir Yıldız'ın sözleri, öte yandan yine Sincan'da bir kadın muhabirin, Işın Gürel'in uğradığı korkunç saldırıyla başladı bu gelişme. Bunları Bekir Yıldız'ın tutuklanması ve Adalet Bakanı Şevket Kazan'ın Yıldız'ı cezaevinde ziyaret etmesi izledi. Ankara'da yapılan "Şeriata Karşı Kadın Yürüyüşü"nün kimi siyasal İslâm sözcüleri tarafından, kelimenin tam anlamıyla münasebetsiz deyimlerle nitelendirilmesi bu zincirde bir başka halkaydı.

Bu "olaylar dizisi" kimi siyasal İslâm yanlılarının şeriat düzenini örtük olarak savunmaktan açık olarak savunmaya geçişlerinin bir ifadesi gibiydi. Bir yandan da, şeriat "sözcüğü" üzerinde bir tartışma başlatıldı ve "Kuran'daki kurallar bütünü" biçiminde evcilleştirilmeye, dolayısıyla eleştiriden muaf hale getirilmeye çalışılan bir şeriat kavramı atıldı önümüze.

Nasıl tanımlanırsa tanımlansın, şeriat hukuktan devlete, çalışma yaşamından eğitime, sokaklara, kamusal alanı baştan aşa-

---

* *Pazartesi*, sayı 24, Mart 1997.

ğı düzenleyen bir kurallar bütünü. Ancak bununla da kalmıyor ve özel alanı, bu alandaki temel ilkeleri, yani kadın-erkek ilişkilerini de tanımlıyor ve denetliyor. Kısacası, ev içinde, mutfakta, yatakta nasıl davranacaklarını; sokağa, kamusal alana hangi koşullarda, hangi amaçlarla, hangi kılıkla çıkacaklarını; evlilik, boşanma, miras, vb. durumlarda kadınların "yurttaşlık" statülerine getirilecek kısıtlan bir bir düzenliyor. Bütün bunları yaparken de, kadınla erkek arasındaki, Tanrısal buyruğa dayalı bir farklılığı temel alıyor: "Yaratılış"tan kaynaklanan, yani doğal, değiştirilemez bu farklılık temelinde kadınlar için özel görevler (annelik, eşlik) ve "hak sınırları" belirliyor.

Zaten kadınlar açısından şeriatın asıl tehdit edici yanı da buradan kaynaklanıyor. Bu hukuk düzeninin temelini "eşit yurttaşlar" anlayışı değil, "farklı ve birbirini tamamalayan" cinsler varsayımı oluşturmuş. Böyle olunca da "eşitlik" adına hiçbir şeye itiraz etmek mümkün değil. Oysa "eşit yurttaşlık" ilkesinin geçerli olduğu bir toplumda, örneğin mevcut Medeni Kanun'un "aile reisi" kavramını ve bunun uzantısı olan, eşitliğe aykırı bir dizi hükmünü eleştirebilirsiniz; kadının çalışmasının ve seyahat etmesinin koca iznine bağlı olmasını, mülk alım satımında, konut seçiminde sadece kocanın söz sahibi olmasını bu temelde sorgulayabilirsiniz... Ama zaten kadın olarak sizin görev ve haklarınızın Tanrı buyruğuyla, "yaratılıştan farklı" olduğu açıkça ileri sürülüyorsa ve geçerli toplumsal ölçüt "eşitlik" değil de (Tanrısal) "adalet"se, buna karşı yapabileceğiniz çok da bir şey yoktur... Bu tanımların kendilerini sorgulayan ve kadınların öncülük edeceği köklü bir reform hareketi başlatmak dışında...

İşte laikçiliği tek bayrak olarak benimsemiş, bu uğurda imam nikâhlı kadınların cezalandırılmasını savunabilen, "Şeriata Karşı Kadın Yürüyüşün"de örtülü bir kadın siluetinin üzerine çarpı işareti koyacak kadar kadın düşmanlığı yapabilen kimi kadın gruplarının taktıklan bu at gözlüğünün nedenini de buralarda aramak gerekiyor. Yurttaşlık hukukuna göre örgütlenmiş

"çağdaş" toplumlarda, çocuklarla ilgili düzenlemeler ve evlilik sözleşmesinin bazı temel ilkeleri dışında, özel alan (aile yaşamı, eviçi) toplumsal ve siyasal düzenlemelerin dışında bırakılmıştır. Bu alanda olan bitene toplum müdahale etmez. Nitekim 1960'ların sonunda çeşitli ülkelerde, 1980'lerde de Türkiye'de gelişen ikinci dalga feminizm bu özel alanda olup bitenlerin politika dışı olmadığını, bu alanın erkeklerin kadınlar üzerindeki hâkimiyetine dayalı sistemin bir parçası, hatta en temel kalesi olduğunu haykırmıştır. Böyle yaparak feminizm "çağdaş" toplumun en temel ilkesini sorgulamış, özel alanla kamusal alan arasındaki duvarı yıkmaya yönelmiştir. Aslında erkek egemenliğinin en "çağdaş" biçimi bu duvarın üzerinde yükselir: Sistematik ve eşitsiz bir işbölümü; bu işbölümünde ezilen tarafın, kadınların maruz kaldığı sistematik şiddet; kadınların emekleri, bedenleri, kimlikleri üzerinde sorgulanmayan bir erkek denetimi... Mahremiyetin masum görünümü altında özel alanın baskıya dayalı dünyası yer alır.

Kısacası erkek egemenliğine dayalı şerî düzenle yine erkek egemenliğine dayalı "çağdaş" yurttaşlar toplumu arasındaki temel fark kadınlar açısından şudur: ilkinde, kadınlar üzerindeki baskı Tanrı kelamının güvencesi altındadır; gizlenecek, saklanacak, çekinilecek bir yanı yoktur bunun; ikincisinde ise, hukuksal eşitlik perdesi altında bütün toplumsal ilişkilerde ve özel alanın paturtılı dünyasında gizlenmiştir bu baskı. "En çağdaş" toplumlarda, çalışma hayatını, evliliği düzenleyen yasa maddelerinde, eğitimde, hele feminizmin son yirmi beş yıl içinde sağladığı kazanımlarla birlikte, çarpıcı eşitsizliklere rastlanmaz. Hatta hak eşitliğinin ötesinde, kadınların somut yaşamlarını kolaylaştırmaya/düzeltmeye yönelik pozitif ayrımcılık önlemleri de vardır. Ama yine de, kadınların emeklerine, bedenlerine, kimliklerine erkekler tarafından el konuluyordur. Yine de kadınlar sokakta, işyerinde, evde cinsel tacize, şiddete, tecavüze maruz kalıyorlardır.

Kadınların itirazını, isyanını meşru kılan bu "çağdaş" düzenin diğeri karşısında fersah fersah üstün olduğu tartışılmaz. Ancak bu düzene sırtımızı yaslayarak, imam nikâhlı ya da örtünmüş kadınları hedef almanın, laikçi/şeriatçı kadınlar saflaşması yaratmanın çeşitli sakıncaları var: Her şeyden önce, kendi ezilmişliğimize kör kalmak, kendimizden daha "geri" gördüğümüz bir kesim kadını (onların erkeklerini değil!) aşağılamak... Giderek, kılıklarından dolayı bu kadınların ev dışında çalışma, kamu hayatına katılma haklarının ellerinden alınmasına onay vermek; imam nikâhının yani erkek baskısının zaten mağdur ettiği kadınlara, bir de kadınlar olarak yüklenmek.. Bunların da ötesinde, örtünmenin siyasal bir simge haline gelmesine yol açmış olan yasakçı laiklik anlayışına omuz vermek, böylelikle örneğin Cezayir'de olduğu gibi radikal siyasal İslâm gruplarının tepkilerini beslemek... Ve nihayet, bu baskıcı, yasakçı laiklik anlayışıyla ilgili yanılsamalara düşmek: Unutmayalım, bu coğrafyada 12 Eylül öncesinden bu yana siyasal İslâm başka politik akımlara karşı kullanılacak bir koz olarak desteklendi. Başka coğrafyalarda, diyelim Pakistan'da, Bangladeş'te ise, kadınlar üzerinde şeriata dayalı baskıyı yerleştiren, kurumlaştıran bizzat bu ülkelerin darbecileri oldu...

KADINLAR DAHA ÇOK SEVMİŞ!*

Handan Koç

Galatasaray Meydanı'nın bir kısmını bir süredir kaplayan Bir Yurttaş Yaratmak isimli sergi, kataloğunda şöyle tanıtılıyor:

> Yapı ve Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Etkinliği olarak Cumhuriyet'in 75. yıldönümü için düzenlenen sergi, bir ulus-devletin oluşum sürecinde birey olarak yurttaş kimliğinin oluşumunu ve Cumhuriyet'in yurttaş örüntüsü üzerine inşaasını gündeme getiriyor.

Serginin açık olan bölümü yoldan geçen insanları hemen içine alacak şekilde tasarlanmış. Kollarında "security" yazan özel güvenlik görevlisi genç erkekler kimseye bir şey sormuyor, sergiyi sessizce koruyorlar. Sergi tasarımında statik hizmetleri Tradearbed isimli bir şirket vermiş. Refah Partisi, Beyoğlunda belediye seçimlerini kazanmadan önce bu alanda bir büfe vardı; postanenin ve telefon kulübelerinin hemen etrafını sardığı bu meydanda, büfe de gittikten sonra ayakkabı boyacıları, jeton satanlar, çakmakçılar (yazları gözlükçü) ve tinerci çocuklar bölgenin ev sahipleri oldular. Cumartesi günleri gözaltında kaybolan yakınlarını sessizce arayanlara, onları gittikçe artan sayıda araba, cop ve mühimmatla bekleyen polislere, son za-

---

* *Pazartesi*, sayı 45, Aralık 1998.

manlarda ellerini kurt işareti yaparak havaya kaldıran ve her an birilerine kızıp saldırmaya hazır görünen gençler eklendi. Serginin cereyan ettiği bu meydandan bayrak kırmızısına boyanmış sunta duvarlarla oluşturulmuş koridorlara girdiğinizde 1923-1950 yıllarına doğru bir yolculuğa çıkıyorsunuz. Bu bölümdeki fotoğraflar işçilere, silahlı kuvvetlere, esnafa ve politikacılara ait. Serginin en çok gezilen bu bölümünde cumhuriyetimizin "sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir yurttaşlar topluluğu" yaratmak fikri ve niyetiyle ilgili metinler okunabiliyor. Bir örnek Yunus Nadi'den;

> Biz halkı hâkim kılmak istiyoruz. Ve halkın filan veya falan sınıfını değil bütün halkı. Bizim halkın hayatında partiler yok, muhtelif mesleklerde çalışan insanlar vardır ve bu insanlar birbiriyle mücadele etmiyorlar, birbirlerini tamamlıyorlar.

Başka bir metin 1935 yılından CHP programına ait. Programın 14. maddesi "Grev ve lokavt yasak olacaktır. Milliyetçi Türk işçilerinin hayat ve haklarıyla bu esaslar içinde alâkalanırız. Çıkarılacak iş kanunlarımız bu esaslara uygun olacaktır", diyor. Sergide her şey o yılların havasını yansıtmak gayretiyle oluşturulmuş. Ama bu sakin sergilenişte ne Cumhuriyet'in ilk yıllarında savaştan zaferle yeni çıkmış bu toprakların insanlarının o azimli gayretini ne de girişilen "hepimiz kardeşiz" planının zorluklarını ve imkânsızlıklarını hissetmek pek mümkün oluyor.

Milliyetçilik, halkçılık, meslekçilik, devletçilik, laiklik, tek parti ve demokrasi, gençlik, köylülük bölümleri serginin kapalı bölümünde ele alınmış. Büyükçe bir alan da kadın hak ve özgürlükleri, kadın kimliği, kamusal alan, kadınlara siyasal haklar başlığı altında kadınlara ayrılmış. Yapı Kredi Bankası binasının üst kat camlarının bir kısmında asılı olan, İstiklâl Caddesi'nden Galatasaray'a yürürken görülebilen Cumhuriyet'in yeni kadınlarının fotoğraflarına ek olarak bu bölümde de birçok kadın fotoğrafı var. Modern saç tuvaletleri ve şapkalarıyla "sembol" kadınlar bunlar. Serginin bu bölümünde bir düzenleme var. Mo-

dern bir Türk çiftinin oturma odası bu. İki koltuk, bir sehpa, duvarda bir tablo, yanda bir radyo. Sanki sembol bir oda burası da. Sergi kataloğunu hazırlayan Zafer Toprak şöyle diyor:

> Türkiye'de toplumsal devrimin en önemli halkasını kadın oluşturmuştu. Çağdaş toplum kadın-erkek ilişkilerinde geleneksel yapıların çözülmesini ve eşitliğin yasal düzenlemelerle güvence altına alınmasını gündeme getiriyordu. Cumhuriyet kadından yanaydı.

Gerçekten de Cumhuriyet kadından yanaydı. Kadınlara seçme ve seçilme hakkı, yüksek okullarda okuma hakkı, doktorluk, öğretim üyeliği, mesleklere girme hakkı veren bir siyasi rejimin kadınlardan yana olmadığını kim söyleyebilir?

Sergide fotoğraf ve metinlerle, kadınların "Kadınlar Halk Fırkası" kurma girişiminin "Tüm ulusu kapsayacak bir Halk Fırkası kuruluşu gündemde olduğu için", sekteye uğratıldığı aktarılıyor. Zaten kadınların maksadı da kendi deyişleriyle siyasi değildir. *Süs* dergisinden aktarılan alıntı amaçlarını, açıklamaktadır:

> Muhterem heyetin her şeyden evvel emeli kadınlık âlemini bu harekete muktedir bir dereceye terfi ettirmek ve bilhassa memleketin içtimai ve iktisadi terakki gayelerinin tahakkukunu temin etmektir. Bunun için bidayette kadınları tenvir, onları müstakbel vazifelerine ihzar etmek arzusundadırlar. Bu vazifeler ise, evvela analık ve sonra da aile kadını vazifeleridir.

Cumhuriyet'in kadınları sevdiğinden çok ve hatta diyebiliriz ki daha temiz maksatlarla Cumhuriyet'i seven, bağrına basan bu kadınlardır. Onlar Anadolu'nun en ücra köşelerine gitmek, kadınları aydınlatmak, eğitmek, ülkenin saadeti için çalışmak istemekteydiler. 1924'te kurulan Türk Kadın Birliği de genç kızları hakiki anneler olarak yetiştirmek, dullara, kimsesizlere yardım etmek, fakir ve kimsesiz öğrencilere el uzatmak, kadınları iş hayatına ve üretkenliğe teşvik etmek istiyordu.

1930'da kadınların seçme ve seçilme hakkını elde etmesinden sonra İstanbul, 1935 yılında Uluslararası Kadınlar Birli-

ği'nin 12. Kongre'sine evsahipliği yapar. Kongre'de konuşan Türk Kadın Birliği'nin başkanı Latife Bekir, "bundan böyle Türkiye'de kadın sorunu yoktur", der, "erkek gibi kadın da ülkenin iyiliği için çalışacaktır." Zafer Toprak yeni sergi kataloğunda uluslararası düzeyde bir değerlendirme yaparken şunları söylüyor:

> Siyasi hakların elde edilmesiyle feminist hareket kısmen hedefine ulaşmış ve 1920'li yıllarda hızını görece yitirmişti. Ardından Nasyonal Sosyalist hareket feministlere büyük darbe indirdi. Nasyonal Sosyalist ideoloji için ideal kadın çocuk üreten ev kadınıydı.

Büyük toplumsal, siyasal değişiklik dönemlerinde, savaş, altüst oluş, devrim zamanlarında, heyecanla ve büyük bir azimle ve kendileri için bir şey istemeyi akıl etmeden ortalığa atılan kadınlara, savaş sonraları, rejimi inşa veya restore etme dönemlerinde ilk önce gelecek nesli büyütme, aileye sahip çıkma, çalışarak veya çalışmayarak gerekli fedekârlığı yapma telkin edilmiyor mu hep? Elbette faşist ideoloji kadınlar için hayırlı değil ama kadınlar için hayırlı olabilecek birçok gelişmenin önüne en kolay dikilen engel, eş ve anne olarak yalnız başlarına yerine getirmeleri gereken vazifeleri ve taşımaları gereken iffet değil mi? Yapı Kredi Bankası'nın sergisinin ve bu kadar şık olmayan Cumhuriyet'in öteki 75. yılı etkinliklerinin, kadınlar ve diğer ezilenler için bugün soracağımız sorulara ve önerebileceğimiz çözümlere tuhaf bir şekilde perde oluşturduğunu düşünüyorum ben. Sergiyi gezdikten sonra konuştuğum bir Yapı Kredi çalışanı bankada sendikalaşmaya çalışmanın iş kaybetmek demek olduğunu, grev kavramını genç memurların hiç bilmediğini söylüyor ve "sergimiz bugüne de ışık tutuyor", diyordu. Sabiha Sertel'in bir belge olarak sergide yer alan çağrısı da kadınlara bugün için çok yararlı:

> Mebus bayanlar niye bağırmıyorsunuz?.. Kadınla erkek müsavi değildir. Bilhassa işçi ve çalışan kadın bu müsavattan tamamen mahrumdur. Çünkü; a) Kadın erkeğin nısfı ücret alır. b) Kadının

çalışma saatleri erkekten çok daha uzundur. c) Kadın hamilelik esnasında da çalışır. d) Ailede erkek hâkimdir. e) Kadının çalışma hakkı erkeğin rızasına bağlıdır. f) Evin işi ve çocukların bakımı kadının sırtındadır. g) Kadın cinsi ahlakta da erkekle müsavi değildir.

BU YÜZYILIN ÜÇ ENFÜSÎ ŞAHSİYETİ: HALİDE EDİB, NEZİHE MUHİDDİN, SABİHA SERTEL*

Yaprak Zihnioğlu

Tarihimizin üç ismi: üç kadın. Halide Edib Adıvar, Nezihe Muhiddin ve Sabiha Sertel. Türkiye'de kadınların yüzyılına bakmak isteyen feministlerin, bu yüzyılın başında siyasal ve sosyal ortamda etkin olmuş, "kadın sözünü" yaratmış, kadınlar için mücadele etmiş bu üç ismi feminist hafızaya kaydetmeleri ancak yüzyılın sonunda mümkün oldu. Nükhet Sirman, "Üç Kuşak Cumhuriyet" sergisinde,[1] mücadeleleri Türkiye'nin siyasal yaşamını etkilemiş bu üç kadının büyük boy portrelerini serimlerken cumhuriyet rejiminin unutturduğu, dışladığı hatta karaladığı bu üç kadını tarihe nakşetmeyi amaçlamıştı. Gerçekten de bu seçim, yüzyılın ilk çeyreğinde topluma, kadınlığa damgasını vurmuş üç kadını bugüne taşıması açısından önem taşıyor.

Sanırım artık eğri oturup doğru konuşmanın zamanı geldi: Cumhuriyet rejimi, kadın haklarından yana söylemine karşın,

---

* *Pazartesi*, sayı 58, Ocak 2000.

[1] 1. "Üç Kuşak Cumhuriyet" sergisi, "Müsavattan Eşitliğe" bölümü (Nükhet Sirman), Tarih Vakfı, Ekim 1998.

kadınları apolitik, pasif izleyiciler olarak tanımlamış ve kamu alanını kadınların dışlandığı erkek egemenliğindeki bir alan olarak kurmuştur. Kadınların mücadelelerinin yanı sıra, bu üç kadının görüşlerini ve etkinliklerini yeniden okumak kadın tarihimizi açığa çıkarmaya yarayacak. Yakın tarihimizi feminist bir okumaya tabi tuttuğumuzda, kadınların kendileri adına konuşan aktif eyleyiciler olmak istemelerine karşı, cumhuriyet idaresinin sert tepkisini ve kadın hakları alanındaki hegemonyasını görünür hale getirecek. Bu çatışma avrı zamanda, Kemalist reformların otoriter niteliğinin göstergelerinden birini oluşturması bakımından da önem taşıyor.

Bu üç "enfüsî"[2] kadın şahsiyet, Osmanlı İmparatorluğu'nun anayasal düzene evrilişinin dönemeçlerinden biri olan II. Meşrutiyet rejimi (1908-1918) sırasında siyasal etkinliklerine başlamış, imparatorluk savaşı kaybedip müttefik devletlerce işgal edildiğinde "Milli Müdafaa" hareketine katılmış, Cumhuriyet'in kuruluşu yıllarında ise laik düzeni benimseyerek yeni rejimi desteklemişti. Farklı siyasal görüşlere sahip olsalar da, farklı feminist cevaplar üretseler de, Halide Edib, Nezihe Muhiddin ve Sabiha Sertel'in görüşlerinde ve eylemlerinde ortaklaştıkları hat "kadınlığın tealisi"ydi, yani toplumda kadınların konumunun yükselmesi, haklarına ve vatandaşlık statüsüne kavuşmaları. Siyasal dönüşümlere göre yeniden yapılanan kamu alanına kadınların eşit koşullarda katılımını savundular.

Üçü de Cumhuriyet rejimini destekledikleri halde, "Kemalist kadın kimliği"nin çerçevesine sığmadıkları, Gazi Mustafa Kemal'in yarattığı "Cumhuriyet kadını"[3] imgesinin dışında var-

---

[2] Bu sözcüğü Nezihe Muhiddi'nin arısına, *Türk Kadını* adlı kitabında, kadın tarihimizin isimlerini "enfüsi şahsiyetler" olarak aktardığı için, aynen kullanıyorum.

[3] Bir başka yerde bu imgenin "yetişkin olmayan/çocuk kadın" imgesine eş düştüğünü göstermeye çalıştım. Bkz. "Bir Osmanlı-Türk Kadın Hakları Savunucusu: Nezihe Muhiddin", BI, YLT, SBU1, 1999.

lık gösterdikleri ve esas olarak "kadınlığın müdafaasının" eyleyicisi oldukları için cumhuriyet iktidarlarınca dışlandılar, unutturuldular, değerşizleştirildiler. Şimdi, bizim yolumuzu açan bu üç kadını burada anmak istiyorum.

Halide Edib: Kemalist kadın kimliğinin zıddı

II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyetin kuruluş yıllarına değin Halide Edib'in siyasal bir portresini çizmek gerekirse, onun bir "Osmanlı liberali" olduğu öne sürülebilir. II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki'nin reform hareketlerini destekledi ve aktif siyasal roller üstlendi. Makaleleriyle devrin siyasal ortamında söz sahibi oldu. 1920'lerin başında cumhuriyetçiliği benimsedi. Kadınların siyasal hayatta aktif olarak yerlerini almalarının; kadınların "şahsiyet"[4] kazanmalarının ve "kişilik" olarak toplumda kendilerini kanıtlamalarının önemini vurguladı. Nükhet Sirman'a göre Halide Edib edebi metinlerinde, kamu alanına çıktıklarında kadınların kadınlığını kaybetmeyeceklerini savundu. Liberal görüşleri nedeniyle Halk Fırkası'nın otoriter siyasalarıyla uzlaşmayan ve uyuşmayan Halide Edib, çok geçmeden *Cumhuriyet*'in baş yazarı Yunus Nadi[5] ve daha sonra Gazi Mustafa Kemal tarafından "mandacı" olarak suçlandı.

İşgal altında, Milli Müdafaa döneminde "hangi ülkeden yardım alacağız?" sorusuna yanıt arayan aydınlar arasında Halide Edib, dünyanın yeni hakimi olmak isteyen emperyalist ABD'nin öne sürdüğü "Wilson prensipleri" olarak bilinen siyasaları analitik olmayan, yüzeysel bir yaklaşımla değerlendirdi, içişlerimize karışmadan bize yardım edecek tek ülkenin ABD

---

[4] Ayşegül Sancadan aktaran Nükhet Sirman, adı geçen sergi, Ekim 1998.

[5] "Açık Mektup - Halide Edib Hanımefendiye" *Cumhuriyet*, 4 Kanunuevvel 1340/1924 ve bkz. "Halide Hanım'a Cevap - Wilson Prensipleri Değil, Amerikan Mandaterliği" 13 Kanunuevvel 1340/1924. İnci Enginün'ün kapsamlı çalışması: Halide Edib Adıvar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi, MEB Yayınları 1995, bu kaynakları sergiliyor.

olduğu sonucuna vardı. Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı 10 Ağustos 1919 tarihli Nutukta[6] kamuoyuna sunulan mektubunda "muvakkat (geçici) bir Amerikan mandasını ehven-i şer" olarak gördüğünü belirtti. Bu mektubuna dayandırılan "mandacı" tabiri isminin üstüne kazındı ve bu nedenle aşağılandı, hatta siyaset sahnesinden silindi. 1925 yılında ABD'ye gitti ve 1938 yılında Mustafa Kemal Ataürk'ün vefatına değin yurda dönmedi. 1929 yılında ancak yabancı bir gazetede yayımlanabilen bir makalesiyle bu saldırılara kendi üslubunda yanıt verdi.[7] Yurda döndükten sonra, 1964'te ölene değin İstanbul'da yayımlanan *Akşam*, *Yeni İstanbul* gibi muhalif gazetelerde siyasal, sosyal içerikli yazılarını sürdürdü. *Cumhuriyet* gazetesinde ise Halide Edib'in imzasının ilk kez yer alışı, ancak Yunus Nadi'nin 1945'te ölümden sonra, Nadir Nadi'nin Halide Edib'in bir romanını 1946'da tefrika etmesi ile gerçekleşti.[8] "Mandacı" etiketiyle siyaseten etkisini yitirmiş ve değer kaybetmiş bir Halide Edib imgesi eleştiriye uğramadan kabullenilerek günümüze taşındı. İronik bir biçimde, Halide Edib'i "Kemalist kadın kimliği"ne büründüren feminist sosyal bilimcilerin çalışmaları[9] Edib'in siyasal kimliğinin ortaya çıkmasına yardımcı olamadı, çünkü Edib, gerçekte "Kemalist kadın kimliği"nin tam da zıddı bir şahsiyet olarak toplumda varolduğu ve etkin olduğu için Kemalist iktidar tarafından dışlanmıştı.

---

[6] Gazi Mustafa Kemal (Atatürk), *Nutuk*, TTK Basımevi, Ankara 1989 (1927) c. 1, s. 128-132.

[7] "Dictatorship and Reforms in Turkey" *The Yale Review*, c. XIX, no. 1, Eylül 1929.

[8] Mandacılık tartışması sırasında *Son Telgraf*'a yazdığı Yakup Kadri'ye cevabının aynı gazeteden iktibas edilmesinin dışında...

[9] Bkz. Ayşe Durakbaşa, "The Formation of Kemalist Female Identity" Bl, Sosyoloji, YLT, 1983.

Nezihe Muhiddin ve "Kadınlık Mefkûresi"

Nezihe Muhiddin 19. yüzyılın sonlarında doğmuş (1889) ve ilk toplumsal etkinliklerine Meşrutiyet döneminde başlamış olan, unutturulması yönündeki tüm çabalara rağmen, kadın tarihimizde iz bırakmış bir şahsiyet. Nezihe Muhiddin "kadınlık mefkûresi"nin, bugünün terimleriyle konuşursak feminizmin, kadınların kurtuluşunun savunucusu. 1923-1927 yılları arasında "reisesi" olduğu Kadın Birliği, kadınların siyasal hakları kazanmaları ve siyasal aktörler olarak etkin olmaları için mücadele etti. Muhiddin'in düşüncesinde kadınlık mefkûresi öncelikle kadınların insan addedilmeleri, sivil yaşama katılabilmeleri, toplumun üyeleri olarak kamu alalnında yer almaları, toplumsal konumlarının değişmesi, erkeklerle eşit düzeyde yurttaşlar ve toplumsal rolleri üstlenebilen rasyonel, akıl yürüten çağdaş insanlar haline gelmeleri arzusu ve inancıydı. Nezihe Muhiddin'in, Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında kadın haklarını savunusu, onun Kemalist iktidar tarafından suçlanarak, karalanarak susturulmasıyla son buldu.

Sosyalist feminizmin ilklerinden: Sabiha Sertel

Halide Edib ve Nezihe Muhiddin'den genç olmakla birlikte aynı kuşaktan olan Sabiha Sertel bu yüzyılın başında siyasal alanda yetişmiş önemli kadın "şahsiyet"lerden biri. Zafer Toprak'a göre "Türk feminizmi"nin[10] öncülerinden. 1919 yılında M. Zekeriya Sertel ile birlikte yayınladıkları *Büyük Mecmua*'daki sütununda "kadınlığa dair" yazılarıyla "Türk Kadınlığının Terakkisi"ni savundu ve ülkemizde "sosyalist kadın" tiplemesinin ilk örneklerindenbirini oluşturdu. Kızı Yıldız Sertel'in[11] bize taşıdı-

[10] Zafer Toprak, "Sabiha (Zekeriya) Sertel ve Türk Feminizmi", *Toplumsal Tarih*, sayı 51, Mart 1998.

[11] Yıldız Sertel, *Annem*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995.

ğı Sabiha Sertel, "sürgünler, tutuklamalar, düş kırıklıkları ve bunlara direnen bir çalışma azmi, özgürlük uğruna mücadele"nin simgesi oldu. Bu yüzyılın başlarında topluma ve kadınlığa damgasını vurmuş, bir liberal (Halide Edib), bir Cumhuriyetçi (Nezihe Muhiddin) ve bir sosyalist (Sabiha Sertel) üç kadından geriye değersizleştirilmiş imgeler kaldı. Ta ki yüzyılın sonlarına gelene, feminist birokumayla onları görünür hale getirmeyi amaçlayan sosyal bilimcilerin çalışmalarınınortaya çıkmasına değin... Bağımsız, iktidarlara boyun eğmeyen duruşlarıyla simgesel olarak 80'ler feminizminin önceli olan bu üç kadının ortak hafızaya geri kazandırılmaları için yaşam öykülerini, görüşlerini incelemek ve görünür olmalarını sağlamak da bizlere düşüyor.

YENİ YÜZYILIN EŞİĞİNDE ETNİK MESELE VE KADINLAR: "YİRMİNCİ YÜZYIL PASAKLI BİR ERKEK GİBİYDİ"*

PJAK Davasından Tutuklu Kadınlar

PJAK davasından tutuklu çoğu Kürt, bir grup kadın geçtiğimiz yüzyılı ve geleceği, kadınlar ve etnik sorun açısından değerlendirdiler:

20. yüzyıl temizliği bilmeyen erkekler gibi çerini, çöpünü, pılısını pırtısını kanepelerin arkasına sokuşturarak 21. yüzyılı karşılamaya çalışıyor. Sözde hummalı bir yeniden yapılanma, büyük sloganlarla acele bir temizlik çabasında. Ortalıkta bir sürü sabun köpüğü, baloncuk oluşuyor. Ama hakikatte yıkanan, temizlenen bir şey yok. Mikroplan dezenfekte etmiyor, sadece gizliyor; ortada görünür boyutla bir şey bırakmamaya çalışıyor.

20. yüzyıl yıkanmayı sevmeyip kirini kokusunu deodorantla gizleyerek işe giden adamlar gibi bir yeni yüzyıla ulaşıyor. 21. yüzyıla "milenyum" çığlıklarıyla "küreselleşme, globalleşme" havasıyla, barış ve demokrasi sloganlarıyla, ama aynı zamanda pasaklı evinin dibinde köşesinde üreyen farelerle, kirli adamın maçlarındaki, vücudundaki bitlerle başlıyoruz. Umutla karşılı-

* *Pazartesi*, sayı 58, Ocak 2000.

yoruz. 21. yüzyıla da böyle girmiştik. Umutla... Devrim şarkılarıyla... Hele burjuvazinin sesi çok gür çıkıyordu. Haktan, hukuktan hürriyetten, ulusal bağımsızlıktan, demokrasiden, eşitlikten, kardeşlikten bahsediyordu.

Bu sözlerin anlamı kısa zamanda makinaların dişlileri arasında parçalandı gitti. Ama sözler kaldı. Demagoji bu sözlerle büyüdü. Biçim ve içerik birbirinden kopunca hakikati yakalamak imkânsız görünmeye başladı. Belirsizlik, güvensizlik, tedirginlik ve yükselen çılgınlık bu yüzyılın ruh hali oldu. Yüzyıl boyunca öne çıkan üç temel çelişki sınıf, kadın ve ulus çelişkileriydi. Bunlar üzerinde yepyeni sömürü araçları geliştirildi.

Cins sorunu binyılları aşan bir tarihe sahipti. Yaşadığımız yüzyıla da kadın hakları ve özgürlüğü sloganlarıyla girilmişti. Ama en başından itibaren erkek-devletin ataerkil egemenlik ilişkisi ve sömürüsü yepyeni bir temelde şekillendi. Daha yüzyılın başında ulusal ve sınıfsal çelişkiler doruğa varmış, büyük çatışmalara yol açmıştı. Yüzyıl, geniş alanlara yayılan savaşlarla başlamış, giderek iki ayrı dünya savaşına dönüşmüştü. Bu iki çelişki de acil çözümü dayatıyordu. Diğer yandan tartışmalar, antlaşmalar, sözleşmeler sürüyordu: uluslara ve sınıflara adalet, eşitlik, kardeşlik, örgütlenme, sendikalaşma, eşit işe eşit ücret, sekiz saatlik işgünü türünden kazanımlar, bunların yanında insan hakları ve ulusların kaderlerini tayin hakkı gibi ilerici fikirler, insanlığa büyük umut veriyordu.

Yine bu üç çelişki de reel sosyalistlerin öncülüğünde çözümlenmeye çalışıldı. Ancak reel sosyalistler sınıfsal çelişkiyi temel alırken etnik-kör, cinsel-kör hareket ettiler. Onlara göre cins sorunu ve etnik sorun kendiliğinden çözümlenecekti. Bu bakış açısıyla reel-sosyalizm etnik ve cins sorununa reformist bir yaklaşım içinde oldu. Devrimler sorunları çözmek yerine çelişkileri yumuşattı ya da bastırdı. Yüzyılın sonunda çözümlenmeyen sorunlar bu defa çok daha derinleşmiş olarak patlak verdi. Azerbaycan, Dağıstan, Çeçenistan, Balkanlar'da kan gövdeyi götür-

dü. Sosyalizmin "kurtardığı" ama özgürleştiremediği kadınlar ise Nataşa olarak sembolize edildiler. Ulusal mücadeleler de kendi cephelerinde etnik ve cins çelişkisini birlikte çözmeyi vaat ettiler, hatta bu konuda gözle görünür çıkışlar da gerçekleştirdiler. Bu zaten kendi uluslaşmaları için gerekliydi. Uluslaşma süreci topyekûn bir sosyal değişimi zorunlu kılıyordu. Kadının toplumsal değişimi, üretime katılması ya da kapitalist sistemde yeni bir rol ve statü sahibi olması aynı zamanda o ulus için dönüşümün göstergesiydi. Cumhuriyet Türkiye'sinde başı açık kadın ve traktör resimlerinin yan yana konulması bunun bir örneği sayılabilir. Sorunlara erkek egemen düzen kendi çözümünü bulmuştu, gelişmeler onun başarısıydı.

Diğer yandan ulusal mücadele içinde olan örgütlenmeler, sınıfsal çelişkiye yaklaşımlarındaki farklılıktan dolayı kadın sorununa da özgün yaklaşımlar getirdiler. Etnik sorun sınıfsal mücadele sınırlarında çözülmüyor, ilerleyebilmek için özgün bir yol açma zorunluğu taşıyordu. Burada biraz daha fazla ezilenlerin gözüyle bir çözüm söz konusuydu. Hatta bu durumda kadın sorununu bizzat kendi sorunu haline getirmeliydi. Bu yüzden kadın kurtuluşunu ulusal kurtuluşun bir kısası olarak gördü. Ancak bu cinsiyetler arası çelişki temelinde değil, uluslaşma sürecinin zorunlu bir parçası olarak ele alındı. Çünkü uluslaşma özellikle bireysel haklarda kısmi bir demokratikleşmeyi gerekli kılıyordu. Başka türlü bir kapitalist gelişme yolunu tutturmak mümkün olmayacaktı.

Geçtiğimiz yüzyıl bütün vaatlerine rağmen sorunlara kökten bir çözüm bulamadı. Bu da aslında çelişkilerin tüm dünya insanlarını kapsayacak, onların ortak dertlerini dillendirecek ve dönüştürecek güce ulaşmamış olmasıyla ilgiliydi. Erkek egemenlikle başlayan parçalanma klanlar, aşiretler, köleci-feodal-ulusal devletler biçiminde örgütlenme, çelişkilerin çözümünü de bu kapsamda dayatmış, ayrıca bunların çözümü için geliştirilen anlayışların da sadece o sınıfın çıkarları ve vizyonu sını-

rında kalmış, erkek ideolojisini aşmamış, içinden çıktığı koşulların ötesine geçmemiş, insanlığın kapsamlı acısına çözüm getirememiştir.

Bundan dolayı parçalanma yaygınlaşmış ve insan neredeyse kendi kendine düşman kesilmiştir. Bugün çekilen acılar en doruk noktadadır.

O halde 21. yüzyıla neden umutla giriyoruz?

Çünkü ezilenler demokrasi ve öz gürlük kavramları üzerinde ilk defa bukadar kapsamlı duruyorlar.

Mülkiyet ilişkilerine davalı tüm cinsel, sınıfsal ve ulusal sömürüler, erkek egemenliğince yürütüldüğüne göre, bu erkeklikle hesaplaşılmadıkça özgürlüğü yeşertmek de mümkün olamaz. Ancak böyle bir özgürlük anlayışı demagojik bir kavram haline gelmiş demokrasiye gerçek özünü verebilir, 21. yüzyıla demokrasi mücadelesi damgasını vuracaktır. Silahların, şiddetin gölgesi altında kapanarak derinleşmiş yaralar tek tek açığa çıkartılıp tedavi edilecektir.

Bunu ise erkekten beklemek mümkün görünmüyor, tüm egemenlik sistemlerini geliştiren erkeklikle en temel çelişkiyi kadınlar yaşıyor. Bu sistemden kurtularak kendi çıkarları temelinde yeni bir varlık durumunu yaratacak olan kadınlar için 21. yüzyıl milat olacaktır. 21. yüzyılda kadınlar nasıl bir özgürlük, nasıl bir ilişki, nasıl bir demokrasi sorularına cevap arayacak, bu da yüzyılımızın üstünü örttüğü sorunların çözümü anlamına gelecektir.

Kadın-erkek ilişkisi tüm diğer çelişkilerin ilişkilenme düzeyini gösterir. Bu ilişki de hâkim olan anaerkillik toplumsal ilişkilere rengini verir. Kadınların kendi politikalarını geliştirmeleri sadece kadın-erkek ilişkilerini değil, tüm toplumsal ilişkilerin yeniden düzenlenmesini getirecektir. Ulusların, farklı etnik grupların, farklı cinsel grupların, yaş gruplarının inanç vb. ideolojik grupların yan yana nasıl yaşayabileceklerinin göstergesi olacaktır. Yeni yüzyıl kadın manifestosunu bekliyor.

İKİNCİ DALGA FEMİNİZM:
KÜRT KADIN/FEMİNİST HAREKETİ

FATMA İLE SÖYLEŞİ*

AÇIKLAMA

Biz bir grup Kürt kadını bir yılı aşkın süren çalışmamızın bu aşamasında ürünlerimizi ortak bir "Kürt Kadın Dergisi"nde (*Jine Kurd*) değerlendirmeye karar verdik.

Adımız **ROZA** (JİNE KURD). Bağımsız bir çizgide yayın yapma anlayışındayız. Sömürgeciliğe karşı ulusal-toplumsal mücadelede yer alan ya da bu mücadeleden yana olan tüm Kürt kadınlarının sesi olmayı hedefliyoruz.

Biz Kürt kadınları olarak, ulusal-toplumsal kimliğimizin yaşamın tüm alanlarında sömürülmesinin yanı sıra, cinsiyetimizden dolayı da iliklerimize dek ezilen [olarak] sömürüldüğümüz için kurtuluşumuzun bizzat kendi ellerimizle vereceğimiz mücadeleye bağlı olduğu anlayışındayız.

ROZA, Kürt kadınlarının bir platform dergisidir.

ROZA, susmak istemiyoruz diyen, söylenecek sözü olan, başkalarında değil kurtuluşunu kendisinin vereceği mücadeleyle gerçekleşebileceğini düşünen tüm Kürt kadınlarının dergisidir.

ROZA, kendisine dayatılan verili, değişmez gibi görülen koşullara, anlayışlara "dur" diyenlerin,

"Bütünün" veya "bütünlerin" çıkarı uğruna, feda edildiğini, duygu, düşüncelerinin geleneksel değer yargı ve anlayışları altında günbegün sömürüldüğünü düşünen ve buna karşı "bir şeyler" yapılması gerektiğine inanan ve isteyenlerin dergisidir.

---

* *Yeni Öncü*, sayı 22, Mart 1990.

Bedenlerine, kimliklerine ve emeklerine binyıllar boyu el konulduğunu düşünen ve bu değişmez gibi gösterilmek istenen kaderlerini ters yüz etmek isteyen tüm Kürt kadınlarına yapılan bu açık çağrı her türlü eleştiriye, görüşe ve tartışmaya açık olduğumuzu bildirmek amacını taşıyor.

Yukarıda özetlenen anlayışa katılan veya katılmayan tüm Kürt kadınların bizimle iletişim kurmaları hep birlikte olacaktır.

ROZA

—Sadece Kürt Kadınlarına yönelik bir dergi çalışmanız var. Neden sadece Kürt kadınları?

Fatma – Her ne kadar Misak-ı Milli sınırları içerisinde bizim ülkemizin bir parçası *Türkiye* sınırları içerisinde kalıyorsa da biz var olan resmi sınırları tanımıyor ve hayatın her alanında kendi ülkemiz temelinde örgütlenmeyi seçmiş bulunuyoruz. Doğal olarak bu kadın mücadelesine de yansıyor. Her ne kadar kadın olmak ulus sınırı tanımıyorsa da yine de ülkelerin kendilerine has yapıları ve içinde bulunan kurumlar, biz Kürt kadınlarının ezilmişlik biçimini ve statüsünü etkiliyor.

Daha önemli bir nedenimiz ise içinde bulunduğumuz ezilmişliği kırmanın bizzat kendimizin vereceği mücadeleye bağlı olduğunu düşünüyoruz. Hem bizi saran ezen ulusların kadın hareketleri ve kendi erkeklerimizin etki alanı dışında çünkü kimsenin kimseyi kurtaramayacağına inanıyoruz.

Fakat bu gerek ezen ulus gerekse özellikle Asya-Ortadoğu kadın hareketlerinden deneyim ve bilgilerden yaralanmamamız anlamına gelmiyor. Uluslararası dayanışmaya inanıyoruz. Ezen ulus örgütlenmeleri her ne kadar bizleri kapılar arkasından sempatiyle yaklaşıyorlarsa da fiiliyatta çok az bir kesim dışında enternasyonalist dayanışmayı hissetmedik. Bu halklar arasındaki güvensizliği kıracağına geliştiriyor. Örneğin bir 8 Mart'ta, bir Kadın Kurultayında kendi yanımızda hissetmedik, tek sansür bizim metne geldi. Bu farklı kaygılardan kaynaklanıyor olsa da bir çeşit ayrımcılıktır. Kayıtsız şartsız desteğin, dayanışma-

nın anlamı söylediğimiz sözlere mücadeleyi değil (doğruluğunu ya da yanlışlığını biz belirleriz) söyleme ortamı yaratıp biz yönelik baskılarda direk yanımızda olmaktır.

—Neden *Roza*?

Fatma – Şimdi örgütlenmeyi zorunlu görüyoruz. Kurtuluşumuzun ancak örgütlü bir mücadeleyle gerçekleşeceğine inanıyoruz. Bir süre küçük araştırma grupları olarak süren çalışmalarımızda nasıl bir örgütlenmeyi gerekli gördüğümüzü tartıştık. Sonunda dergi çalışmasında karar kıldık. Dergiye iki nedenle ihtiyaç duyduk. Çok daha geniş ve fazla sayıda kadına sesleniyor ve kadınlarımız kendi sorunlarını yeni tartışmaya başladıkları için dergi bu ortama büyük bir zenginlik sağlayacak en iyi araç. Çok ücra köşelerde kalmış birçok yeteneğin açığa çıkmasına da yardımcı olacak. İlk etapta tartışma platformu olacak. Sorunlarımızı ortaya koyup çözüm önerilerimizi netleştirmemizde önemli bir araç olacak.

Bildiğimiz gibi parçalanmış ve dağılmış bir ulusuz. Özellikle 80 sonrası yurtdışına çıkışlar kadınlarımızın yeni anlayışlarla tartışmalarına ve ufuklarımızın gelişmesine yardımcı olmuştur. Bu malzemeleri de değerlendireceğiz. Çok dağınık ve istekli geniş bir potansiyel var. Bunu da bir anlamda bir araya getirmenin de bir yolu olacak.

Roza Kürtçede doğumdan türeyen bir şey. Güneşin doğuşunu, yeni güne başlangıcı ifade eder. Biz de çok yeni bir oluşumuz.

—Kürt kadınlarının kadın olarak yaşadıkları, örneğin Berdel gibi, Kürt kadınlarına özgü sorunları var. Bunlardan söz eder misin?

Fatma – Kürt kadınları yaşamının hiçbir alanında söz ve karar sahibi değiller. Kız çocukları evlattan sayılmaz. Koyu ve bağnaz namus anlayışıyla hayatın birçok alanından yatılırlar. Ne eş seçiminde ne boşanmada ne de iş hayatında söz hakkı tanınmaz. Kentlerde nispeten azalmasına rağmen kırsal kesimde

yoğun bir şekilde yaşanan başlık parası denen şeyle mal gibi alınıp satılır. Berdel gibi tamamen erkek kardeşlerimizin istekleri doğrultusunda bir evliliğe zorlanıyoruz. Menopoz dönemine kadar çocuk doğurmak zorundayız. O zamana kadar erkek çocuk doğurmak işleviyle sınırlanan kadın iken, menopozdan sonra da erkeğe özgü, toplulukta rahat oturup kalkma gibi tipler olmaya başlarız.

—Yani menopozdan sonra kadın söz ve karar hakkına sahip mi oluyor?

Fatma – Belli anlamda katılabiliyor. Eğer evde reis statüsünde erkek yoksa, örneğin eşi ölmüşse erkek çocukları küçükse evin reisi durumuna geliyor. Fakat asli olarak kadınlık statüsü bozulmuyor, bana göre oldukça göreceli bir durum. Bu durum Kürt erkeklerinin de hatta sosyalist erkeklerin bile biz kadınların ezilmediği gibi bir imaja yol açmış. Oysaki bu kadınlar çok az, üstelik yaşamlarının çok kısa bir dönemine denk düşer bu durum. Evet, böyle kadınlar bu dönemlerinde ev işlerinden de muaftır, tesbih çekip sigara içebilirler. Ama ev işlerini evdeki başka kadınlar, kız çocuğu ya da gelini yapar. Sorunlarımızı çok kabataslak olarak böyle sıralayabiliriz. Biz sizlerden farklı olarak, cinsiyetçiliği ayrıntılarda yaşıyoruz.

Hatta bana göre en önemli ayrımımız, sorunumuzu dillendiremeyişimiz, söze yazıya dökemeyişimiz. Bana göre kurtulmak, önce ezilmişliğimizin farkında olmak, sonra dillendirmek, ardından bu ezilmişlikten kurtulmak için mücadele etmek; ROZA bunlar için bir başlangıç olacaktır. Hepsi değil ama bir tanesi olacaktır.

—*ROZA* kadın örgütlenmesinin aracı olacak dedin, nasıl bir kadın örgütlenmesini öngörüyorsun?

Fatma – Bana göre üç temel çelişki var. Bana göre üçü de temel, üçü de bir egemenlik ilişkisinin üzerine kurulu. Ezen sınıfın ezilen sınıf üzerindeki egemenliği. Ezen ulusun ezilen ulus üzerindeki egemenliği ve ezen cinsin ezilen cins üzerindeki

egemenliği. Bunları karşı karşıya getirmek birine asli birine tali demek son derece tehlikeli ve bu egemenlik ilişkilerini kavramamak demektir. Sınıf ya da ulus bizzat kendisi örgütlenerek verili durumlarını aşabilir, bu anlamda biz kadınlar özgün ezilmişliğimizi ortadan kaldırmak için kendimiz mücadele etmek zorundayız. Bu mücadeleler birbirinden bıçakla kesilmiş gibi ayrılmazlar. Her kesimin kazanımı diğerlerini dolaylı ya da dolaysız olumlu yönde etkiler. Ve Kürt kadınlarının ulusal kimliği bugüne dek hep ön planda yer almış, bu, politik örgütlenmedeki ilişkilere dahi yansımış. Bizim işimizin çok zor olduğunu kabul ediyorum. Bir yandan sömürgeciliğin dayattığı zorbalığı alt etmek için verilen mücadele içinde aktif olarak yer almalıyız ve alıyoruz. Bir yandan da bağımsızlığımızı koruyarak cinsiyetçi egemenliği kaldırma doğrultusunda da mücadele vereceğiz. Bize göre bu birbirini dıştalayan ve alternatif oluşturan şeyler değil, aksine, birbirini son derece olumlu etkilemesi gereken ve fiilen de etkileyen iki süreç. Küçük ama güncel olarak yaşadığımız bir örnek vermek istiyorum. Dergi çalışmamız başladığından beri diğer politik gruplar da kendi tartışmalarında kadın sorununu tartışmaya başladı, kadın kolları oluşturmaya başladılar. Bu son bir yıllık bir şey.

Nasıl bir örgütlenme diye sordun. Dergi bir anlamda bunu da netleştirecek. Ama başta iki net ilkemiz var. Anti-sömürgeci Kürt kadınlarından oluşmak ve örgütsel bağımsızlık. Bizlerin, ilk kez böyle bir örgütlenmeye gidişimiz önümüze çok sayıda zorluk çıkarıyor. DDKAD örgütlenmesinin deneylerinden yararlanmaya çalışıyoruz. Öncelikle bu konuda çok yoğun bir talep var. Ancak deneyimsizlik, sorgulamaya yeni başlıyor oluşumuz ve erkeklerin özellikle sosyalist erkeklerin bize yönelik yoğun eleştirileri, köstekleyici tavırları, propaganda olanaklarımızın hemen hiç olmayışı, dağıtım ve mali olanaklarımızın sınırlı oluşu ve daha niceleri.

Tek güvencemiz mücadeleci ve istekli oluşumuz.

KADIN VE ANADİL*

Canan

İnsanı insan yapan, toplumun, ulusun ve giderek evrenin bir parçası yapan temel olgu anadildir.

Anadil bir duygu işidir, hissetme işidir. Kendini tanıma, algılama, kavrama ve yorumlama işidir.

Anadilin yasaklanması, insanın kendisini ve çevresini tanımasını ve düşüncelerini aktarabilmesini, toplumun bilgi birikiminden yararlanmasını ve toplumsal gelişmeye katkıda bulunmasını engellemeyi hedeflemektedir. Sömürgeci ve faşist yönetimler bir ulusu veya halkı yok etmeye, asimile ederek kendi içinde eritmeye başladığında, öncelikle o ulusun diline saldırmış, yasaklanmıştır.

Bizim ülkemizde dil üzerindeki şiddet ve baskı politikaları da Şark Islahat Planı, Tenkil Kanunu, Tevhid-i Tedrisat, Takrir-i Sükûn ve en son olarak 2932 sayılı yasa ve Anayasanın 42. Maddesinde "Türkçeden başka hiçbir dil eğitim öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına öğretilemez" der. Buradan da anlaşılacağı gibi T.C. Devleti kendi ulusundan başka hiçbir ulusun varlığını ve dolayısıyla kültürünü kabul etmiyor. Sömürge-

---

* *Roza*, sayı 1, Mart-Nisan 1996.

ciler bir ulusun, ulusal bilince erişmesi, kimliğine kavuşmasını yasaklamakta, yok saymaktadır.

Dil düşüncedir, düşüncenin sistemli ve bilinçli bir şekilde ifade edilmesi veya var olan düşünceleri algılama işidir. Dolayısıyla kendi anadili ile yorumlayamayan, hayatın her alanında kullanamayan, çocuğun kendisine yabancı olduğu başka bir dilin dayatılması olumsuz sonuçlar doğurur.

En iyi iletişim aracı olan anadil, insanlar arasında ilişkiyi, yakınlaşmayı ve uyumu sağlar. Anadillerinden mahrum olan çocuklarda bu uyumun bozulmasına neden olur, kişinin sağlıklı kararlar almasını engeller, karamsarlığa iter. İnsanda düşünsel ve davranışsal dengesizliği geliştirir. Çoğu zaman ölümle sonuçlanabilecek ruhsal bunalımlara yol açabilir, kültüründen, ulusal kimliğinden kopuk olan gençlik intihara sürüklenebilir.

Anadilin yasaklanması çocuklar arasındaki uyumu bozmakla kalmaz, egemen dil sahipleri ile ezilen çevreler arasında güvensizliğe, düşmanlığın gelişmesine neden olur. Çocuklar arasında nefret duygularını geliştirir. Anadili yasaklanmış çocuklarda aşağılık kompleksi yaratır. Kendine güvenini ve inancını kaybetmesine neden olur.

Anadil, bilginin oluşmasında temel bir etmendir. Yasaklanan dil, bilgi birikimini engellemektedir.

Çocukların zeka gelişiminin en hızlı dönemi 0-6 yaş arasındadır ve zekanın %90'ı bu dönemde gelişir. Çocuk okula başlayıncaya kadar biriktirdiği bilgi dağarcığı dilde somutlaşır ve bu büyük bir birikimdir. Dolayısıyla, anadilin reddi çerçevesinde edindiği bilgi birikimini yok saymak, belli bir süre sonra okul hayatı başlayınca kendi anadilindeki bütün bilgiyi bir kenara bırakacak, egemen dilde sıfırdan başlaması gerekmektedir. Doğaldır ki, temelden koparılan bu bilgiler çocuğun öğrenmesini geciktirir, başarısızlığa neden olur.

Dil hafızanın deposudur; anlamanın, hatırlamanın, kafada beyinde biriktirmenin aracıdır. Dil, insanların, insanlığın ve kül-

türün taşıyıcısıdır. Bir çocuğun okula başlamadan önce kullandığı veya kullanabildiği sözcük dağarcığındaki sözcük sayısı 2.500 ile 7 bin arasındadır. Çocuğun elinde dünyayı kavrayabilmek ve kendi dünyasını anlatabilmek için çok önemli ve yararlı araç bulunmamaktadır. Bütün bunların çok önemi var ve anadilde eğitimin gerekliliği de burada yatmaktadır. Çocuk okul öncesi ne öğrenmişse onu temel olarak kabul etmek gerekir. Pedagojinin en önemli ilkelerinden birisi; çocuğun bildiklerinden, bilgilerinden hareket ederek yetiştirmektedir. Okul öncesi birikimleri ihmal edilirse, biriktirdiği hazineyi kurutmuş oluruz.

Kürt çocukları ilk eğitimi kendi dillerinde öğrenmektedirler. Çocuklar ilk iletişimi anaları ile kurduklarına göre, dinleyerek büyüdükleri ninnileri, türküleri, sevgi, kızgınlık, vs. gibi duyguları, düşünceleri ilk aldıkları anadilleri ile kulakları, ruhsal şekillenmeleri gelişir. Çocukların bakımıyla birinci derecede görevli kadın olduğuna göre, anadilini aktarma da ona düşüyor. Bu toplumun kadına yüklediği analık görevi gereği böyledir.

Yaşanan ağır asimile koşullarına rağmen Kürtçe hâlâ varlığını sürdürüyorsa Kürtler bunu kadınlara borçludurlar. Çünkü anadili sürdüren, koruyan esas itibarıyla Kürt kadınıdır. Cinsiyetçi toplum yapımız gereği, eğitimden en az yararlanan Kürt kadını, dışarıya da belli oranda kapalı ve dış dünyayla ilişkisi erkeği aracılığıyla olmaktadır. Kürt kadını, üretime katılsa da ürünün pazarlanmasında söz hakkı yoktur, metropollerde daha çok dört duvar arasına kapanmakta, birkaç eş dostla sınırlı küçük bir hayat sürdürmektedir. Dolayısıyla metropollerde de kendi dilini belli ölçülerde kullanmakta, korunmaktadır. Diğer ihtiyaçlarında da zorunlu olarak Türkçeye başvurmaktadır. Bir diğer avantaj da kadınların askere alınmamasıdır. Kürt gençleri belli yaşta askere gittiklerinde zorunlu olarak Türkçeyi öğrenmektedirler. Ayrıca erkekler dış dünyayla kurdukları doğrudan ilişki eğitiminde daha fazla yararlanma imkânı sağlıyor. Tabi

burada geleneksel toplum yapımızın buna katkısını da göz ardı etmemek gerekir.

Kürt kadını bir yandan anadilini korurken, öte yandan maalesef bedelini çok ağır ödemektedir. Okul dışında bırakılarak, dayatılan başka dille eğitim de olsa okuma yazma bilme şansını da yitirerek bilgiyi elde etmekten yoksun kalıyor. Bu durum Kürt kadını açısından bir handikaptır. Doğaldır ki bu Kürt kadınlarının var olan statüsünü korumanın iyi olduğu anlamına gelmez. Bu sadece, anadilde eğitimin gerçekleşmesi ve hızla yaygınlaşması anlamına gelir. Kürt kadının şu aşamada bu imkânı yokken en azından dünyayı tanıma, güzel, insani, çağdaş değerlere ulaşma zemini olan okuma yazma olanağından yararlanmalıdır. Gerçi Türkiye'de verilen eğitim ırkçı ve cinsiyetçi olmasına rağmen, bu silahı ters çevirmek de bizim elimizde. Bilgiye ulaşmanın ve onu kalıcılaştırmanın asgari ölçüsü olan okuma yazmayı öğrenmek küçümsenemez. Dokuz on çocuklu bir Kürt kadını, durumunu "doğal" ve neredeyse kaçınılmaz olarak algılarken, üniversiteli bir kadının hiç olmasa "neden böyle"? diye sorabilecek olanağı olacaktır.

Çağımız bir anlamda bilgi çağıdır ve biz Kürt kadınları da bundan büyük ölçüde yoksunuz. Örgütlü bilgidir önemli olan, mücadeleyi başarılı ve anlamlı kılan. Neyi, niçin yaptığını bilir ve sonuçlarını göğüsleyebilir o zaman.

Dîwaro jî tera di bem, bûka malê tu fam bike.

KÜRT KADIN KİMLİKLERİ*

Sema

Bugün, ülkemizde bir takım resmi kurumların olmaması, uluslararası platformda meşru görülmemesi bir dezavantaj olarak değerlendirilebilir. Fakat bu dezavantaj, bize farklı bir avantaj sağlıyor. Bu durumu yeni bir toplumsal modeli tartışma ve "nasıl bir ülke" sorusuna yeni cevapların bulunması için büyük bir tarihsel şans olarak görmek daha doğru değil mi? Örneğin Kürt kadınlarının durumu önemli sorulardan bir tanesidir.

Ülkemizde kadınların durumu yeni bir politik kültürün temel taşlarından birini oluşturur. Bugünden tartışılması ve politikalarının oluşturulmasının önüne bazı toplumsal değerleri veya yeni olmayan politik tezleri engel olarak koymak politik bir yanılgıdır. Örneğin kurtuluş mücadelesini temel, diğer sosyal ve politik problemleri tali görmek veya politik toplumsal gelişmenin önüne "halkımız hazır değil", "halkın değer yargılarına ters düşer" gibi argümanlarla çıkmak aslında topluma "yeni düşünceleri" taşıma görevini yüklenmiş insanların, yani erkeklerin; birçok şeyi kendi kafalarında çözememiş olmalarından kaynaklamıyor. Ayrıca gelecekte egemen rollerini devam ettirme, sağlama alma isteğidir aynı zamanda. Böylesi bir yaklaşım

---

* *Roza*, sayı 2, Mayıs-Haziran 1996.

Kürt kadın kimliğini, kadınlık durumunu tartışmayı, egemen ideolojisini yargılamayı bilinmeyen bir kurtuluşa erteler ve gelişmenin önünü tıkar. Bu bakışı aşmak, Kürt ulusunun mücadelesinin, çağımızın evrensel olarak tespit edilmiş sorunlarını kendi somutunda çözebilecek bir güç olarak görmekle mümkündür.

Bugün ülkemizde güçlü bir kadın hareketinden söz edilemez ancak, bir gelişme sürecinden, genel bir politikleşmeden bahsetmek mümkün. Ulusal kurtuluş mücadelesinde, Kürt kadınını sokakta, dağda, hapishanede, tüm bir toplumsal muhalefette görmek mümkün. Bu gelişme sürecinin önünde bana göre iki temel perspektif engel teşkil etmekte.

Eski sınıfçı ve ulusal kurtuluşçu perspektifler, sınıfçı perspektif kadın kurtuluşunu işçi sınıfının kurtuluşuna bağlı kılmış ve kadınları bir sınıfın ihtiyaçlarına cevap verecek, yığınsal katılımı sağlayacak yedek ordular olarak görmüştür. Türkiye'de ve ülkemizde geçmişteki tüm kadın örgütlenmeleri çalışmalarını bu perspektifle sürdürmüşlerdir. Dolayısıyla, erkek tarafında işçi sınıfının çıkarları için üretilmiş politikaların taşıyıcısı olmaktan öteye gidememişlerdir. Kendilerinin toplumsal her boyutta cins olarak ifade etmeleri bir takım ekonomik taleplerde sıkışıp kalmıştır. Kadın politikası, temel olan proletaryanın kurtuluş politikasına sadece ek ve yedek güç olmasıyla sınırlanmıştır. Kadının çözüm bekleyen yığınla sorunu, toplumdaki ekonomik haksızlıklara itirazı boyutunda kalmıştır. Kadın hareketinin önüne ekonomik, sosyal vb. mücadeleyi koyması anlamlıdır, fakat tek başına yeterli değildir. Nitekim sosyalizmin yaşandığı hiçbir ülkede kadın sorununa çözüm getirilmemiştir. Rusya'da sosyalist devrim gerçekleştikten sonra Kollantai kadın işleri ile ilgili bakanlıkta görev almıştır. Bu dönemde kadınlar ilk defa boşanma, çalışma, eğitim, oy ve kürtaj haklarını elde etmişlerdir. Bu temel hakların kazanımı, ne kadınları ikincil konumlarından ne de onları ezilmişliklerinden kurtarmaya yetti. Tersine

kadınların kazanılmış haklarını yitirdikleri bile görüldü. Stalin döneminde, 1936'da evlilik yasasında yapılan değişikliklerle geriye adımlar atılmış, kadınların boşanma ve kürtaj haklarında kısıtlamalara gidilmiştir. Benzer şeyler Çin, Vietnam, Angola'da da yaşanmıştır.

Ulusal kurtuluş perspektifinde de yukarıdaki bakışı yakalamak mümkün. Kürt kadının önüne temel görev olarak ulusal kurtuluş mücadelesi konmuştur. Açıktır ki, Kürt kadını, kadın ve ulusal kimliğiyle kavganın içindedir. Bu iki kimlik kavgasının ortak paydasını egemen ilişkilere tavır alışta görmek gerekir. "Ezilen ulus" ve " ezilen cins" birbirleriyle benzerlikleri olan ve eş değerde görülmesi gereken iki sorunsaldır. Acil görev olarak ulusal kurtuluş mücadelesini temel, kadın "sorunu" ve onun politik ihtiyaçlarını yan ve temele tabii olarak değerlendirmek Kürt kadınları tarafından da kabul edilmiş yaygın bir yaklaşımdır. Oysa Kürt toplumundaki kadının konumu, ulusal kimliğin demokratik ifadesidir. Kadın sorunsalına Kürt kadınının ulusal mücadeledeki yeri ile bakmak yanlıştır. Çünkü her sosyal olgu kendi sosyal, politik, kültürel vb. taleplerini önüne koyarak ve kendi hareketini yaratarak gelişim ve değişimi sağlar.

Açıktır ki, toplumsal değişim kadınlar katılmaksızın mümkün değildir. Yani kadının bu toplumsal süreci tümüne bilinçli katılım olmaksızın (politik iktidar dahil), yeni ve özgür toplumdan bahşetmek mümkün değildir.

Ülkemizin bugünden yeni bir toplumsal modeli tartışmasında ve oluşturabilmesindeki en büyük şansı, kadın hareketinin kadınlık durumunu merkez alan bir perspektifle gelişebilmesidir. Kadın hareketi bağrında yeni ve özgür toplumun ipuçlarını taşır.

Bağımsız kadın hareketinden anladığım, anlamaya çalıştığım, erkek egemen ideolojisine karşı yeni politik perspektiflerin "geliştirilmesi, ona uygun sosyal pratik adımların atılmasıdır.

Kadınların dünyaya kendi gözleriyle bakabildikleri, kendi dillerini geliştirdikleri, erkek egemen değerler yerine yeni değerler koyabildikleri, kendi bedenleri üzerine karar verebildikleri yeni bir politik kültürün kavgasını verebilmeleridir: Farklı toplumsal yapılarda ve sistemlerde kadının konumu da bir takım farklılıklar arz edecektir." Fakat genelde cins olarak kendisini toplumda ifade edebilmesinin ilk adımı "nasıl bir politika", " nasıl bir eğitim süreci" sorularının doğru sorulmaya başlanmasıdır. Kadınların, hangi sınıf ve tabakadan olursa olsun ortak paydası kadın kimliğidir... Kadın sorunsalını bugün sınıf ve ulusla tanımlamaya çalışmak, özgür kadın hareketinin politikasının oluşumunda ciddi engeller teşkil eder. Kadın olmaktan kaynaklanan problemler sınıfı ve ulusu aşan düzeydedir. Kürt kadını da kendi kurtuluş çizgisini kurtuluş mücadelesine tabi kılma düşüncesi ön plandadır. Mevcut dergilerde sık sık söyleşi yorumları okuyoruz.

"Ulusal kurtuluşun gerçekleşmesinden sonra, Kürt kadınının özgürleşme mücadelesi daha kristalize olabilecek ve gelişmesinin önündeki engellerde büyük ölçüde bertaraf edilecektir." Bu bir arzu ve kendini kandırmaktır. Kadın hareketinin politik karakteri; Kürt ulusunun özgürleşme mücadelesini daha bir kristalize edecektir. Kadın merkezli politik perspektifler bağrında, "nasıl bir demokrasi; nasıl bir kurtuluş hareketi" sorularının cevabı olabilecek alternatifleri taşır.

Bugün Kürt kadının ve kurtulup hareketinin önünde, egemenin ne kadar baskıcı ve kötü olduğunu anlatmaktan çok, kendisini politik ve kültürel düzeyde anlatıp farklılığını koyabilmek duruyor.

Bugün mevcut Kürt kadın örgütlenmeleri belli parti ve örgütlerin yan kuruluşları durumundadırlar. Çıkan kadın dergilerinde ve pratik eylemlerde görülebilen tek fark, partilerin veya derneklerin yazdıkları tartıştıkları şeylerin bir kez de kadın kuruluşları tarafından tekrar edilmesinden ibarettir.

Ülkemiz sürekli savaş durumunu yaşayan bir ülkedir. Dolayısıyla kadınların savaştan etkilenmeleri çok farklı ele alınmak zorunda. Kürt kadını cinsel tacize, tecavüze maruz kalır. Buna yaklaşım ve tavır alışta, birçok kadın örgütleri dahil olmak üzere, farkında olmadan kadınları küçümseyen bir dille durumu problematize ederler. Örneğin; "T.C.'nin işkencehanelerinde, köylerde Kürt kadınlarına kocalarının gözü önünde tecavüz edilmektedir." Çok masum görünen bu tarz erkek egemen toplum anlayışının bir parçasıdır. Genel saldırı ve baskıya sadece artı bir durum veya sanki kocalara yapılmış bir hakaretmiş gibi görülmekte. Oysa saldırıya uğrayan bedeni savaşlarda: moral baskısı olarak kullanılan, kadının kendisidir. Kadın politikası kendi örgütlenmelerinde bu durumu birebir öne çıkarmak ve savaşa hayırda bu noktalarda yoğunlaşmak durumundadır. Kadınların mücadeledeki yerlerini ve savaşımlarını anlatırken de farkına varmadan erkeklerin kullandığı dili kullanıyoruz. "Alişer'in yiğit karısı Zarife, Seyit Rıza'nın karısı Bese, falanın dul karısı Adile hanım..."

Diğer önemli bir konu Kürt kadının kadınlık durumu ağırlıkla dış düşmanın saldırılan ve baskılarıyla izah edilmekle, Kürt erkeğine yönelik bir hoşgörü ve anlayış gündeme gelmekte dolayısıyla cinsel ayrımcılık çok fazla sorgulanmamakta. Tarihteki tüm kurtuluş savaşlarında kadınlar yığınsal biçimde yâr almalarına kurtuluştan sonra değişen hemen hemen hiçbir şey olmamıştır. Bunun örnekleri boldur. Angola, Vietnam, Cezayir, Nikaragua, Çin ve en son olarak da Irak Kürdistanı. Ülkede hâlâ şeriat kanunları geçerli... Bu durumu herhalde Saddam ile izah edemeyiz. Kendi taleplerimizi hiçbir yere ertelemeden temel alıp, mevcut erkek egemen ideolojisine tavır almak ve kadın bilincine ulaşmak için kendi teorilerimizi oluşturmak zorundayız. Kürt kadın örgütlenmeleri, biçim ve içerik olarak farklılık arz edebilmeli, yani erkek örgütlenmelerindeki hiyerarşi reddedilmelidir. Bağımsız kadın örgütlenmesinde anlaşılması gereken,

çok farklı kesimden ve farklı düşüncelerden kadınların yer aldığı ve eşit, başkansız, sekretersiz, saymansız özgür tartışma platformlarının oluşabilmesidir.

Sonuç:

1- Ulusal Kurtuluş mücadelesinde yer alış kendi kadınlık durumunu ve kendi taleplerini ifade edebilen bir yaklaşımda olabilmeli.

2- Yedek güç olmaktan çıkıp yeni toplumsal projenin aktif ve etken bir gücü olabilmeli.

3- Geleneksel erkek ve kadın değerlerinin yerine konulabilecek yeni değerlerin kavgası verilmeli bu ideolojik, felsefi, sanatsal... yani her boyutta, yeni bir politik kültürün kavgası...

KÜRT KADINI VE GÖÇ*

Songül

Göç olgusu farklı nedenlere dayalıdır. Genel olarak göçlerin en yaygın nedenleri savaş, toplu sürgünler, ekonomi ve işsizlik olabilir.

Kürt halkının tarihi sürgün ve savaşların neden olduğu göçlerle dolu. Kürt halkı kendi coğrafyasından zorla kopartılarak, yabancısı olduğu zor yaşam koşullarına mahkûm edilmiştir. Kuşkusuz herkes bu göçlerden büyük oranda olumsuz etkilenebilir. Ancak bu göçlerden en çok etkilenen ve sorunların büyük bir bölümünü omuzlayan kadınlar olmuştur. Kürt kadınının geleneksel kadın erkek ilişkilerinin egemen olduğu toplumda yaşadığı yoğun baskı ve şiddetin yanı sıra kirli savaşın dayattığı göçerime politikası hayatını cehenneme çevirmiştir.

Yaşadığı yerlerden ve kültüründen zorla kopartılarak büyük acıların yaşandığı yaşam koşullarına mahkûm edilmiştir. Kürt kadını metropollerde birçok sorunla karşı karşıya kalır. Yabancısı olduğu farklı sosyal kültürel yaşam tarzı ve bundan dolayı yaşadığı iletişimsizlik gittikçe kendi içine kapanmasına neden olur. Daha önce kendi köyünde şu veya bu düzeyde üretimde yer alan kadının kültürel ve sosyal anlamda yabancılık çekmesi söz konusu değildi. En basit anlamda kendi çevresiyle, kendi

---

* *Jujîn*, sayı 2, Mart-Nisan 1997.

ana diliyle konuşabiliyor ve sorunlarını anlatma şansına sahip olabiliyordu. Ancak, büyük kentlerde en temel insani sorunlarını dile getirmekten yoksun ve bütün gün dört duvar arasına sıkışıp kalan kadın, ruhsal çöküntüye uğrayarak depresyona giriyor, zaman zaman da intiharlar yaşanabiliyor. Yaşadığı boşluk, dine sığınma ve geleneksel rollerini koruyarak erkeğe hizmet etme ya da kurtuluşu kaçmakta bularak kendini satma durumuna kadar gelebiliyor.

Yoksulluk, işsizlik, barınma, dil vb. sorunlar Kürt kadınını tam anlamıyla kıskaca alıyor. Ev işleri, çocuk bakımı, erkeğin baskısı ve ekonomik bağımlılık onu bütünüyle erkeğe bağımlı kılıyor. Herhangi bir mesleğe sahip olmaması kadını en ağır işlerde, son derece düşük ücretle çalışmaya zorunlu kılıyor. Erkek egemen toplumda kadının cinsel obje olarak görülmesi, genel olarak tüm kadınların yaşadığı sorun ama Kürt kadınının dramı daha derin acı ve daha da yoğun oluyor.

Kürt kadını Kürt olduğundan dolayı da horlanıp, aşağılanıyor. Kimi zaman sokakta saçından sürüklenip gözaltına alınır. Kadının Kürt oluşu her ortamda ona hissettirilir. Kadın kendini ifade edemezken birçok şoven tavırla da karşılaşır. Erkeğin kadın üzerindeki baskısı dayak ve küfürle sürer. Dinin kadın üzerindeki etkisi ile "erkek kadından üstündür" mantığı, erkeğin her türlü şiddetini ona meşru kılar. Kadın çaresizliğini hep din ve Allah olgusuna havale eder. Kadın erkeğin ve evin hizmetini görür. Farkında olmadan köle olarak yaşar. Erkek istediği şekilde kadını yönlendirebilir. Gerektiğinde evin geçimi için yedek güç olarak kullanılır. Kadının yaşadığı yıkım ömür boyu üzerinde derin izler bırakır. Kürt kadınının tarih boyunca yaşadığı bu trajedi aslında etnik gerçekliğinden kopuk değildir. Sorunun çözümü bence etnik, sınıfsal ve cinsel özgürlüğe kavuştuğu zaman son olacaktır. Kürt kadının yaşadığı bu üçlü ezilmişliği alt etmekle başlar. Bu anlamda kadının kurtuluşu, kadınlık bilincini alıp bağımsız örgütlenmekten geçer.

BEN İSLÂMA KARŞI DEĞİLİM AMA SİYASİ İSLÂM BANA KARŞI*

Hatice Yaşar

> Allah'ın bazısını bazısına üstün kılması ve onların kendi mallarından harcaması nedeni ile erkekler kadınlar üzerinde sorumlu yöneticilerdir.[1]

Planetimizde yaşayan insan türünden her bireyin oluşumunun nedenlerini, niçinini nereye kadarını ve nasılını ne biçimde izah ettiği benim açımdan çok fazla önemli değil. Birileri Kakai, Budist, Animist, Hıristiyan, Musevi, İslâm veya benim gibi Ateist olabilir ve yaşamı, yaşam sonrasını kendi inanışına göre izah etmekte özgürdür. Tüm bu inanışlar başım gözüm üzre. Yeterki her biri kendi inanışını, kendisi gibi düşünmeyenler üzerinde farz etmesin. Yani farklı düşünceleri zorla kendine benzetmeye, kendisi gibi düşünmeye zorlamasın, kâfir veya hain ilan etmesin, daha da ileri giderek, "katli vaciptir" deme cüretini göstermesin. Genel olarak erkek tanrı-peygamberli dinlerin tümünün, insan türünün yarısı ile önemli bir problemleri var. Bu dinler, planetimiz ve insan türünün oluşmasında ve devamında benim de içinde yer aldığım dişi cinse ikincil figüran hatta daha da ileri

---

* *Jujîn*, sayı 2, Mart-Nisan 1997.

[1] IV. sure, "Nisa", 34. ayet.

giderek tüm kötülüklerin kaynağı bir rol biçerler. Bu dinlere göre, benim cinsim ya birilerinin kaburga veya başka bir yerlerinden peydahlanmıştır ya da er kişinin yarısıdır veya sadece topuğunun görünmesi ile tüm fesat ve fitnelere neden olacak bir kötülük kaynağıdır. Bu nedenle kaçırılması, kapatılması, hapsedilmesi veya erkek efendisinin ona layık görüp göreceği "saadet" sınırları ile yetinmesi gereken bir garip canlı mahlukattır.

Alevilik, Heqqe, Ehl'i Heq vb. gibi değişik versiyonları içinde barındırmasına rağmen Kürt halkının ezici çoğunluğu kendisini Müslüman olarak tanımlıyor. İslâmın kutsal kitabı Kuran ise, başta yaptığım alıntının yanı sıra defalarca kadın olan beni, ısrarla erkeğe itaat etmesi gereken bir nesne olarak sunuyor. Beni "kocalarınıza itaat ediniz" diye ulu emirle uyarırken, karşı cinse "karılarınız sizin tarlanızdır, tarlanızı dilediğiniz gibi ekin"[2] diyerek, erkeği, doğurganlığımın bile tek ve asli unsuru haline getiriyor, itaatkâr bir nesne kılınmanın bedeli olması gereken iyi bir mümin olabilmem için bile cinsiyetim önümde büyük bir engel olarak duruyor. İslâm olmanın şartlarını, yapım gereği, en az üç günü regl dönemimde yerine getiremem hatta bu süre boyunca kutsal kitaba bile el süremem. Menopoz süremin sonuna kadar her mümine farz olan hac görevimi bile yerine getiremem, reglden kesildikten sonra ise herhangi bir erkek Müslüman gibi özgürce Kabe'yi ziyaret edemem. İslâm olabilmemin bu zorunlu şartını yerine getirebilmem için bile, mutlaka ya kocam ya da nikâhı düşmeyen bir erkek yakının himayesinde bulunmam gerekiyor. Bu fani dünyada ikinci cins olmayı kabul etmem halinde ise bedel olarak vadedilen cennette, mümin kocamın hizmetine sunulan hurilerle baş etmem mümkün değil. Çünkü erkek müminlere yüzlercesi bir arada vadedilen huriler,

[2] II. sure, "Bakara", 223. ayet.

ve iri gözlü huriler, sanki saklı inciler gibi, yapmakta olduklarına bir karşılık olmak üzere (onlara sunulur), orada ne saçma ve boş bir söz işitirler ne de günaha sokma. (...) onları hep bakire olarak kıldık, eşlerine sevgiyle tutkun (ve) hep yaşıt.[3]

Orada, bakışlarını yalnızca eşlerine çevirmiş (öyle) kadınlar var ki, bunlardan önce kendilerine ne bir insan ne bir cin dokunmuştur. (...) Orada, huyları güzel, yüzleri güzel kadınlar vardır (...)[4]

Cennette erkek hurilerin bulunmadığını ve yukarıdaki özellikleriyle, hep bakire ve genç, iri gözlü, hiç itiraz etmediği gibi "boş" konuşmayan sadece erkeğine "selam" diyen huriler ile kocasının gönlünü çelebilme itibariyle bile olsa rekabet edebilecek bir tek hemcinsimizin bile bulunmadığını ilave etmeye bilmem gerek var mı? Kısacası bu dünyadaki horlanmalar, kısıtlamalar, cennette de kocadan bile mahrum edilerek devam ediyor. Bu dünya ve ahiret görüşü, sadece kendisini gönüllü kabul edenlerle ve onların yaşantılarına müdahale etmekle yetinerek sivil bir görünümü arz ettiği müddetçe fazla bir rahatsızlık vermez. Kendimi erkeklerle eşit gördüğüm, hiçbir biçimde ve hiç kimseye itaatkar olmayı kabul etmediğim, regl halimi asla cenabet görmediğim, "bedenim sadece benimdir, dilediğim biçimde tasarruf hakkı da bana aittir" dediğim, "bedenim bir takım müminler açısından 'fitne ve günaha çağrı' kaynağı olabilirmiş, bu nedenle saklanayım" türünden herhangi bir kaygım olmadığı, içtiğim, erkeklere hak görülen her işe aday olduğum için, varsın birileri benim cennete gidemeyeceğim için hayıflansınlar. Hatta beni çok seviyorlarsa bu "acımalarını" bana hatırlatabilirler bile. Ama bu kadar, İslâmi veya herhangi bir ruhani görüş, bugünüm ve yarınım ile ilgili siyasi projeler sunmaya aday olmaya kalktıkları zaman tüm gücümle "yerinde kal" derim. Çünkü ruhani kadın düşmanlıkları siyasi erkin de ürkütücü olanakları ile imhaya yönelik eyleme de dönüşmeye başlıyor.

---

[3] LVI. sure, "Vakıa", 12. ayetten itibaren.

[4] LV. sure, "Rahman", 46. ayetten 78. ayete kadar.

Düşünceye ait olması gereken "masumiyet" eylemde cinayet hatta katliam ile yer değiştiriyor. Siyasi iktidarı eline geçiren hiçbir din "zayıf" gördüklerine reva gördükleri açısından sınıftan geçememiştir. Hepsinin de hedef aldıkları ilk "zayıf" Kadın'dır. Fazla örnek vermeye gerek yok, sadece siyasi İslâmın iktidarda bulunduğu ülkelerde yaşayan hemcinslerimizin hapsedildikleri cehennemlerden yükselen çığlıklara kulak kabartmak yetiyor. Özcesi, ekmeğime göz diken egemene, ulusal kimliğimi yok etmek isteyen ırkçılara ne kadar karşıysam cinsel kimliğimi ve bedenimi tehdit eden her türden patriarkal düşünce gibi siyasi İslâma karşı da savunmaya geçmek zorundayım.

KÜRT KADINI VE CİNSELLİK*

Dilşah

Kürt kadını ve cinsellik denince insan ilk etapta ne düşüneceğini şaşırıyor. Şöyle bir gerilere uzanıp çocukluğumu düşününce o, sadece Kürtlerin olduğu yaşantımıza geliyorum ve birden Kürt kadınının cinselliğinin ne kadar önemli olduğunu kavrıyoruz bir anda. Aslında Kürt kadınının iki işlevinin bir anda ön plana çıktığını görüyoruz: a) cinselliği b) işgücü.

Ve herhalde Kürt kadınının bu iki işlevi olmasa, o da diğer tüm kızkardeşleri gibi yaşamasına izin verilmeyecek bir yaratık olurdu. Kürt kadınının bu iki özelliğinin ortak yanları vardır; bu iki özelliği de, alınabiliyor, satılabiliyor, kiraya verilebiliyor, tekrar kullanılmak üzere yedekte kullanılabiliyor.

Kürt kadını daha doğar doğmaz dünyanın herhangi bir yerindeki kızkardeşleri gibi karşılanıyor. Yani bir isteksizlikle. Ama büyümeye başlayınca kendi cinsiyetine yüklenen işlerinde, kıyısından köşesinden tutmaya başlıyor. Bu arada kendisine en yakın olan kadınlar başta olmak üzere akraba olan ve olmayan tüm erkekler, gelenekler, türküler, atasözleri vs. vs. ile kadın yoğun olarak cinselliğinin değerlendirileceği forma oturtuluyor. Yani cinselliğinin başkaları tarafından en verimli bir şe-

---

* *Jujîn*, sayı 3-4, Ekim 1997.

kilde kullanılacağı bir hale getiriliyor. Nedir bu en verimli hal? Satın alan veya kiralayanın kim olduğuna bakılmaksızın o kişinin cinsel taleplerini sessiz sedasız ve hiçbir maddi ve manevi karşı talebi olmadan karşılaması. Bu talep karşılamada, en yaygın davranış modeli ise erkeğin cinselliğini en iyi şekilde yaşaması ve kadının ise cinsel bir zevk almadan onun bu talebini en iyi şekilde karşılaması. Tabii "iyi şekil" kavramı da erkeğin taleplerine göre belirlenmektedir. Bu da "her yiğidin bir yoğurt yiyişi vardır"a denk düşer. Yani bazı "yiğit"ler kamçılamaktan hoşlanırken. Bir diğeri ters ilişkiden hoşlanabilir. Bunlar tabii Kürt toplumunda kapalı kutulardır. Ve iyi bir kadının, kocasının sırlarını tutması gerektiği için bunlar sır olmaya ve erkekler de "beyefendi" olmaya devam etmektedirler. Bu hal kadının bedeninin sanki cinselliğinin içine konulup ambalajlandığı bir kap görevi görür. Süslenilip pazarlanır. Bu nedenledir ki, evlenme yaşındaki kızlar alelacele doktora götürülüp dişleri yapılır vs. ve verilen mal sağlam hale getirilir. Bu nedenle kız çocuklarının hastalıkları özenle saklanır. Ve bu çocuklar evlendiklerinde bu hastalıkları artık saklanmaz hale gelince de çok geç kalmış olurlar ve hayatları bu hastalıkların pençesinde amansız bir şekilde geçmeye başlar. Kim artık nereye kadar direnebilirse.

Kadının cinselliği ya ilk pazarlanan öğe olup yanında, vapurlarda veya trenlerde pazarlanan tarak, kalem vs.'nin "yanında bedava" dedikleri hediye gibi oluyor. Ya kadın pazarlanıp yanında iş gücü (marifetleri) bedava olarak pazarlanıyor ya da işgücü satılık cinselliği "yanında bedava" olarak ikram ediliyor. Ve tabii fiyatı belirleyen faktörler de bu cinsellik ve işgücünün kalitesi(!)dir. Cinsellikte fiyatı arttıran etkenler kadının fiziği, itaatkar oluşu, cilveli oluşu başta gelirken elinin her işi tutması gereken yani hem ağır dış işler hem de ince ve zaman alıcı tüketici ev ve el işlerinde becerikli olması gerekmektedir. Bu faktörlerin azlığı veya çokluğu bu fiyatı yükseltir veya alçaltır. Kadının doğurganlığı başlı başına temel bir etkendir. Ancak bu

evlilik öncesinde belli olamayacağı için bu satış anında bir faktör olarak ele alınmayabiliyor.

Kürt kadınları çeşitli şekillerde pazarlanıyorlar. Bunlar sırasıyla;

- Başlık parası karşılığında satılması,
- Erkek kardeşine bir kadın satın almak üzere birine verilmesi, yani değiş-tokuş edilmesi,
- Berdel olarak verilmesi gibi belli başlı kategorilerde düşünülebilir.
- Başlık parası karşılığında satın alma, Kürtlerde en yaygın olan kadın cinselliğinin pazarlanma şeklidir. Parayı veren "düdüğü çalar" atasözüne uygundur. Bu nedenle 8-9 yaşlarındaki kız çocukların bedenleri, 80-90 yaşına varan yaşlı erkeklerin en sapık ilişkilerini uyguladıkları oyuncaklar gibidirler. Yanında kendilerine hizmet eden ve çocuk doğuran, az yemek yiyen ve hiç itiraz etmeyen/edemeyen bu yaratıkların bir benzeri daha yoktur. Şu anda elimizde rakamlar olmamakla birlikte, zaman zaman basına ve televizyonlara yansıyan ve özellikle Ağrı'da yaşlı erkeklere para karşılığında cinsellikleri satılan kadınlardan haberimiz var ve bu diğer bölgelerde de üç aşağı beş yukarı benzer şekillerde devam etmektedir. Ve özellikle küçük kızların bu konuda daha iyi para etmelerine dikkat çekmek gerekiyor. Bunun en önemli nedeni kullanım süresinin uzamasıyla ilgilidir. Yaş küçüldükçe kullanım süresinin uzaması burada önemli bir etkendir. Bir diğer yanı da yaş küçüklüğünün kadınlarda cinsellikten zevk almayı önlemesidir. Bu yaşlardaki bir çocuk, babası ve dedesi yaşlarındaki bu erkeklerle normal ve zevk alıcı bir ilişki yaşayamaz. Ve aslında bunun da tam böyle olması istenmektedir. Böylece cinsel zevki tanımaz ve başka erkeklerde bu zevki arama gibi bir durum da ortadan kaldırılmış olmaktadır. Dikkat edilirse Kürtlerde, kadınların evlenme yaşı hep küçüktür. Dersim halkı arasında eski anlayı-

şa göre bir kız çocuğunun evlenme yaşına gelip gelmediğinin tespiti için kız çocuğuna arkadan habersiz bir yün yumağı atılır, eğer bu darbeye karşılık kız düşmez ise o kız çocuğu evlenme yaşına gelmiş bulunmaktadır. Yine kız çocuklarının küçük yaşta evlendirilmesinin (erkek egemenler için) bir diğer avantajı da, cinselliğinin kullanım süresinin uzunluğu ve itaat olayının rahat sağlanmasıdır.

- Kürt kadını; yakını bir erkeğe kadın satın alınması durumunda, para olarak karşı tarafa ödenen bir mübadele aracıdır da aynı zamanda. Bu nedenle babası için, kardeşi, ağabeyi ya da kuzeni için kadın satın almada kullanılan bir metadır. Cinsel kullanımı sağlanacak bir kadın satın almak için bir diğer kadının cinselliğinin kullanım hakkı bir başkasına devrediliyor bu olayda.
- Kan davalarında, özellikle yani bir tarafın maddi kaybı olması durumunda kadının bedeni bir tazmin şekli olarak sunulmaktadır. Bu durumda kadının hiçbir seçme şansı da doğal olarak yine yoktur. Bu kişi bir kaç karılı olabilir, yaşlı olabilir ya da halen bebek olan bir erkek çocuk olabilir. Yani cinselliği birinin emrine verilmiş olup o kişi nasıl, ne zaman, nerede ve ne şekilde isterse o şekilde kullanabilir, kiraya verebilir.
- Kumalık, kadınlarımızın kişiliklerinin en ağır şekilde zedelendiği bir kurumdur. Burada erkeğin, değişik bedenlerde değişik nazlar arama davranışıdır. Zaman zaman grup seksi olabilecek durumlara da zorlanabilecekleri ihtimali hiç düşük değildir. Ayrıca kadınların birbirleriyle cinsellikleri anlamında kıyaslanmaları, cinsel istekleri olsa dahi bunu başkalarıyla paylaşmaları, bu konuda birkaç kişiyle aynı erkeğin olması nedeniyle cinsel isteklerinin karşılanamaması, yeni ve genç kadınların alınışıyla daha yaşlı olan kadınların eskimiş birer mendil gibi bir tarafa bırakılmaları Kürt kadınlarının hiç de az yaşamadıkları bir olgudur.

- Kürt kadınlarının, birden fazla erkekle cinsel deneyimler yaşaması da mümkün değildir. Onların her zaman bir sahibi vardır. Bu sahip(!)lerinin ortadan kalkması durumunda bile bu kadınlara cinsel zevkler yasaklanmaktadır. Aynı olmasa bile Hindistan *suttee*'lerinin bir benzerini de Kürt kadınları yaşamak durumundadır.

DİLİMİ BİLSEN BENİ ANLAYABİLİR MİSİN?*

Songül Tanrıkulu

Savaş bölgesinde yaşayan Kürt kadınları, bizleri kuşatan egemen sistemin yol açtığı koyu bir dilsizliğe mahkûm edildik. Kürt yarımızla hemcinsimiz olan ezen halkın kadınları ile ayrı dilleri konuşuyoruz. Yani evde, işte ve hayatın birçok alanında aynı kuşatılmışlıkları ortak yaşadığımız ezen halktan hemcinslerimizle. Ayrı coğrafyalarda yaşıyor oluşumuzun yol açtığı, etnik dil olgusundan kaynaklı değil bu dilsizlik. Kaynağında biraz da egemen olanın içselleştirilmesi ve tercih edilirliği yol açıyor bu dilsizliğe.

Ayrı dillerle konuştuğumuzu, yaşanan soykırımlara ve vahşete ölü sağırlığıyla yaklaşılmasında hissettik, acılarımız ve haykırışlarımız karşısında kaldığımız yalnızlıklarda gördük. Şöyle bir gerilere dönüp baktığımızda siyasal literatürde edebiyatı yapıldı bu dilsizliğin. Sorunlarımız ve farklılıklarımız, ayrılıkçılık ve milliyetçilik olarak damgalandı bir dönem. Ve bu süreçten süzülüp gelen kadınlar bu sefer de kadın hareketine taşıdılar bu düzeyleri. Yani, bu sefer de gizli şovenizmin ve Kemalizmin kadın hareketindeki versiyonu ile çıkıldı önümüze.

---

* *Jujîn*, sayı 3-4, Ekim 1997.

Yüksek feminizm yapılıyor olma adına koyu bir dilsizliğe mahkûm edildi Kürt kadınları. Evet Kürtlük yanımızın kadınlık yanımızı belirliyor oluşu bağdaştırılamadı kadınlık mücadelesiyle. Sistemin ırkçı, asimilasyoncu ve imhacı yanına dönük söylemlerimiz, ilişkilendirilemedi kadın özgürlüklerimizle, çoğu kere şüphe ile yaklaşıldı kadınlık çığlığımıza. Kadın dayanışması adına ortak söylem adına didik didik edildi bildirilerimiz. Sergilenen kadın dayanışması olgusunu her sorgulayışımızda, yıllarca hapis yatılmak istenmediği söylendi yüzümüze. Bu sefer de potansiyel tehlike oluşturuyorduk kadın platformlarında. Kadın kimliğimizle, sahip çıktığımız ve dönüştürme mücadelesi verdiğimiz ezilmişliklerimizin, beyinlerde, yüreklerde yarattığı sancı ve korkuyu bir kez daha gördük. Sorun aynı coğrafyanın dilini bilmiyor olmak değildi. Yüreklerimizin ortak dilini susturan egemen sistemin ırkçı ve asimilasyoncu niteliğinin içselleştirilmesiydi. Yüksek feminizm yapılıyor iddiası bile örtemedi bu çıplak gerçeği. Nasıl ki, Kürt siyasal sorunu, büyük siyasetlerin, milliyetçilik ye ayrılıkçılık yaftalar kendi cephesinde bir meşruiyet yaratmışsa; Kürt kadınlarının da ezilmişliklerine dönük mücadelesinde "kadın mücadelesi yapılmıyor" gibi yaftalara rağmen, kendi mecrasında haklı bir meşruiyet çizgisinde gelişip serpileceği konusunda şüphe duyulmamalıydı.

Ezen halkın kadınlarının, sistemin ırkçı ve imhacı yanını göz ardı ederek sadece cinsiyetçi ayağına dönük mücadelesi; hemcinsleri olan biz Kürt kadınlarının asker postalları altında uğradığı tecavüzlerin, cinsel tacizlerin görülmemesi, duyulmaması ve konuşulmaması gibi koyu bir dilsizliğin yaşanmasına yol açıyor. Kadın kurtuluş mücadelesini biraz da sağlam temellere oturtmak sanırım, egemen olan, tüm erk ve söylem tarzlarından arınmaktan geçiyor. Ezen halkın kadın savaşçılarının, yüreklerini tüm ezilmişliklere kadınca açmalarını öneririm. Orada yüreklerimizin aynı dili konuştuğunu göreceksiniz.

KÜRT KADIN ÖRGÜTLENMESİNDE GİZLİ AÇMAZLAR*

Nejla

Birkaç istisna dışında Kürt kadın sorunu ve örgütlenme sorunsalına ilginin ve yoğunlaşmanın yolu, birçoğumuzda, biraz da siyasete ve siyasal programlara ilgiden başladı.

İçinde yer aldığımız ve tercih ettiğimiz siyasal programlarla kadınların ve onların kurtuluşunun gerekliliğini öğrendik. Kısaca programlarda öngörülenler çerçevesinde yaklaştık biz, kadınların sorunlarına. Çünkü kadınlar, yani Kürt kadınları, toplumsal muhalefetin kitle tabanıydı. Ve muhalefet oluşturmak için gerekiyorsa onlara da gidilmeliydi. Ve tabii ki her şey, siyasal programların başarısı uğruna idi. Kadın kitlelerine dönük öngörülen programların doğruluğu ve yanlışlığından öte, işin mantığı bunu böyle gerektirdi birçok kere.

Öyle kadın örgütleyici militanlar yaratıldı ki; kadın kimliğinden sıyrılmış, kadın olmanın bilincinden uzak. Öyle kadın örgütleyici militanlar yaratıldı ki; sınırlandırılmış dünyamızı bu kez de özgürlükler adına, özgürlüklerimizi sınırlandıran kadınlar! Böylesi portreleri her birimiz görmüş, yaşamış ve belki de halen yaşıyoruzdur.

---

* *Jujîn*, sayı 3-4, Ekim 1997.

Kürt kadın kurtuluş mücadelesinde, kadın kimliğinden sıyrılmış ataerkil değerlerle örülü ve ertelemeci yaklaşımın bizzat savunuculuğuna soyunan bu mantığı, Kürt kadın örgütlenmelerini açmaza sokan temel bir düzey olarak görüyorum.

Kürt siyasal örgütlenmelerinin Kürt kadın sorununa dönük dar ve ertelemeci mantığının yol açtığı, bağımsız Kürt kadın örgütlenmesi olgusu ne yazık ki, bu siyasal organizasyonlarda olması gereken değişikliği ve yenilenmeyi yaratmadı. Burada asıl etkenin, bağımsız kadın örgütlenmesinin yetersizliğinden çok, bu siyasal organizasyonların kadın sorununa dönük tutuculuğunda ve dar programatik çerçeveli duruşlarında aramak gerekir. Düne kadar bağımsız Kürt kadın örgütlenmelerine kendi ertelemeci mantığıyla yaklaşanlar, bu duruşlarında mevzi koparamadıklarını fark etmiş olmalılar ki, kendileri dışında kotarılmaya çalışılan ve henüz cenin aşamasındaki oluşum ve çalışmalara bu seferde ideolojik tez ve saptamalarını egemen kılma mücadelesi içinde oldular. Ve yapılanlar ve yaşananlar içinde yer alan siyasal aksiyonların fanatizmi adına kadın örgütlenmesinin ve dayanışmasının dinamitlenmesiydi. Hayat bir şekilde yaşananların ve yapılanların yanlışlığını ve kofluğunu gün yüzüne çıkarıyor. Kürt kadın sorununun yorumlanışı ve programlanışının demokratlığın ölçüsü sayıldığı günümüzde, bahsettiğim bu siyasal organizasyonlar açısından trajikomik manzaralar yaşanmasına yol açtı doğrusu.

"Kürt kadın feminizmi mi? Onu da biz yaparız" edasında, artık bağımsız Kürt kadın örgütlenmelerine methiyeler diziliyor. Kadınların, özgürlükleri için tercih ettiği bağımsız kadın örgütlenmelerine vurulan darbeler, atılan fiskeler çoktan unutulmuşa benziyor. Bu yolda çekilen sancılar, verilen emekler yok sayılarak Amerika'nın keşfine yeniden çıkılıyor. Artık parti program ve tüzüklerinde kadın komiteleri oluşturuluyor, yapılanların her ne kadar ismi kadın çalışması ise de, yukarılardan emirler verilerek kadın çalışmalarına müdahale edilip, kadın

vakıfçıkları ele geçiriliyor ve kadın sorunu "ayın dosyası" olabilecek kadar yayın organlarında arzı endam ediyor. Bu abartılı ve içi boş methiyelerin samimiyetsizliğini, düne kadar methiye yerine yergilerin tercih edildiğine ilişkin namusluca cevap verilmeyişinde görüyorum. Ortak ilkeler çerçevesinde yürütülebilecek olan kadın çalışmalarına dayattıkları ideolojik tezlerinin hâlâ değişmemesinde görüyorum. Kadın çalışmasına kendi mantıklarıyla, moda bir akım, ilgi toplayan, popülariteci bir tarzla yaklaştıklarını hissediyorum. Kadın çalışması adına sergiledikleri hırçın, kaprisli ve kadınlara dönük düşmanca davranışlarını görüyorum. Siyasal mücadeleler tarihinde kara bir leke olan tasfiyecilik olgusunun kadın versiyonlarının arzı endam edişlerini görüyorum. Kuşkusuz tüm bu yapılanların dışında değişim ve dönüşüm amaçlı her girişimin, her yönelimin kadın hareketi tarafından dikkate alınacağı ve değer göreceği bilinmelidir. Fakat bizlerin, bunu mantığında ve samimiyet içerisinde olmasını istememizin, tüm yaşananlar göz önünde bulundurulduğunda isteğimizin pek lüks olmadığını düşünüyorum.

Kürt kadın sorununu, hassas ve turnusol işlevi gören niteliği hesap edilerek, yalnız vitrini kurtarmak adına sürdürülen bu çabaları, Kürt siyasal örgütlenmeleri adına bir talihsizlik olarak nitelendiriyorum. Savaş ülkesi kadın gerçekliğinin, zindana çevirdiği hayatımızı, dönüştürme adına, verdiğimiz mücadelede bizim adımıza ve bizlere rağmen çizilen bu "kaderi" reddediyoruz ve mücadele verdiklerimizin saflarına kattığımız bu mantığı, örgütlenmelerimizin önünde çok temel bir açmaz olarak görüyorum. Kürt kadın sorunu, edebiyatına sığınılarak parsa kapmanın Kürt kadın örgütlenmelerine hiç bir şey kazandırmadığı ortadadır.

Kürt kadınlarının siyasal kamuflajlı köleliğine dönük bu çıkarmalara prim vermeyeceği bilinerek hareket edilmesi, misyonu üstlenilen değerlere yakışan doğru bir düzey olacaktır diye düşünüyorum.

SİYASAL ARENADA YAŞANAN VE HİÇBİR ŞEKİLDE GÜNDEMLEŞTİRİLMEYEN AİLE İÇİ ŞİDDET*

Hülya Satık

Kadın dergilerinden birinde çalışan bir kadın arkadaşın, "devrimci ailelerde yaşanan, aile içi şiddet başlıklı araştırmasına ilişkin yaptığım bir sohbette, konunun çarpıcılığına rağmen, bu şiddete maruz kalan kadınlara nasıl ulaşılacağına dönük soruma", "senden niye başlamayalım" şeklindeki cevabı, beni kendime getirmişti. Doğru ya, benden neden başlanmasındı. Genel standartlara vurulduğunda devrimci hatta sosyalist olduğunu iddia eden bir aileye mensuptum. Ailemin erkek fertleri genel demokratlığın ötesinde, devrimci mücadelenin öncülük misyonunu yerine getirdiğini iddia eden bireylerdi. Devrimciliğin ve sosyalistliğin kendi mantığında özgürlüklerin savunuculuğunu gerektiriyor oluşu, beraberinde üstlenilen misyona uygun bir ilişki tarzına yol açıyor diye düşünürdüm. Oysa ki, hayatım boyunca, bu iki olgu arasındaki o çetin tezatı yaşadım ve yaşamaya mecbur bırakıldım. Birçok kadının yaşadığını sandığım siyasallaşma sürecimiz çok sancılı başladı. Devrimci değer ve ilişki-

* *Jujîn*, sayı 3-4, Ekim 1997.

ler, mantığında içselleştirilmediği için, biz kadınların katılımının önüne bir dizi engeller çıkartıldı.

Bazen babalarımızdan tüm siyasetlerin kötü olduğunu ve kullanılacağımızı duyduk; bazen de kendilerince garantili gördükleri siyasetleri ve çalışma alanlarını tercihe zorlandık. Bazen, kız çocukları olduğumuz için yapmamız gerekenlerin ayrı işler olduğunu öğrendik. Bazen, saygı duyulan aile büyükleriyle bir ortam oluşturularak nasihatlerde bulunuldu: "Bak kızım, oku. Mesleğini eline al. Doktor ol. Öğretmen ol. Bir devlet dairesine gir. Yanına gelen insanlara yardım ederek mücadeleni yürüt. Biz yaptık da ne oldu. Üstelik sen kız çocuğusun. Önce ekmeğini kazan hele, sonra düşünürsün ülkeyi kurmayı". Bazen de politik abilerimizin siyasal ilişkilerinde durumlarını kurtarma adına politik görünmemiz onlar için önemliydi. Ancak, bunun görüntüde kalması, politik arenada yer almamamız konusunda tercihe zorlandık.

Benim için korkunç olan, tüm bu yapılanların bir şekilde gündemleştirilemeyişiydi. Çünkü usta siyasetçilerle aşık atmak kolay bir iş olmasa gerek. Bizlerden istenilenlerin reddedilmesi tarif edilmez psikolojik baskıyı ve gerisinde fiziksel şiddete yol açtığı, birçoklarımızın yaşadığı apaçık bir gerçektir. Her birimiz hafızalarımızı biraz zorladığımızda politik baba, koca ve abilerimizin bizleri baskı altına alan bakışlarını ve saldırılarını hatırlayabiliriz. Bu süreçleri yaşayan her birimizin şu korkunç ikirciği yaşadığımızı tahmin ediyorum. Bizler siyasal ilişkilere girmekle kocaman sisteme ve sistemin zor uygulamalarıyla karşı karşıya geleceğimizi hesaplamıştık. Yani devletin baskısına, gözaltısına ve işkencesine şerbetliydik. Politik erkeklerimizin baskı, dayak, ev ve göz hapsine değil. Düşündüğümüz ve doğru bulduklarımız konusunda yaptığımız her davranışımız karşısında başta tehdit, küfür ve dayağı yaşadık. Şu tezata bakın ki, bizlere bunu yaşatanlar devletin kolluk güçleri değil, büyük özgürlüklerin büyük savunucuları olan politik erkeklerimizdi.

Yaptıklarını her yüzlerine vuruşumuzda, dönüp kendilerini sorgulayacaklarına, babamız, kocamız ve abilerimiz oldukları için kendilerinin bizlerden sorumlu olduklarını söylüyorlardı. Ve peşi sıra gerekçeler sıralanıyordu. Çünkü toplum kötüydü, çevre öcüydü. Hem ne demek özgür olmak? Hangi toplumda yaşıyorduk, kendilerinin değil(!?) ama toplumun değer yargıları vardı. Konu ile ilgili anılarımı hatırlamaya çalıştığımda çifte standart, birçok uygulamanın, yapıldığına tanık oldum.

Siyasal mücadelenin öncülüğünü yapan erkeklerimizin; mücadeleye katılım konusunda kadınların katılımlarını önemseyen düzeylerinin samimiyetsizliğini, ayrı erkeklerin kızlarına, eşlerine ve kızkardeşlerinin mücadeleye katılımları karşısında çıkardıkları engelleri gördüğümüzde anlayabiliriz. Doğru ya diğerleri elin kızlarıydı. Bizler ise ailelerinin birer parçası ve onlar da bizlerin "namus" bekçileriydi. Beni kendisinin dövmesi yetmiyormuş gibi üstelikte yoldaşlarından da eleştiri almamak için beni apolitik abilerime dövdürten bir mantığın, bugün kadın özgürlüklerine dönük methiyeler düzmesi, metinler kaleme alması ne kadar samimice ne kadar ahlaklıdır. Politik ilişkiler içerisinde her haksızlığa karşı duruş, susturmaya yönelik şiddeti getirdi beraberinde. Politik erkeklerimizin, eşlerinin, kızlarının ve kızkardeşlerinin siyasal çalışmalara katılımlarının olmayışlarını her sorgulayışımızda, topun otomatikman biz kadınlara atıldığını gördük. Bizden, hemen eşlerini ve diğer aile fertlerini kazanmamız ve örgütlememiz isteniyordu. Doğru ya, onlar çok içli dışlıydılar, bu içlilik ve dışlılık içinde kadınlar nasıl politikleştirilecekti. Ve beraber geçirdikleri yirmi dört saatte onların yapamadığını bizlerin sınırlı birlikteliklerimizde başarmamız isteniyordu. Tabii ki, bu görüşmelerden istenilen sonuçların alınmayışında onların hiçbir suçu olamazdı. Çünkü kadınlar, evde kendileri dahil olmak üzere herkes için yemek yapmayı, bulaşık yıkamayı ve çocuk yetiştirmeyi gönüllü olarak tercih etmişlerdi. Politik erkeklerimizin, apolitik evlilikleri tercih etme-

leri sorgulandığında ise; "Ne yapabiliriz ki? Eşlerimizin doğal tercihine ve doğal gelişimine müdahale edemeyiz", yollu ilişkideki rahatlarının ve avantajlarının gerekçesini hemen de buluveriyorlardı. Burada, olgunun erkeklere dönük yüzü üzerinde durdum, politik arenada erkeklerinin özel sekretaryaları olma konumunu kendi yetenek ve bilinçlerini geliştirme yerine tercih eden kadınlara dönük eleştirilerimi de belirtmem gerekiyor.

Biz Kürt kadınlarının yaşamımızı zindana çeviren tüm erk biçimlerine dönük yürüttüğümüz mücadelenin, devrimci kişilik ve arenada somutlaşan bu düzeyleri de kapsayacağı bilinmelidir. Devrimci arenada yaşanan aile içi şiddet ve baskıyı aşmak, özgürlüklere giden yoldaki en büyük handikabı aşmak anlamına gelecektir.

KİRPİNİN DİKENLERİNE TAKILANLAR

KA-DER, KADINLARIN KADERLERİNİ DEĞİŞTİREBİLECEK Mİ?*

Jujîn Dergisi

Türkiye'de yaşanan son gerilimler, irticanın hortlaması(!), laikliğin elden gitmesi(!), MGK'nın çaktırmadan yaptığı darbe sürecine kurtarıcı Anasol hükümeti! Bütün bunlar toplumun istemese de gündemine girdi: Oysa biz kadınların, çok da gündemi ile bağdaşır olaylar değildi. Bunlar yaşanırken kadınların cephesinde farklı gelişmeler olmaktaydı. Siyasetin kirlendiği, siyasetçilerin komedi sanatını icra etmeye başladığı bir zamanda kadınların siyaset arenasına kendileri için soyunmaları ve "eşit siyaset hakkı" için kurumlarını kurmaya başlamaları sevindiricidir.

Uzun açılımı; Kadın Adayları Destekleme ve Eğitme Derneği olan KA-DER adında bir dernek kuruldu. Ne zaman kuruldu? Amaçları nelerdir? Nasıl çalışacaklar gibi soruların cevaplarını belirttikten sonra tabii ki kadın açısından özellikle Kürt kadını açısından KA-DER'in anlamını bir *Jujîn*'ci olarak yorumlamaya çalışacağım.

---

* *Jujîn*, sayı 3-4, Ekim 1997.

KA-DER, içlerinde Yeşim Arat, Canan Arın, Şule Aytaç, Zeynep Göğüs gibi feministlerin de olduğu, kadınların kurduğu bir kadın derneği. Amacı, "belirtilen ilkelere uyan kadınları seçimle gelinen siyasal görevlerle kamu görevlerindeki sayısını ve oranını arttırmak, kadın seçmenlerin eşit temsil hakkından yararlanması ve demokrasinin güçlendirilmesi için çalışmaktır" şeklinde açıklayan KA-DER, kadınların mecliste en az yüzde 10 ile temsil edilmesini hedefliyor. Bu kadınları, somut bir programla değil, yalnızca kadınlara ilişkin olmayan bazı ilkeleri içeren bir sözleşme temelinde destekleyecek. KA-DER'in kurucularından Canan Arın, *Pazartesi*'deki söyleşisinde, amaçlarına ilişkin şunları söylemektedir:

> KA-DER'in destekleyeceği adayların ne tür niteliklere sahip olacağı tüzüğün 2. maddesinde var. Herhangi bir kadın değil. Bu özelliklere sahip kadınlarla bir sözleşme yapılacak. Meclis'e girdiğinde destekleyen derneğin, gözü hep onun üstünde. Devamlı rapor verecek, ilkelere aykırı davrandığında, bir dahaki seçimde desteklenmeyecek.

Bu amaçlardan da anlaşılacağı gibi KA-DER, partiler üstü olmayı, parti ayırımı yapmadan sözleşmeye imza atan her görüşten kadınları, pozitif ayrımcılık ilkesinden uzak genel bir eşitlikçi ve demokrasi söylemi içerisinde destekleyecek.

KA-DER'in destekleyeceği kadınlar hangi sözleşmeye imza atacaklar. Adı geçen dergide yayımlanan sözleşme maddelerinin bazılarını aktarmak istiyorum.

1- KA-DER'in desteğini isteyen kadın adaylar, KA-DER'e üye olur ve ilkelerini benimser.

2- KA-DER, ilkelerini benimseyen farklı siyasal partilerden kadınları desteklerken aralarında bağlı oldukları parti nedeniyle ayırım gözetmez; hepsine eşit davranır.

3- Adaylar KA-DER'in eğitim çalışmalarına, seminerlerine katılırlar. Diğer adaylarla birlikte "ortak kadın politikası" oluşturmayı ve bu politikaya sadık kalmayı kabul ederler.

4- Seçilen kadınlar, parti disiplini kadar KA-DER sözleşmesine sadık kalırlar ve diğer kadın temsilcilerle birlikte "ortak kadın politikası"nı hayata geçirmek için ellerinden geleni yaparlar.

KA-DER bu sözleşmede ilkelerden söz etmektedir. Peki nedir KA-DER'in ilkeleri;

1- Kadınlık durumunun bilincinde, bunu sahiplenen, dillendiren, kadınlara özgü sorunlar konusunda duyarlı davranan, kadın dayanışmasına önem veren,

2- Başta Medeni Kanun Reformu olmak üzere kadınlara yönelik her türlü ayrımcılığı ve şiddeti sonlandıracak adımları atmaya kararlı, yenilikçi, toplumu ileriye götürecek projeleri olan,

3- Laik Cumhuriyet'in insan haklarına saygılı eksiksiz bir demokrasi ve hukuk devleti olması ve sivil toplumun güçlendirilmesi için çalışır,

4- Her türlü fanatizme, yobazlığa, ırkçılığa, toplumsal kirliliğe, şiddete ve savaşa karşı çıkan, çevreyi koruma bilincine sahip,

5- Siyasete kişisel çıkarı için değil, kadınların ve halkın gerçek temsilcisi olmak amacıyla giren,

6- Dürüstlüğü, ilkeliliği ve cesareti, birleştirici ve yumuşak bir üslupla birleştiren birer yurttaş olmaları istenmektedir.

Türkiye'de toplumsal kirliliğin had safhada yaşandığı, savaşın ve kadın hak ihlallerinin dizboyuna ulaştığı, her türlü ayrımcılığın ve ırkçılığın hızla geliştiği, kadınların gerek kamuda gerekse de siyasal yaşamdan uzak kaldığı bir ortamda; Demokrasi için, siyasal eşitlikte temsil (mevcut parlamentoya rağmen) için, kadınların sadece kendileri için değil bütün toplum için ve gerçek demokrasi ve insan hakları için örgütlenmeleri sevindiricidir. Yalnız KA-DER'e ilişkin haber ve röportajları takip edebildiğim kadarıyla bir Kürt kadını olarak, eksik olan bir şeylerin olduğunu, kendimi oraya ait hissetmediğimi anladım. Kafamdan çokça sorular geldi geçti ve rahatsızlığımı anlatmam gerek-

tiğini düşündüm. Tabii bunu yaparken her şeyden önce çok erken olduğunu, saldırgan bir şekilde, KA-DER'in kolunu, kanadını kırmak, hırpalamaktan çok kendi önümü açmayı, kaygılarımı dillendirmeyi, KA-DER'li kadınlarla biz Kürt kadınlarının ortaklaşabileceği noktaları sorgulamayı, tartışmayı istedim.

Kadınların siyasal mekanizmalarda özelliklede mecliste eşit şekillerde temsiline bende inanıyorum. Ancak var olan partiler de bunu ne yapmak isterim, ne de bu partilerin ülkede var olan sorunları çözebilecek politika ve demokrasi kültürlerinin olduğuna inanıyorum. Bu siyasal partilerin basiretsizliği, aymazlığı doğrusu beni ilgilendirmiyor. Dolayısıyla bağımsız kadın hareketini savunan bir kadın olarak onlara kan vermeyi kadın politikası açısından asla doğru bulmuyorum. KA-DER'in birinci yanlışlığı budur. İkincisi, her siyasal partiden kadınların desteklenemeyeceğini düşünüyorum. KA-DER'in anlayışına göre düşündüğümde; örneğin, Yozgat'ta MHP'nin güçlü olduğunu biliyorum, bu partiye gidip kadınlara sözleşmemi açıp imzalatıyorum sonra var gücümle MHP'li kadını Meclis'e sokmak için çalışıyorum. O kadın Meclis'e geldiğinde Tansu Çiller'den, Meral Akşener'den, meclisin gediklisi İmren Aykut'tan farklı siyaset mi yapacak. Gerek kadın sorunu, gerekse Kürt sorunu konusunda ırkçı totaliter MHP politikasından sıyrılacak mı? Bana hiç inandırıcı gelmediği gibi tehlikeli bile buluyorum.

Ben, Kürt kadınının cephesinden baktığım zaman kendime oldukça uzak görmeme rağmen, bir Türk kadınına neler kazandıracağını da sormak isterim size. Demokrasinin sakız gibi ağızlarda çiğnendiği, herkesin demokrasi adına katliam ve vahşeti yaşattığı bu halklara, bu kadınlara, iktidarlarında farklı muhalefetlerinde farklı politika yapan, "eşitlik istiyorsan önce karını gönder" diyen, Avrupalı kadın parlamenterlere "fahişe" diyen milletvekillerinin, kadından sorumlu bakanlığa dört kadınla evli olan zatı ödüllendirerek getiren bu partilerin, bu ilkel zihniyetlerin Meclisi "etekli erkeklerle" doldurmaları neyi değiştire-

cek, sormak istiyorum. Bence KA-DER gibi kuruluşların ilkelerini belirlerken daha net ve gerçekten bağımsız kadın hareketine bir şeyler kazandıran çıkışlar, açılımlar yapması gerektiğine inanıyorum. Siyaseti kirleten bu siyasal zihniyetlere prim vermemeli, onlara malzeme olmamalı, yarattıkları suni gündemlerine (Laiklik-şeriat gibi) biz kadınları sürüklemelerine izin vermemelidir. Kendi adıma KA-DER'i takip edeceğime, neleri yapıp neleri değiştirdiğine bakarak daha da sert muhalefet yapabileceğimi söylemek istiyorum.

KA-DER'in kurucu üyeleri: Suay Aksoy, Yeşim Arat, Canan Arın, Ayşe Ayata, Ayşegül Baykan, Yıldız Ecevit, Nur Ger, Zeynep Göğüs, Sündüz Hasar, Ceylan Orhun, Canan Pak, Şirin Tekeli, Şafak Özsoy, Zeynep Oral, Çiğdem Kağıtçıbaşı.

FEMİNİST POLİTİKADA YENİ SORU(N)LAR I
NELER OLUYOR?*

Ebru Tetik

Son günlerde farklılıkların ve çelişkilerin iyice gün yüzüne çıktığını görüyoruz. 8 Mart 1998 sonrasında Türkiye'de yaşayan feminizmlerin, gerek kadın kimliğine, gerekse de kadın politikasına yönelik vurguları ve öncelikleri arasındaki ince ayrımlar bugün yeni tartışmalara gebe. Yaz aylarından beri kadınlar çeşitli bir araya gelişlerinde, kendi içlerinde ve kendi aralarında yeni sorularını ve yeni çözüm arayışlarını gündemleştiriyorlar. Bu tartışmaların görünen somut yüzü *Pazartesi*, *Jujîn*, *Roza* ve *Jin û Jiyan* dergilerinde 8 Mart 1998'in değerlendirmesi, ÇATOM'lar, Kürt kadınlarının Kürt olmayan kadınlarla ilişkileri konularındaki yazılar ve eleştiriler oldu (bu konularda yazan kimi erkekler de oldu, ama her antifeminist yazı ciddiye alınmayı hak etmiyor), görünmeyen yüzü ise kadınların kendi kendilerine ve birbirlerine sordukları yeni sorular. Yıllardır farklı kulvarlarda politika yapan feministler yeni taleplerle bir araya geliyorlar. Yine, yıllardır feminist teoriye ilişkin okumalar yapan kadınlar şimdiye kadar okudukları metinlerde hiç rastlamadıkları yeni kelimeler duyuyorlar. Değişen bir şeyler var,

---

* *Jujin*, sayı 8-9, Mayıs 1999.

akan bir feminizm(ler) var; değişen nedir? Değişen biçimlere uygun sözcükler hangileri; değişeni tanımlayacak olanlar kimler? Feminizm ister bir ideoloji olarak tanımlansın, ister sadece bir yöntem olarak kullanılsın, içinde sürekli bir eleştiri taşır; bir sorular bombardımanıdır; Amerika'yı yeniden keşfe çıkar, çünkü bilir ki her bir keşifte bulunanın adı değişir. Bu yüzdendir ki feminizm bir yeniden tanımlama sürecidir, bu yüzdendir ki feminizm dinamiktir. Sabit bir feminizm tanımı olmadığı gibi, feminizmin olgulara ilişkin tanımları da dinamiktir. Bu dinamizme bir de feminizmlerin çoğulluğu eklenince, feminizmin kavramlarının ve tanımlarının da çoğul olduğu ortaya çıkar. Bugün Türkiye'de feminizm(ler)in yeni tanımlar geliştirmesini zorunlu kılar bir paradigma değişimi yaşanıyor (örneğin burada "Türkiye" derken ulusal sınırları olan bir ülkeyi kastetmek istemiyorum, ama yerine hangi kelimeyi kullanabileceğimi bilmiyorum, "bu coğrafya" değil, "bu topraklar" değil, "bura ve ora" değil, peki ama ne?) Bu paradigma değişimi hem bizzat kadın kimliği, hem de feminist politika biçimleri konusunda odaklaşıyor.

Kadın?

Farklılaşmaların ve tartışmaların ilki "kadın" tanımı üzerinden yaşanıyor. İçinde radikallerin de bulunduğu bir grup feminist, kadınlığı biyolojik bir kimlik olarak ele alarak, ezilmenin, kurtuluşun ve yaşanacak olası ortaklaşmaların temelini "bir biyolojik kimlik olarak kadın paydası"nda görürken; daha ziyade Kürt kadınlarının içinde bulunduğu grup, kadınlığı toplumsal bir kimlik çerçevesinde değerlendirerek farklılığın ve çok boyutlu bir feminist mücadelenin altını çiziyorlar. Kadın olma halini biyolojik ya da toplumsal bir kimlik olarak algılamanın yarattığı teorik fark bir araya gelişlerin bileşenleri ve ortaklaşmaların amacı ve hedefleri gibi tartışmalarda somutlaşıyor. Nitekim kadınların ezilmesinin evrensel bir durum olduğunu söylemekle,

bu belirlemeye kadınların farklı ezilme biçimleri altında yaşadıklarını eklemek arasında böylesi bir tanım farkı var. Tanımlarda yaşanan bu farklılaşma belki de kendisini en çok "ortaklaşma" denen bir araya gelişlerde hissettiriyor. "Her kadınla sadece kadın olduğu için bir araya gelebilir miyim?" sorusu zamanla yerini "bir araya gelişlerimde öne çıkardığım kadın kimliğimin yanı sıra, sahip olduğum diğer kimliklerimi neden evde bırakayım?" sorusuna bırakıyor.

Farklı geçmişler

Kadınlar bir araya gelişlerinde şüphesiz günlük hayat pratiklerinin ve geçmişlerinin çatışmasını da yaşıyorlar. Hatta biraz ileri giderek bu duruma "kuşak çatışması"da denebilir. Bu çatışma daha ziyade kendini "siyasi geçmiş" konusunda gösteriyor. Sosyalist ve/veya ulusal mücadele geçmişi olan/şu anda da bu mücadeleyi yürüten kadınlar ile, daha önceden herhangi bir örgütlülük yaşamamış kadınlar arasında adına bir nevi "siyasi tecrübe" diyebileceğimiz bir fark doğuyor. Örgütlülük deneyimi olanlar, mevcut politika biçimlerini sorguladıkları ve feminist bir alternatif arayışında oldukları sürece, feminist politikaya yeni ufuklar açarken, bazen de mevcut politika biçimlerini en azından söylem düzeyinde tekrarlamak zorunda kalıyorlar; bu durumda bu, kadınların değişen feminist paradigma ile uyumlu biçimler üretmesini zorlaştırıyor. Hatta feminist teorideki değişime bir direnç doğuyor; üstelik bu "tecrübeli olma hali"nin hitabet yeteneği, ikna kabiliyeti, düzgün cümleler kurabilme, organizasyon yapabilme bilgisi gibi konularda örgütsüz kadınlar üzerinde bir iktidar yarattığı da söylenebilir. Bu durum feminist hareketin sürükleyicisi olan bu kadınların tartışmaların ön saflarında yer alınasıyla, bu kadınların "fikir önderi" konumunda kalınasıyla feminist değişimi *de facto* engellemeleri anlamına gelebilir. Böylesi bir tehlike muhtemelen feminist politikanın en büyük açmazlarından biri.

Örgütlülük deneyimi olmayan kadınların feminist politika biçimlerine en önemli katkısı, tam da bu noktada mevcut paradigmanın eleştirisi düzeyinde gerçekleşiyor. Öte yandan örgütlülük deneyimi olan kadınların bizzat kendi örgütlerinde gerek erkeklere gerekse de antifeministlere karşı verdikleri mücadeleler politikaların toptan değişimini hedefleyen feminist perspektif açısından oldukça önemli. Nihai olarak feminist politika içinde, hem örgütlüler hem de örgütsüzler birbirlerinden çok şey öğreniyorlar, birbirlerini ve kendilerini sorgulamaya devam ettikleri sürece feminist politikaya değerli sorular ve sorunlar katıyorlar.

Feminizmin geleceği nasıl olacak

Feminizmin 80'li yıllarda yaşadıkları ve şimdiye aktarılan deneyimler şüphesiz göz ardı edilemeyecek kadar önemli; özellikle de değişen koşullar ile karşı karşıya gelindiğinde (kendiliğinden) ürettiği yeni sorular açısından. 1980'li yılların feminist politikası "kişisel olan politiktir" diyerek politikanın ve mevcut muhalefet söyleminin hem içeriğini hem de biçimini değiştirdi. Feminist kadın politikası kadınların özgül sorunlarını gündeme taşırken bir yandan da genel sorunları kadına değen yönleri ile tartışarak sözünü söylemeye başladı. Bir yandan ev içi şiddete, tecavüze, cinsel tacize yönelik kampanyalar yürütürken, öte yandan (Kemalistlerden farklı olarak) savaşan, militarizmin, ırkçılığın kadınlar üzerindeki somut etkilerini de gündemleştirmeye başladı. Bağımsız konumda olsun ya da olmasın, sistem karşıtı bir feminist hareketin yapması gereken de buydu gerçekten.

Bu gereklilik, politik ya da vicdani bir zaruriyetten öte, feminist ideolojinin içermelerinden biri olarak algılandığı ölçüde, bu "coğrafyadaki" (gene aynı sorun, burası neresi??) feminist kadın hareketi ivme kazanacaktır. *Feminist yöntemin ve kavramların, tüm ezilme biçimlerine, tıpkı cinsiyetçiliği, ataerkilliği, cinsel işbö-*

lümünü ele alır gibi sorguladığı ve açıklayabildiği bir gelecekte, evlerden futbol sahalarına, okullara, sanata, dile, medyaya, işyerlerine, örgütlere ve savaş alanlarına kadar uzanan bir perspektifle, cinsiyetçiliğin görünen ve görünmeyen yüzleri açığa çıkarılacak ve mücadele cinsiyetçiliğe eşlik eden, onu tahkim eden tüm diğer ezme biçimlerine karşı verilecektir. Feminist kavramlarımızın ve feminist politika biçimlerimizin gittikçe karmaşıklaşan hayata dair yeni açıklamalar ve mücadele biçimleri bulabilmesi için önümüzde önemli tarihsel fırsatlar var. Şu ana kadar gelinen noktada, ne "bizim" mevcut feminizmlerimiz, ne de Batılı ablalarımızın feminizmleri yeterli yöntem ve çözümleri sunmuyor; eksik kalan bir şeyler var. Son bir yılda bağımsız feminist tavır, sistem karşıtı hareketlerle ilişkiler, görünmeyen ve dolayısıyla sorgulanmayan egemenlik biçimleri, dil ve kendini ifade etme özgürlükleri ve sınırlılıkları gibi çok temel konularda başlatılan sorgulamalar, tartışmanın bileşenlerinin çoğulluğu nedeniyle, feminist teoriye ve politikaya yeni boyutlar katıyor. İnanıyorum ki bu tartışma ikliminden feminizm güçlenerek çıkacak.

SİYASETTE DE KADININ ADI YOK*

Türkan

Toplumsal hayatın hangi alanına bakarsak bakalım, kadınların etkin rol oynadıkları gerçeğiyle karşı karşıya kalırız. Çalışma yaşamından tutun da, eğitim, kültür, politika alanlarına değin, bu gerçeklik söz konusudur. Kadınların geçmişe nazaran toplumsal hayata daha aktif katılımlarından söz etmek mümkünse de. Hâlâ "etkin rol" üstlenememişlerdir.

İnsan nüfusunun yarısının, kadınlardan oluşmasına rağmen kadının kendisini sayılan toplumsal alanlarda eşit temsil ettirememesi hangi "toplumsal gerçekliklerden" kaynaklanmaktadır? Sanıldığı gibi kadın dört duvar arasını daha mı çok sevmektedir ya da "duygusal", "narin" yapısı gereği, toplumun keşmekeşli akışına, "kendiliğinden" mi uzak durmaktadır?

Kadının, toplumsal alanlarda kendini ifade edememesi sorunu; tarihin derinliklerinden bugüne gelen, kadın sorununun bir parçasıdır. Öyle kendiliğinden ve birdenbire oluşmuş bir süreç de değildir bu. İnsanlık tarihi kadar eski ve neredeyse tüm dünya coğrafyalarında ortak yaşanan bir süreçtir.

Kadının, toplum yaşamında, aktif rol üstlenememesi, toplumsal yönetim mekanizmalarıyla iktidar ilişkilerinin, "kadın-

---

* *Jîn û Jiyan*, sayı 2, Mart-Nisan 1999.

sız" organize olmasına neden olmuştur. Bu ilişkilerde, kadın edilgen, tabi olan, yönetilen olurken, etkenlik, yöneticilik, iktidar olma erkeğe kalmıştır: Hemen hemen her sınıftan erkek, öyle veya böyle, bu ilişkilerde yer almaktadır. Oysa kadınlar, böyle bir şansa sahip değildir. Burjuva sınıfı kadını diğer sınıf kadınına göre kısmi bir şansa sahipken, bu şansın bile, tüm burjuva kadını kapsadığını söylemek mümkün değildir. Bundandır ki genel olarak kadınların, tüm iktidar ilişkilerinde, tabi konumda olduklarını söylemek abartı olmaz. Bunun yansımaları, kadının siyasete aktif katılımının da boyutunu çizer. Toplum yaşamının dışında olan kadın, iktidardan uzak, siyasette de dışarıda olandır.

Kadının iktidardan ve siyasetten uzak oluşu, tüm dünya üzerinde ortak nedenlidir. Bu nedenle de Türkiye'de yaşayan kadınlar, dünyadaki hem cinslerinin yaşadıklarının da bir yansımasını yaşarlar. Ne var ki Türkiye'nin yapısal örgüsündeki farklılık, Türkiye'de yaşayan kadının durumunu biraz daha ağırlaştırmaktadır.

Türkiye'de kadının siyasete aktif katılımının önündeki en büyük engellerden biri, toplumun geleneksel yapısıdır: Hâlâ çok yaygın olarak siyaset, erkek işi olarak görülürken, kadın topluma katılacak olan erkeğin koşullarını olgunlaştırıcı bir "nesne" konumundadır. Bu "nesne" olma durumu, çocuk doğurma, çocuk bakımıyla birinci dereceden sorumluluk, ailenin iç düzenini sağlayıcılıkla, daha da pekişmektedir. Böylesi ağır görevlerle kamburlaşmış kadından da siyasete aktif katılımı beklemek ne kadar gerçekçi olur?

Kadının, siyasete katılamamasının bir diğer nedeni de ekonomik süreçte etkin rol almaması; dolayısı ile ekonomik bağımsızlığına sahip olmamasıdır. Kadının erkeğe tabiliği bu noktada da henüz çok yaygın olarak geçerli iken, asıl olarak erkeğin yaşam alanı olarak kabul gören siyasete, kadını çekmek de cılız, gerçekçi olmayan idealist bir yaklaşımdır. Yaşayabilmek için er-

keğinin varlığına birebir muhtaç olan kadın, nasıl olur da erkeğinin yaşam alanında yer alma talebinde bulunabilir? En başta alanın asli(!) sahiplerince bu, engellenmeye mahkûm bir talep olmanın ötesine geçemeyecektir.

Tüm olumsuzluklara rağmen, siyasete girme niyetinde olan kadınların da önlerinde siyasi yapılanmaların anti-demokratik yaklaşımları set görevi görmektedir. Söz konusu yapılanmalar, geleneksel yaklaşımlara, erkek egemen zihniyet ve örgütlenme perspektifleriyle, erkeğe vizeyi verirken, kadına kapılarını kapatmakta, bir takım ayak oyunlarıyla sahneden uzaklaştırılmakta, oy deposu, toplumla bağ kurmanın bir basamağı olarak görülmektedir.

Siyasete katılabilmek için tüm koşullara sahip kadınların siyasete katılımı da istenir ölçülerde değildir. Bunun nedeni kadınların siyasetin genel çehresi sonucu ilgisizlikleri ve de biraz zorlama bir yorumla belki de eğitimsizliğidir. "İlgisizlik" kirlenmiş siyasete, erkekleşmiş siyasete, sorunları çözüm paketlerinden yoksun siyasete bir tepki olarak gelişmektedir. Alternatif yapılanmalar ise kadın kitlesine yığınsal olarak ulaşma zeminine ya sahip değildir, ya da bu konuya öncelikli önemi vermemektedir. Dolayısıyla alternatif siyasette de kadını görmemiz mümkün olmamaktadır.

Kürt cephesinde de durum farklı değildir. Kürt kadınları da siyasetten uzak. Geleneksel kadın rolleri içinde yaşamlarına devam etmektedirler. Ancak Kürt kadını için siyaset yapmak diğer kesim kadınlardan daha da zordur. Mevcut sistem, muhalif siyasi alternatiflere yaşam hakkı tanımamakta, bağlarını kitlelerle koparmak için her türlü engelleme ve baskı politikalarına başvurmaktadır. Bunun bir ucu da Kürt kadınlarına dayanmaktadır. Kürt kadınlarının siyasete katılımını engellemede kullandıkları baş yöntem ise, geleneksel aile yapısını, örf ve adetlerini aleyhte kullanmasıdır. Dolayısıyla Kürt kadınını siyaset sahnesinin dışına itmede, cinsiyetçi politikalar en geçerli politikalar

olmaktadır. "Çuvaldızı kendine, iğneyi başkasına" ilkesinden hareketle Kürt siyasetindeki yapılar çok mu duyarlıdır, kadının siyasete girmesine. "Tüm kapılar sizlere açıktır". Ya da "geldiniz de biz mi bırakmadık" tavrının hiç bir pratik faydası yoktur. Onca kıskaçlar içerisindeki Kürt kadınını politikaya çekmenin yol ve yöntemleri ve de araçları üzerinde kafaların yorulması gerekmektedir. İlk iş olarak da kadın taleplerine gerçekçi anlamda kulakların kabartılması, kadının siyasete katılımının önündeki engellerin bilinerek çözümler üretilmesidir.

Kadınların siyasete katılımları toplumun siyasallaşması açısından önemli bir basamaktır. Ancak kadınların siyasete çekilmeleri öyle hemen olabilecek bir şey değildir. Bunun sağlanabilmesi öncelikle kadınların kendi sorunlarına duyarlı hale gelmeleri ve bu temelde örgütlenebilmeleri ile mümkündür. Kadın sorununun bugünden yarına çözülmesinin önemli basamaklarından biri söz-karar-yetki mekanizmalarının kadına açılması olacaktır. Bu basamakların ise kadınlar açısından titizlikle — tüm güçlüklere rağmen— değerlendirilmesi gerekmektedir.

8 MART KADININ ZAFERİDİR*

Yaşamda Özgür Kadın

Bilindiği gibi, halkların-ulusların tarihinde önemli roller atfedilen, kutsal değerlerin simgesi olan günler vardır. Kurtuluşun, umudun, kahramanlığın, kısacası insanlığın güzel plan tüm değerlerinin bileşkesi olur böyle günler... Özellikle günümüz dünyasında ezilenler, sömürülenler ve koskoca evrende bir avuç yeri bile olmayanlar için böyle günler başkaldırının, isyanın en güzel bayrağı olurlar. Evrensel çapta, dünya var olduğundan beri en çok acı çeken, cefa gören, yaşamı eziyet olan, insanlık aleminde yok sayılan kadının; tarihsel başkaldırısının, ilk isyanının, mücadele istem ve kararlılığının simgesi olmuştur 8 Martlar...

8 Mart tarihsel ve güncel anlamlarla yüklü bir isyan çığlığıdır. Kolay gelmemiştir kadın 8 Martlara. Nice acılardan süzülerek, insan olmanın tüm erdemlerinden soyutlanarak gelmiştir bu günlere. Bugün denilebilinir ki içinde yaşadığımız çağ, insanın en çok kendi emeğine, duygularına, düşüncelerine yabancılaştığı bir çağdır. İnsanın derin bir yabancılaşmayı yaşadığı, değerlerin altüst edilmeye çalışıldığı günümüzde, kadın cins ola-

---

* *Yaşamda Özgür Kadın*, sayı 26, Mart 2000.

rak —tarihsel süreçlerin de etkisiyle— kendisine yabancılaştırmanın sancılarını çekmektedir.

Kadın öyle bir noktaya getirilmiştir ki, ona *"sen özgürsün, istediğini yapabilirsin"* denilse bile, bunu yapacak özgüç, özirade, özgüven bırakılmamıştır. Yani içindeki yılanlarla yıllardır yaşamaya çalışan bir insanın, yılan içinden çıkarıldıktan sonra ne yapacağını bilememesi gibidir durumu. Yılan burada yıllardır alıştığımız ve kabullendiğimiz köleliğin simgesidir. Ancak kadının günümüze kadar kazandığı zaferler, başarılar ona yetersiz de gelse, var olabilmenin, kimlikli, onurlu olmanın yollarını da göstermiştir.

8 Mart, kadının eğer isterse tarihsel kölelik yazgısını tersine çevirebileceğinin ilk evrensel kanıtıdır. Aradan yüz yıldan fazla zaman geçmesine rağmen, hâlâ geleneksel köle kadın tipine *"hayır"* diyerek, halkların onurlu mücadelesiyle birlikte yeni kadını yaratanlar varsa; bunlar mayasını, ilk sütünü 8 Mart'ın emekçi, direnişçi kadınlarından almışlardır. O sütün kutsallığı, temizliği, güzelliği ve kadını onurlandırıcı, yüceltici gücüdür bizlere ışık tutan.

8 Mart bizler için bir simgedir, bir semboldür. Kesinlikle bir günle, bir anla sınırlandırılamaz. Ondan anlaşılması gereken bir yaşam felsefesi, bir dünyaya bakış açısı, bir özgürlük tutkusudur. Bu açıdan bir eylem ya da bir anma değildir. Onu daha iyi anlamak için New York'lu kadınların isyan çığlığını bilmek gerekir.

1857'de New York'ta dokuma iş kolunda çalışan emekçi kadınların, demokratik ve ekonomik haklar için direnişe geçerek greve gittikleri ve saldırılar sonucunda çıkan yangında, birçok kadının yaşamını yitirdiği gündür 8 Mart. Direnişlerinde ısrarlı olan bu kadınların mücadelesi, ilk kez kadın haklarının kazanılmasına neden olmuş ve bu direniş kadının köle yaşamına vurulan en büyük, en onurlu damgalardan biri olarak tarihe geçmiştir. Bu bir başlangıçtır. Ve kadın kurtuluşunun büyük acılar-

la da olsa somut, eylemsel ilk felsefi direniş tarzıdır. Bunun içindir ki 8 Mart evrensel bir gün olarak insanlık tarihine geçti ve Clara Zetkin'in çabalarıyla, II. Enternasyonal'de tüm dünya kadınlarının direniş günü olarak ilan edildi. 1907'de de Stuttgart'ta toplanan I. Uluslararası Kadın Kongresinde; Uluslararası Kadın Enternasyonali'nin kurulması ve başkanlığına da Clara Zetkin'in getirilmesine karar verildi. 1910'da toplanan II. Kadın Enternasyonalinde alınan bir kararla, işe New York'taki kadın işçilerinin greve gittikleri gün olan 8 Mart'ın Uluslararası Emekçi Kadınlar Günü olması kabul edildi. Bu karar kadın haklarının uluslararası alanda karar altına alınmasının ilk adımı oldu.

Başta da vurgu yaptığımız gibi bugüne anlamını veren asla biçimsel bir takım olgular delildir. 8 Mart'ı anlamak, bugün tarihi güncelleştirmektir. New York'lu kadınların isyan, direniş ve başkaldırı geleneklerini büyüterek yaşamsallaştırmaktır. Bunu tarihimizi, kimliğimizi, cins olarak bize dayatılan rolü çok iyi çözümleyerek ancak yapabiliriz.

Evet insanlık tarihi; kadının cins, kimlik olarak yitirilişinin tarihidir. Tarihte var olmak, tarihselleşmek ancak toplumsallaşma sürecinde tüm insanlıkla eşitçe, onurluca yaşamakla gerçekleşir. Ama tarihe bakıyoruz, kadının adı var kendisi yok. Özel mülkiyetin çıkışıyla baş aşağı giden tarih, kadın için yok oluşun, hiçsizleşmenin, kimliksizleşmenin başlangıcıdır. Üretimden, yönetimden, siyasetten, sanattan, bilimden, kültürden kısacası insana ait olan tüm değerlerden uzaklaştırılan kadının rolü; sadece erkeğe hizmet ve çocuk doğurmakla sınırlandırılmış, korkunç bir aşağılanmayla özbenliğine yabancılaştırılmıştır.

İnsanlık uygarlığa geçerken kadın her şeyin dışında bırakılmış, yaşamın nesnesi —çoğu zaman eşyadan bile değersiz— olan, alınıp-satılan bir mal-mülk konumunda tutulmuştur. Tarihin ön açıcıları olan ünlü filozoflar, bilim adamları bile kadını lanetlemiştir. Tüm dinler erkeği yüceltirken, kadının konumunu

daha da ağırlaştırıp prangalara bağlamıştır. Örneğin filozofların babası Platon; tanrılara kendisine yaptıkları sekiz iyilikten dolayı daima teşekkür etmiştir. Bakıyoruz ki bu iyiliklerden birisi de; kadın olarak değil de, erkek olarak doğurulmasına yapılan teşekkürdür. Yine Yahudi erkekleri de dualarına; *"beni bir kadın olarak yaratmayan efendimiz ve tüm dünyanın efendisi"* diye başlıyorlar. İslâmiyette ve Hıristiyanlıkta da durum farklı değildir. Dinlere göre, erkek esas insan olandır. Halktan, topluluktan söze-dildiğinde bile, kural olarak yalnızca erkekler kastedilir, düşünülür.

Tarih boyunca kadın ihmal edilmiş/beynindeki cevhere, duygularındaki yüceliklere kilit vurulmuş bir varlıktır ve her koşulda erkek onun efendisi, yöneteni olmuştur. Erkek için bu şekliyle her şey yolunda, değiştirilemez olarak görülmüştür. Kadın dünyasının çoğunluğu da bunu bir kader olarak kabullenmekten başka bir şey yapmamıştır. Erkek egemenlikli sömürü mekanizması bu düzen üzerinde kurulduğu için, kendi çirkin çarkını daha da derinleştirip kurumlaştırarak, baskı ve işkenceyi doğallaştırmıştır. Kadının ilkel de olsa ilk özgürlüğü sayılan ana-erkillikten ata-erkilliğe geçiş, baskı ve sömürünün başlangıcı olmuştur. Hiçbir, canlının görmediği kadar müthiş bir baskının cenderesine hapsedilmiştir kadın. Erkeğin hiç tanımadığı birçok engel, kadın için değiştirilemez bir yasa olarak bilinçlere işlenmiştir. Hepimiz biliriz ki bugün bile erkeğe serbest olan birçok şey, kadın için suçtur, hatadır ve lanetlenmenin aracıdır. Kadın toplumda cinsel obje olarak, korkunç bir acı çekmeye mahkûm edilmiştir. Acı, kader, üzüntü, sömürü onunla özdeş olan kavramlardır.

Kadın genelde üçlü bir sömürünün baskısı altındadır. Ancak bunun bilincine de çok geç varmıştır! Biliyoruz ki tarihsel gelişme sürecinde ezilen olma bilinci sık sık ortaya çıkmış ve bunların savaşları verilmişse de; bu baskının, sömürünün esas karakterini nedenleriyle birlikte kavrama, kadında oldukça yeni-

dir. Neden böyledir diye sorduğumuzda, karşımıza oldukça köklü tarihsel nedenler çıkmaktadır.

Öncelikle yüzyılların baskısının getirdiği köleliğin bilinçaltına kazınması durumu vardır. Bugün gen bilimiyle de iyice kanıtlanmıştır ki, kuşaklardan beri süregelen koşullar alışkanlık halini almıştır. Kalıtım verilen eğitimle de birleşince bu durumun "doğalmış" gibi görünmesine yel açar.

İşte kadının en büyük handikabı olan bu özüne yabancılaşma durumu, bugün onun mücadelesinde daha aktif ve kararlı olmasını, özgücünü geliştirmesini engellemektedir. Değer olma bilinci kadında yok edilmiştir. Onun içindir ki; iyi olan, güzel olan hiçbir şeyi kendisine layık görmemiştir kadın.

Kadın ile tüm ezilenlerin konumunda köklü benzerlikler vardır. Onları birleştiren, kurtuluşlarını tek potada eritmelerini sağlayan da budur. Ama dayatılan kölelik o kadar derindir ki, bu noktada ezilenlerin içinde en çok ezilen, yok sayılandır kadın. Denilebilinir ki kadın, tarihte köleleşen ilk insani varlıktır. Kadın köle olmadan önce köle doğmuştur. Her türlü sosyal bağımlılık ve baskı, ezilenlerin ezene ekonomik bağımlılığından kaynaklanır. Kadın ilk zamanda beri böyledir. Ve ekonomik bağımlılıkla birlikte, her yönüyle egemenlere bağımlı bir hale gelmiştir. Bin yıllardır köleliğin en amansız zincirlerini boynunda taşıyan kadın; ruhta, düşüncede tam bir yitirilişi yaşıyor. Bu tarihin belki de korkunç büyük katliamıdır. Üstelik kapitalizmin şafağında ucuz emek gücü olarak egemenlerin iştahını kabarttığı için de iliklerine kadar sömürülmüştür. En acımasız ağır iş koşullarında hiçbir hak-hukuk gözetilmeden, güvence verilmeden, emeğinin karşılığı verilmeden çalıştırıp sömürülmüştür. Kolayca boyun eğdirilen uysal bir varlık olarak değerlendirildiği için, her türlü baskı ona dayatılmıştır.

Tarih çelişkiler üzerinde ilerler, ilk defa derin bir sömürüyle de olsa toplum içerisine giren kadında, belli bir bilinç uyanışı böyle yaşanmıştır. İşte 8 Mart'ın yaratıcıları olan New York'lu

kadınlar da direniş ve başkaldırı bilincini buradan alıyorlar. Bu durum aynı zamanda kadın sorununun ilk ciddi tartışmalarını da gündeme getiriyor. Sonrasında gelişen kadın hareketleri, sosyalist mücadeleler kuşkusuz kadının kimlik ve kişilik kazanma savaşımında önemli rol oynamış, gelişen burjuva devrimleriyle de kadın bazı kısmi haklar elde etmiştir. Ancak bunların hiçbirisi kadının özgürleşmesi için yeterli olmamıştır. Çünkü toplum içine çekilen kadın, kapitalizmde ucuz işgücünün yanı sıra, cinsel bir obje, olarak sunulmuş, bir meta konumuna düşürülmüş ve egemenlerce kullanılmıştır.

Özellikle yüzyılımızın başında yaşanan ve çağa damgasını vuran sosyalist devrimlerden, kadının çıkarması gereken önemli dersler vardır. Hiç kuşku yok ki, gelişen sosyalist kadın hareketi kadının özgürleşmesinde, siyasallaşmasında, örgütlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu devrimler toplum sorunlarına teorik-pratik olarak eğilmiş ve kadının sosyalizmi kurtuluş umudu olarak görmesini sağlamıştır. Gerçekleşen sosyalist devrimlerde önemli gelişmeler olsa da, kadının iktidar olmasında, siyasal ilişkiler içine çekilmesinde yetersiz kalınmıştır. Hatta cins kimliğinin ötesinde, kadının insan kimliğiyle, öz iradesiyle öne çıkması engellenmiş ve bastırılmıştır. Kadının özgürlüğü, toplumsal eşitliği ve siyasal düzeyi sosyalist sistemde de kurumsallaşamamıştır. Çünkü bu devrimler kadın devrimi olmaktan uzak kalmıştır. Kadın kendi emeğiyle, özgücüyle devrimlere aktif katılmasına rağmen, sonrasında bu emeğine denk bir rolün sahibi olamamıştır.

Kadın kurtuluş umudu, yaşam güneşi ve özgürlüğün simgesi olarak devrime dört elle sarıldığı, kendini bazı yerlerde zorla kabul ettirdiği halde, oynayacağı rolü sonrasında büyütme, örgütselleştirme, kurumsallaştırma, bu yönlü kendisini ve toplumu eğitmede yetersiz kalmıştır.

Ezilen, sömürülen toplumlarda devrimler kadın devrimi olmak zorundadır! Yoksa kadının ve toplumun sağlıklı kurtulu-

şu mümkün değildir. Ayrıca kadın sorunu salt kadınla ilgili, dar bir eşitlik sorunu olarak ele alınamaz ve alınmamalıdır. Bu bir insanlık sorunudur, hem kadını hem de erkeği cins olarak ilgilendiren bir sorundur. Kadın her şeyden önce güzel bir insandır. İnsan toplumsal ilişkilerde, yaşamda nasıl rol alıyorsa, o da öyle rol almalıdır. Sosyalist pratiklerde kadın rolünü siyasal, örgütsel olarak iktidara eşit düzeyde taşırmadığı için, geleneksel rolüyle kalmış ve insan ilişkilerine karışamamıştır. Bu durumda bin yıllardır düşünme yetisi, duyguları daraltılan kadın, elbette ki özgür bir gelişmeyi, büyümeyi yaşayamaz ve ilişkilendiremez. Neden bilimsel alanlarda, kültürde, siyasette; büyük, gelişkin, yetkin, öncü kadınlar çıkmamıştır diye sorduğumuzda, karşımızda geleneksel yaklaşım ve yaşam tarzlarının etkilerini görüyoruz.

O halde sorun nedir? Her şeyden önce devrim mücadelesinde yer alan kadınların, sorunlarını zamana mahal vermeden çözmesi ve kişilik, kimlik kazanması zorunludur. Zaten 8 Mart'ın anlamı da ancak böyle kavranabilir.

O halde tarih bir daha tekerrür etmemelidir. Tarihten güncel ve geleceğe ilişkin güçlü dersler çıkarılmalıdır. Asla bir daha kadınların düşleri, umutları vurulmamalı, yürekleri karartılmamalıdır. Asla kölelik zincirlerine mahkûm olmamalıdırlar. Ama bunun için her şeyden önce bilinçli, kadın emeği ile büyütülen, kadının kendi özgücüne dayanarak katıldığı, kendisini büyüttüğü, hiç kimseye dayanmadan yürüdüğü kadın devrimlerini yaratmak gerekiyor. Var olan böyle mücadelelerden de kadının güç alması gerekiyor. Bugün kadının en temel sorunu; böyle örgütlenmiş, ideolojik-politik içeriğine kavuşmuş bir yapıyı yaratarak, onun etrafında kenetlenmesidir, özgüce dayanmayan hiçbir hareket sonuç vermez.

Hareket, maddenin özgücüne dayanır. İşte kadının da dayanak noktası kendi özgücü olmak zorundadır. Elbette ki özgüç, özirade, özgüven kendiliğinden gelişen olgular değildir.

Bunun için kadının kendini ve cinsini tanıması, cinsine güvenmesi, sevgi ve saygı gibi temel insani değerleri geliştirmesi gerekmektedir. Bugün kadının en büyük handikabı, özgücüne güvenmemek ve geleneksel rolünden, geleneksel yaşam anlayışlarından vazgeçmemektir. Oysa bunlar bize kaybettirmekten, bizi daha da köleleştirmekten başka bir şey kazandırmamıştır.

Denilir ki kadının sahip olduğu konum, bir halkın uygarlığını gösteren en iyi ölçüttür. O zaman günümüze bakalım; bugün bilim ve teknoloji çağından bahsediliyor, büyük ilerlemeler yaşanıyor. İnsanlık dev buluşlarla uğraşırken, bakıyoruz kadına biçilen rol oldukça geridir. Adeta duyguda, düşüncede, ruhta bitirilmiş, metalaştırılmış, reklam aracı olarak kullanılan, "modern" yöntemlerle alınıp-satılan, skandalların baş tacı, yine erkeğin tatmin aracı olan bir kadın çıkarılıyor karşımıza.

Bırakalım kadını, dev teknolojik gelişmeler karşısında bütün insanlık öldürülüyor, insanlık ayaklar altında çiğneniyor. İnsan olana sahiplenme, insanlaşma, emeğe değer verme, emeği yüceltme, düşen-bitirilen, tarihte hiçbir zaman olmadığı kadar kendi özüne yabancılaştırılan insanı kurtarma sorunuyla karşı karşıyayız. Biz kadınlar cins olarak insanlığın bu kadar düşürüldüğü bir çağda, elbette ki oldukça korkunç koşullarla karşı karşıyayız. Siyasi toplumsal yaşamda hiçbir rolümüz olmadığı gibi, kötü bir kullanıma, aşağılanmaya maruz kalıyoruz. Bunun içindir ki; kadının kurtuluşu, insanlığın kurtuluşudur. Çünkü insanlığın düşürülmesinde kadın en temel araçlardan biri olarak kullanılıyor. Savaşlarda oğullarını, eşlerini kaybeden, açlığa, katliamlara, tecavüzlere maruz kalan kadın, insanlığın yarısını oluşturuyor. Bu durumun asla kader olmadığını, mutlaka değiştirilmesi gerektiğini bilmek gerekiyor. Çok uzağa gitmeye gerek yok. Yüzyılımız kapanırken şiddetli çatışma ortamı bizi derinden etkiliyor. Hepimiz biliyoruz ki; savaşın en çok vurduğu, etkilediği kesim kadınlardır. Boşuna egemenler *"önce kadınları vurun"* dememişlerdir. Ülkemizde, Filistin'de, Meksi-

ka'da ya da dünyanın herhangi bir yerinde başkaldıran her kadının direnişi, hepimizin yüreklerini ısıtmalı, kazanımları kazananlarımız olarak görülmelidir. Kadının kurtuluşunu hedefleyen tüm devrimlerin ideolojik-politik kazanımları binlerce derslerle doludur.

Bu açıdan baktığımızda Kürt kadınının bazı avantajları, kazanılmış hakları, önemli mevzileri vardır. Elbette ki Kürt kadını bu günlere kolay gelmemiştir. Bin yılların sömürü ve baskısının en katmerlisini yaşayan, dünyanın unutulmuş kesimi olan kadınlar; özgürlük savaşıyla yeniden dirilmiş, kimlik, kişilik kazanmada önemli başarılar elde etmiştir. En çok ezilen kadın olmasına rağmen, kendi topraklarındaki özgürlük mücadelesinin bir parçası haline geldikçe büyümüştür.

Sorun sadece kadın-erkek eşitliği değildir. Çünkü mevcut durumuyla erkek de özgür değildir. Sorunun bu açıdan yanlış çözümlerine yönelmemek gerekiyor. Kadın kölelerin kölesi bir konumdadır. Bu açıdan kölesi olduğu erkekle salt eşit bir duruma gelmesiyle bu sorun çözümlenemez. Bu açıdan her iki cinsin de insanlaşarak özgürleşmesi ve mücadeleyi, toplumsal sorunları birlikte omuzlaması gerekiyor. Bu açıdan ezilen Kürt kadının kat ettiği mesafe ve yarattığı örnek kadın tipleri, dünya kadınının mücadelesi açısından da önemli kazanımları ifade ediyor. Kadın özgürleşmesinde en önemli adımlardan birisi de, geleneksel gerici kadın-erkek yaklaşımlarını aşmak, özgürleşmenin önündeki engelleri kaldırmaktır. Özgürleşmek, öncelikle bize dayatılan cinsiyet psikolojisini aşmaktan geçecektir. Var olan geleneksel yaklaşımlar; kendine güvenmeme, kendini zayıf görme, kaderci yaklaşımlar... Bunların aşılması ve soruna insanlaşma sorunu temelinden yaklaşılması gerekiyor. Tabii ki burada kastettiğimiz insanlaşma tanımı oldukça geniş ve felsefiktir. Bugünkü düşürülmüş insanın yeniden özdinamiklerine kavuşturulmasıdır kastedilen...

İnsanlaşmak; günümüzde ulusallaşmak, özgürleşmek, yurtseverleşmek, evrenselleşmek ve özdeğerlere kavuşmaktır. Bu nedenle her iki cins de insanlaşmayı esas almak zorundadır. Özgürleşmeyle eş anlamda olan insanlaşmayı sağlayamayan kadın ve erkek, cinsiyet psikolojisiyle birbirine yaklaşır ve bu da düzenin dayattığı geleneksel köle kadın ve erkek ilişkilerinin, yaklaşımlarının yaşanması demektir. Cinsiyet farklılığı doğanın bir kanunudur. Bin yıllardır kadına dayatılan kölelikle bu doğallık bozulmuş, kadın insanlık ailesinden silinerek salt cinsel rolüyle ön plana çıkarılmıştır. Oysa cinsiyet farklılığındaki doğallığı toplumsal yaşamda yeniden yaratmak gerekiyor. Doğallık, ayrım anlamına gelmez.

İnsan insandır ve sadece cinsiyet farkı olan insandır. Ancak bugün yaşamın her alanında kadınlığın ve erkekliğin her şeyin önüne çok kabaca çıkartıldığını görüyoruz. Oysa bu köleliği yaşatmaktan ve her gün bitişe gitmekten başka bir anlam taşımıyor.

Asıl sorun kadının kendi özgücüyle, kendi kurumlarıyla, kendi iradesiyle "*nasıl yaşayacağım*" sorusuna vereceği ilkeli cevapta saklıdır. Evet, kadın özgürlük istiyorsa öncelikle ilkeli olmalıdır. Çözüm kadının kendi dar dünyasının sınırlarını aşarak, insanlaşma sorununu öne çıkararak, bu temelde kendisini güçlendirmesiyle olacaktır. Mezopotamya'nın bağrında yeniden filizlenen çağdaş insanın yürüyüşü, herkes için ilham ve güç kaynağıdır. İnsanlık ilk gözünü burada açtı, ilk yürüyüşünü burada başlattı. O zaman yeniden yaratılan ikibinli yılların bu görkemli yürüyüşünün kadını ve erkeği yücelten yaklaşımları oldukça önemlidir. Amaçları oldukça kapsamlı ve bütün insanlığı hedefleyen temeldedir. Burada eski yaşam, eski insan, eski kadın yok ediliyor ve yenisi yaratılıyor. Kuşkusuz kadının bugünkü durumu, yüzyılların en büyük insanlık ayıbıdır. İnsanlık bunu telafi etmek ve yarasını sarmak zorundadır. Emperyalizmin en çok düşürdüğü, reklamlaştırdığı, metalaştırdığı kadın tipine

karşı, yeni ve yüceltici alternatiflerin, çözüm perspektiflerinin yaratılması bu açıdan çok anlamlıdır. 8 Mart'a verilecek en güzel cevap, bu alternatif çözümlerin içinde, herkesin ülke özgürlüğünü genelleştirerek yaşamsallaştırmasıdır. Bizce 8 Mart'ın güncel anlamı budur. Eğer kadın devrimleri Ortadoğu'nun göbeğinde yaratılıyor ve emperyalizmin düşürdüğü kadın cinsi burada yüceltiliyorsa; 8 Mart tarihsel ve güncel anlamına kavuşuyor demektir. Onun için bu günler daha görkemli, başı dik, coşkulu ve tüm insanlığı kucaklayan yüreklerle karşılanmalı ve onurlandırılmalıdır.

8 Martlar kadın devrimlerinin evrenselleştiği, tüm dünya emekçi, ezilen ve sömürülen kadınların mücadele mevzilerini daha da güçlendirdiği günlerin simgesi olmalıdır. 8 Mart nasıl ki, Kürt kadını için en güzel anlamına kavuşmuş ve New York'lu emekçi kadınların, Tanyalar'ın, Rozalar'ın, Kollantaylar'ın yüreğiyle Zilanlar'ın, Beritanlar'ın, Zekiyeler'in yüreği tarihsel birleşmeyi yaşamışsa, bu tüm dünyaya taşırılmalıdır.

Mezopotamya kadınının kitlesel olarak toplumsal yaşama kazandırdıkları kazanımlar hepimizindir. Politika, düşünce ve eylemde kat ettiği gelişmeler, örgütsel olarak önemli güç kurumları, tüm kadınlar için çağımızın özgür kadın kazanımları olarak ele alınmalıdır. Bugün kadınlar cesaretlice, büyük fedakârlıklarla, yiğit kahramanlıklarla PKK mücadelesine sahipleniyorlarsa; gerçekleşen özgürlük, özbenlik, çözümün olağanüstülüğü ve savaşımın vazgeçilmez haklılığıdır.

Şu hepimiz için çok açıktır; siyasal bir güç olmadan, ulusal, sınıfsal, cinsel gerçekliğimizin bilincine ulaşmadan bu bilinci örgütlülüğe, eyleme, dönüştürmeden, biz kadınların kurtuluşu mümkün değildir. Özgürleşme öncelikle güç olmayla; iktidara, siyasal, sosyal tüm sorunlara ortak olmayla kazanılır. Bu açıdan kadının her alandaki mücadelesinde kendisini aktif katması, cinsinin temel sorunlarına eğilmesi, kendi yaşam kaderine hükmetmesi gerekmektedir. Kürt kadını bunu mücadeleye katı-

larak yapmaktadır. Sorun tüm kadınların kendi ülkelerinden kendi örgütlemelerini yaratmaları ve gerçek evrensel çözüme kapı açmalarıdır. Bu yönüyle Ortadoğu'da yükselen mücadele, ulusal ve bölgesel sınırları aşıp uluslararası kadın hareketine teorik ve pratik açılımların önünü açmada üzerine düşeni yapacaktır.

Bugün II. Enternasyonal'de toplanan kadın kongresini ve binlerce devrim kahramanının kararlı mücadelesi üzerinde daha güçlü bir yeni uluslararası kadın kongresinin hazırlıklarının yapılması, emekçi tüm kadınların böyle bir kongrenin mücadelesini vermesi kaçınılmaz bir görevdir 8 Mart'a bir de bu yanıyla en güncel cevap verilebilinir. 8 Mart'a böyle bir cevap, köleleştirilen, çağın çok çok gerisine itilen kadının insanlığa ve kendi cinsinin düşürülmüşlüğüne verilecek en güzel cevaptır. Büyük değer ve güç kazandırmadır. Bu açıdan ezilen, sömürülen, tecavüzlere uğrayan, katledilen, yerinden-yurdundan sürülen, ancak tüm acılara karşı direnen Kürt kadınları, dünya kadınlarını kendi mücadeleleriyle dayanışma ve desteklemeye çalışmaktadır. Bunu insanlık bilmelidir.

Bugün tüm dünyada sömürü sistemlerinin dayattığı bir çürüme, bozulma, yozlaşma, kimliksizleştirme yaşanıyor. O zaman coğrafyamızda kıpkızıl bir güneş gibi doğan ve sıcaklığıyla tüm ezilenleri ısıtan, yeni bir yaşama çağıran özgürlüğün sesine kulak verelim. Gelin Ortadoğu halklar bahçesinde tüm renklerin özgürce buluştuğu, kadınların özgürlük halayında tilililerinden, kahramanlık eylemlerinden ilham alalım. Burada akan kan, burada ödenen bedel, en güzel ve en onurlu yaşamları yeşertmektedir. Bu kardeşlik ve özgürlük bahçesinde; kadının özgürleşen, destanlar yaratan direnişinin ateşinde tüm halkları, emekçileri, ezilen kadınları birleştirelim.

Daha şimdiden sorunun çözümü için önemli sayılabilecek zeminler bizlere sunulmaktadır. Özgürlüğü ve eşitliği kurum-

laştıran mevzilerin olması, bizlerin yanılan nasıl kazanacağımızı da göstermektedir.

Bunlar kadının geleceğinin güvencesi ve garantisidir. Tüm kadınların şiarı; özgür kadın-özgür erkek kişiliğini yaratma ve özgür bir vatanda geleneksel gerici rollerimize karşı çıkmak olmalıdır. Bir cins özgürleşmeden diğeri de özgürleşemez. Burada özgür bireyler, insanlar yaratma temel şiarımız olmalıdır. Bunların güncel kurumlarını yaratma, pratik eylemlerini gösterme bizleri siyasallaştıracak, politikleştirecektir. Ve bunlar hep yüceltilecek temel hususlardır. Sorun sadece bir ülkedeki kadının özgürleşmesi değildir. Sorun evrenseldir derken, bir dünya, insanlık sorununun aciliyetini belirtiyoruz. Özgür kadın hareketleri temel perspektif olarak önlerine güçlü hedefler koymak zorundadır. Kadın güç olmanın araç ve yöntemlerini geliştirme, eylemini cesurca yüklenme, bunun için kendi plan, proje ve programlarını yapma, güçlü bir ideolojik-politik birikimle kendini donatma, bu temelde kendi gücüyle-inisiyatifiyle toplumda yer edinme, her şeye ortak olma, toplumsal ve siyasal yaşamın şekillenmesinde söz ve karar sahibi olmalıdır. Sıcak süreçlerde güçlü katılmak, bu temelde toplumsal süreçlere daima ortak olmak, düşünce gücünü geliştirmek, kendini ve yaşamını yönetmek, yönlendirmek, iradeyi güçlendirmek zorundadır. Özgürleşen kadın, bunların mücadelesini veren, örgütleyen kadındır.

Tüm dünya kadınlarının özgürlük savaşçılarının, tüm kutsal kadın şehitlerinin, binlerce isimsiz kadın kahramanın ve 8 Mart'ın yaratıcılarının anılarına bağlılık, ancak kadının kendi mücadelesini geliştirip güçlendirmesi ile olur. Bu temelde hedefimiz; şehitlerin yaşam felsefesini yaşamsallaştırmak, onların şiarlarının yaşayan temsilcileri olmaktır. Bunun için her zamankinden daha kararlı, daha azimli, mücadeleci, daha fedakâr olmak zorundayız. Şehitler bizlere en büyük örnek, çağrıdır. Onların şiarları tartışmasızdır. Ve onların her biri bizim için bir

yaşam gerekçesi olmalıdır. Bu çağrıyla özgür geleceği yaratmak bizlerin ellerindedir. Yeter ki isteyelim, beynimizdeki, ruhumuzdaki kölelik zincirlerini parçalayalım. Bizi biz yapan, onurlandıran, güzelleştiren, sevilir-sayılır kılan mücadeledeki azmimiz, özgür kadın olmadaki kararlığımız ve direngenliğimizdir.

Bu temelde tekrar tüm emekçi kadınların bu anlamlı günlerini kutlarken, hepinize özgür bir yaşam diliyoruz.

İKİNCİ DALGA FEMİNİZM:
LGBTİ HAREKET, HETEROSEKSİZM
VE
ERKEK EGEMENLİĞİ

VAR OLAN DURUM VE EŞCİNSELLİK*

Kaos GL

İktidar'ın fiziki şiddetten belki de daha etkili silahı unutturmak olmalı. Tarihsel ve toplumsal hafıza kaybı olarak ortaya çıkan bu durum bireylerde görülmekle birlikte asıl etkisini bir bütün olarak toplumsal gruplarda gösteriyor. Saray ve hamam muhabbetleri dışında toplumsal geçmişimizle ilgili şimdilik bir şey bilmiyoruz. "Şimdilik" mi bilmiyoruz ya da "bilecek" bir şey mi yok, zamanla ortaya çıkacak.

İçinde yaşadığımız toplumda seksenli yıllara görünüşte bir durgunluk egemenken içten içe bir altüst oluş söz konusuydu. Bizler her şey yolundaymış gibi okullarımıza giderken okullardan askeri otobüsler "son kalanları" toplardı. Batı'da "yeni toplumsal hareketler" kategorisinde adlandırılan birçok oluşum özellikle seksenlerin ikinci yarısında bizde de ortaya çıkmaya başladı. Çevrecilik konusunda devlet çok acele davrandı ve soruna daha baştan el koydu. Feminizmin atağı karşısında geç kalan devlet kadın kurtuluş hareketi sonucunda "kadın realitesini" kavradı ve iş, kadın bakanlığına kadar vardı. Heteroseksist devlet bir gün bize de sahip çıkarsa hiç şaşırmayacağız doğrusu! Biz eşcinselleri de doğrudan ilgilendiren durgunluk süre-

* *Kaos GL*, sayı 1, Eylül 1994.

cinde, kadın hareketi, kendi önünü açamayınca (bu sorunun tartışması ayrı bir konu) Devlet Bakanı Alpago'yu savunma durumuna geldi.

Rant peşinde koşan soytarılarla beraber kendilerine vatandaş arayan sivil toplumcular, birilerinin "allı, yeşilli, morlu" geldiklerini söylüyorlardı. Oysa ne gelen vardı ne giden. Söz konusu olan, yanılsama ve sözde uzmanlarla sözcülerin pragmatizmleriydi. Lezbiyen ve gay bilincine sahip özgür bireyler ancak bir atılım gerçekleştirebilirler.

Bir insana, bir olguya, bir nesneye, tarafsız bir gözle bakabilmek, onu kendi varoluşunda, kendi koşullarında ne ise o olarak anlamak hem çok kolay hem de çok zor bir durumdur. Bilim adamları, bir olguya ya da nesneye bile tarafsız bir gözle bakamazken bir insana tarafsız bakması zaten çok zor. Hele bu kişi bir eşcinsel ise var olan gözlüklere bir de heteroseksüel gözlüğü (önyargılar ve cehalet) eklenir. Bu durumda onlara ne derece güvenebiliriz? Çünkü onların bizlere yaklaşımları, antropologların, modern toplumlara benzemeyen ve onun dışında kalan toplum ve topluluklara bakışlarıyla aynıdır. (Geldiği yeri unutup ya da bilinçle eleştirip incelediği topluluğa karışan veya onlarla dayanışma içinde bulunan bazı antropologlar gibi heteroseksist gözlükleri çıkarıp gay ve lezbiyenlerle dayanışma sürecine giren heteroseksüeller de var.)

Gazetelerde farklı zamanlarda rastlarız; "eşcinselliğin" nedeni bulundu diye. Bulan bazen Kanada'dan bir fakülte olur, bazen de bireysel bir girişim. Tıp ve psikiyatri, on yıllardır "bulduk, bulduk" diyor ama kendi bulduğuna kendi de inanmıyor olmalı ki her seferinde yeni bir "neden"le karşılaşıyoruz. İster iradi bir seçim olsun, ister fizyo-biyolojik ya da sosyo-psikolojik olsun, biz onların hiç bir zaman bu nedeni bulamayacaklarını düşünüyoruz. Üstelik bütün bunlar yetmiyor gibi "gen mühendisliği" denen bilim dalı aracılığıyla heteroseksist domuzların asıl hedefinin ne olduğunu öğreniyoruz. Bu cani ruhlu

katliam tellalları, gen mühendisliğinin ilerlemesiyle daha ana karnındayken çocuğun heteroseksüel mi yoksa eşcinsel mi olduğunu anlamayı planlıyorlar. Yani daha doğmadan kökümüzü kazıyacaklar. Bir birey olarak bize saygıları olmadığı gibi, ilgili kadına bile sormayı düşünmüyorlar. Onlara göre zaten hangi ana baba eşcinsel bir oğul ya da kız evlat ister? Oysa kazın ayağı öyle değil.

Bilimsel katiller ve eşcinsel düşmanı heteroseksistler, eşcinselliğin nedenleri konusunda bir sonuca varamıyorlar. Doğrusu biz bu konuda hiç de meraklı değiliz. Kişinin kendi cinsiyetini seçmesi insanın en temel haklarından olması gerektiğini düşünüyoruz. Fakat var olan ortamda bunun mümkün olmadığı görülmekte.

Heteroseksist bir toplumda yaşıyoruz. İçinde yaşadığımız erkek egemen kapitalist düzende insanlar, heteroseksüel sosyalizasyon sürecinde (hukukun da devreye girmesiyle) kadınlık ve erkeklik toplumsal kategorilerine göre yetiştiriliyorlar. Bu süreçte yaşantımızın her anında ve alanında doğrudan ya da dolaylı olarak ideolojik bombardımana tutulmaktayız. Açık heteroseksist teröre karşı direnme olanağı bulunabilse bile ideolojik bombardımandan dolayı genç gay ve lezbiyenler tam bir sosyopsikolojik bataklığa saplanabiliyorlar. Bu duruma yol açan heteroseksüel erkek egemen ideoloji yalnızca kapitalist topluma özgü değildir. Asıl olarak sınıflı toplumun ürünüdür ve böyle toplumlarda giderek pekiştirilmiştir. Kadınların köleleştirilmeleri üzerine biçimlenen ideoloji, kapitalist toplumda doruğuna çıkar ve heteroseksüel erkek iktidarının sürekliliği için yeniden üretilir.

Kişi, heteroseksüel sosyalizasyon (toplumsallaştırma) sürecinin içine doğar. Bu süreçte heteroseksüel erkek egemen ideoloji tarafından davranışsal ve zihinsel olarak biçimlendirilir. Karşı gelirse, daha doğrusu karşı gelebilirse toplum dışına itilir, ezilir ve yok edilir. Çocuğun, bir insan olarak yetiştirilmesi

mümkünken (verili koşullarda bunun maddi temeli yoktur) sosyalizasyon sürecinde karşısına iki toplumsal kategori (toplumsal cinsiyet = *gender*) dayatılır. Kız çocukları, kadınlık toplumsal kategorisine, oğlan çocukları erkeklik-toplumsal kategorisine göre yetiştirilir. Yalnızca davranışları belirlenmez aynı zamanda ideolojik olarak da belirlenirler. Ve kendilerini "kadın" ve "erkek" olarak algılarlar. Toplumun bütün kurumları, erkek egemen ideolojiyi üretip dayattığı için de artık yetişenlerin başlarına anne, baba, öğretmen... dikmek gerekmez. Çünkü kendileri de bunlardan birisi olmuşlardır. Bu temel ideoloji yalnızca belli sınıfların mensuplarına ve onların çocuklarına değil tüm topluma şırınga edilir. Kişi bu havayı soluyarak büyür ve davranışının insan doğasından geldiği düşüncesiyle koşullandırılır. Böylece kapitalizm düşünsel alanda ve her bireyin bu düşünceyi pratiğe uygulamasıyla yeniden ve yeniden üretilir. Heteroseksüel sosyalizasyon sürecinde bir nokta olan okul en bildik örnektir, bununla birlikte küçük bir devlet olan aile kurumu da okuldan geri kalmaz. Toplumun tüm hücrelerine bu ideoloji girmiştir.

Birçok durumda heteroseksist fiziksel şiddete rağmen, bir çok insan heteroseksüel sosyalizasyon sürecindeki erkek egemen ideolojinin insanı davranışsal ve zihinsel biçimlendirmesini eşcinselliğinin ayrımına vararak kesintiye uğratabiliyor. Gay ve lezbiyen bireyler bu kopuşlarını bir eşcinsel bilinciyle mi gerçekleştiriyorlar? Bilinçle gerçekleşse bile içinde yaşadığımız heteroseksist toplumda kopuşun sağlıklı ve başarılı olması mümkün mü? Doğrusu bu sorulara tekil gay ve lezbiyenlerin yanıtları farklı olacaktır. Bununla birlikte heteroseksist terörden dolayı kopuşun, genel olarak sağlıklı ve başarılı olamadığını söyleyebiliriz.

İçinde yaşadığımız sosyalizasyon sürecinde heteroseksüelliğin dışında bir seçeneğin bırakalım akla gelmesini, gündeme geldiğinde baskı, ceza ve tedaviyle ortadan kaldırılmak istendi-

ği bilinen bir gerçek. Eğer çocuk heteroseksüel değilse sosyalizasyon denilen bu var olan toplumsal kalıplara uydurma sürecinde doğal olarak uyum sorunu çekecektir. Yaşın ilerlemesiyle bu sorun daha da şiddetlenecektir. Kendisi gibi bir arkadaşı da yoksa kişi tam bir yalnızlık ve yalıtılmışlık yaşar. Ülkemiz koşullarını ele alırsak kişi bu durumdan iki türlü "kurtulabilir". Birincisi işleyişin farkına varırsa profesyonel davranır. Yani kendisini gizler; bir *sıtreyt* gibi davranır (toplumsal latentlik). Asıl kendini yaşamak için özel ve gizli mekânlar yaratır. Toplumda ise kendinden beklenen sosyal rolünü oynar. İkinci durum ise farklılığını bütünüyle bastırıp yok sayar. Ama bilinen bir gerçek ki her baskı önünde sonunda bir patlamaya yol açar. Elbette bütün bunlar heteroseksist toplumun bize zorla dayattığı seçenekler. Oysa bizler pekala kendi seçeneklerimizi hayata geçirebiliriz. Çok çok zor ama sürekli çelişki içinde yaşamaktan, hasta ve sapık muamelesi görmekten ve bir böcek gibi yaşamaktan daha onurludur.

Artık hepimiz biliyoruz: Heteroseksüel sosyalizasyon sürecini bireysel pratiklerimizde kesintiye uğratmak yetmiyor. Bu süreci, toplumsal olarak da kesintiye uğratmak için eşcinsellerin bağımsız organize olmaları kaçınılmazdır. Yanılsamalarla yetinmek istemiyorsak kurtuluş mücadelemizi yalnızca özgürlüğün egemen olduğu anti-heteroseksist bir topluma hedeflemeliyiz. Yıkım ve kaostan korkmayalım. Ancak kendimiz istersek özgür olabiliriz.

HETEROSEKSİZMİN ZİNDANLARINDAKİ TUTSAK TRAVESTİ & TRANSSEKSÜELLERİ UNUTMAYALIM!

MÜCADELE YOKSA ÖZGÜRLÜK DE YOK!*

Derya Kurat

Eski Yunan'da kadın, şeytanın amelinden meydana gelmiş, adi bir varlıktı. Kadın, şehveti tatmin eden, evde bekçilik yapan, iş gören, kocasına erkek çocuk vermesi gereken adi bir yaratıktı.

Eski Çin'de kadın, insan bile sayılmaz, ona ad verilmez, 1, 2, 3... diye numaralandırılır ya da domuz diye çağırılırdı.

Eski Roma'da kadın, onuru, haysiyeti olmayan, pis bir yaratıktı.

Eski Hint anlayışına göre veba, ölüm, yılan, zehir, ateş, cehennem ve kasırga kadından daha hayırlıydı. Evli kadınlar ölmüş kocalarının cesetleriyle birlikte diri diri yakılırdı.

11. yüzyıla kadar İngiltere'de, kocalar karılarını satabilirlerdi. Kadın mundar bir yaratık sayıldığından İncil'e el sürmesi yasaktı. Vatandaş olarak kabul edilmedikleri gibi onlara mülkiyet hakkı da tanınmazdı.

Eski Fransa'da, kadının insandan sayılıp sayılmayacağı uzun yüzyıllar tartışılmış, sonunda kadının da insan olduğuna ancak onun erkeğe hizmet için yaratıldığına karar verilmişti.

---

* *Kaos GL*, sayı 7, Mart 1995.

Kadının çocuklar ve delilerle aynı kefeye konulması anlayışı Fransa'da son yüzyıllara kadar devam etmiştir.

Yahudi Hukuku'nda kadın, insanı aldatıp kötülüğe sevk ettiğinden lanetlenmiş bir varlık olmuştu.

Hıristiyan Hukuku'nda kadın, şeytanın kapısı, iblisin silahı, fitnenin en büyük sebebiydi.

Sasaniler devrinde İran'da anne ve kız kardeşe bile saygı duyulmaz, hatta kız kardeşlerle evlenmek hoş görülür ve teşvik edilirdi.

Araplarda kız çocuk doğar doğmaz toprağa diri diri gömülürdü.

Ispartalılar, kadını, kocasından başka erkeklerle de cinsel birleşmeye zorlarlardı.

Hıristiyanlar, Hz. Adem'in, dolayısıyla da insanların cennetten kovulmalarına Hz. Havva'nın sebep olduğunu düşünerek, kadını daima "Şeytan" olarak görmüş, hatta İncil'e bile el sürdürmemişlerdi.

Görüldüğü gibi geçmişte, kadının hiç bir değeri olmamıştır. Geçmişten günümüze geldiğimizde, durumun eskisi kadar vahim olmamakla birlikte yine de tercih edilir olmadığını, kadının toplumsal konumunun hâlâ ikinci sınıf olup, ezilen, küçümsenen, horlanan, aşağılanan... kesimin bir parçasını oluşturduğunu görüyor, algılıyor, yaşıyoruz. (Heteroseksist erkek egemen bir toplumda yaşadığımıza göre, farklı bir konum göremezdik tabi!) Bu kadınların içinde bir de cinsel seçimlerinden dolayı dikkat çeken, eleştirilen "lezbiyen" kelimesiyle isimlendirilen bir grup var ki onların durumu hemcinslerinden daha da zor. Lezbiyenlerin gaylere göre daha iyi, heteroseksüel kadınlara göre daha kötü bir konumda olabildiklerini düşünmek, onları "iyi, kötü, daha kötü" diye sıralamak her ne kadar söz konusu olabilse de ve insanların cinselliklerine ve cinsel seçimlerine göre sınıflandırılmalarına karşı olmamıza rağmen, sonuçta ister istemez sınıflandırılıyorsak da ben gay ve lezbiyenlerin cinsel ko-

num gereği eşit olduğunu düşünüyorum. Onlar bir gerçeğin/bütünün iki eşit ama iki farklı parçalarıdır. Bu nedenle de hepsini eşcinsel adı altında toplayıp, olumlu/olumsuz tepkileri bu anlayışa göre değerlendiriyorum.

Evet onlar eşitler ama farklılar. En belirgini ve benim bahsetmek istediğim eylem farklılıkları. Daha doğrusu eylemleri ve eylemsizlikleri. Kabul etmek gerekir ki erkek eşcinselliği, toplumda kadın eşcinselliğine göre daha bir görünür, daha bir göze batıcı durumda. Dolayısıyla heteroseksist zihniyet tarafından daha büyük kınamalara maruz kalıyorlar. Durum böyle olunca, birçoğunun aklına bazı sorular gelebilir. Lezbiyen sayısının, gay sayısından daha mı az olduğu ya da lezbiyen kesimin böylesi durumda gay kesimden daha mı şanslı olduğu... gibi. Kaç tane gay, kaç tane lezbiyen var sayamam, bu konuda istatistiklerin bile gerçekçi bir rakam veremeyeceği ortada. Birçok eşcinsel kendini gizler, bir çoğu da kendini kabul etmez bile. (Bu konuyla bağlantılı olarak özgür bir toplumda, eşcinsel sayısının şimdikinden bir fazla bile olmayacağını, yalnızca kendini gizleme gereği duymayacakları için olduğundan daha fazlaymış gibi görüneceklerini biliyorum.) Özet olarak lezbiyenlerin gaylere göre şanssız bile olduklarını, temel kamuoyu araçlarını kullanma güçlüğü çektiklerini hatta yeteneklerini kullanamadıklarını düşünüyorum. Şöyle bir düşünün; eşcinsellerin yaşamdan beklentileri nedir? Aklıma ilk gelenleri sıralayayım; özgürlük... anlayış... hoşgörü... eşitlik... saygı... sevgi... yani her insanın yaşamında istediği, isteyebileceği şeyler bunlar. Yalnızca her insandan daha çok mücadele etmek zorunda oldukları bilinciyle bu beklentilerini gerçekleştirebileceklerini biliyorlar. Gaylere baktığımızda, bu kavramlara sahip çıkabilmek için, çok çetin mücadelelerden geçtiklerini görüyoruz. Zaten başka şansları da yoktur. Çünkü hiç kimse onlara bu güzellikleri gümüş bir tepside sunmuyor. Söz konusu kavramlar mücadele edilmeden kazanılamayacağına göre bazı şeyleri göze almaları gerekiyor ve alı-

yorlar. Sonuçta yeterli olmasa da erkek eşcinselliği daha bir yaşanabilir, daha bir konuşulabilir oluyor. Hatta evrensel olarak kendini açık etme düzlemindedir bile diyebilirim. Bu iyi bir adımdır. Peki ya kadın eşcinseller? Onların henüz böyle bir şansları yok maalesef. Çünkü o şansı yaratmak için en az erkek eşcinseller kadar çabalamalılar ama yapmıyorlar nedense (bilinçli ya da bilinçsiz, kişiye göre değişiyor bu tutum). Zaten eşcinsel olsun ya da olmasın, kadın hareketlerinde değişen çok şey olmadı. Hep erkeklerden bir adım geride olduğumuz görülüyor. Sanıyorum ve umuyorum bu zamanla değişecek. Ben her anlamda eşitlik istiyorum. Her tür egemenliğe, her tür sınıflandırmaya karşıyım. Şu aşamada erkek eşcinselliği, kadın eşcinselliğinden daha çok konuşuluyor toplumda. Demek ki erkek eşcinselliği daha bir yol almış. Bahsettiğim Türk toplumundaki eşcinselliktir. Yoksa örneğin ABD'deki eşcinsel grupların Türkiye'dekilere bakarak erkekli kadınlı daha etkin olduğu gözlemleniyor. Arada çok büyük farklar var kuşkusuz. Bu belki gelişmişlikten/az gelişmişlikten kaynaklanıyor, belki de İslâm ülkesi oluşumuzdan! Ya da oradaki eşcinseller daha duyarlı, buradakiler daha duyarsız. Düzeltiyorum; buradakiler belki de daha "az" duyarlı. Örneğin Türkiye'deki feminist hareketlerin bile Batı'ya göre pasif olduğunu söyleyebilirim. Yine de bir kaç gerçek feministin olması ve onların kaplumbağa hızında da olsa bir ilerleme kaydetmelerini bilmek böylesi bir toplum için sevindiricidir. Kadın, erkek ya da insan hakları diye genellemek bir yana, Batı'daki hakları gasp edilen eşcinsel azınlıklar bir ilerleme kaydetmişlerse de o noktaya birden gelmediler ve mücadeleleri de bitmiş değil. Bu tür mücadeleler hiç bir yerde bitmiş değil ve gelinen nokta hedef edilen, arzulanılan ve gelinecek en son yer de değil. İleriye yönelik her adım ancak gay ve lezbiyen birlikteliğiyle sağlamlaşacak ve yere basılır olacaktır. Bu birliktelikte, taraflar birbirlerinden ne bir adım önde ne de bir adım geride değil, aksine yan yana olmalılar. Eşcinsellik tarih kadar eski,

gerçek, doğal ve inkâr edilemez bir olgu olduğuna göre yok edilmesi değil, bastırılması mümkün şu aşamada ve bu baskının en aza, en kısaya indirgenmesi, eşcinsellerin mücadele potansiyelleriyle doğru orantılıdır. (Bu mücadelenin eşcinselin kendisini açıklamasıyla bir alakası olmadığı gibi cesurluk ve pısırıklıkla da bir ilgisi yok, çünkü "kendini açıklayanlar daha cesur, açıklamayanlar daha pısırıktır" diye bir şey söz konusu bile olamaz.) Eğer sizi rahatlatacaksa sorunun eşcinsellerde değil, onları anlamayanlarda olduğunu, bildiğiniz halde, tekrar edebilirim. Sorun onların beynindedir. Sorun onların dar mantıklarının aynı cinsin kendi arasında ilişki kurmasını kabul edemiyor olmalarıdır. Sorun her şeyi cinselliğe göre sınıflayıp, cinselliğe göre değerlendirmeleridir. Sorun bu tür ilişkiler hakkında doğru dürüst hiç bir şey bilmeden, bilmeye de çalışmadan, bulaşıcı, ayıp ve günah gözüyle bakıp/değerlendirip bu akıl kan olmayan değerlendirmelerine göre kestirip atmalarıdır. Sorun... sorun... sorun... Heteroseksüellerin sorunları herkesten çoktur ve bir arkadaşın da yazdığı gibi onlar sorunları olduğunun farkında bile değiller.

ADALET VE LEZBİYENLER*

Yeşim T. Başaran

Medyanın sıkı takipçileri fark etmişlerdir. Biri 13.08.1996, diğeri 02.09.1996 tarihli iki *Yeni Yüzyıl* gazetesinde iki ayrı boşanma davası haberi. Biri Türkiye'de, diğeri Birleşik Devletler'de. İki davanın da odak konusu, boşanma sonucu çocuğun lezbiyen anneye mi, yoksa babaya mı verileceği. Türkiye'deki davada yerel mahkeme, ayrıntılarını bilemediğim bir nedenle çocuğu anneye veriyor, fakat Yargıtay bu kararı, "böylesine hastalık derecesine varan bir alışkanlığı bulunan kadına, kız çocuğunun velayetinin verilmesi, onun geleceğini tehlikeye düşürebilir" diye bozarak çocuğu lezbiyen anneden alıyor. ABD'deki mahkemenin karşılaştığı durum, hukuk açısından daha karışık, çünkü bir tarafta lezbiyen anne, bir tarafta önceki karısını öldürmüş katil baba var. Jüri oyunu babadan yana kullanıyor. Bu şaşırtıcı değil. Çünkü mahkeme Florida'da gerçekleşmiş, yani eşcinselliğin yasak olduğu bir eyalet.

Hem bizim ülkemizde hem de ötekisinde, bir suç işlemenin acısını kendi yöntemleriyle hapishanelerde çektirmiş olsalar da, yaşamınızın geri kalan bölümünde geçmişiniz sizin arkanızdan gelir, hiç kimse bu "suç" denilen eylemi neden gerçekleştirdiği-

---

* *Kaos GL*, sayı 25, Eylül 1996.

nizi önemsemez tabi, eğer o ülke hukukunun öngördüğü hafifletici nedenler kategorisine giriyorsa bu koşullar, hapishane yaşantınız daha kısa sürebilir. Sabıkalı insanların iş bulma, toplumsal yaşam, yakınlarıyla olan ilişkiler konusunda uğradıkları ayrımcılıkların kadın ve erkek eşcinsellerin karşılaştıklarından pek farklı olmadığını düşünüyorum. Şöyle bir gerekçeye ne dersiniz: ABD'de bazı eyaletlerde, işyerlerinde belli bir oranda gay ve lezbiyen çalıştırma zorunluluğu varken, Türkiye'de de devlet dairelerinin sabıkalı çalıştırma zorunlulukları var. Günden güne insancıllaşma derdinde olan hükümetlerin kendilerini bu yasaları çıkarmak zorunda hissetmeleri, toplumsal gerçekleri ortaya koymuyor mu? Heteroseksist olmasının yanı sıra, yasalara saygılı, vergisini ödeyen, oy kullanan uyumlu aile bireylerini yücelten bir toplumda yaşamıyor muyuz? Devlet hukukunun yanı sıra, gelenek, ahlak ve görgü kurallarıyla da kuşatılmış değil miyiz?

Tolstoy, *Diriliş*'te, önceleri iyi niyetli, dürüst ve düşünceli bir birey olan, askerlik ve savaş yıllarından sonra tüm bu olumlu özelliklerini kaybeden Prens Nehludov'un, bir mahkeme vesilesiyle hem geçmişiyle hem de hukukla hesaplaşmasını oldukça çarpıcı bir şekilde ortaya koymuş. "Metres"iyle olan randevusuna geç kalına endişesiyle, bir kadın sanığın yaşamını mahveden bir yargıcı ve düzeni sağlama perdesiyle halkın kanını emen hukukçuları, prensleri, bürokratları gayet sade bir kalemle deşifre etmiş. Nehludov, bu yazıda ayrıntılarına girmek istemediğim bir nedenden dolayı, birçok hapishaneyi dolaşmak, birçok kanun koyucuyla tanışmak zorunda kalıp, yaşamı ve adaletsizliği kavrıyor ve artık çok geç olduğunu düşünse de, askerlikten önceki kişiliğini yeniden kazanıyor. İnsanların yaşam koşullarını, hapishaneye düşme nedenleri olan "suç"larını, hapishanelerde yaşadıklarını, eğer yaşamın içinde hâlâ gözlemleyemediyseniz, bu kitabı okurken görüyorsunuz. Yani, yaşamınızda hiç mahkeme ile bir işiniz olmamışsa veya bu konuda hiç

kafa yormamışsanız, koca koca sandalyelerinden koca koca adamların alenen sizin geleceğinize dair kararlar vermesi, size garip gelmeyebilir. Ama, inanın benim aklım pek almıyor.

Yaşamı düzenleme ve toplumsal yaşam için sınırlar belirleme derdinde olan bir otoritenin, otorite olmak için tüm bunları yapmak zorunda olan bir otoritenin, bazı normları seçmesi ve dışında kalanları hapishane dışında müebbet hapisle cezalandırması hiç şaşırtıcı değil. Çünkü işin gereği bu. Bundan eşcinseller ve sabıkalılar paylarına düşeni alıyorlar. Toplumsal hayata, aile hayatına bir tehdit olarak görüldüklerinden, uyumlu insanların sahip oldukları hak ve ayrıcalıklara kavuşamıyorlar. Devlet tarafından olduğu kadar, "uyumlu" insanlar tarafından da dışlanıyorlar.

Holywood filmlerinde yüceltilen aile değerlerinin, Amerikan toplumunun, sabıkalıları, hele hele aile bireylerinden birini öldürmüş katil bir babayı nasıl dehşetle karşıladığını görüyoruz. Karısını öldüren bir baba, toplumsal ahlak çerçevesinde, her an aile bireylerinden birini katledebilecek bir cani olarak algılanıyor. Bu nedenle, gerçekten bu davaya bakan mahkeme oldukça zor durumda. Bir tarafta kızını öldürebilecek tehlikede bir baba, diğer tarafta ise ahlaki çöküntüye uğramış bir anne. Bu mahkemenin çıkış yolu yok: Çocuğu ya ölüme yollayacak, ya da lezbiyen olmaya! Lezbiyen bir annenin, çocuğunu lezbiyen olarak yetiştirmesinin bir zorunluluk olmadığını belirtmek istemiyorum. Çünkü bence bu bir sorun değil. Ya da, gelin lezbiyen bir annenin çocuğuyla etkileşiminin nasıl olacağını başka bir sayıya bırakalım. Ama öte yanda, heteroseksist aile çocuğunu heteroseksüel yapmaya çalışıyor, olsun bu doğru olanı; lezbiyen olmaya izin yok, heteroseksüel olmak zorunluluk. Kendini bulma, anlamlandırma çabasında olan bir kadın ailesinin tüm "uğraşlarına" rağmen lezbiyen olmuşsa, devlet de ona yasalarıyla ulaşamıyorsa, geriye bir tek çözüm kalıyor, çocuğu kurtarmak. Neden? Çünkü bu kadın, lezbiyen olduğu için hetero-

seksist olamıyor, ama devletin heteroseksist ebeveynlere ihtiyacı var. Neden? Çünkü baskıcı olmayan, yarattığı normların sürekliliğini sağlayamayan iktidar yok olur. Bundan korkan otorite/mahkeme çocuğu katil babaya veriyor. Çünkü heteroseksüel ölü ya da diri bir lezbiyenden daha iyidir. Bir çocuk katliamından çekinen mahkeme, toplumdaki lezbiyen sayısının artmasını hiç göze alamıyor. Olsun, diyor, büyüdüğü zaman ben onu öldürmek/onunla başa çıkmak zorunda kalacaktım, şimdi babası öldürür, ben de babasını hapse atarım, kutsal Amerikan toplumu bir taşla iki kuş vurup, bir pislikten daha kurtulmuş olur.

Türkiye'deki davaya gelecek olursak, Yargıtay'ın benzer kaygılarla kız çocuğunu babaya vermiş olduğunu söylemeye gerek yok. Ama bu kaygıyı basitçe "çocuğun lezbiyen olarak yetiştirilmesi" diye belirleyip geçmemek, altında yatan tüm nedenleri elden geldiğince çözümlemek gerekiyor. Öncelikle lezbiyen annenin, kız olduğu için, çocuğu taciz edeceği düşünülür. Anne zaten "sapık", çünkü lezbiyen; işinin gereğini yerine getiren tüm "sapıklar" gibi, o da çocuğu istismar edebilir. Hulusi Kentmen edasındaki hükümet, tüm ikiyüzlülüğüyle bir çocuğun, hem de kendi cinsinden birinin tacizine uğramasını engellemeyi kendine görev bilir, bu heteroseksist önyargıyla dolu korkusundan dolayı kız çocuğunu lezbiyen annenin ellerinden alır. Öte yanda yozlaşmış heteroseksist toplumda çocukların aile içinde her türden istismarı sürer gider; bunların bir bölümü eğitim adınadır ve doğal karşılanır, cinsel istismar ise zaten bir tabudur, hakkında konuşulmaz ve yokmuş gibi davranılır. Tüm bunlar toplumun selameti içindir. Çocuğa aile içi tacize dair bir iki örnek bir şekilde su yüzüne çıkmışsa, bu insanlar ahlaksızlıkla, sapıklıkla suçlanarak korkunç bir toplumsal gerçekliğin üstü örtülmüş olur.

Lezbiyen bir kadın "sapık" olduğu gibi, aynı zamanda "ahlaksızdır" da. Cinsel terbiye almamıştır veya bu konuda eksik kalmıştır. Toplumsal kadınlık görevini yerine getirip, saçını ve

bedenini erkeğine süpürge etmesi gerekirken, kadınlarla birlikte olur, erotik ve duygusal açıdan kadınlara bağlılık ve yakınlık duyar. Böyle bir kadını, bir erkeğin belirleyici otoritesi altına sokamazsınız; başına buyruktur ve ar damarı çatlamıştır. Toplumsal değerlerle onu kuşatmak oldukça güçtür, o kendi değerlerini yaratır. Böyle bir kadın, toplumun öngördüğü tanımlamalara uygun bir birey yetiştiremez. Ya orospu yetiştirir, ya da kendisi gibi ahlaki çöküş içerisinde bir lezbiyen. Çocuğuyla beraber kaldığı ev içerisinde her türlü ahlaksızlığı yapar, kendi cinsinden bireylerle sevişir. Kim bilir, bu ahlaki çöküş içerisinde, sevişmelerini bu çocuğun gözleri önünde yapar, çünkü devletin evlilikle denetleyemediği bu "ahlaksız" cinsel yaşantı, aile değerlerine uygun bir şekilde gerçekleşemez. Devlet lezbiyen kadını denetleyemez, çünkü onu denetlenmesi için bir erkeği başına bekçi dikemez. Eeee o zaman ne yapar, otoritesini kullanır ve çocuğu bu pislik yuvasından uzaklaştırır. (Şu son iki paragrafı okurken, lütfen art niyetli olmayın, nerenin mizah nerenin gerçek olduğuna dair çıkarımınızı *Kaos GL*'de daha önce okumuş olduğunuz yazılara göre yapın. Bu arada eklemeliyim ki, mizah dediklerim, tam da heteroseksist toplumun önyargıları, ben kendim uydurmuyorum; bu parantez içini eklemek istemezdim ama heteroseksist zihniyete hiç belli olmuyor, işine nasıl gelirse öyle anlıyor bir eşcinselin yazdıklarını.)

Asıl pislikler ise, toplum bireylerinin kendi bedenlerini tanımalarına, kendi cinselliklerini ortaya koymaya çalışmalarına katlanamayan heteroseksizmin tam orta yerindedir. Heteroseksist ideoloji, yaşanabilecek tek cinsellik biçimini heteroseksüellik olarak dayatır, onu da kendini göstermeye ortam bulduğu kişilerin çizdiği çerçevelerle. Maço, önüne geleni düzmenin peşinde bir erkek için "sevici" ne demekse, mazbut, aile değerlerine bağlı muhafazakâr biri için de o anlama gelir. Bu iki insan türü de, kendi çocuklarının bile cahiliyken, onları dövüyor veya başka bir şekilde incitiyorken, çocuk doğurmadan önce bir an

bile düşünmemişken, söz konusu olan lezbiyen bir anne olunca mangalda kül bırakmazlar. Doğal olarak bu toplumsal kuşatma, mahkemelerle bir işiniz olduğunda da peşinizi bırakmaz, bu hiç şaşırtıcı değil. Yoksa siz heteroseksist mahkemelerden hâlâ adalet mi bekliyorsunuz?

SAPPHO'NUN KIZLARI TARTIŞIYOR:
KADIN VE KİMLİK*

Tezer Kanık

Bilgi toplumuna girerken insanların "bir" olma sancılarından dolayı kendilerini bir toplulukta, bir oluşumda "biz" içinde yoğurduklarını gözlüyoruz. İşte bu noktada kimlik sorunu ortaya çıkıyor. Kimlik nedir; nasıl edinilir; insan bir kimliğe neden ihtiyaç duyar ve neden o kimliğin içerisine kendini dahil eder; toplumun bireyin bu etiketi karşısında duruşu nedir?

İlkel komünal toplumlarda birey kendi ihtiyaçlarını kendisi karşılayabildiği için herhangi bir topluluğun çerisine dahil olma gereği duymuyordu. İnsan ilişkileri geliştikçe ve insanların birbirlerine olan ihtiyaçları arttıkça buna paralel olarak sosyal etkileşimin yoğunlaşmasıyla birey "ben" olarak toplum içindeki özerkliğini kaybetmeye ve yavaş yavaş topluma bağımlı hale gelmeye başladı. Artan işbölümü sosyal ilişkilere de yansıdı. Nüfusun hızla artışı, bilimin, teknolojinin, sanatın gelişimi insanın doğa karşısındaki çaresizliğini arttırdı. Birey hızla değişen bu ekonomik, sosyolojik ve psikolojik yapı karşısında bireysellikten kolektifliğe karşı kayma gösterdi. Aydınlanma çağıyla

* *Kaos GL*, sayı 56, Nisan 1999.

başlayan sosyal ve siyasal fikir akımları kolektif bütünlüklerin kutuplaşmasına neden oldu. Buna ek olarak insanlık tarihini kökten etkileyen din kavramı da ağırlığını sosyal yaşama yansıttığında birey daha doğduğu andan itibaren artık gayr-i ihtiyari bir gruba dahil oluyordu.

Bu noktada yukarıdaki sorulara tekrar dönmek istiyorum. Kimlik nedir? Bireyin sahip olduğu tutumlara karşı o tutumları gözleyen insanlar bir bireysel değerlendirme sürecine girerler ve bu değerlendirmeler sonucunda algılayan birey algıladığı bireyin davranışlarına bir isim verir. Zaman içerisinde aynı tutumu gösteren diğer insanların da fikirleri birleştikçe toplumda o davranışa karşı genel-geçer bir duruş ortaya çıkar. Kimlik; bireyin sergilediği davranışları karşısında toplumun bu genel-geçer duruşudur. Buna paralel olaraktan merkezi tutumları benzer insanlar kendisine benzer bir diğer bireyin tutumuna verilmiş sosyal etiketi kabul eder hale gelir bu da o bireyin o kimliğe dahil olması anlamına gelir. Toplumda gözlenme olasılığı yüksek tutumlara (baskıyla ya da gönüllü olarak) sahip olan bireyler kendilerine verilen/verdikleri kimliğin dışında yaşam tarzına sahip bireyleri ve dolayısıyla da farklı kimlikleri (toplumsal erkin desteğiyle) yadırgayabilirler, baskı oluşturabilirler hatta yok etme çabasına bile girebilirler. Ataerkil bir yapı sergileyen toplumumuzda bugün biricik kimlik ve dolayısıyla yaşam tarzı olarak görülen ve bireylere empoze edilmeye çalışılan heteroseksizm, kendi dışında varoluş gösteren eşcinsel kimliğe yaşam alanı tanımamakta ve onu lanetlemektedir.

Kimlik, nesnel varoluşu olmayan sosyal algı gibi tamamen öznel bir değerlendirme sonucu oluşan bir etikettir. Dolayısıyla "ben" olarak sevgi ve nefretlerini yaşayan birey bu etiket olsa da olmasa da birey bunu yaşamaya devam edecektir. Kimliğin siyasi bir duruş olarak oluşum göstermesi ise tamamen toplumdaki diğer bireylerin bu tutumlara olan davranışsal müda-

haleleri ile bağlantılıdır. Önemli olan "biz"lerin bu derece iç içe girdiği kompleks bir yapı haline gelen toplumumuzda "ben" olabilmeyi sürdürmektir çünkü "kendini kuran bireyliğin devinimi gerçek dünyanın oluşumudur" (Hegel).

Toplumsal kutuplaşmaların bu derece yoğun olduğu çağımızda istenmeyen bir tutuma sahip olan bir birey karşıt güçlü tehditkâr tutumlar karşısında kendisine yaşam alanı oluşturmak için kendisi gibi olan insanlara ihtiyaç duyar.

Ülkemizde ve dünya ülkelerinde toplum içinde kadın cinsiyetine sahip olmak pek çok problemi beraberinde getirirken heteroseksist bir yapılanmaya karşın lezbiyen olmanın getirdiği bunalımlar kadınların daha fazla sosyal baskıyla karşılaşmasına neden olmaktadır. Kadın cinsiyetine sahipseniz çevrenizi algılamaya başladığınız andan itibaren cinsiyetçi öğretileriyle sizi biçimlendirmeye çalışan ailenize, okulda öğretmen ve arkadaşlarınıza, ileride mesleki çevrenize karşı sürekli bir kendini bulma savaşı vereceksiniz demektir. Kendi normlarıyla kadını biçimlendiren daha gerçekçi bir deyimle "fıtratından" (yaradılışından) dolayı daha narin(!) olduğunu ifade eden ve bu nedenle erkeğine itaati emreden bir dolu yapılanmayla karşı karşıya kalan kadınlar kendilerine sadece cinsiyetinden dolayı belli bir değeri yüklemiş bu yapılanmada yeterince mutsuz olmaktadırlar.

Kadınları seven bir kadın olmak en başta kendini kabul etme sürecini çok sancılı atlatma sıkıntısını ve ardından en güzel ve insanca duygularıyla kucakladığı aşkının lanetlenmiş olmasının mutsuzluğunu getirmektedir. Toplumumuzda heteroseksist yapıca ezilen, aşağılanan bir kimliğe sahip olan lezbiyenler tüm bu olumsuzluklar içinde birbirlerine ulaşmak, kendilerini özgürce ortaya koymak hem bireysel hem de toplumsal problemleri aşmak durumundadırlar. Ancak bu sıkıntıyı aşmak (ki bu tüm eğitim sürecinde uygulanan koşullandırmaları reddetmek-

ten geçiyor) zaten cinsiyeti dolayısıyla ezilen bir kadın olarak, mal muamelesinin yaşanıldığı bu toplumsal yapılaşmada çok zor. Cinsel obje olarak algılanan kadınların sadece zevk verici bir araç olarak görüldüğü ataerkil yapılanmada bireysel varoluşlarını sağlayıp birbirlerine seslerini duyurabilmeleri çok önemli...

SAPPHO'NUN KIZLARI TARTIŞIYOR:

KENDİNE ÖNYARGILI LEZBİYEN*

Yeşim T. Başaran

Daha önce "lezbiyen"den anladığımın, aklına bir şekilde kadınlar düşmüş kadın, olduğunu anlatmıştım. Bir kadının erkeklerden de hoşlanıyor oluşu, kendine lezbiyen demeyişi, kadınlara ilgisini tanımlayamamış olması, bunların hiçbiri "lezbiyen" tanımının dışında kalmıyor. Kendim gibi kadınlarla tanışıp, sohbet etmeye başlar hale geldiğim günlerde insanların bazı durumlarda birileri için "ama o biseksüel" demelerini hiç anlayamazdım. Bu cümlenin beni neden rahatsız ettiğini de anlayamazdım. Bu konu uzun süre kafamı kurcaladı. "Ama o biseksüel" olunca ne oluyordu? Kadının erkeklerden hoşlanan yanı, kadınlardan hoşlanan yanını paylaşmasına engel miydi? Erkeklerden de hoşlanan "bizden" değil miydi? Ama kadınlardan da hoşlanıyordu. Bizi "biz" yapan kadınlardan hoşlanmamız değil miydi? Kadınlara ilgisini yorumlayamamışsa ve belki de hayatı boyunca yorumlayamayacaksa "bizden" değil miydi? Bizi "biz" yapan kadınlara olan ilgimizi yorumlayamadığımız zamanlar değil miydi?

---

* *Kaos GL*, sayı 56, Nisan 1999.

"Lezbiyen"i tanımlarken, bir kadının, içini nasıl doldurursa doldursun kendine lezbiyen demesini mi bekleyeceğiz? O zaman "lezbiyenlik" üzerine politika yaparken bireysel zamanlar hakkında yanlışa düşeriz. Politika yapma biçimim, kadının lezbiyenliğini kabullenmesinin, benimsemesinin önündeki engelin heteroseksizm olduğunu da kapsıyorsa, şimdiki zamanda kendine lezbiyen demediği halde hayatı heteroseksizmden doğrudan etkilenen kadına "lezbiyen" diyorum.

İnsanlar ötekiyi veya öteki zannettiği şeyi anlamaya çalışırken kafaları çok ilginç çalışıyor. Metalciler civcivleri ezen gaddar adamlardır, aleviler mum söndürme törenleri yaparlar, yahudiler zengin ve de hırsızdırlar, siyahlar aptaldır, sarışın kadınlar daha aptaldır, eşcinsel erkekler çocuk tacizcisidir, eşcinsel kadınlar kadın tacizcisidir... Ötekinin tuvalete gidebileceği, bir kafede senin çay içtiğin fincandan içmiş olabileceği, işyerinde oda arkadaşın olabileceği, bahar geldiğinde seninle aynı coşkuları hissedebileceği insanın aklına gelmez. Çünkü aklın kendin dışındaki gerçekleri anlayabilmesi için fazla çalışması gerekir. Ama etraftaki bozuk ideolojiler bu mekanizmanın çalışmasını engellerler. Bu nedenle, dünya tarihinde ötekiyle empati kurmayı başarmak, dünyanın yuvarlak olduğunun anlaşılmasından bu yana sen gündüzü yaşarken diğerlerinin uyuduğunu düşünmekle sınırlı genelde.

Kendini benimsemekte zorluk çeken lezbiyenin önündeki engellerden biri, etrafında kendisine benzediğini düşünebileceği örnekler görmemesi. Bir kadınla bir kadının nasıl sevgili olabileceğini tahayyül edememesi. Zaten aşk, seks birlikteliklerinde erkeklere avcı, kadınlara av olma görevi düştüğü için, lezbiyen av olması öğretilen bir dünyada nasıl lezbiyen olabileceğini bilemez, hele ki erkeklerin avcılıklarından bıkmışsa. Çünkü aşk nesnesi kadın olan bir hayalde heteroseksist toplumun izin verdiği, öğrettiği kadının avlanması gerektiğidir. Lezbiyen, kadına erkek bakışıyla, kendi bakmak istediği bakış arasında sıkışır,

işin içinden çıkmak kolay değildir. Kendini henüz benimsememiş olduğu için hâlâ kendisine öteki olan lezbiyen onun için avcıdır, kendisiyle öteki olduğunu zannettiği lezbiyen arasında özdeşlik kuramadığından, lezbiyen olması gerektiği haline kendisini bir tutamadığından lezbiyenliğini kabullenemez. Zaten buradaki bakış, ötekinin kendi içinde "aynı" olduğunu zannetme hatasıdır ki, bu hata ötekine dair hep yapılır; dünyanın karanlık yüzünde sabahlayanların da olabileceği aklımıza sonradan gelir, ya da hiç gelmez.

Lezbiyen, kendinde heteroseksüel olmayan yanı keşfettiği zaman, içinde öğretilenlerden ve beklentilerden farklı hislerin olduğunu fark eder, ama "eşcinsellerin de yaşama hakkı olduğunu" düşünen biri de olsa, kendini o ötekinin içinde nasıl tanımlayacağını bilemez. Aşk, seks birlikteliklerinde erkeklere seven, kadınlara da sevilen olmak öğretilir. Lezbiyen, kendi fizyolojisi içinde bir kadını sevmenin yollarının nasıl olduğunu bilemedikçe, kadına ilgisini kendine açıklayamaz. Lezbiyen cinselliği yok gibidir. Kadına kendi bedeni günahtır. Kadın bedeni üzerinde dolaşmasına izin verilen, onu menisiyle kirleten erkek elidir. Birbirini seven iki kadın düşleyebilmek, bunu erkek dünyanın atıklarından bağımsız yapabilmek yaratıcılık, özgüven, özbenimseme ister. Lezbiyen, bu dünyada yalnızdır, yol göstereni yoktur. Lezbiyen kendini benimsediği ölçüde hayallerinde özgürleşir, hayallerinde özgürleştiği ölçüde kendini benimser. Özbenimseme onun için öteki biçiminde konumlanan "lezbiyen"lerin ötekilikten çıkmasını gerektirir.

Henüz kendini benimseyememiş lezbiyen, bir yandan lezbiyenlerle tanışmak isterken bir yandan da bundan ürker. Ne de olsa, aslında her an etrafında olduğunu bilmediği öteki ile karşılaşma anı lezbiyenin o ana kadarki hayatından kopuştur. Kafasındakileri benzerleriyle paylaşmak isterken, içten içe ötekine dair merak taşırken, bir yandan da "öteki ötekidir" işte. Öteki lezbiyendir, ama kendisi değil. Benzerleriyle tanışan lezbiyen-

ler, genelde lezbiyenlerin öteki olduğunu zannetmekten vazgeçerler. Benzerleriyle birlikte olmak, kimseyle paylaşamadığı şeyleri başkalarından kendi hayatlarına dair dinlemek, hissettiği birçok şeyi tek başına uydurmadığını görmek, lezbiyeni güçlü kılar. Tek başına yaşadıklarını her anlamda öznel zannettiği zamanlarda, lezbiyenin kendini dünyaya karşı savunabileceğini hissetmesi güçtür. Lezbiyenin kendine önyargısının yıkılması için, önce kendini öteki yapması, öteki ile iletişime geçmesi gerekmektedir. Kendine öğretilen dünyadan ne kadar çok uzaklaşırsa kendi benimseyebileceği dünyayı kurması o kadar olasıdır. Biz birbirimizle tanışıp arkadaş oldukça birbirimize yaptığımız budur, beraberce istediğimiz dünyanın hayalini kurmak, beklentilerimizi belirlemek ve bunun için çaba sarf etmek.

Feminist hareketin Osmanlı'dan 21. yüzyıla uzanan serüvenini hareketin kendi metinleri üzerinden serimleyen bu kitap, feminist hareketteki dönüşümü-devamlılığı bir arada görmeyi mümkün kılması açısından önemli bir seçki. Kitap, feminist mücadelenin patriyarkadaki dönüşümlerin ve bu dönüşümleri sağlayan feminist hareketin bizzat kendi yazınıyla doğrudan analiz edilmesini mümkün kılmayı hedefliyor. Bu seçkide yer alan metinler yaşadığımız coğrafyadaki feminist hareketin ortaya çıkardığı politik hattın yanı sıra onun dünya ile bağları üzerine olan kimi sorulara da yanıt arıyor. Seçki, feminist hareketin diğer toplumsal mücadelelerle temas noktalarını ve bu mücadelelerle ilişkisi bağlamında onları nasıl etkilediği ve onlardan nasıl etkilendiğini göstermesi açısından yön gösterici bir işleve sahip. Bu da kitabı feminist mücadelenin bugününü ve sorunlarını değerlendirmek açısından önemli bir kaynak haline getiriyor.

Feminizm Kitabı'nı teşkil eden metinler sadece kadınlar açısından değil, bir bütün olarak toplumsal mücadelenin analizi açısından da önemli belgelerdir. Bu metinler, okura bir tarih okuması yapmayı sağlamasının yanı sıra erkek egemenliğine karşı süregiden mücadeleyi her dönemin kendi dilinden/ifadesinden okuma imkânı veriyor. Bu seçkinin feminist hareketin tarihsel dönüşümünü bizatihi orijinal metinlerden okuyarak izlemek ve analiz etmek isteyenler için vazgeçilmez bir başucu kitabı olacağını düşünüyoruz.

TMG
150453
DDB

ISBN-13: 978-605-4878-34-5
9 786054 878345